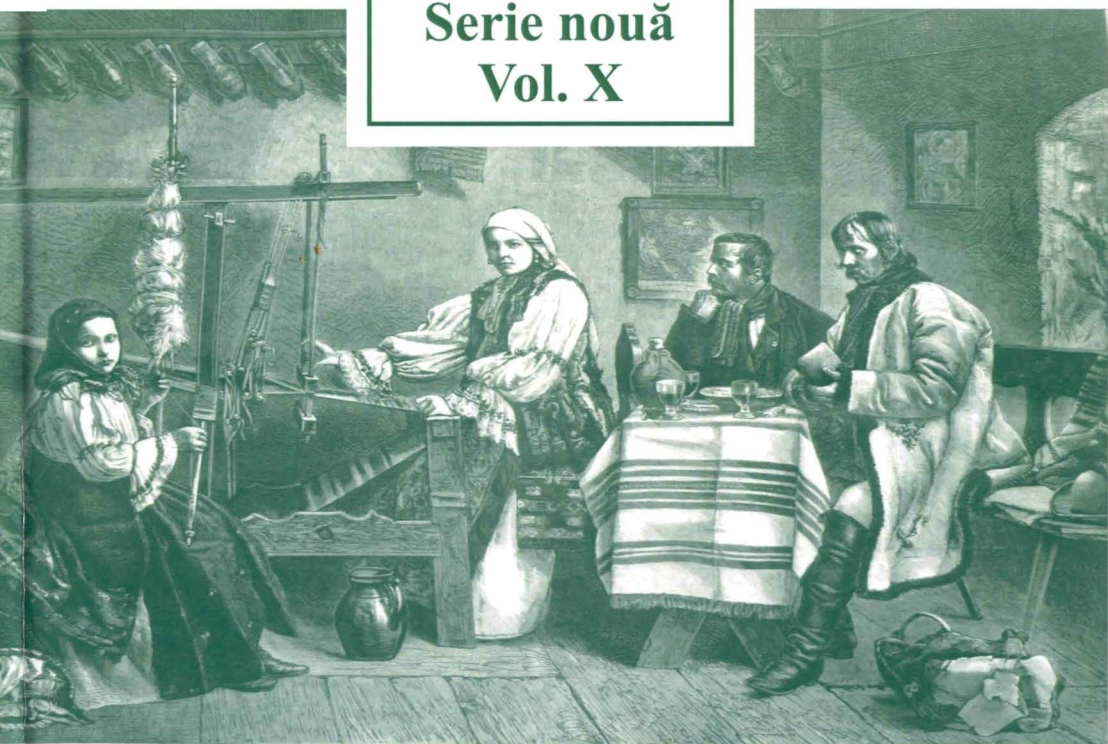

CĂLĂTORI STRĂINI DESPRE ȚĂRILE ROMÂNE ÎN SECOLUL AL XIX-LEA

Serie nouă
Vol. X

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

**CĂLĂTORI STRĂINI
DESPRE
ȚĂRILE ROMÂNE
ÎN SECOLUL AL XIX-LEA**

Serie nouă

Vol. X

**FOREIGN TRAVELLERS ABOUT
THE ROMANIAN COUNTRIES
IN THE XIXTH CENTURY**

New series

Vol. X

ACADEMIA ROMÂNĂ
Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”

**CĂLĂTORI STRĂINI
DESPRE
ȚĂRILE ROMÂNE
ÎN SECOLUL AL XIX-LEA**

**Serie nouă
Volumul X
(1872–1876)**

**Coordonatorul volumului:
DANIELA BUȘĂ**

**Autori:
DANIELA BUȘĂ, VENERA ACHIM, BOGDAN POPA,
NICOLETA ROMAN, RALUCA TOMI**

**EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
BUCUREȘTI, 2017**

Coperta, selecția ilustrațiilor, reproducerea și prelucrarea computerizată a imaginilor:

ADRIAN SILVIAN IONESCU

Coperta: Țărani români din zona Bistriței, după o fotografie de Karl Coller din Bistrița, în „Illustrierte Zeitung”, no 1639/28 noiembrie 1874

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

Calea 13 Septembrie nr. 13, Sector 5

050711, București, România,

Tel: 4021-318 81 46, 4021-318 81 06

Fax: 4021-318 24 44

E-mail: edacad@ear.ro

Adresă web: www.ear.ro

Referenți: dr. OVIDIU CRISTEA

dr. ILEANA CĂZAN

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea / Daniela

Bușă (coord. vol.). - București : Editura Academiei Române, 2004-

vol. :

ISBN 973-27-1129-9

Vol. 10 : 1872-1876 / Daniela Bușă, Venera Achim, Bogdan Popa, ... -2017. -
ISBN 978-973-27-2699-0

I. Bușă, Daniela (coord.)

II. Achim, Venera

III. Popa, Bogdan

82-992=135.1

913(498.1)(0:82-992)"18"

Redactor: ANA BOROȘ

Tehnoredactor: MARIANA IONICĂ

Coperta: MARIANA ȘERBĂNESCU

Bun de tipar: 20.10.2017: Format: 16/70 × 100

Coli tipar: 30,5 + 64 p. planșe

C.Z. pentru biblioteci mari: 91 (498) (082)

C.Z. pentru biblioteci mici: 91.04 (x:498) (082)

PREFAȚĂ

Recunoașterea principelui Carol de către puterile garante și Imperiul Otoman, adoptarea Constituției din 1866, ce a dat un impuls decisiv vieții interne și a constituit dovada voinței de schimbare, de modernizare, au fost urmate pe plan politic de o etapă de instabilitate guvernamentală în care în decurs de câțiva ani (1866–1871) la cârma țării s-au succedat zece cabinete, unele cu o durată de un an, altele de câteva luni, unele ale stângii radicale, altele de orientare liberal moderată sau conservatoare. Tuturor acestora li s-au adăugat sentimentele antidinastice, manifestate încă din cursul anului 1869 și acutizate în anii 1870 și 1871, în contextul războiului dintre Franța și Prusia și al rupturii survenite între domnitor și liberali, cauzată în bună parte de considerente personale, dar și de probleme financiare iscate de concesiunea Strousberg. Alegerile din mai 1871, care au legitimat guvernul Lascăr Catargiu, considerat de Titu Maiorescu „cea mai tare expresie a ideii conservatoare în limitele Constituțiunii din 1866”¹, au inaugurat o perioadă de relativă stabilitate până la viitoarea consultare electorală din 1876. Starea de agitație existentă la preluarea mandatului, secătuirea finanțelor statului, afacerea Strousberg, a cărei rezolvare fusese respinsă de partea germană în forma avansată de Parlamentul de la București, au fost numai câteva din problemele ce se impuneau grabnic soluționate. Pe măsură ce lucrurile evoluau într-o direcție normală s-a instituit un climat de relativă acalmie. Deși ritmul modernizării și al înnoirilor a fost mai lent, progresele înregistrate în diferite sectoare ale economiei, redresarea relativă a finanțelor, continuarea lucrărilor de construcție a căilor ferate și darea în exploatare a unor linii menite a lega România de Europa denotă mersul ireversibil al țării spre progres. Tot acum au fost înregistrate și manifestări clare de independență față de puterea suzerană prin adoptarea, în iunie 1874, a tarifului vamal și a noii legi a vămilor și semnarea, un an mai târziu, în baza acestui act, a convențiilor comerciale cu Austro-Ungaria și apoi cu Rusia. Deși cele două acte bilaterale și-au dovedit cu timpul limitele, iar în cazul celui cu dubla monarhie a fost chiar o frână în dezvoltarea industriei românești, ele au fost privite, la vremea semnării și în contextul de atunci, adevărate reușite ale guvernului de la București, manifestări fără drept de apel ale neatârnării. Redeschiderea crizei orientale a adus în prim-plan dorința statelor din Europa de Sud-Est de a se constitui în națiuni de

¹ Titu Maiorescu, *Istoria contemporană a României (1866–1900)*, București, 1925, p. 34.

sine stătătoare, libere și independente. Pentru lumea occidentală și central-europeană, ca și pentru guvernanții de la București și pentru principele Carol, devenea tot mai clar că un conflict între Rusia și Imperiul Otoman era iminent, iar România nu putea rămâne în afara lui. În acest context, Ion C. Brătianu, ce preluase șefia guvernului din vara anului 1876, a fost însărcinat de suveran să se deplaseze la Livadia, la sfârșitul lunii septembrie, pentru discuții de principiu privind trecerea armatelor ruse pe teritoriul României. Negocierile referitoare la termenii convenției speciale cu Rusia au necesitat cinci luni până la definitivare și s-au derulat în intervalul noiembrie 1876–aprilie 1877.

Prefacerile din spațiul locuit de români, relativa stabilitate guvernamentală, disputele dintre radicali și conservatori, dar și felul în care unele evenimente externe au fost percepute de români și reacția guvernanților și a principelui au trezit, cum era și firesc, interesul și curiozitatea Europei și i-au determinat pe occidentali să fie prezenți în centrul evenimentelor, să înțeleagă la fața locului evoluția acestora, să cunoască îndeaproape personalități, dar și oameni simpli, să vadă locuri noi și, în unele cazuri, să le revadă cu alți ochi și în altă lumină. Cei mai mulți dintre călătorii străini care au trecut sau au zăbovit, un timp mai mult sau mai puțin îndelungat, în spațiul locuit de români în perioada 1872–1874 au consemnat cu meticulozitate fapte, decizii, au prezentat măsuri, au sesizat și comentat corect atmosfera, evenimentele și urmările lor, starea de spirit a locuitorilor, au criticat sau numai au consemnat obiceiuri, mod de viață, cutume, au creionat portrete ale unor personalități. Alții, fără a-și înregistra în scris opiniile și observațiile, ne-au lăsat imagini ale locurilor vizitate, chipuri, ritualuri, monumente, într-un cuvânt au immortalizat viața de zi cu zi a românilor și comunităților etnice cu care au venit în contact.

Din dorința de a oferi un tablou complex al realității anilor 1872–1876², editorii au întocmit o bază documentară temeinică și au căutat să asigure un caracter cât mai complet și variat volumului de față. În acest sens nu au precupețit

² Între 1872–1876 România și provinciile românești aflate sub ocupație străină au fost vizitate de 19 călători, ei completând seria peregrinilor care au stat un timp mai scurt sau mai îndelungat sau numai au tranzitat spațiul. Astfel în primele două decenii ale secolului al XIX-lea, 42 de călători au lăsat impresii despre români, în deceniul 1821–1830 numărul lor s-a ridicat la 30, între 1831–1840 acesta a ajuns la 46, între 1841–1846 a fost de 31, între 1847–1851 numărul peregrinilor a fost de 24, între 1852–1856 numărul lor a fost de 46, între 1857–1861 de 28, între 1862–1866 de 19, iar între 1867–1871 de 16. Vezi impresiile lor în *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. I (1801–1822), Editura Academiei Române, București, 2004; *ibidem*, vol. II (1822–1830), Editura Academiei Române, București, 2005; *ibidem*, vol. III (1831–1840), Editura Academiei Române, București, 2006; *ibidem*, vol. IV (1841–1846), Editura Academiei Române, București, 2007; *ibidem*, vol. V (1847–1851), Editura Academiei Române, București, 2009; *ibidem*, vol. VI (1852–1856) Editura Academiei Române, București, 2010; *ibidem*, vol. VII (1857–1861), Editura Academiei Române, București, 2012; *ibidem*, vol. VIII (1862–1866), Editura Academiei Române, București, 2013, *ibidem*, vol. IX (1867–1872), Editura Academiei Române, București, 2015..

nici un efort în depistarea și prelucrarea materialului documentar, dovadă fiind investigațiile întreprinse atât în bibliotecile și arhivele din țară, cât și în cele din străinătate, dar și pe internet pentru descoperirea surselor narative și întocmirea datelor biografice ale călătorilor. Urmarea acestei cercetări asidue este completarea informației cu note, însemnări, comentarii ale unor călători mai puțin cunoscuți, ca de pildă francezii Charles Louis Stanislas de Moüy, Félix Martin, englezoaica Mary Adelaide Walker, germanii Bernhard Schwarz, Friedrich Ratzel și Rudolf Henke, elvețianul James de Chambrier, dar și rușii M. A. Aristide, A. S. Budilovici și Gheorghi Ivanovici Bobrikov.

În pofida eforturilor editorilor, pentru unii dintre călători a fost dificil sau aproape imposibil de stabilit datele biografice, cu excepția celor oferite de ei înșiși în debutul propriilor însemnări de călătorie, de a oferi informații despre scopul voiajului, care de multe ori nu a fost cel menționat în introducerea relatărilor, sau dacă deplasarea a fost o misiune ori a fost urmarea unui imbold propriu. De asemenea, notarea defectuoasă (fonetică) a numelor proprii (sate, orașe, persoane etc.) a făcut dificilă, uneori imposibilă, identificarea acestora. Investigațiile noastre nu au fost întotdeauna încununate de succes nici în cazul numelui complet al unora dintre călători, ei apărând în cuprinsul volumului numai cu inițialele prenumelor.

Realitățile din spațiul locuit de români, căroră peregrinii le-au dedicat tomuri sau numai câteva pagini, în funcție de durata șederii, de scop și de interes, de dorința de a surprinde cât mai exact atmosfera și evenimentele, au făcut ca cei mai mulți dintre ei să călătorească în anii 1875–1876. Astfel din cei 19 călători, ale căror însemnări fac obiectul volumului de față, jumătate (9) ne-au vizitat în această perioadă. Marea majoritate a însemnărilor și notelor de călătorie privesc România, dar există și referiri despre teritoriile românești aflate sub ocupație străină. Dacă în intervalul 1867–1871 străinii au fost mai puțin interesați de realitățile din Banat și Transilvania, fapt reflectat în relatările puțin numeroase, de cele mai multe ori și acestea succinte sau chiar expediate, în perioada 1872–1876 ei au manifestat o mult mai mare curiozitate față de aceste provincii, dovadă paginile dedicate atât de germani, ca de pildă, Friedrich Ratzel și Bernard Schwarz, cât și de francezi (Jacques Élisée Reclus, Adolphe Léveque d'Avril) sau ruși (A. S. Budilovici). În schimb, lipsesc aproape informațiile despre Dobrogea, cu excepția celor referitoare la binefacerile aduse comerțului și navigației de lucrările efectuate de Comisia Europeană a Dunării pe brațul Sulina în vederea fluidizării traficului și a câtorva scurte referiri la unele localități din deltă.

Alături de impresii superficiale, informații disperate, scrise în grabă, de suprafață și fără importanță, pe lângă clișee preluate din lecturi anterioare, cele mai multe relatări ale călătorilor constituie însemnări și descrieri ample, de o certă valoare documentară, ce includ date statistice, analize referitoare la viața politică și economică a României, la starea căilor și a mijloacelor de comunicație, la bogățiile subsolului și exploatarea lor, datini și obiceiuri, vestimentație, aspecte sociale,

etnice, culturale, urbanistice, de învățământ, cărora li se adaugă considerații despre importante personalități ale epocii, despre intrigile și orgoliile acestora, dar și critici și sugestii și, foarte important, opinii despre schimbările ce se prefigurau, despre pașii făcuți în direcția modernizării și adaptării la modelele europene.

De la Viena la Constantinopol, sau invers, cu misiuni politice, diplomatice sau din considerente de natură personală, călătorii care au străbătut spațiul locuit de români proveneau în marea lor majoritate din rândurile burgheziei occidentale și central europene cu excepția câtorva aristocrați, ca de pildă publicistul și istoricul elvețian James de Chambrier și diplomații francezi Charles Louis Stanislas de Moüy și Adolphe Léveque d'Avril. Dacă elvețianul, descendent al unei familii nobiliare, ale cărei origini se pierd în secolul al XIV-lea, autor a cinci volume de călătorie și a unei vaste opere istorice, s-a deplasat la Constantinopol în vederea documentării pentru una din lucrările sale (*Un peu partout. Du Danube au Bosphore*), voiajul celorlalți doi a fost determinat de considerante profesionale. Astfel, Charles Louis Stanislas de Moüy, urmaș al unei familii nobiliare din Picardia, a plecat tot la Constantinopol, pentru a prelua însărcinări diplomatice. Rezident mai multă vreme în capitala otomană, el a fost rând pe rând secretar al ambasadei Franței, însărcinat cu afaceri și secretar al conferinței ambasadurilor, din decembrie 1876, din capitala otomană. Baronul Adolphe Léveque d'Avril, diplomat și scriitor, una din personalitățile Franței al cărui destin a fost marcat de legăturile culturale și personale cu românii, a avut rezidența temporară în București în intervalul 1866–1876, în calitate de consul general al Franței.

Profesiile călătorilor erau diverse: jurnaliști, literați, lingviști, etnografi, geografi. Dintre aceștia menționăm pe Friedrich Ratzel, corespondent al ziarului german „Kölnische Zeitung”, socotit părintele geopoliticii, participant la războiul dintre Franța și Prusia din 1870–1871, dar și un admirator al sașilor, pe care i-a înfățișat într-o lumină deosebit de favorabilă; francezii Albert Millaud, scriitor și jurnalist citit și comentat, nelipsit din paginile cotidienele „La Gazette de Hollande”, „Le Figaro”, „Revue de poche”, „Paris-Journal”, ce provenea dintr-o familie înstărită, tatăl său fiind bancherul Moïse Polydore Millaud, fondatorul cotidianului parizian „Le petit journal”, apărut între 1863–1944, și Jacques Élisée Reclus, cunoscut militant și teoretician anarhist, pedagog, geograf, precursor al geografiei sociale, al geopoliticii, scriitor, autorul unei vaste opere științifice, care a vizitat regiunile miniere ale Transilvaniei în 1872, fiind interesat să culeagă informații la fața locului despre zăcămintele de aur, sare, fier; englezii William Beatty-Kingston și James William Ozanne, cel din urmă figură remarcabilă a corpului corespondenților de presă din capitala Franței, primul președinte al Asociației Presei Anglo-Americane (1907–1908) și șeful biroului de la Paris al cotidianului londonez „Daily Telegraph” (1882–1912); rusul A. S. Budilovici, care timp de cinci luni (29 august 1873 – ianuarie 1874) a călătorit pentru a se documenta în vederea obținerii titlului științific de magistru în filologie slavă; dar

și ingineri, ca de pildă torinezul Edoardo Gioia, specializat în lucrări hidraulice și cunoscut arhitect, francezul Félix Martin, constructor de poduri și șosele, militari, politicieni, teologi, turiști, dintre cei din urmă amintim pe englezoaicele Mary Adelaide Walker și Florence K. Berger, germanul Rudolf Henke și rusul M. A. Aristide.

Toți cei 19 peregrini, care fac obiectul volumului de față, proveneau din Europa, cei mai mulți fiind francezi (6), urmași de englezi (4), germani (4), ruși (3) și câte un elvețian și un italian. În cele ce urmează vom face câteva referiri la acei călători care se remarcă atât prin personalitatea lor cât și prin informațiile oferite.

Diplomatul și scriitorul Adolphe Léveque d'Avril a fost de departe unul dintre străinii care au cunoscut îndeaproape și în profunzime societatea românească și pe liderii politici ai primului deceniu de domnie a lui Carol I, informațiile sale fiind deosebit de interesante și relevante. Intrat în Ministerul Afacerilor Străine francez în 1847, atașat al misiunii franceze în Orient în 1854, cu ocazia războiului Crimeii, baronul d'Avril, căsătorit cu Maria Odobescu, a fost persoana potrivită pentru a reprezenta Franța în România, astfel că în 1866 avea să fie numit consul general la București, post deținut până în 1876. În această perioadă a fost și delegat al țării sale în Comisia Europeană a Dunării de la Galați și a reprezentat Franța la Conferința de la Constantinopol din 1873, unde au fost fixate tarifele navigației pe Canalul de Suez. Deplasările impuse de posturile diplomatice au constituit tot atâtea prilejuri de călătorie și de observație asupra locurilor și oamenilor, spațiul balcanic fiind un loc și un subiect predilect dacă avem în vedere lucrările dedicate Bulgariei, Serbiei, Greciei sau analiza întreprinsă privind popoarele Europei orientale. Diplomatul francez a făcut scurte excursii în Banat, Transilvania, Muntenia, Delta Dunării, Moldova, Bucovina, impresiile fiind încredințate tiparului în 1876, sub titlul *De Paris à L'île de Serpents, à travers la Roumanie, la Hongrie et les bouches de Danube*. Cu acest prilej avea să constate că la scurt timp după plecarea din Timișoara, „elementul românesc începe să domine”, limba română fiind auzită aproape în exclusivitate, iar vinurile numite până atunci ungurești, deveneau bănățene. La Sibiu și Brașov influența germană în construcțiile civile și bisericesti era evidentă, casele fiind impunătoare, cu numele proprietarului pe fațadă, iar pe străzi întâlneai foarte mulți sași, dar și țărani români asemănători cu cei din sudul Carpaților. Deosebit de utile sunt observațiile lui d'Avril despre orașele porturi Galați și Sulina, vizitate în mai multe rânduri în calitate oficială, cât și cele despre unele localități din Delta Dunării. La Galați, pe arterele principale, unele comerciale, ca Strada Mare și Strada Brașovenilor, casele erau din piatră, cu etaj, parterul având „aspectul unor tabere fortificate”, altele ca Strada Domnească și Mihai Bravu erau case mari, frumoase, cu grădini și curți largi. Ultimele erau locuite de delegații Comisiei Europene a Dunării și consulii străini, care, remarcă cu umor D'Avril, „cu cât țara este mai mică, cu atât catargul consular este mai înalt și uniforma mai strălucitoare. Statele care nu au consuli-funcționari, au agenți

bogați, pentru că îi aleg dintre negustorii bogați, creștini sau evrei”. Deosebit de critic a fost diplomatul francez față de unele manifestări artistice, ca de pildă, spectacolele trupei franceze, condusă de comicul Ravel, de la Palais-Royal, sau „carnavalul grec”, socotite „un fapt regretabil, din punct de vedere moral” și „o mascaradă tristă” a câtorva „palicari cu măști”. La Tulcea și Sulina a constat „separarea dintre naționalități”, materializată prin existența unei biserici pentru fiecare etnie, deși toate erau ortodoxe și asta nu din cauza limbii, concluziona el, ci a naționalității, fiecare dorind să-și aibă lăcașul de cult propriu. Lucrările de fluidizare a circulației la gurile Dunării întreprinse de Comisia Europeană au avut urmări benefice asupra evoluției portului și orașului Sulina. Odinioară „o plajă goală cu niște bordeie”, orașul a devenit „animat, chiar vesel”, cu clădiri moderne și magazine, „un oraș aflat la începutul său, o viitoare Veneție”. Portul era „plin de ambarcațiuni mari, care altădată nu ar fi putut intra”, adică „mai mari de douăzeci de picioare” și care își descărcau aici mărfurile.

O descriere detaliată a diferitelor etape ale lucrărilor de fluidizare a navigației la gurile Dunării și a consecințelor benefice ale acestora o întâlnim la Félix Martin, care a călătorit în a doua parte a anului 1871 și începutul anului 1872. El consemna că acestea au contribuit pe de o parte la diminuarea considerabilă a numărului naufragiilor „atât la vărsare, în radă și chiar pe fluviu, astfel că operațiunile comerciale au devenit mai sigure”, pe de altă parte la scăderea „prețului navlului la 12 franci pe tonă”, în condițiile în care „totalul importurilor și exporturilor depășește 600 000 tone”, ceea ce înseamnă „o economie de mai mult de șapte milioane de franci de care comerțul profită anual”. La acestea se adăugau farul de la Sfântu Gheorghe și Sulina, linia telegrafică de peste 200 de kilometri ce lega Sulina, Galați, Tulcea și Ismail și, mai cu seamă, transformarea Sulinei dintr-un „mic sat”, în „centru comercial populat”, cu „case și vile europene ridicate pe nisipuri aride”. Lucrările de fluidizare a navigației au contribuit la dezvoltarea și prosperitatea și a altor orașe de la Dunărea de Jos, cum ar fi Galați, Brăila, dar și decăderea altora, ca Ismail. Dacă în urmă cu un sfert de secol, nota inginerul francez, Galații aveau 25 000 de suflete, la începutul deceniului opt aici trăiau 100 000 de locuitori: români, greci, italieni, ruși, germani, câțiva francezi și mulți evrei, iar orașul avea „un adevărat aspect european”. Deși exportul era net superior Galaților, populația Brăilei reprezenta numai o treime, iar dezvoltarea și modernizarea nu aveau nici pe departe ritmul portului vecin. Cât privește orașul Ismail, el „a rămas un oraș rusesc și n-are nimic românesc” și a decăzut după 1856, când a reintrat în componența Moldovei și apoi a României. Rusia intenționase să-l transforme într-un mare oraș, să colonizeze populație, să instaleze o parte din flotă, de fapt „să creeze în acest punct al fluviului un stabiliment militar important, capabil de a fi în fruntea tuturor orașelor de la Dunărea de Jos”. În comparație cu

Galați și Brăila, „două orașe înfloritoare care sunt un grânar pentru o parte a Occidentului”, Ismail era „un oraș abandonat”, conchidea inginerul francez.

Germanul Rudolf Henke, autorul unei lucrări dedicată României³, s-a dovedit și el interesat de cele două porturi de la Dunărea maritimă. Rezident la Galați timp de aproape patru ani (1868–1871), din motive care nu ne sunt precizate și nici clare, el a observat cu minuțiozitate toate aspectele legate de economie, comerț, navigație, componentă etnică, probleme edilitar-gospodărești ale Galaților și Brăilei. Lucrarea lui Henke cuprinde, între altele, o descriere amănunțită a celor două porturi, autorul căutând să înțeleagă schimbările și necesitatea lor și să evidențieze modernizările. Cele două orașe-port „se completează unul pe celălalt și nu se pot lipsi unul de celălalt”, ele constituind împreună „inima României”, deoarece „aici sunt concentrate toate arterele comerciale principale”, conchidea pe bună dreptate Henke. „Dintre cele două porturi, Galații reprezintă elementul cel mai mult important, are mai mult comerț și circulație, mai multe necesități și nevoi, pe când Brăila reprezintă partea mai calmă a vieții, căci aici stăpânește mai multă eleganță și curtoazie, distracție, comoditate și lux. În timp ce la Galați bogăția și bunăstarea se ascund în prăvălii întunecate și după ferestre zăbrelete, după porți și garduri înalte, la Brăila acestea ies la lumina zilei sub forma caselor frumoase, a fațadelor golașe, a promenadelor, parcurilor, bisericilor frumoase, a hotelurilor de bun-gust și picanterii, a adunărilor de oameni în pas cu moda și a eleganței demne de a fi lăudate; totul este, de asemenea, purtat la vedere, în timp ce la Galați, dimpotrivă, se face mai puțin caz de acestea, pentru a câștiga mai mulți bani și, după cum adesea se întâmplă, pentru a putea fi cheltuiți la Brăila. Ceea ce există în primul oraș, dar nu se laudă și nici nu se discută public despre aceasta, este cu atât mai strigător în cel de-al doilea; ceea ce <la Galați> este ținut secret, iar orice aparență de strălucire este ascunsă, răsună și explodează în toate arterele orașului-frate, căci la Galați se trăiește mai prost decât la Brăila, cel puțin cei care tânjesc după distracții, căci cel dintâi este harnic, rezistent și mereu activ atât în ceea ce privește portul, cât și în interiorul orașului; Brăila, din contră, are aparența unui conac de țară sau al unui loc de vilegiatură față de Galați”.

În vara anului 1874 sosea în România englezul William Beatty–Kingston a cărui misiune, mărturisită de altfel de el însuși, era de a realiza o investigație privind evreii din Moldova, care acuzau abuzurile populației majoritare și ale autorităților. Nu se afla pentru prima dată pe pământ românesc, se descurca „bine în limba română”, așa cum afirma, și cunoștea „personal pe politicienii aflați atunci la putere la București”. Mai fusese în 1865, pentru a se documenta asupra situației

³ Rudolf Henke, *Rumänien. Land und Volk. In geographischer, historischer, statistischer und ethnographischer Beziehung, sowie Reiseerinnerungen nach dreijährigen eigenen Beobachtungen und mit Benutzung authentischer Quellen unter bevorzugter Berücksichtigung der gegenwärtigen Lage*, Leipzig, Verlag von Otto Wigand, 1877.

politice din țară, prilej de a-l cunoaște pe domnitorul Alexandru Ioan Cuza, la a cărui abdicare și asistase câteva luni mai târziu. Și de această dată era trimisul aceluiași cotidian londonez, „The Daily Telegraph”. Însemnările sale sunt deosebit de importante și interesante, deoarece surprind pașii făcuți pe calea modernizării și europenizării și prefacerile survenite între cele două vizite, care i-au inspirat, așa cum afirma, „sentimente de entuziastă uluire și admirație”. De altfel el își și intitulează unul din subcapitole „un deceniu de progres”. Dacă în vremea lui Cuza „aveai senzația că părăseai lumea modernă și intrai sub o vrajă ciudată ce întorsese ceasul timpului cu câteva secole în urmă, transportându-te cu hainele, bagajele, nevoile și gusturile de secol al XIX-lea într-un teritoriu din Evul Mediu”, în 1874 modernitatea se făcea simțită în tot mai multe direcții. Una dintre noutățile „uimitoare” era, în opinia jurnalistului englez, guvernul „stabil și puternic”, care „părea să se bucure de respectul tuturor claselor și chiar al adversarilor politici, animat de principii liberale și ocupându-se serios de interesele țării”.

Însoțit de consulul general al Marii Britanii la București, Hussey Crespigny Vivian (1874–1876), și de consulul englez la Iași, William Beatty-Kingston, a întreprins o călătorie ce a cuprins orașele de la Dunăre, Galați, Tulcea și Sulina, din sudul Basarabiei (Ismail), dar mai ales din Moldova, unde s-a întâlnit cu reprezentanții comunităților evreiești, le-a aflat punctele de vedere, nemulțumirile. În multe locuri „evreii ne-au spus că în general trăiau în condiții bune cu concetățenii lor”, dar că „erau excluși de la practicarea profesiilor liberale” și doreau să li se permită să poată „concura la distincții sociale care valorează mai mult decât banii”, deoarece, spuneau ei, „suntem plătitori de impozite și soldați”, dar „nu suntem cetățeni, cum dorim să fim”.

Tot în 1874 venea în România inginerul torinez Edoardo Gioia, specializat în lucrări hidraulice, invitat de oficialitățile de la București să studieze posibilitatea amenajării unui sistem de irigații în Câmpia Română. Plăcut impresionat de civilizația românească, atât de asemănătoare cu cea italiană, de originea latină comună, de bogății, Gioia era convins că țara prezenta oportunități deosebite pentru investitorii din peninsulă. În opinia sa, pentru rezolvarea problemelor existente în societatea românească exista o mare deschidere și disponibilitate din partea autorităților. Referindu-se la una dintre acestea, și anume la situația evreilor, el nota că „a intrat pe un drum bun care ne indică o rezolvare justă, mai ales că în nici un secol nu a existat intoleranță în România”, iar „israeliții omagiază spiritul de echitate și bunăvoința domnului”.

Cât privește măsurile restrictive de care se plâng evreii, ele sunt generate de „activitatea lor prea apăsătoare. Modul în care israeliții încearcă să-și manifeste patriotismul față de români, ca și coreligionarii lor din Franța, Anglia, Italia, Germania și dorința evidentă a României de a fi considerată alături de țările civilizate, unde exercitarea drepturilor civile și politice nu este legată de credințele

religioase, ne face să ne gândim că va veni o zi în care această problemă va fi rezolvată, chiar de stat, la fel cum au fost rezolvate și alte chestiuni, probabil cu aceeași unanimitate”. Cine poate pune la îndoială acest lucru atâta vreme cât „ne amintim că românii i-au emancipat pe țigani și că nu le-a lipsit energia pentru a rezolva dificila chestiune a emancipării țăranilor. Guvernul provizoriu al Țării Românești în 1848 nu a introdus din proprie inițiativă în programul său emanciparea israeliților?”, se întreba retoric Gioia.

Cei trei petrecuți la post (1870–1873) i-au prilejuit și englezului James William Ozanne contactul cu societatea românească de la începutul deceniului opt. Sosit la București în toamna anului 1870, în calitate de tânăr diplomat, acreditat pe lângă reprezentanța britanică, viitorul jurnalist de renume, devenit șef și corespondent al biroului de presă de la Paris al aceluiași cotidian londonez care avea să-l trimită în 1874 în România pe William Beatty-Kingston, „The Daily Telegraph”, a fost martor ocular al tumultoaselor evenimente ale anului 1871, a observat schimbările produse în structura socială, afirmând că la oraș „clasa de mijloc” era alcătuită în marea ei majoritate din străini, „și anume: francezi, englezi și evrei, aceștia din urmă de origine poloneză, austriacă sau spaniolă”, dar exista și „un mic segment al populației autohtone”, în componența căruia îi includea pe „medici, avocați, ofițeri de carieră, funcționari publici”. El susține, pe bună dreptate, că țăranul român merită „prețuirea noastră”, deoarece întruchipează „imaginea bărbăției” și este „moștenitorul glorioaselor tradiții”, iar inima sa „a rămas curajoasă și veselă” în poftida încercărilor și asupririlor la care a fost supus de-a lungul veacurilor. În însemnările publicate după încheierea misiunii în România, în 1878 sub impulsul conflictului ruso-otoman, Ozanne se dovedește adept fidel al politicii britanice, potrivit căreia Imperiul Otoman era garant al apărării intereselor engleze în Mediterana răsăriteană și se opunea oricăror modificări.

Dintre călătorii ruși menționăm pe colonelului *Gheorghe Ivanovici Bobrikov* și pe *M. A. Aristide*, prezenți în România în vara anului 1876, pe fondul acutizării crizei orientale și a manifestărilor tot mai evidente privind iminența unui conflict ruso-otoman. Nu cunoaștem misiunea lui Aristide, dar putem presupune că scopul călătoriei declarat de el, și anume de a-și cunoaște rudele din Efes și Smirna, nu corespunde întru totul adevărului, devreme ce tot el mărturisea că s-a decis să fie precaut, să nu scrie „vreo scrisoare sau vreo însemnare în nici o situație”, să evite să aibă „un rol activ” și să fie „un spectator pasiv”. Cel mai probabil voiajul își are explicația în dorința oficialităților de la Petersburg și a țarului de a avea informații cât mai exacte despre starea de spirit a populației creștine din teritoriile europene ale Imperiului Otoman. În schimb, *Gheorghe Ivanovici Bobrikov*, personaj influent din anturajul țarului și familiei acestuia, militar de carieră, frate cu generalul și politicianul rus *Nicolai Ivanovici Bobrikov*, guvernatorul general al Finlandei

(1898–1904), venise cu o misiune clară. Nu era pentru prima dată în România. În 1874 participase la manevrele militare care au avut loc la Buzău, fiind, așa cum mărturisea, „primul dintre ofițerii ruși, sosiți în Țara Românească în calitate de invitați ai prințului”. De această dată venise în calitate de „plenipotențiar militar, reprezentând comandamentul suprem” al armatei ruse și, împreună cu alți ofițeri ruși, a avut sarcina de mare răspundere de a culege informații despre adâncimea Dunării, curenții ei, posibile puncte de traversare, locuri pentru amplasarea trupelor, posibilitatea de a procura material lemnos și hrană și de a forma o rețea de informatori. Din decembrie 1876 și până la declanșarea ostilităților, el a fost însărcinat de marele duce Nicolae să discute cu oficialitățile de la București detalii privind trecerea trupelor ruse prin România. În cele peste șase luni petrecute în capitală a cunoscut persoane influente din lumea politică românească, dar și din armată, ca de pildă premierul Ion C. Brătianu, cu care a avut „o relație de prietenie foarte apropiată”, generalii Ioan Emanoil Florescu și Alexandru Cernat, coloneii Gheorghe Slăniceanu, șeful Statului Major al armatei române, și Ștefan Fălcoianu. Însemnările lui Bobrikov sunt interesante prin informațiile oferite privind relațiile cu autoritățile române în vederea pregătirii trecerii trupelor ruse pe teritoriul României, cu diferiți oameni politici și conducători militari, dar și audiențele la principele Carol, felul cum decurgeau acestea, natura discuțiilor.

De asemenea, merită amintite însemnările despre Transilvania ale ilustrului geograf, pedagog, militant și teoretician anarhist, precursor al geografiei sociale, al geopoliticii, francezul Jacques Élisée Reclus, care în 1872 a efectuat o călătorie timp de mai multe luni în regiunile miniere, începând cu salinele de la Praid și Turda, valea Arieșului și Rimetea cu zăcămintele de plumb, mercur, galenă, spălătoriile și minele de la Roșia Montană, uzina metalurgică construită la Deva.

Un alt pelerin celebru prin spațiul transilvan a fost germanul Friedrich Ratzel, cel care a pus bazele geopoliticii. Interesat de comunitățile germane din diferite țări din Europa, Ratzel a străbătut satele din interiorul arcului carpatic la puțină vreme după sfârșitul conflictului dintre Franța și Prusia, la care de altfel participase efectiv. Naturalist de formație, el a fost interesat de zăcămintele de cărbune din Valea Jiului, dar și de cele de fier de la Ghelari, Teliuc, Rusca Montană, Rusca.

Nu putem încheia scurta noastră prezentare fără a menționa și alți peregrini care au străbătut spațiul locuit de români și au ținut ca drumul și impresiile lor să fie cunoscute și altora, cum este cazul britanicelor Mary Adelaide Walker și Florence K. Berger, al etnografului și lingvistului rus A. S. Budilovici, al istoricului și publicistului elvețian James de Chambrier, al literatului și diplomatului Charles Louis Stanislas de Moüy, al teologului protestant Bernard Schwarz, călător pasionat, interesat de oameni și locuri noi. Opiniile, constatările, observațiile acestora și ale altor peregrini cuprinși în volum sunt deosebit de

interesante privind realitățile din societatea românească în preajma izbucnirii conflictului ruso-otoman.

Critice, laudative sau neutre, datele și informațiile oferite de călătorii străini vin să completeze tabloul atmosferei din România în anii ce au precedat proclamarea independenței, evidențiază acțiunile menite a consolida domnia, unele tensiuni interne, dar și pașii decisivi pe calea modernizării. De asemenea, unele note și comentarii pun în lumină nouă sau accentuează ezitățile, eșecurile, dar și reușitele clasei politice, cât și felul în care naratorul se situează față de cele consemnate.

Daniela Bușă

FELIX MARTIN

(1842–1899)

Francezul Felix Martin, inginer de poduri și șosele, cum se precizează foaia de titlu a lucrării sale *Le Bas Danube et les Principautés Danubiennes. Notes de voyage*, face parte din categoria călătorilor străini despre care deținem puține date biografice. De curând, în urma investigațiilor întreprinse, am intrat în posesia câtorva informații, care vin să-i întregescă biografia. Felix Martin s-a născut în 1842 la Pont de Vaux în departamentul Ain, regiunea Auvergne-Rhône-Alpes, a urmat Școala Politehnică, iar în 1865 a intrat în corpul inginerilor de poduri și șosele. În 1873 a lucrat la secțiunea Toulon–Nisa a liniei Marsilia–Vintimille. Tot atunci s-a stabilit la Saint Raphaël, o mică localitate de pe Coasta de Azur, fiind ales primar al acesteia în 1878. În 1887 a fost numit director al Companiei de căi ferate din sudul Franței, funcție din care a demisionat în 1894, când a fost pus sub acuzare în ancheta privind gestiunea financiară a companiei. Un an mai târziu a plecat în Japonia pentru a conduce construirea unei linii ferate. În 1899 se întoarce în Franța și moare la Grasse. Nu deținem date despre împrejurările în care a călătorit în spațiul locuit de români în a doua parte a anului 1871 și începutul anului 1872, sau dacă voiajul a fost efectuat la solicitarea guvernului francez ori a fost urmarea unui impuls propriu. Din parcurgerea însemnărilor sale de călătorie inclinăm să considerăm plauzibilă ultima variantă, mai ales că în deschiderea lucrării, deși afirmă că „a fost condus de diverse circumstanțe”, recunoaște totuși că a fost mânat în primul rând de curiozitatea de a vedea cu proprii ochi cum o țară „adesea răvășită de lupte și invazii este destinată să joace încă o dată un rol important în războiul, dacă nu iminent cel puțin sigur, care se pregătește în Europa”. Felix Martin a călătorit pe Dunăre, căreia îi acordă un spațiu important în lucrare oprindu-se nu numai asupra parcursului, dar mai ales asupra deltei și a gurilor ei. Autorul constată binefacerile aduse comerțului și navigației de lucrările efectuate pe brațul Sulina în vederea fluidizării traficului. „Numărul naufragiilor s-a diminuat considerabil atât la vărsare, în radă și chiar pe fluviu; operațiunile comerciale au devenit mai sigure; în sfârșit, și asta este punctul capital, costurile sunt reduse în mare parte. S-a putut evalua în medie micșorarea prețului navlului la 12 franci pe tonă, ori totalul importurilor și exporturilor depășește 600 000 tone; deci este o economie de mai mult de șapte milioane de franci de care profită anual comerțul”, sintetiza inginerul francez de poduri și șosele avantajele lucrărilor de la gurile Dunării efectuate de Comisia Europeană. Dintre orașele de la Dunărea maritimă, Felix Martin acordă un spațiu important Galaților, socotit „cel mai important și cel mai prosper”. La București el constată cu satisfacție și nedisimulată bucurie ca „totul este francez”, în același timp nu poate să nu remarce că viața este agreabilă, dar scumpă și că în pofida luxului etalat la balurile, concertele, spectacolele de care orașul abundă, exista un mare contrast între luxul celor bogați și traiul celor săraci, cocioabele lor mizere, țărani zdrențăroși sosiți în capitală „în căruțe trase încet de boi mici și slăbănogi”. Ultimele capitole sunt dedicate căilor ferate, mănăstirilor și câtorva considerații privind prezentul și viitorul țării.

109892

1. Dunărea și Delta ei

Cursul Dunării, a cărui lungime totală de la izvoare până la vărsarea în Marea Neagră este de 2 700 km, este îngustat în două puncte de două lanțuri muntoase printre care trecerea este îngreunată. [...]

După ce și-a rostogolit apele prin vastele și fertilele câmpii ale Ungariei, atât de joase și plate că fiecare inundație le transformă într-o adevărată mare presărată cu insule, mările fluviu întâlnește un obstacol care de multă vreme i-a împiedicat cursul, transformând într-un lac imens întreaga regiune aflată în amonte, până la Alpii Norici². Munții ce poartă pe malul stâng numele de Carpați și pe malul drept numele de Balcani barează transversal valea; un accident geologic a dislocat mase mari de stâncă, îngustând trecerea Dunării, care se năpustește mugind în defileuri, spărgându-se de stânci. Întâlnim apoi defileul Cazanelor, ai cărui // pereți stâncoși abrupti de 300 metri înălțime, sunt străbătuți pe malul drept de drumul de remorcare ce a fost trasat de soldații lui Traian³. Secțiunea acestui drum roman are o particularitate deosebită: este alcătuită din două părți, una tăiată în stâncă în formă de semi boltă, cealaltă în consolă pe fluviu, alcătuită dintr-o punte din lemn ce trebuia să suporte o structură. Se disting perfect creștăturile rectangulare făcute în stâncă la aproape 2,50 metri sub nivelul drumului, la distanță de 4,20 metri și în care erau încastrate grinzile ce formau picioarele de susținere <ale podului de lemn>. În câteva puncte unde peretele de stâncă, mai puțin abrupt, a permis un drum mai larg, romanii au făcut scări ce coboară până la Dunăre: am putut găsi urmele pașilor lor în stâncă.

Înainte de a ajunge la Orșova⁴, oraș de frontieră între Austria și principate, în apropiere de cătunul Ogradena⁵ se găsește tabula lui Traian, monument comemorativ al primei campanii a lui Traian împotriva dacilor, din anul 103 era noastră⁶. Este o roacă alcătuită un fel de masă susținută de două figuri reprezentând genii; aripile lor înconjoară vulturul roman așezat în mijloc și susținut de delfini. Pe tablă se poate descifra încă inscripția:

¹ Traducere după Félix Martin, *Le Bas Danube et les Principautés Danubiennes. Notes de voyage*, Marseilles, E. Camoin, Libraire – Éditeur, 1873, 53 p.

² Parte a Munților Alpi situată la granița dintre Austria și Ungaria.

³ Marcus Ulpius Nerva Traianus (53–117), împărat roman (98–117) în vremea căruia imperiul a ajuns la cea mai mare întindere.

⁴ Orșova, municipiu, jud. Mehedinți.

⁵ Ogradina, corect Ogradena veche, sat în sudul Banatului, pe malul stâng al Dunării. În perioada interbelică s-a unit cu Ogradena nouă, numindu-se Ogradena. Cea mai mare parte a teritoriului a fost inundată de apele lacului de acumulare de la Porțile de Fier. Astăzi Ogradena este un cartier al comunei Eșelnița.

⁶ Autorul greșește, prima campanie a împăratului Traian împotriva Daciei a fost în 101–102. Monumentul a fost ridicat în 102.

Imp<erator> Caes<ar> D<ivi> Nervae

Filius Nerva Traianus

Germ Pont<if> Max<imus>

Din păcate, acest prețios monument este expus la toate intemperiiile și la mutilările marinarilor turci și sârbi care // navighează pe Dunăre; ei obișnuiesc să se oprească în acest loc și să folosească în chip de vatră rocile ce-l înconjoară. Tabula însăși, înnegrită de fum, nu este întotdeauna respectată. p. 7

Coborând pe fluviu, al cărui curs este în acest moment regularizat, intrăm în a doua serie de defileuri mai strânse între ele de munții Carpați și Balcani, ce vin într-un fel să se lipească într-un pat, formând capcane fără număr. Acestea sunt Porțile de Fier: această trecere reductabilă în trecut era pentru navigația fluvială ceea ce Caribda și Scylla⁷ erau pentru marinarii Greciei și Italiei. În rest trebuie să recunoaștem că aceste defileuri înguste, acest fluviu impetuos care le traversează înspumat, aceste păduri sălbatice ce încoronează vârfurile înalte ale Balcanilor, că tot acest ansamblu este făcut pentru a umple de admirație și de teamă. Lărgimea albiei are în unele locuri numai 325 metri și apele <fluviului>, în căutarea unei ieșiri în mijlocul bancurilor de roci, formează praguri de temut pentru navigatori.

Defileurile Cazanelor și Porților de Fier sunt un obstacol greu de învins pentru navigația dintre Dunărea de sus și de jos. În perioada când apele sunt mari și până aproape când ele sunt medii, vapoarele de pasageri și de mărfuri ce fac curse pe Dunăre pot traversa acest obstacol datorită materialului special trimis de compania de navigație austriacă ce deține monopolul transportului <pe Dunăre>. Este un spectacol plin de interes și de emoție să vezi aceste vapoare mari accelerând în josul curentului cu toată viteza, prinse în mijlocul vârfurilor rocilor ce arată căderi sau turbioane de apă. Dar timp de 4 luni pe an, pasagerii și mărfurile trebuie transbordate pe vapoare plate cu zături sau chiar să traverseze pe uscat pe drumul făcut de contele Széchenyi⁸ de la Drencova⁹ la Orșova. //

Acest drum este cel mai pitoresc din traseul <Dunării>. Deși malul stâng al Dunării oferă mai puțină dificultate decât prezintă malul drept pentru ingineri, obstacolele ce trebuiau trecute nefiind mai puțin dificile, a trebuit mai multă energie pentru a le învinge. Contele Széchenyi era dedicat operei sale de ameliorare a cursului Dunării ce traversa defileurile. Prima soluție propusă de el, deschiderea unui șenal în mijlocul stâncilor ce barează cursul fluviului, a fost respinsă de Austria. Al doilea proiect, constând în crearea unui canal lateral, nu a putut fi executat din cauza opoziției Turciei; Széchenyi a reușit în sfârșit, în pofida tuturor intrigiilor diplomatice, să facă drumul actual, care nu a fost terminat decât în p. 8

⁷ Numele a două stânci situate între Italia și Sicilia, de o parte și de alta a strâmtoarei Messina, cunoscute încă din Antichitate pentru pericolul pe care îl reprezentau pentru navigație și considerate sălaşul a doi monștri teribili ce le purtau numele. A fi între Scila și Caribda înseamnă a te afla într-o primejdie fără ieșire.

⁸ Conotat *Szechenji*. Contele István Széchenyi de Sárvár-Felsővidék (1781–1860), politician, scriitor. s-a implicat în organizarea navigației pe Dunăre. În calitatea sa de comisar regal, a îndrumat reglarea cursului Dunării și construirea șoselei dunărene în zona Porțile de Fier. Date bio-bibliografice și însemnările sale de călătorie în spațiul locuit de români pot fi consultate în vol. I al prezentei serii.

⁹ Sat. com. Berzeasca, jud. Caraș-Severin.

1857¹⁰ și care a adus imense servicii comerțului internațional. Dar dificultățile și prețul transbordărilor sunt încă o grea povară pentru navigație.

Este această stare de lucruri susceptibilă de ameliorare? Asta este o problemă studiată de mulți ani cu tot atâta ardoare cu cât interesele angajate sunt mai importante. Visăm la Paris port la mare, ce ar fi ca apoi Viena și Pesta să comunice direct cu Marea Neagră și să devină astfel antrepozitul mărfurilor și bogățiilor unei părți a Orientului!

Nu cred că ar fi posibilă vreodată realizarea acestui proiect seducător. Fără a vorbi de problema cheltuielilor, regularizarea cursului fluviului la trecerea prin defileu ar fi, după mine, o operațiune mai mult dăunătoare decât utilă intereselor Dunării de Sus; este de ajuns, pentru a ne convinge, să studiem profilul longitudinal al fluviului. Panta urmează o lege în scădere ce se remarcă în regimul
p. 9 cursurilor tuturor marilor ape; această lege este încălzită numai la // trecerea prin defileu. [...]

La ieșirea din Porțile de Fier intrăm într-o vale largă care încet, încet se transformă într-o câmpie argiloasă ale cărei margini nu pot fi văzute. Fluviul se lărgește brusc: atinge 800 de metri în punctul unde se ridică, se spune, podul¹¹ construit de Traian, învingătorul Dunării¹² și al dacilor. Pe maluri se văd încă doi piloni ai zidăriei ce marca amplasamentul; dar asta este o problemă controversată.
p. 10 În orice caz, această operă gigantică // a existat: figurează pe basorelieful Columnei lui Traian și istoricul Dio Cassius¹³ ne dă detalii prețioase despre construcție: se compunea din 20 de arce cu o deschidere de 60 de picioare¹⁴ fiecare și o sută cincizeci de picioare înălțime; lungimea totală era de 1 500 de picioare și lărgimea de 60 < de picioare >. A fost construit de inginerul Apolodor¹⁵ din Damasc. Această lucrare era desigur una dintre cele mai surprinzătoare făcute de constructorii romani; ne întrebăm cum a fost posibil, cu resursele de care dispuneau, să facă aceste două culee¹⁶ și acești stâlpi enormi pe un pământ deosebit de moale și în

¹⁰ Lucrările de regularizare a cursului Dunării, conduse de contele István Szechenyi, în calitate de împuternicit regal, au început în 1834 prin îndepărtarea stâncilor din cataractele Clisurii-de-sus și au continuat până în 1846, când s-au împotmolit din cauza lipsei de interes și suspiciunilor Curții de la Viena, care vedea o rebeliune în orice activitate reformistă, fie chiar și regularizarea traficului de pe Dunărea de Jos. În cei 12 ani a fost construit un canal navigabil lung de 3 km și adânc de 3 m, care facilita navigația în zonă. Pe lângă acestea, pe mal a fost construit *drumul Szechenyi*.

¹¹ Autorul se referă la podul din piatră și lemn, construit de Apolodor din Damasc în perioada 103–105, în aval de Turnu Severin, pentru a facilita transportul trupelor romane și proviziilor necesare celei de-a doua campanii militare conduse de împăratul Traian pentru cucerirea Daciei. Conform lui Dio Cassius, podul avea aproximativ 18 metri înălțime și 12 lățime, pentru a permite trecerea unei legiuni. La cele două capete ale podului au fost construite arcuri de triumf.

¹² *Ister*, veche denumire a Dunării.

¹³ *Dion Cassius*, Lucius Claudius Cassius Dio (155 sau 163/164–cca. 229), roman de origine greacă, istoric al Imperiului Roman, senator, guvernator al Smirnei, consul și proconsul în Panonia și Africa, autor al unei istorii a Romei (*Romaika*), lucrare scrisă în limba greacă în 80 de volume.

¹⁴ Un picior = 30, 48 cm.

¹⁵ *Apollodore*, Apolodor sau Apollodoros din Damasc (cca 60 – cca 125), arhitect greco-sirian, favorit al împăratului Traian. Îi este atribuită construcția unor monumente și clădiri, dintre care Podul lui Traian de la Turnu Severin, Forumul lui Traian și Columna cu același nume, ultimele două la Roma.

¹⁶ Termen folosit în construcțiile hidrotehnice care desemnează infrastructura executată la capetele unui pod, pentru a prelua sarcinile transmise de suprastructura acestuia și pentru a susține calea de acces pe pod.

mijlocul acestui fluviu impetuos. Ne pare rău că podul lui Traian nu s-a păstrat până azi, mai puțin o parte, și că această muncă măreață nu a putut primi consacrară timpului. A fost distrus de mâna oamenilor și aceștia sunt chiar urmașii lui Traian, potrivit istoriei, care l-au distrus pentru a pune teritoriul roman la adăpost de invaziile barbare.

În timp ce Dunărea se lărgeste, crește și adâncimea și imediat devine atât de mare încât să permită vaselor de 250 și 300 de tone să urce în orice timp până la portul Turnu Severin¹⁷, <localitatea cea mai> în amonte de pe malul românesc. Adâncimea fluviului pe tot cursul său inferior este un fapt remarcabil care merită să fie studiat. La ieșirea din Porțile de Fier, înălțimea medie a apelor <Dunării> deasupra nivelului mării este de 33 metri; ori sondajele ne dau o adâncime de 35 metri. Astfel la mai mult de 800 de km de gura de vărsare, fluviul are deja fundul sub nivelul Mării Negre. Acest fenomen se accentuează pe măsură ce se apropie <de vărsare>. La Rasova¹⁸, sondajele făcute de J. Michel, inginer de poduri și șosele, ne-au dat fundul la mai mult de 40 de metri și cum altitudinea în acest punct nu este mai mare de 16 metri <deasupra nivelului mării>, // fundul se găsește p. 11 la mai mult de 24 metri mai jos decât nivelul mării. La Galați, am constatat că fundul este la 40 de metri, astfel că înălțimea medie a apelor deasupra nivelului mării, nu este mai mare de 3 metri. În sfârșit, la Tulcea¹⁹, oraș turcesc, aflat la 85 de km de vărsare, Sir Hartley²⁰, inginer șef al Comisiei Europene a Dunării a obținut o cotă de 42 de metri. [...]

De la Turnu Severin, oraș construit pe versantul unei mari coline cu acea regularitate, acea lărgime a bulevardelor și străzilor care contrastează cu aspectul caselor mici care le mărginesc, ce caracterizează toate micile orașe românești de la Dunărea de Jos, fluviul curge în mijlocul unei țări plate, întreruptă numai de câteva coline argiloase ce apar peste tot pe malul stâng unde ele se termină în faleze. Călătorul întâlnește la fiecare pas orașe cu aspect pitoresc, aproape toate întărite și al căror nume evocă amintiri istorice: Vidin, unul // din cele trei locuri ale liniei de p. 12 apărare a Turciei pe Dunăre; Nicopole, fondat de Traian²¹ sub zidurile căruia Baiazid²², înfrânt în 1396 de Sigismund regele Ungariei²³ și cavalerii francezi

¹⁷ *Turnu Severin*.

¹⁸ Sat, com., jud. Constanța, situat în lunca Dunării pe malul estic al fluviului.

¹⁹ *Toulcha*.

²⁰ Sir Charles Augustus Hartley (1825–1915), inginer britanic, numit „părintele Dunării”, a fost inginerul șef al Comisiei Europene a Dunării între 1856–1871. După ce a părăsit funcția și până la în 1905 a fost consultant pe probleme de navigație fluvială și maritimă. Sir Charles Hartley a participat la construirea și modificarea porturilor Constanța, Varna și Burgas, a fost inițiatorul numeroaselor lucrări tehnice de la Dunărea maritimă și a fost autorul soluțiilor de regularizare a cursului Dunării, prin amenajarea provizorie a părții maritime a brațului Sulina și a regularizării brațului Sfântu Gheorghe în vederea utilizării pentru navigație.

²¹ Autorul confundă orașul Nicopole de la Dunăre cu Nicopole ad Istrum (azi satul Nikyup), situat la 90 km de Ruse (pe drumul spre Velico Târnovo), întemeiat de împăratul Traian după victoria asupra dacilor din 102.

²² *Bajazet*, Baiazid I (cca 1354–1403), sultan otoman (1389–1402), poreclit și *Yildirim* (Fulgerul) datorită rapidității cu care acționa.

²³ Sigismund de Luxemburg (1368–1437) principe elector de Brandenburg (1378–1388 și 1411–1415), rege al Ungariei și Croației din 1387, rege al Boemiei din 1419, rege al Germaniei din 1411 și împărat romano-german din 1433 până la moartea sa. A fost ultimul împărat din Casa de Luxemburg și unul dintre cei mai longevivi regi ai Ungariei, domnind peste 50 de ani.

conduși de Ioan fără Frică²⁴, care a fost luat și ruinat aproape în întregime de ruși în 1810; Șiștov, care, în același an, a avut aceeași soartă; Rusciuc, care se află pe marele drum din Rusia în Turcia, a fost luat de ruși ca și precedentele după un teribil asediu. Astăzi Rusciuc este capătul liniei <ferate> de la Varna, care duce călătorii de la Viena la Constantinopol.

În fața Rusciucului, pe malul românesc, este așezat Giurgiu²⁵, nu demult un mic sat, se transformă azi într-un oraș animat și comercial. Este punctul de sosire a căii ferate ce leagă Bucureștii de Dunăre.

Mai jos, pe malul turcesc, se văd în curând minaretele subțiri ale Silistrei, cetate importantă care, în trei reprize diferite (1773, 1809 și 1834) a oprit armatele ruse. Ne amintim de rezultatele dezastruoase pentru atacatori la ultimul asediu dinaintea războiului Crimeii. Rasova și Cernavodă sunt două orașe mici, dintre care primul fortificat; cel de-al doilea este capătul liniei ferate de la Constanța (port la Marea Neagră). Această linie este destinată în principal expedierii cerealelor Dunării, dar traficul nu a devenit atât de important pe cât se spera: dificultățile de transbordare compensează economia de timp și parcurs ce oferă folosirea acestei <route> scurte.

p. 13 După Cernavodă, Dunărea coboară direct spre nord, unde traversează un ținut plat și mlăștinos, scaldând orașele românești Brăila²⁶, Galați²⁷ și Reni²⁸. Ea atinge o lărgime de la 1 200 la 1 500 // metri și este brăzdată de bastimente și vase de toate naționalitățile. Coborând în continuare pe cursul fluviului ajungi să vezi orașul turc Isaccea²⁹; la mică distanță începe Delta Dunării.

Fără a dori să fac o descriere completă a acestei delte, am să trasez în câteva linii configurația generală; puține guri, cu excepția marilor fluvii ale Americii, prezintă o astfel de conformație remarcabilă. Suprafața totală a deltei este de 2 500 000 hectare, dar are cel mult 6 000 de locuitori ce trăiesc mizerabil din pescuit; aproape toți sunt ruși; aceștia sunt mai curând amfibieni decât creaturi umane. Pe părțile laterale ale fragilei lor bărci ei așează două legături de răchită și navighează așa cu pânza în largul Mării Negre.

Vârful deltei este la intersecția a două brațe: cel al Tulcei, care se îndreaptă spre sud-est și cel al Chiliei ce curge spre nord-est. Acesta din urmă antrenează singur mai mult de două treimi din debitul fluviului; trece pe lângă două orașe odinioară importante, azi pustii, Izmail³⁰ și Chilia³¹, și curge într-o albie unică până la gura Chiliei, unde se varsă în Marea Neagră prin opt guri diferite. Brațul Tulcea se bifurcă în două brațe: Sfântu Gheorghe, al cărui parcurs este de 120 kilometri, și Sulina ce împarte Delta exact în două insule. Brațul Sulina este mai puțin important între cele trei, căci debitul lui este de 1/15 din apele Dunării și lărgimea sa maximă

²⁴ *Jean Sans Peurs*, Jean 1er de Bourgogne (1371–1419), duce de Burgundia, cunoscut și cu numele de Ioan de Valois sau Ioan de Burgundia, conte de Flandra, d'Artois și de Charolais.

²⁵ *Giurgevo*.

²⁶ *Braïla*.

²⁷ *Galatz*.

²⁸ Oraș, azi centru administrativ al raionului cu același nume, regiunea Odesa, Ucraina.

²⁹ *Isaktcha*, oraș, jud. Tulcea.

³⁰ *Ismail*, oraș, azi centru administrativ al raionului cu același nume, regiunea Odesa, Ucraina.

³¹ *Kilia*, azi Chilia Nouă, oraș, port la Dunăre, regiunea Odesa, Ucraina.

este de 200 de metri. Cea mai mare parte din pământurile cuprinse între <brățele> Sfântu Gheorghe și Chilia sunt mlăștinoase și necultivate; pe insulele formate pe brațele Sulina și Sfântu Gheorghe se întâlnesc doar câteva păduri de fagi piperniciți și în vecinătatea Chiliei câteva zone cultivate. //

p. 14

Așa cum am văzut în altă parte, baza triunghiului ce formează delta prezintă ca relief o ieșitură foarte pronunțată pe coasta Mării Negre. Această ieșitură este conectată la țarm prin contururi rotunjite primitiv. Găsim astfel o analogie completă între forma <deltei Dunării> și cea a deltei marilor fluvii cum ar fi Nil, Gange, Mississippi.

Releveele hidrologice ale coastelor făcute în ultimii douăzeci de ani permit constatarea progresului continuu al deltei în mare. Intensitatea acestui fenomen nu are nimic surprinzător când se iau în considerare importantele cantități de aluviuni aduse de Dunăre și depuse în Marea Neagră. S-a calculat că volumul debitului fluviului în totalitate era de 30 000 metri cubi pe secundă în vremea marilor inundații și că în vremea secetoasă a toamnei era în medie de 2 000 metri <pe secundă>. Proporția aluviunilor depuse fiind de 1/2 400 în timpul inundațiilor obișnuite și de 1/13 000 în medie <în timp> cu apă scăzută, <rezultă că> fluviul depune zilnic în mare 330 480 metri cubi în primul caz și 10 000 metri cubi în al doilea; astfel, mai mult de 62 milioane de metri cubi de aluviuni sunt încărcate în fiecare an de Dunăre pe malurile sale și vin să crească ridicăturile ce formează promontoriul deltei pe litoral.

Barajele care se fac la gurile de vărsare ale fluviului ca urmare a acumulării de aluviuni sunt un obstacol și un pericol pentru navigație. Astăzi, grație lucrărilor executate în ultimii cincisprezece ani, gura Sulinei a devenit practicabilă pentru navele de toate mărimile. De această îmbunătățire au profitat // mai ales orașele României așezate pe malul stâng al fluviului; comerțul cu cereale a luat o mare extindere după ce transporturile de mărfuri au fost eliberate de cheltuielile considerabile ce le apăsau <din cauza> pericolelor trecerii și a incertitudinii în care se găseau la traversarea barei la un timp fix, chiar și <în cazul> ușurării <încărcăturii>. Aceste lucrări au contribuit la prosperitatea comercială a principatelor, iar despre o astfel de urmare mi se pare nimerit să se facă o scurtă descriere.

p. 15

2. Gura Sulina

Ca urmare a războiului Crimeii, puterile semnatare ale Tratatului de la Paris au recunoscut necesitatea de a pune gurile Dunării sub un regim neutru, care să permită executarea lucrărilor de ameliorare în afara întregii influențe locale: articolul 46 al acestui tratat prevede că o comisie europeană formată din delegații a șapte puteri va fi însărcinată cu planurile și executarea lucrărilor necesare îndepărtării obstacolelor ce împiedică navigația la gurile Dunării.

p. 16

Sarcina era grea, căci independent de dificultățile de execuție ce pot fi întâlnite într-o astfel de muncă considerabilă într-o țară agitată, mizeră, lipsită de toate resursele, trebuie găsită o soluție de natură să menajeze susceptibilitățile

puterilor interesate. Se avea de ales între trei guri de vărsare, iar Rusia de o parte, Turcia de alta, se străduiau să devieze curentul navigației <fiecare> spre partea ei.

Pe de altă parte trebuia să se hotărască care va fi modul de lucru adoptat pentru obținerea unei adâncimi permanente la bare. Aluviunile aduse de fluviu în apele relativ calme al Mării Negre erau de așa natură încât adâncimea varia de la 6 la 10 picioare englezești și depunerile fluviale înaintau în mare pe o mare lungime.

p. 17 În prezent sunt trei sisteme: dragarea continuă; construcția de diguri paralele destinate să păstreze curentul fluviului pentru a împiedica formarea de depuneri și înaintarea lor în // mare până la mare adâncime; în sfârșit, crearea unui canal lateral la ecluză care să lege Dunărea de Marea Neagră.

Comisia neputând ajunge la o înțelegere în problema tehnică, o dată în plus nici în problema politică, s-a decis ca o comisie specială să se reunească pentru a hotărî care va fi cel mai bun sistem de aplicat pentru lucrări. <Aceasta> a sfârșit prin a adopta proiectul unui canal de blocare. Era o muncă considerabilă, care ar fi costat 17 milioane de franci. Comisia europeană a dat înapoi, pe bună dreptate, în fața unei sume atât de ridicată.

Dar comerțul a continuat cu dificultăți la intrarea pe Dunăre. Adâncimea barelor era variabilă și astfel nava ce pleca din Constantinopol cu informația că adâncimea era suficientă pentru a trece, găsea la Sulina adâncimea micșorată cu două sau trei picioare și trebuia atenție în radă pentru ca fenomenele fizice ce acționează asupra formării barelor să nu ducă la o agravare. Această așteptare era plină de pericole, căci rada Sulina este unul dintre cele mai proaste locuri de acostare care există pe coasta Mării Negre, încă neprimitoare; de asemenea, s-a întâmplat destul de des ca rafale de vânt să cauzeze pierderea tuturor navelor, adesea cu oameni și bunuri. În timpul nopții de 5 spre 6 noiembrie 1855, o furtună a dus la naufragiul a treizeci de bastimente și la moartea a peste trei sute de oameni!

p. 18 În afară de asta, pentru a traversa bara, navele s-au văzut obligate a-și ușura încărcătura. Această operație se făcea cu ajutorul șlepurilor de către mateloți de diverse naționalități, care supuneau literalmente încărcătura jafului. Căpitanii erau la mâna acestor pirați, care se dedau, în timpul transbordărilor, la cele mai *nerușinate jafuri*; în medie, aproape a zecea parte din încărcătură dispărea în timpul manevrei. Acest furt se făcea // pe față și am văzut în mijlocul stufului, ce acoperă cât vezi cu ochii câmpiile Deltei, o moară de vânt ce transformă grâul sustras în făină.

Această situație se cerea prompt remediată. Astfel, în prezența lenthorii ce amenința să amâne la infinit o ameliorare atât de dorită, comisia europeană a hotărât să execute lucrări *provizorii* la gura Sulina. Au fost adoptate proiectele lui sir Hartley, inginerul șef al comisiei, care a apărut întotdeauna sistemul zăgazurilor paralele. Lucrările, executate în trei ani, au fost terminate în 1861. Ele constau în două diguri legate de plaje și a căror direcție, în primul rând convergentă, a devenit paralelă la extremități. Lungimea totală a acestor lucrări este de 2 380 metri. Digurile sunt alcătuite dintr-o carcasă de piloni și scânduri, mărginite de mici anrocamente³²; la construcția lor au fost folosiți douăsprezece mii de stâlpi <din

³² Îngrămădire de bolovani, piatră și beton alcătuint platforme de întărire sau diguri.

lemn> și șaizeci și opt de mii de metri cubi de blocuri de piatră. Pentru a oferi lucrărilor toate resursele necesare în privința materialelor de orice natură, Comisia a organizat în apropiere de orașul turcesc Tulcea³³ și sub conducerea colonelului Mallinovschi, din statul major al armatei otomane, un stabiliment tehnic ce conținea, pe lângă depozitele de utilaje, proviziile de lemn, piatră etc., atelierele de dulgherie, lăcătușerie, cazangerie, fierărie, șantierul de tâmplărie și, în sfârșit, o fabrică de cherestea cu abur. Această instalație a costat aproape un milion <de franci>.

Imediat ce digurile au fost terminate, s-a putut vedea influența lucrărilor asupra regimului gurilor de vărsare. Bara a cărei adâncime nu a depășit niciodată zece picioare engleze, a ajuns la cincisprezece picioare. S-a putut constata că această ameliorare era permanentă, căci a rezistat tuturor cauzelor care ar putea înnisipa gura, cum ar fi // inundațiile extraordinare ale Dunării, rafalele de vânt p. 19 dinspre nord-est etc. De asemenea, s-a hotărât definitivarea acestor lucrări provizorii prin acoperirea digurilor cu zidărie. Aceste diguri au fost terminate în întregime în 1871; suma totală a lucrărilor executate a fost de 4 600 000 franci.

Aceste lucrări nu au fost singurele făcute de Comisia Europeană: alegerea gurii Sulinei a fost o alegere nefericită, în sensul că brațul Dunării care se varsă prin această gură se găsește în condiții de navigabilitate deplorabile. În multe locuri, adânciturile făcute prin încetinirea curentului împiedică trecerea; pe de altă parte, coturile foarte bruște făceau navigația mai periculoasă deoarece brațul Sulina este foarte îngust, lărgimea sa atingând rar 200 de metri. Mai mult, aceste numeroase și grave inconveniente au fost remediate cât mai mult posibil; lucrările fluviale au costat foarte scump și, cu toate îmbunătățirile, navigația este încă destul de dificilă. Atunci când se urmează meandrele sinuoase ale brațului Sulina este foarte interesant de văzut bastimentele ce urcă sau coboară, apărute în depărtare, în mijlocul trestiiilor, în direcții contrare: ai crede că le vezi mergând pe această câmpie imensă cu ajutorul vântului sau aburului.

În timp ce toate aceste lucrări se făceau, se stabilea și o linie telegrafică de mai mult de 200 de kilometri, ce lega Sulina, Galați³⁴, Tulcea și Ismail, a fost ridicat câte un far la Sulina și Sfântu Gheorghe, au fost făcute spitale la Tulcea și Sulina. Acest <ultim> oraș, care altădată era un mic sat, a devenit un centru comercial populat atât de important. Comisia a construit un mic palat, care s-a dorit să fie cu o arhitectură simplă și de bun-gust. Numeroase case și vile // europene p. 20 sunt ridicate pe nisipuri aride. A fost nevoie de o voință minunată pentru a face un oraș în astfel de condiții: secretarul general al comisiei, domnul Mohler³⁵, mi-a povestit ce a făcut pentru a obține un loc convenabil pentru cimitir, să stabilească temelii solide în rambleurile de pe zidurile de susținere; înainte să fie luată această precauție, corpurile îngropate ajunseseră să fie descoperite de vânturile violente care răvășesc nisipul și răscolesc profund solul.

³³ *Toulcha*.

³⁴ *Galatz*.

³⁵ Edmond Mohler, secretar general al Comisiei Europene a Dunării între 1857–1887. În această perioadă sediul secretariatului s-a aflat la Sulina, iar din 1878 s-a mutat la Galați.

În sfârșit, poliția navigației a fost reglementată pe Dunăre între Galați și Sulina; a fost creat un corp special de piloți la guri și pe fluviu și a îmbunătățit organizația patronilor de șleपुरi, cerând acestora garanții de onorabilitate și o cauțiune. Restul operațiilor de ușurare a încărcăturii sunt astăzi foarte rare, căci adâncimea normală la bara Sulina este de 20 de picioare engleze și nu suferă decât foarte rare și slabe variații.

Toate lucrările despre care mă străduiesc să vă dau o idee au necesitat o sumă de șizeci de milioane de franci, astăzi ele fiind aproape terminate. Ele sunt plătite cu ajutorul drepturilor colectate de la navele ce intră sau ies: perceperea acestui impozit nu a întâmpinat nici o dificultate, căci sunt evidente avantajele avute de navigatori. Numărul naufragiilor s-a diminuat considerabil atât la vărsare, în radă și chiar pe fluviu; operațiunile comerciale au devenit mai sigure; în sfârșit și asta este punctul capital, costurile sunt reduse în mare parte. S-a putut evalua în medie micșorarea prețului navlului la 12 franci pe tonă, ori totalul importurilor și exporturilor depășește 600 000 tone; deci este o economie de mai mult de șapte milioane de franci de care profită anual comerțul. //

p. 21

Această economie este avantajoasă în special producătorilor, căci oricât de important ar fi exportul anual de cereale al Moldovei și Valahiei, el nu poate exercita o influență prea sensibilă asupra prețului grânelor în Franța și în Anglia, unde aceste cereale contribuie la alimentarea masei enorme a producției indigene și a celei care provine din Rusia, Algeria, America. Execuția lucrărilor nu face decât să crească pe măsură ce producția agricolă va lua o mai mare expansiune. //

p. 22

2. România

Principatele danubiene sunt alcătuite prin unirea Valahiei și a Moldovei, provincii separate mult timp și care și-au schimbat adesea domnii. Tratatul din 1856 le-a plasat sub suzeranitatea Turciei; astăzi această suzeranitate este numai cu numele. Fiecare provincie era guvernată de câte un domn; în 1859 prințul Cuza, numit în același timp în Valahia și Moldova, a luat titlul de prinț de România și după această epocă, două elemente de multă vreme distincte s-au contopit într-o națiune omogenă.

Nici o țară din lume nu a fost teatrul unor lupte atât de frecvente și atât de înverșunate; marile câmpii, ce alcătuiesc cea mai mare parte a teritoriului, se află în calea invaziei popoarelor Asiei ce mergeau spre Europa. Goții, hunii, slavii, ungurii (originari ai mării familii finlandeze, ramura *Oigour*) le-au pustiit în trecere. În timpurile moderne, posesia Moldo-Valahiei a fost întotdeauna obiectul a două națiuni rivale: Turcia și Rusia. Este de mirare că după toate masacrele care au însângerat solul de-a lungul secolelor, această țară este încă locuită și cultivată.

Ceea ce este surprinzător este că găsești în orice colț al pământului o rasă care-și păstrează caracterul, originalitatea în mijlocul atâtor dezastre; Traian a p. 23 fondat pe malul drept al // Dunării de Jos o colonie romană care s-a amestecat cu

dacii³⁶, locuitorii țării; din această fuziune, în care predomina elementul latin, a rezultat o rasă din care a descins poporul român. El a păstrat aproape intactă limba strămoșilor, alterată de un amestec de cuvinte turcești și rusești impuse de dominația asupra lor. Această limbă, *limba de aur*, cum o numeau patrioții, se apropie mult de limba latină; analogia se regăsește peste tot în cuvintele esențiale: *domnule*³⁷ se spune „*domine*”, război, *resbellu*; genitivul plural se formează cu ajutorul terminației „*oru*”. <Limba> română oferă, de altfel, se pare, alte numeroase puncte de asemănare cu un grup de dialecte din sudul Franței³⁸.

Originea romană nu se recunoaște numai prin limbă, ci și prin obiceiuri. Într-o zi mă găseam într-un mic oraș din centrul Valahiei, Buzău, unde am asistat la înmormântarea unei femei tinere dintr-o familie bogată a țării. Dricul care purta cosciugul descoperit în care era moarta, înveșmântată într-o toaletă de bal din satin roz, era urmat de muzică; se cântau melodii naționale. În fața cortegiului mergeau servitorii purtând pe perne de catifea bijuteriile defunctei; unul dintre ei ținea un portret. Această singură cutumă mi-a amintit de *imaginile* în care apăreau romanii la funeralii.

A fost nevoie de un sentiment de bun-simț patriotic arzător pentru ca acest popor să-și păstreze obiceiurile, limba și sentimentul unității. Visul tineretului român este de a se vedea reunit într-o singură națiune, care toată vorbește limba sa. p. 24
Principatele au aproape // patru milioane de români; Transilvania, Ungaria și Bucovina, ceva mai puțin de două milioane, în total aproape șase milioane. În 1821, în vremea războiului ce aducea independența Greciei³⁹, o primă ridicare avusese loc sub conducerea lui Alexandru Ipsilanti⁴⁰, fiul unui fost gospodar al Valahiei, și a lui Mihail Suțu⁴¹, domnul Moldovei, cu scopul de a reuni într-un singur mănunchi aceste elemente împrăștiate: dar a eșuat în fața masacrelor Rusiei. În 1848, sub influența ideilor liberale răspândite în Franța, o guvernare provizorie⁴² a fost instalată la București și s-a făcut apel <la unire> către românii din Basarabia,

³⁶ „Dacia, mărginită la est de Dniester și de Tisa la vest, cuprindea Basarabia, Transilvania și Banatul Ungariei” (n. a.).

³⁷ *Monsieur*.

³⁸ *La langue d'oc*, un ansablu de dialecte latine din sudul Franței, numite uneori astăzi occitan.

³⁹ Războiul de independență al Greciei s-a desfășurat între 1821–1829. În 1828 Marea Britanie, Franța și Rusia au avansat ideea unui stat autonom, condus de un monarh, a cărui autoritate trebuia recunoscută de sultan printr-un firman. Presiunile Rusiei asupra Porții și încercarea ei de a-și extinde influența în Grecia au determinat Marea Britanie și Franța să-și reconsidere pozițiile. În cele din urmă Rusia a fost nevoită să accepte crearea unui stat independent elen, pus sub protecția colectivă a celor trei puteri: Anglia, Franța și Rusia. Protocolul a fost semnat la 3 februarie 1830.

⁴⁰ Alexandru Ipsilanti (1792–1828), conducătorul organizației Philiki Hetaireia, fiul domnului Constantin Ipsilanti (?–1816).

⁴¹ *Michael Soutzo* (1784–1864), domn al Moldovei 1819–1821. Autorul se referă la faptul că acesta a favorizat, în februarie 1821, intrarea în țară a lui Alexandru Ipsilanti. În urma înfrângerii mșcării a fost nevoit să fugă în Basarabia, de unde a plecat la scurt timp în Imperiul habsburgic. Arestat de forțele imperiale, a fost condamnat și închis timp de patru ani la Göritz.

⁴² Este vorba despre guvernul provizoriu instaurat în iunie 1848, în timpul adunării de la Izlaz, în componența căruia intrau: ofițerii Gheorghe Magheru și Nicolae Pleșoianu, preotul Radu Șapcă, Ștefan Golescu, Ioan Maiorescu, Costache Romanescu, cărora avea să li adauge Ion Heliade Rădulescu și Christian Tell.

din Transilvania și din alte provincii limitrofe Valahiei; guvernanții turci și ruși au trimis enorme forțe militare care au anihilat această nouă tentativă.

Nu am văzut în nici o parte afinitatea raselor să se manifeste de o manieră atât de frapantă ca la români; așezați atât de departe de Franța, înconjurați de guverne străine sau chiar ostile ideilor franceze, au pentru noi o simpatie care nu este egalată decât de aversiunea față de rasa germană. Limba franceză este limba care se vorbește în toate orașele; educația tinerilor se face aproape în exclusivitate la Paris. Nenorocirile noastre, departe de a slăbi sentimentele românilor față de națiunea franceză, le-au întărit într-un fel și ei nu lasă să scape nicio ocazie de le manifesta. Aceste sentimente, care nu sunt niciodată dezmințite, nu sunt numai consecința serviciilor pe care le-am făcut. Pentru cine locuiește câțva timp în România este evident că la baza acestui atașament profund și sincer nu este altceva decât recunoștință sau interes; similitudinea originilor și a caracterelor le explică de o manieră mai naturală și mai adevărată.

p. 25

România are o istorie națională; ea are eroi ale căror // patriotism și bravură au rămas legendare. Cel mai mare a fost Iancu de Hunedoara⁴³ care, simplu voievod de Transilvania, în secolul al XV-lea a reușit să oprească timp de douăzeci de ani marșul cuceritor al turcilor. A repurtat asupra lor mai mult de zece victorii, deși s-a aflat mereu în fruntea unor forțe mult inferioare numeric armatelor otomane și l-a forțat pe sultanul Murat II⁴⁴ să dea Valahiei independența⁴⁵. Mai târziu, pentru că Mahomed II⁴⁶, învingătorul Constantinopolului, s-a ridicat împotriva Occidentului și a trecut la asediul Belgradului, Huniade a fost cel care, cu toată formidabila artilerie și a forțelor numeroase ale asediatorilor, l-a obligat pe sultan să se retragă, rănit, lăsând sub zidurile orașului 24 000 de morți și toate tururile. Aceasta a fost ultima lui victorie; a murit în mijlocul triumfului⁴⁷.

Un secol mai târziu, un om a aruncat o mare lumină asupra istoriei românilor: este Mihai Viteazul⁴⁸. Era voievod al Valahiei atunci când turcii, sub conducerea lui Mehmet III⁴⁹, au invadat și jefuit țara. El i-a aruncat mlaștină, a pus mâna pe orașul Târgoviște⁵⁰, unde și-a instalat garnizoana, și a zdrobit armata otomană la Giurgiu⁵¹ în timpul când ea trecea Dunărea; a trecut fluviul, a pus stăpânire pe

⁴³ *Hunyade Corvin*. Ioan de Hunedoara, cunoscut și sub numele de Iancu de Hunedoara (1407–1465), mare ban al Severinului din 1438, voievod al Transilvaniei (1441–1456), regent al Ungariei (1446–1452), mare comandant militar cunoscut pentru campaniile sale împotriva turcilor, tatăl regelui Ungariei Matia Corvin.

⁴⁴ *Amurat*, Murat al II-lea (1404–1451), sultan al Imperiului otoman (1421–1444, 1446–1451).

⁴⁵ Fals. Țara Românească, ca și Moldova, era la acea vreme tributară Imperiului otoman, nu independentă.

⁴⁶ Mahomed al II-lea Fatih (1432–1481), sultan otoman (1451–1481), unul dintre cei mai puternici conducători ai Imperiului otoman, cuceritorul Constantinopolului, cunoscut în istorie drept Mahomed Cuceritorul.

⁴⁷ Felix Martin se referă la asediul Belgradului din iulie 1456, moment crucial în istoria Europei, în care turcii au fost învinși, sultanul Mahomed al II-lea fiind rănit. Câțeva zile mai târziu, Iancu de Hunedoara a murit de ciumă în tabăra de la Zemun.

⁴⁸ *Mihaiu Bravul*.

⁴⁹ Conotat *Mahomet*. Autorul se referă la Mehmed al III-lea Adli (1566–1603), sultan otoman (1595–1603).

⁵⁰ *Tergovitz*.

⁵¹ *Giurgewo*.

Nicopole⁵² și Vidin, apoi a revenit în Valahia și a căutat să țara pustiită de războaie continui, [Urmează un citat din Mihail Kogălniceanu despre Mihai Viteazul]

4. Orașele de la Dunărea de Jos: Galați, Brăila, Ismail

p. 27

Dintre orașele de la Dunărea de Jos, Galați este cel mai important și cel mai prosper. Acum douăzeci și cinci de ani era un oraș cu 25 000 de suflete; astăzi are în jur de 100 000: populație cosmopolită alcătuită nu numai din români, dar și din greci, italieni, ruși, germani și câțiva francezi, fără a mai vorbi de evrei care abundă, în general, în tot Orientul și în special în principate.

Cei mai mulți evrei sunt de origine germană; vorbesc între ei un dialect german. Ei își poartă cu mândrie costumul distinctiv, care este alcătuit dintr-o manta lungă neagră, unsuroasă, o bonetă plată de sub care părul din zona tâmpelor iese în bucle lungi⁵³. Întreg micul comerț este în mâinile lor. Ei excelează în cel de schimb, o mare varietate de monede fiind în circulație – leul (francul românesc), piastrul turcesc⁵⁴, sfanțihul german⁵⁵, copeica⁵⁶ rusească, florinul austriac, francul⁵⁷ –, îl fac foarte productiv.

Despre greci și români nu voi spune nimic deosebit: primii se ocupă cu marele comerț; această etnie întreprinzătoare și inteligentă, prea înghesuită în mica ei țară, a început să exploateze Orientul și puțin și Occidentul. Ceilalți sunt funcționari, burghezi, proprietari; un număr foarte mic se ocupă cu comerțul și industria. Astfel, toată averea trece pe nesimțite în mâinile grecilor și evreilor. //

Galați este alcătuit din două părți distincte: <partea> de sus și <partea> de jos a orașului; punctul cel mai înalt al primei este la 70 de metri deasupra nivelului Mării Negre; <partea> de jos a orașului nu este decât la 5–6 metri <deasupra nivelului mării>. Astfel în vremea marilor inundații ale Dunării, aproape toate cartierele sunt sub apă, în ciuda celor două diguri care le protejează sau mai curând care ar trebui să le protejeze: unul, pe care trece marele drum al portului (*strada portului*)⁵⁸ <care-l apără> împotriva Dunării; celălalt care este drumul spre Reni⁵⁹, <care-l apără> împotriva apelor lacului Brateș⁶⁰.

În cartierul de jos sunt așezate toate birourile, magazinele, agențiile. Pentru străinul care debarcă ziua dintr-unul din vapoarele Dunării, spectacolul este unul

⁵² *Nicopolis*.

⁵³ *Les cheveux voisins de tempes en longs tire-bouchons*.

⁵⁴ Monedă de argint, foarte rar din aur, care în Imperiul otoman mai era cunoscută și sub numele de *guruş*. Era a suta parte dintr-o liră otomană.

⁵⁵ *Zwanzig Veche* monedă austriacă de argint în valoare de 20 crăițari. La 1877 valora 80 de bani.

⁵⁶ *Kopecke*, subdiviziune a rublei, reprezentând a suta parte dintr-o rublă.

⁵⁷ *pièces françaises*.

⁵⁸ În original.

⁵⁹ Reni, azi oraș, regiunea Odesa, Ucraina. La vremea când autorul vizita spațiul locuit de români, localitatea era în componența României.

⁶⁰ *Bratich*, lac din sudul Moldovei, aflat la confluența Prutului cu Dunărea. Inițial a avut o suprafață de 7 420 ha, pentru ca ulterior, după o serie de lucrări de asanare, suprafața să fie redusă la cca 2 000 ha. Adâncimea lacului este de trei metri.

dintre cele mai animate, cele mai deosebite. Europeanul, turcul, evreul, țăranul român se înghiontesc, amestecându-se în variatele lor veșminte; trăsurile din Viena izbesc căruțele grele cu boi ce aduc la Dunăre produse din partea de sus a Moldovei. Toate acestea se agită vara în mijlocul prafului gros sau străbat un vad lipicios <de noroi> iarna, căci pavajul străzilor este încă de o simplitate barbară. Dacă vine noaptea, când orice muncă încetează, peste tot se instalează liniștea, mișcarea se deplasează în unele cartiere din partea de sus a orașului.

Aceasta este construită pe un fel de platou suficient de abrupt, care se oprește brusc în falezele Dunării de la 25 la 40 metri înălțime. Ea se împarte în două părți: orașul propriu-zis și mahalaua Vadu Ungurului⁶¹, care în realitate nu este decât un sat foarte mare alcătuit din ferme înconjurate de grădini și de toate dependențele lor. Așa se explică <faptul> că suprafața totală a orașului, peste 1 200 de hectare, este disproporționată față de populația care îl locuiește. Orașul adevărat are un aspect european; în el se găsesc acum, ca în cea mai mare parte a orașelor p. 29 Levantului, acele // case care au numai parter, având în vedere cutremurele de pământ, foarte frecvente altădată în țară; numai de câțiva ani au fost construite case cu etaj; astăzi Strada Domnească, marele bulevard al Galaților, este mărginită de hoteluri elegante, dintre care unele au un caracter monumental deosebit.

La est de orașul de sus și la nord de orașul de jos, se află marele lac Brateș, format din apele Prutului care se varsă în Dunăre la zece kilometri de Galați. Adâncimea lui nu este mare, nu depășește doi metri în timp normal; este plin de pește, produsele de pescărie alimentând orașul și exportându-se în Transilvania.

Ar trebui o descriere mai completă, ce nu poate fi făcută în cadrul restrâns care îmi este atribuit, pentru a da o idee despre acest oraș unic care păstrează în multe locuri aspectul unui sat, în timp ce alura este de mare oraș: alături de mulțimea pestriță, de echipajele <trăsurilor>, de toaletele strălucitoare, gășiți câini ce rătăcesc asemănător celor din Constantinopol, porci sălbatici, care se tăvălesc printre picioarele voastre în mocirlă. Străzile sunt impracticabile într-o perioadă a anului: unele sunt veritabile gropi; nu canale de scurgere, nu apă, nu iluminat. Străzi mari perpendiculare sau paralele, locuri întinse unde crește iarba sau pasă animale. Această schiță de oraș, pe cale de a deveni un centru bogat și populat, amintește de orașele din America ridicate în încântătoare locuri din deșert, dar nu se regăsește acel spirit industrial ce este propriu puternicei națiuni americane.

Din fericire, autoritatea municipală este de ceva timp în mâinile unui om inteligent, cu idei noi, care și-a propus să modernizeze Galați⁶²: prințul Moruzi⁶³

⁶¹ *Vadungra*, cartier al Galaților situat în apropierea lacului Brateș.

⁶² *Imposé le devoir d'hausmanniser Galatz*. Félix Martin face aluzie la Georges-Eugène, baron Haussmann (1809–1891), politician și edil francez al cărui nume este legat de reconstrucția și modernizarea Parisului. El a retrasat grădinile palatului Luxemburg, a dus modificări importante unor artere, a tăiat și lărgit bulevarde largi cu perspective asupra Arcului de Triumf și a Operei Garnier, a creat un nou sistem de canalizare și pompare a apei, a construit noi poduri peste Sena.

⁶³ *Morouzy*, Alexandru D. Moruzi (1815–1878), primar al Galaților (aprilie 1871–aprilie 1873; iulie–august 1874), edil care a apelat la împrumutul public pentru strângerea de fonduri în vederea modernizării orașului. Astfel, în timpul mandatului său a fost întocmit primul plan de sistematizare a orașului, s-a ridicat, amenajat și modernizat portul, au fost introduse apa curentă în orașul „de sus”.

este // la înălțimea acestei grele datorii; a locuit mult timp în Franța, Austria și Italia. El este un distins artist și un finanțist de prim rang. Este francez cu inima, unul dintre fiii săi a luptat sub drapelul francez în armata Loarei. p. 30

Nu pot completa mai bine descrierea orașului Galați decât împrumutând câteva pasaje dintr-un raport adresat de prințul Moruzi președintelui Consiliului de Miniștri asupra situației actuale și mijloacelor de îmbunătățire:

„Locurile publice în număr de opt, ocupă o suprafață de 207 903 metri pătrați; pe unele dintre ele sunt așezate piețe de merinde, fân, cereale. Altele de mari dimensiuni, goale, fără arbori, fără adăposturi, expun orașul tuturor vânturilor, îi dau un aspect de sălbăticie neîngrijită și formează imense rezervoare de apă și noroi ce inundă străzile adiacente.

Piețele aflate pe locuri nepavate sunt murdare și noroioase, iar accesul este aproape imposibil; hrana și mărunțișurile de consum zac întinse în noroi și gunoaie; măcelăriile și abatorul, instalate în modul cel mai primitiv, vând carne grosier tranșată și emanând mirosuri grele.

Partea de jos a orașului este tot timpul un veritabil focar de infecție. Miasme vătămătoare răspândesc și întrețin tot felul de maladii; locuitorii se ofilesc în mijlocul bălților de apă clocită și stătătoare și par a fi condamnați la decrepitudine și la o moarte prematură”.

Și mai departe:

„Sate întregi au câmpuri pustii și, <locuitorii> trăgând după ei un număr de animale și unelte agricole, au invadat aceste terenuri // și au dat Galaților un p. 31 caracter de comună mixtă, jumătate urbană, jumătate rurală.

De la contrastul frapant și unic în construcțiile și clădirile orașului, la eleganța echipajelor ce se încrucișează cu mulțimea boilor, porcilor și păsărilor de curte, ce împiedică circulația și dau Galaților aspectul unui oraș mare, bogat și murdar”⁶⁴.

La Galați nu se găsește nici un monument modern care să prezinte un oarecare interes. La o oarecare distanță de oraș, pe drumul ce duce la Brăila⁶⁵, la dreapta se văd ruinele romane care azi sunt numite ruinele Ghertinei⁶⁶. Se crede că aici s-ar găsi ruinele vechii <cetăți> *Caput bovis*, dar în mod greșit. Procopius⁶⁷ arată de o manieră indiscutabilă că acest amplasament era mult mai sus pe Dunăre, într-un punct ce trebuie situat între Orșova și Vidin⁶⁸. Ruinele Ghertinei sunt fără

canalizarea și iluminatul public cu gaz aerian. Alexandru D. Moruzi a făcut parte din Adunarea electivă care l-a ales domn pe Cuza, a fost membru în Comisia Centrală de la Focșani, președinte al comitetului pentru strângerea fondurilor pentru răniții în războiul din 1877–1878, cu banii adunați ridicându-se Spitalul „Elisabeta Doamna”.

⁶⁴ „Galatz, son état matériel, son administration, ses finances – Rapport adressé au Président du Conseil des Ministres par le maire de la ville, Typographie Frédéric Thiel, 1871”. (n. a.)

⁶⁵ Ibraila.

⁶⁶ Gertschina.

⁶⁷ *Procopie*. Procopius din Caesarea (500–560), istoric roman, principala sursă istorică pentru epoca împăratului Justinian (527–565).

⁶⁸ Cetatea se afla în apropierea Orșovei, fiind localizată, potrivit specialiștilor, în comuna Delinești, jud. Caraș-Severin. Autorul se referă la ruinele castrului roman de la Tighina-Barboși, construit probabil pe ruinele unei cetăți dacice, apărută de un val de pământ. Ruinele au fost descoperite în urma săpăturilor arheologice din 1959–1962.

îndoială molozul vreunui post pe care romanii îl aveau ridicat pentru a supraveghea valea Siretului⁶⁹, unul dintre cei mai importanți afluenți ai Dunării de pe malul său stâng.

p. 32 Este imposibil să găsești un ținut mai înspăimântător ca împrejurimile Galaților: imense întinderi de teren șerpuinde, fără un arbore, fără un tufiș. Este începutul stepei asiatică. Din loc în loc sunt mici ridicături ce domină câmpia pustie. Am avut ocazia să vizitez mai mulți astfel de tumuli, care sunt adevărate lucrări ale oamenilor, dar trebuie să te întorci la o epocă aflată la mare distanță, căci nu am găsit în nici o parte a terenului înconjurător urma săpăturilor care ar fi trebuit să fie practic acolo. Câțiva dintre ei au de la 20 la 25 metri înălțime; în general sunt în formă de con circular, câte unii ar fi fost // construiți în formă de piramidă patrulateră; timpul le-a stricat marginile.

Acești tumuli se întind pe platourile imense ale Moldovei, pe câmpiile Ialomiței⁷⁰ și până în partea de jos a Basarabiei. Se văd și în Turcia, în Bulgaria; turcii îi numesc *Tépé*. La trecerea Dardanelelor, când mergi paralel cu țărmul, se văd pe mal trei coline ale căror forme și dimensiuni amintesc de tumulii din Moldova; se presupune că sunt mormintele lui Ahile⁷¹, Patrocle⁷² și Festus⁷³, dar asta este o pură ipoteză. În cele din urmă am găsit aceiași tumuli și în câteva locuri din Macedonia, mai precis în vecinătatea unui drum roman, vestigii pe care le-am întâlnit și la vest de valea Carasu⁷⁴ (vechiul Strymon).

Este regretabil că nu s-a gândit nimeni la săpături în acești tumuli; o astfel de muncă ar putea să ofere informații precise studiilor antropologice: aceste coline sunt fără îndoială morminte a căror vârstă este diferită și presupun că ar trebui să conțină relicve getice și scitice, asemănătoare celor ce se găsesc în anumite părți ale Crimeii și Rusiei meridionale.

p. 33 Când urmăm unul din marile drumuri prăfuite care merge de la Galați în direcția nord, întâlnim la aproape zece kilometri ceea ce țaranii români numesc încă (șanțul) groapa lui Traian. Fără îndoială, era o fortificație destinată să apere coloniile romane de incursiunile barbarilor. Astăzi se găsesc urmele șanțului de 12 picioare lărgime pe 9 picioare adâncime și a incintei închise // de 4 picioare înălțime pe 12 picioare lărgime, ce constituiau fortificațiile obișnuite ale romanilor. Această lucrare, ce trebuie să se fi întins pe 300 kilometri, nu avea lucrări suplimentare (posturi, locuri fortificate) cum era șanțul lui Traian ce exista pe malul drept al Dunării, în Dobrogea, și a cărui lungime este considerabilă.

Cel de-al doilea oraș de la Dunărea de Jos este Brăila. De la Galați se ajunge acolo cu vaporul austriac care, de mai multe ori pe zi, străbate într-o oră și jumătate distanța ce separă cele două orașe, sau pe calea ferată care le leagă de puțin timp.

⁶⁹ *Sereth*.

⁷⁰ *Jalomitza*.

⁷¹ Ahile, Achilles sau Akhilleu, erou din mitologia greacă, participant la războiul troian, cunoscut din opera antică Iliada, atribuită lui Homer.

⁷² Patrocles sau Patroclu, erou din mitologia greacă, prieten cu Ahile. A fost ucis de Hector, conducătorul troienilor.

⁷³ Probabil Porcius Festus, procurator al Iudeei (cca 58–61).

⁷⁴ *Karassou*. „Carasu este un cuvânt turc ce înseamnă: *apă neagră*”. (n. a.)

ce străbate valea Siretului⁷⁵. Brăila, port al Valahiei, are o mare asemănare cu Galații, port al Moldovei. Configurația topografică este aproape identică: orașul de jos, ce se poate scufunda, și orașul de sus la 40 până la 50 de metri deasupra nivelului mării. Brăila are o particularitate: întregul oraș este trasat după un plan rectangular într-un fel de evantai, al cărui centru este în port și ale cărui raze divergente merg până la un bulevard larg, circular, mărginit de un șant ce înconjoară orașul.

Mai puțin fericită ca rivalul Galați, Brăila nu și-a găsit încă un administrator așa de energetic și de abil pentru a-i da un aspect potrivit cu importanța sa comercială și cu bogăția sa; deși cifra populației atinge doar o treime din cea a Galațiilor, exportul este foarte mult dezvoltat: din statistica anului 1870 rezultă că Brăila a exportat în timpul anului 1 605 892 quarteri de cereale și 3 956 076 ocques de făină⁷⁶; în aceeași perioadă Galații nu au exportat decât 754 607 quarteri <de cereale> și 1 209 053 ocques <de făină>. //

Aproape de Brăila, pe un braț al Dunării ce trece prin oraș, există un p. 34 amplasament despre care suntem asigurați că ar fi cel al unui pod din piatră aruncat odinioară de Darius mergând să-i cucerească pe sciți. Se pare că sondajele au permis constatarea vestigiilor unor piloni și, astăzi încă, atunci când scad apele, se văd la suprafața fluviului vârtejuri produse de ridicăturile pe care ele le formează pe fundul apei. Nu am putut constata această ultimă afirmație, deși nivelul apei nu era destul de ridicat la epoca la care am vizitat aceste locuri. Dacă acestea sunt adevărate, este încă mai remarcabil decât construcția podului lui Traian a cărui descriere am făcut-o mai sus.

Puține orașe au suferit atât de numeroase asedii ca Brăila. Ne amintim încă de cel al rușilor din 1828⁷⁷, la începutul războiului care s-a terminat prin proclamarea independenței Greciei: un monument ridicat de învingători la marginea orașului perpetuează amintirea⁷⁸. – Voi vorbi de asediul relatat de un istoric, maiorul Papazoglu⁷⁹. Se pare că în 1840⁸⁰, câțiva bulgari au încercat să pună mâna pe oraș:

⁷⁵ *Séreth*.

⁷⁶ „Quarterul este o măsură engleză de aproape doi hectolitri; ocqul, o măsură turcească valorând 1285 grame”. (n. a.)

⁷⁷ Autorul se referă la asediul Brăilei, început la 1 mai 1828 de armata rusă. Timp de mai multe zile, cetatea Brăilei a fost supusă unui bombardament sistematic (22 mai, 24 mai, 15 iunie, 17 iunie). În acest timp flota rusă reușea să obțină o victorie importantă asupra celei turcești (patru șalupe au fost scufundate și șase capturate) și ocupa Măcin și Isaccea. La 17 iunie Soliman pașa, comandantul cetății Brăila, capitulează, obținând acordul rușilor ca turcii civili și înarmați să se retragă spre Silistra, el și principalii ofițeri rămânând ostatici până la executarea completă a prevederilor capitulării. Imediat după ocuparea cetății Brăilei, țarul Rusiei, Nicolae I, ordona dărâmarea ei în termen de 40 de zile. Acțiunea a început în iulie 1828, dar a durat mai mult decât se prevăzuse din lipsa mâinii de lucru.

⁷⁸ Monumentul a fost ridicat în 1838 la un km de oraș și are pe soclu un obelisc în formă de piramidă, în vârf cu o cruce înfipță într-o semilună. În jurul acestuia s-a amenajat o grădină publică, care ulterior s-a extins, devenind un frumos parc al orașului.

⁷⁹ Dimitrie Papazoglu (1811–1892), colonel în armata română, istoric și geograf, participant la revoluția de la 1848. În 1855 a demisionat din armată cu gradul de maior, dar în 1884, odată cu reorganizarea armatei române, a fost înaintat la gradul de colonel.

afacerea, spune istoricul, a fost curând mușamalizată „grație devotamentului și vitejiei regimentului românesc nr. 2, comandat de bravul colonel Engel⁸¹; în acest caz au fost un mort și un rănit; comportamentul lor nobil a dus la decorarea multor ofițeri superiori”⁸². Mărturisirea este interesantă și <a fost> notată; România nu a fost singura țară unde lucrurile s-au petrecut așa.

p. 35 Cel de-al treilea oraș de la Dunărea de Jos este Ismail. Nu este așezat chiar pe fluviu, ci pe unul din brațele Deltei, brațul Chilia. Văzut de pe Dunăre, orașul are un // aspect pitoresc: o faleză argilooasă cu case joase răspândite printre verdeață; deasupra se înălțau cupole argintate și turlele zvelte <ale bisericilor> care se întindeau cât de departe poate ochiul să cuprindă orizontul. La stânga, o înălțime pe care se pot distinge încă părți din ziduri în ruină și de terenuri distruse; este fortăreața rusă dărămată în 1856⁸³. – Deși abandonat de vechii stăpâni, Izmail a rămas un oraș rusesc și n-are nimic românesc; cu toate acestea, nu a câștigat din schimbarea naționalității: Rusia a dat o mare importanță poziției <orașului> și hotărâse să creeze în acest punct al fluviului un stabiliment militar important, capabil de a fi în fruntea tuturor orașelor de la Dunărea de Jos. Astfel a schițat planul unui mare oraș și, în așteptarea venirii populației, a făcut la Izmail o mare garnizoană ce avea mai mult de 30 000 de oameni. Aceasta era lângă port, unde era o flotilă ce opera pe Dunăre. – Plecarea rușilor a înlăturat aceste elemente de prosperitate; colmatarea gurii Chilia și adâncirea brațului Sulina au adus ruina Ismailului. Astfel am văzut un spectacol trist, cel pe care îl oferă interiorul orașului; monotonia locurilor lui vaste și a străzilor sale largi nu este făcută pentru a însufleți. La intersecția principalelor străzi se ridică biserici grecești construite după un model uniform, înconjurate de o un rând dublu de salcâmi bătrâni. Majoritatea caselor sunt închise sau în ruină; din loc în loc <se văd> maghernițe îngrozitoare, în fundul căror se distinge un sordid cap de evreu. După ce stai o vreme, te hotărăști să părăsești această vastă necropolă, a cărei imagine tristă mârșăiește sufletul și inima. Impresia este încă foarte vie atunci când vizitezi Ismail, acest oraș abandonat, după ce ai părăsit Brăila și Galați, aceste două orașe înfloritoare, care sunt un grânar pentru o parte a Occidentului. //

⁸⁰ Răscoală antiotomană a bulgarilor stabiliți la Brăila, la care s-au asociat și bulgarii stabiliți în sudul Rusiei, dar și greci din Brăila și Galați și sârbi. Cei 240 de bulgari concentrați la Brăila, sub conducerea lui Vâlkov, intenționau să treacă Dunărea pentru a provoca o răscoală generală. Mișcarea a eșuat, cei mai mulți dintre participanți fiind condamnați la muncă silnică în oțele de sare de la Telega (iunie 1841). O altă mișcare antiotomană a bulgarilor și grecilor a avut loc la începutul anului 1842, sub conducerea grecului Stavri Gheorghiu și a revoluționarului bulgar Gheorghii Sava Rakovski. Și de această dată mișcarea a eșuat, iar cei implicați arestați, judecați și întemnițați.

⁸¹ Comandantul garnizoanei locale.

⁸² „*Calanda pe râul Dunării*”, de maiorul D. Pappazoglu, Bucharest, 1863”. (n. a.).

⁸³ Fortăreața a fost construită de Rusia după ce obținuse Basarabia în baza tratatului din 1812. Populația musulmană a fost nevoită să părăsească aproape în totalitate orașul, stabilindu-se în zona Babadag. Orașul a fost populat cu rusofoni. Între 1812–1856 s-a numit Ticikov.

Aceste amintiri de călătorie ar fi incomplete dacă nu aş vorbi de București. Astăzi se ajunge <la București> pe două căi: coborând pe Dunăre, călătorul se oprește la Giurgiu⁸⁴, de unde o cale ferată îl duce în două ore la București; dacă navigația este întreruptă în timpul iernii, se poate ajunge pe uscat, dar făcând un lung ocol, adică trecând prin Lemberg⁸⁵, capitala Galiciiei⁸⁶, prin Iași, capitala Moldovei și în sfârșit prin Galați și Brăila. Este o rută care necesită 72 de ore de la plecarea din Viena.

Denumirea de Bucharest (Bucuresci) derivă din cuvântul românesc *boukourea*, care înseamnă plăcere. Numele este meritat: București este un oraș al *far niente*-lui și al distracțiilor; în general românul preferă muncii plăcerile vieții fără muncă⁸⁷. Grădinile publice, balurile, concertele abundă: mult lux, briliante, toalete. Într-o frumoasă zi de toamnă, Șoseaua, promenada la modă, aglomerată de trăsuri, de călăreți, oferă o imagine extrem de animată. Bogăția și luxul acestei mulțimi elegante ies în evidență în contrast cu cocioabele mizere ce mărginesc drumul, țărani zdrențăroși conducând lungi convoaie de căruțe, trase încet de boi mici și slăbănogi.

Un călător spunea despre București: este un oraș la fel de dificil de descris cât și de vizitat. Nimic mai adevărat. În afară de strada Mogoșoia⁸⁸ bine construită, bine pavată, mărginită de magazine frumoase, de câteva // începuturi de străzi, nu se găsește nicăieri în interiorul orașului (aproape 25 kilometri în jur) decât o grămadă de străzi înguste, întortocheate, fără pavaj, mărginite de case joase și de terenuri agricole. Orașul este traversat de un râu mic cu ape repezi, Dâmbovița, celebră pentru proverbul românesc:

Dimbovitza apa dulce
Qui be nu mai se duce.

Apele acestui râu alimentează canalele și lacurile frumoasei grădini Cișmigiu⁸⁹, făcută dintr-un fel de mlaștină de prințul Bibescu⁹⁰. Această grădină este foarte mare, remarcabil croită și cu umbrare frumoase. Hale frumoase, construite după modelul halelor centrale⁹¹, vor fi ridicate de un constructor

⁸⁴ *Giurgevo*.

⁸⁵ Astăzi Liiov cel mai mare și important oraș din vestul Ucrainei.

⁸⁶ *Gallicie*, regiune istorică împărțită azi între Polonia și Ucraina.

⁸⁷ *Le Valaque préfère au travail les jouissances d'une vie désœuvrée*.

⁸⁸ *Mongochoi*. Veche denumire a Căii Victoriei.

⁸⁹ *Tchesmedju*.

⁹⁰ Gheorghe Bibescu (1804–1873), domn al Țării Românești (ianuarie 1843 – iunie 1848).

⁹¹ Autorul se referă la ansamblul de hale (hale de pește, de fructe, de păsări, de zarzavat și mai târziu cea de flori), tarabe, prăvălii din zona Pieței Unirii, construite după modelul celei din Paris. Cea mai importantă era Hala mare (de carne), construcție, finalizată în 1872, cu o suprafață de 2 700 metri², fiind una dintre cele mai moderne pentru acele vremuri. În timpul regelui Carol al II-lea, zona a fost modernizată prin acoperirea Dâmboviței cu un planșeu din beton. Ultimul vestigiu, hala de carne, a fost demolată din ordinul lui Nicolae Ceaușescu în anii '80 ai secolului XX.

francez⁹². Totul este francez la București, numai uniforma prusiană cu casca ascuțită, cu care prințul domnitor a considerat oportun să-și îmbrace gărzile, distonează în mod dezagreabil ansamblului.

București este poate singurul oraș românesc unde se pot găsi câteva urme ale arhitecturii naționale, ce pare din păcate necunoscută generației actuale: monumentele construite în timpuri moderne sunt în cea mai mare parte imitații ale stilului neo-grec sau ale goticului renașterii. Cu toate acestea, am găsit în unele din cele 150 de biserici răspândite în oraș urme ale stilului original, ce seamănă cu cel bizantin. Este o arhitectură policromă în care nuanțele luminoase, roșu, verde și p. 38 auriu, sunt folosite pentru a sublinia finețea coloanelor sculptate, bogăția capitulurilor // care le încoronează. Decorația zidurilor interioare se compune în mod obișnuit din figuri de sfinți, cu aure aurite; câteodată au și mozaicuri bogate.

Viața este agreabilă, dar scumpă, la București. Românii sunt sobri și se mulțumesc, la o adică, pentru masă, cu dulceturi într-un mare pahar cu apă. Europeanul plătește scump plăcerea de a urma un regim substanțial. Ce este remarcabil la București, este abundența, confortul și mersul bun al trăsurilor de piață, care sunt numite *birjas* și care sunt asemănătoare cu droștile⁹³ rusești. Vizitii îndemânatici care le mână sunt aproape toți ruși; au aspectul și costumele lor. Sunt ușor de recunoscut, căci aparțin sectei lipovenilor⁹⁴.

Lipovenii sunt de religie ortodoxă⁹⁵. Cu toate acestea au preoții lor, bisericile lor și rituri diferite de cele ale religiei mamă. În cazul în care, căsătoriți, au devenit tatăl unui copil, ei fac un jurământ de castitate și, pentru a se proteja față de toate dorințele de a încălca jurământul, ei se pun în imposibilitatea de a ceda tuturor tentațiilor până la sfârșitul zilelor. Mulți mor în această oribilă mutilare; cei care suportă au o singură particularitate: aspectul masculin se oprește brusc din dezvoltare, corpul pierde formele viguroase, tonul vocii masculine; de la zece pași este imposibil să distingi un tânăr de un om de șaiszeci de ani⁹⁶.

Este greu de înțeles cum acestei înfricoșător s-a putut răspândi și că o astfel de religie a făcut adepți. Cu toate acestea, secta lipovenilor a devenit importantă, numărul discipolilor lui Malthus⁹⁷ a crescut în Rusia într-o astfel de

⁹² Alfred Godillot, antreprenor francez. „trate de lapte” cu Napoleon al II-lea. Împreună cu Alfred Berthon, s-a implicat în construirea abatorului, a halelor Amzei și Centrală, după modelul halei din Paris.

⁹³ *Drochkis*.

⁹⁴ De fapt este vorba despre secta scopiților, ai căror membri erau lipoveni.

⁹⁵ *Religion grecque*.

⁹⁶ Lupkin, împreună cu două duzini de bărbați și femei, a creat o sectă de eunuci și de mutilate. Scopiții se consideră singuri cei mai curați, cei mai dreپți dintre copiii lui Dumnezeu, socotind că Adam și Eva au păcătuit. Păcatul original nu poate fi stărpit decât prin tăierea părților genitale ale bărbatului și a sânilor femeii. După aceasta, celui implicat i se deschid porțile raiului. Operația era făcută de specialiști, care știau să evite complicațiile. Existau și fanatici care se castrau singuri. Secta scopiților a fost persecutată în Rusia, cei mai mulți fiind exilați în Siberia, iar unii adepți chiar uciși. O parte din scopiți s-a refugiat și în țările române, comunități mai importante fiind în București, Galați și Iași. Recensământul din 1861 a arătat că se aflau în România 8 375 scopiți bărbați și femei; în 1871 numărul lor s-a ridicat la 16 098. Primii scopiți au apărut în București în 1840, formând o colonie care ocupa cartierul dintre strada Romană și Calea Moșilor.

⁹⁷ Thomas Robert Malthus (1766–1834), economist englez, fondatorul teoriei care îi poartă numele, conform căreia populația crește în progresie geometrică, în timp ce mijloacele de subsistență

proporție încât s-au luat împotriva lor măsuri severe și au fost alungați de pe teritoriul imperiului. Majoritatea // s-au stabilit în România; au reușit ei să recruteze numeroși adepți? Mă îndoiesc și îmi închipui că o religie așa de ciudată nu va avea mai mult succes nici în Franța. p. 39

Situația topografică a Bucureștilor explică de ce câmpiile care înconjoară <orașul> au fost adesea teatrul luptelor dintre Orient și Occident. Situat pe drumul principal al Rusiei spre Constantinopol, la mică distanță de platourile Carpaților Orientali, care au fost mult timp o citadelă unde s-a refugiat populația română decimată de invazii, București este un punct obligatoriu de trecere pentru armatele dușmane. Ar fi de mare interes să fie reconstituită geografia istorică a tuturor vecinătăților; această muncă nu a fost făcută niciodată, din câte știu. Am găsit și teatrul unei drame îngrozitoare, care lasă mult în urma ei ororile cele mai înspăimântătoare de care istoria face mențiune: este în câmpie. – În secolul al cincisprezecelea, Valahia se afla sub dominația unui tiran numit Dracul sau Vlad Dracul⁹⁸. Viața era mizerabilă, nefiind decât o țesătură de crime atroce: distracția sa principală consta în a mânca împreună cu curtenii în mijlocul unui cerc din oameni trași în țepă sau să mutilizeze femeile și să forțeze copiii să mănânce carnea mamei lor⁹⁹. Sultanul Mahomed II a îndreptat împotriva lui o expediție, al cărui scop era de a readuce Valahia sub dominația Porții; în prealabil a trimis un sol la Vidin, însoțit de secretarul său și de o numeroasă escortă; Vlad i-a tras în țepă având grijă să-l așeze pe pașă pe un loc mai înalt „în semn de onoare”. După o campanie nefericită în Bulgaria, Mahomed a trimis noi soli: Vlad le-a cerut să-și scoată turbanul în fața lui, iar ei au refuzat; el le-a prins <turbanul> în cuie pe cap. – Cu astfel de procedee, nu avea cum să spere la o reconciliere: războiul a început, atroce, aprig. După mai multe lupte, // Mahomed a urcat pe Dunăre, a luat Brăila, s-a îndreptat apoi spre București. Sosind în câmpia Proelatu a fost oprit de un spectacol îngrozitor: „pe o jumătate de milă lungime și o lățime de un sfert de milă, spune istoricul, era o pădure înspăimântătoare: 20 000 de turci și bulgari, bărbați, femei, copii erau trași în țepă! – După ce a văzut acest îngrozitor spectacol, Mahomed scria cu un fel de admirație: cum să se despoaie de statutul său un om care face asemenea lucruri pentru a se salva?” Și istoria spune că s-a dat înapoi, fascinat de geniul crimei. p. 40

Astăzi pe acest teren fertil, împădurit și cu un aspect plăcut, odihnesc douăzeci de mii de trași în țepă de Vlad crudul. // p. 41

crește în progresie aritmetică. Potrivit lui Malthus, sărăcia, bolile, epidemiile și războaiele sunt factori pozitivi pentru omenire, dat fiind că asigură echilibrul între numărul populației și cantitatea mijloacelor de existență.

⁹⁸ *Drakul ou Wlad le Diable*. Vlad Țepeș (1431–1476), cunoscut și sub numele de Vlad Dracul, domn al Țării Românești (1448, 1456–1462, 1476). Unele afirmații ale autorului sunt fanteziste, dar este adevărat faptul că Vlad Țepeș era cunoscut ca un domn brutal, care nu ezita să-și pedepsească aspru dușmanii. Conform sașilor, cu ai căror negustori intrase în conflict pentru nerespectarea legilor comerciale, Vlad Țepeș ordona deseori ca osândiții să fie jupuiți, fierți, decapitați, orbiți, strangulați, spânzurați, arși, fripți, ciopârțiți, bătuți în cuie, îngropați de vii etc. Însă pedeapsa favorită era trasul în țepă, de la care provine porecla *Țepeș*.

⁹⁹ Fals.

6. Căile ferate ale României

Abordez un subiect care ne duce cu patru secole <în urma> acestor epoci barbare și agitate. Istoria căilor ferate române este interesantă pentru că dă măsura eforturilor făcute de națiunea română pentru a se ridica la nivelul altor națiuni ale Europei, dar și pentru că este complicată de incidente care au dus la consecințe diplomatice destul de grave.

Prima cale ferată în Principate a fost cea de la Giurgiu la București; este o linie de aproape 70 de kilometri care a fost concesionată unei companii engleze¹⁰⁰. Cum este lesne de prevăzut, legând un oraș important și o regiune destul de bogată de fluviul Dunărea, traficul era considerabil, ea fiind făcută fără subvenții sau dobânzi minime. Previziunile s-au realizat: linia de la Giurgiu la București i-a îmbogățit pe creatori; astăzi ea are un venit ridicat. Lucrările acestei linii, ce implică de altfel puține lucrări grele, sunt atent executate, calea ferată este bună, exploatarea se face de o manieră foarte mulțumitoare.

p. 42 Această cale ferată a fost pentru mult timp singura care exista în România. În 1867, după venirea prințului Carol de Hohenzolern, a existat preocuparea de a brăzda țara cu căi ferate. Ar fi fost mai bine dacă s-ar fi început cu dezvoltarea și ameliorarea rețelei de șosele și drumuri, care sunt, și azi, destul de rare // și proaste: o țară dotată cu căi ferate și fără drumuri este ca un fluviu fără afluenți, un corp fără artere. Totuși trebuia urmat curentul de opinie și concesionarea trebuia dată unui grup financiar prusian, având ca om de paie un personaj numit doctorul Strousberg¹⁰¹; grupul cuprindea membri importanți ai aristocrației prusiene. Concesionarea, ce privea o rețea de mai mult de 900 de kilometri, a fost dată companiei în condiții extrem de oneroase pentru țară: liniile construite trebuiau plătite la un preț (270 000 franci) reprezentând aproape dublul valorii lor, în obligațiuni de stat, emise nici mai mult nici mai puțin la terminarea lucrărilor.

Doctorul Strousberg s-a pus pe treabă; românii au putut să vadă în scurt timp fructul sacrificiului enorm care le-a fost impus. Dar treptat lucrările au încetinit, o parte a liniilor a rămas neterminată și s-a aflat cu stupefacție că compania prusiană a emis o cifră a obligațiunilor mult superioară celei <ce rezulta> din lucrările

¹⁰⁰ Calea ferată București – Giurgiu a fost construită de compania engleză „John Trevor Barclay & John Staniforth” în baza contractului semnat cu guvernul român în 1866, fiind pusă în funcțiune la 7 septembrie 1869. Este prima cale ferată de pe teritoriul de atunci al României, iar gara Filaret, cea mai veche gară din capitala României.

¹⁰¹ *Strusberg*, Bethel Heinrich Strousberg (1823–1884), antreprenor evreu, cetățean german; a lucrat la proiectarea și construcția căilor ferate din Prusia. Prin presiuni, în vara anului 1868 a primit concesionarea construcției liniei ferate Roman – București – Vârciorova. Abuzurile, falsurile, abaterile tehnice grave de la proiect au generat un puternic scandal politico-financiar, care va duce în iulie 1871 la anularea concesiunii. Concernul german și cancelarul Otto von Bismarck au făcut presiuni asupra statului român pentru răscumpărarea liniilor, cel din urmă condiționând recunoașterea independenței României de rezolvarea problemei căilor ferate. În septembrie 1879 a fost semnată convenția prin care obligațiunile emise de statul român, cu o dobândă de 6%, erau garantate prin ipotecarea rețelei feroviare. Proiectul a stârnit vii și aprige dispute în Parlamentul de la București, dar în cele din urmă a fost aprobat.

executate. Și pentru aceasta emisiunea s-a făcut la Berlin, sub controlul unui consilier al statului prusian și în prezența unui delegat al guvernului român.

Până acum două linii importante au fost puse în circulație; trebuie răbdare în fața acestui prim rezultat obținut; această iluzie nu a fost de lungă durată: s-a recunoscut că aceste linii ferate erau imposibil de exploatat. Principalele lucrări executate au fost măsurate la prima inundație și a rămas numai linia de la Brăila la București, care poate fi parcursă cu o locomotivă.

Este imposibil să realizezi în ce stadiu se găesc liniile la sfârșitul anului 1871. Terasamentele executate cu nepăsare au dus la enorme tasări; podurile, construite cu // materiale proaste, fără fundații, s-au prăbușit; stațiile, casele de pază, construite din cărămizi narse sau chirpici și acoperite cu carton bituminos, s-au ruinat. Cât privește calea <ferată>, ea era pusă direct pe pământ, fără balast, pe bușteni de pin de dimensiuni insuficiente. Traseul a fost studiat de maniera de a urma strict relieful terenului; stațiile erau plasate la mai mulți kilometri de orașe pentru a evita cumpărarea de terenuri la prețuri ridicate; au fost trecute cu grijă toate lucrările importante, recunoscute de necesitate absolută: gara din Galați, un oraș comercial cu mai mult de 100 000 de locuitori a fost construită sub nivelul cotelor de inundație ale Dunării. Astfel în luna martie 1871, toate construcțiile au fost inundate, stația de călători a fost invadată până la un metru de apă și locomotivele și vagoanele au rămas pe șine sub apă. p. 43

La vederea unei astfel de infamii, toată România a fost un strigăt de durere și indignare. Guvernul a trebuit să suspende plata obligațiilor emise fals și să pună sub sechestru lucrările neterminate. Atunci guvernul prusian a intervenit cu o mare insolență, întrucât se simțea atotputernic, dar nu avea dreptate în fața acestei țări revoltate de atâta îndrăzneală. În van a recurs la Poartă, puterea suzerană, care a avut prudența să refuze intervenția într-o afacere ce trebuia rezolvată mai degrabă de tribunalul corecțional.

În legătură cu lungile dezbateri și tratative care ar fi plictisitor de amintit, o tranzacție – care nu a făcut onoare nici guvernului care l-a propus, nici Camerelor care l-au ratificat – a intervenit între statul român și constructorii; interesele acestora au fost apărate, liniile incomplete au fost terminate, rețeaua a fost concedată pentru a fi terminată sub direcția inginerilor de poduri și șosele francezi. Este un avantaj pe care tocmai l-a câștigat Franța, care va // fi întotdeauna deasupra în probleme delicate și de probitate. p. 44

Liniile de cale ferată terminate sunt cele de la Lemberg la Galați cu ramificația spre Bârlad și de la Galați la Brăila. Cea din urmă se va prelungi în direcția Ungaria, trecând prin Pitești¹⁰², traversând Carpații și unindu-se cu marea linie ce vine de la Viena la Baziaș¹⁰³, fără îndoială la Timișoara, evitând astfel să traverseze defileul Dunării, care ar putea fi extrem de costisitor și dificil.

Această rețea va servi intereselor Valahiei, care va fi legată direct de Ungaria și Austria; moldovenii vor fi mai puțin părtași. De asemenea va fi o problemă stabilirea unei căi ferate ce ar lega Galați de Transilvania (punctul de întâlnire cu

¹⁰² *Piteshti.*

¹⁰³ *Basiach. sat. com. Socol. jud. Caraș-Severin.*

rețeaua ungară va fi orașul Brașov¹⁰⁴ sau Târgu Mureș¹⁰⁵), traversând partea cea mai bogată a Moldovei. Această zonă, puțin cunoscută și exploatată, este una dintre cele mai bogate ce se pot întâlni; <Târgu> Ocna¹⁰⁶, oraș moldav, așezat la poalele Carpaților, este centrul de producție al unei regiuni foarte bogate în sare; acest minereu se întâlnește într-un calcar superior¹⁰⁷, la baza unor marme cu irizații, în straturi de o foarte mare grosime. De asemenea există în toată țara o masă abundentă de petrol, care, fiind prost exploatată, furnizează anual de la 10 000 la 11 000 de metri cubi de petrol brut. În sfârșit, partea din vecinătatea Carpaților este acoperită de adevărate păduri virgine de stejari, fagi, brazi, mesteceni, neexploatate astăzi din cauza imposibilității absolute de a desface repede produsele.

Această linie va fi una directă de la Viena la Dunărea de Jos; traficul local, alimentat de bogățiile naturale care vin și pe care vi le-am enumerat, va veni să ușureze considerabil tranzitul, pentru că calea ferată de la Viena la Galați, prin Brașov și <Târgu> Ocna, va realiza o economie de drum de 24 de ore față de toate celelalte căi ferate.

7. Mănăstirile ortodoxe¹⁰⁸

p. 45

Câteva cuvinte despre mănăstiri, așezate într-un studiu consacrat istoriei și descrierii principatelor: aceste mănăstiri au fost instituțiile cele mai importante ale țării. Existența lor este legată de istoria religioasă și politică și a adus mari servicii în mijlocul discordiilor și războaielor care au însângerat <țările> atât de mult timp. A nu se uita că românii aparțin religiei grecești schismatice. Strămoșii lor au îmbrățișat catolicismul la anul 360, atunci când episcopul Ulphilas¹⁰⁹ predica Evanghelia triburilor gotice din Dacia. Era în secolul IX când patriarhul Photius¹¹⁰ a început schisma bisericii Orientului, ca ei să recunoască supremația bisericii din Constantinopol.

Ctitorirea mănăstirilor a prins puteri în această epocă; au luat naștere lăcașuri pioase făcute de prinți sau boieri; în secolul al XV-lea ele aveau deja mari bogății. Voievodul Țării Românești¹¹¹, Neagoe <Basarab>¹¹², le-a sporit bogăția, despuind

¹⁰⁴ *Kronstadt.*

¹⁰⁵ *Maros Wasserhely*, corect Marosvásárhely.

¹⁰⁶ *Okna*, oraș, jud. Bacău.

¹⁰⁷ *Dans l'oolithe supérieur.*

¹⁰⁸ *Les monastères grecs.*

¹⁰⁹ Ulfilas (310–385), cunoscut și sub numele got de Wulfila, misionar creștin, uns episcop în 341, a primit misiunea să-i creștineze pe goții din Balcani. Timp de 30 de ani a trăit și predicat în Moesia Inferioară, pe teritoriul actual al Bulgariei.

¹¹⁰ Photius (cca 820–cca 897), cunoscut și sub numele de Fotie. Fotiu sau Fotios, important teolog și filosof bizantin, părintele curentului umanist din Bizanț. Autorul se referă la acțiunea de convertire a slavilor din Moravia la creștinism, inițiată în 863 de frații Chiril și Metodi, originari din Saonic, din însărcinarea împăratului Mihail al III-lea și a patriarhului Photius.

¹¹¹ *Valachie.*

¹¹² *Neagu I.* „El a domnit din 1513 până în 1521”. (n. a.) Autorul se referă la Neagoe Basarab (1459–1521), domn al Țării Românești (1512–1521), ctitor al mănăstirii Curtea de Argeș.

de toate bunurile și epuizând el însuși țara. Astfel, după moartea sa, mănăstirile ortodoxe aveau ele singure mai mult pământ decât întreaga națiune română.

După această epocă până în zilele noastre, mănăstirile României au trecut fără neplăceri toate crizele care au agitat țara.

Călugării greci au trăit în bună armonie cu toți // cuceritorii; cu siguranță ei p. 46 nu s-au refugiat în patriotismul prețios păstrat la adevărații români. Sentimentele creștine ele însele nu au fost mereu unicul lor ghid și nu ar fi imposibil de găsit în istoria mănăstirilor exemple de alianțe între călugări și invadatorii turci.

În ciuda acestui egoism, călugării greci s-au bucurat mult timp în România de o mare considerație și de o influență enormă, din cauză că mănăstirile erau, înainte de toate, locuri de binefacere, unde ospitalitatea se dădea în manieră antică. În această țară de invazii, ele serveau drept azil populației răătăcioare, locuri de depozit pentru bani și obiecte prețioase. Majoritatea erau fortificate pentru a se apăra împotriva tuturor atacurilor. Mănăstirea era în același timp și un spital pentru bolnavi, un hotel gratuit pentru călători și o școală pentru copii.

Rusia s-a folosit mereu de călugării greci ca de un mijloc de influență. Astfel i-a protejat constant pe căi ocolite, câteodată chiar de o manieră deschisă. Românii, cu consimțământul Turciei, i-au expulzat pe călugări în timpul mișcării naționale din 1821; armata rusă, care a invadat Moldova și Valahia, i-a readus și le-a redat mănăstirile.

Înainte de a ne referi la evenimentele recente care au pricinuit secularizarea bunurilor monahale, este important să definim natura și situația mănăstirilor grecești vis-à-vis de stat. Acestea sunt de două feluri: mănăstiri libere și mănăstiri închinat¹¹³; primele, care pot fi numite mănăstiri naționale, celelalte, dimpotrivă, sunt plasate sub direcția stabilimentelor religioase aflate în afara teritoriului românesc, ca Locurile Sfinte sau Muntele Athos, care le percep taxe. //

Ca urmare a îmbunătățirilor aduse Constituției, utilitatea mănăstirilor a p. 47 devenit mai puțin importantă, iar gravele dezavantaje rezultate din organizarea lor au apărut într-o manieră mai evidentă. Opinia publică cerea tot mai imperios în fiecare an secularizarea <averilor lor>. S-a început prin a li se contesta bisericilor protectoare apartenența mănăstirilor închinatelor și proprietatea bunurilor acestora; călugării greci au revendicat-o: de aici discuții și, ca urmare, tributul pe care îl plăteau anual Locurilor Sfinte.

Discuțiile au înveninat și au amenințat să pricinuiască complicații diplomatice între Rusia, protectoarea naturală a călugărilor greci, România și Turcia. O comisie europeană a fost trimisă în 1857 în Principate pentru a studia problema. Concluziile au fost următoarele:

„Comisarii Franței, Marii Britanii, Prusiei și Sardiniei credeau că mănăstirile Locurilor Sfinte ar putea să abandoneze pretențiile asupra bunurilor mănăstirilor închinatelor și a gestionării acestora în schimbul fixării unei sume anuale de către stat și garantată cu pământurile mănăstirilor, condițiile nefiind precizate aici. Mai susnumiții comisari au remarcat în plus că mănăstirile grecești au declarat adesea că

¹¹³ *Dédiés*, adică cele închinat la Muntele Athos.

nu primesc decât o parte minimă din venitul mănăstirilor care le sunt închinat. Aranjamentul de mai sus ar fi favorabil în mod egal atât mănăstirilor Locurilor Sfinte, cât și bisericii din Principate; ei au pus capăt unor lucruri deplorabile ce făceau ca a opta parte din bogăția națională să treacă în mâinile străinilor”.

p. 48 Aceste propuneri foarte înțelepte nu au fost admise, ca urmare a opoziției Rusiei și Turciei; reprezentanții acestor // două puteri au refuzat să semneze concluziile pe care vi le-am prezentat. Lucrurile stând așa, în 1863, prințul Cuza, atunci șef al guvernului român¹¹⁴, bazându-se pe câțiva reprezentanți ai Locurilor Sfinte care l-au rugat să ia măsuri pentru a preveni delapidarea veniturilor mănăstirilor, a pus sechestru pe aceste venituri. Aceste reclamații erau departe de a fi fondate, căci s-au luat măsuri serioase la București împotriva hegemonilor greci trimiși în principate pentru a administra mănăstirile închinat și care căutau să-și însușească comorile sau documentele importante din bibliotecile lor, lăsate moștenire acestor mănăstiri.

O problemă importantă a fost adusă în fața Camerei care a adoptat, la 24 decembrie 1863¹¹⁵, un proiect de lege hotărând secularizarea bunurilor mănăstirilor din România, închinat sau nu.

Vestea acestei decizii a fost primită în țară cu entuziasm; la București a fost o seară luminoasă: era un nou pas pe care românii îl făceau în direcția reconstituirii autonomiei lor.

Mănăstirile grecești continuă să existe, dar fără vechea lor splendoare; câteva dintre ele nu sunt decât hoteluri obișnuite. Numărul lor tinde să se micșoreze; vor sfârși prin a dispărea, ca toate instituțiile cărora le-a trecut timpul și, după ce au adus mari servicii, nu mai erau decât o rotiță inutilă în societate, în cel mai bun caz îmbunătățită sau puțin transformată. //

p. 49

8. Prezentul și viitorul României

În cei cincisprezece ani ce s-au scurs, progrese considerabile au fost realizate în principate: Moldova și Valahia, mult timp separate, s-au unit pentru a forma o singură națiune și se pot admira eforturile făcute de acest mic popor pentru a șterge urmele unui trecut de sclavie și a ajunge la o completă regenerare politică.

O mare parte a rezultatelor obținute se datorează prințului Cuza. Ales în 1859 și răsturnat în 1866, timp de șapte ani el a reorganizat complet România. A fost

¹¹⁴ Greșit. Alexandru Ioan Cuza era domnitor. Guvernul era condus de Mihail Kogălniceanu (11 octombrie 1863–25 ianuarie 1865).

¹¹⁵ Legea secularizării averilor mănăstirești a fost votată la 13/26 decembrie 1863 cu 93 de voturi pentru și 3 împotriva și prevedea trecerea în proprietatea statului a 25% din suprafața arabilă a țării. De asemenea era stipulată și o compensație de 82 milioane lei (din care se scădeau 31 milioane datoriată către stat a așezămintelor religioase), sumă care i-a nemulțumit pe călugării greci. Patriarhia de la Constantinopol a refuzat oferta, în speranța că Puterile garante vor interveni. În final, călugărilor nu li s-a mai plătit nimic. Pentru a nu avea aparența unei legi xenofobe, au fost secularizate deopotrivă și averile mănăstirilor românești care nu țineau de greci. Măsura a suscitat proteste din partea Imperiului otoman. Moștile recuperate astfel au format Domeniile Statului.

ales odată de moldoveni și de valahi și au profitat de această coincidență premeditată pentru a reuni, în ciuda protestelor Turciei, cele două provincii într-o singură guvernare. El a fost acela care a făcut câteva drumuri pietruite care străbat țara, a înmulțit școlile, a reorganizat majoritatea administrației, a reconstituit religioasă principatele și, după realizarea secularizării averilor călugărilor greci, el a creat o mitropolie independentă de Patriarhatul de la Constantinopol. În sfârșit – și aceasta a fost o operă capitală – a promulgat legea rurală care a eliberat țăranul român, aservit până atunci.

Iată care sunt principalele dispoziții ale acestei legi, care a modificat în profunzime condițiile existenței populației agricole: țăranii clăcași sunt și rămân proprietari pe pământurile pe care le munciau, fără bunul plac al stăpânului. // p. 50
Timp de treizeci de ani, niciun țăran, niciun moștenitor al său nu putea înstrăina sau ipoteca proprietatea față de comună sau către un alt țăran. În schimbul clăcii, a dijmei, a transporturilor gratuite și a altor drepturi pe care legea le-a suprimat, proprietarii funciari au primit o indemnizație dată o singură dată: pentru această răscumpărare țăranii plăteau timp de cincisprezece ani o sumă ce cuprindea dobânda și amortizarea. Proprietarii primesc plata în *obligațiuni rurale* cu o dobândă de 10% și care trebuia rambursată în cincisprezece ani prin tragere la sorți.

Promulgarea acestei legi – care nu este decât o expropriere din cauză de utilitate publică a boierilor în favoarea țăranilor – a adunat împotriva prințului Cuza atâta furie, că s-a hotărât înlăturarea sa: un complot de palat a fost pus la cale de câțiva ofițeri și șefi ai opoziției. Prințul, surprins în pat, într-o situație ridicolă, a fost arestat și condus peste frontieră.

Dacă administrația prințului Cuza nu a fost mereu ireproșabilă, dacă a abuzat de putere pentru a impune țării propria voință, fără a ezita chiar și în fața unei lovituri de stat, el nu a adus mai puține servicii României ca patriot și asta nu poate fi uitat. Prințul Carol, care i-a succedat, este departe de a avea energia și capacitățile lui. Chemat în principate de câteva personaje importante, care au făcut, fără să știe, jocul intrigilor politicii prusiene, el a sosit clandestin pentru a scăpa de neîncrederea bănuitoare a Turciei. La București a fost proclamat prinț de România printr-un plebiscit, care acolo, ca peste tot, a fost o escamotare electorală, martoră a dorinței pe care o aveau românii de a fi guvernați de un Hohenzollern.

Constituția votată de Adunarea Națională la acea vreme a fost copiată după cea a Belgiei. Învățământul primar este gratuit // și obligatoriu; juriul este stabilit în materie criminală și pentru delict de presă; pedeapsa cu moartea este aplicată numai în timp de război, în caz prevăzut de codul militar. Există două camere: Senatul, ai cărui membri sunt numiți la alegeri, și Adunarea Legislativă, ai cărei deputați sunt numiți de diferite colegii: cel al boierilor, al micilor proprietari, al locuitorilor orașelor și în sfârșit un colegiu cuprinzând toți cetățenii ce plăteau o contribuție oarecare către stat; dar în acest din urmă colegiu sunt două trepte. p. 51

Cu toată această constituție foarte liberală, reorganizarea interioară a Principatelor nu a făcut un progres serios în zece ani care s-au scurs. Prințul Carol este un om de spirit mediocru de o mare slăbiciune de caracter; regimul său va trece neobservat în istoria României. În acest moment el are un mare rol de jucat în

refacerea țării, care este departe de a fi terminată. Cea mai mare dezordine domnește de fapt în serviciile publice și oprimarea fiscală atinge proporții înfricoșătoare. Sunt puțini administratori, chiar și printre cei înalți, care să fie în afara tuturor reproșurilor și bănuielilor.

Mandatul legislativ însuși nu este respectat. Ar trebui în fruntea guvernului un om energic, decis să ducă la dispariția acestei plăgi rușinoase care a invadat totul, administrație, municipalitate, armată, cler. Din păcate, nu există nimic și dezordinea nu face socotită să se agraveze; justiția nu se face, se vinde; trecerea spre afaceri nu este socotită de mulți decât un mijloc de a face repede avere în detrimentul țării. În această tristă aventură a căilor ferate, cei mai înalți funcționari – deputați, miniștri – care au fost găsiți compromiși, fără să se gândească nu au p. 52 făcut decât să se disculpe, în loc să facă o anchetă serioasă. Răul aduce // rău și România devine prada acestor cavaleri ai industriei, solicitanți de concesiuni, speculanți în ape tulburi, care sunt rușinea și ruina țărilor pe care le exploatează.

Este înspăimântător când vedem atâta corupție care a pus stăpânire pe toate clasele. Este o adevărată durere că toate persoanele care ar putea să aprecieze calitățile binevoitoare și plăcute ale românilor și care se interesează de viitorul țării lor, văd răul punând stăpânire, fără a se gândi să remedieze ceva. O națiune pentru care principiile dreptății și onestității administrative sunt complet necunoscute, este destul de bolnavă. Românii au putut, grație patriotismului care îi animă, să-și păstreze autonomia și să evite soarta unei națiuni vecine, Polonia, soartă de care adesea au fost amenințați. Dar aceste eforturi generale nu le vor aduce roade, dacă țara păstrează calea deplorabilă pe care este angajată, dacă nu caută să se tămăduiască de aceste cangrene lipite de corp, care îl macină surd.

FRIEDRICH RATZEL

(1844–1904)

Friedrich Ratzel s-a născut la 20 august 1844 la Karlsruhe și a încetat din viață la 9 august 1904 la Ammerland. A studiat științele naturii, apoi a lucrat ca jurnalist pentru „Kölnische Zeitung”. În această calitate a călătorit în Transilvania (primăvara și vara anului 1871), Elveția (1872–1873) și America Centrală și de Nord (1873–1875). Această ultimă călătorie a fost considerată definitivă pentru formarea intelectuală a lui Friedrich Ratzel. A participat, de asemenea la campania germană împotriva Franței din 1870–1871.

După revenirea în Europa, Friedrich Ratzel a ocupat catedre la Universitatea Tehnică din München (1875–1886) și, ulterior, la Leipzig (1886–1904).

În „Kölnische Zeitung” au apărut, între 1872–1873, relatările călătoriei în ținuturile săsești ale Transilvaniei. Acestea au fost publicate în volum în 1874. În prefața datată noiembrie 1873, Boston, Massachussets, așadar în timpul călătoriei pe continentul nord-american, Friedrich Ratzel arăta că a continuat să urmărească situația sașilor, cu precădere evoluțiile, politice și sociale ale acestora și de asemenea, raporturile cu maghiarii și românii (tratați oricum cu deferență).

Considerat părintele fondator al geopoliticii, Friedrich Ratzel considera că dezvoltarea omenirii a fost direct influențată de evoluțiile geografice.

Descrierile și analizele lui Friedrich Ratzel sunt deosebit de favorabile sașilor (cu precădere în ceea ce privește rezistența acestora în fața formelor de dezvoltare aduse de conviețuirea cu celelalte naționalități din Transilvania). Această atitudine s-a datorat apropierii tot mai accentuate a comunităților săsești de Germania, pe care Friedrich Ratzel a descris-o constat drept „patria mamă”. Pe lângă aceste descrieri și judecăți, motivate probabil și de contextul epocii – călătoria are loc la puțină vreme după războiul din 1870–1871 și unificarea Germaniei – relatarea lui Friedrich Ratzel are meritul de a aduce în atenția cercetătorilor descrieri ale Munților Rodnei, regiune mai puțin vizitată de călătorii străini.

Informații despre Friedrich Ratzel se găsesc în *Neue Deutsche Biographie*, volum XXI, Berlin, Duncker & Humblot, 2003, p. 186–188 (voce de Gerhard H. Müller).

FRIEDRICH RATZEL

Zilele de călătorie ale unui naturalist. Partea a doua.

Descrieri din traseul din Transilvania și din Alpi¹

Privire generală

Caracterul excepțional al Transilvaniei a fost, până în timpurile cele mai noi, izolarea ei extremă. În cea mai mare parte rezultat firesc al așezării naturale și al configurației terenului, în mai mică măsură urmare a împrejurărilor politice, aceste <circumstanțe> sunt învinse abia acum, după spiritul timpului, prin comerțul liber

¹ Traducere după Friedrich Ratzel, *Wandertage eines Naturforschers. Zweiter Theil. Schilderungen aus Siebenbürgen und den Alpen*, Leipzig, F.A. Brockhaus, 1874, p. 1–111.

și exploatarea nestânjenită a bogățiilor naturale, ca și datorită frământărilor și fricțiunilor dintre diferitele pături ale populației, care sunt deosebit de puternice aici, unde într-un spațiu restrâns conviețuiesc trei naționalități foarte diferite.

p. 2 Că Transilvania a fost sortită de către natură să fie izolată o arată o privire fugară asupra hărții. Un platou perfect se înalță din câmpiile întinse ale Europei de Sud-Est²; din toate părțile, limitele acestuia sunt păzite de munți înalți; doar câteva trecători bune pentru comerțul mare trec pe aici și mai multe râuri mari izvorăsc chiar din această țară muntoasă, dar însemnătatea lor pentru transport se manifestă doar departe de hotarele ei, după ce își amestecă undele cu cele ale Tisei³ // și Dunării. De Dunăre, artera vitală a acestor țări, o separă un lanț muntos înalt, greu de trecut, toată câmpia Valahiei, deosebindu-se de aceasta. Marea Neagră este legată de Moldova. În țară, circulația este îngreunată chiar de structura muntoasă a terenului; drumurile principale, al căror număr este redus iar alcătuirea lor proastă, urmează în cea mai mare parte râurile principale. Abia de câțiva ani a fost introdusă calea ferată în două locuri din țară: în nord-vest de la Oradea Mare la Cluj⁴, în sud-vest de la Arad la Alba-Iulia⁵, iar de la această din urmă linie o ramificație merge către bazinul carbonifer din Valea Jiului⁶, care se află la nici o milă de granița cu Valahia⁷ și despre care se crede că într-o vreme va mijloci legătura dintre Transilvania și Dunăre.

p. 3 În mijlocul unor țări eminentamente agrare⁸, ca Ungaria, Banat, Valahia, Bucovina, poziția Transilvaniei nu este una convenabilă. Agricultură ei trebuie să fie restrânsă: o cincime din suprafața solului este neproductivă, două cincimi constau din păduri și pășuni, iar pe cât de fertil poate fi restul, pe atât de imposibil este un export de produse agricole <care să fie> însemnat într-o oarecare măsură. Nu o dată, excelențele vinuri transilvănene au devenit obiect de export. Transilvania trebuie să devină o regiune industrială; în această privință, bogăția ei constă în puterea apelor, în lemn, cărbune, fier, sare, metale, soluri și roci de toate felurile.

p. 3 Dar intelectualitatea tehnică și forțele de muncă capabile au rămas până acum, // alături de marile capitaluri, străine de această țară, care ar permite căi de comunicație mai ușoare, iar produsele industriale ale <Transilvaniei> ar trebui să ajungă să fie căutate mai ales în principatele dunărene și în Turcia, așadar în regiuni unde orice ramură comercială are de înfruntat mari greutăți.

Abia de când a început construirea căilor ferate a început să se schimbe această <situație>; mai cu seamă în ținuturile Streiului și Jiului, unde se găsesc minereuri de fier și cărbune în cantități mari, minerii și metalurgii au mult de lucru: acolo au fost realizate deja fabrici cum Transilvania nu a văzut până acum și numai dacă oamenii de stat ar reuși să mențină chestiunea orientală în adormire pentru

² Südosteuropa.

³ Theiss.

⁴ Grosswardein nach Klausenburg, cale ferată aflată în folosință din 1870.

⁵ Arad nach Karlsburg, linie funcțională din 1868.

⁶ Schielthal.

⁷ De fapt, cu România. În general, Friedrich Ratzel va ignora această denumire, pe care o va folosi doar către sfârșitul relației.

⁸ Eminent ackerbauenden Laendern.

încă un deceniu s-ar putea dezvolta aici în curând unul dintre cele mai importante centre industriale ale Europei de Est⁹.

Așa cum condițiile geografice ale Transilvaniei izolează țara de împrejurimile ei, tot astfel înlesnesc autonomia ei statală; dar în întreg răstimpul istoriei sale foarte furtunoase nu a fost totuși niciodată independentă. Mai întâi provincie romană, apoi maghiară, pe urmă supusă Porții, în cele din urmă ținut al coroanei austriece și ajunsă de doi ani sub coroana Sf. Ștefan, nu a reușit niciodată să se sprijine pe sine însăși, să dezvolte un centru politic în ea însăși, deși adesea au fost făcute mișcări și în acest sens. Înainte de orice, diversitatea naționalităților care locuiesc țara nu lasă niciodată să se îndeplinească acest țel; de opt secole se luptă germanii cu maghiarii în țară și, de parcă nu ar fi de ajuns această dezbinare, între aceste două se ridică // de la 1848 și românii¹⁰ ca o a treia națiune declarată ca p. 4
matură politic, nemulțumită cu amândouă, amenințând pe amândouă. Tratăm pe scurt acest element ostil, până acum neluat în seamă, atât de important pentru ținutul de la Dunărea de jos, care face din situația actuală a Transilvaniei o adevărată lecție asupra maturizării popoarelor din Europa de Sud-Est. [Sosirea maghiarilor în Panonia și Transilvania; aducerea sașilor în timpul lui Geza II; primele colonii săsești; receptarea Reformei lui Luther în rândul populației săsești; încercările contemporane de a supraviețui prin biserică și școală]. p. 6

Dacă dorința oarbă de maghiarizare nu ar fi unul dintre factorii principali ai politicii interne ungare, ar trebui ca la Pesta acest comportament să amintească poziția periculoasă pe care au îmbrățișat-o atât germanii, cât și ungurii din Transilvania. Cei dintâi formează 9%, cei din urmă 25% din populația de aproximativ două milioane a Transilvaniei, față de cei mai mult de 60 de procente ce țin de neamul românesc, care, totodată, include populația Principatelor dunărene¹¹ cu care se învecinează la sud și la est. Neglijată spiritual și moral, formând în întregime păturile cele mai de jos ale populației, lipsită de voință în mâinile unui cler fanatic, plină de ură contra germanilor și ungurilor, care sunt văzuți ca venetici și exploatare – astfel se ridică la drepturile politice populația valahă a Transilvaniei, care le-au fost recunoscute într-un număr însemnat după ce până în anul 1848 au dus o existență de iloți¹². Exercițiul întreg al acestor drepturi, așa cum se desprinde din litera legii, poate fi însoțit doar de o retragere considerabilă a culturii, ca peste tot unde o naționalitate imatură istoric și poate și mai puțin dotată de la natură a făcut uz de forța brută a masei sale. Comunitățile izolate în care românii au reușit să aibă majoritatea în reprezentarea comunală se îndreaptă deja spre ruină prin risipirea averii și neglijarea culturii materiale și spirituale. // O asemenea experiență tristă ar fi putut fi evitată, dacă germanii și p. 7
ungurii ar fi știut să se unească. Până acum acest lucru nu a fost niciodată posibil. Persecuțiile petrecute împotriva rațiunii și legii, i-au înverșunat pe cei dintâi împotriva celor de-ai doilea, iar maghiarul ușor la inimă dă puțină speranță că ar

⁹ *Osteuropa*.

¹⁰ *Walachen*.

¹¹ *Donaufuerstenthumer*, denumire la acea dată ieșită din uz.

¹² *Helotendasein*, referire la sclavii statului din Sparta antică.

putea vreodată acorda cu ușurință drepturi care se ridică împotriva planurilor sale înalte; dar fiecare încălcare a drepturilor face ruptura dintre cele două <naționalități> mai adâncă; în german se luptă cetățeanul nu în ultimul rând onest, harnic, până acum destul de limitat și tenace, cu maghiarul nemilos, negospodar, cu spirit ambițios, aristocrat în toate, în timp ce proletariatul¹³ românesc pândește doar până ce amândoi vor fi destul de slabi, pentru a putea să îi atace de pe poziții bune. Revoluția de la 1848 a fost în țara aceasta un război al celor trei stări împotriva celeilalte și, în același timp, o luptă între rase¹⁴; și tot așa ceva va aduce viitorul până când partea care stăpânește aici nu va ceda elementului german, și astfel se va slăbi pe sine, în fața elementului care, de când a venit în țară, mereu, și adesea aproape de unul singur a fost purtătorul educației, moralei și dezvoltării materiale.

Bazinul carbonifer din Valea Jiului

- p. 8 Lanțul de înălțimi care formează latura de sud a Transilvaniei se dezvoltă în jumătatea sa vestică într-un masiv muntos ce cuprinde câteva dintre cele mai înalte vârfuri ale Carpaților, precum Retezat (2842 metri), Piatra Albă și Vârful Pietrii¹⁵. În acest ținut muntos ce constă în principal din șisturi cristaline, gnais și calcar granulat, și care cuprinde grupele montane ale Pasului Vâlcan¹⁶, Hațegului¹⁷ și Parângului¹⁸, se întinde de la nord o depunere întinsă, de forma unui golf, de șisturi terțiare și cuaternare, ce acoperă mai întâi albia și malurile văilor Streiului și Cernei¹⁹ iar apoi, cu un complex stratigrafic, ce umple ținutul <din jurul> izvorului râului Jiu²⁰, se așează direct pe pantele nordice ale Carpaților, pe care se ridică până la înălțimea de 3 600 de picioare²¹. Ținutul este deosebit de plăcut pentru drumeții datorită înălțimilor blânde, de forma valurilor, și a colinelor rotunjite, care îndulcesc impresia sumbră a stâncilor golașe de gnais și a coamelor de marmură ce
- p. 9 se oglindesc în vale, aidoma ruinelor unei cetăți. Rocile ușor // de fărâmițat care o compun, calcarul și gresia moale, depozitele de argilă, piatră de var și loess fac <valea> fertilă. Dar este legată de un interes mai mare: conține depozite abundente de cărbune de bună calitate. De ținuturi pitorești și roditoare, Transilvania nu duce însă lipsa de materia ce transformă deșertul în loc roditor al meșteșugurilor, dezvoltă comerțul și circulația în țări fără căi de comunicație, este un factor de cea mai mare importanță în dezvoltarea culturală modernă – până acum îi lipsea cărbunele. Pe drept cuvânt, transilvănenii au multe speranțe legate de dezvoltarea industrială a țării lor, căci doar prin aceasta poate ieși din izolare și doar așa poate

¹³ *Proletariat.*

¹⁴ *Rassenkampf*, aici cu sensul de luptă între popoare.

¹⁵ *Retjezat (7820 Fuss), Piatra alba, Burvu Petri.* Referire la Vârful Retezat (2482 metri), Piatra Albă (2178 metri) și Vârful Pietrii (2192 metri).

¹⁶ *Vulkan Pass*, trecătoare la 1621 metri între depresiunile Petroșani și Târgu Jiu.

¹⁷ *Hațeg.*

¹⁸ *Parângul.*

¹⁹ *Strell- und Czernathales.*

²⁰ *Schielfluss.*

²¹ Aproximativ 1000 de metri.

deștepta puterile ce zac adormite aici; depozitele de cărbune din Valea Jiului au început deja să îndeplinească această speranță. Calea ferată Simeria-Petroșani²², construită pentru exploatarea acestora, va deveni în puțini ani o legătură nemijlocită cu Țara Românească²³ și astfel se va stabili un drum comercial folositor către Dunăre, o legătură de care țara are cea mai mare nevoie și după care, în orice alt caz, ar fi putut aștepta, cu siguranță, încă vreo câteva decenii; bogatele depozite de fier ale ținutului Cernei, inepuizabile în minereuri feroase excelente, a căror prelucrare a fost posibilă până acum doar în mică măsură, din cauza scumpetei combustibilului, vor fi astfel folosite; în văile închise, centrele valahilor lipsiți de cultură²⁴, se înalță colonii ale muncitorilor germani, iar cei capabili a fi educați dintre localnici vor fi siliți, prin vioiciunea străinilor, la eforturi neobișnuite // și p. 10 chiar se poate spune că, dacă viitorul Transilvaniei are de câștigat de undeva o perspectivă îmbucurătoare, atunci este cazul de aici, cel al locului de unde înflorește, vădit, o industrie însemnată.

Dar poate că nici un alt bazin carbonifer nu este așezat atât de aparte, precum cel al Jiului. Calea ferată care merge până la el parcurge unul dintre cele mai fermecătoare ținuturi ce pot fi concepute. Mereu alternează versanți stâncoși, puternici, cu văi înverzite, pașnice; din pădurile seculare de stejar și fag și din marea înflorită de tufiguri țâșnesc pâraie de munte întunecate, iar din câteva vărfuri de munte privesc această sălbăticie lucrări ciudate ale mâinii omenеști, ruine ale castrelor romane și fortificații mai noi, ridicate contra invaziilor turcești. Linia trece apoi în curbe temerare de cumpăna apelor, căci dinspre nord curge Streiul, iar spre sud Jiul, și ajunge în valea celui din urmă, ce se află așezată la aproape 600 de metri²⁵ peste nivelul mării. Dealurile submontane, în parte încă acoperite cu păduri frumoase, se apropie aici unul de celălalt, iar peste ele se văd vărfurile zdrențuite ale munților străvechi care, la jumătatea lunii mai, când am vizitat eu Petroșaniul, erau încă de tot acoperiți cu zăpadă, iar în valea nicăieri mai lată de o milă dănuiește apa tumultoasă a Jiului sălbatic, în care se varsă nenumărate izvoare de zăpadă topită din văile învecinate. Iată că în mijlocul acestui peisaj ca <un decor> de teatru se adăpostește un orașel de barăci amărâte // <iar> zarva muncitorilor, p. 11 care descarcă vagonetii și cară cărbunele în vagoane de cale ferată, amestecul fizionomiilor române, germane și italiene ale muncitorilor, fără să uităm de țigani obișnuiți în această țară; multe altele, care fac să contrasteze cultura ce <acum> începe cu natura liniștită, austeră, de neschimbat; în această priveliște este ceva din viața minerilor californieni sau australieni.

În curând vor apărea aici condiții mai bune. Depozitele de cărbune sunt bogate, exploatarea lor abia a început și va crește repede, după ce vor fi învinse greutatea începuturilor. Producția zilnică este deja de acum între șase și opt chintale; Aerarul²⁶ și o societate particulară o împart în părți destul de egale; alte două societăți li se vor alătura acestora în curând.

²² *Piski-Petroșeny*, cale ferată inaugurată în 1870.

²³ *Walachei*.

²⁴ *Walachischer Uncultur*.

²⁵ 2000 Fuss, 1 picior echivalând cu aproximativ 30 centimetri.

²⁶ *Aerar*, sau *Hofaerar*, termen ce desemna proprietățile administrate direct de statul austriac, mai târziu de cel austro-ungar.

Cărbunele se găsește în valea îngustă a Jiului românesc, care curge de la vest la est, iar în apropierea Pasului Vâlcan cotește către sud; împreună cu straturile terțiare, care se află dedesubtul și deasupra lor, <cărbunele> umple un bazin a cărui axă lungă are cam cinci mile, iar lățimea maximă abia una. Sunt cunoscute până acum treisprezece straturi de zăcământ, printre acestea unul care are o grosime între 40 și 50 de picioare, și opt care sunt groase de peste două picioare; grosimea totală a cărbunelui ce poate fi exploatat poate fi socotită la 110 picioare. O expunere oficială a fostului ministru de finanțe Lonyay²⁷ estimează masele de cărbune ce așteaptă să fie exploatare de sub terenurile dobândite de Aerar // la p. 12 aproape 18 000 de milioane de chintale; dar, deoarece Aerarul și-a asigurat proprietatea a cel mult o cincime din întreaga suprafață a bazinului, iar până acum *Montangesellschaft*²⁸ din Brașov a reușit să scoată cel puțin la fel de mult cărbune ca Aerarul, se poate trage o concluzie asupra bogăției acestor zăcăminte. Straturile sunt așezate regulat și nu cer dificultăți mari la exploatare, dar până acum a fost atacată doar partea de nord-est a întregului bazin.

Un depozit atât de mare de cărbune atât de bun nu își găsește ușor seamăn în formațiunile terțiare ale tuturor țărilor; cărbunele din Valea Jiului este, atât după proprietățile sale exterioare, cât și după compoziția sa, mai mult huilă decât lignit, iar până acum erau cunoscute predominant huile din straturile terțiare. Negru strălucitor, sfărâmicios ca șisturile, mai greu decât cel mai bun lignit, cel mai adesea fără urmă de structură de plante, neschimbat la aer, cu un conținut de apă de cel mult 3%, unul de cărbune de 87%, iar de cenușă de 10%, dând la ardere peste 5 500 unități de căldură, poate fi ușor considerat drept o huilă ușoară. Dar se coxifică greu. Un raport oficial al guvernului ungar, care în anul ce a trecut a fost împărțit bancherilor și finanțștilor, chiar spune despre huilă <că>: „acest cărbune este unul cu adevărat bituminos, care este deosebit de bun pentru arderile de coxificare și care dă cocs compact și bine prelucrat prin ardere chiar din cărbunele p. 13 mărunțit, iar la // fabricarea fierului este deosebit de util” – însă cercetările mele la fața locului nu au confirmat această afirmație; încercările pe care consilierul de secție P.²⁹ le-a executat din însărcinarea Aerarului asupra coxificării acestui cărbune nu au dus până acum la nici un rezultat favorabil; doar bucățile mari dau cocs folositor, cele mici, din contră, nu se conglomerază. În această privință concordă experiențele pe care le-au făcut cu mai multe ocazii inginerii germani de la furnalul din Călan³⁰, ce trebuie pus în funcțiune în acest an. De asemenea, există certitudinea că minereurile de fier din regiune vor putea fi prelucrate siderurgic cu cărbunele din Valea Jiului; guvernul își întemeiază pe aceasta planurile marilor uzine siderurgice de la Hunedoara³¹; societatea minieră din Brașov³² a construit în

²⁷ Menyhért Lónyay, conte de Nagylónya și Vásárosnamény (1822–1884), om politic maghiar, ministru de finanțe al Ungariei (1867–1870) și apoi al Austro-Ungariei (1870–1871), prim-ministru al Ungariei (1871–1872) și președinte al Academiei Maghiare.

²⁸ Societatea Anonimă de Mine și Furnale din Brașov, fondată în 1857.

²⁹ În text *Sectionsrath P.*

³⁰ *Kalan*, oraș, jud. Hunedoara. Primul furnal a fost construit începând din 1869, pus în funcțiune în 1871, cel de-al doilea fiind ridicat între 1874–1875.

³¹ *Vajda Hunyad*, jud. Hunedoara. Construcția uzinelor siderurgice a mai întârziat un deceniu.

ultimii ani, <bazându-se pe> aceeași perspectivă, fumulul mai sus-amintit, depășind greutăți enorme: fiecare crede în reușita finală a încercărilor pe care le face, aceasta presupunând că se dorește ca minereul de fier să fie prelucrat siderurgic cu cărbune simplu. Ca neexpert mă mulțumesc să constat faptele, dar sper ca problema să fie rezolvată, deoarece doresc țării <acesteia> fericirea bunăstării și a mobilității iar acestea nu pot fi deloc împlinite pe căi mai ușoare decât cea a exploatării comorilor minerale de mult nefolosite. Ținutul dintre Mureș, Strei și Banat este atât de bogat în minereuri feroase excelente, ca puține alte ținuturi ale Europei, dar această bogăție doar cărbunele o poate face culantă.//

p. 14

Chiar dacă importanța cărbunelui din Valea Jiului stă, înainte de orice, în însemnătatea pe care o are pentru Transilvania, totuși nu trebuie trecut cu vederea ce importanță dobândește acesta pentru toate țările de la Dunărea de Jos, dată fiind sărăcia acestora în resurse minerale, ce apasă greu asupra industriei. Piața acestuia se poate întinde la vest până la Tisa, iar în est va ajunge până la Marea Neagră, căci în toată această regiune cu greu se mai poate descoperi un al doilea bazin carbonifer atât de important, și care să fi fost așezat la fel de favorabil. Țările care acum formează Transleithania³³ au produs în anul 1864 abia 14% din întreaga producție de huiă și 12% din întreaga producție de lignit a Austriei; pe atunci Transilvania nu participa la producția totală de 83 de milioane de chintale decât cu vreo 22 000 de chintale. Principatele Dunărene au doar câteva depozite carbonifere restrânse.

În încheiere trebuie să vă povestesc totuși cât de genial³⁴ a început guvernul ungar să îndeplinească misiunea pe care adesea și-a asumat-o formal, de a ridica industria patriei pe baza exploatării cărbunelui din Valea Jiului. <Guvernul> extrage cărbunele cu un cost de producție de 13 crăițari³⁵ pe chintal, arendează vânzarea unei societăți particulare, căreia i se plătește de către guvern o remiză de 6 crăițari pentru fiecare chintal vândut, pe când prețul la mină a fost normat la 50 de crăițari. Astfel se ajunge ca în timp ce // la Pesta chintalul de cărbune german costă 80 de crăițari, cel transilvănean vine, la Sibiu, așadar în centrul țării, la 1 florin și 16 crăițari. Chiar și la Arad și Timișoara este cărbunele <extras de> Aerar din Valea Jiului prea scump și totuși acestea ar trebui să fie două puncte principale de vânzare. După cum am citit în ziare, societatea particulară care se ocupă împreună cu guvernul de exploatarea bazinului Văii Jiului, își livrează cărbunele la Arad la prețul de mină de 30 de crăițari; o deosebire în bine nu se poate face între cele două. În situația de acum ar trebui sistat acest contract de arendă irațional; pentru noi este o nechibzuință de neînțeles, dar în cele din urmă doar una dintre hotărârile de neînțeles din masa de fapte guvernamentale de aceeași speță ce vin dinspre Pesta. Informațiile din țară dau aici o altă măsură, se spune adesea și în general că acolo s-ar ascunde ceva „neonest”; trebuie să li se ierte această părere lipsită de politețe, au trăit atât de multe și trăiesc și astăzi unele lucruri care pentru un cetățean german nu au nici o noimă.

p. 15

³² *Kronstaedter Bergbaugesellschaft.*

³³ *Transleithanien*, denumire dată părții maghiare a Imperiului austro-ungar.

³⁴ *Genial.*

³⁵ *Kreuzer*, subdiviziune a guldenului austriac.

Drumeții în Munții Hunedoarei

- p. 16 În zorii unei zile de mai, trenul nostru gonia în josul Văii Mureșului, către Arad. În timp ce muntele se ridica peste malul drept, mă gândeam la vremea în care, vizitând țara aceasta pentru prima oară, am mers pe aceeași linie în susul văii. Culmile rotunde, înverzite, ale dealurilor de sub munte, satele prietenoase, valea mănoasă, râul larg, vălurit, abundent, mi-au amintit atunci atât de mult de patria germană, la munții Pădurea Neagră și Odenwald, în care călătorisem adesea. Dar acum au pierdut acest parfum al amintirii. Am cercetat îndeaproape o bună parte din Transilvania, am aflat ceva despre trecutul și prezentul țării, iar acum m-am apropiat de asta mai mult decât de tot farmecul peisajului. Pe aici trecem printr-un podiș bine conturat; este Unterwald, partea cea mai vestică a pământurilor săsești, odinioară curat german, acum predominant românesc. Aceasta este scena unei lupte lungi, tăcute, între trei naționalități. Câte un sat ale cărui case albe strălucesc în
- p. 17 soarele dimineții, mărturisește încă prin nume și stil de construcție // de constructorii lui germani, dar nu mai adăpostește nici un suflet german; chiar și în avanposturile scaunelor <săsești> Orăștie³⁶ și Sebeș³⁷ domină elementul românesc și unguresc, favorizate de politica anti-germană a autorităților maghiare. Un câmp de luptă de un alt fel este câmpia pe care o străbatem <cu trenul> pe lângă Orăștie, Câmpul Pâinii. Aici, în 1479, Ștefan Bathory i-a învins pe turci într-o bătălie nimicitoare³⁸; victoria a fost strălucită, 30 000 de trupuri acopereau câmpia, dar încă de câteva ori au ieșit transilvănenii pe câmpul <de luptă> până când, după două secole pline de războaie, musulmanii au renunțat pentru totdeauna la țara <aceasta>. De neliniști mai noi amintește castelul de la Deva, ce se ridică jos în vale pe un deal de trahit, dar și Simeria, stația terminală a căii ferate minere de la Petroșani – cel dintâi a fost aruncat în aer în războaiele revoluționare din 1848–1849, al doilea a fost în același război scena unei lupte sângeroase³⁹; în același timp valahii, așezați și scăpați din frâu de guvernul austriac în văile care se întind acolo din dreapta Mureșului către nord, au ucis și ars <sate> în moduri groaznice. La Simeria se deschide valea Streiului iar către ruinele orașului regal dacic Sarmisegetuza⁴⁰ și ale Ulpiei Traiana romane pornește un drum prin Pasul Poarta de Fier <a Transilvaniei>; acesta a fost drumul de care s-au folosit turcii la invaziile lor, iar acest ținut pașnic a văzut, în urmă cu trei-patru sute de ani arareori câte un deceniu fără lupte și pustiiri.
- p. 18 Ca un șal întunecat, cenușiu, se așează amintirile de acest fel // peste impresia pe care o face ochiului frumusețea țării. Și alte țări își au câmpurile lor de bătălie din vremuri mai vechi și mai noi, dar ale lor sunt monumentele păcii și prosperității pentru care au luptat. Pacea și prosperitatea lipsesc aici atât de mult. Liniștea, care

³⁶ Broos, oraș, jud. Hunedoara.

³⁷ Muehlbach, oraș, jud. Alba.

³⁸ În text apare greșit 1497. Este vorba despre bătălia în care voievodul Transilvaniei, Ștefan Bathory (1479–1493), Pavel Chinezul și corpuri de armată muntene și sârbești i-au învins pe otomanii conduși de Ali Pașa din Vidin. Victoria obținută a făcut ca atacurile otomane în Transilvania să se rărească.

³⁹ Bătălia din 9 februarie 1849, între armatele maghiare și cele austriece, sprijinite de români.

⁴⁰ Zarmizegethusa.

a fost fost smulsă cu sabia de la dușmanul din afară, dacă nu s-a transformat în stagnare absolută, a devenit dovada contradicțiilor interne. Încercările grele nu au dus la nimic care să rămână și în prezent; mai mult decât oricând, această stare de lucruri iese la iveală. Este o atmosferă apăsătoare, în care se simte adesea adiind un vânt proaspăt, dinspre pădurile seculare și văile stâncoase ale Carpaților; acesta aduce aminte despre ceea ce dăinuiește, despre ce se află mult deasupra schimbărilor din istoria <diferitelor> popoare.

La Simeria am părăsit calea ferată, am hoinărit de-a lungul dealurilor din Valea Streiului și m-am îndreptat, spre dreapta, pe un drum bătut de turme de vite, în satul Batiz, care era împodobit cu flori și armindeni pentru a sărbători venirea primăverii⁴¹. Un pâraiaș întunecat a săpat aici în pământul moale, argilos, o albie ai cărei pereți abrupti arătau straturi bogate în fosile terțiare; urmându-l, ajungeai într-o vale îngustă, închisă între dealuri înclinate, acoperite cu păduri mândre de stejar și care adăpostea pe pământurile sale răcoroase și udate din plin un pârau fermecător copaci foarte frumoși. Abundența de ulmi, stejari și anini, meri și peri sălbatici în floare, pe alocuri câte un fag sau mesteacăn, înălțându-se singuratici sau în pâlcuri // alături un crâng de arbuști înfloriți, precum păduci, corni și drăcilă, iar în iarba p. 19
grasă o floră ce amintea mult de cea a munților noștri, <toate> ofereau o priveliște care chiar și la noi, în cele mai neumblate ținuturi de munte, nu mai poate fi găsită. Cine mai dorește să vadă păduri de foioase adevărate trebuie să vină până aici, frumusețea și întinderea lor este un element remarcabil printre trăsăturile peisagistice ale Transilvaniei; ele se întind, fără amestec cu conifere, până la aproape 4 000 de picioare înălțime. Acestea însă sunt mai puțin prezente; în regiunile de conifere, care aici își au limita la aproximativ 5 400 de picioare, stăpânesc aproape cu totul molidul și jneapănul iar cei mai rari copaci aici, în această țară, sunt pinul, zada, pinul neted, cedrul european și pinul alb, la noi comuni.

Drumul continuă <pentru> două ore, urcând mereu prin această vale, apoi vin părți de câmpie pe care se întind doar mestecănișuri, și curând ne aflăm la cumpăna apelor de la care se vede orașul regal Hunedoara, așezat în valea adâncă, cu piețele ascunse între copaci. <Acesta> este înălțat pe o stâncă de calcar din muntele străvechi ce iese aici mult în afară, înconjurat de pâraiele de munte Cerna⁴² și Zlaști⁴³, cu ale sale turnuri, șanțuri, poduri mobile și ziduri puternice, mai degrabă fortăreață decât castel, credincios menirii sale de oraș de graniță; de aici au plecat „Cid-ul Ungariei”⁴⁴, Iancu de Hunedoara⁴⁵ și fiul acestuia, Matei Corvin⁴⁶, unul dintre cei mai buni regi ai Ungariei. Valoarea // artistică a clădirii nu este mare, dar p. 20

⁴¹ *Lenzmonat*, nume popular al lunii martie. Batiz, sat în administrarea orașului Călan.

⁴² *Czerna*.

⁴³ *Zalasd*, râu afluent al Cernei.

⁴⁴ „*Ungarische Cid*”, referire la Rodrigo Diaz de Vivar (1043–1099), supranumit El Cid Campeador, erou al Reconquistei.

⁴⁵ *Johannes Hunyad* (1407–1456), voievod al Transilvaniei (din 1441), guvernator general al Ungariei (1446–1453), căpitan general al Ungariei și Transilvaniei (1453–1456). A întărit castelul de la Hunedoara, proprietatea familiei.

⁴⁶ *Matthias Corvinus* (1443–1490), rege al Ungariei între 1464–1490, promotor al culturii renascentiste.

însemnătatea sa istorică și așezarea pitorească au dat prilej guvernului de a-l aranja ca reședință regală. Din 1868 se lucrează cu avânt la restaurare.

În ziua următoare am suit împreună cu câțiva localnici la marile depozite de fier de la Ghelari⁴⁷ și Teliuc⁴⁸. De-a lungul râulețului Cerna, drumul merge printr-o vale stâncoasă îngustă, în cea mai mare parte ca un defileu, astfel încât drumul și apa par că intră unul într-altul. Aici se văd puține păduri, căci de mult au ajuns, sub formă de mangal, în furnale și vetre de fierărie, dar nu lipsesc copacii singuratici, care, în parte, sunt exemplare impozante prin mărime și frumusețe. Ulmi și arțari se oglindesc în apa repede iar din crăpăturile stâncilor cresc tufe de liliac (*Syringa <vulgaris>*), care umplu toată valea cu parfumul lor. Ici-colo, din topitorii pline de funingine se aud ciocane și sar scânteii, ființe înegrite de fum prelucrează fierul topit; încă un semn că ne găsim într-un ținut cu minereuri de fier este că ne apropiem de caravane de căruțe cu boi care aduc fierul neprelucrat la furnale. Acolo unde, într-un ungher al văii, se ridică o colonie de locuințe ale funcționarilor și muncitorilor, ne-am urcat pe o parte a unui munte abrupt, golaș, pe al cărui vârf rotund se vede, la lumina zilei, minereu de fier maroniu. Acesta este muntele <bogat> în minereu de fier al Ghelariilor; am ajuns repede la o carieră de piatră p. 21 unde, ca în alte locuri ce conțin gresie și calcar, // pot fi extrase minerale foarte bune (siderită și limonit), fără utilizarea explozibililor. În ultima mea scrisoare am amintit despre planul guvernului de a fonda la Hunedoara o mare uzină de fier ce ar trebui să servească la impulsionearea exploatării acestui loc bogat în minereu de fier (în prezent se extrag anual doar 40 000 de chintale), dar nu se găsesc încă instituțiile care să pună în practică așa ceva, oricât de importantă ar fi înființarea acestuia. Industria particulară merge cu vioiciune înainte; astfel, Societatea Montană din Brașov care – nu departe de Ghelari, deține zăcămintul de fier de la Teliuc, care este este la fel de bogat (geologul englez Ansted⁴⁹ socotește la un moment dat bogăția acestuia la 100 de chintale) și tot printr-o carieră este exploatat – a construit deja un furnal mare pe calea ferată către Petroșani. Guvernului îi lipsesc banii și pentru aceasta, ca pentru multe alte lucruri și mai importante, adesea însă și rațiunea și energia funcționarilor dezinteresați; dintre toate se remarcă <absența> celei <din urmă>. despre care am auzit în multe locuri și pe multe tonuri.

Zăcămintele de fier de la Ghelari și Teliuc nu sunt singurele din munții Hunedorei și Hațegului; la Fărcădin⁵⁰, Rusca Montană⁵¹, Rusca⁵² și în multe alte locuri ies la lumină filoane de fier, în parte chiar exploatate. Să sperăm că o dată cu calea ferată vor fi aduse în țară cunoașterea și banii, ce sunt capabile să creeze pe baza acestor comori o industrie puternică. Că această speranță începe să se îndeplinească, am avut prilejul de a o afla în zilele următoare, când am mers de la p. 22 Hunedoara, prin Călan, către Petroșani. // În cea dintâi localitate s-a construit, sub

⁴⁷ *Gyalar*, sat, com., jud. Hunedoara.

⁴⁸ *Telek*, sat, com., jud. Hunedoara.

⁴⁹ David Thomas Ansted (1814–1880), geolog britanic; vezi relatarea sa de călătorie în volumul al VIII-lea al colecției de față.

⁵⁰ *Farinkod*, corect Felsofarkadin, sat, com. General Bethelot, jud. Hunedoara.

⁵¹ *Ruszberg*, corect Russberg, com., jud. Caraș-Severin.

⁵² *Ruszka*, denumire maghiară pentru Rusca Montană.

conducerea unui inginer german, furnalul amintit deja al Societății brașovene și sunt plănuite instalații mai mari. Și aici am fost primit cu ospitalitatea de acasă și cu vin transilvănean; oameni din Prusia, Bavaria și Baden și-au amintit de patria lor comună. În băile cu ape minerale de la Călan, pentru a cărei frumoasă așezare în locul cioplit de ele însele în calcar trebuie să fim recunoscători romanilor (Călan se numea la ei *Aquae*⁵³), folosite însă azi cu precădere pentru topitul cânepii, ne-am întărit apoi pentru călătoria în Valea Jiului.

[Următoarele două capitole prezintă date și fapte din istoria „Migrației germanilor” în Transilvania și, respectiv, a evenimentelor din perioada 1848–1852].

Excursuri sociale

Într-o țară ca Transilvania unde conviețuiesc strâns trei neamuri fundamental p. 40 diferite și un număr de popoare mai mici, la origine îndepărtate unul de celălalt, din întâmplare aruncate aici, precum evreii, armenii și țigani, sârbii și bulgarii, în izolare de secole, departe de marile curente culturale, trebuie să se fi dezvoltat în relațiile de viață, care pun în legătură aceste elemente disparate; <sunt> unele lucruri cu totul noi pentru cetățenii unui stat național, aproape peste tot evoluat în aceeași măsură. Unele din relațiile apărute aici merită toată atenția.

Dintre acestea se remarcă ceea ce s-ar putea numi diviziunea națională a muncii⁵⁴. Fiecare neam chemat să îndeplinească, din partea sa, sarcinile comune ale statului și societății, își arată marea deosebire a însușirilor sale naturale, capacitățile sale, trecutul și starea prezentă, dar mai ales toate condițiile pe care le dezvoltă în acele domenii ale existenței sale, tocmai acești factori, așa cum îi folosește // p. 41 pentru a-și utiliza cel mai favorabil loc de manevră. Această <chestiune> iese deja la lumină în fizionomia vieții cotidiene. Că, de pildă, ciobanul ar trebui să fie român, vizitiul maghiar, muzicantul țigan, este un obicei străvechi tare ca o lege, și cine se ridică împotriva acestei cutume va fi văzut drept unul care iese din sfera sa naturală. Că la orașe și la sate proletariatul⁵⁵ este reprezentat aproape în totalitate de românii indolenți și simpli și de țigani, că marea politică este în toată țara, în cuvânt și faptă, o moșie a maghiarilor abili, peste măsură de ușor de câștigat pentru diferite idei și personalități; aceștia sunt aproape în totalitate nobilimea; că munca tăcută pe târâmurile sociale și ale vieții spirituale se află aproape cu totul în mâini germane – sunt fenomene de mult obișnuite, pe care localnicii le văd ca naturale, a căror însemnătate adâncă o omagiază arareori, a căror acțiune serioasă o atribuie unor cauze mult mai adânci.

Cu puține excepții, fiecare sat sășesc este înconjurat de un lanț de colibe românești și țigănești; în centru se înalță mândre gospodăriile țărănești care, odinioară, formau singure comunitatea și la care s-au adăugat încetul cu încetul locuințele ocupate de ciobanii și zilierii români și țigani. Aceștia erau la începutul existenței lor în parte locuitori subjuogați, în parte emigranți veniți aici, toți fără

⁵³ *Adaquas* în text.

⁵⁴ *Nationale Arbeitsteilung*.

⁵⁵ *Proletariat der Arbeit*.

p. 42 proprietate; sașii care dispuneau de pământuri din plin, greu de condus cu propriile puteri // i-au luat cu plăcere pentru a-i avea ca mână de lucru prin arendarea unor mici bucăți de pământ, contra unor recompense mărunte. Astfel s-a format aproape în fiecare sat german o adevărată populație de zilieri, <categoria> a cărei deosebire față de țărani liberi s-a suprapus peste deosebirea de naționalitate, iar din acest motiv existența acestora a devenit pentru proprietarii inițiali cu totul pernicioasă. Marile avantaje care trebuie să decurgă din aspirațiile claselor mai sărace ale populației, din mobilitatea și agilitatea generate de nevoi ale întregii societăți, au revenit aici unei naționalități care a ajuns foarte repede la conștiința poziției sale oprimate și care, nu doar din motive sociale ci și naționale și confesionale și-a transformat paturile proprietarilor de deasupra ei într-un dușman amarnic; dimpotrivă, toate dezavantajele unei poziții politice și sociale privilegiate s-au îngrămădit asupra sașilor, care dețineau cea mai mare parte a pământurilor din zona de șes prin privilegiu regal⁵⁶ și care s-au retras tot mai mult în poziția puțin utilă de aristocrație țărănească; în dispreț față de românii aflați sub ei, trăind din munca de zilieri, ei s-au anchilozat, și-au văzut menirea ca <fiindu-le> cea mai deplină izolare, care <însă> trebuia să ducă la stagnarea mortală; s-au adâncit mereu, așa cum stă în natura lucrurilor, în consecințele acestei neînțelegeri, pe măsură ce p. 43 aceștia ieșeau tot mai mult la lumină. Unde, odinioară, rădăcinile // țărănimii proprietare de pământ își găseau hrană proaspătă și înnoire neîntreruptă în straturile mai sărace ale propriului popor, acum germanitatea⁵⁷ s-a rupt cu totul de românii care se ridicau și a devenit o aristocrație a satelor, care era legată în interior prin mii de fire, dar prin nici unul – nici măcar unul nu am găsit – cu straturile mai de jos <ale societății>. În dezvoltarea lor influențată de diverse alte influențe se regăsesc cele două greșeli organice ale poporului săsesc, stagnarea și lipsa copiilor, deosebiri sociale cu totul remarcabile în această situație față de cele naționale și confesionale.

Proverbul potrivit căruia copiii sunt o binecuvântare, este mai cu seamă pentru țărani germani de acolo un adevăr, unde se găsește muncă din plin pentru toate brațele, unde nu există muncă strașnică ce ar trece drept dezonorantă. În Germania, aceasta este situația aproape peste tot: căci există câteva regiuni mai mici, unde faptul că un țăran are puțini copii trece ca un obicei de la care nu se îndepărtează și unde domină așa-numitul sistem al celor doi copii (de pildă în câteva ținuturi din Hessen-ul de Sus, în regiunea Haunstein⁵⁸, și altele asemenea). Un motiv obișnuit este frica de a risipi moștenirea prin urmași prea numeroși, care ar aduce familia „mare proprietară” de secole de partea micilor proprietari. Teama aceasta este o aberație în Germania, dar pentru a ne îndepărta de această impresie de oroare, aici în Transilvania, unde stăpânește peste tot și slujește aceluiași scop, p. 44 are cel puțin un motiv de înțeles. La țăranul sas există regula // ca fiecare familie să dețină o gospodărie și atâtea bucăți de pământ astfel încât să poată trăi independent; mai puțin nu vrea să le dea copiilor lui, căci vede în satul său – și

⁵⁶ Dat de regele Andrei II al Ungariei (1205–1235) în anul 1224.

⁵⁷ *Das Deutschtum*.

⁵⁸ Regiune în Rheinland-Pfalz.

arareori se uită mai departe – doar pe românii ce au atât de puțin pământ și care, pentru a putea trăi, sunt siliți să muncească pentru alții. Dacă face mai mulți copii, pe cât poate, așa cum vrea voința divină, tot astfel pe drept se teme ca aceștia să nu ajungă pe aceeași treaptă cu disprețuiții săi vasali. Dacă proletariatul rural ar fi tot parte din neamul sășesc, ar putea mai ușor chiar să renunțe la simțământul său aristocratic; dar așa cum sunt împrejurările descoperă că e mai bine să își restrângă numărul urmașilor, fie prin lepădarea⁵⁹ fructelor iubirii sau prin relații cu servitorimea, încălcând onoarea conjugală. Astfel s-a ajuns ca numărul sașilor să crească foarte încet iar în unele sate chiar să dea înapoi. <Reiese> din cele spuse mai înainte că este foarte greu să fie învinsă această prejudecată, dar cel puțin în ultimele decenii a dat mult înapoi; acolo unde nu se mai poate, copiii care nu mai pot moșteni o gospodărie, învață, în cea mai mare parte, meșteșuguri.

Nu există urmare mai pernicioasă a împrejurărilor zugrăvite mai sus decât că țăranul sas se vede silit să se îndrepte spre ideea de a se salva de la dispariție. Înconjurat de un popor față de care se simte, în cea mai mare parte nu pe nedrept, superior, și care din partea-i îl urăște și evită, // se întoarce cu drag către acele părți ale ființei sale care sunt direct contrare însușirilor principale ale vecinului său român. Agilitatea relativă a acestora îi face greoi și rigizi, vioiciunea acestora îi face inerția de două ori mai mare, și dacă vede că <românii> cresc în număr și însemnătate, se ține de toate cele vechi mult mai tare, care și cum ar fi un talisman ce i-ar asigura neschimbate vechiul rang și <vechea> precedentă în toate situațiile. În ce măsură acest conservatorism extrem, în ciuda tuturor lucrurilor bune pe care le aduce, va periclita starea germanității de aici, depinde de puterea acesteia. p. 45

În Țara Ovăzului⁶⁰

Astăzi călătoria continuă în paradisul țărănesc sășesc, în acea țară de dealuri rotunde, între Olt⁶¹ și Târnava⁶², pe unde curge adunând afluenții săi rapizi Hărtibaciul⁶³; <aici> sunt scaunele Nocrich⁶⁴ și Șura Mare⁶⁵, numite în dialectul local „Țara Ovăzului”. Aici un pământ nu foarte roditor hrănește o populație redusă în raport cu parohiile prea mari, care, de secole, își duc viața simplă departe de drumurile comerciale, în forme neschimbate. p. 46

Ținuturile sașilor pot fi mereu comparate, fără a ține cont de influențele nivelatoare ale orașelor și orașelelor sale, cu acele cronici vechi în care fiecare filă apare împodobită din plin cu imagini înflorite ale vechilor obiceiuri; dar viața țărănească din acest ținut se menține ca un copac puternic, de netăiat, așa cum au dorit-o strămoșii, atunci când au întemeiat-o, ținută în viață de chemarea înăscută

⁵⁹ *Abtreibung*, întrerupere de sarcină.

⁶⁰ *Haferland*, denumire sășească a regiunii din centrul și sudul Transilvaniei, cuprinsă în bazinul Târnavelor, între Rupea și Sighișoara.

⁶¹ *Alt*.

⁶² *Kockel*.

⁶³ *Haarbach*, corect Harbach râu, afluent al Cibinului.

⁶⁴ *Leschkirch*, sat, com., jud. Sibiu.

⁶⁵ *Großschenk*, sat, com., jud. Sibiu, unul dintre cele mai vechi scaune sășești.

spre rezistență a poporului și de durabilitatea relațiilor sociale asupra cărora
p. 47 arareori s-a abătut doar câte un sfârșit slab de undă al valurilor timpului.//

Am părăsit drumul regal prăfuit și am cotit pe un drum de țară care, în acest anotimp uscat, este cel puțin posibil de parcurs, dar care devine anevoios pe timp de iarnă; <este nevoie> de o zi de drum pentru o călătorie de trei ceasuri; o pereche de cai transilvăneni, mici, rezistenți, ne-a purtat peste pietre și pârâie fără poduri iar destinația călătoriei nu mai este departe. Regiunea se aseamănă aici în mare măsură ținutului de dealuri din nordul Badenului, care se numește „Bauland”; pământul, deja foarte împădurit, este <cultivat> acolo unde nu a fost lăsat în pârloagă după sistemul asolamentului trienal (care domină peste tot); este bine cultivat cu porumb, grâu, ovăz și hamei, iar între înălțimile unduitoare, de formă rotundă, se întind pășuni mănoase. Pe câmpuri se văd mai puțini pomi decât locuri de pășunat, căci a ține fructe pe ogorul neîngrădit este imposibil din cauza furturilor continue, pe care niciodată nu au reușit să le stârpească tinerii bărbați din sat, care stau treji și patrulează în fiecare noapte, în ciuda biciurilor și pumnilor lor puternici.

Este sfârșitul lui iulie; porumbul este gata a fi recoltat, dar nu va fi secerat până când „Borger” (aproductul) nu va anunța întregii comunități hotărârea irevocabilă a juzilor satului⁶⁶ și a sfatului⁶⁷, strigând cu voce tunătoare prin tot satul: „Mâine se va secera porumbul!”. Șirurile lungi de lucrători, care se află pe câmpuri se ocupă acum de secerișul câmpurilor de porumb zaharat⁶⁸, pe alocuri s-a
p. 48 pus și fân pe care ploile grele ale ultimelor săptămâni // aproape că l-au stricat. Ne mirăm cum în această căldură oamenii care muncesc din greu nu și-au schimbat hainele de postav închis la culoare cu îmbrăcăminte mai ușoară, cum nu vor să lase, de dimineața până seara, pantalonii strânși, cizmele înalte până la genunchi, pălăriile de fetru cu boruri largi, cu atât mai mult cu cât le dau un exemplu bun românilor mai puțin apărați, ale căror femei și fete umblă cu nimic altceva decât cu o cămașă lungă și un șorț îngust. Doar că acesta este obiceiul și cine se va dezbăra de el va avea parte de țăfna și resentimentele întregii comunități. În ținutul Brașovului, țărani săși poartă chiar pantalonii de lână în zilele de lucru, dar cine deține o funcție în comunitate nu are cu nici un preț voie să facă așa ceva, fiindcă pantalonul⁶⁹ strâmt de postav albastru este semnul principal al demnității sale. Fiecare cusătură și fiecare nasture este acolo bine stabilit.

Satul este ca părăsit și pustii ar fi ulițele largi dacă totuși nu ne-ar vorbi zidurile. Dar ne vorbește fiecare dintre casele liniștite, zugrăvite cu alb, care prin felul în care sunt construite amintesc de locuințele țărănești din Pfalz⁷⁰ și Alsacia; pereții și frontoanele vorbesc prin dicțione biblice, versuri din cărțile cu cântece religioase și expresii înțelepte și pioase de toate felurile, iar câte o casă dă călătorului câte o admonestare sau îmbărbătare pentru drum, așa cum ar vrea să ofere inima, iar nu gura locatarului. Cine uită ziceri ca acestea, atunci când îi cad

⁶⁶ *Hannen (Dorfrichter).*

⁶⁷ *Communitaet.*

⁶⁸ *Mais.* denumire latină: Zea mays convar. saccharata.

⁶⁹ *Beinkleid.*

⁷⁰ Regiune în vestul Germaniei.

ochii pe ele câteva ore bune? „Odată privesc cu pioșenie spre sfârșitul zilelor mele // și spun Doamne, din mâinile Tale am primit ceea ce am și ce sunt. Acesta este scopul meu zilnic! Nu a mea, a Ta este faima, a Ta onoarea”. Sau: „Dumnezeu nu poate mereu îndeplini toate dorințele și voințele; să îmi meargă mereu așa cum vreau, și să nu meargă cum ar trebui”. Sau: „Case construim pe pământ, unde suntem oaspeți străini, când vom deveni cetățeni ai raiului nu vom construi nimic acolo”. Următoarea zicere frumoasă se află la Agnita: „De la piatra de temelie și până la acoperiș a fost vorba doar despre bani, asiduu a rămas plătitorul, crezând ceea ce spune înțeleptul: cândva tânăr, acum bătrân, pregătit de moarte: n-am văzut niciodată nebinecuvântată moștenirea dreptilor”. Există unele mai simple: „Cu încredere în Dumnezeu, am construit cu ajutorul prietenilor cei buni”; altele sunt mai practice: „A construi este o plăcere frumoasă, dar cât costă nu am știut. Doamne apără-ne de timpurile scumpe, de constructori și zidari”; mai ales aceasta: „Multă gândire slăbește mădularele, la ce ajută că te gândești și faci versuri, ce e trecut nu se întoarce, viitorul nu se știe”; și în cele din urmă: „La ce sunt totuși buni banii? Cine nu îi are nu are curaj, cine îi are își face griji, cine i-a avut are suferințe”. Constructorii înșiși fac în cea mai mare parte aceste zicători, nu arareori și preotul, iar din când în când proprietarul însuși; multe dintre aceste <inscripții> sunt foarte răspândite iar unele corespund cu acelea care au fost adunate de prin Germania. Desigur, multe au trecut în gura poporului și desigur că adesea se poate confirma ceea ce crede Riehl⁷¹ despre ele, // anume că unele vorbesc despre o conștiință a răului, dar mult mai adesea, într-un anumit sens, întăresc binele. Români îi imită cu plăcere pe sașii cei mândri în cele exterioare, așa cum le înțeleg ei; astfel că își pun inscripții pe casele mai bune, pe care, în unele regiuni, le-au ridicat după exemplul locuințelor germane; dar acolo meșterul german le face câte o șotie și le zugrăvesc pe perete chiar câte o poezie satirică pe care nu o pot citi.

În această regiune am auzit mult povestindu-se despre moravurile și obiceiurile tradiționale și mi-a părut rău că nu am venit aici mai târziu, toamna, după încheierea celor mai importante munci ale câmpului, când sătenii au mai multă aplecare spre chestiunile pioase, când se fac logodne, nunți și alte festivități. Acest timp începe când aprodul strigă că ovăzul este adus <în hambare>. atunci tot satul află cele mai importante noutăți ale anului și anume care perechi au fost promise. Atunci când pe capra unei căruțe care pornește după ovăz vezi un flăcău cu un buchet înfioat de flori la pălărie iar în spate, pe loitra lungă o fecioară gătită de sărbătoare, ai voie să pui rămășag că va fi nuntă de ziua Sf. Ecaterina⁷², căci aceasta este prima ocazie la care tânăra pereche se arată împreună.

Tot am avut prilejul, într-o duminică, de a vedea o frântură dintre cele mai originale din viața de obște săsească, o adunare sărbătorească a „Bruderschaft-ului”. Frăția cuprinde toți flăcăii confirmați, până la cununia lor, // sub <îndrumarea> unor superiori liber aleși, care au grijă de toată viața fraților în afara casei

⁷¹ Wilhelm Heinrich Riehl (1823–1897), jurnalist, istoric și apoi profesor la Universitatea din München, autor al unei teorii controversate asupra legăturii strânse între mediul geografic și dezvoltarea socială și culturală a poporului german.

⁷² Sărbătorită pe 25 noiembrie.

<părintești>, împăcând certurile dintre ei, împărțind dreptatea și pedepsind fie după dreptul cutumiar, fie după propriile articole ale frăției. Toți flăcăii se numesc argați⁷³, superiorii lor ispravnici⁷⁴. Cei din urmă sunt șapte și anume: „Altknecht” căpetenia frăției, „Wortknecht” sau „Gelassenaltknecht” locțiitorul acestuia și totodată casierul care veghează asupra „traistei ciobanului”, cei doi „Unteraltknechte” care au în grijă cele două despărțăminte în care se împarte frăția, cei doi chelari⁷⁵, supraveghetorii ospetelor sărbătorești, iar vizitiul are de făcut toate comisiunile. Fiecare funcție este bine hotărâtă; în fiecare an se realeg „Amtsknechte”, prin ceremonii de tot felul. Dacă alegerea „Amtsknecht” s-a încheiat, o deputație din cei mai tineri argați merge la candidat pentru a-l chema să preia demnitatea corespunzătoare; respinși de două ori, vor fi primiți abia a treia oară, cu două pahare pline iar trimișii beau în cinstea noului „Altknecht”, strigând: „Doamne ajută!”. Apoi merg împreună la adunare, iar cel mai în vârstă dintre cei șapte candidați spune: „Dumnezeu să vă binecuvânteze ziua, fraților, ne-ați invitat și ne-ați chemat aici, ce vreți de la noi?”. După ce voința adunării este spusă, noul ales roagă „Luați pe altul, fraților” (asta însemnând alegeți pe unul mai bun), dar p. 52 răspunsul este: „Este deja luat” și după // discursuri și răspunsuri lungi, noul întâistătător al asociațiunii este obligat să preia legile frăției. Într-una din duminicile următoare i se aduce cu un cortegiu festiv lada frăției, adică lada cu legile și toate înscrisurile frăției, iar băieții apar în cele mai frumoase costume de mers la biserică, împodobiți cu buchete de flori, urmând drapelul purtat de stegar. Frăția se întrunește în fiecare a doua sau a treia duminică pentru judecată, iar această adunare se numește „trecerea”. Întâi stătătorul o deschide cu următoarele cuvinte: „Mai întâi, dragi frați, dacă este aici cineva care se crede vinovat, să se acuze singur, astfel va primi o jumătate de porție. Dar dacă vreun frate știe ceva despre un altul, acela să o spună acum și să tacă după aceasta. Pedepsa vă va urmări mereu, fraților”. Dacă nici unul nu se acuză singur, dacă există vreo pricină la mijloc patru „Amtsknechte” trec acuzatori. Pedepsele sunt amenzi mărunte, în bani. Înainte de împărțășanie, flăcăii își cer unul altuia iertare și o primesc împreună. Dacă moare un „frate drag”, șase dintre tovarășii lui îl priveghează, șase trag clopotele pentru odihna lui veșnică iar cei șapte „Amtsknechte” îi sapă mormântul. După înmormântare, frăția intonează împreună cu adunarea surorilor⁷⁶, în curtea casei îndoliate, imnul „Da, Cristos este viața mea p. 53 iar moartea victoria mea”, iar întâi stătătorul îi eliberează pe frați cu un discurs grav.//

Împreună cu acțiunile asociațiunii de surori a „fecioarelor” (fete tinere), organizată la fel, și cu cele ale vecinătății⁷⁷ înrâurirea frăției în viața tineretului satului este una foarte benefică și nici nu ar mai fi nevoie să explic, după cele aici spuse. Lucruri asemănătoare se găsesc răspândite în toate ținuturile sașilor, dar mai cu seamă are importanță aici, în aceste sate izolate, pe care le amenință cel mai mult stagnarea cea pernicioasă.

⁷³ *Knecht.*

⁷⁴ *Amtsknecht.*

⁷⁵ *Kellner.*

⁷⁶ *Schwesterschaft.*

⁷⁷ *Nachbarschaft.*

Sibiu, capitala germană a Transilvaniei

Din tot ce îl face pe călătorul german în Transilvania să își amintească cu drag de patrie, nimic nu egalează impresia pe care i-o face Sibiu⁷⁸, străvechiul avanpost al ținuturilor săsești. Mai mult decât sunetele de încredere ale limbii materne, mai mult decât primirea din inimă ca a compatrioților, decât bunăstarea din case și de pe câmpuri, decât figurile proaspete, cinstite, cu familiarul lor păr blond și ochii luminoși, inimii îi vorbește aici despre viața și fapta germană istoria unui oraș german, strâns legat și ridicat de însușirile unei populații germane libere, care este scrisă aici de rămășițele de piatră ale unei culturi vechi de șapte sute de ani; <privirea călătorului> îmbrățișează bisericile vechi, înalte, primăria mândră, clădirea universității națiunii <săsești> cu cei cinci brazi zvelți de la poartă, piața mare cu porumbii și fântânile ei și casele înalte ale patricienilor, zidurile, bastioanele și porțile încoronate cu turnuri. Cele mai importante scene ale istoriei sașilor s-au jucat aici și nu există chiar nici o pagină din cronica acestui // oraș care p. 54 să nu povestească despre luptele grele, duse cu arma și spiritul, împotriva popoarelor vecine pe jumătate sălbatice și a năvălitorilor. Dacă ne mai este îngăduit să spunem că acest oraș, după atâtea furtuni și orori este și astăzi locul vieții solide, germane, în deșertul neamurilor din răsărit, atunci îl așezăm mai tare și mai cu fidelitate în inimă, după cum și-a câștigat deja <locul> prin aparența exterioară și trecutul său.

Orașul este așezat pe un șes și pe panta unui deal care se întinde pe malul râului Cibin⁷⁹, într-un ținut de dealuri line, mănoase; spre ele privesc dinspre sud vârfurile înalte, întunecate, acoperite de zăpadă, ale lanțului muntos al Făgărașului⁸⁰. <Sibiul> este prietenos și liniștit în interiorul <zidurilor>, curat, bine întreținut, nu foarte animat, astfel încât ai putea să îți amintești de unul dintre orașele noastre regale de pe Rin sau Main, dacă nu ar fi poporul cafeniu al românilor și țiganilor, care se îngrijește pe străzi și prin piețe de dulcea lene. Odinioară faimoase și mult respectate, fortificațiile, sunt azi în cea mai mare parte distruse, sunt secate heleșteele din care la apropierea dușmanilor ținutul înconjurător era inundat, turnurile masive au ajuns ruine. O parte a orașului este așezată mai sus decât cealaltă, este orașul mijlociu, cuprinzând bisericile, primăria și piața; și aceasta a fost o dată puternic întărită, un loc sigur de refugiu pentru locuitorii din toate celelalte părți ale orașului, vădit asemănător curților bisericesti înconjurate de ziduri și apărate de turnuri ale satelor săsești; și acum se mai văd ruinele zidurilor puternice // și ale zidurilor în mijlocul orașului, iar între acestea se p. 55 văd în pavajele piețelor și străzilor adâncituri rotunde, cămărilor de grâne ascunse ale breslelor, care adăposteau în pivnițe săpate în pământ, arse, provizia de cereale pentru perioadele de asediu. Și altfel amintesc o mulțime de lucruri despre vechile timpuri războinice și despre faptul că spiritul războinic al orașenilor s-a păstrat aici mai mult, în vechea sa formă, decât în patria mamă germană. Organizarea militară

⁷⁸ *Hermannstadt.*

⁷⁹ *Cibin.*

⁸⁰ *Fogarascher Gebirgszug.*

a breslelor a fost abolită aici la Sibiu abia în primii douăzeci de ani ai secolului trecut⁸¹; turnurile, care pe atunci fuseseră acordate pentru apărare către uneia din cele patru bresle principale, a croitorilor, cizmarilor, tăbăcarilor și măcelarilor, poartă în parte și azi numele corespunzătoare. Această îndelungată continuitate a virtuților războinice ale orașenilor, născută din poziția mereu amenințată din afară și dinăuntru a țării și mai ales a pământurilor săsești, este un fenomen care apare în toate orașele săsești ale Transilvaniei, dar nicăieri nu se arată la fel de însemnat ca la Sibiu, care, într-adevăr, are propria sa istorie războinică, lungă, care și-a dobândit onoarea în asedii ce au durat ani și în bătălii faimoase și de aceea s-a găsit la mare cinste printre principii și popoare. Acum s-a ajuns la pace și liniște, dar numai pentru că lupta s-a mutat pe alte tărâmuri; <Sibiu> încă mai este capitala pământurilor săsești, capul și în special inima sa, după ce nu a mai putut fi brațul său. [În paginile ce urmează, Friederich Ratzel a prezentat istoria orașului începând din secolul al XIII-lea până la intrarea Transilvaniei sub stăpânirea Habsburgilor].

p. 60 De atunci, de la sfârșitul secolului al XVII-lea, <orașul Sibiu> nu s-a dezvoltat altfel decât foarte încet, a avut chiar vremuri de stagnare evidentă și niciodată nu va mai ajunge, în ceea ce privește puterea și bogăția, pe culmile pe care le-ar fi făgăduit trecutul său.

Dar Sibiul rămâne capitala ținuturilor săsești, de fapt sufletul neamului sașilor, și într-un alt sens, pentru care trebuie să se mulțumească doar împrejurărilor prezente. Vechile drepturi au fost bucată cu bucată sparte și măcinate iar ceea ce a rămas în picioare este subminat până la temelie. Nimic nu rămâne sigur, doar biserica și școala; în ele sălășluiește ultimul izvor care menține aici în viață germanitatea. Despărțite ar cădea și ele victimă puterilor dușmane, dar din fericire sunt strâns unite. În consistoriul de la Sibiu se strâng firele care le unesc; aici se află ultima idee de unitate a neamului săsesc și dacă ar merge după dreptate ar fi și cele mai de nezdruccinat. Acesta încă menține laolaltă comunitățile deja pe jumătate pierdute din comitatele ungurești și atrage unele noi formate în p. 61 fiecare cerc administrativ. Ambii pași importanți pe care sașii i-au făcut în acest // secol pe singurul drum natural al progresului lor au pornit de aici. Acestea sunt dedicarea fostei avuții naționale a sașilor pentru cauze școlare și alcătuirea unei constituții bisericești liberale. Câtă vreme școala și biserica germane din Transilvania vor fi conduse într-un singur spirit de la Sibiu nu avem nici un motiv să ne temem pentru dănuirea acestei <ramuri a> germanității. Cu cât mai aprig vor fi prigonite celelalte drepturi, cu atât mai mult va fi întărită învățătura și predica în limba maternă. Și mai ales aceasta are parte de o susținere deosebit de puternică: nevoia de a rămâne într-o legătură vie cu cea mai bogată și adâncă viață spirituală. Aceasta a păstrat părți ale poporului nostru în Alsacia, Schleswig-Holstein și în provinciile de la Marea Baltică, își va arăta și aici forța.

Prin urmare, să fie Sibiul tot liniștit, încărunțit și pe jumătate dărâmat – într-un fel rămâne încă ce a fost: centrul vieții germane din Transilvania.

⁸¹ Aceasta data de la sfârșitul secolului al XIV-lea. Din 1688, la Sibiu s-a instalat Comandamentul militar austriac al Transilvaniei.

Ceea ce le-a ajuns sașilor pentru a fi fericiți ca popor: izolarea lor de celelalte p. 62
naționalități transilvănene, stăruința lor în viața interioară străveche, foarte liniștită față de a altora, nu a fost la fel de bună pentru cele două mari stări care îl formează. Pentru țărani cu siguranță a adus chiar un avantaj, căci prin faptul că nu i-a forțat la interese sau nevoi noi, nici la o dezvoltare interioară impetuoasă, din cele aduse din afară, și adesea se poate spune că, retrași față de formele de viață aduse din afară, au putut fi cei mai demni păstrători ai ființei germane și au putut lucra pământul de o rodnicie inepuizabilă din care, pe cât de sterp poate părea, a răsărit cea mai solidă viață; avantajul lor s-a suprapus peste cel al întregului popor. Dar aceleași cauze au lucrat foarte diferit asupra stării orășenești săsești; prin faptul că i-au oprit dezvoltarea, au făcut-o incapabilă de a îndeplini menirea pe care i-a dat-o poziția amenințată a poporului său și l-a oprit de la a-și satisface propriul interes. Acesta consta, vădit, în se a ridica // material și spiritul, prin progres în p. 63
toate domeniile de activitate ce îi reveneau, și în a se folosi în așa fel de mijloacele pe care i le oferă apartenența la cultura poporului⁸² german astfel încât să contribuie în cea mai mare măsură la siguranța și la înaintarea propriei vieți naționale. Acest lucru nu s-a întâmplat. Orășenimea săsească de astăzi este departe de treapta pe care stătea în Evul Mediu și încă și mai distanțată de aceea pe care o ocupă burghezia⁸³ din patria mamă; o stagnare lungă de secole a adus-o atât de departe încât, acum, unul dintre cei mai importanți factori în trasarea viitorului sașilor va fi dacă această clasă reușește, fără a vătăma caracterul său național, să năzuiască spre acea poziție pe care i-o oferă, în fine, intrarea Transilvaniei în marea circulație între popoare, făcând ceea ce trebuie să facă pentru poporul său.

Până în vremurile Reformei, comerțul sașilor era neobișnuit de întins și de rentabil, ei folosindu-și cu zel și abilitate poziția privilegiată în mijlocul popoarelor lipsite de manufacturi ale răsăritului. Sibiu, Brașov, Cluj, Bistrița erau orașe înfloritoare pentru meșteșugarii harnici, emporii ale acestei regiuni. Bogate și puternice înăuntru, puternice și gata de bătaie în afară, <orașele acestea> erau pe atunci mândria și sprijinul însemnatei germanități a Transilvaniei; faima lor era mult răspândită. Dar într-o paralelă a sorții demnă de luat în seamă, în același timp p. 64
în care războiul de 30 de ani⁸⁴ împruțina neamul german, // și în viața ramurii sale transilvănene a avut loc o schimbare grea. Șiruri de războaie de jaf, cu turcii și civile au tras-o într-atât în jos încât însăși capacitatea ei de a supraviețui a fost pusă la îndoială. Aici, ca și acolo, urmarea a fost o osificare totală a vieții urbane, dar în ținuturile săsești aceasta a fost mai dăunătoare și mai de lungă durată, într-un asemenea grad <ridicat> deoarece sufletul poporului sălășluia doar în orășenime; aceasta reprezenta aici aproape singură conștiința populară și îndeletnicirile sale exterioare, căci lipsea structura bogată a neamurilor, stărilor și țărilor, viața

⁸² *Culturvolk.*

⁸³ *Buergerstand.*

⁸⁴ Populația spațiului german a scăzut dramatic ca urmare a desfășurării războiului de 30 de ani (1613–1648).

spirituală activă, lupta cu popoarele egale. De îndată ce aceasta a fost slăbită, poporul sas, în întregime, s-a scufundat adânc și a pierdut capacitatea de a se redresa repede. Astfel tot secolul trecut și o bună parte din cel prezent a fost un răstimp de liniște și inerție și au început să se dezvolte din plin greșelile orizonturilor filistine restrânse, persistența pe căile bătute și mult dăunătoarea suficiență, lipsa de avânt, conducerea simplă, personală, a tuturor problemelor vieții publice.

Influenței schimbărilor căilor comerciale li s-au adăugat barierele vamale de la toate granițele – chiar și către teritoriile austriece, ca Ungaria și Bucovina – și drumurile proaste, <care> au izolat țara într-atât, încât aceasta a suferit din greu urmările sărăcirii și ale depărtării de marile centre culturale. Prin decăderea p. 65 comerțului, orașenii nu au pierdut doar câștigurile materiale, // ci și recolta mai înaltă a experiențelor de tot felul, precum privirile de ansamblu, gândirea solidă și acțiunile îndrăznețe. Limitările de breaslă și proprietatea agrară, obișnuită și în orașe – cele mai mici, ca Mediaș, Sebeș, Orăștie, chiar Sighișoara și Bistrița, sunt aproape toate angajate în comerțul cu cereale și chiar practică agricultura – au făcut, chiar și în cazul câștigurilor restrânse și cu eforturi mici, viața ușoară, progresul inutil, stagnarea de dorit. Că, în cercurile celor preocupați de agricultură și comerț ar fi imposibilă o ieșire din ceea ce se întâmplă, trecea într-atât drept adevăr încât fiii orașenilor credeau că au urcat pe cele mai înalte trepte dacă deveneau funcționari ai statului sau preoți. Frământările, date de aspirațiile care iscă scânteii chiar și în spiritele din cele mai joase clase, lipseau cu totul în aceste ținuturi.

Aceeași binefăcătoare frământare lipsea și din domeniul politic, pe cât se putea aici din cauza vechii constituții moștenite. Opiria activității și-a exercitat acțiunea coagulantă și aici. Deasupra păturilor inerte ale populației rurale și urbane plutea un patriciat gras, iar acea lipsă a unei rupturi mai adânci între stările sociale, ce este atât de benefică pentru pacea internă, își arată aici latura întunecată, deoarece țaranul și orașanul nu aveau de luptat nici în jos, cu elementele care doreau să urce, nici în sus cu cele dominante, și pentru că din burghezie s-a ridicat în locul aristocrației de sânge absente o clasă de funcționari de stat, care a făcut să p. 66 devină iluzorii urmările pozitive ale autonomiei administrative⁸⁵, căci demnitățile // și funcțiile erau împărțite de aceasta prin înțelegeri între cele mai puternice familii, asigurând mereu indolența celor mici, cărora le erau azvârlite mici avantaje. Din această stare de funcționari nu a pornit nici o acțiune încurajatoare și de însemnătate; aceștia îi lipsea educația necesară în acest sens, marile puncte de vedere, autoritatea, pe care nici comitele, nici universitatea sașilor nu erau capabile a o exercita, acestea înseși erau legate cu nenumărate fire de această ierarhie. Anomalia ca un popor care își numește funcționarii prin alegeri să se plângă de „birocrăția” sa se explică prin aceste circumstanțe din care doar puține erau bune (și reprezentau o excepție), ca și prin faptul că reglementările contrare așezămintelor constituționale dintre 1790–1805 și regimul politic contrar oricărui sentiment de justiție din anii <18>50 au fost percepute tocmai de clasa burgheză

⁸⁵ *Selbstverwaltung*.

drept reforme decisive. Se simte aici cât de puțină valoare au până și cele mai vechi și mai adânc înrădăcinate drepturi legale, atunci când formele lor nu sunt împlinite de o viață de obște solidă; căci în aceste vremuri doar clasele „inteligente” reprezentau drepturile neamului lor.

De la 1848 a început să adie un spirit nou; guvernul lui Bach⁸⁶ a lucrat în domeniul intereselor materiale cu mai mult avânt decât oricare de dinainte, face câte una și desface alta și dacă nici acesta nu poate scoate țara din izolare, totuși a făcut câte ceva pentru a pregăti intrarea acesteia în marile curente ale dezvoltării lumii; poporul însuși își recunoaște înapoierea. // Nevoia de școli reale, de meșteșuguri și agricultură este satisfăcută după posibilități; se deschid noi căi de comunicație, se caută concentrarea capitalurilor locale și atragerea celor străine; urmările stagnării vor fi găsite și se caută înlăturarea cauzelor lor. Luptele politice ale anilor <18>60⁸⁷ au abătut doar în parte și vremelnice acest curs, care este atât de puternic încât pare să fi alunecat în extremă și să fi ajuns vătămător pentru germanii din Ungaria: <s-a ajuns la> decăderea strădaniilor pentru păstrarea naționalității în fața avântului prea puternic pentru o dezvoltare materială superioară. p. 67

În prezent, burghezia săsească se află cu totul în această criză; ea însăși s-a trezit și caută cu multă înfrigurare să depășească ceea ce s-a pierdut de prea multă vreme; acest fapt conduce, pe lângă mai sus-numitele greșeli evidente și la lipsuri ce nu pot fi despărțite de asemenea perioade de trecere, când ceea ce este la suprafață se obține cel mai ușor, față de miezul cel bun. Cei mai buni din acest popor se plâng de luxul adus din afară, ceea ce este disproporționat trece drept bunăstare iar legăturile de familie slăbesc, căci lipsesc cauzele care în circumstanțele dezvoltării de la noi le scuză în parte; încă lipsește cea mai sinceră ambiție, capacitatea de educație și de acțiune pentru îndeplinirea darurilor individuale, ce sunt chemate să facă atât de mult bine pe cât se poate; virtuțile orășenești ale timpurilor vechi se împrăștiează iar cele noi încă nu rodesc și nu pot fi certați peste măsură aceia care // au temerea că starea burgheză, prin fărâmițarea internă, va lăsa prima să apară breșa prin care neamurile străine se vor revărsa peste măsură în cel german. Noi nu împărtășim însă această temere, pentru că legăturile noastre cu toate părțile populației săsești ne-au format impresia sigură că decăderea nu se află în putreziciunea seminței, ci în circumstanțele care pot fi îmbunătățite, ca și în lipsurile de scurtă durată. Să creeze din formele vechi de comportament ale acestui popor unele noi care să nu mai poată fi respinse, fără a le distruge pe cele dintâi, până când celelalte vor fi încercate și găsite bune – aceasta este sarcina următoarelor decenii pentru politica internă a sașilor, înainte de orice a p. 68

⁸⁶ Alexander von Bach (1813–1893), ministru austriac al justiției (1848), intemelor (1849–1859), din 1852, după moartea lui Felix zu Schwarzenberg conducător de facto al guvernului (aflat sub autoritatea directă a împăratului Franz Josef). Din liberal a devenit conservator și reprezentant de seamă al neoabsolutismului ce a urmat revoluției din 1848–1849. Bach a condus statul după un model în care centralizarea politică și cenzura au coexistat cu unele reforme economice. După înfrângerea în războiul cu Franța și Sardinia (1859) a devenit ambasador la Sfântul Scaun, funcție în care a rămas până în 1867.

⁸⁷ Referire la reformele constituționale introduse de Franz Josef după înfrângerile militare din 1859, prin reforma parlamentară, favorabilă provinciilor imperiului.

burgheziei sale, și ne bucurăm să putem spune aici că majoritatea celor cinstiți, curajoși și chibzuiți trăiește cu convingerea fermă că așa s-ar putea face.

Preoții poporului sas

p. 69 Nicăieri, în prezent situația, clericilor nu permite o atât de adâncă influență recunoscută de bună voie de toate păturile societății și care se întinde asupra tuturor domeniilor vieții, ca la sașii transilvăneni.

Prima cauză rezidă în unitatea confesiunii, care îi leagă pe sași la fel de strâns pe cât o fac unitatea neamului și drepturile politice. Confesiunea luterană se numește aici cea săsească, după cum maghiarul denumește calvinismul „credința maghiară”; într-adevăr aceasta cuprinde, cu excepția câtorva convertiți, toți sașii, 188 000 la număr (în 1869), iar printre aceștia sunt cam 25 000 care, locuind pe pământurile comitatelor, au renunțat la drepturile politice ale celorlalți și, în concluzie cu aceștia se îngrijesc, după lege, doar de administrarea organizațiilor bisericești. De aceea, pentru fiecare sas este o obligație politică evidentă și general recunoscută de a păzi independența și demnitatea bisericii sale naționale, iar clericii înșiși sunt, firește, cei mai stabili, aprigi și cu reușite dintre cei care se supun p. 70 <acestei situații>, // ei devenind, chiar dacă nu o vor, cei dintâi luptători politici ai poporului lor.

Legătura organică dintre biserică și școală și modalitatea de formare a preoților ce se desprinde din aceasta este a doua cauză. După regulile bisericii săsești nimeni nu trebuie să poată ajunge într-o poziție clericală fără ca înainte să fi slujit într-o poziție școlară; astfel, în multe parohii se găsesc bărbați care au activat 10, 20 sau și mai mulți ani ca profesori și directori la gimnaziile și liceele și care acum, cu maturitatea dată de experiența de viață și de soliditatea educației, își așteaptă funcția care le-ar îngădui cea mai fructuoasă activitate cu putință. Cel mai mare și mai sever dezavantaj al acestei organizări, faptul că lipsește aproape pe de-a-ntregul o categorie de profesori ai școlilor medii, este mai mult decât pus în balanță de avantajele sale, căci miezul practic al acestei întocmiri este năzuința de a menține poporul sas pe o treaptă a educației care să îl păzescă de pericolul de a se înămoli în izolare și de a se scufunda în barbaria înconjurătoare. Din moment ce au reușit aceasta, lipsurile problematice pot fi acceptate.

Separarea bisericii de școală ar fi cea mai puternică lovitură cu care s-ar putea confrunta interesele naționale și pur spirituale ale acestui popor: doar legătura dintre ele face posibilă menținerea numeroaselor școli medii (cinci gimnaziile și două școli primare⁸⁸), folosirea profesorilor de gimnaziu educați în Germania – p. 71 fiecare teolog trebuie să studieze cel puțin // trei semestre la o universitate germană, nu austriacă – și formarea unei stări de clerici așa cum trebuie să fie în circumstanțele care domină aici, unde această stare însăși trebuie să mențină, împreună cu poporul care i-a fost încredințat, înălțimile culturii germane.

⁸⁸ *Untergymnasien.*

În al treilea rând importanța clericilor va crește prin marele spațiu de manevră pe care îl îngăduie activitatea lor în mecanismele administrative imperfecte de la țară. Acolo, administrația este exercitată de așa-numiții inspectori⁸⁹ care sunt numiți cu precădere de către comitele sas⁹⁰ dintre senatorii scaunului; cu toată familiarizarea cu situația de acasă, acestor juriști le lipsește pregătirea profesională a funcționarilor de stat din administrație, pe lângă faptul că sunt în cea mai mare parte deținători ai demnităților orășenești și le și lipsesc slujbașii superiori capabili. Ceea ce lipsește în acest fel de organizare este umplut de toți locuitorii satelor, dar cel mai adesea de preotul, care, în măsura în care are de administrat bunuri proprii sau ale bisericii, este el însuși gospodar. În relațiile de zi cu zi cu enoriașii săi se ivește câte o ocazie de a stimula progrese materiale iar „domnul părinte”⁹¹ devine cu timpul primul sfătuitor al parohiei sale într-o mulțime de lucruri care altfel îi sunt cu totul străine. Această relație s-a dezvoltat mult mai cu seamă în vremurile cele mai noi; convorbirile sale generale, tot mai dese și pe graiul poporului în serile de iarnă, la asociațiile de lectură, casele de economie și întrajutorare, asociațiile pentru procurarea mașinilor agricole și alte // instituții de ajutor reciproc pornesc p. 72 peste tot cu adevărat din gospodăriile preoțești. Câte un păstor de suflete și-a ridicat satul la rangul de creator de aur.

Cunosc un preot care și-a ocupat funcția cu douăzeci de ani în urmă într-o comunitate pe jumătate ruinată; cu bastonul în mână i-a gonit pe țărani de la cârciumă, s-a ales în conducerea satului pentru a dovândi o privire asupra socotelilor financiare neglijate ale comunei, a intrat în legătură chiar cu moașele pentru a regla sistemul distrugător al familiilor cu numai doi copii. După eforturi nesfârșite își vede astăzi satul ca unul dintre cele mai înfloritoare din tot scaunul, generația coruptă s-a stins în parte, dar tinerii îl iubesc și îl prețuiesc. M-a trecut un sentiment ciudat când acest om de onoare, care, după darurile sale, ar fi și în afara satului său mic un om de seamă, mi-a povestit cum a trebuit să părăsească Germania în anii <18>40 din cauza răsturnărilor democratice și cum a reînnotat firele idealului său de tinerețe în condițiile restrânse de aici, regăsindu-le pentru prima oară în chip înălțător în timpul reuniunilor săptămânale din iarna trecută, unde a putut să le zugrăvească enoriașilor săi războiul cu francezii⁹² așa cum a progresat acesta, din victorie în victorie și, în cele din urmă, cu cea mai glorioasă încheiere de pace. Cu aceasta s-a simțit din plin răsplătit. Acest bărbat este cu adevărat unul dintre cei mai fericți oameni pe care i-am văzut vreodată. – În aceste legături spirituale cu patria-mamă stă iarăși // o cauză a poziției privilegiate a p. 73 acestor bărbați; deasupra încăierărilor de partid ale maghiarilor și austriecilor, cei mai buni dintre ei, al căror număr nu este neînsemnat, se înalță ca reprezentanți ai Germaniei spirituale. Prin aceasta țara va beneficia de tot ceea ce naturile nobile oferă opiniei publice și de aceea nu au alți dușmani decât pe acei lipsiți de onoare

⁸⁹ *Inspectoren.*

⁹⁰ *Comes.*

⁹¹ *Herr Vater.*

⁹² Războiul din 1870–1871, încheiat cu victoria zdrobitoare a coaliției conduse de Prusia împotriva Franței și încoronarea lui Wilhelm I (1861–1888) ca împărat german.

care pentru poporul lor sunt apostafi, și pe acei străini care vor să facă rău neamului sășesc.

Acum este totuși de așteptat ca o poziție atât de influentă să conducă la abuzuri dacă se ajunge la o poziție care, întocmai ca și cea spirituală, dispune de mijloace însemnate pentru o agitație mai mare sau mai mică. Cu atât mai mult mă bucur să constat, după impresiile pe care am putut să le dobândesc și ca prieten, dar mai ales ca străin, ca observator imparțial, că așa ceva este posibil doar într-un grad restrâns. Constituția bisericească este una dintre cele mai progresive iar slujitorii bisericii, aleși liber de comunități, sunt în medie, în virtutea educației primite și a tradiției ce stăpânește starea lor, bărbați toleranți, practici, liberali, plini de cunoștințe. În cele din urmă se ridică întrebarea dacă dezvoltarea viitoare, care va schimba starea de izolare din prezent a sașilor prin care se cultivă armonia internă, nu va putea conduce și aici la o schimbare; este posibil, dar dacă nu aș vrea să văd ceva aici, aceasta este, căci ar fi o mare nefericire pentru acest popor.

Drumeții în Țara Bârsei

- p. 74 Țara Bârsei⁹³ este cel mai fermecător petic de pământ din toată Transilvania; roditoare, bogată în partea formată din câmpii, neobișnuit de pitorească și măreață în partea ce cuprinde munții ce formează frontiera de sud, cu Pietra Craiului (2 238 metri) și Bucegii⁹⁴ (2 505 metri), cu Brașovul minunat așezat în mijloc, cel mai mare oraș comercial al Transilvaniei, străns într-un defileu împădurit și înconjurat de cetăți pe înălțimi, de asemenea de cele mai frumoase sate germane cu un număr de suflete ce se ridică până la 25 000⁹⁵, locuit de cea mai puternică ramură a sașilor – și totul într-un ținut de 32 de mile pătrate⁹⁶ – cu siguranță se poate căuta mult în Europa până când se va găsi ceva doar pe departe asemănător. Acest peisaj formează „districtul Brașovului” al pământurilor săsești, într-o populație totală de peste 90 000 <locuitori> are cam 26 000 de sași, restul sunt unguri și români. <Țara Bârsei> a fost câștigată pentru germanitate prin ordinul cavalerilor teutoni, căruia i-a fost dăruit acest ținut de graniță în 1211⁹⁷ pentru a răspândi cultura și a-l apăra; acesta a construit cinci cetăți în țară, // a întemeiat sate și a adus aici atât de mulți coloniști, încât atunci când a fost alungat după trecerea a 14 ani, ținutul acesta putea fi considerat ca devenit german. Țăranii și orașenii s-au apărat de acum și pe ei, și regatul printr-un număr de fortificații care, în parte, sunt în picioare și astăzi, au dobândit repede același statut juridic cu ceilalți sași iar prin intermediul Coronei sau Brașovului⁹⁸ care creștea rapid o influență însemnată asupra soartei comune a întregului neam sășesc.
- p. 75

⁹³ *Burzenland.*

⁹⁴ *Koenigstein (7110 Fuss) und Butschetsch (7968 Fuss).*

⁹⁵ *Fuenfuehalbtausend.*

⁹⁶ 1 milă germană echivala cu 7532 metri.

⁹⁷ Ordinul Cavalerilor Teutoni, adus de regele Andrei al II-lea al Ungariei în Țara Bârsei, a fost alungat în 1225.

⁹⁸ *Krone oder Kronstadt.* Corona este denumirea latină a orașului.

Am învățat să cunosc frumusețea originală a acestei țărișoare după o excursie în Pasul Bran⁹⁹. Într-un defileu abrupt, mărginit de stânci surpate, ascuțite ca acele, se urcă pe munte, pe malul unui pârau de munte ce urlă sălbatic; un cartier de margine¹⁰⁰ al Brașovului se întinde aici cale de vreo cincisprezece minute; apoi însă valea mică devine prea îngustă chiar și pentru aceste colibe sărăcicioase ale lucrătorilor și, în cele din urmă, se ajunge într-o pădure cu fagi înalți; după ce se trece de aceștia, te găsești pe un mic platou, de pe marginile verzi ale acestuia începând deja să urce brazii. Ca vârful unei păduri înalte privesc cupolele lor întunecate una peste alta și una după alta, mergând până la pereții de stâncă gri ai muntelui. Nenumărați cai aleargă pe câmpia înaltă iar păstorii lor cu plete negre șed în jurul focurilor. Unde începe urcușul începe hotarul Râșnovului¹⁰¹, care se întinde bine de o milă pătrată; printr-o pădure, peste stânci și izvoare repezi urci până sus pe o înălțime pe care se ridică cetatea țărănească a Râșnovului. La // o cotitură îți apare <cetatea>, bine păstrată, cu șanțuri de apărare, ziduri și turnuri, și acum una dintre cele mai frumoase construcții de acest fel. Porțile cu zăbrele, gurile de tragere, coridoarele de pe partea interioară a zidurilor sunt în bună stare, nu mai puțin și încăperile în care rășnovenii își păstrează azi ca odinioară proviziile de slănină și alte lucruri bune. O fântână de mare adâncime – am numărat patru secunde până când o piatră aruncată a atins fundul – se găsește în curtea cea mai îndepărtată, totuși aceasta nu exista atunci când, în martie 1612, principele Báthory¹⁰² a silit fortăreața să se predea după un asediu, căci pe atunci apăruse o mare lipsă de apă. Jos în vale se află satul Râșnov care, cu casele sale din piatră, acoperite cu țiglă și ulițele largi, regulate, arată aproape ca un oraș; de aici se merge mai departe prin câmpie către Bran, pasul care trece în România¹⁰³; drumul este uniform, dar bucură ochiul prin livezile bune, iar tovarășul <meu> de călătorie, cunoscător al țării, știe să povestească despre ce a fost aici pe vremuri; astfel, îmi arată locul unde se afla „Erdenburg”¹⁰⁴, un loc de refugiu în mijlocul câmpiei pentru satele fără cetate și îmi spune cât de vii s-au păstrat și astăzi printre țărani sași tradițiile acelor vremuri bogate în lupte, ca de pildă un neam din satul său natal care se trage de la un țaran care odinioară în războaiele cu tătarii a aruncat cinci tătari de pe scara de asediu.

În cele din urmă se înalță <în fața noastră> Branul; un deal pe care // valea îl înconjoară aproape cu totul poartă ca o coroană castelul pe care l-a întemeiat ordinul teuton și care a trecut mai târziu în proprietatea orașului Brașov, iar de către acesta a fost considerat atât de inexpugnabil încât la începutul secolului al XVII-lea doi căpitani care l-au predat dușmanului au fost oribil torturați și uciși. Sălbaticul Turcu¹⁰⁵ și malurile sale stâncoase, peste care privesc doi pereți montani

⁹⁹ *Toerzbuenger Pass.*

¹⁰⁰ *Vorstadt.*

¹⁰¹ *Rosenau*, oraș, jud. Brașov.

¹⁰² Gabriel Báthory, principe al Transilvaniei între 1608–1613. În 1612 a ocupat cetatea și a instalat o garnizoană proprie.

¹⁰³ *Walachei.*

¹⁰⁴ Referire probabilă la ruinele castrului roman de la Cumidava. Erdenburg, cetate de pământ, a fost folosit de localnici și în perioada medievală.

¹⁰⁵ *Toerz*, râu în apropierea castelului Bran.

înalți, care formează, întâlnindu-se în unghi drept, Piatra Craiului, ne opresc astăzi mai mult decât castelul de pe deal. Pasul în sine, care merge spre Muntenia, este puțin circulat, căci drumul principal trece acum prin Pasul Timiș¹⁰⁶ către București.

Întorcându-ne acasă trecem peste hotarele unui sat care pe lângă aceste cetăți vechi se prezintă ca o curiozitate modernă în Țara Bârsei; este Cristian¹⁰⁷, singura localitate care a renunțat până acum la asolamentul trienal. Să sperăm că va găsi în curând urmași vrednici; un șvab¹⁰⁸ onest, agricultor din Hohenheim¹⁰⁹, pe care cei din Țara Bârsei l-au chemat în ajutor pentru fondarea unei școli de agricultură, a adus această contribuție, trasând calea pentru agricultura care aici dănuie încă într-o formă desuetă¹¹⁰.

p. 78 Într-o altă zi ne-am îndreptat privirea peste țară dinspre nord. Feldioara¹¹¹, iarăși un sat săsesc frumos, încoronat cu o cetate, un loc al amintirilor înălțătoare, frumoase, se așternea la picioarele noastre. Aici s-a aflat cea mai veche așezare a ordinului teuton, de la care se mai păstrează cel mult partea de jos a zidurilor. Aici, la 16 octombrie 1612, au căzut după // lupte eroice mai multe sute de orășeni din Brașov, printre ei 39 de elevi ai gimnaziului, într-o bătălie împotriva mercenarilor lui Gabriel Báthory, care amenințau orașul. Cu ei a căzut cel mai mare erou și destoinic om de stat pe care l-au avut sașii până în aceste vremuri, primarul Brașovului, Michael Weiss¹¹². Ni se arată locul de pe malul râulețului Bârșa, unde a fost doborât, iar dincolo de satul, pe o colină, se ridică „Dealul studenților” care trebuie că adăpostește osemintele elevilor căzuți. [...]

p. 79 Orașul a fost salvat de bunii eroi, dar luptele încinse și grele nu au încetat după aceea, // iar poetul are dreptate să dorească trezirea bărbaților de la Feldioara din somnul de veci; generația de acum a Țării Bârsei ar avea nevoie de avântul spiritual care îi însuflețea pe părinții ei. Se mândresc ca fiind cei mai bogați dintre sași și pe drept așa sunt; dar pare ca și cum complacerea i-ar lăsa adesea să uite că buchetul plin de îndoieli nu a fost încă uitat și că prima lor obligație ar fi să stea alături de frații din Țara Oltului¹¹³, căci ei, dacă aceștia vor fi loviți, nu își vor putea apăra bogăția în fața nici unei înjosiri.

Brașov

p. 80 Ca oraș comercial și datorită frumuseții așezării sale, Brașovul este bine cunoscut în străinătate în ciuda izolării sale; dar am fost totuși plăcut surprins atunci când propriile mele observații m-au convins că în ceea ce privește

¹⁰⁶ *Toemoescher Pass.*

¹⁰⁷ *Neustadt*, sat. com., jud. Brașov.

¹⁰⁸ *Schwabe.*

¹⁰⁹ Localitate în apropiere de Stuttgart unde din 1818 există o universitate specializată, inițial, în științe agricole și ale naturii.

¹¹⁰ *Schlendrian.*

¹¹¹ *Marienburg*, sat. com., jud. Brașov.

¹¹² Michael Weiss (1569–1612), jude al Brașovului, cronicar și diplomat.

¹¹³ *Altland.*

frumusețea împrejurimilor nu se aseamănă cu nimic, iar măreția impresiei generale pe care o dă oferă o imagine care este cu adevărat și cu totul unică.

Într-o vale stâncoasă îngustă și împădurită este așezat orașul cu toți locuitorii săi, în așa fel încât orașul vechi înconjurat de zidurile, turnurile și porțile sale este construit în gura de vale de forma unei căldări, de acesta este legată, către nord, o mahala¹¹⁴ așezată în câmpie, iar către sud se întinde o prelungire în formă de stea, ca o rădăcină despărțită în trei. Este nevoie de o oră întreagă de mers pentru a ajunge de la un capăt la celălalt. Peste tot la capătul străzilor și departe dincolo de ziduri se înalță munți, în parte acoperiți cu fagi și arțari, în parte până către vârf cu caprele de uscat, colorate, ale postăvarilor; în fine, o parte sunt încoronate cu turnuri ruinate; un deal ieșit mai în față // poartă un complex de clădiri de forma p. 81 unei fortificații; dintre munți cel mai frumos este Tâmpa¹¹⁵ care poartă o haină de păduri mândre de stejar peste toată înălțimea sa de 3 000 de picioare¹¹⁶ iar pe vârful său se văd ruinele unei cetăți întinse. Pentru o mai mare siguranță împotriva atacurilor dușmanilor a fost așezat orașul într-o vale îngustă, căci la începutul perioadei sale de însemnătate era mai departe, în câmpie, la piciorul aceluiași munte care acum îl domină. Atunci când ne-am lăsat impresionați de contrastul dintre orașul comercial plin de viață și singurătatea pădurilor care îl înconjoară, nu ne-am mai amintit deloc de acest scop; ceea ce strămoșii au creat cu eforturi și griji oferă acum ochiului un decor plăcut și suntem îndatorați doar accidentului pentru faptul că aici, natura montană își răspândește liniștea confortabilă chiar în piața tumultuoasă peste negustori mărunți greci, evrei și armeni.

Și Brașovul are o istorie agitată și glorioasă, căci după Sibiu era cel mai important dintre orașele săsești. Era puternic fortificat, chiar din timpurile cavalerilor teutoni, și se putea spune despre el că păzea cheile de la poarta de răsărit a regatului, căci foarte importantele trecători de la Bran și Timiș îi erau încredințate spre apărare, iar propriile sale ziduri nu erau la nici o milă depărtare de granița turcească. Aici nu rezida doar o orășenime mândră, puternică, ci și o importantă agilitate spirituală; aceasta s-a arătat în timpul Reformei, atunci când brașoveanul Johannes Honterus¹¹⁷ a adus știința nou-născută a Antichității clasice și // arta tiparului de la Wittenberg¹¹⁸; din presa tipografică instalată de el. prima p. 82 din Transilvania, au pornit, pe lângă scrierile despre credința luterană, cărți de școală și pentru popor; a transformat gimnaziul din Brașov într-o școală model iar ideile sale stimulative au pus temeliiile stării remarcabile a învățământului popular în toată țara. [...]

Brașovul este, prin așezarea sa, în punctul în care drumurile din interiorul Transilvaniei se întâlnesc cu cele din Țara Românească și Moldova, principalele regiuni de debușeu ale industriei transilvănene, astfel încât a devenit principalul

¹¹⁴ *Vorstadt*.

¹¹⁵ *Zinne*.

¹¹⁶ Înălțimea maximă a Tâmpii este de 960 metri.

¹¹⁷ Johannes Honterus (1498–1549), umanist și reprezentant al Reformei luterane în rândul sașilor.

¹¹⁸ Oraș universitar german, unde, în 1517, Martin Luther (1483–1546) a făcut publice cele 95 de teze care au pornit Reforma.

oraș comercial al țării; din articolele care sunt cunoscute aici sub numele de mărfuri de brașovenie, mai cu seamă postav, pielărie și blănuri, se produce mult pentru export și nu doar aici, ci și în vecinătate, la băile la modă printre boieri Tușnad, Borsec, Vâlcele¹¹⁹ și altele asemenea, există un comerț însemnat, iar vara p. 83 capătă patina unui oraș cosmopolit. // Acest avantaj care aduce după sine o mare înflorire materială nu îl mai are nici un alt oraș sășesc. Din această cauză se află mult în urma acestora în ceea ce privește ființa germană, căci două treimi din populația lui sunt români, unguri și armeni iar aceștia nu sunt cei mai puțin avuți și influenți dintre locuitori; este ușor de înțeles că acest amestec este cauza fricțiunilor continue care trec, inevitabil, din domeniul concurenței în activitățile industriale și comerciale în cel politic. Românii mai bogați, care, prin cunoașterea mai bună a limbii și a caracterului poporului au luat asupra lor o mare parte din comerțul cu România, amenință <situația> socială; ungurii, prin intrigi abile, organul lor fiind o foiță ultramaghiară iar sprijinul lor populația aproape în întregime maghiară a Ținutului Secuiesc¹²⁰, <pun în pericol> poziția politică a vechilor stăpâni ai orașului și ai țării, sașii, iar naționalitățile mai mici le sunt acestora și mai inamice decât celelalte două. Acestora li se adaugă îndepărtarea geografică de restul pământurilor sășești și, împreună cu cauzele deja numite, au format un fel de particularism municipal, căruia nu i se poate nega îndreptățirea, câtă vreme nu se uită că cea mai de capătăi condiție pentru menținerea și dezvoltarea viguroasă a sașilor este colaborarea internă cât mai strânsă.

Din păcate nu s-a întâmplat așa mereu. Brașov, în efortul asiduu de a p. 84 progresa, a apucat pe mai multe drumuri cu care nu s-au întâlnit cu ceilalți sași. // Astfel, în chestiunea căilor ferate, atunci când s-a negociat prin care dintre trecătorile Carpaților Meridionali să se facă joncțiunea cu liniile românești, Sibiului i-a fost luată linia principală fără să se țină cont de dorințele acestuia. Astfel, cu încredere prematură, în timpul uniunii din Ungaria a ajuns la putere un așa-numit partid al tinerilor sași, care, sub lozincă „reconcilierii cu Ungaria”, a început să acționeze pentru interesele speciale ale orașului și districtului; nu era altceva decât o adunare de oameni cu interese particulare și demagogi, dar și de renegați care s-au lepădat pe față și fără rușine de germanitatea lor, în parte fie din miopie, fie din lașitate, dar și din motive mărunte. Astfel, în cele din urmă, prin reprezentanții în universitatea națiunii, s-a adoptat proiectul unui legi municipale, care acorda districtelor mare autonomie, dar tocmai de aceea, în momentul de față, reprezintă un mare pericol pentru sași, deoarece le-ar scădea unitatea politică internă.

Brașovul este foarte puternic prins, din toate colțurile țării, de curente moderne, iar acest fapt explică, în mare parte, diferențele față de restul sașilor. Dar ar fi trist, dacă nu ar fi posibilă o retragere din aceste aberații; ar fi o prevestire rea pentru ceilalți germani din Transilvania dacă tocmai cel mai înfloritor și modern oraș al lor ar ajunge să reprezintă cel mai repede pierderea caracterului național, pe p. 85 care // a știut să îl mențină atâta vreme, spre cinstea proprie și a noastră. Există motive de speranță ca perioada de dezvoltare din prezent, trecerea de la forme

¹¹⁹ *Tussnad, Borszek, Ellopatak.*

¹²⁰ *Szeklerland.*

vechi la unele noi, se va face fără asemenea urmări dăunătoare; la Brașov, cel puțin, a pătruns deja deziluzia și oricât de mult ar dori să se consoleze cu faptul că negermanii s-au instalat aici ca acasă, în ultima vreme victoriile germane și pacea au fost serbate prin ceremonii grandioase.

Din vechime

Cercetătorii naturii ne asigură că fondarea coloniilor izolate reprezintă unul p. 86 dintre cei mai importanți factori în istoria creației lumii naturale; îndepărtate de marile influențe obișnuite, acestea dezvoltă o nevoie puternică de a întări calitățile o dată dobândite, care nu sunt suprimate de acțiunea produsă de schimbările condițiilor de viață exterioare. Coloniile de oameni nu contrazic această teorie, și așa izolate, ca sașii transilvăneni, par chiar să ofere o dovadă strălucită pentru <următorul> adevăr: pe lângă calitățile proprii, ce se explică prin poziția lor deosebită, prezintă și o mulțime de rămășițe dobândite din vremuri de mult uitate, apărute cu tenacitate, care se păstrează pe de o parte din cauza îndepărtării de curentele culturale mari, strălucitoare, ale Germaniei, iar pe de altă parte prin mândria națională prea ridicată și prin prețuirea celei mai mici dovezi a specificului poporului din relațiile zilnice cu popoarele străine. În limbă și în formele sufletului poporului care se exprimă prin aceasta – zicători, basme și cântece – acest lucru se vede la fel de bine ca și în moravuri și obiceiuri.//

Dialectele germane din Transilvania și-au păstrat o mai mare valoare față de cele literare decât cele din patria mamă, prin faptul că formează limba vorbită curent în toate clasele și chiar de la amvon; ele cuprind, de asemenea, cu toate asemănările cu anumite graiuri de astăzi din zona de mijloc și de jos a Rinului, o mulțime de cuvinte care acasă sunt fie învechite, fie pierdute. Nenumăratele zicători și basme dovedesc că în vremea în care sașii transilvăneni au părăsit Germania (secolul al XII-lea), transmiterea faptelor eroice era încă vie și că viața izolată a coloniștilor le-a păzit cu mai multă credință de transformări, față de cât era posibil în țară în condițiile circulației spirituale asidue; mai cu seamă basmele lor sunt pline de ființe mitologice, numeroase și puternice, ca la nici o altă ramură a poporului german – după judecata și interpretările perspicace ale lui F.W. Schuster¹²¹ din Orăștie. Cântecele populare poartă în mare parte pecetea noilor condiții de viață, pe care noua patrie le-a oferit coloniștilor; totuși unele dintre acestea cuprind vechile filoane, adesea dincolo de posibilitatea de a fi recunoscute. Dar este un semn caracteristic pentru soarta acestui popor că părți foarte bogat reprezentate ale poeziei sale sunt cântări despre orfani și plângeri după pierderea patriei părinților; acestea amintesc cum multă vreme foamea și ciurma au făcut aproape în fiecare an multe văduve și orfani.//

Datinile și obiceiurile sunt păstrate într-un număr mare, multe reduse la forme goale, care nu spun nimic, multe totuși pline de viață și de prosperețe. Celor

¹²¹ Friedrich Wilhelm Schuster (1824–1914), scriitor, profesor la Sebeș și, din 1869, preot luteran la Orăștie, autor al mai multor lucrări despre folclorul sașilor și românilor.

din urmă le aparțin, înainte de orice, reuniunile libere, care strâng între firul familiei și cel al comunității o treime din societatea care, adesea, este mai importantă decât acestea două, sau în orice caz o completează în chip reușit; sunt vecinătățile, frățiile și reuniunile de femei¹²². O vecinătate cuprinde o parte a satului, în locurile de mărime mijlocie <ea este> a treia sau a patra <parte>, iar în aceasta o familie se vede reprezentată prin capul ei; acestea aleg anual, din mijlocul lor, un conducător (capul vecinătății¹²³) și un număr de slujbași care se îngrijesc de treburile vecinătății. Scopul acestora este: acțiunea comună pentru menținerea liniștii, ordinii, disciplinei și a bunelor moravuri, împăcarea în caz de ceartă și pedepsirea încălcărilor de proprietate, petrecerea împreună a evenimentelor fericite din mijlocul <vecinătății>, ca nunțile și sărbătorile, solidaritatea în caz de nevoie – ajutor reciproc la moartea vitelor și altele asemenea – sau la muncile mari, precum construirea sau repararea casei, hambarului, grajdului ori fântânii, adesea și la cele mai importante munci ale câmpului, în fine comuniunea la spovedanie și la sfânta împărtășanie și, la sfârșit, pregătirea pentru înmormântare a corpului neînsuflețit al fiecărui membru. Adesea se țin așa-numite „judecăți de moravuri”, unde se aduc acuzații și se judecă. Amenzi în bani sau pedepse cu mâncare și băutură sunt date, <și> nu arareori. Fiecare are partea sa de obligații față de tovarăși; // dacă îi vine rândul, veghează în timpul slujbei casa și gospodăria acestora cu semnul funcției sale în mână, un baston lung sau o vergea; sau are grijă în biserică să nu adoarmă nimeni, scop în care îi trezește pe cei morți de somn cu bastonul său lung; dacă este unul dintre cei mai tineri, servește la oșpețe și îi conduce acasă pe bătrânii slabi sau are ceva asemănător de făcut. Într-un fel asemănător familiilor, băieții și fetele singure sunt reuniți în frății și adunări de surori; despre acestea am avut mai devreme prilejul de a aminti. Conduse cum trebuie, acestea sunt mijloacele bune pentru învățarea și păstrarea unei vieți morale, plină de virtuți. Cine resimte dezavantajele pe care ni le aduce fărâmițarea modernă a existenței, acela se simte nesfârșit și binefăcător înconjurat de aceste dovezi puternice de adevărată dragoste de oameni. Dar din păcate, aceste legături au fost dezbrăcate, în orașe, de adevăratul lor caracter și nu se poate ascunde faptul că și la țară își datorează continuarea existenței doar circumstanțelor deosebit de favorabile; până când vor trebui să cadă jertă nevoilor timpului, căruia deja încep să i se supuna, pot desigur să mai facă unele lucruri bune.

Legătura strânsă între membri unei comunități se arată vie la poporul sas și în multe alte chestiuni. Marile munci ale casei și câmpului, până la, de pildă, stivuirea verzei și spălătul rufelor sunt // făcute în zile hotărâte de către întreaga comunitate în același timp și păstrate <ca obiceiuri> și, repetându-se atât de regulat, au o însemnătate mai adâncă, astfel încât au căpătat aura unui obicei sărbătoresc. O asemenea zi este cea în care în fiecare an se cercetează și se repară fântânile din hotarele <satului>, cea a diferitelor recolte, Sf. Ecaterina, când se fac toate nunțile din sat, și multe altele.

¹²² *Schwesterschaften*, cu sensul de „adunare a surorilor”.

¹²³ *Nachbarvater*.

În încheiere dorim să subliniem o trăsătură care este comună tuturor acestor sărbători și care prin însemnătatea sa ajunge până departe, dincolo de ziua de sărbătoare la care este folosit. Anume, obiceiul ca fiecare moment important să fie însoțit de discursuri care sunt tradiționale. O adevărată mică știință a oratoriei a crescut de aici, căci nu oricine este în stare să facă așa cum trebuie; nu doar că adresările, schimbările de sens și răspunsurile sunt în parte deosebit de prolix, dar se și vede din acestea că ordinea propozițiilor și chiar cuvintele nu au fost deloc schimbate și că totul este spus mai departe cu demnitatea și tonalitatea obișnuită. Dacă cineva are în cap toate discursurile, atunci cu siguranță este predestinat să fie „Wortmann”¹²⁴ al comunității – așa se numește conducătorul reprezentanților comunității, spre deosebire de „Hann” sau „Graef”, care reprezintă puterea executivă a acesteia; în cele din urmă primește o cuvântare gata făcută, și așa, în ultimă instanță, botezurile, nunțile și înmormântările, adunările vecinătăților și frățiilor sunt școli de elocvență politică. Un // avantaj practic al acestei obicei este acela că p. 91 în nici un sat nu lipsesc oamenii gata să cuvânte, căci pe cât de scump la vorbă poate fi de obicei țaranul sas, după împrejurări poate vorbi o germană literară plină de avânt, mișcătoare și chiar aleasă, ca pentru cei mai mulți dintre preoții săi. Atunci când doi asemenea Cicero de la sat m-au salutat cu vorbe alese și m-au poftit la masa parohiei, am fost cu adevărat mișcat de elocința¹²⁵ lor aleasă, care dădea obiceiului folosirii frazelor biblice o măreție aparte, și cu un răspuns monosilabic le-am făcut cu siguranță acestor oameni vrednici o impresie proastă despre starea oratoriei în patria lor mamă.

[Capitolul următor este un portret al lui Stefan Ludwig Roth (1796–1849), profesor și preot, unul dintre conducătorii revoluției de la 1848–1849, apărător al drepturilor românilor.]

Valea Rodnei

Ținutul de la nord de Bistrița¹²⁶, către granița ungară și bucovineană, aparține p. 100 uneia dintre cele mai interesante părți ale Carpaților; nu atrage pur și simplu frumusețea naturală a munților și pădurilor, aici bogat dezvoltată, ci mai mult istoria aparte și relațiile culturale dintre ale acestei regiuni și bogăția solului în minereuri și izvoare de leac de toate felurile.

De la Bistrița un drum nu foarte rău duce spre munții din care izvorăște Someșul¹²⁷, un afluent navigabil al Tisei, aici încă în mod evident un pârâu de munte; în susul văii acestuia ne duce <drumul>. Dacă îl urmezi, treci printr-unul dintre cele mai frumoase sate săsești din țară, Jaad¹²⁸, care, în ceea ce privește

¹²⁴ Cel care ține cuvântările.

¹²⁵ În text *Suada*, zeiță romană a persuasiunii, a vorbirii meșteșugite.

¹²⁶ *Bistriz*.

¹²⁷ *Szamosch*.

¹²⁸ În text *Jadt*. Iad a fost și denumirea românească până în 1968, când a fost schimbată în Livezile, sat. com., jud. Bistrița-Năsăud.

p. 101 bunăstarea interioară și exterioară, se poate compara cu puține așezări de pe pământurile săsești – numărul vitelor mari este 2720 capete, suprafețele de pământ productiv au 14 000 de iugăre¹²⁹, casele sunt peste tot construite din piatră; de aceasta se leagă o trăsătură caracteristică a istoriei germanilor transilvăneni. Localitatea învecinată, azi dispărută, Ependorf, a fost dăruită în 1311 de regele Carol Robert¹³⁰ // unui sas nobil, din aceia care s-au ridicat la început din țărănimea liberă, și astfel locuitorii și-au pierdut libertatea; împotriva acestui atac s-a ridicat tot ținutul, cu Jaad în frunte, și pentru că nu au reușit să își dobândească drepturile, au distrus Ependorf, după ce se pare că i-au ucis pe proprietarii acestuia, au împărțit vatra satului între ei și i-au mutat pe locuitori în diferite așezări din ținut, mai cu seamă la Jaad, care trebuie să mulțumească acestei întâmplări pentru hotarele sale neobișnuit de întinse.

Nu departe de această așezare se afla până în anul 1850 granița militară¹³¹ a Transilvaniei de nord; în starea podurilor și a drumurilor și chiar în aspectul exterior al satelor și-a lăsat urmele; fără îndoială că a făcut mult bine, mai cu seamă în privința administrației, iar populația s-a simțit, deoarece nu a văzut ceva mai bine în jur, foarte bine sub disciplina militară, care avea în sine un mare grad de precauție și siguranță. Într-un mod aparte, de neconceput sub vederile moderne asupra dreptului și dreptății, sașii din ținutul Bistriței și-au asigurat un folos de pe urma instituirii acestei părți a graniței militare, petrecută sub Maria Tereza¹³²; în înțelegere cu guvernul i-au luat pe românii deveniți o povară și i-au așezat în ținutul de graniță; astfel s-a ajuns ca acest ținut să aibă cea mai compactă populație germană.

p. 102 La urcușul pe lângă Someș am trecut prin mai multe // sate românești; cele mai multe dintre colibecele acestora sunt acoperite cu paie, adesea prevăzute cu pereți doar din împletitură de lemn și lut, pe alocuri chiar case primitive din trunchiuri de copac puse unul peste altul. Dar dacă în fiecare sat se găsește o casă, chiar și acolo unde școala sau casa parohială nu pot fi considerate așa, este casa evreului care a arendat cârciuma. Acești oameni aparțin aproape peste tot celei mai de jos clase a poporului lor și, după judecată unanimă a localnicilor inteligenți, sunt prea adesea doar un blestem pentru localitatea în care s-au așezat; cămătarul care are treabă mai mult cu românii indolenți și prost conduși, trebuie ca nu este de încredere; unii probabil că au adunat în punga lor pământul câte unui sat întreg. Detaliile pe care le-am auzit povestite în feluri cu totul demne de încredere, explică în bună parte, împreună cu gradul scăzut de educație al populației rurale, ura împotriva evreilor ce a condus, în Galiția și România¹³³, la excese atât de

¹²⁹ *Joch*. 1 iugăr = aproximativ 0,58 hectare.

¹³⁰ Carol Robert de Anjou, rege al Ungariei între 1308–1342.

¹³¹ Instituție fondată în 1761–1762 pentru paza frontierelor Imperiului Habsburgic cu cel otoman, în realitate cu Moldova și Țara Românească. În zona vizitată de Friedrich Ratzel a activat Regimentul II românesc, cu garnizoana principală la Năsăud.

¹³² Maria Tereza, arhiducesă de Austria, regină a Ungariei și Boemiei (1740–1780), împărăteasă a Sf. Imperiu Roman de Națiune Germanică în calitate de soție a lui Francisc I (1740–1765) și mamă a lui Iosif al II-lea (1765–1780).

¹³³ *Rumaenien*.

îngrozitoare. Acest popor mic¹³⁴ merită un studiu atent; pentru privitorul superficial rămâne o enigmă, cum rezistă câte o familie într-un sat îndepărtat, ocupându-se cu nimic altceva decât cu negustoria mărunță, pentru ca, după câțiva ani, să se cațere pe o treaptă a scării sociale, așa cum o înțeleg ei; de aceasta ține o anume tenacitate și frugalitate care contrastează foarte puternic cu luxul pe care l-au dezvoltat aici, de pildă în îmbrăcămintea femeilor, și de care, se pare, nici un altul din zisul neam // nu este capabil. Cârciumar și evreu sunt aici aproape sinonime. p. 103

După o călătorie destul de lungă am ajuns într-o insulă de cultură, la Sângeorz¹³⁵; un izvor mineral rece ca gheața, care este faimos pentru adevărate efecte miraculoase, adună aici o parte a stării de mijloc transilvănene, care se folosește de izvoarele bogate în calcar, natriu, magneziu și fier pentru a bea și a se îmbăia, și, de asemenea, duce o viață simplă, dar jovială, în timpul celor câteva săptămâni de vară. Obiceiul, firesc acum câțiva ani, de a se muta aici cu o gospodărie întregă din cauza mijloacelor restrânse de cazare și de a petrece sezonul în colibe construite individual, a făcut acum loc unui nou tip de confort; viața la băi, care, uneori, la unele dintre numeroasele izvoare medicinale ale Transilvaniei, continuă în acest mod primitiv – ca în Munții Harghitei¹³⁶, unde în fiecare an se constituie o „comunitate balneară”, care își alege, pe durata sezonului, funcționari, paznici de noapte și alții asemenea – ține aici, căci izvoarele sunt în apropiere, de întreruperea existenței zilnice, la care cei sănătoși și cei bolnavi se dedau în aceeași măsură. În partea de răsărit a țării, la nord de Brașov, există deja băi cu adevărat de lux, care sunt mult căutate de boierii români; aici, dimpotrivă, sunt doar cele dintâi începuturi ale exploatării acestei comori naturale. Pe măsură ce mergi mai departe prin această vale, se întâlnesc uneori izvoare bogate în dioxid de carbon, pline de fier, care se scurg peste drum în râu; depuneri mari de ocră le marchează // cursul; acestea sunt, în două locuri, acolo unde țâșnesc la suprafață p. 104 deosebit de puternic, așezate excelent pentru binele bolnavilor și al înșetaților, ca la Dombhát¹³⁷, care este mult frecventat în ultima vreme, și la Valea Vinului¹³⁸. Un izvor de leac cu împrejurimi atât de frumoase, așa ca ultimul amintit, arareori există; țâșnește dintr-o stâncă aflată pe fundul unui defileu foarte împădurit, în a cărui atmosferă umedă s-a dezvoltat o vegetație neobișnuit de abundentă. Măsurat după dimensiunile pădurilor noastre, aceasta de aici trebuie numită pădure virgină¹³⁹, atât de deși se înalță laolaltă molizii, arțarii și fagii, și atât de impenetrabil este subarboretul din cauza copacilor tineri, a arbuștilor și ierburilor; de o frumusețe rară erau ferigile și mușchiul crescute în atmosfera umedă și umbrăoasă, iar milioane de picături de rouă străluceau pe acestea.

Nu departe de aici Valea Someșului se îngustează prin apariția unor pereți de stâncă înalți, care urcă până la înălțimi amețitoare și par că se unesc deasupra, și la

¹³⁴ *Voelkchen.*

¹³⁵ *Szt. Gyorgy*, corect *Olahszentgyorgy*, localitate balneară în jud. Bistrița-Năsăud.

¹³⁶ *Hargittagebirge.*

¹³⁷ Astăzi pe teritoriul localității Anieș, jud. Bistrița-Năsăud, în apropiere de Sângeorz-Băi.

¹³⁸ *Vale Vinului*, sat, com. Rodna, jud. Bistrița-Năsăud.

¹³⁹ *Urwald.*

fiecare cotitură a drumului apare câte un peisaj nou, măreț, caracterul de decor de teatru <ca> al celor mai sălbatice văi din Munții Pădurea Neagră fiind încă crescut de munții înalți și de lipsa aproape a oricărui semn de cultură și de pădurile cele mai impozante.

p. 105 Drumul ne duce la întoarcere către Rodna¹⁴⁰, un loc în apropierea căruia se exploatează din timpurile străvechi filoane de plumb ce conțin și argint. Aici se afla odinioară o colonie înfloritoare a minerilor germani; în Evul Mediu timpuriu faima Rodnei era mai mare; după // cum povestește cronica, putea avea 600 de locuitori înarmați; dar la o invazie a mongolilor, către jumătatea secolului al XIII-lea¹⁴¹, aceasta a fost distrusă și azi doar o bucată din zid și arcada de la intrarea vechii biserici mai stau în picioare. Exploatarea minelor a revenit iar germanii și-au păstrat doar numele germane, în limbă și obiceiuri au devenit români; dar mai mult sau mai puțin s-a întâmplat așa peste tot unde nu a lipsit posibilitatea legării de o comunitate bisericească și școlară germană mai mare.

O privire în urmă ne dezvăluie valea, prin deschiderile și îngustimile regulate ca un șir de căldări așezate una după alta, o priveliște pe care o oferă adesea văile montane de aici. Acest peisaj dezvăluie și istoria acestui râu, care a avut de străpuns mulți pereți de stâncă în care s-a blocat sau pe care a trebuit să îi înconjoare, mai degrabă decât să-și croiască o albie.

Ascensiune pe Vârful Inău

p. 106 Inău¹⁴² este cel mai înalt munte din Carpații din Transilvania de nord; urcă până la 2279 metri¹⁴³ împreună cu câteva vârfuri ceva mai joase din masivul central al așa-numiților Munți ai Rodnei, cu care Carpații se închid către est, coborând printr-un șir de dealuri și obcini către Ungaria de Nord, Galiția și Bucovina. Ascensiunea sa nu prezintă dificultăți și este deosebit de folositoare datorită înțelegerii pentru proprietățile acestor munți încă prea puțin cunoscuți pe care o dobândești.

p. 107 De la vechea localitate minieră Rodna, care este așezată într-o vale prietenoasă a Someșului, cai de munte, animale rezistente și cu o siguranță de mirare a pasului, ne-au purtat pe muntele abrupt, care poartă numele de granat¹⁴⁴, deoarece la sfârâmarea șisturilor sale de mică se eliberează numeroase granate, care la ploile torențiale alunecă în vale. <Muntele> este foarte sterp, căci stâncile sunt peste tot golașe și dezvoltă o vegetație abudentă abia acolo unde, pantele fiind mai puțin abrupte, // solurile roditoare își găsesc un pat; în asemenea loc se văd chiar culturi de porumb și ovăz, care altfel nu vor fi găsite nicăieri la înălțimea aceasta, dar aici urcă până la 1 000 de metri¹⁴⁵ deoarece valea îngustă nu oferă populației destul de numeroase pentru condițiile de viață <de aici>, atrasă aici mai cu seamă

¹⁴⁰ Sat. com., jud. Bistrița-Năsăud.

¹⁴¹ Marea invazie mongolă din 1241.

¹⁴² *Kuhhorn (Piatra Inului)* în text.

¹⁴³ 7218 Fuss, 1 picior = aproximativ 0,30 metri.

¹⁴⁴ *Granatberg*.

¹⁴⁵ 3000 Fuss.

de minerit, suficient spațiu pentru cultura fructelor. Am ajuns, după ce am trecut de coama muntelui, un platou ce urca lin, o pajiște montană mare, de pe care se poate privi în diferite părți, până către cele mai înguste chei și văi acoperite de brazi întunecați și de unde se poate urmări cursul cu multe meandre al pâraielor de munte argintii. În timpul nopții răcoroase s-a așezat o rouă neobișnuit de puternică, ale cărei picături făceau să strălucească firele de iarbă și florile; soarele a răsărit și, în timp ce își trimitea razele peste culmile înălțimilor, dedesubt văile împădurite se aflau încă sub negura nopții și a amurgului. Inima noastră era ușoară și fericită în această prospețime și liniște a muntelui, chiar și caii greu încărcăți nechezau în aerul dimineții, și nu era nevoie de rugăciunea de dimineață găngurită a călăuzelor, pentru a intra în dispoziția religioasă pe care o trezea o așa liniște măreață. După ce am urcat un ceas, călărind mereu peste pajiști verzi, vârfurile înalte s-au apropiat, formele lor se vedeau mai clar, acestea fiind aici ca mai peste tot în munții Carpați mai degrabă rotunjite decât zimțate, deoarece arareori șisturile constau din calcar ușor de sfărâmat, care se transformă încetul cu încetul în prundișuri și grohotișuri.// p. 108
Se putea vedea limpede limita vegetației arborescente, jnepenii în pâlcuri verzi, semănând cu niște tufișuri; se observă, prin amestecul dintre vârfurile mai deschise sau mai închise la culoare, prezența stejarilor urcați până la limita lor de sus, în amestec cu pădurile de brazi; această priveliște ne-a amintit că ne găsim pe versantul de sud, căci pe cel de nord încetează tot ce este foios de la înălțimi mai mici, cu excepția mesteacănului; florile de pe pajiști ne-au reamintit aceasta și mai clar ceva mai târziu, deoarece atunci când am urcat pe versantul nordic am găsit nenumărate plante, mai ales câmpuri întregi de rododendron¹⁴⁶ încă înflorit, în timp ce pe cel de sud se trecuse deja de două săptămâni.

În cele din urmă am intrat într-o pădure de molizi în umbra căreia izvora, dintr-un perete de stâncă acoperit cu mușchi, o apă limpede. Pe marginea acesteia am poposit, și chiar cu îndoită plăcere, deoarece aici copii de neconfundat ale florei munților înalți, precum ciulini de munte¹⁴⁷, campanule¹⁴⁸, păpădii de culoarea focului, își arătau frumoasele inflorescențe; o bună parte din drum a rămas în urmă. Din păcate această pădure frumoasă prezenta multe semne de pustiiri revoltătoare; cei mai frumoși brazi putrezeau în mușchi, tăiați cât un stat de om, alții erau scurtați la vârf, alții ciopârțiți în alte feluri și uscați – opera ciobanilor care, în acest fel, își largesc pășunile. Când i-am privit din nou de la înălțime, ne-au oferit priveliștea tristă a unei fâșii înguste; cât va mai dura până când vor fi nimicite? Însoțitorii mei care cunoșteau țara // erau de acord în declarația că sus-numitul p. 109
izvor doar s-a micșorat în ultimii 15 ani; acest lucru este foarte probabil, fiindcă pe acest sol stâncos dezpădurirea nu lasă mult până să i se vadă urmările. Doar că este trist că administrația proastă trebuie să lovească tocmai cele mai durabile dintre monumente prin despădurire, cu toate urmările ei.

De aici drumul mergea de-a lungul unei creste ascuțite peste un teren pietros; dintre plante, nu erau multe, dar printre cele câteva erau <unele> cunoscute, vechi

¹⁴⁶ *Alpenrosen.*

¹⁴⁷ *Alpendistel.*

¹⁴⁸ *Alpenglockenblume.*

și îndrăgite <prietene> din munții Elveției, plante alpine cu acea înfățișare caracteristică, așa cum sunt cunoscute și ultimele reprezentante ale regnului în cele mai îndepărtate regiuni polare: nu toată planta ieșită din sol, inflorescența adesea abundentă ieșind dintre frunze, aproape lipsită de tulpină, prezente în nenumărate exemplare, formând adevărate câmpuri.

Caii au fost lăsați la piciorul ultimei culmi, care era acoperită cu resturi de rocă, din care ieșeau în evidență nenumărate blocuri de cuarț alb, iar după ce călăuzele s-au încărcat cu provizii de-ale gurii am urcat pe grohotișurile în pantă. De amândouă părțile se deschideau acum priveliști către versantul de nord, unde am observat, cu surprindere, destul de multe și de întinse porțiuni cu zăpadă, adesea adevărate câmpuri. Până acum s-au căutat cu asiduitate în munții noștri de mijloc urme ale glaciațiunilor mai vechi, dar efectele acestei persistențe a maselor de gheață dispersate nu ar trebui să fie un obiect de studiu mai puțin interesant; // p. 110 mie mi se pare, de pildă, că acestea ar fi mai ușor de urmărit în condițiile de formare din Munții Pădurea Neagră și Vosgi. [Urmează o comparație cu zăpezile eterne din masivul Feldberg din sudul Germaniei].

Ajunși în vârf am fost plăcut surprinși de cât de limpede se vedea la distanță. Privirea se putea avânta până departe către Bucovina și până la dealurile Moldovei, către Galiția, către vârfurile munților Maramureșului¹⁴⁹ din Ungaria de nord; doar către sud cerul era tulbure din cauza unei furtuni care creștea, astfel încât culmile zimțate ale munților Hațegului, Făgărașului și Brașovului rămâneau învăluite <în ceață>. Dar am văzut destul pentru a recunoaște caracterul acestei țări muntoase: abruptul înălțimilor, lipsa marilor depresiuni și ale platourilor, îngustimea văilor <semănând cu> defileele, lipsa lacurilor de munte însemnate și ale mlaștinilor cu turbă. O altă particularitate, stridentă <pentru noi>, absența unei economii alpine raționale, ne-a apărut la coborârea printre pajiștile cele mai frumoase, dar nefolosite, pe care arareori se putea vedea câte o cireadă bine îngrijită. Cât contrast cu regiunile noastre alpine bogate în cirezi! Cât ar fi de diferit azi caracterul întregului ținut carpatic dacă munții săi minunați ar fi locuiți de un popor așa cum sunt elvețienii? Așa cum sunt circumstanțele, trebuie să arătăm că acești munți p. 111 înalți sunt // ținuturi de înflorire ale lipsei de cultură, iar frumusețea lor sublimă, în loc să fie fundalul unei bogate vieți de cultură, servește pentru moment la a face uitată nimicnicia vieții locuitorilor ei.

¹⁴⁹ *Marmaroser Gebirgs.*

JAMES DE CHAMBRIER

(1830–1920)

Istoric și publicist, James de Chambrier s-a născut la Neuchâtel (Elveția) la 18 noiembrie 1830. A fost fiul lui Alexandre de Chambrier, general în serviciul Prusiei, descendent al unei familii nobile, ale cărei origini se pierd în secolul al XIV-lea. Și-a făcut studiile în Elveția, Germania (la universitățile din Stuttgart, Heidelberg, Berlin) și Franța (Paris). Literatura sa de călătorie cuprinde 5 volume, grupate sub titlul *Un peu partout: De Neuchâtel au Bosphore*, Paris, 1872 (ed. a II-a, *Du Danube au Bosphore*, Paris, 1873); *Du Bosphore aux Alpes*, Paris, 1874; *Du Jura à l'Atlas*, Neuchâtel – Genève, 1883; *D'Alger à Madrid*, Neuchâtel, 1886; *De Tolède à Grenade*, Neuchâtel, 1892. Dar consacrarea a cunoscut-o datorită operelor istorice, exact documentate, scrise într-un stil pitoresc, alert. Cele mai apreciate dintre acestea: *Marie-Antoinette, reine de France*, Paris, 1868 (ediția a II-a, 1871); *Rois d'Espagne. De Charles IV à Alphonse XII*, Neuchâtel – Paris, 1888; *Rois catholiques. D'Isabelle I à Philippe II*, Neuchâtel – Paris, 1895; *La Cour et la Société du second Empire*, Neuchâtel, 1902; *De Sebastopol à Solférino. Apogée du second Empire*, Neuchâtel, 1906; *Second Empire. Entre l'apogée et le déclin*, Neuchâtel, 1908; *Second Empire. Avant et après Sadowa*, Paris, 1910; *Rois catholiques. De Philippe II à Charles III*, Neuchâtel – Paris, 1910.

Activitatea științifică a lui James de Chambrier a fost apreciată și autorul a primit de-a lungul vieții mai multe ordine și medalii: a fost cavaler al Legiunii de Onoare, comandor al ordinului Isabelle la Catholique, cavaler al ordinelor François-Joseph d'Autriche, Léopold de Belgique, al Coroanei Prusiei și Coroanei Italiei, al ordinelor Zaehring de Bade și Viçosa de Portugal.

Textul prezentat în culegerea de față este cuprins în capitolul VIII (*De la Dunăre la Bosfor*) al ediției a II-a a primului volum de călătorie al lui James de Chambrier, *Du Danube au Bosphore*, Paris, 1873. Călătoria pe Dunăre s-a făcut cu vaporul, apoi, între Cernavoda și Constanța, pe calea ferată, iar de la Constanța spre Istanbul iarăși cu vaporul. Autorul nu a făcut alte popasuri în afara celor necesare pentru schimbarea mijloacelor de transport, astfel că descrierea sa nu cuprinde decât imagini văzute în trecere, alături de considerații literare, filozofice și istorice. James de Chambrier nu a fost plăcut impresionat de această parte a călătoriei, fapt dovedit și de întrebarea retorică pe care și-o pune: „Oh! Neuchâtel, de ce te-am părăsit?”

Puțin de pretutindeni. De la Dunăre la Bosfor¹

Capitolul VIII

De la Dunăre la Bosfor

p. 130

De la Pesta² la Baziaș³ nu sunt decât întinderi pustii, pășuni nemărginite, ape stătătoare, depuneri de sare și câmpuri ondulate ca suprafața unei mări ale cărei valuri au luat formă. Nu sunt decât mănunchiuri de sălcii, șiruri de plopi, lanuri de grâu, ovăz și porumb. Câțiva păstori posomorâți, cirezi de boi cu coarne subțiri, cai speriați care galopează pe câmp, ei singuri tulburând liniștea acestor pustietăți; dar această monotonie are măreția ei, acest limbaj al infinitului vorbește gândului.

O noapte înstelată învăluia aceste câmpuri joase, uniformitatea lor ne adormise în timp ce Timișoara⁴ se ridica din mlaștini.

p. 131 A trebuit să deschidem un ochi în amintirea prințului Eugen⁵. Mai bine pe amândoi, // mai ales că luna scaldă cu razele ei arborii de pe metereze. Dar noaptea are cerințele sale, somnul la fel; Jéquier⁶ a dovedit că aceasta va fi până dimineață liniștea în repaus, pastorală în infinit și că nu vom vedea până la Dunăre decât ciobani triști, turme fără adăpost, câini lătrând la lună.

Cu această perspectivă plictisitoare, ochiul mijit se va închide până la Baziaș.

La Baziaș debarcaderul este rudimentar, peisajul aspru. Dunărea curgea liniștită sub lumina strălucitoare a soarelui ce se ridica, între dealurile împădurite și îngrămădirile de stânci de pe malul sârbesc.

p. 132 A apărut vaporul. Și-a aruncat semnalul; fumul și-a desenat arcul pe suprafața apelor. S-a făcut instalarea; nu a fost deloc dificil, căci compania Dunării oferă oaspeților săi confort și lux. Salonul este <îmbrăcat> în aur, catifea și oglinzi; dar sertarele care serveau drept camere de culcare, deși asta erau, nu au nimic din ceea ce te-ar fi putut ajuta să le iei sau să le presupui <scopul>. Masa este veselă, bogată și elegantă; două dejunuri preced cina, ale cărei aperitive, antreuri, feluri principale, friptură, dulciuri s-au succedat unele altora cu o lăudabilă străduință. În această masă au fost sârbi, români, unguri, francezi, ruși, mai cu seamă englezi foarte ocupați să „citească” peisajul în // ghidul lor de călătorie; navigau, individual și liniștiți, pentru a-și împlini o datorie și, cu siguranță, pentru a fi cu conștiința împăcată.

¹ Traducere după J. de Chambrier. *Un peu partout. Du Danube au Bosphore*. deuxième édition, Paris, 1873.

² *Pesth*, fost oraș în regatul ungar, care împreună cu Buda a format în 1873 noua capitală a Ungariei, Budapesta.

³ *Bazias*, sat. com. Socol, jud. Caraș-Severin.

⁴ *Temeswar*.

⁵ Eugeniu de Savoia-Carignano (1663–1736), feldmareșal al Sfântului Imperiu Roman. În timpul războiului austro-turc (1716–1718) armata austriacă, sub comanda sa, a cucerit cetatea Timișoarei (18 octombrie 1716), aflată sub ocupație otomană din 1552.

⁶ Tovarăș de călătorie.

Căpitanul, și este unul dintre cei pe care e necesar să-i aveți în orice cursă, era blajin și distins; pasagerii l-au stimat și mai mult când i-a anunțat că linia ferată de la Cernavoda⁷ la Constanța⁸, întreruptă din cauza unei inundații, tocmai s-a redeschis și că dezagreabilul circuit pe la gurile Dunării va putea fi evitat.

Vaporul, care a părăsit Baziașul, coboară pe Dunăre, acest rege al fluviilor europene.

Izvorul său este modest, dar parcursul este imens. Din Pădurea Neagră la plajele Orientului, <Dunărea> udă stepe și câmpuri fertile; curge în locuri neumblate și scaldă poalele înălțimilor. Oglindește ruine feudale, orașe populate, biserici vechi, temple închinat gloriei Germaniei, mănăstiri multă vreme deschise poeziei, literaturii, ospitalității antice. Buruienile și mărăcinii malurilor sale solitare adăpostesc încă viața pastorală și obiceiurile străvechi. Țiganul care a fugit din Hindustan⁹ pentru a cutreiera Europa sclav sau vagabond, pentru a trăi aici în afara dreptului comun și aparte de națiunile care îl resping, locuiește aici într-o bortă, pe un mal, într-o colibă de pământ, cu o blană de oaie ca pat, o buturugă ca pernă; se hrănește aici cu mălai pe care-l sporește în apă, cu // vânatul care îl înconjoară și cu porcul care locuiește cu el. p. 133

Numeroase turme, fără alt adăpost decât cerul, pasc pe imaș și se adapă în stufăriș. Cei ce le păzesc nu au locuință, poate nici rufărie; unși cu grăsime de oaie, îmbrăcați în piei de animale, ei trăiesc pe jos sau călare în praf și în noroi. Câțiva dintre acești păstori nomazi, acoperiți cu mantaua de ploaie care atârnă larg, au fața blândă, atitudinea contemplativă, mișcarea clasică. Sunt urmași ai latinilor, descendenți ai legiunilor romane și ai coloniei lăsate de Traian¹⁰ în țara dacilor.

Munții Elveției, ai Boemiei, ai Tirolului, vârfurile stiriene, slavone și croate, Carpații și Balcanii domină și împiedică cursul Dunării. Argonauții l-au urcat, romanii l-au străbătut, barbarii l-au urmat. Iulius <Cezar>¹¹ l-a coborât pentru a mărșălui contra Konstantzei¹²; astăzi Europa navighează pe aici pentru a pune în lumină Orientul. Pe aceste maluri ilustre în Antichitate și Evul Mediu, prin legendă și prin istorie, au trecut civilizația bizantină a prinților Fanarului, tirania domnitorilor și banditismul tâlharilor.

Linia dreaptă este mai puțin caracteristică Dunării decât rătăcirile aventuroase și // dacă ea domnește peste fluviile noastre este mai mult prin grandoare decât prin pitoresc. p. 134

Totuși după Baziaș, <Dunărea> își agită valurile în decoruri sălbatice, în defileuri sumbre. Dealurile se ridică, munții se apropie, vârfurile împădurite se

⁷ *Tschernavoda*, oraș, jud. Constanța.

⁸ *Kustendjé*. Linia ferată, inaugurată la 4 octombrie 1860, a fost construită de compania britanică T.J. Barkley și exploatată de această companie până la răscumpărarea ei de statul român, în 1882.

⁹ Regiune istorică a Indiei, loc de origine al țăganilor.

¹⁰ Marcus Ulpius Traianus, împărat roman (98–117 d.Hr.) care a cucerit Dacia și a transformat-o în provincie romană în urma războaielor din 101–102 și 105–106.

¹¹ Caius Iulius Cezar (100–44 î.Hr.), om politic, general, scriitor și orator roman. În timpul vieții lui Iulius Cezar romanii au invadat teritoriile ale Germaniei de azi, dar niciodată aceste teritorii nu au fost transformate în provincii romane.

¹² Oraș în sudul Germaniei, landul Baden-Württemberg.

înaltă în piramide de pini, de fagi și de ulmi. Apele se ascund pe sub arbuști, se izbesc de piedici, spumegă și se rotesc pe stânci, se lătesc în lacuri mari învăluite în umbra muntelui și ale căror promontorii care înaintează par a închide orice ieșire.

La un ocol brusc s-au ivit ruinele de la Golubac¹³, cetate sub romani, mănăstire în Evul Mediu. Acest cuib de vultur scăldat de curenți a servit de ascunzătoare unuia dintre acei tâlhari faimoși pe care principatele dunărene i-au adăpostit mult timp. Unii dintre acești bandiți își înnobilau meseria prin procedee delicate, lăsau o recipisă în toată regula celor pe care îi jefuiau și nu uitau niciodată partea săracilor.

p. 135 În fața Golubacului, pe malul încă unguresc și curând românesc, într-un perete din stânci neregulate și roșiatică care scot în relief vegetația pădurii, se deschide peștera țânțarilor¹⁴. În fața acestei peșteri, Sf. Gheorghe a omorât balaurul; dar a uitat să-i îngroape cadavrul și această imprudență i-a fost temeinic reproșată, căci insecte de toate // soiurile, dându-și întâlniri vesele pe resturile monstrului, au făcut un masacru de animale până la Vidin. Acești țânțari mai mult sau mai puțin legendari găesc peștera agreabilă, se închid în ea până primăvara și se năpustesc în fiecare an în roiuri de temut, fără să țină cont de ziduri și în ciuda tuturor eforturilor.

Mai departe, pe pereții muntelui se agață, curajos și suspendat deasupra fluviului, drumul roman spre Drencova¹⁵, care urmează cheile Cazanelor.

Foarte temut altădată, acest defileu și-a pierdut renumele sinistru; vaporul îi anulează capcanele și nici nu mai este nevoie de o sută douăzeci de boi pentru a remorca vasul și pentru a urca contra curenților. Vaporul, alunecând cu nepăsare printre brizanți și blocuri prăvălitate, a trimis un semnal provocator stâncilor, munților și grotelor de pe cele două maluri.

Mai puțin grandios ca defileul Cazanelor, defileul Porților de Fier, cu apele sale de un verde profund, cu stânci ieșind deasupra, pinteni împăduriți și hohotul apei ce se sparge pe piatră, oferă un aspect sumbru, cu acorduri puternice.

p. 136 Apoi stâncile scad, golfurile se măresc, valurile care au stârnit primejdiile se domolesc puțin câte puțin. Pe pante abrupte, sălbatică, în singurătatea atât de îndepărtată de Roma, *tabula lui Traian vorbește de gloria legiunilor imperiale și a campaniei contra dacilor*. Această campanie, povestită secolelor // prezente pe columna lui Traian, avea ca scop apărarea frontierei romane contra atacurilor barbarilor. Traian își sprijinea acest proiect prin construirea podului ce trebuia să continue atacul, să susțină dominația imperiului de cealaltă parte a Dunării și să semene în Dacia, prin coloniștii romani, germenul a ceea ce este astăzi populația română. Doi piloni ai acestui pod uriaș, operă a lui Apolodor din Damasc¹⁶ lăudată de Diodor din Sicilia¹⁷, se ridică încă pe fiecare mal.

¹³ *Golumbacs*, localitate pe malul drept al Dunării, în Serbia.

¹⁴ *Mockenhalle* (corect *Mückenhöhle*).

¹⁵ *Drenkova*, cătun astăzi depopulat (la recensământul din 2002 mai avea 2 locuitori), com. Berzasca, jud. Caraș-Severin.

¹⁶ Apolodor din Damasc (c. 60–125 d.Hr.), arhitect roman.

¹⁷ Diodor din Sicilia (c. 90 – c. 20 î.Hr.), istoric roman de origine greacă.

La ieșirea din prima parte a defileului Dunării și înainte de angajarea în a doua, Orșova¹⁸, antrepozit de mărfuri care coboară și urcă pe Dunăre, vamă austriacă și frontieră românească, opune casele sale albe munților înalți de pe malul sârbesc și ne reține câteva ore în tovărășia vameșilor, agenților de poliție, soldaților croați și cerșetorilor țigani.

După Orșova, vaporul a fost pe punctul de a lovi un remorcher, apoi, după semnale de alarmă și strigăte disperate de ajutor, s-a îndreptat spre Cerneți¹⁹, ale cărei lumini așezate în trepte în susul Dunării se reflectau în apă.

Cerul, senin întreaga zi, s-a acoperit cu nori; noaptea a devenit întunecoasă și ploioasă; lectura, conversația, ceaiul, jocul de domino vor anima salonul și vor umple seara. Era o anumită ambianță de însuflețire la bord și de cursă serioasă. Inimile sensibile se vor rezerva pentru Marea Neagră. //

p. 137

Un turc, un oarecare pașă de interior, imbarcat la Cerneți, a stâmit o emoție plăcută în salon. Acest pașă gras și scund, greoi cu demnitate, corect încheiat în redingota schimbării, s-a instalat grav în urma cuferelor ștanțate în aur, carouri brodate, covoare moi, pipe de velur și chihlimbar, papornice întinse, cutii din marochinărie roșie, cu totul o locuință pitorească, colorată, agreabilă în ochii turiștilor în căutare de turbane, ciubuce și robe levantine.

La prima vedere, acest pașă nu era decât o decepție; pantalonii săi, asemenea tuturor pantalonilor, fură o dezamăgire.

Nu se putea să nu fi văzut turci; îi cunoscuserăm la balul de la Tuileries, <în costume> cu broderie pe cusături. Chiar am dansat un pic la Djemil-Pașa, în faimoasa sa sală, întinsă cu satin alb, stropită cu albine de aur, în timpul petrecerii pe care i-o oferea lui Napoleon al III-lea și Mariei-Cristina. Dar ne consolasem cu iluzia că Bulgaria dădea o revanșă salonului Mareșalilor. Adunarea a fost deci unanimă în a se plânge de progresul civilizației. Din fericire *cava*, domesticul pașei, era acolo să salveze ideile preconceptuate. *Cava*, uneori sclav, alteori șambelan, cu aer marțial, cu tenul oacheș, mare în umeri, înalt de statură, grațios cu mândrie, suplu cu noblețe. Vesta sa dungată, pantalonii bufanți, jacheta împletită cu aur // domolesc spiritele; era acolo ceva din prințul oriental la care visase salonul.

p. 138

Atent și imobil, cu ochii fixați pe stăpânul său, încordat la cel mai mic gest, pregătit să asculte la cel mai imperceptibil semn, acest *cava* părea să nu aibă altă misiune decât să trăiască după privirea pașei și să-i ofere un buchet de flori ca să-l distragă în timpul liber. La început totul merse bine. Pașa respira parfumul zambilelor, întorcea între degete bilele mătâniilor sau își ținea piciorul în mână, ceea ce în Turcia este semn de toane bune și o metodă foarte acceptabilă de a petrece timpul. Meditația sa contemplativă luă sfârșit la retragerea doamnelor.

Confundând așadar, după toate aparențele, salonul vasului cu unul din palatele sale, începu să se dezbrace, își spală mâinile într-un ibric făcut din email și aur, trecu la o vorbărie zgomotoasă și în final aruncă cu toată simplitatea apa pe covor. În jurul său era un se-salvează-cine-poate general și, cum se pregătea

¹⁸ Orșova, oraș, jud. Mehedinți.

¹⁹ Tschernetz, fost oraș, centru de reședință al județului Mehedinți, astăzi sat. com. Șimian, jud. Mehedinți.

evident de ceva de tipul abluțiunilor intime, se produse un protest, un apel la ordine, un ordin de netăgăduit. Dar placiditatea acestui fiu al lui Osman întrecu indignarea publică. Nu păru să se îndoiască deloc de abaterile sale de la maniere și în timp ce cava, cu furie în suflet și dispreț pe buze, părea să se întrebe dacă câinii de p. 139 infideli vor îndrăzni, nepedepsiți, să rădă în // barbă de pașă, cu privirea indiferentă a stăpânului traducând către noi gândul că era acolo să se agite pentru nimic.

Cu siguranță, necuviința era evidentă și acest pașă se comporta cu o lipsă de jenă cam turcească; în plus, salonul regreta culoarea locală; aceasta îi fu redată. Apoi, după o asemenea apariție și odată fapta recunoscută, ar fi fost ceva de învățat pentru creștini din demnitatea acestui necredincios.

Dimineața, călcatul în picioare al hamalilor, zgomotul lăzilor prost manevrate pe fundul calei, acest du-te-vino care prevestește portul Vidin.

Toată lumea era pe punte, nimeni nu regreta trezirea matinală; căci viața turcească se derula în imagini surâzătoare sub soarele ce se ridica. Era Orientul care se trezea cu femeile sale voalate, turbane, mantii ce atârnav, centuri de cașmir, bărbi lungi ale fiilor lui Mahomed. Orientul apărea cu minaretele sale, case ameteitoare, garduri de lemn, balcoane suspendate, cafenele scâldate de curent; haos pitoresc, prăfuit, născut din hazard, de care am spus: de departe e ceva, iar de aproape nu e nimic.

<Venirea> vaporului era un eveniment pentru populația din Vidin. La trecerea sa, orașul este în stradă, o stradă măturată de mizerii de câini. Malul râpos oferă <privirii> grupuri variate. Femeile în papuci galbeni și în mantouri verzi ca p. 140 mărul se // așează pe vine pe grămezi de scânduri, pe bucăți de cărbuni, se sprijină de trunchiurile arborilor și privesc fluviul fără să pară că au nevoie să facă un gest sau să zică vreun cuvânt. Bărbații, silențioși ca și femeile, și așezați sub streșini, cu cingătoarea burdușită cu arme, pipa între buze, fumează și contemplă. Această mulțime nu este vorbăreață. Tinerii sunt gravi, bătrânii demni, dar copiii sunt mai veseli decât părinții lor; se rostogolesc pe bord, se îmbrâncesc pe punte, oferă pipe, tabac, nuga, batoane de zahăr roz. Noii îmbarcați au ciubuce și covoare ca bagaje esențiale.

Costume, limbaj, monezi, atitudini și zaharicale, totul amintește de gravurile vechi, precum și de pânzele lui Decamps²⁰ și Karl Girardet²¹.

Pe drapelul fortăreței se desfășoară semiluna Islamului.

Dar Vidinul a dispărut; mirajul a fugit. Dunărea se întoarce spre ea însăși și n-are nimic mai frapant decât grandoarea și monotonia sa.

Malul bulgar are din loc în loc mici golfuri care folosesc drept porturi și scaldă casele de lemn. Colinele pe care pasc capre, falezele pe care planează vulturul au câteva minarete și fortărețe înclinate pe care niciun soldat nu le apără și pe care le-am prăvăli cu o sarbacană²². Minaretul din Rasovo²³ se vede deasupra p. 141 dealurilor reci. // Nicopole își culcă casele pe plajă între coline înalte.

²⁰ Alexandre-Gabriel Decamps (1803–1860), pictor francez.

²¹ Karl Girardet (1813–1871), pictor și ilustrator elvețian.

²² Tub cu ajutorul căruia, prin suflare, se pot arunca proiectile mici.

²³ *Rassova*, localitate în Bulgaria.

Malul românesc, care opune crucea minaretelor și satele sale creștine târgușoarelor musulmane, coboară la nivelul apei. Câțiva țigani ies din cocioabele lor, se avântă pe câmpie în galopul cailor sau chiar își aruncă plasele prin vânt, alunecă în bărcuțe printre anini și stufăriș.

Dunărea, semănată de insule și vastă ca un lac, își rostogolește valurile tulburi: în anumite locuri apa se unește cu orizontul; contururile estompate ale malului sunt indicate prin linii îndepărtate. Întâlnirea unui remorcher sau a unei corăbii latine aplecate după vânt, plutele încărcate cu oameni, în apropierea cărora vaporul trebuie să-și socotească rotațiile și să-și încetinească mersul, salutul pe care îl schimbăm cu bărcile turcești bombate în față și în urmă, înguste, rapide și bogate în miniaturi, sunt aspecte ale navigației.

Apoi sinuozițiile fluviului schimbă aspectele și variază perspectivele. Aici bătlanul meditează pe un banc de nisip, acolo pescărușii ușori ating suprafața apei; în altă parte, când ne apropiem de mal, o vacă își înalță capul, un bivol intră în păpuriș, caii nechează, păsările mari își iau zborul. Corpurile de gardă românești se ridică pe picioroaie, colibele de supraveghere, acoperite cu paie, întrecute ca înălțime de o cruce de lemn, // se ridică la 25 de picioare²⁴ de la sol, purtate pe schele. Câteva case acoperite cu șindriță și clădite din bușteni ies din mlaștină. La orizont se profilează brațele nenumărate ale fântânilor: pe prăjiniile lor transversale, de unde luam o coardă prevăzută cu o găleată, corbii și berzele și-au ales domiciliul. p. 142

Românii, soldați, țărani sau ciobani, îmbrăcați cu o tunică albă și cu izmene largi, au părul negru, capul înălțat, figura expresivă. Ei se stabilesc în jurul colibelor în incinte mari; hambarele lor aeriene se ridică în coșuri suspendate ca niște cuiburi. Numeroase familii se duc dintr-un sat în altul în căruțe trase de bivoli sau de opt-zece cai; mânjii se zbuguie pe lângă.

Această mișcare a gospodăriilor românești, cu rațele care măcăne, porcii care <par a> se bucura și câinii care latră; această priveliște a vieții pastorale cu raze aurite de chindie se depărtează și dispare. Ceața crește, acoperă peisajul, se colorează în tonuri calde și clarități voalate. Se face noapte; luminile cafenelelor din Rusciuc tremură sub frunziș.

În față este Giurgiu: depozit de mărfuri, bine înzestrat cu cabarete. Vaporul face aici escală.

Orașul își arată în lumina lunii străzile pustii și desfundate. Era o serată în salonul <unei case> la parter, aproape de piața // centrală. În acest salon mobilele de mahon, precum și covoarele de Smirna nu lipseau, ca și lustra și marele pian; o româncă tânără cânta la el cu suflor, cu aer de Isabela. p. 143

A doua zi, Silistra evoca cele două asedii susținute de turci²⁵. Sviștov, care apăru după aceea, a fost ras de ruși în 1810²⁶, și-a văzut locuitorii dispersați în

²⁴ Picior = unitate de măsură pentru lungime; 1 picior = 0,32 m.

²⁵ Referire la războaiele ruso-turce din 1806–1812 (asediul din 1810) și 1828–1829 (asediul din 1828).

²⁶ *Sistova*. Greșeală a autorului, care așează localitatea în vecinătatea Silistrei, când, în realitate se află pe Dunăre, între Nicopole și Ruse. În timpul războiului ruso-turc din 1806–1812, în 1810, localitatea a fost arsă de ruși.

Balcani și nu și-a păstrat decât porumbeii. În sfârșit, la Cernavodă părăsim vasul pentru calea ferată a Dobrogei.

Este un sentiment destul de nou, acela de a-ți lua bilet pentru Marea Neagră și de a da lupta cu monezile și vămile turcești. Pentru vamă, aceasta se întâmplă pe drum: din partea sa era o înverșunare pe încălțări. Acești domni, care înțelegeau să nu se lipsească decât de tălpile găurite, nu voiau botine noi. A trebuit să-i îmbrâncim, să-i „împachetăm” cu forța și să ne convingem, încă de la început, că violența, care aduce prejudicii turistului într-un birou francez, este un ajutor eficace pentru a trece vămile turcești.

Călătoriile pe calea ferată în Dobrogea nu sunt ca în alte părți; credeam că suntem în vagon și acesta se află pe vapor. Dunărea, care inundase țara și acoperise șinele, mângâia încă treapta vehiculelor, ceea ce lungea drumul prin aceste solitudini de o poezie sălbatică. Este încă deșert; este, precum în Valahia, o viață p. 144 primitivă și pastorală. //

Neroditoarelor câmpuri de ovăz, săracelor câmpuri de porumb și grâu le succed degrabă păpuși, bălării și ierburi înalte. Stepa este acoperită de nenumărați tumuli, care spun destul despre ce conținea acest aer proaspăt și penetrant încă de pe vremea romanilor și hoardelor barbare, germeii contagioși cu care divizia Canrobert²⁷ a trebuit să lupte cu ocazia războiului Crimeii.

Drumul străbate canalul Constanței, unde revărsările Dunării formează o mlaștină. Pământurile acumulate în tranșee, ruinele valului ridicat de Traian pentru a despărți delta care separă Dunărea de mare și a o proteja contra invaziilor, amintesc în aceste câmpii nemărginite de puterea romană; însă aceste câmpuri fortificate nu au oprit hoardele asiatice.

Acestui pământ, care a băut atâta sânge și care acoperă atâtea succesiuni umane, îi lipsesc brațele <de muncă>, nu bogăția. Vegetația aici este dezordonată; munca ar face să izvorască altceva decât cucută și ciulini.

Priveliștile sunt triste; este grandoarea infinitului.

Vapori calzi colorați în tonuri albastrii și frumoase tente violet scaldă orizontul. Doar orăcăitul broaștelor tulbură liniștea mlaștinii; acvila și vulturul planează pe movile; prada se ascunde în iarbă; câteva cirezi nomade cutreieră p. 145 aceste ținuturi, unde // lupii nu sunt mai puțin înfricoșători decât bașbuzucii²⁸.

Lumina este orbitoare, tonurile sunt armonioase.

Bordeie acoperite cu pământ și stuf adăpostesc câteva familii tătare, pe care le vedem stând în jurul puțurilor și care par liniștite, când nu le prinde cheful de a tâlhări un pic. Ciobani în veșminte de pânză își păzesc oile; mânji aleargă liberi pe platouri. Căruțe cu bivoli înhămați înaintează pașnic; câteva femei, în ținută complet tătară, scot apă din puțuri. În spațiu se profilează călăreți nestăpâniți, care tulbură meditația berzelor și bătlanilor; prin cursa lor năvălășă însuflețesc acest peisaj melancolic, presărat cu cranii de vaci și schelete de animale albite de soare.

Dar soarele se trezește, terenul se întărește, bălțile dispar, aerul este mai viu. La picioarele înaltelor faleze doarme marea de un albastru dulce și liniștit. Constanța avansează în golf, în vârful unui promontoriu care se avântă în ape.

²⁷ Divizie condusă de generalul francez François Certain Canrobert (1809–1895), decimată de holeră în aceste ținuturi, în timpul războiului Crimeii (1853–1856).

²⁸ Ostaș din trupele otomane neregulate, neremunerat, care trăia din jaf.

Constanța, bătută de vânturile care suflă pe Euxin, distrusă de ruși, arsă de bașbuzuci, se ridică din ruinele sale și-și aruncă pe faleză casele făcute, majoritatea, din pietre din *Constantia*²⁹. Câteva fragmente de // coloane, câteva

dărâmături nobile ascunse printre mărcinișuri denotă originea antică a capitalei Pontului, unde exilatul Ovidiu³⁰ deplângea curtea lui Augustus³¹. Este adevărat că o jumătate de duzină de orașe au pretins onoarea de a fi văzut curgând lacrimile poetului, în pofida grijii acestuia de a picta în culori puțin măgulitoare locurile care-l țineau departe de Roma.

Dar, de așa natură este imperiul preocupărilor personale, că tristețea lui Ovidiu nu ne absorbea deloc gândurile. Ele, <gândurile>, tindeau spre <vasul> *Vorwärts*, imobil în port. Această imobilitate, care nu este deloc o trăsătură distinctivă a Mării Negre, a fost bucuria vagonului.

Drumul care șerpuiește până la mal se oprește în port, unde vameșii cu turban, în papuci, cu pipa între buze, încercară noi campanii împotriva încălțărilor noi; dar și acolo, o nouă revoltă și un marș triumfal până la vaporul al cărui salon este prevăzut cu albume, vase de flori și de jurnale care nu sunt actuale.

Partea din față a navei *Vorwärts* părea un tablou.

Turci și levantini în robe de culoarea fisticului, cu cingătoarea plină de arme, își derulaseră covoarele, își instalaseră ibricile, etalaseră obiectele necesare osmanlâilor. Cum soarele apunând îmbrățișa orizontul și aurea falezele, ei se pregăteau de rugăciune cu ajutorul conștiințioaselor abluțiuni. Apoi, orientându-se spre Mecca, trecând de // la gesturi solemne la balansări puternice, se prosternă cu o umilință potrivită tuturor cultelor. Meditația lor oprea zâmbetul pe cale de a se ivi la vederea mișcării degetelor lor mari, foarte ocupate să treacă de la urechi la brâu și de la brâu la urechi. O masă silențioasă și bucate necunoscute, cu desert de alune și nuga, urmă rugăciunea; ciubucul urmă masa, pâlparea pipelor lumină câteva secunde în umbră. Apoi turbanele se desfășoară, puntea se mobilează cu baloturi vii, în întregime încredințate discreției publice.

Coasta se depărtează, falezele dispar, valul care aprindea soarele se răsfrânge în tente reci. Luna se ridică și arginteză cu raze pale fășia de spumă care se deschide și închide. În depărtare apăru, precum o stea a orizontului, farul din Constanța.

Totul pare să doarmă.

Doar cântecul monoton al mateloților, scârțâitul roților, zgomotul mașinii, mișcarea navei în valul care unduiește perturbă solitudinea apelor și calmul mării. Văzându-te astfel între cer și apă, te simți cu adevărat mic, simți că Dumnezeu e mare.

Peste tot se află imensitatea. Deasupra cea a cerului înstelat, dedesubt cea a mării adânci; a acestei mări care a depășit toate vârstele, care nu a păstrat nimic de la ele, al cărei val se joacă etern cu viețile pe care le-a cosit. //

Dar tălăzuirea întinsului se face puțin simțită și dă o turnură melancolică gândirii. Vântul nu suflă, ci cântă printre parâme, iar rezoluțiile eroice sună încet-încet a concert cu poezie.

²⁹ Posibilă referire la fosta cetate Tomis.

³⁰ Publius Ovidius Naso (43 î.Hr.–17–18 d.Hr.), poet latin.

³¹ Caius Iulius Caesar Octavianus Augustus, primul împărat roman (27 î.Hr.–14 d.Hr.).

Nava nu geme, suprafețele nu crapă; nimic nu se dislocă, vesela nu se rostogolește niciunde, ospătarii experimentați în ale meseriei și care au făcut un studiu aprofundat al inimii omenești nu fug deloc ocupați și ironici cu aceste recipiente de formă neliniștitoare care solicită stomacurile sensibile.

Valurile nu se sparg, dar apele se unduiesc maiestuoz. Marea doar suspină, dar cu o profunzime puțin prea solemnă. Nu face decât să palpite, dar de o manieră vastă, care are în inimă ramificații periculoase.

Atitudinile ascund un mod de viață aplecat; situațiile devin cu adevărat dezolante; prima lovitură de tangaj inspiră clar dubii accentuate asupra farmecului navigației și face cunoscute într-o manieră pozitivă amărăciunile vieții maritime.

Cina, acceptată fără discuții, se strecoară înapoi; friptura de vită se revoltă, ceaiul rămâne de neînțeles, naturile rebele se răscoală deodată.

p. 149 Oh! Neuchatel³², de ce te-am părăsit? //

Dulci serate ale amicului Würflein³³, poetizate de pianul lui Lenz³⁴, de ce v-am spus adio? Salonul lui Paul-Henri³⁵, decorat din Rusia, ne primea totdeauna; canapeaua și divanul odihneau sufletul; ceaiul aburind din samovar nu alunga aventurile.

N-a descoperit Buffon³⁶ că mișcarea mării este imprimată de o forță care se opune calmului său și că această mișcare durează atât cât luna o motivează?

Ah! Grecii aveau dreptate să țină Euxinul la marginea lumii și să nu-l întrezărească decât în depărtarea fabuloasă a călătoriei argonauților!

De altfel, Horațiu³⁷ prevăzuse că splendorile lui *Vorwärts* nu îl apăra de perfidia valurilor:

...*Quamvis pontica pinus es*

...*Sylvæ filia nobilis es...*

„... Născut în munții Pontului, fiu al unei ilustre păduri, te vei lăuda în van cu originea ta și cu numele tău. Imaginea pupei nu liniștește deloc navigatorul timid.”

Această odă a vasului Republicii a avut, din fericire, rectificarea în cea a vasului lui Virgiliu³⁸, plecând spre Atena:

p. 150 *Sic te diva potens Cypri ... //*

„Fie ca puternica zeiță din Cipru și astrele strălucitoare, frați ai Elenei, să te călăuzească pe valuri! Ca tatăl vânturilor să nu dea libertate decât lui Iapyx³⁹”.

Această invocație clasică avu succes; *Vorwärts* ne legănă tot restul nopții fără prea multă fantezie pe tărâmul viselor.

Este dimineață.

³² Oraș în Elveția în care a trăit J. de Chambrier.

³³ Prieten al lui J. de Chambrier.

³⁴ Prieten al lui J. de Chambrier.

³⁵ Prieten al lui J. de Chambrier.

³⁶ Georges-Louis Leclerc, baron de Buffon (1707–1788), naturalist, matematician și scriitor francez.

³⁷ Quintus Horatius Flaccus (65–8 î.Hr.), poet roman.

³⁸ Publius Vergilius Maro (70–19 î.Hr.), poet latin.

³⁹ În mitologie fiul lui Lycaon și strămoșul neamului iapigilor. Aici vântul de nord-vest.

Soarele strălucește. Marea liniștită reflectă albastrul cerului. Coasta apare, promontoriile se conturează, Europa și Asia se prezintă despărțite de Bosfor.

Cyaneele⁴⁰, temutele din legende, au fost depășite fără necazuri. *Vorwärts* trecu printre ele cu mai puțin eroism decât i-a trebuit lui Argo al lui Iason⁴¹. Căci aceste roci trădătoare nu se întredeschideau decât pentru a înăbuși nava care îndrăzne să le înfrunte. Azi ele nu mai sunt mobile și sunt fixate în pământ prin legături solide, pe care apa le acoperă de spumă.

Castelele Europei și Asiei deschid voiosul curent care alunecă până la Istanbul. Falezile se înlănțuie, coastele sunt sălbatice, văi reci se pierd printre colinele împădurite. Pini înalți se înclină peste golfurile solitare. Acest peisaj romantic e ca un preludiv al tuturor încântărilor.

Melancoliei stâncilor care se înalță, a pădurilor care șerpuiesc pe plajă, îi vor // succeda durerile vii, prismele sclipitoare.

p. 151

Deja cătunele se scaldă la umbra muntelui; natura, mare și severă la ieșirea din Marea Neagră, ia diverse aspecte. Mai dinainte apa, de un albastru transparent, reflectă minaretele, moscheile albe strălucesc în frunziș, fântânile elegante murmură sub platani. Delfinii se joacă pe brazda tăiată de vapor, se avântă după caicele⁴² al căror albastru este răspândit, strălucesc în jurul pânzelor care se apleacă pe val.

Satele se înmulțesc, grădinile se întrevăd, casele și palatele pictate cu albastru, verde și roz se stratifică, se culcă în verdeață sau atârnă peste Bosfor. Sicomorii și chiparoșii veghează mormintele aurite ale cimitirelor musulmane și se împletesc cu ruinele care coboară spre mal.

Pe cheiuri se desfășoară viața turcească. Noutatea costumelor, precum și varietatea mișcării, îți atrag privirea. Pe cerul albastru se detașează gardurile palatului sultanului, sculpturile sale, scările de marmură.

În ceața ușoară strălucesc Insulele Prinților⁴³. Marea Marmara și Cornul de Aur încercuiesc cu o centură luminoasă chioșcurile, grădinile și pereții seraiului. Scutari⁴⁴ își ițește promontoriul. Turnul lui Leandros⁴⁵ iese din apa albastră. Aburi calzi // spală Sfânta Sofie⁴⁶ și înconjoară colinele care au văzut născându-se Bizanțul.

Istanbulul apare într-o lumină aurită; este regina Orientului, care se ridică din sânul apelor.

⁴⁰ Aici este o extrapolare. În mitologie, Cyane a fost nimfa preschimbată în izvor de zeul Hades, pentru că încercase să-l împiedice să o răpească pe Persefona.

⁴¹ Nava Argo, folosită de Iason și de argonauți în expediția lor în căutarea lânii de aur.

⁴² Caic = ambarcație turcească ușoară, lungă și îngustă, încovoiată la capete.

⁴³ Grup de insule mici în apropierea Istanbulului.

⁴⁴ Cartier al Constantinopolului, astăzi Üsküdar.

⁴⁵ Turnul lui Leandros sau Turnul fecioarei (Kiz Kulesi), turn legendar aflat pe o mică insulă ce delimitează, simbolic, Marea Marmara de Bosfor.

⁴⁶ Inițial catedrală a Patriarhiei de Constantinopol, apoi moschee, azi muzeu în Istanbul.

ALBERT MILLAUD

(1844–1892)

Jurnalistul, scriitorul și autorul dramatic Albert Millaud s-a născut la 13 ianuarie 1844 la Paris, unde avea să trăiască toată viața și unde, de altfel, a și murit la 23 octombrie 1892. El provenea dintr-o familie foarte înstărită, tatăl său fiind bancherul Moise Polydore Millaud, cel care a fondat cotidianul parizian „Le petit journal”, apărut între 1863–1944. Deși a făcut studii de drept, Albert Millaud nu a profesat niciodată în acest domeniu. A ales literatura și a colaborat la gazetele vremii chiar înainte de a obține diploma de licență și a publicat în 1865 volumul de poezii *Fantaisies de jeunesse*. A ajuns, în scurt timp, un scriitor și un jurnalist citit și comentat, nelipsit din paginile ziarelor „La Gazette de Hollande”, „Le Figaro”, „Revue de poche”, ultimul fondat împreună cu Abel d'Avrecourt. Opera, literară sau articole de gazetă, și-a semnat-o cu numele propriu sau cu pseudonime (d'Oronte, La Bruyère, Saint-Simon, Paul Hémerly, Lafontaine, Baron Grimm, Hippolyte de Villemessant etc.). Albert Millaud a publicat volume de poezie și proză (*Physiologies parisiennes* – 1866, *Petite Némésis* – 1869–1872, *Lettres du Baron Grimm. Souvenirs, historiettes et anecdotes parlementaires* – 1876, *Les petites comédies politiques* – 1878 etc.), piese de teatru, singur sau în colaborare (*Le péché véniel* – 1872, *Plutus* – 1873, *La farce de la femme muette* – 1877, *Le collier d'or* – 1877, *Le fiacre 117* – 1891 etc.) și librete pentru muzica operetelor lui Jacques Offenbach, Charles Lecocq și Florimond Hervé (*Madame l'archiduc* – 1874, *La créole* – 1875, *Les hannetons* – 1875, *Plutus* – 1875, *La femme à papa* – 1879, *La Roussotte* – 1881, *Mam'zelle Nitouche* – 1883 etc.). Pentru activitatea sa jurnalistică și literară, Albert Millaud a primit Legiunea de Onoare (1877).

În 1873 s-a căsătorit cu Anna Judic, pe numele real Anne Marie-Louise Damiens, o artistă franceză de comedie.

Voyages d'un fantaisiste. Vienne – Le Danube – Constantinople, volum apărut în 1873, reunește scrisorile de călătorie trimise de Albert Millaud lui Henry de Pène, redactor-șef al revistei „Paris-Journal”, în luna septembrie 1872. Millaud era angajat la „Paris-Journal”, ca redactor al rubricii politice (analist al dezbaterilor parlamentare), voiajul efectuându-se în perioada vacanței parlamentare. Așa se explică faptul că Millaud s-a lăsat ademenit de un prieten – Henri Heugel (cărui i-a dedicat volumul), să întreprindă în doi o călătorie neprevăzută, având ca țintă Constantinopolul. Așa cum autorul precizează în scurta introducere, scrisorile au fost publicate în forma inițială, fără corecturi de formă și stil, astfel că atrag prin spontaneitate și trăirea de zi cu zi. Aventura românească a celor doi prieteni, Albert Millaud și Henri Heugel, este povestită pe mai mult de 35 de pagini: vis, feerie, magie, vrajă, fantezie, încântare sunt câteva dintre cuvintele folosite de Millaud. Voiajul i-a prilejuit constatarea „minunatei organizări” a Companiei austriece de navigație pe Dunăre, dar și întâlnirea cu Aurélie de Soubiran, prințesă Ghica, care mergea spre țară pentru a pune „ordine în câteva chestiuni de interes”. Ajuns la Giurgiu se decide să dea curs invitației lui Ulise Crețianu de a vizita Bucureștii. Cele trei zile petrecute în București alături de o societate care nu le-a lăsat timp să se gândească la societatea de acasă, prieteni de neuit care le îndeplineau orice dorință, cam la atât se rezumă scurtul popas în capitala României. Concluzia lui Millaud este aceea că România este o țară fermecătoare, „pe care o cunoaștem atât de puțin și care ne cunoaște atât de bine, și care acționează în ceea ce ne privește ca soră mai mică, devotată și dezinteresată”.

Prezența lui Albert Millaud în spațiul românesc a fost semnalată pentru prima dată de Nestor Urechia, *Doi călători francezi în România*, în „Propilee literare, culturale, artistice, teatrale, politice și economice”, București, 1928, nr. 14, p. 11–12 și A. Pomescu, *Un vesel călător francez dinaintea războiului de la 1877*, în „Gazeta municipală”, 1937, VI, nr. 297, p. 1–2.

Călătoriile unui fantezist

Viena – Dunărea – Constantinopol¹

XV

La bordul <vasului> *Orient*, pe Dunăre, 12 septembrie <1872>

Iată-ne² în drum spre Constantinopol. De la Pesta³ la Baziaș⁴ este o noapte pe calea ferată. Dormim și am și ajuns. În zori vom depăși ultimele hotare ale Occidentului, am părăsit deja rasele saxone și latine și primele persoane care ne salută sunt slavii. Îi recunoști după // figura teșită și mai ales după mirosul teribil de usturoi rânced pe care îl lasă peste tot. Acest miros se răspândise deja în vagon cu un kilometru înainte de Baziaș; la Baziaș, portiera noastră a fost deschisă de un ditamai diavol de sârb, îmbrăcat cu o bluză de dril și un pantalon care lăsa să se vadă prin el o piele arsă de soare. p. 166

Vaporul se pune în mișcare, avem de făcut treizeci de ore și va trebui să-l schimbăm de mai multe ori din cauza traversării Porților de Fier. Apele sunt scăzute în această parte a Dunării și suntem imbarcați pe <vasul> *Albrecht*. E multă lume, francezi, englezi, germani, români și turci. Ne împingem, ne batem, ne certăm pe tacâmuri și totul se aranjează până la urmă. Într-adevăr, vasul este mic, dar trebuie răbdare până la Turnu Severin, unde ne așteaptă *Orientul*, splendidul vapor al Companiei Dunării.

După dejun, trebuie să urcăm pe punte și să contemplăm minunata panoramă care se derulează în fața noastră. Intrăm în <munții> Carpați, // pe care Dunărea îi taie în două. Fluviul curge maiestuos, mărginit nemijlocit de munți uriași, câteodată împăduriți, dar cel mai adesea pustiiți și arși de soare. Uneori defileul se îngustează și fluviul fierbe, strâns între două stânci; alteori munții se despart și formează pe Dunăre un imens lac, în care <fluviul> își împarte apele cât vezi cu ochii. Aceste schimbări de peisaj se înnoiesc fără încetare. Timp de două ore depășim astfel de lacuri și de strâmtori, brăzdate de bărci mici și feluci cu catarge mândre. p. 167

Într-unul dintre aceste pasaje se găsesc faimoasele Porți de Fier. Credința generală este că aceste trei cuvinte desemnează doi munți impunători, abia separați de Dunăre și care închid într-un fel drumul din Occident spre Orient. Porțile de Fier nu sunt altceva decât un pat de stânci la nivelul apei, pe care vaporul alunecă cu

¹ Traducere după Albert Millaud, *Voyages d'un fantaisiste. Vienne – Le Danube – Constantinople*, Paris. Michel Lévi Frères Éditeurs, 1873.

² A. Millaud a fost însoțit în această călătorie de un prieten, Henri Heugel.

³ *Pesth*, oraș în regatul ungar, care împreună cu Buda a format în 1873 noua capitală a Ungariei, Budapesta.

⁴ *Baziaș*, sat, com. Socol, jud. Caraș-Severin.

infinite precauții și care se trădează în fața ochilor călătorului emoționat prin vârful ascuțite sau prin vârtejuri vertiginoase, care fac vaporul să danseze precum valurile mării în timpul uraganului. //

p. 168 Este foarte frumos și foarte măreț. De departe, în mijlocul acestui mare fluviu liniștit, observăm că vin aceste mici Caribde și aceste mici Scile⁵, care ne vuiesc pe sub picioare; le traversăm fremătând. Piloții sunt curbați pe timonă; doi mateloți sunt la provă, aplecați spre hâu și sună clopotul mereu pentru a-i avertiza pe piloți și pentru a le indica direcția. Nava se strecoară, i se aude din când în când chila frecându-se de o piatră mai ascuțită sau alunecând pe o materie dură. Într-un final, primele porți sunt depășite. Trecerea este atât de dificilă, încât uneori, când apele sunt coborâte jos de tot și lasă la vedere stâncile, pasagerii trebuie să coboare, să meargă pe uscat în trăsuri și să ia o altă navă pregătită dincoace de al doilea rând de Porți de Fier.

Acestea sunt mai mari și mai periculoase decât primele. Le traversăm la fel de norocoși. Ele funcționează ca hotar între Occident și Orient; Austria dispăre în depărtare. În dreapta este Turcia, cu vâlcelele sale fertile; în stânga este România, cu câmpurile sale netede, // dar care produc cereale pentru lumea întregă.

p. 169 De aici natura revine la normal. Dunărea, admirabilă ca lărgime și întindere, se desfășoară mândră între două câmpii denivelate de câteva coline. Ajungem la Turnu Severin⁶, primul oraș românesc și urcăm pe <vaporul> *Orient*.

Trebuie să menționez minunata organizare a acestei navigații pe Dunăre. Compania Dunării, cuprinzând tot viitorul acestui fluviu, singura cale naturală și rapidă între Orient și Occident, rută deschisă pentru totdeauna, care face <posibil> să comunice Germania, Rusia, Turcia, România și Grecia, a creat un serviciu de nave cu aburi cum nu există pe nici un alt fluviu.

Navele sunt imense și sunt organizate cu pricepere; dormim în paturi adevărate și mâncăm aici ca la *Grand Hotel*⁷. Deși mare prieten al progresului, regret proiectele de căi ferate pe care le studiem și care vor aduce rapid călătorii în

p. 170 Orient. Nu este nimic mai // frumos, mai puțin obositor și mai pitoresc decât această plimbare pe Dunăre cu confortul cel mai britanic.

După ce ne-am disputat paturile și așternuturile ca mai înainte, sfârșim prin a ne instala. După cină trebuie să ne așezăm într-un fotoliu pe punte, ca pe Champs-Élysées⁸, și să ne lăsăm legănați de val, privind înainte. Iată deci adevărata noapte orientală, presărată cu stele, călduță și parfumată, care te face să visezi și după care ne va părea rău.

Ne vom petrece ziua următoare pe acest vapor: căutăm deja figurile simpatice cu care vom face cunoștință și cu care ne vom distra în timpul traversării. Așteptând se face noapte, briza capătă putere, trebuie să ne culcăm și să dormim.

⁵ Scila și Caribda, monștri în mitologia greacă, străjuind strâmtoarea ce desparte Italia de Sicilia. A fi între Scila și Caribda înseamnă a te afla într-o primejdie fără ieșire.

⁶ *Turno-Séverin*.

⁷ Referire la *Café de la Paix*, restaurantul renumitului hotel din Paris, deschis în 1862.

⁸ Făimos bulevard în Paris, a cărui amenajare a început în 1616.

În zori urc pe puncte. Soarele începe să aurească orizontul. Fără să vreau mă gândesc la Aurora cu degete de trandafir⁹ și nu mă pot opri să găsesc metafore extrem de fidele.

Un bărbat contemplă orizontul alături de mine. Eu îl privesc, el mă privește. Îl recunosc. // – Cum, dumneavoastră aici? izbucnesc eu.

p. 171

Ne strângem mâinile. Este doctorul Demarquay. Este pe vas de ieri; au fost însă destule încurcături, agitație și mutări din cauza cărora nu ne-am văzut.

Discutăm. Abia am schimbat câteva impresii, că un alt personaj ni se alătură. Îl recunosc pe doctorul Ricord, cu figura sa gravă și blândă, zâmbetul binevoitor și încântătorul accent provensal care conferă atâta savoare tuturor vorbelor sale. Doctorul Demarquay ne prezintă doctorului Ricord. Hotărât, Dunărea este un fluviu agreabil, pe care petrecem zile încântătoare.

Cei doi doctori merg la Constantinopol; au părăsit Parisul pe 31 august și au venit prin Elveția, Splügen¹⁰, Veneția, Triest și Viena. Ei ne povestesc primirea ce le-a fost făcută peste tot și mai ales pe vas, unde mai mulți români fac încă de aseară onoruri iluștrilor maeștri.

Jurnalele din Paris au anunțat plecarea // doctorului Ricord și au însoțit nota cu o serie de misterioase semne de întrebare. Nu există <însă> semne de întrebare în toată această afacere. Doctorul Ricord, îndemnat și convins de amicul său, domnul Demarquay, s-a desprins de consultațiile sale și a vrut să se odihnească călătorind. El merge la Constantinopol în etape mici, alegând cel mai lung drum, și plănuiește să revină la Paris prin Grecia și Italia. Doctorul Ricord nu vrea să mai audă vorbindu-se de medicină, vrea să se distreze, să mănânce bine și să doarmă bine.

p. 172

Orele trec în discuții cu doctorul Ricord, care se contrazice într-una cu amicul său Demarquay, care s-a erijat în mentor binevoitor al acestui Telemah¹¹ plin de vervă și de veselie. În acest timp cercul nostru a crescut; românii de care am vorbit mai sus și-au părăsit cabinele și au venit să ne însoțească. Ne prezentăm. Descoperim o veritabilă societate de francezi. Toată această lume vine de la Paris sau a locuit mult timp la Paris, este pariziană cu inima și spiritul, suspină de fiecare dată când este pronunțat cuvântul boulevard și se entuziasmează dacă // ajungem să emitem câteva idei despre *bois de Boulogne*¹² sau ultima piesă a lui Sardou¹³.

p. 173

– Nu-i așa, spune doctorul Ricord, că avem impresia că suntem pe Sena, în vaporul de Saint-Cloud¹⁴, cu parizieni pur sânge? Uitați, satul de acolo este Suresnes¹⁵; această pădure este pădurea Boulogne.

– Și acești turci? întreb.

– Sunt turci de carnaval, vâslași care s-au deghizat în turci.

⁹ Aurora sau Eos, zeița zorilor în mitologie.

¹⁰ *Spluegen*, oraș în Elveția.

¹¹ În mitologia greacă fiul lui Ulise și al Penelopei. Personaj apropiat francezilor prin romanul didactic al lui Fénelon. *Les aventures de Télémaque* (1699).

¹² Pădure renumită din vestul Parisului.

¹³ Victorien Sardou (1831–1908), dramaturg francez.

¹⁴ Localitate pe Sena, la cca 10 km vest de Paris.

¹⁵ Comună situată între Paris și Saint-Cloud.

Ultima venită este o doamnă cu trăsături distinse, binecunoscută la Paris și văduvă de câțiva ani. Este prințesa Ghica¹⁶, care revine la București pentru a pune în ordine câteva chestiuni de interes, și tânjește după Franța, pe care a părăsit-o cu câteva săptămâni în urmă. Femeie instruită, mereu tânără și cu un spirit încântător, franceză prin naștere și pariziană prin gust, ea este cea căreia îi datorez toate detaliile pe care intenționez să vi le dau despre România și mai ales despre București.

p. 174 Ea se plânge că nu a putut să doarmă din cauza unui vecin teribil care a sforăit mai tare decât // motorul. După ce a glumit foarte spiritual despre inoportunul muzician:

– Doamnă prințesă, îi spune domnul Ricord, eu sunt cel care v-a deranjat somnul, primiți părerile mele de rău.

Domnul Demarquay, în aceeași măsură acuzat de companionul său de sforăit subversiv, se apără energic. Această luptă a aptitudinilor, deși politicoasă, se înflăcărează, dar vesel.

– Domnilor doctori, le zic, păstrați-vă pentru Academia de medicină.

Ne liniștim, discutăm. Regret că nu pot să vă redau textual expunerea amănunțită pe care ne-a făcut-o doctorul Ricord despre odiseea sa nocturnă.

p. 175 Cei doi doctori au împărțit o cabină cu două paturi suprapuse; doctorul Demarquay, în calitate de cadet, a trebuit să urce în patul de sus și pentru a face asta s-a dedat la o gimnastică de matelot disperat. Ghinionul a vrut ca această cabină să fie în același timp locul de retragere ales de cele mai dezagreabile insecte ale lumii, <tânțării>, împotriva cărora medicina este neputincioasă. // Domnul Demarquay, extrem de chinuit, a trebuit să se ridice de mai multe ori să-și reaprindă lumânarea și, prin urmare, să-și reînceapă exercițiile bizare, în cămașă <de noapte> și peste corpul nefericitului doctor Ricord, care nu contenea să-i strige:

– Dar ce aveți, dragă Demarquay? sunteți bolnav?

Dejunăm și cinăm la o masă specială, prezidată de prințesă și de doctor. Mesele sunt vesele, cei doi doctori uimindu-și auditorii cu antrenul și umorul lor de calitate. Vecina mea, o româncă fermecătoare, îmi spune: „N-aș fi crezut că doctorii sunt atât de veseli!” – Doctorii nu sunt niciodată veseli, îi spun eu. Dar chirurgii sunt diferiți. Sunt atât de obișnuiți să taie picioare și mâini, încât își dau toată silința pentru a scăpa de aceste amintiri triste.

p. 176 Este evident că Parisul este pe Dunăre. Luăm cafeaua pe punte. Ne închipuim la cataracte. Nu mai vorbim decât de Paris. Începe o conversație despre cartea lui Dumas, // *L'Homme femme*¹⁷, în care doctorul Demarquay vine cu câteva idei.

Românii noștri știu tot, au citit tot despre Paris. Doamna C., vecina mea de masă, care suspină de fiecare dată când vorbim despre Paris, îmi povestește noul roman al lui Feuillet, *Julia de Trecoeur*¹⁸, care tocmai apăruse când am plecat eu. Suntem la 750 de leghe de Paris. La fiecare oprire vedem minarete și turci și auzim

¹⁶ Aurélie de Soubiran, prințesă Ghica (1820–1904). Pentru biografia și însemnările sale despre români, vezi vol. V al prezentei serii.

¹⁷ Alexandre Dumas-fiul (1824–1895), scriitor francez. Cartea a apărut în 1872.

¹⁸ Octave Feuillet (1821–1890), romancier și dramaturg francez. Romanul a apărut în 1872.

vorbindu-se franceza, ba chiar pariziana, de veritabile pariziene, care discută despre toaletele domnișoarelor Pierson și Massin¹⁹ și care ne povestesc ultimele piese pe care le-au văzut jucate la Paris.

– Și dumneavoastră domnule, îmi spune doamna C., veți continua în „Paris-Journal” profilurile parlamentare²⁰?

Trec peste epitetele măgulitoare și, surprins, răspund la întâmplare.

– Și scrisorile dumneavoastră de călătorie? Știți că le urmăresc cu mult interes? Am rămas la aventura tenorului italian²¹. //

p. 177

– Vă felicit pentru întoarcerea la București doamnă, îi răspund cu modestie. Cel puțin nu veți mai citi urmarea.

– Scuze. La sosire îmi voi găsi toate jurnalele din Paris. Credeți că am putea trăi la București fără „Figaro”, „Gaulois” și „Paris-Journal”?

Pe acest teren conversația devine din ce în ce mai pariziană.

Weiss²² este foarte apreciat în România. Cine este Loustalot²³? am fost întrebat. Și domnul de Pène²⁴, ce fel de om e? m-a chestionat doamna C. – Este un om șarmant, am răspuns. – Știam eu, mi s-a replicat.

Românii sunt foarte curioși în ce privește toate lucrurile de la Paris și toți oamenii al căror nume are ceva notorietate.

Din păcate, ajungem la Rusciuc²⁵, primul oraș veritabil turcesc al călătoriei. Cei doi doctori ne părăsesc cu ochii în lacrimi și îmbrățișați de 30 de români, care își fac o datorie din a le căra bastoanele, hainele și bagajele. Doctorul Ricord ne face mii // de invitații să-l însoțim. De cealaltă parte, românii vor să ne ducă cu ei la București. Se bat pe noi. Aici cei doi doctori, Demarquay și Ricord, cu încântătorul lor spirit și conversația lor atât de amabilă și de distinsă; dincolo, afabilitatea, curtoazia și oferta unei ospitalități mai mult decât scoțiană – românească, și asta spune tot – care ne este făcută de vocile cele mai seducătoare; notele care îmi sunt promise pentru scrisorile cele mai interesante; perspectiva de a reintâlni pe cei doi doctori ai noștri la Constantinopol peste câteva zile... într-adevăr, ne decidem pentru București. – Ziarul înainte de toate, i-am spus doctorului Ricord. Domnul de Pène nu m-ar ierta pentru neglijarea descoperirii Bucureștilor.

p. 178

Vaporul virează în jurul său, cu un șuierat moderat. Îl vedem de departe pe doctorul Ricord în drum spre pașa din Rusciuc, în timp ce noi acostăm la Giurgiu, unde suntem transbordați cu forța brațelor într-o căruță care merge spre București.

¹⁹ Actrițe renumite ale vremii.

²⁰ Trimitere la articolele lui Millaud, apărute zi de zi în jurnale, care povestesc într-o formă fanezistă evenimentele politice. Aceste articole au fost ulterior reunite într-un volum cu titlul *Les petites comédies de la politique* (Paris, 1877).

²¹ În *Voyages d'un fantaisiste. Vienne – Le Danube – Constantinople*, p. 57–64.

²² Jean-Jacques Weiss (1827–1891), scriitor, jurnalist și om politic francez.

²³ Élisée Loustalot (1762 sau cel mai probabil decembrie 1761–1790), jurnalist francez, redactor la „Révolutions de Paris”.

²⁴ Henry de Pène (1830–1888), scriitor și jurnalist francez, redactor-șef al revistei „Paris-Journal”.

²⁵ *Rutschouck*, oraș pe Dunăre, în Bulgaria.

Punând piciorul în Orient, am intrat în plină poveste a celor *O mie și una de nopți*. M-ați lăsat pe drumul Bucureștilor, antrenat de seducțiile unei amabilități românești deschise. De atunci trăim într-un fel de vis, într-o aparență de feerie, în mijlocul schimbărilor la vedere și al trucurilor pe lângă care cele ale <teatrului>

p. 180 Châtelet²⁶ nu sunt nimic. Pierduți într-un vârtej de iluzii și de himere, suntem // jucăria unor genii binefăcătoare care ne plimbă din minunății în minunății, fără să ne permită să respirăm sau să ne orientăm, și care ne transportă din apoteoză în apoteoză fără să ne facă hatârul unui foc bengalez, fără să ne scutească de vreun artificiu.

Geniul care prezidează destinele noastre are ca nume terestru pe cel de Ulise Crețianu²⁷. Cum se numește el în regatul geniilor? *Fardakenbras*, fără îndoială sau *Vrăjitorul magnific* sau *Fortunatus* sau *Merlin încântătorul*. De la bun început noi l-am supranumit *brazilianul României*. Se pare că la București el este cunoscut sub numele de conte de Monte-Cristo.

Insist asupra acestor detalii pentru că Ulise Crețianu este un parizian înainte de toate și pentru că aceste rânduri pe care i le consacru ne vor aminti mai mult decât o memorie masculină și feminină pe somptuosul străin care acum doi ani dădea la cafeneaua englezească supeuri unde prosoapele erau rulate în inele de aur

p. 181 și unde alunele care spărgeau frumoșii dinți se dovedeau <a fi> perle și turcoaze. //

Ulise Crețianu nu s-a sfiit de noi. Ne-a spus foarte simplu: „Iată o baghetă magică, v-o încredințez. De fiecare dată când veți avea o dorință de îndeplinit, o veți agita strigând «Ulise! Ulise!». În momentele primejdioase veți putea adăuga «Crețianu», și îndată dorința vă va fi îndeplinită”.

Astfel trăim de trei zile. Grație baghetei lui Ulise, am fost înconjurați de un mare număr de drăcușori plini de spirit, de spiriduși plăcuți și de silfe supuse celor mai mărunte dorințe ale noastre.

Ca să rezum, de trei zile trăim în încântare. Decorurile succed decorurilor, baletele baletelor, splendorile splendorilor. Profit de o pauză între acte pentru a vă scrie aceste rânduri.

Încă de la sosirea noastră în București, cum noi manifestasem câteva temeri că nu vom găsi trăsuri la gară, vrăjitorul Ulise a deschis portiera, a făcut un semn și

p. 182 un bărbat îmbrăcat în costum oficial a urcat la noi în compartiment. // Era prefectul orașului. Venise înaintea trenului și ne-a anunțat că o trăsură specială ne aștepta la poarta gării.

Ajungem, urcăm în trăsură, în timp ce alți călători alergau prin noroi între puținele vehicule, care le refuzau solicitările. Trăsura pleacă în goană mare, nepăsătoare la pavajul foarte inegal al orașului București și huruind neliniștitor. Această primă stratagemă nu a reușit. După două sute de pași o oribilă zdruncinătură ne răstoarnă, strada nu cruță pe nimeni, cușorul meu sare la

²⁶ Théâtre du Châtelet, inaugurat în 1862.

²⁷ Ulise Crețianu/Crețeanu, om politic, printre cei mai bogați români.

cincisprezece pași, sar și eu după el și Henri se rostogolește amețit cu valiza sa. Iată-ne pe o stradă din București, în miez de noapte, singuri pe lume și așezați pe propriile bagaje.

Vizitiul nostru și-a biciuit caii și și-a reluat drumul pe trei cărări.

După un sfert de oră de reflecție penibilă îmi amintesc de recomandarea lui Ulise. Cazul fiind grav, strig „Crețianu! Crețianu!” De îndată trece o birjă goală, strigăm după vizitiu. Ne ignoră. Reluăm cât ne ține gura „Crețianu! Crețianu!” și // p. 183 vizitiul îmlânzit ne ajută să ne așezăm bagajele și dă bice cailor.

Din acel moment birjarii n-au mai făcut nici o greșală. De a doua zi a început încântarea. Sunt încă sub stăpânirea fantasticului și nu voi vorbi despre București decât după ce voi ieși din vraja ce mă înconjoară. Mă mulțumesc să vă povestesc aventura mea.

Seara, pe la orele cinci, coborâm. O trăsură superbă este la poartă. Vizitiul, care ne zărește, coboară de pe locul său. „Această trăsură este pentru dumneavoastră, domnilor, ne spune, și trebuie să vă conduc la Ulise Crețianu.” Ne lăsăm duși. Cinci minute mai târziu – căci trăsura devora spațiul și noi praful – suntem introduși la vrăjitorul nostru. Ne credem intrați la un milionar parizian. Mobilele sunt de la Paris, vesela este de la Paris, covoarele au fost fabricate la Paris și bucătarul este de la Paris.

Ne așezăm la masă. Mâncărurile franțuzești și vinurile franțuzești trec de la unul la altul în jurul unei mese servită somptuos. Ulise Crețianu a adunat // cu noi p. 184 elita tinerilor din oraș. Toți studenți la Paris, vorbind franceza cea mai pură, îmbrăcați, pieptănați, înmănușați, încălțați la Paris, iubind Franța, necitind decât ziarele pariziene, ei și-au propus să facă din București un Paris al Orientului și au reușit de minune. Este un Paris în devenire, mai materialist, mai grăbit, mai frivol, dar mai puțin blazat decât Parisul parizian.

După cină mai multe trăsuri îi așteaptă pe comeseni. Suntem luați pe sus, suntem purtați pe perne și simțim trăsura cum o ia la galop întreit. Ne oprim. Iată-ne în grădina publică a Bucureștilor, la Rașca²⁸. Este Mabilie-ul²⁹ Bucureștilor. Aici nu dansăm, ne plimbăm. Două orchestre cântă pe rând cele mai noi valsuri, polcele cele mai cunoscute.

Consumăm la toate mesele și întâlnim aici toți tinerii și femeile ușoare ale lumii mondene românești.

În 10 minute suntem prezentați grupării masculine care are un cuvânt de spus în București. Ei se transformă în geniile // subalterne care îl vor ajuta pe marele p. 185 geniu Ulise Crețianu. Suntem întrebați, pentru început, ce muzică dorim să

²⁸ *Rapscka*. Loc de petrecere renumit în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, grădina (restaurant, terasă, sală de jocuri, scenă pentru reprezentații teatrale) a fost deschisă de cehul Hrtschka (românizat Rașca) în 1860, pe locul unde se află astăzi Facultatea de Arhitectură și o parte a Universității din București. Între 1860 și 1895 grădina Rașca era vizitată de lumea bună a Capitalei.

²⁹ Le Bal Mabilie a fost inițial o școală de dans, deschisă în 1831 de profesorul Mabilie în cartierul Saint-Honoré al Parisului. În 1844 fiii săi transformă locul în parc de distracții, cu peluze, alei pietruite, arbori, bănci, chioșcuri, galerii și o grotă. Le Bal Mabilie devine, un timp, cel mai frecventat loc de distracție din Paris. A fost lovit de două obuze în timpul asediului Parisului în 1870, închis în 1875 și demolat în 1882.

ascultăm; Ulise ne dă un creion și ne spune „Creați-vă programul!” Este imposibil să rezști. Suntem pe mâinile zânelor. Schițăm un program. Nu vă spun care. După ce am scris câteva nume de valsuri cunoscute și de opere celebre, ni se strâng hârtiile, se dau șefului orchestrei și, timp de două ore, ascultăm cum sunt cântate excelent toate ariile pe care le-am cerut.

Ce să vă spun? Decorurile se succed și încântările continuă. Să vă spun că, la trezirea de a doua zi, portarul hotelului a venit să ne anunțe că domnul S., unul dintre convivii din ajun, ne pune trăsura sa la dispoziție? Astăzi e rândul lui Ulise Crețianu, pe care l-am întâlnit mergând pe jos, în timp ce noi mergeam în cupeul său. Ne este imposibil să manifestăm o dorință fără să o vedem îndeplinită. După p. 186 dorință, am văzut trecând prin fața noastră miniștrii, // poeții și toți oamenii celebri ai României.

Printre ultimii, vom menționa pe deputatul Grigore Ventura³⁰. Am făcut cunoștință cu el la Rașca. A doua zi bătea la ușa noastră, luându-ne pentru câteva ore de sub tutela lui Ulise Crețianu și ajutându-ne, la rândul său, să străbatem lumile cele mai ciudate și imaginare.

Ventura este tipul cel mai curios pe care îl poți vedea. Tipul românului pur, inteligent, prompt în a-și însuși toate problemele, spiritual; în cinci minute el apare sub o sută de fizionomii diferite. Dotat cu o figură mobilă, cu doi ochi licențioși, cu o barbă de țap în delir, prin care se întrevește o gură fină și strălucesc dinți albi și ascuțiți, dominați de un craniu ascuțit și formând o căpățână de zahăr și care are aerul unui craniu cu extensii, destinat să cuprindă preaplinul, Grigore Ventura este în același timp deputat din ambiție, jurnalist din vocație, autor dramatic din lipsă de p. 187 ocupație, muzicant prin temperament, // acrobat prin veselie naturală, avocat din necesitate, poet din plăcere, francez prin spirit și român prin inimă. Este omul de viață din București care ne-a făcut să petrecem una dintre acele zile pentru care merită toată recunoștința noastră.

Cozeur neobosit și scânteietor, ne-a pictat întreaga Românie în câteva linii, ne-a povestit istoria ei și i-a prezis viitorul.

Trage cu arma într-un mod extraordinar.

Cântă la pian ca un profesor și la nevoie desăvârșește acest talent adăugând celor două mâini sprijinul unui nas proeminent și plin de diletantism.

Gătește ca Alexandre Dumas³¹.

– Cu toate astea, l-am întrebat, când faceți politică?

– Fac politică râzând, ca toți cei ce fac politică, mi-a răspuns.

– Cel puțin dvs. sunteți sincer în privința asta, am adăugat.

Acest Ventura vă dezvăluie adevăratul caracter al românului, om de lume.

p. 188 Nebun după plăceri, // dornic să profite de viață, epicurian până în vârful unghiilor, cheltuind 200 de franci pe zi fără a-i avea, neplătind vreodată, grăbit la serviciu, mereu în oraș, cinând, dejunând și supând cu <v> Chateau-Lafitte și șampanie,

³⁰ Grigore Ventura (1840–1909), scriitor și compozitor român. Fiica sa, Maria Ventura (1886–1954) a fost actriță, protagonistă la începutul secolului XX, printre altele, și în filmele mute franceze *Mizerabilii* și *Păcatul unui tron*.

³¹ Alexandre Dumas (1802–1870), scriitor francez; a fost un foarte bun bucătar și un mare gurmand.

dormind patru ore pe zi, distrându-se restul timpului și nemuncind decât câteva secunde pe ici-colo, între două contradansuri, două valsuri sau două partide de cărți. Un parizian ar cădea după opt zile cu un astfel de regim. Românii sunt dotați cu o constituție de fier; ei se distrează fără măsură, fără norme, fără chibzuire. Mai puțin favorizați de imaginație decât noi ceilalți, pentru că sunt mai simpli, și în consecință mai puternici fizic, ei se lasă antrenati de propriile simțuri și nu <le> rezistă. Ei sunt, ca să zicem așa, parizieni de Gérolstein³².

La noi, națiune vlăguită, există un fel de efort penibil făcut pentru a ne distra; nervii sunt deseori dureros încordați, trebuie aduși la realitate cu ajutorul rafinementelor; râdem cu tristețe, supăm cu gravitate, urmăm curentul uneori cu părere de rău, dar e bine să fim la // modă; pe când la București distracția este sinceră. Învelișul este bun, cum se spune, inima la fel, iar restul pe măsură. Parizianul este egoist, vrea să se distreze, dar doar pentru el. Românii se pun <la dispoziția> multora și nu le invidiază plăcerea; dar această frenezie pentru profiturile materiale, această febră arzătoare, această activitate devoratoare care absoarbe fără socoteală balurile, jocul, supeurile, orgiile, petrecerile și tot ce poate visa imaginația cea mai sardanapalică, care aruncă ludovici fără număr, această mișcare eternă spre voluptatea nehibzuită, dă Bucureștiului aparența unui Eden isterico-epileptic. //

XVII

p. 189

Rusciuc, 16 septembrie <1872>

Coborând de la splendorile feeriei la realitățile umane, vă voi spune că Bucureștii au aparența unui mare oraș, lipsit de monumente, prost pavat și, în general, prost întreținut. Ne-am crede într-un mare oraș de provincie, unul dintre cele mai urâte. Casele sunt mici, fără personalitate; cea mai mare parte dintre ele nu are decât un nivel și toate sunt înzestrate cu grădină, adesea foarte mare. Orașul pierde prin aceasta // în perspectivă, în animație, dar locuitorii câștigă în răcoare și liniște. p. 191

Văzută de pe înălțimea unui deal, această imensă întindere de case și de grădini nu displace privirii; dar, ajuns în centrul orașului, distanțele devin uluitoare, străzile înguste, iar casele se depărtează unele de altele, ca într-un mare sat.

Totuși, orașul are un centru foarte populat și foarte animat. Acest centru se compune dintr-o piață și mai multe străzi adiacente. Acesta este locul unde se găsesc teatrele, locurile de distracție și hotelurile. Foarte aproape, bursa, administratorii, instituțiile financiare și câteva magazine frumoase; în fine, spre ves., casele boierești și cele la modă în București.

Această din urmă stradă duce spre Șosea³³, adică spre Bois de Boulogne a Bucureștiului. Închipuți-vă un bulevard Champs-Élysées, mai sălbatic, dar la fel

³² Ducat german fictiv, loc al acțiunii din opera *La Grande-Duchesse de Gérolstein* a lui Jacques Offenbach; referire la Rudolf, marele duce de Gérolstein, care locuiește la Paris deghizat în muncitor.

³³ *La Chaussée*, inaugurată în 1832, poartă astăzi numele generalului Pavel Kiselev, cel care a poruncit construirea ei. În epocă era drumul ce ducea la Mogoșoaia, pornind de la Podul Mogoșoaiei, Calea Victoriei de azi.

p. 192 de frecventat și la fel de plin de toalete și echipaje de lux. La doi pași de oraș se găsește această promenadă // magnifică, împădurită și răcoroasă, pitorească și înmiresmată. Spre orele șapte ale serii, la apusul soarelui și, mai târziu, pe timpul unui clar de lună dintre acelea de august care strălucește ca lumina electrică, trăsurile, faetoanele, cabrioletele, brecurile se încrucișează în galop.

Acesta este un tur al lacului, fără lac. Întreaga societate a Bucureștilor defilează la rândul său de-a lungul acestui neasemuit bulevard, doamnele etalându-și cele mai strălucitoare toalete, domnii făcând paradă cu o eleganță de-a dreptul pariziană de caii de rasă minunat înhâmați sau de trăsurile aduse de la Paris sau de la Viena.

Mai târziu, în timp ce doamnele se întorc acasă pentru a se îmbrăca și a merge la baluri, domnii merg la Rașca, unde se face muzică și unde se întâlnește lumea mondenă românească, care seamănă, până la confuzie, cu cea pariziană, și după aceea la Herăstrău³⁴, grădină imensă, presărată cu boschete misterioase și cu cămăruțe foarte speciale, amplasate la capătul șoselei. Aici este locul unde se dau p. 193 întâlnirile // galante și unde se pregătesc supeurile fine și micile petreceri intime.

Această grădină, deschisă toată noaptea, dă adăpost acelor țigani despre care am vorbit în scrisoarea mea despre Pesta³⁵. Sunt interpreți țigani pe care locuitorii Bucureștilor îi întrețin pentru distracția lor personală. Când Ulise Crețianu ne-a invitat la o cină aleasă în Herăstrău, a chemat în jurul mesei noastre o jumătate de duzină dintre acești țigani, care ne-au cântat cu instrumente și voce toate melodiile din toate țările.

Gata să asimileze rapid cele mai incredibile motive, înzestrați cu o ureche <muzicală> extraordinară și o agilitate a degetelor uluitoare, ei cântă fără partitură și e de ajuns să le fredonezi câteva note pentru a le prinde imediat și a le repeta cu viorile și ghitarele lor. Ne-am dorit să ascultăm cântece românești; mărturisesc că p. 194 n-am înțeles nimic și că am găsit melodia acestor refrene naționale foarte simplă și destul de monotonă; dar gazdele au fost foarte atașate și au lăsat să le scape // la fiecare vers strigăte de admirație și de desfătare.

Este obiceiul ca, după două ore de audiție, să i se ofere celui ce dirijează orchestra un pahar mare cu vin alb. pe fundul căruia odihnesc câteva monede de aur, date de comenseni. Muzicantul bea lichidul, socotit de primă calitate, și pune gologanul în buzunar.

Cea mai mare distracție a tinerilor români este să conducă un atelaj în galop nebun. În ciuda stării proaste a străzilor și drumurilor, sentimentul vitezei depășește zdruncinătura. Vizitii din București s-au obișnuit să nu-și menajeze nici clienții, nici vehiculele. Sunt, majoritatea, ruși cu capul acoperit ca mujicii, supuși la cel mic semn, slugarnici la cea mai ușoară atingere de baston, de care nu sunt cruțați. Mari, bine făcuți, imberbi și cu forme proeminente, acești birjari au o voce îngerească, care a stârnit întrebări indiscrete din partea noastră, puse prietenilor. Ni s-a răspuns că aproape toți vizitii din București sunt castrați de proveniență rusă și

³⁴ *Kerastereau*, loc preferat pentru plimbare de lumea elegantă din București încă de la începutul secolului al XIX-lea.

³⁵ În *Voyages d'un fantaisiste. Vienne – Le Danube – Constantinople*.

că aparțin unei secte religioase, obscură și // secretă, care a jurat ură înmulțirii p. 195
<rasei umane> și își mutilează adepții³⁶. Guvernul rus îi urmărește susținut pe șefii
acestei asociații religioase, dar nu a izbutit să-i descopere sau să le afle secretele.
Este neobișnuit să găsim în secolul al XIX-lea o reuniune de fanatici atât de
dezinteresați și atât de incoruptibili ca aceia.

Populația Bucureștilor se compune din boierime, care este numeroasă și
ilustră, și din popor, <alcătuit> din țărani și foștii rumâni legați de glie. Până în
1850, ultimii nu puteau avea o proprietate; principele Cuza³⁷ a fost cel care a dat o
lege rurală³⁸ ce a permis țăranilor să devină proprietari. Această lege (împărțind
averile) și imigrația străină încep să formeze în România o a treia stare, care va
păstra echilibrul între boierime și popor.

În acest moment, burghezia este în perioada copilăriei, poporul muncește,
supus și primind lovituri; boierii se distrează, dansează, își cheltuiesc averile și
capitalul și fac politică. //

p. 196

Am vorbit deja despre această tendință spre plăceri care-i caracterizează pe
boierii români. Crescuți la Paris, ei raportează la asta gusturile și obiceiurile și
pretind să le regăsească la București. Ei nu ajung aici decât siliți de <lipsa de> bani
și. admirabil sprijiniți de un pământ fertil și nou-nouț încă, devorează terenurile
fără socoteală. Marile averi sunt frecvente în România. Se vorbește cu ușurință de o
familie care posedă două sute de mii de livre³⁹; sunt oameni fără importanță. Există
patrimoniile de zece, de douăzeci și de treizeci de milioane <de franci> de învârtit cu
lopata. Toate aceste averi sunt înglodate în ipoteci și nu ar putea nicicum să fie
lichidate fără a suferi deprecieri importante. Românii nu țin cont de asta; ei știu că
pământurile lor trebuie să-și dubleze valoarea în șapte ani și speră că într-o zi vor
regăsi echilibrul. În așteptare, mănâncă, beau, dansează și fac curte femeilor.

Sub acest ultim aspect, românul este un executant nemaipomenit. Lenea,
ușurința moravurilor, temperamentul, împrejurările, totul contribuie la acest abuz al
sănătății și distracției. // Legislația română favorizează până la un punct legăturile p. 197
amoroase. Ea a decretat divorțul și, datorită acestui mijloc de încheiere facilă dat
tuturor, sunt frecvenți bărbații care au divorțat de cinci sau de șase ori și se
întâlnesc femei foarte tinere care sunt la al patrulea soț. Bărbații sunt toți filozofi,
femeile toate indiferente. De dimineața până seara, gurile Bucureștilor conjugă
verbul: eu mă distrez, tu te distrezi, noi ne distrăm etc.

Poporul, dimpotrivă, este hărăzit muncii și servituții; el a conservat costumul
pitoresc al țăranului de la Dunăre: o haină ușoară, lungă, albă din dril, strânsă la
brâu cu o cingătoare din piele, și pantalonul larg din pânză, rețezat la pulpa

³⁶ Referire la secta religioasă a scopiților, ai cărei adepți se supun castrării. Secta scopiților a
fost persecutată în Rusia, cei mai mulți dintre ei fiind exilați în Siberia, iar unii uciși. O parte a
scopiților s-a refugiat în țările române, cele mai mari comunități fiind în București, Galați și Iași.
Primii scopiți au apărut în București în 1840, comunitatea lor ocupând cartierul dintre strada Romană
și Calea Moșilor.

³⁷ Alexandru Ioan Cuza (1820–1873), domn al Principatelor Unite ale Moldovei și Valahiei și
al sutului național România (1859–1866).

³⁸ Promulgată în 14/26 august 1864, va intra în vigoare în 23 aprilie/5 mai 1865.

³⁹ Veche monedă franceză, dar și nume rămas în uz pentru franc.

p. 198 piciorului. Dedesubt, nici cămașă, nici jiletcă; ne dăm seama prin pânza despicată de pielea brună și arsă de soare. Aș spune că sunt atâtea femei care n-au ca îmbrăcăminte decât o rochie și nici o fustă; formele se trădează cu nerușinare sub stofă și uneori se descoperă fără mister. Bărbații sunt urâți, încovoiați și murdari; // femeile le seamănă, chiar dacă soiul lor este mai frumos și mai mândru; am văzut, printre altele, o țărancă din Transilvania al cărei chip încadrat de plete negre și ale cărei trăsături accentuate aminteau tipul roman în toată splendoarea și măreția sa clasică.

Am spus, clasa bogată în România se ocupă mai cu seamă de politică. Cum ar fi putut fi altfel? Supusă Turciei căreia îi plătește un tribut, guvernată de un domn care se numește Carol⁴⁰ și care este nepotul regelui Prusiei, ruptă de Austria care a luat Transilvania și de Rusia care și-a alipit Basarabia, România astfel amenințată de toate puterile care o înconjoară, tinde să se unifice și să-și regăsească autonomia dunăreană. Ea vorbește o limbă a ei, foarte frumoasă și foarte sonoră, care se apropie de italiană sau, mai degrabă, de romana clasică puternic italianizată; ea are moravuri și tradiții care nu au nici o legătură cu cele ale țărilor din jur.

p. 199 Acestea sunt, într-un fel, moravuri franco-orientale. // Românii păstrează o recunoștință eternă Franței și lui Napoleon III pentru că le-a mărit în 1856 teritoriul și pentru că a reunit Moldova și Țara Românească sub același guvernământ.

Omul care a făcut cel mai mult pentru țara de-abia născută se numește Mihail Kogălniceanu⁴¹. Este *domnul Thiers*⁴² al României. Literat distins, orator de primă mărime, fost președinte al Senatului, fost de mai multe ori ministru, recunoscut și aclamat de toată populația, domnul Kogălniceanu este un om simplu și modest, de apartenență burgheză, vorbind franceza într-o manieră excelentă, și om de gust înainte de toate.

Am conversat îndelung cu el în fermecătoarea sa vilă de la Șosea, unde totul ne-a amintit de rafinamentul și eleganța parizianului literat și fin. Domnul Kogălniceanu e veritabilul burghez al Dunării, iubindu-și țara, astfel că lacrimile îi vin în ochi când vorbește de ea. El s-a retras astăzi din afacerile publice; dar toți românii îl urmăresc // și îl privesc ca pe <trimisul> providenței, care la un moment dat va da semnalul deșteptării.

p. 200

Domnul Kogălniceanu vede cu durere antrenarea clasei române inteligente spre frivolitate și plăcere; dar el are încredere în inima și în generozitatea acestui popor înflăcărat și entuziast. Românul nu este corupt, este activ; el nu este deloc egoist sau invidios; are calități excelente.

Am putut, mai mult decât oricare altul, să apreciez acest abandon, această grație, această delicatețe a românului către cei care îi sunt oaspeți și mai ales către francezi. Am trimis din București o sumedenie de suveniruri și de note pe care n-am făcut decât să le rezum în această scrisoare. Vă voi cere într-o zi permisiunea de a consacra mai multe coloane <din jurnal> acestei țări fermecătoare, pe care o cunoaștem atât de puțin și care ne cunoaște atât de bine, și care acționează în ceea ce ne privește ca soră mai mică, devotată și dezinteresată. //

p. 201

⁴⁰ Carol I de Hohenzollern-Sigmaringen (1839–1914), domnitor (1866–1881) și rege al României (1881–1914).

⁴¹ Michel Korgonitzano (1817–1891), om politic, istoric, scriitor și publicist român.

⁴² Adolphe Thiers (1797–1877), om politic, avocat, istoric și jurnalist francez.

XVIII

Constantinopol, 19 septembrie <1872>

Tranziția este bruscă între Giurgiu și Rusciuc, adică între extremul Occident și Orient, între creștinism și mahomedanism, între caschetă și turban. Zece minute cu vaporul pentru a traversa Dunărea și cu asta am spus totul. [...] // În cele din p. 202 urmă, la Rusciuc am pus piciorul în Orient.

JACQUES ÉLISÉE RECLUS

(1830–1905)

Militant și teoretician anarhist, pedagog, geograf, precursor al geografiei sociale, al geopoliticii, scriitor, Jacques Élisée Reclus este autorul unei vaste opere științifice: *La Terre*, 2 volume, *Géographie universelle*, 19 volume, *L'Homme et la Terre*, 6 volume, *Histoire d'un ruisseau* și *Histoire d'une montagne*, dar și a peste 200 de articole cu caracter geografic, a 40 de articole pe teme diverse și a 80 de articole pe teme politice.

Jacques Élisée Reclus s-a născut în vestul Franței, în mica localitate la Sainte Foy la Grande din departamentul Gironde, la 15 martie 1830 într-o familie de protestanți. Tatăl său, Jacques Reclus, pastor calvin, inițial remunerat de stat și apoi independent, a fost o vreme și profesor la colegiul protestant din localitate. Pastorul și soția sa, Zéline Trigant-Marquey (1805–1887), au avut paisprezece copii, dintre care trei au murit de mici, Élisée fiind al patrulea dintre copii. Urmare a deciziei tatălui de a renunța la retribuția de la stat, bunicii materni, pentru a degreva familia de o parte de cheltuieli, l-au crescut pe Élisée la reședința lor, La Roche-Chalais din Dordogne, până la vârsta de opt ani. În 1838 acesta a revenit în sânul familiei, stabilită între timp la Orthez. În 1842, la vârsta de 12 ani, tatăl său, care dorea să-l facă pastor, l-a trimis la Neuwied, în Prusia, să studieze la colegiul pastorilor luterani Frații Moraves, unde se afla și fratele său mai mare, Élie. Deși a frecventat cursurile numai doi ani, neputând să se acomodeze cu mediul din colegiu și mai ales cu caracterul superficial al învățământului religios, el a reușit totuși să se familiarizeze cu limbile germană, engleză și olandeză, să aprofundeze cunoștințele de limba latină, dar și să vină în contact cu personalități ale vremii. Împreună cu fratele său Élie, între 1844–1847, a locuit la Sainte Foy la Grande, la sora mamei, Louise Trigant, căsătorită cu bogatul notar Pierre Léonce Chaucherie, unde a urmat cursurile colegiului protestant și s-a pregătit pentru bacalaureat, susținut și obținut la Universitatea din Bordeaux în 1848. Timp de un an frecventează la Montauban cursurile facultății de teologie protestantă, de unde avea să fie exmatriculat din cauza activității politice. Tot mai atras de ideile socialiste vehiculate în epocă, el a abandonat definitiv studiile teologice în 1850. Un an mai târziu îl găsim la Berlin, unde urmează, timp de un semestru, cursurile de geografie și, pentru a se întreține, dă lecții de franceză. Aici avea să facă cunoștință cu celebrul geograf german Carl Ritter, devenind discipolul acestuia. În vara anului 1851, împreună cu Élie, revine la Orthez, traversând Franța pe jos, experiență ce a contribuit la modelarea caracterului viitorului geograf. Tot acum a scris articolul *Développement de la liberté dans le monde*, care va fi publicat în „Le Liberaire” abia la două decenii după moartea sa (1925), în care afirma că „anarhia este cea mai înaltă expresie a ordinii”.

Lovitura de stat de la 2 decembrie 1852 prin care Ludovic Napoleon Bonaparte răsturna republica și deschidea calea instaurării monarhiei, a stârnit reacția celor doi frați, care și-au manifestat public ostilitatea față de noul regim. Amenințați cu arestarea, ei se refugiază la Londra, unde trăiesc modest, din lecții de franceză sau din munci pasagere, ca de pildă cea de administrator al unei ferme agricole din Irlanda. Aici tânărul Élisée a descoperit sărăcia împovăraătoare a țăranimii irlandeze, accentuată și de seceta și foamea din 1847, fapt care a contribuit la sedimentarea ideilor sale socialiste. Până în 1857, când avea să revină în Franța, a călătorit în America, unde a exercitat diferite meserii, cum ar fi cea de preceptor la cei trei copii ai unei familii de plantatori de origine franceză, prilej de a veni în contact cu situația sclavilor de pe plantații. Revoltat de condiția acestora, Élisée a devenit un susținător fervent al nordiștilor în timpul războiului de secesiune. În 1855 pleacă în Columbia, unde timp de un an și jumătate încearcă să pună pe picioare o plantație de banane și cafea, dar lipsa de experiență, de fonduri, ca și problemele de sănătate au contribuit la eșec. Rămas fără

susținere financiară, el s-a decis să părăsească Columbia și, în iulie 1857, s-a îndreptat spre Franța, stabilindu-se, împreună tot cu fratele său Élie, la Neuilly-sur-Seine, în apropiere de Paris. Aici cei doi îi întâlnesc pe Auguste Blanqui și Pierre-Joseph Proudhon, iar Élisée devine membru al Societății de geografie. Din 1859 începea colaborarea cu influenta și prestigioasa revistă „Revue des deux Mondes”, unde până în 1868 avea să publice articole de geografie, geologie, literatură, politică, economie, arheologie, făcându-se remarcat de editura Hachette, care avea să-i propună editarea de ghiduri de călătorie, ca de pildă *Guide du voyageur à Londres et aux environs* (1860), ceea ce i-a permis să călătorească în Germania, Elveția, Alpii italieni, Anglia, Sicilia, Pirinei. Prima sa carte, *Voyage à la Sierra Nevada de Sainte-Marthe*, apărută în 1861, constituie o povestire a aventurilor sale columbiene.

În octombrie 1863 Élisée, alături de fratele său, s-a numărat printre fondatorii „Société du Crédit au Travail”, al cărui scop era întrajutorarea muncitorilor, iar un mai târziu, împreună cu alte 20 de persoane, pune bazele „Association générale d’approvisionnement et de consommation”. În 1864 a aderat la „Association internationale des travailleurs”, fondată în septembrie la Londra, care va deveni Internaționala I. Cu această ocazie îl cunoaște pe Mihail Bakunin, considerat de mulți „tatăl anarhismului modern”, de care îl va lega o lungă prietenie, bazată și pe identitatea de convingeri. Împreună cu acesta a participat în 1867 la Lausanne la al doilea congres al „Association internationale des travailleurs” și la Geneva la primul congres al „Ligue de la Paix et de la liberté”. În 1868 a aderat la „Alliance internationale de la démocratie socialiste”, fondată de Bakunin, un an mai târziu fiind admis în Consiliul general al „Association internationale des travailleurs” și participând la Londra, în calitate de invitat, la două ședințe ale Internaționalei I.

În paralel, în 1867 și 1868 a publicat două volume dintr-un tratat de geografie generală, intitulat *La Terre, description des phénomènes de la vie du globe*, care îi vor aduce recunoașterea internațională, fiind prima lucrare din vasta trilogie: *Nouvelle Géographie universelle* (1875–1893) și *L’Homme et la Terre* (1905–1908).

În timpul războiului franco-prusac și al Comunei din Paris, Élisée s-a angajat activ în acțiuni politice și militare. Astfel, în toamna 1870, în timpul asediului Parisului, s-a înrolat voluntar în batalionul 119 al Gărzii naționale, apoi în batalionul de baloane cu aer condus de caricaturistul și fotograful Felix Nadar, prietenul său. Câteva luni mai târziu, împreună cu André Léo, Benoît Malon și fratele său Élie, au pus bazele ziarului „La République des travailleurs”. După proclamarea Comunei, în martie 1871, s-a înrolat voluntar în Federația Gărzii naționale, iar nu peste mult timp a fost făcut prizonier și încarcerat inițial la Satory, de unde a fost transferat întâi la Brest și în cele din urmă la Trébéron. A stat în închisoare 11 luni (aprilie 1871–martie 1872). La 15 noiembrie 1871 Consiliul de război l-a condamnat la deportare în Noua Caledonie, dar renumele științific, ca și susținerea intelectualilor britanici care au inițiat o petiție, semnată de importante personalități științifice printre care Charles Darwin, au dus la comutarea pedepsei în zece ani de exil. Deși susținătorii l-au sfătuit insistent să facă recurs, Élisée a refuzat și a plecat în exil în Elveția, la Lugano, unde avea să-și continue activitatea politică, fondând o secțiune a Internaționalei I la Vevey împreună cu prietenul său, cartograful Charles Perron. Exilul a durat până în martie 1879.

Între 1872–1875 a publicat în cotidianul lui Leon Gambetta, „La République française”, 25 de articole cu temă geografică sub titlul *Géographie générale*, iar din mai 1875 începea publicarea, tot în foileton, a altei lucrări, *Nouvelle Géographie universelle*. Din 1874, după moartea celei de-a treia soții, Élisée a locuit mulți ani pe malul lacului Lemán la: La Tour-de-Peilz (1874–1875), Vevey (1875–1879), Clarens (1879–1890). În 1875 se căsătorește cu Ermance Gonini, văduva unui văr al mamei sale. În tot acest timp a continuat să întrețină relații strânse cu prietenul său Mihail Bakunin, la moartea căruia, în iulie 1876, a ținut un discurs emoționant, ca și cu Piotr Kropotkin, cu James Guillaume, a publicat articole pe teme politice, dar mai ales geografice, a colaborat la „L’Almanach du peuple” și „la Révolte”, a lansat, la Geneva, împreună cu camaradul său Charles Perron, revista „Le travailleur” (1877), definindu-și *comunismul literar* ca pe o „consecință necesară și inevitabilă a revoluției sociale”, expresie a „noii civilizații ce inaugura această revoluție” ce ducea la „dispariția tuturor formelor etatiste”. În 1883 a fost implicat în procesul intentat la Lyon lui Kropotkin, fiind considerat un colaborator al acestuia în organizarea „unui partid anarhist internațional”. Deși amnistiat în 1879, el a continuat să locuiască până la sfârșitul anilor optzeci la Clarens, pentru ca din 1890 să revină în Franța unde a locuit la Nanterre, Sèvres și Bourg-la-Reine. La Clarens a definitivat *Histoire d’une montagne* (1876) și primele volume din *Nouvelle Géographie universelle*. Ultima

lucrare a fost tradusă în mai multe limbi, fiind cunoscută în Australia și Orientul Apropiat, dar și în China și America de sud, autorul ei bucurându-se de o largă recunoaștere internațională și primind distincții de la prestigioase societăți: în noiembrie 1891 a primit marea medalie de aur a Societății de topografie a Franței, în februarie 1892 cu „titlu excepțional” marea medalie de aur a Societății de geografie din Paris, rezervată de obicei exploratorilor, iar în martie 1894 medalia de aur anuală a Royal Geographical Society din Londra. În tot acest timp a continuat să călătorească în Italia, Algeria, Statele Unite, Canada, Brazilia, Uruguay, Argentina, de unde a cules impresii și a observat particularitățile locale.

Întreaga sa activitate științifică nu a trecut neobservată de mediul academic și în 1892 Universitatea Liberă din Bruxelles (ULB) îi oferea catedra de geografie comparată și-i decerna titlul de profesor asociat la facultatea de științe. Cursurile trebuiau să înceapă în martie 1894, dar două evenimente aveau să modifice cariera de dascăl a lui Élisée Reclus în Belgia. La 9 decembrie 1893, Auguste Vaillant a lansat o bombă în Camera Deputaților din Paris. Deoarece anterior primise vizita lui Paul Reclus, nepotul lui Élisée, geograful a fost acuzat de autoritățile franceze ca fiind autorul moral din cauza convingerilor anarhiste și a trecutului. Supărat, acesta a difuzat în campusul Universității Libere un text intitulat *Pourquoi sommes-nous anarchistes?*, în care condamna burghezia, preoții, regii, soldații, magistrații, adică cei care, în accepțiunea lui, exploatau pe cei săraci pentru a se îmbogăți, fiind un adevărat apel la revoluție, socotită singura cale de înfăptuire a idealului anarhist. Ca urmare, în ședința din 30 decembrie 1893, consiliul de administrație al Universității i-a cerut să amâne cursul *sine die*, ceea ce a provocat demisia rectorului și a unui mare număr de profesori. În acest context apare ideea creerii unei noi universități, care să răspundă mai bine convingerilor filosofice, materialiste și pozitivistice. Ea a devenit realitate începând cu 30 ianuarie 1894 sub numele de Université Nouvelle, iar cursurile ținute de Élisée Reclus au atras un număr mare de auditori. În 1898, a fondat Institut d'études géographiques ou Institut géographique, aflat sub egida universității și a creat Société anonyme d'études et d'éditions géographiques Élisée Reclus, care a publicat diverse studii geografice, însemnări de călătorie, hărți, în asociație cu capitaliști belgieni

În perioada 1895–1898 a luat parte la proiectul de construcție a Marelui Glob, o machetă de 127,5 m în diametru, destinată a reprezenta cât mai fidel Terra la o scară de 1:100 000 și care trebuia așezată pe colina pariziană Chaillot pentru Expoziția universală din 1900. Costurile ridicate ale acestui proiect (cca. 200 de milioane de franci) au împiedicat materializarea lui.

Moare la 4 iulie 1905 la Torhout, în apropiere de Bruges, fiind înmormântat la cimitirul din Ixelles.

Vizita lui Élisée Reclus în regiunile miniere ale Transilvaniei a avut loc în timpul exilului în Elveția, cel mai probabil în cursul anului 1872. Cu acel prilej a vizitat salinele de la Praid și Turda, constatând că deși în primul caz există „un veritabil munte de sare pură a căruia cupolă joasă, nu are mai puțin de șapte kilometri jur-imprejuri” și are „de două ori mai multă materie decât faimosul munte de sare Cardona”, cel de-al doilea „are avantajul de a fi exploatat ușor în carieră și de a fi mult mai bine cunoscut pe piața produselor în țările consumatoare, adică în câmpia ungară”. La Turda, francezul a coborât în interiorul salinei până la punctul de exploatare, a descris atmosfera și felul de a desprinde blocurile din masa de minereu și de a le secționa în bucăți mai mici. De aici, urmând valea Arieșului, s-a îndreptat spre Rimetea, interesat de zăcămintele de plumb, mercur, galenă și mai ales de fier. Deosebit de sugestiv este tabloul făcut localității, cu multe case „construite din piatră solidă și nu din chirpici sau lemn, ca majoritatea clădirilor din Transilvania”, care impresionau prin curățenia lor. Reconstructă parțial după incendiul din jurul anului 1870, Rimetea avea „pe partea străzii, o fațadă uniformă, împodobită cu coloane și sculpturi de proastă calitate”, iar din loc în loc grămezi de grinzi arse și resturi rămase de la incendiu. „Belșugul era general în Rimetea”, concluziona Élisée Reclus, atestat, în opinia sa, și de „bogăția costumului fetelor, în care sunt amestecate modele germane din Evul Mediu cu altele ungurești și orientale”. Astfel de costume, „din care fiecare reprezintă o mică avere”, fiind împodobite cu ciucuri din aur, cu emailuri și grane, cu perle și mătese”, pot fi întâlnite numai „într-o țară în care fiecare obiect de toaletă se transmite în întregime din generație în generație”.

Următoarea oprire a fost la Baia de Arieș, la spălătoriile și minele de la Roșia Montană, la Muntele de la Detunata. La Roșia Montană a văzut cum se obține aurul din nisipul râului, îndeletnicire practică de mulți localnici, care le aducea, potrivit mărturisirii unuia dintre ei, în funcție de anotimp și noroc, „un câștig până la doisprezece florini într-o săptămână; produsul lunar al

muncii lui poate cu greu fi evaluat la mai mult de douăzeci de florini, mai puțin de cincizeci de franci”. În paralel aici exista și o exploatare a aurului ce aparținea guvernului ungar, bine organizată, cu clădiri noi și utilaje moderne. Minele de la Roșia Montană erau foarte bogate în minereu, dacă avem în vedere că „producția anuală de aur este evaluată la patru sute cincizeci de kilograme de metal pur sau mai mult de un milion și jumătate de franci; dar în anii favorabili, atunci când minerii au norocul să dea peste un filon de aur pur, recolta depășește zece milioane”, nota Reclus. Ultimul popas a fost la Deva și Hunedoara. În prima localitate a văzut fortăreața distrusă în mare parte de explozia unei pulberării, iar în cea de-a doua a remarcat castelul Huniazilor, aflat de ceva timp în reconstrucție și și-a exprimat speranța că uzina metalurgică construită de curând, menită să valorifice zăcămintele de fier din zonă, va fi urmată cât de curând de impunerea localității drept un centru important în exploatarea și prelucrarea fierului și obținerea oțelului.

ÉLISÉE RECLUS

Călătorie în regiunile miniere ale Transilvaniei vestice¹

p. 17

VI

Formarea sării în Transilvania – Salinele de la Turda – Puțul Iosif² – Puțul Tereza³ – Puțul prăbușit

Cercetarea geologică a Transilvaniei a arătat că, în ansamblu, toate formațiunile recente, ce ocupă mare parte a câmpiei vălurite a Transilvaniei⁴, chiar în centrul țării, pot fi socotite un fel de capac pus peste un imens strat de sare impură, rămas dintr-un vechi bazin lacustru evaporat. Acest bazin de sare, ar fi ușor de exploatat fie direct, fie cu ajutorul a șase sute izvoare de sare care țâșnesc <la suprafață>, pe nu mai puțin de douăzeci și cinci de mii de kilometri pătrați; dar, în afară de această bogăție minieră, într-adevăr inepuizabilă, aflată în profunzimea solului, Transilvania mai are cantități enorme de sare care ajung la suprafață și pe care ploile le spală și le sculpează în forme bizare. La Praid⁵, pe valea Mureșului⁶ răsăritean se vede chiar un veritabil munte de sare pură a cărui cupolă joasă, nu are mai puțin de șapte kilometri jur-împrejur, conține, se spune, de două ori mai multă materie decât faimosul munte de sare Cardona⁷ din Catalonia. În altă parte se văd piramide de sare, formate pe solul argilos, ca niște corturi ale armatei.

Stratul sării de la Turda⁸ nu este ca la muntele de la Praid, dar are avantajul de a fi exploatat ușor în carieră și de a fi mult mai bine cunoscut pe piața

¹ Traducere după Élisée Reclus, *Voyage aux régions de la Transylvanie Occidentale*. Texte et dessins inédits, în „Le tour du monde. Nouveau Journal des voyages”. 1873, p. 17–32.

² Joseph.

³ Thérèse.

⁴ Mezöseg.

⁵ Parajd, sat. com., jud. Harghita.

⁶ Maros.

⁷ Localitate în Catalonia, provincia Barcelona.

⁸ Thorda.

produselor în țările consumatoare, adică în câmpia ungară. La baza salinei Turda șerpuieste râul Arieș⁹, drum natural care poartă blocurile de sare gemă în orașele de pe malurile Mureșului și ale Tisei¹⁰. Este un privilegiu comercial că Turda, antica *Salinx* romană, a trebuit să fie un oraș minier încă din primele licăriri ale istoriei dacice. Acum, zăcămintul dă în medie douăzeci de mii de tone de sare gemă pe an; dacă ar fi necesar, ar putea da ușor însutit.

p. 18 Mina mare de la Turda este în nordul orașului. // Vagonetul ne-a transportat în interiorul colinei de sare pe o cornișă care domină una din marile săli de extracție. De jos urcă o rumoare surdă de voci și ecouri. O brumă ușoară umple spațiul infinit pe care privirea încearcă să-l destrame. Mici puncte luminoase sau mai degrabă licăriri cutreieră în puțuri imense, dar nu distingem punctul de lucru, nici măcar o umbră imprecisă care să aducă a formă umană. Căutăm un indiciu, un punct fix care să ne permită să ne dăm seama de adâncimea abisului; pentru <cei care au ameteală; abisul> este fără fund; în realitate de jos până la boltăj sunt o sută patruzeci și patru metri, înălțime aproape egală cu cea a vârfului <catedralei> din Strasbourg sau a Marii Piramide <din Gizeh>.

O scară interminabilă, tăiată cotit în sarea cristalină, ne permite să coborâm și ne conduce deodată pe culoarul mării săli, în centrul lumii minerilor. Lucrătorii, unguri în cea mai mare parte, sunt goi până la brâu, căci munca este dură și corpul lor este aproape tot timpul scaldat în sudoare. Așezați doi câte doi într-un spațiu tăiat în roca de sării, muncesc să desprindă <minereul>. Toate mișcărilor lor sunt egale și ritmice; se apleacă și se ridică în același timp, târnăcoapele lor cad precis în același timp pe linia ce marchează separarea celor două blocuri. Apoi, ei se ocupă cu desprinderea în lături a pietrei, apoi o desprind în partea de jos prin lovitură de târnăcop aplicate orizontal. Un sunet clar al rocii îi anunță că masa de sare este în sfârșit liberă. Ei o asigură cu ajutorul unei pârgii, apoi își șterg fruntea și se odihnesc un moment înainte de a ataca alt bloc. Această muncă este foarte grea, dar este destul de bine plătită în comparație cu rata medie a salariilor din Transilvania. Fiecare bucată lungă de sare este împărțită în sferturi, adică în bucăți de cincizeci de kilograme, pentru care minerul primește șaptesprezece sau optsprezece centime; ei pot tăia și în <bucăți> de douăzeci sau douăzeci și șase <de kilograme> după forța<fiecăruia> și după duritatea rocii. Deci <lucrătorul> câștigă în jur de cinci franci într-o zi de muncă de zece ore. De obicei, lucrătorul își începe munca la ora patru dimineața; lucrează până la ora două după amiază, apoi iese la aer și se ocupă cu îngrijirea viei, care este aproape peste tot proprietatea sa. Faptul că sunt mai bine plătiți decât alți lucrători este o relativă ușurare: dacă salariul era prea mic, n-ar fi forțat de sărăcie să accepte.

Modul de exploatare s-a modificat în cursul secolelor. Escavările au acum formă de cupole sau de clopote; pe măsură ce activitatea avansează, mina se adâncește și se lărgeste totodată, dar de o manieră în care pereții de incintă se apropie de verticală pentru a sprijini greutatea masei superioare <a rocii de sare>.

⁹ *Aramyos*.

¹⁰ *Tisza*.

În sfârșit, recent a fost concepută tăierea rocii în culoare lungi, ai căror pereți laterali se întâlnesc în arcade ca acelea ale cazematelor. Astfel sunt exploatare minele de la Ocna Mureș¹¹ și începe să se lucreze în aceeași manieră într-o parte a minei Turda; dar vechiul mod de exploatare nu a fost abandonat și locul unde cel mai mare număr de mineri se găsesc adunați este „puțul Iosif”, în care ne-a dus însoțitorul nostru. Din această enormă cavitate au fost îndepărtați patru sute de mii de metri cubi de sare gemă și lucrătorii nu încetează să o adâncească.

Cea mai mare dintre săli, puțul Tereza¹², nu avea mai puțin de o sută cincizeci și șase de metri adâncime și un diametru corespunzător. Cupola, excavată în sânul rocii, era poate cea mai vastă dintre toate cele făcute de munca omului; în tot cazul nu avea egal printre cele pe care arhitecții le-au ridicat pentru catedrale și palate. S-au săturat să sape și să lărgească continuu: asta a fost într-adevăr o idee bizară de a persista în căutarea sării la mare adâncime, mai ales când la același nivel în câmpia vecină se găsește din abundență. Mina Tereza a fost deci abandonată.

La ieșirea din puțul Tereza paznicul ne-a pus să urcăm pe o scară săpată ca și celelalte în sare naturală. Curând o rază de soare a făcut să licărească cristalul strălucitor al pereților, ghidul a ridicat o scândură încuiată cu lacăt, apoi a deschis ușa unui hambar; am ieșit la aer. Spațiul înconjurător era un adevărat deșert din Africa. Dealuri de argilă brumărie ne ascundeau orizontul câmpiei și al munților; stânci de sare impură își ridicau lângă noi vârfulurile lor punctate în nuanțe de roz, de bleu, de verde datorate substanțelor cu care erau amestecate; buruieni, ierburi, vegetația neînsemnată a plajelor marine își ridicau din adâncituri tulpinile și florile de un albastru deschis; în fundal o urmă de sare strălucea arătând, prin meandrele sale, locul unde curge un pârâu în sezonul ploios: bălți cu apă sărată, mărginite de un guler alb ca de zăpadă, apăreau din fundul adânciturii în formă de crater. Un soare nemilos care radia căldură și lumina, ne frigea craniul.

Bălțile de pe platou arătau poziția exactă a puțurilor prăbușite. Una din aceste gropi, care a fost deschisă în 1872, este mereu în transformare, având în vedere activitatea geologică. Prin prăbușirea în fundul minei, fragmentele bolții au ridicat apa sărată care era acumulată în timpul secolelor și au adus la suprafață grinzi groase, ce serveau altădată drept cadru de susținere; la marginea craterului, pe apa îngălbenită, se văd toate lemnele încalcite într-o plută. Deschiderea pantelor, încă foarte rapidă, nu a dus la stabilizarea pantei, ce continuă să se prăbușească, <antrenând> uneori mase mari <de rocă>, // alteori resturi de moloz; pământul alunecă în mici avalanșe din toate părțile ca într-o clepsidră imensă; se spune că groapa atrage toate aceste fragmente, pe măsură ce mișcarea și zgomotul care le însoțește contrastează cu liniștea și imobilitatea spațiului înconjurător.

p. 19

¹¹ *Maros Ujvar*, oraș, jud. Alba.

¹² Le puits de Thérèse.

„Valea transversală”¹³ a Turdei – Câmpia Criștiș¹⁴

La vest de Turda se ridică dealuri goale, gri și posace, care la început par lipsite de interes. Cu toate acestea, de la distanță au arătat o despicătură asemănătoare capătului unui defileu, pe care o putem descrie ca pe un admirabil defileu montan. Trebuie să fim lăsați să ne convingem și am pornit la drum.

Drumul foarte prost, presărat cu pietre și periculos de înclinat, ocolește un deal unde ici-colo roci de alabastru, albe ca zăpada, străpung stratul subțire al pământului, acoperit cu cărbune, ierburi și mușchi. Dincolo de un mic deal, coborâm într-o mică luncă mocirloasă unde șerpuiește un pârau pe sub frunzișul copacilor. Urmăm cursul și deodată ajungem în fața unei mori toată presărată cu făină, pusă ca din întâmplare în mijlocul cascadelor. O tânără româncă încântătoare este la intrarea adăpostului. Soțul, un tânăr superb cu păr lung blond și cu un surâs binevoitor, ne-a invitat să intrăm în locuința lui, ne-a chestionat discret și ne-a lăsat să contemplăm imaginile sfinților, vechi chipuri bizantine, care pentru un colecționar de tablouri au un anumit preț.

Moara este așezată chiar la intrarea în defileu. De acolo dealul cu pantele monotone se rupe pentru a forma doi pereți de rocă albă sau de un galben auriu, presărați cu constelații de mușchi înnegriți. Din proeminență în proeminență, privirea urcă până la cer, asemănător cu un voal lung bleu întins deasupra unui coridor îngust; în jos se pierde într-o umbră umedă. Suntem într-adevăr într-o „vale transversală” ca aceea din Pirineii Orientali¹⁵ și din Alpii Maritimi¹⁶, sau, dacă vreți, într-un fel de *jeavă* ca cele lărgite de râurile Noului Mexic și Colorado.

Unul din aceste vârfuri zimțate ce domină valea transversală este găurit dintr-o parte în alta și lasă să treacă un fascicul de lumină; alte caverne apar dimpotrivă ca niște guri negre deschise în grosimea rocii. Două din aceste vizuini oferă cea particularitate remarcabilă din care există puține exemple, de a nu forma în realitate decât o singură și aceeași grotă tăiată în două de ruptura trecătorii. Se vad portalui gigantice ce corespund exact celor două cote ale defileului: un torent de apă a invadat rocile la vremea când ruptura transversală, făcută, spune legenda, prin lovitura de sabie a Sfântului Ladislau¹⁷, nu a avut încă loc sau când dealul // era o singură masă. Cei care fugeau, urmașii probabil ai celor din epoca pietrei, au întărit

¹³ *Le clus*, corect le cluse.

¹⁴ *Keresztes*, între 1918–1924 s-a numit Criștiș, iar din 1924 Oprișani; azi cartier al municipiului Turda.

¹⁵ Lanț al Munților Pirinei.

¹⁶ Lanț muntos situat în sud-vestul Alpilor, mai precis la granița dintre departamentul francez Alpes-Maritimes și provincia italiană Cuneo.

¹⁷ Ladislau I, cunoscut și ca Ladislau cel Sfânt (1040–1095), rege al Ungariei (1077–1095), canonizat de biserica catolică în 1192, în timpul domniei lui Bela al III-lea, considerat un apărător al creștinismului, cel care a contribuit decisiv la desăvârșirea creștinării maghiarilor.

intrarea în aceste două peșteri și resturile zac împrăștiate pe pante. Grupuri de lilieci populează acum drumurile celor două vechi orașe subterane.

Defileul nu este prea lung; am zăbovit acolo. Părăsind pârlul care curge între două mase porfirice fără frumusețe, escaladăm în grabă un promontoriu pentru a coborî în satul Mașca¹⁸, ridicat pe o rocă de alabastru ce domină cursul Arieșului. Aici am așteptat câteva ore echipajul, trimis după noi de un maghiar ospitalier. Grăbiți să se întorcă în grajd, cei patru cai iuți ne-au dus în galop; dar câteodată au încetinit pasul din cauză că drumul pe care îl urmam era un adevărat drum transilvănean, când ușor, acolo unde natura a făcut tot, dar aproape peste tot greu, gropi tăiate în stânci, acoperite de movile și pietre, înconjurate de prăpăstii. Deci am avut o plăcere când am văzut câmpia *Cristiș*, în mijlocul vechii „Livezii a lui Traian”¹⁹, grupul de plopi înalți în spatele cărora se ascundeau casele unde se pregătea masa de seară pentru noi. Ce odihnă plăcută este această locuință simplă a țaranului ungar! Nu are pretenții de arhitectură, dar cât este de plăcut să urci scara din lemn și să te plimbi pe veranda spațioasă spre care arbuștii înmiresmați din grădină își înclină ramurile încărcate de flori! Prin frunziș se văd grajdurile și acareturile în jurul unei curți <pline de> iarbă; un curs de apă tâșnește cu mare putere curgând zgomotos dincolo de perdeaua de arbori, apoi, după câteva sute de metri, se pierde sub perdeaua de sălcii <de pe malul> Arieșului. Mi se pare că sunt dus din nou în plantațiile din Louisiana și desigur ospitalitatea cordială ce ne este acordată aici este de natură să-mi confirme această iluzie.

VIII

Valea Arieșului – Stânca Fecioarei – Rimetea²⁰, istoria sa, locuitorii săi, minele de fier

A doua zi devreme, trăsura noastră a traversat câmpia fertilă unde poporul dac nesupus a încercat în zadar să facă față loviturii armatelor lui Traian și am văzut cum crește înaintea noastră deschiderea văii dintre munți de unde // vine de sus Arieșul. O să intrăm în celebra zonă minieră care a fost pentru popoarele Europei, înainte de descoperirea Americii, principala comoară a metalelor prețioase. p. 22

Intrarea în defileu, adevărată poartă triumfală, este formată de o deschidere pe care inginerii au tăiat-o pentru drumul ce traversează roca de porfir²¹. Spațiul obeliscului, aflat în nordul torentului, se numește Leany-Kö sau Stânca Fecioarei,

¹⁸ *Meskö*, corect *Macsakö*, sat, com. Iara, jud. Cluj.

¹⁹ *Pré de Traian*.

²⁰ *Torotzko*, corect în limba maghiară *Torockò*, sat, com., jud. Alba. Până în anii 60 ai secolului XX s-a numit Trascău.

²¹ Porfirul este o rocă vulcanică dură, formată din cristale mari de feldspat, cuarț etc. înglobate într-o masă de feldspat mărunț sau sticloasă.

din cauza unei tinere prințese pe care tătării au asediat-o într-un castel roman și care ar fi scăpat noaptea pentru a merge să se refugieze pe această stâncă. Trebuie că această tânără să fi fost o zână pentru a-i orbi pe dușmani și a-i împiedica s-o vadă pe pedestalul său înalt.

Minele din grupul Arieș cele mai apropiate de Turda sunt cele de la Rimetea, aflate într-o vale laterală la sud de râu. Munții acestui district au, se pare, numeroase zăcăminte de plumb, de galenă, de mercur; din timpuri îndepărtate, locuitorii acestei țări exploatează numai minele de fier. Aceasta este industria care le-a dat, de-a lungul secolelor, prosperitatea excepțională și ceea ce este mai prețios dintre toate, libertatea. Ocupația lor de mineri și de producători de arme și uneltele-a adus privilegiul de a se governa ei înșiși.

În timp ce atelajul urca încet drumul pe valea Arieșului, șerpuiind printre pantele joase ale Pietrei Secuiului²², unul dintre însoțitorii mei mi-a povestit pe scurt istoria târgului minier. În secolul zece, o colonie de maghiari exploata deja minele țării, dar modul de lucru era mai mult decât primitiv; primele furnale permanente au fost făcute de coloniștii austrieci din districtul Eisenwürzel. Acești mineri abili s-au înțeles ușor cu locuitorii țării, au adoptat limba și obiceiurile maghiarilor și s-au contopit cu restul populației. Un singur obicei amintea de vechea influență germană: la petrecerea lor de nuntă invitații cumpărau vinul.

Dar în afară de această tradiție, care i-a scandalizat pe ungurii din alte districte, obiceiurile locuitorilor din Rimetea contrastează plăcut față de cele ale majorității transilvănenilor. La ei, femeile sunt onorate și se bucură de o mare libertate; instruirea este în general răspândită; bărbații și femeile toți știu să citească, să scrie, să calculeze, toți cunosc istoria țării; limba maghiară este vorbită cu o corectitudine aproape literară; dragostea pentru muncă este o virtute generală.

Sosind la Rimetea, prima noastră grijă a fost de a începe căutarea unui han, dar am făcut degeaba turul locului, la această oră a zilei târgul era o vastă Sahară de nisip fierbinte. Toate casele, construite din piatră solidă și nu din chirpici sau lemn, ca majoritatea clădirilor din Transilvania, ne-au uimit prin curătenia lor. Toate aveau, pe partea străzii, o fațadă uniformă, împodobită cu coloane și sculpturi de proastă calitate: nu este artă, dar cel puțin arhitectul a avut intenții bune de care trebuie să ținem seama. Această reconstrucție generală a unei întregi părți a târgului și îngrămădirea de grinzi arse ici și colo, ne dă impresia că Rimetea a fost de curând devastată de un incendiu²³. Munca de reconstrucție nu a fost încă terminată și hanul se numără printre clădirile întârziate. Deci a trebuit să facem apel la ospitalitatea ungurească.

Am observat un suflet al locului cocoțat pe un acoperiș și câteva cuvinte politicoase au fost de ajuns pentru ca poarta să se deschidă larg în fața noastră. Camera de onoare în care am intrat nu era prea spațioasă, dar, grație unei ordini

²² *Szekel-kő*, corect *Székelykő* (numit și Colții Trascăului), masiv calcaros din Munții Trascăului, acesta din urmă grup montan al Munțiilor Apuseni.

²³ Într-adevăr, Rimetea a avut de suferit de pe urma unui incendiu, izbucnit nu cu mult timp înainte de vizita autorului (în jurul anului 1870). În urma incendiului s-a trecut la reconstruirea caselor cu fațade albe, cu arhitectură specifică, cu influențe secuiești și nemțești care au dus la apariția unui sincretism stilistic aparte în Ardeal.

minunate și unui adevărat geniu al aranjamentului, o mulțime de obiecte diverse, de o curățenie excelentă, erau așezate într-un loc mic. Litografiile reprezentând patrioții unguri din anii revoluției //, desene colorate, fotografiile acopereau o parte a pereților albiți îngrijit cu var; oale vechi, vase în culori luminoase erau agățate de grinzi; băncile, masa, lemnul patului erau împodobite cu picturi cu flori de gust oriental; un cuptor împodobit, în jurul căruia o bancă din piatră permitea familiei așezarea de jur împrejur, ocupa un colț al camerei; pe pat, înalt de un metru și jumătate și acoperit cu covoare țesute, patru perne enorme, dispărute aproape sub broderiile roșii, urcau în etaje până la partea de sus a camerei; huse frumoase acopereau toate țesăturile; bucăți de pânză, împodobite cu desene roșii și negre, de un gust încântător, erau atârnate în toate colțurile tavanului lăsat gol de oale și ulcioare. Se obișnuia ca, în majoritatea caselor din Rimetea, cărțile, în rânduri dese, să fie așezate pe grinzi, cum sunt cârnații și jamboanele în fermele din Franța meridională; dar, la gazdele noastre beletristica era reprezentată doar de o singură carte de poezii patriotice. Cu greu ne permiteam să ne mișcăm în acest mic muzeu, de teamă să nu lovim unele bibelouri sau să mototolim vreo pânză și totuși doamna casei a găsit mijlocul de a ne servi aici masa și ne-am instalat comod pentru o noapte fără a deranja nimic din ordinea generală. A doua zi, când ne-am luat rămas bun de la gazdele noastre, camera pe care am părăsit-o și-a reluat aspectul de sanctuar.

Belșugul era general în Rimetea, așa cum mărturisește bogăția costumului fetelor, în care sunt amestecate modele germane din Evul Mediu cu altele ungurești și orientale. Femeile măritate și tinerele fete, băieții și bărbații se disting prin culoarea panglicilor și prin desenele broderiei <veșmântului> lor; dar, după necesități, erau domnișoare, de altfel atât de grațioase, care strălucea mai mult prin frumusețea ornamentelor lor. O cingătoare din mătase roșie cu ciucuri din aur, adesea împodobite cu emailuri și granate, le înconjura talia; *corsetul*²⁴, care le acoperea pieptul, era brodat cu perle și mătase colorată; o manta albă, bogat îmblănită, făcea să iasă în evidență lumina podoabei lor; de boneta lor din postav auriu atârnă panglici și franjuri aurii. Astfel de costume, fiecare reprezentând o mică avere, nu pot exista decât într-o țară în care fiecare obiect de toaletă se transmite întreg din generație în generație; cu toate acestea, ne întrebăm cu uimire cum pot resursele locale să suporte un asemenea lux.

În orice caz, vechea industrie a fierului nu reprezintă decât o mică parte din bogăția de la Rimetea. Am avut ocazia să vizităm mici furnale din împrejurimi și într-adevăr nu se poate imagina nimic mai mizerabil: este aproape la fel cum trebuie să muncească negrii în Africa. La vederea acestei industrii primitive, care s-a păstrat din secol în secol în zone îndepărtate, înțelegem care este forța obiceiului sau mai degrabă puterea moștenirii: fiul lucrează unde au lucrat tatăl și bunicul său; el continuă să sfărâme aceeași rocă minieră, în aceeași rutină a meseriei chiar și atunci când nu a găsit nici cel mai mic profit și alte munci îl solicită; el nu făcut nimic care să revoluționeze sau să se smulgă din mizeria extremă și din munca tradițională.

Actualmente costurile exploatării celor mai multe furnale depășesc profiturile și numărul minelor descrește de la an la an. În timpul // unei generații producția de

²⁴ *Le fuzö.*

metal s-a micșorat cu două treimi; ea a scăzut de la șase sute la două sute de tone și bineînțeles ea va scădea cu totul, atâta timp cât industria nu se transformă și cât minereul nu va fi folosit cu cele mai ieftine costuri²⁵. De asemenea, oamenii din Rimetea, mai informați decât vecinii lor, se gândesc să înlocuiască industria în decădere printr-o nouă specializare mai lucrativă; ei se ocupă mai ales cu îngrijirea pomilor fructiferi. De asemenea ei sunt renumiți ca excelenți agricultori, grâul lor fiind cel mai frumos și mai greu din toată Transilvania. Totodată ei s-ar putea ocupa și cu reîmpădurirea și redarea verdeții câmpurilor care au fost despuiate de-a lungul secolelor de exploatarea barbară.

IX

Piatra Secuiului²⁶ – Defileul și castelele Rimetei. Colțești²⁷ – Grota Bedeleu²⁸ – Sub Piatră²⁹

p. 26 Muntele ce domină Rimetea în partea de est este celebru în istoria Transilvaniei. I s-a dat numele de Scaunul secuilor sau Piatra secuilor. Sus se ridică deja un puternic castel³⁰ pe care mongolii l-au asediat în secolul al treisprezecelea. Apărătorii, ajunși la ultima rezistență, erau pe punctul de a ceda, când secuii s-au grăbit din văile lor din Carpați, au apărut deodată și țintindu-i <cu armele> // i-au speriat pe asiatici. După această victorie, muntele a aparținut eliberatorilor și câteva ruine ce pot fi văzute în vârful <muntelui> sunt resturile construcțiilor ridicate de ei. Sărbătoarea triumfului este celebrată mereu și în acea zi locuitorii din Rimetea, credincioși unui obicei vechi, sădesc sălcii plutitoare, ca lăncile aruncate care altădată arătau groapa luptătorilor.

„Piatra” este o rocă enormă din jurasic (1127 m înălțime). Ca majoritatea munților de această origine, ea este tăiată pe partea dinspre câmpie de doi pereți prăbușiți care se sprijină pe resturile de darămaturi; vag, seamănă cu un leu culcat ridicând capul; dar frumusețea formelor nu împiedică ca aspectul Pietrei secuilor să fie foarte trist. Toate câmpurile amenajate pe pante sunt dispuse în terase și

²⁵ Pe lângă exploatarea și prelucrarea primitivă a fierului, la decăderea localității au contribuit concurența topitoriilor din Hunedoara și Reșița, mult dezvoltate în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, dar mai ales scăderea rezervelor de minereu (epuizate în secolul al XIX-lea).

²⁶ *La pierre des Szeklers*. Vezi nota nr. 22.

²⁷ *Szent Györgyö (Torotzko Szent Györgyö sau Torotzkoszentgyörgyö)*, o vreme numit Sângiorgiul Trascăului, sat, com. Rimetea, jud. Alba.

²⁸ *Bedellö*, munte și grotă în munții Trascăului.

²⁹ *Buvo Patak*, munte din calcar din cadrul munților Trascău și sat, com. Sălcua, jud. Alba.

³⁰ Cetatea de piatră la care face referire autorul datează din secolul al XIII-lea, înainte de invazia mongolilor, fiind singura din Transilvania care a ținut piept trupelor invadatorilor asiatici. La aproximativ 3 km de Rimetea, la vest de satul Colțești, a fost construită de familia Thoroczkói după 1291 a doua cetate medievală, cetatea Trascăului, a cărei ruină se găsește pe o stancă.

sustinute de pereți din pietriș; nici un arbore nu strică, prin frunzișul lui, uniformitatea dezolantă a acestor trepte cenușii. După recoltare, atunci când orice urmă de cultură a dispărut, se spunea că terasele suprapuse sunt treptele scării gigant făcute pe pantele muntelui.

De pe aceeași înălțime, fără probleme ocolind poalele stâncilor, priveliștea, dacă este posibil, este încă și mai tristă. Privirea se odihnește numai pe ansamblul caselor ciudate din Rimetea, toate asemănătoare și dispuse în rânduri inegale în jurul pietei mari. Grădinile și livezile ocupă toată marginea localității, dar dincolo pământul este gol. În timp ce în cele mai multe țări ale Europei câmpurile sunt mai înverzite decât împrejurimile locuințelor oamenilor, aici este contrariul: satul este o oază în mijlocul deșertului.

Am fi putut coborî direct în felul avalanșelor de pietre, dar am preferat să ne întoarcem printr-un lung ocol, înainte de a intra în defileul nu mai puțin celebru ca acela al Turdei și la fel de sângeros prin lupte: este mai puțin sălbatic, dar zidurile care-l domină au poate mai multă măreție și o mai mare armonie a liniilor. Peșterile acestei văi transversale sunt preferate de vulturi.

Satul Colțești, prin care <am trecut> întoarcerea spre acasă, se află nu departe de intrarea „văii transversale”. Cele două castele, aparținând și unul și altul moștenitorilor unei familii dușmane din Rimetea, nu sunt decât niște ruine. Vechea fortăreață feudală³¹, care se ridică pe colină, are doar un turn dărămat și castelul bucuriei, construit în câmpie, după 1849 a rămas o masă fără formă de dărămturi calcinate pe care le-au făcut românii. Dar împrejurimile satului sunt interesante din cauza peșterilor care se deschid în pantele muntelui Bedeleu.

Aceste roci calcaroase și blocurile <de piatră> erau așa de îngrămădite la baza lor dădeau arborilor și tufișurilor dese, pe care toporul nu le atinsese, o grație sălbatică ce lipsește zidurilor calcinate ale Pietrei Secuilor. Marginile Pietrei sunt mărginite de frunziș; ramurile întreșute ascund pe jumătate intrarea în peșteri³²; printre două ferigi se văd conurile răsturnate ale stalactitelor. În acest ungher al naturii virgine, lăsat din neatenție în mijlocul câmpurilor devastate, o masă enormă de roci căzute din pereți peste alte resturi, care suportă șocul fără a se sparge, alcătuiesc o poartă largă în semi-boltă, încadrând trecerea neclară a câmpiei cum făcea arcada unui apeduct roman. Poarta este anunțată de departe printr-o prăjină terminată <în vârf> cu o legătură de ramuri; părea o mătură uriașă. Acest însemn ciudat așezat pe piatră te duce cu gândul la zeitățile din Africa sau din insulele oceanice. Poate fi un adevărat fetiș, sperietoare pentru spiritele rele care rod munții.

Rocile calcaroase, fisurate se continuă în vest până în vecinătatea <rocilor> de trahit și bazalt ale masivului central Arieș³³. Și aici accidente pitorești sunt numeroase. Putem aminti un munte găurit prin care trece pârâul numit Sub Piatră sau „pârâul ascuns”³⁴; rocile apar după un urcuș greu și pentru a doua zi temperatura se anunță la fel de caldă cum fusese în timpul zilei de azi. Am ținut

³¹ Referire la Cetatea Trascăului.

³² În masivul Bedeleu se află peșterile Huda lui Papara și Poarta Zmeilor.

³³ *Aranvos*.

³⁴ Autorul se referă de fapt la pârâul Huda lui Papară ce izvorăște din peștera cu același nume. un mic curs de apă care se varsă în Arieș după un parcurs de 4 km.

cont de sfaturi și, prudenți, am hotărât ca în loc să mergem pe jos la Baia de Arieș³⁵ prin potecile de munte și prin trecătoarea Sub Piatră, o să urmăm în trăsură drumul mare al Arieșului.

X

Baia de Arieș – Pășunile și pădurile – Minele de aur.

Lupșa³⁶ și holera– Hanul popii

Baia de Arieș, orașul de aur este într-o vale mai plăcută decât Rimetea, orașul fierului. Pâraiele coboară cu rapiditate și în cascade până la râu. Plopilor și aninii cresc la marginea râului; casele și adăposturile sunt împrăștiate în dezordine în mijlocul câmpurilor și pe colinele în pantă. În creștetul munților înconjurători se văd chiar – minunat de bine în această regiune a Transilvaniei – resturi de păduri virgine cu arbori loviți de fulger, fagi și stejari doborâți de vârsta înaintată, trunchiurile lor de diverse esențe împletindu-și ciudat frunzișul.

A doua zi după sosirea noastră în târgul Baia de Arieș, ascensiunea vârfului de trahit (372 m) ne-a făcut bucuria de a parcurge unul dintre cele mai vechi resturi ale pădurii. O apă deosebită, apărată de seceta verii de prospețimea arborilor, țâșnea la piciorul unei coline vulcanice; aerul curat al pășunilor și pădurilor ne-a dat forța și sprinteneala necesară pentru urcuș; bariera de sus a trunchiurilor orea
p. 27 orice // zgomot al câmpiei și ne oferea o mică lume de pace și libertate.

Călătorii se pot opri cu plăcere la Baia de Arieș pentru a vizita văile încântătoare și munții de trahit; cât privește minele de aur care din Evul Mediu aduceau renume târgului, ele sunt în realitate o amintire. Nu mai sunt timpurile când administratorii muncii <în mină> puteau, potrivit tradiției, merge la biserică pe plăci de aur. Un localnic ne-a dat ideea cea mai clară a stadiului actual al minelor, spunându-ne ironic că în toată activitatea metalurgică a țării sunt angajați opt indivizi, patru mineri și patru controlori.

Am plecat din Baia de Arieș la ora 1 după amiază, sperând să găsim o locuință în satul Bistra³⁷, aproximativ, la jumătatea drumului. Țara ni s-a părut din ce în ce mai încântătoare. Tulpinile porumbului, mult mai stufoase decât la câmpie, ascund în întregime pereții din chirpici ai colibelor și nu lasă să se vadă decât vârfulurile miriștii, asemănătoare căpițelor de fân; râul șerpuiește între câmpuri și tufișuri de arbuști, reflectând luminile schimbătoare ale cerului și ale norilor

³⁵ *Offenhanya*, oraș, jud. Alba.

³⁶ *Lupsa*, sat, com., jud. Alba.

³⁷ *Bisztra*, sat, com., jud. Alba.

purpurii. Mici români blonzi, cu chipurile cele mai jucăușe și amabile care pot fi văzute făceau piruete la marginea drumului; tinere grațioase în cămăși albe, cu ilice brodate cu roșu, cu un șorț mare bleu cu roșu, salutau cu modestie. Peisajul și locuitorii totul părea idilic: chiar și cimitirele aveau un aer de sărbătoare; panglici vesele fluturau în vârful parilor, așezați în număr mare în jurul bisericilor.

Unul din însoțitorii mei mi-a explicat sensul simbolic al acestor steaguri de sărbătoare și brusc peisajul mi s-a părut mai puțin trist. La moartea oamenilor tineri pe mormant este ridicată o prăjina împodobită care să amintească prin foșnetul steagului că ei trăiesc sub o altă formă și că bravura lor se exercită în orice țară dincolo de mormânt. Un vechi obicei dac se continuă astfel cu religiozitate și în zilele noastre. Alți morți sunt mai puțin onorați; ei au numai o simplă cruce din lemn. Dar crucile noi și banderolele albe erau prin urmare numeroase și tot atât de proaspete erau semnele de morminte. Singurul sat Lupșa, unde am ajuns, a pierdut mai mult de a cincea parte din populație în timp de câteva săptămâni.

Și peste tot țărânii români, al căror flagel a continuat cu atâta furie, nu par să fie neliniștiți. Ei au vorbit cu mult sânge rece, enumerând cu o voce calmă mulțimea de prieteni și de rude pe care moartea i-a răpit. Pentru ei viața nu este o mare <despăține> și aproape mereu moartea este fără spaimă. Dar putem da și exemple contrare. Într-un sat din împrejurimile Clujului³⁸ o tânără a visat că sora sa, moartă de curând, i-a pus brațele în jurul gâtului ei pentru a o trage spre ea. Trezindu-se brusc, copilul a început să țipe avertizând-și mama și aceasta înspăimântată a ners să consulte o vecină, cunoscută pentru sfaturile ei bune. A găsit că moarta era vampir și mama, sora, prietena nu au uitat să dezgroape cadavrul pentru a-i străpunge inima cu un țărăș și a-l așeza pe burtă.

Sosind în satul Bistra, unde ne gândeam să ne oprim peste noapte, am avut ocazia să vedem că locuitorii aveau o mare grijă să nu lase holera să nu lucreze. Marea sală a hanului // era plină de băutori, de cântăreți și dansatori. Vacarmul era înspăimântător, mirosul grețos; speram să ne dea o cameră curată și <speram> că până la miezul nopții hărmălaia se va sfârși.

Speranță deșartă. Hanul aparținea unui popă și acesta se retrăsese într-o sală cu icoane. „Duceți-vă și avertizați-l, am spus noi, ne este foame și suntem obosiți.

– Este imposibil. El se roagă și nu trebuie să-l deranjăm; dacă doarme, nu vrem să-l trezim.

– Dar cu hărmălaia asta, el nu se poate nici ruga și nici dormi. Spune-ți-i că niște străini doresc să se întretină cu el. Pentru că este popă, el știe datoria de ospitalitate”.

Interlocutorii noștri au rămas de nezdruncinat. A trebuit să plecăm și am ajuns foarte târziu la Câmpeni³⁹, unde un hotelier maghiar a binevoit să ne asculte.

³⁸ Kolosvar.

³⁹ Topanfalva, oraș, jud. Alba.

**Spălătoriile și minele de la Roșia Montană⁴⁰ – Cetatea⁴¹ românilor –
Muntele de la Detunata⁴²**

La doar câțiva kilometri de Câmpeni începe zona spălătoriilor de aur. Mici barăci ce se ridică pe malul râului Abrud și grinzi groase, ridicate alternativ de o roată care face să se miște curentul cerne nisipul aurifer aruncat de flux. Mai mult, nu trebuie să ne așteptăm să găsim la căutătorii bucățelelor de aur ai munților transilvani instrumentele ingenioase ale minerilor din California. Aici exploatarea metalului se face încă prin mijloacele primitive de care se foloseau vechii daci. Primul proprietar de moară căruia ne-am adresat era foarte suspicios; părea să creadă că noi nu vrem decât să-i furăm vreun secret al meseriei. În sfârșit, convingându-se, a fost de acord să lucreze în fața noastră. A umplut un vas cu nisip pe care îl ținea în mâna stângă, apucând cu mâna dreaptă un corn de bou plin cu apă, având la capăt un mic orificiu și a început să plimbe cornul deasupra nisipului pentru a elimina, printr-un fir subțire de apă particulele cele mai ușoare. După o muncă de zece minute în timpul căreia spălătorul de aur nu a încetat să rotească vasul cu mișcări blânde și ritmice pentru a menține împrăștierea nisipului, micile bucățele de aur // au început să se arate în mijlocul micilor cristale scânteietoare de cuarț; apoi restul, din ce în ce mai mult degajat de elementele impure, a prins strălucirea metalică și, bineînțeles, românul privindu-ne cu un aer triumfător, a cules cu precizie bucățelele de pulbere rămase pe fundul vasului. Această meserie, ne-a spus el, aduce, în funcție de noroc și anotimp, de la zece la patruzeci de florini pe lună; lui i-a adus un câștig până la doisprezece florini într-o săptămână; dar produsul lunar al muncii lui poate cu greu fi evaluat la mai mult de douăzeci de florini, mai puțin de cincizeci de franci. Informațiile care ne-au fost date mai târziu mi-au permis să cred că beneficiul mediu al spălătorilor de aur este totuși puțin ridicat.

Marea uzină a guvernului ungar este bine situată la joncțiunea văii Abrudului cu mica vale a faimosului Pectole⁴³ transilvan, Roșia Montană. Acest stabiliment contrastează fericit prin ținuta bună cu maghernița dărăpănată <care este> Baia de Arieș. Este un edificiu în întregime nou, întins de-a curmezișul câmpiei pe un teren mai mare de o sută cincizeci de metri lungime. Are un utilaj complet și prevăzut cu toate îmbunătățirile oferite de lumea modernă. Directorul uzinei, el însuși unul dintre cei mai ingenioși oameni, arată cu satisfacție diversele mecanisme prin care el obligă piatra să dea până la ultima particulă de aur. Dar cu ce preț se obțin aceste

⁴⁰ *Veres-Patak*, sat, com., jud. Alba.

⁴¹ *Csetatye*.

⁴² Referire la Detunata Goală, arie protejată de interes național, situată pe teritoriul com. Bucium, jud. Alba. Ea se remarcă prin prezența coloanelor de bazalt de formă prismatic-hexagonală.

⁴³ Aluzie la afluentul râului Hemus, care străbătea cele mai fertile regiuni. În text este folosit cu înțelesul de sursă de bogăție.

rezultate atât de bune din punct de vedere științific? // Este o problemă la care, în fața visteriei goale, poate răspunde ministrul de finanțe al Ungariei. După câte se spun în această țară, din două mii de tone de minereu care se tratează în fiecare an în marea uzină de la Roșia Montană, nu au fost raportate guvernului decât puținul aur cules din nisip de bietul miner român⁴⁴.

Imediat mai sus de uzină începe interminabilul rând de barăci, de case și de construcții de tot felul ce alcătuiesc orașul Roșia Montana, *Opidu di Riocia*⁴⁵ al locuitorilor români. Partea de jos constă numai într-o moară mică așezată pitoresc pe malul torentului și în lungul canalelor de deviere. Spectacolul acestor nenumărate uzine în miniatură trebuie să fie foarte interesant atunci când apa curge din abundență și se lansează pe toate părțile în cascade peste roțile în mișcare. Atunci mii de șteampuri⁴⁶ care zdrobesc piatra și reduc nisipul la pudră se agită și se luptă la un moment dat ca urșii obligați să danseze în cadență; în vale totul este viu și în mișcare. La vremea vizitei noastre, seceta dura deja de mult timp; un biet firicel de apă curgea în albia râului numit Veres sau „Roșu”; cu mare greutate, din când în când, forța apei reușea, să ridice anevoie o parte a instalației.

Producția anuală de aur este evaluată la patru sute cincizeci de kilograme de metal pur sau mai mult de un milion și jumătate de franci; dar în anii favorabili, atunci când minerii au norocul să dea peste un filon de aur pur, recolta depășește zece milioane. De asemenea, ar trebui evaluată cantitatea de metal pe care lucrătorii reușesc să o însușească în ciuda unei supravegheri foarte severe. Când mănâncă bucățica lor de pâine la masa de prânz, alunecă ușor pepita pe care au descoperit-o și o ascund sub nasul paznicului.

Astfel minele de la Roșia Montana sunt încă destul de bogate pentru a avea o oarecare importanță economică; propriu-zis, ele sunt în Europa, după Urali⁴⁷, principalul centru de exploatare a metalelor prețioase. Roca auriferă a celor două vârfuri Cărnăc⁴⁸ și Cărpiniș⁴⁹, aflate între dealurile de trahit și formațiunea de gresie a Carpaților, se întinde pe aproape patru kilometri pătrați și coboară până la o adâncime încă neexplorată. Or întreaga masă a rocii este impregnată cu metal prețios: nu numai că era străbătută în toate sensurile de filoane mai mult sau mai puțin bogate, dar, în plus, lamele de sclipiri, de încrengături de aur sunt răspândite în piatra vie: s-au găsit mase de aur nativ în greutate de opt și nouă kilograme. Astfel, minerii nu s-au limitat să sfredelească galeriile în căutarea de vene productive, ci au tăiat roca în grosimea ei, lăsând numai coloane naturale pentru a împiedica să cadă acoperișul muntelui. Una din aceste cavități, faimoasa Catrința⁵⁰, are forma unei cupole neregulate, cu o înălțime de o sută douăzeci și șase metri pe

⁴⁴ *Valaque.*

⁴⁵ Cu înțelesul de așezare fortificată, centru economic, politic, religios și militar, un oraș în devenire.

⁴⁶ Instalații de lucru folosite în trecut pentru sfărâmarea minereurilor, în special a celor aurifere.

⁴⁷ *Oural.*

⁴⁸ *Kirnik.*

⁴⁹ *Affinis.*

⁵⁰ *Catrința.*

o lărgime de treizeci și opt de metri. Ghidul ne-a dus ca într-un templu. ne-a vorbit cu voce joasă cu respectul cuvenit unui loc atât de august. În această gaură nu este suficient aur pentru a cumpăra la nevoie întreaga lume? Aici, ne-a spus el, fiecare chintal de minereu dă în medie o sută cincizeci de monede de aur, adică în jur de o mie de franci și „târnăcopul minerului a doborât chintale de pietre”! Vârful Cărpiniș este golit de cele două cariere romane, pereții sculptați în masa arhitecturală, prezintă în unele locuri o asemănare vagă cu edificiile: *Cetatea mare*⁵¹ și *Cetatea Mică*⁵², nume care le-au fost date de români. De fapt, acestea sunt superbe monumente ale puterii romane. Partea centrală a minei mari este ocupată de un spațiu ca de circ în aer liber, care este înconjurat de ziduri roșiatice cu striații divers colorate. Mase de roci lăsate în picioare se desenează ca niște turnuri deasupra încăperii; galerii largi tăiate cu dalta se deschid la înălțimi diferite în pereții amfiteatrului și merg să se încrucișeze cu alte căi subterane la fel de spațioase. Comparând locurile înguste prin care se târăsc lucrătorii din minele actuale, aceste portaluri înalte în semicerc, aceste arcuri de triumf ale carierelor romane par a fi operele unor giganți: totul este vast, proporțiile sunt grandioase. Se vede că astfel de lucrări nu erau făcute pentru o zi, ci erau făcute în numele unui popor care crede în viitor. Și apoi, nu sclavii erau cei care lucrau în aceste mine? Câte mii nu au murit la lucru și au fost înlocuite cu alte mii.

Când am ieșit din galeriile „Marii Cetăți” ne-am grăbit să încălecăm pe cai care ne așteptau și să atingem și al doilea <obiectiv>: trebuia să ne grăbim pentru a ajunge înainte de apusul soarelui la celebrul munte bazaltic de la Detunata, „Lovitura tunetului”⁵³. Aveam de urmat o cale încântătoare pe crestele verzi ai platoului. Câteva grupuri de pini și de mici conuri vulcanice împădurite își întindeau umbrele asupra pășunilor; atmosfera era curată și razele oblice ale soarelui ornau cu un fir de aur profilul munților îndepărtați. Toate vârfurile Transilvaniei apusene își arată crestele și cupolele lor în imensul circuit al orizontului.

După mult timp am observat Detunata, dar numai dintr-o parte. Ne-a făcut impresia unei movile simple ne semnificative. Când, la marginea unei păduri ne-am trezit dintr-o dată la baza unei coloane bazaltice, nu ne-am putut reține un strigăt de surpriză. Stânca, înaltă de aproape o sută de metri se dezvăluie în partea sa p. 31 superioară; toate trunchiurile de bazalt sunt aplecate în față; se spune că // întreaga masă este un val enorm care s-a oprit deodată în momentul prăbușirii. Numeroase fragmente de coloană, toate rupte în unghi drept, au căzut de pe stâncă în mijlocul pinilor; unele, apropiate de partea de jos a arborilor, foloseau ciobanilor și vizitatorilor drept scaune țărănești. Probabil toate aceste resturi de moloz, în parte sfărâmate de fulgere, i-au dat numele de Detunata. Localnicii i-au găsit câteva asemănări cu o imensă vioară: pentru ei este „vioara neagră din piatră”.

⁵¹ *Csetatye Mare.*

⁵² *Csetatye Mica.*

⁵³ *La Frappee de Tonnerre.*

Muntele Vulcan – Fortăreața Deva – Hunedoara⁵⁴ – Castelul și minele de fier

Pentru a da de minele Arieșului în jos de valea Mureșului⁵⁵ trebuie să traversăm lanțul care leagă grupul Munților Metaliferi de Masivul Bihor. O superbă stâncă roșie se ridică pe un postament ce formează șeaua platourilor înconjurătoare ce domină punctul în care drumul Abrudului⁵⁶ trece peste câmpiile Ungariei. Această stâncă izolată (o mie două sute șazeci de metri), care se vede din toate părțile și care servea altă dată drept limită naturală între națiuni, poartă numele de Vulcan⁵⁷. Ea nu este formată totuși din roci vulcanice, cum sunt colinele și vârfurile din apropierea Roșiei Montana; pe o distanță de mai multe leghe⁵⁸ se recunosc etapele înființării ei, ruptura bruscă a zidurilor, culoarea pietrei de calcar ca aparținând aceluiași <mod de> formare ca Piatra Secuilor și pietrele Turdei⁵⁹. Numele de Vulcan vine, cred eu, de la cuvântul românesc ce înseamnă *pas*⁶⁰ sau *trecătoare de munte*⁶¹.

Versantul sudic al masivului face parte din Ungaria propriu-zisă; dar, fără un punct de orientare, nimic nu arată că ai ieșit din Transilvania. Satele prin care treci au același grup de căsuțe cu acoperișul piramidal din paie, înconjurate de aceiași pruni cu frunzișul verde, de aceleași câmpuri cu porumb arse pe jumătate de soare. La marginea drumului sunt corturile acelorași țigani: pe ulițele prăfuite, aceiași țărani români se pleacă servil la aceiași mici burghezi maghiari.

În târgușorul unde ne-am oprit să mâncăm, am urmat mulțimea care se îndrepta către o nuntă și am găsit pe țiganii vioriști, dansatorul cu pinteni, care își lovea ghetele, agita clopoței și striga până amețea. În rest, sărbătoarea era publică; toată lumea era invitată să-și aducă partea sa la mișcare și vacarm. Mireasa, care își făcea apariția din timp în timp pe veranda locuinței părea copleșită de oboseală; ea se chinuia să apară cu parura grea: ăsta era costumul.

La puține ore după ce am vizitat minele de aur de la Boița⁶², aproape abandonate, ne aflăm pe malul Mureșului, cu apa albă și repede. În față, pe un un vârf de o regularitate perfectă, am zărit ridicându-se zidurile cetății Deva, odinioară încredințată cu apărarea intrării principale în Transilvania. Ea a fost construită „în timpuri de basm”⁶³, spuneau țărani, nu se știe când, într-adevăr în secolele cele

⁵⁴ *Vayda Hunyad.*

⁵⁵ *Maros.*

⁵⁶ *Abrudbanya*, oraș, jud. Alba.

⁵⁷ *Vulkan*. În topografia locală apare cu denumirea de Muntele Vulcan; el face parte din Carpații Occidentali și se află la confluența izvoarelor Crișului Alb și Arieșului.

⁵⁸ O leghe terestră variază între 4 și 4,5 km.

⁵⁹ *Thorda.*

⁶⁰ *Passage.*

⁶¹ *Col de montagne.*

⁶² *Boicza*, sat, com. Răchitova, jud. Hunedoara.

⁶³ *Au temps de fées.*

p. 32 mai îndepărtate, deoarece poziția Devei, la porțile câmpiilor din interiorul Transilvaniei, trebuia să facă obiectivul principal // al tuturor invadatorilor. Încă în 1849, vechea fortăreață a fost aprig disputată de unguri și imperiali, apoi, fie ca efect al întâmplării, fie în urma unei trădări, ea a fost în mare parte distrusă de explozia unei pulberării și mica garnizoană maghiară care-o ocupa a fost zdrobită sub moloz.

La cincisprezece kilometri în sud, într-o vale prăfuită, udată de un afluent al Mureșului, se ridică un alt tângușor mai puțin vechi, dar nu mai puțin faimos decât Deva în analele Ungariei. A păstrat numele fondatorului său, „Vaida” sau Voievodul Huniade⁶⁴. Acest războinic din secolul al cincisprezecelea, eroul a două naționalități din Carpați, pentru că el era o dată român prin naștere și ungur sau „hun” prin obiceiuri și prieteni, a rămas pentru transilvăneni omul cel mai popular din trecut, din toate părțile venind vizitatori în pelerinaj pentru a-i admira castelul.

Palatul, deși înconjurat de ziduri înalte și cocoțat pe un platou stâncos pe malul apei, seamănă mai mult cu un castel de agrement decât cu o fortăreață. Regele Matia Corvin⁶⁵, a cărui soție era italiancă, a avut amabilitatea să facă să vină artiști de dincolo de munți pentru a stabili într-unul din bastioanele lui o „galerie venețiană”, împodobită cu picturi, sticlărie, faianță, pietre sculptate. Din această plimbare circulară, regina putea avea plăcerea de a vedea sfâșierea în bucăți a condamnaților aruncați la picioarele ei în groapa urșilor. Era probabil o distracție; dar palatul negru nu trebuie deloc să fie asemănat cu o tristă închisoare.

Munca de reconstrucție și de înfrumusețare a început de acum cinci ani și, urmând proiectele arhitectului, ar trebui terminată în douăzeci de ani; dar uneori lipsa fondurilor a redus de două sau de trei ori numărul muncitorilor.

Hunedoara rămâne pierdută între niște dealuri circulare nefertile, la opt sau zece kilometri de caiea ferată ce străbate valea Streiului⁶⁶; dar aceste zăcăminte de fier, altădată neglijate, au luat o importanță considerabilă din cauza calității extraordinare recunoscute a minereului <folosit> la fabricarea oțelului și a automotoarelor pentru căile ferate, a mașinilor de desecare, a atelierelor de triaj ce au însuflețit brusc împrejurimile goale ale micului oraș. În plus, o uzină metalurgică destul de mare a fost construită în stația de cale ferată din vecinătate și produsele ei excelente sunt deja pe piață într-o bună parte a Ungariei. Se speră ca prelungirea căilor ferate ale Transilvaniei până la malul Mării Negre să aiba drept consecință asigurarea unui fel de monopol pentru fierul de la Hunedoara într-o mare parte a Orientului.

⁶⁴ Autorul se referă la Iancu de Hunedoara sau Ioan de Hunedoara (cca. 1407–1456), ban de Severin din 1438), voievod al Transilvaniei (1441–1456) și regent al Ungariei (1446–1452), mare comandant de oști, luptător antiotoman.

⁶⁵ Matia Corvin (1443–1490, născut Matia de Hunedoara, cunoscut și ca Matei Corvin), rege al Ungariei (1458–1490).

⁶⁶ *Strel*, afluent al Mureșului.

MARY ADELAIDE WALKER

(1820–1905)

O călătoare engleză în Imperiul Otoman, reprezentativă pentru doamnele care încep să exploreze Orientul și Balcanii la sfârșit de secol XIX și să aștearnă pe hârtie răspunsuri la curiozitățile celor de acasă. Aceasta este Mary Adelaide Walker, născută Curtis, în Anglia, într-o familie cu mulți frați. Părinții, John Curtis și Fanny Wilson, căsătoriți în 1814 și stabiliți în Londra, au avut împreună cinci băieți (John Edmund, Herman, Charles George, Lionel, Frank Allan) și patru fete (Mary Adelaide, Rosamund Dorothea, Clara Fanny Montrose, Cornelia), dintre care doar șapte au supraviețuit adolescenței. Unul dintre acești frați, Charles George, îi va schimba definitiv viața, transformând-o pe Mary Adelaide dintr-o văduvă ca oricare alta, într-o călătoare, pictoriță amatoare și scriitoare de succes.

La începutul anilor '40 ai secolului al XIX-lea, lucrurile începuseră să se așeze pentru toți frații Walker, fiecare găsindu-și rostul: John Edmund devenise avocat; Herman, căpitan în marină și negustor de vinuri; Charles George absolvise la Oxford (Merton College) și devenise preot; Lionel se angajase funcționar la Compania Națională a Căilor Ferate; Frank Allen alesese să se implice în domeniul asigurărilor. Surorile căutau fie a se căsători, fie a-și găsi o slujbă. Primul lucru pe care și-l va întemeia un cămin va fi Mary Adelaide, alături de Robert Walker, urmată apoi de Rosamund, în timp ce celelalte două surori vor rămâne celibatate. Însă fericirea este de scurtă durată căci în 1856, Mary Adelaide rămâne văduvă și decide să-și urmeze fratele preot în misiunea sa la Constantinopol. Charles George primise îndatorirea de a întemeia o biserică în cartierul Pera pentru supușii englezi, în special cei din cadrul ambasadei. Cu acest rol părăsește Londra ca reprezentant al Society for the Propagation of Gospel, iar în anii ce au urmat stabilirii sale în capitala Imperiului Otoman s-a remarcat prin sârguința îndeplinirii atribuțiilor.

Ajunsa pe un alt tărâm, Mary Adelaide s-a familiarizat repede cu obiceiurile orientale, a vizitat locurile și și-a format un cerc de prieteni dintre care se remarcă soții Hornby. Edmund Hornby (1825–1896), avocat care venise la Constantinopol cu puțin timp înaintea fraților Curtis și avea, ca și în cazul lor, o misiune, aceea de a observa și interpreta modul în care justiția putea fi pusă în aplicare în cazul străinilor din Imperiul Otoman. La recomandarea sa, este creat Tribunalul Consular Britanic, atât la Constantinopol cât și, ulterior, în China și Japonia; funcția sa, acum, era cea de judecător. Alături de soția acestuia, lady Emelia Hornby, Mary Adelaide pătrunde într-o serie de locuri greu accesibile, cunoaște lumea și, în cele din urmă, își face curaj pentru a debuta ca ilustrator. Lady Hornby este autoarea lucrării *Constantinople during the Crimean War*, apărută la Londra în 1863¹, ce aducea orașul turcesc în centrul intereselor diplomatice și de război. Probabil tot prin intermediul soților Hornby, dar și datorită reputației de pictoriță pe care o avea în cadrul comunității engleze, a fost invitată să realizeze portretul fiicei sultanului, Fatma.

¹ Lady Emelia Hornby a publicat *In and around Stamboul*, 2 vol., London, Richard Bentley, 1858.

În 1860, fratele său, Charles George Curtis, este trimis temporar în orașul Tesalonic, unde îl urmează nu numai Mary Adelaide, dar și Clara, sora lor. Prilejul a fost cât se poate de nimerit pentru Mary Adelaide a explora nordul Greciei, luându-și notițe și realizând schițe. Toate au fost folosite în elaborarea primei sale cărți de autor, *Through Macedonia to the Albanian Lakes* publicată la Londra în 1864. Împrejurimile Muntelui Athos, străbaterea strâmtorii Dardanele și viața cotidiană reprezintă centrul atenției. Prinzând gustul unor astfel de incursiuni, Mary Adelaide va realiza apoi, independent de fratele său, o serie de alte călătorii în Balcani, pe care le-a transformat în relatări de călătorie, România și Grecia fiind țările în care va reveni constant. Dintre lucrările sale amintim: *The Outback. A Historical Album* (1866), *Eastern Life and Scenery, with Excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete and Roumania* (1886), *Untrodden Paths in Roumania* (1888), *Old Tracks and New Landmarks: Wayside Sketches in Crete, Macedonia, Mytilene* (1897). Cum Charles George Curtis a dezvoltat un interes pentru relațiile politice și istoria Turciei, sora Mary Adelaide l-a încurajat în preocupări și prelegeri, realizând ilustrația pentru seria *Broken Bits of Byzantium*, publicată în perioada 1887–1891, în care sunt aduse în prim plan principalele zone cu potențial arheologic din spațiul turcesc.

În 1901, la cinci ani după moartea fratelui lor, Clara și Mary Adelaide se întorc în Anglia și se stabilesc în același oraș ca și surorile Rosamund și Cornelia, Dover. Aici, toate patru își petrec ultimii ani din viață, rememorând încercările și aventurile prin care au trecut. La vârsta de 85 ani, Mary Adelaide moare în 1905, lăsând în urmă un pionierat în remarcarea femeii ca un bun observator al culturii balcanice.

În privința României, prima incursiune pe care o realizează aici are loc în 1872 și la ea fac referire rândurile pe care le reproducem în cele ce urmează. A revenit apoi în 1884 și în 1888, ambele călătorii fiind descrise în *Eastern Life...*, vol. II, respectiv *Untrodden Paths in Romania*. Informații despre ea și relatările despre spațiul românesc se regăsesc la Adriana Dana Listeș Pop, *Romania in English Travel Literature. From a winter in the city of pleasure to the way of the Crosses* în „Journal of Romanian Literary Studies”, no. 5, 2014, pp. 577–583; Markus Neacey, „A crazy idea...all gone off in smoke”: *George Gissing and Miss Curtis* în „The Gissing Journal”, vol. XLIII, January 2007, p. 1–45; Jennifer Speake, *Literature of Travel and Exploration: An Encyclopedia*, vol. III, London, 2003 și Alan Ogden, *Romania Revisited. On the trail of English Travellers, 1602–1941*, Iași, Center for Romanian Studies, 2000.

MARY ADELAIDE WALKER

Vechi urme și noi reperi. Schițe de pe marginea drumului, din Creta, Macedonia, Miylene etc.²

p. 258 Era plăcut să stau de dimineață într-o cameră cocheta, privind – dincolo de terasa umbrită de salcâm – curgerea lentă a Dunării, de-a lungul căreia trecea cu greu un șlep; sau micul și strălucitorul vas cu aburi, care gonea spre Giurgiu³

² Mary A. Walker, *Old tracks and new landmarks. Wayside sketches in Crete, Macedonia, Mytilene etc.*, London, Richard Bentley and Son, 1897.

³ *Giurgevo*, oraș, jud. Giurgiu.

încărcat cu pasageri, pentru a-i duce la București⁴ sau, iarăși, un vas mare austriac mergând în partea de sus a fluviului, de la Galați⁵ și Brăila⁶, în sunetele unei muzici vesele coborând cu sfială de-a lungul apei. Pe malul opus se află un drum drept de trestii și sălcii; mult înapoi, cuibărite printre copaci, acoperișurile și clopotnițele Giurgiului, luminoase și îndestul de îndepărtate. Acum, o cale ferată leagă acest loc de București.

Rusciuc⁷ este fortificat; dar, când intri, orașul are o înfățișare deplorabilă, mizeră, iar locuitorii, în hainele lor de zi cu zi, arată mai degrabă murdari decât pitorești.

După o zi de odihnă, amabila mea gazdă m-a dus în trăsura sa pe ponton, unde speram // să întâlnesc la bordul vasului pe prietena mea de la Galați, dna p. 259 W..., care și ea, de asemenea, se îndrepta spre vest. Convenisem să călătorim împreună și cum *Szechényi* își făcea apariția scoțând aburi de la mică distanță, am văzut cu mare bucurie fața dragei mele prietene scrutând nerăbdătoare mulțimea care aștepta la scara de lemn, gata să se îmbarce.

Noi călătoream cu ceea ce este cunoscut sub numele de „încetinitorul” în loc de vapoare „accelerate”, care, cu siguranță, în acest anotimp, erau pline până la refuz. Aveam cabine de punte și, nefiind nerăbdători să ne grăbim cu cea mai mare viteză, stăteam destul de confortabil pentru că acest serviciu încet are avantajul de a-ți arăta mai mult din viața și obiceiurile țărilor prin care trece <vaporul> și se oprește în toate micile halte de-a lungul fluviului, luând sau coborând tot felul de pasageri și mărfuri.

Szechényi nu era deloc aglomerat. Mi-am asigurat o cabină mică de punte, încântătoare; ferestrele sale, către două direcții, ar fi oferit o priveliște fermecătoare, dar există micul neaiuns că nu este absolut nimic de văzut. Cu greu se poate imagina ceva mai plăcut și neinteresant // decât malul nordic sau p. 260 românesc al Dunării; un țărm nerolios, plat, ce cu greu putea stăvili vârtejul galben, vâscos <al apei>, dar suficient de înalt pentru a opri orice bar putea vedea dincolo de el; era puțină iarbă, care mai târziu, spre sfârșitul anotimpului va fi uscată și aproape de nedeslușit în pământul mălos. La intervale lungi, o colibă de paznic, de fapt o colibă mică pătrată cu un acoperiș de paie și un par înalt care se înălța lângă el, este singurul lucru care se găsea sub cer pe mile și mile depărtare, rupând orizontul de țărmuri nămolose și apă; după ce am părăsit Rusciuc, timp de aproape două zile <se vedea> neîncetat iarba subțire, puțin stuf și coliba paznicului. Perspectiva nu anunța nimic interesant. Eram totuși pregătită pentru asta întrucât călătoresem deja de două ori pe această rută; și știam că țărmul bulgar era cu mult mai variat, deși nu suficient de captivant încât să facă pe cineva să rămână cu privirea pierdută pe ferestrele salonului cel mare, care se închidea repede⁸ și <era> plin de fumători; puntea nu putea fi accesibilă din cauza ploii puternice, iar apa, atât de căutată, cădea acum precum un potop și precum trombele de apă din mare

⁴ Bucharest.

⁵ Galatz.

⁶ Ibraïla.

⁷ Rustchuk, oraș. Bulgaria.

⁸ fast closed.

p. 261 parte a Europei. Imediat după vizita mea acolo, Rusciuc a fost aproape pe jumătate distrus⁹ și, // în Ungaria și Boemia, dar și în alte părți sate întregi au fost înghițite sau inundate.

Tovarășii noștri de drum nu erau dintre cei care se întâlneau de obicei pe vapoarele „accelerate”, care sunt pline de familii de ruși și români¹⁰ bogați, aflați în drum spre băile din Germania, cu doar câțiva greci de la Constantinopol, englezi și turiști de pretutindeni. Vecinii noștri temporari erau în special moldoveni și valahi din clasa de mijloc sau, după cum preferă să li se spună acum, români¹¹; erau și câțiva bulgari, și sârbi, urcându-se la bord pentru distanțe mici și având doar o trecere ușoară. Pe lângă acest grup pestriț, eram foarte interesați să vedem un grup de musulmani formați dintr-un „cadiu” sau judecător – aflat în drum spre noul său post de la Semlin¹² – și cei câțiva prieteni care-l însoțeau, iar micul grup părea să-și îndrepte atenția spre un individ al cărui statut social era incert; arăta ca un șef de contrabandiști kurzi, un bărbat puternic și oacheș, purtând un turban mare, o cingătoare foarte lată cu arme impresionante și cizme extrem de mari; vocea sa era zgomotoasă și puternică, dar manierele îi erau mai delicate decât înfățișarea și el era // inclinat să-i considere pe cei care-l înconjurau într-un mod împăciuitor, „ghiauri”. Cadiul, un personaj deosebit, părând serios, foarte tăcut și manierat, era îmbrăcat într-un veșmânt larg din bumbac și cu manta împlănită, cu pantaloni mari din pânză, un brâu lat din șal și un turban alb, imaculat – vechiul costum turcesc: unul dintre prietenii săi purta turbanul verde al unui descendent al Profetului, ceilalți neremarcându-se în niciun fel.

p. 262

O familie valahă, care ocupa cabinele de punte mergea și ea alături de noi pentru o oarecare distanță. Erau trei membri ia număr: o doamnă în vârstă care purta o bonetă albă, mare, acoperită cu un văl alb și expunând pe mâini, brațe și pe gât foarte multe bijuterii; soțul ei, în vârstă, tăcut și discret; și un nepot chipeș care părea bolnav, dar care, din fericire, vorbea franceza destul de bine și, fiind foarte îndatoritor, ne-a ajutat să verificăm costurile pentru *dàbbs* (o trimitere la ideea de cină cu meniu prestabilit) și alte apariții hieroglifice din contul chelnerului. Mătușa cea bogată se îndrepta spre Karlsbad¹³; nepotul mergea la Bruxelles pentru a-și completa studiile. //

p. 263

Cadiul și tovarășul său – musulmani, deși sociabili și prietenoși, nu au mâncat cu noi: și-au adus proviziile și au fost serviți de proprii lor oameni cu caviar, cașcaval, iaurt și câteva feluri grase și fierbinți. Stilul de viață diferit părea să nu-i priască sârmanului cadiu căci în a doua zi a înaintării noastre s-a întins foarte nefericit, galben ca șofranul și se spunea că suferă de o puternică durere de cap. Spre seară, l-am găsit într-o consultație solemnă cu doamna în vârstă ce purta boneta albă; ea îi lua pulsul, îi cerceta limba, dând din cap și făcând eforturi

⁹ Se referă la bombardarea orașului de către trupele rusești în războiul ruso-turc (1877–1878), acțiune desfășurată în luna iunie 1877.

¹⁰ *Wallachian families*.

¹¹ *Roumân*.

¹² Azi, parte integrantă a orașului Belgrad, Serbia.

¹³ Numele oficial (până în 1945) al celebrei stațiuni Karlovy Vary din Cehia.

disperate de a da un diagnostic; dar era dificil pentru că niciunul nu înțelegea limba celuilalt. Cu toate acestea, musulmanii au, în general, mare încredere în cunoștințele medicale ale doamnelor în vârstă, iar cadiul a cedat, fiind convins prin semne că urma să bea mare parte din conținutul unei sticlute medicale provenind din comorile aflate în cabina bătrânei, dar care părea de rău augur; totuși, nu a părut că a avut vreun efect pentru că în dimineața următoare era la fel de palid ca înainte.

La bordul acestor vase, ceaiul și cafeaua sunt // prost făcute și în cantități limitate, dar eram prea experimentați ca voiajori pentru a lăsa la întâmplare o problemă atât de importantă precum ceaiul. Doamna W-- și-a adus un *etna*¹⁴, vin, ceai, zahăr, biscuiți și alte câteva mici răsfățuri așa încât nu am simțit nevoia de a apela la chelneri și la apa prost fiartă; și cum nu aveam nimic plăcut la care să ne uităm în depărtare, ne-am consolată cu ceaiurile de după-amiază, prelungite cât putea fi posibil. Fata doamnei W--, un copil răsfățat și un însoțitor de călătorie mic și încântător¹⁵, strălucitor și vesel, dăruit cu o rapidă percepție a tot ceea ce este frumos în natură, făcea mici escapade pentru a ne raporta tot ce putea fi demn de atenția noastră de pe celălalt țărm; dar nu era nimic între satul de acum și cel de dinainte, o fermă izolată sau câțiva bărbați pescuind pe malul turcesc, în timp ce pe plictisitorul și noroiosul mal valah totul continua în același chip; așa încât ne-am odihnit, am citit puțin, ne-am uitat destul de mult la ceasuri și am discutat cu tovarășii noștri de drum, întrebându-ne cum va fi următorul vas (urma să schimbăm vasele în ziua următoare pentru uimitorul defileu de la Porțile de Fier), ce fac prietenii noștri acasă, dacă micul și prietenosul nostru grup va coborî împreună // pe Dunăre și la toamnă, am lucrat un pic, am găsit că vremea era foarte caldă și, în cele din urmă am devenit somnoroși, trezindu-ne doar de pregătirile pentru cină. p. 264

O astfel de existență semi-amorțită ar deveni insuportabilă dacă ar fi prea mult prelungită, dar pentru aceia care (și se întâmplă adesea) ar căuta o schimbare și s-ar odihni după o suprasolicitare a minții și a corpului, groaznicul *far niente* este, cu siguranță, pentru o zi sau două, benefic. În mod cert, această călătorie pe fluviu este cea mai bună metodă de a începe un voiaj: nu trebuie să te temi de suferința care, pentru mulți, transformă lungă străbateră a unei mări în ceva imposibil; nu poți aștepta scrisori și, prin urmare, nu poți avea dezamăgiri, nu poți avea vizite, nici vești din lumea exterioară, nici distracții; ești asemeni unei larve amorțite, care adună putere și energie înainte de a se pune în mișcare, a se grăbi și a fremăta de viața din orașe, și de cursa zgomotoasă a căii ferate. p. 265

Cinele la preț fix sunt bune și bine servite. Primești o supă excelentă, de două tipuri, infailibilul sturion, și o provizie îndestulătoare de fructe bine păstrate pentru a le mânca alături de friptură; un pui destul de bun, legume variate, un // dulce și un desert destul de lejer din fructe, proaspete și uscate. Prețul nu este, sub nicio formă, mare. Am nota la mine și găsesc: „1 dăbl 1 gulden și 60 k.”; în bancnote, vreo trei franci și jumătate. p. 266

Seara, am trecut prin Vidin și curând după aceea am luat-o pentru o distanță scurtă spre nord. Țărmul din partea stângă a încetat să mai țină de Bulgaria și am

¹⁴ Instrument folosit la încălzirea lichidelor.

¹⁵ *a great pet of mine and a most delightful little companion on a journey.*

trecut pe lângă marginea principatului sârbesc. Vasul s-a oprit pentru câteva ore în timpul nopții, pornind din nou dimineața devreme. La timpul potrivit, m-am uitat afară. Fereastra cabinei mele dădea spre nord. Nesfârșitul mal noroios era acolo ca și înainte; pe țărmul sârbesc se vedea aceeași țară oarecum plăcută, ușor deluroasă; dar, pe măsură ce dimineața dispărea, contururi ușor albastrii de munți înalți se întrezăreau la mare distanță de noi. Departe, costișe cu copaci și urme ale unui sat risipit puteau fi văzute deasupra țărmurilor noroioase, care, pe timp de inundație, sunt adesea cufundate, apa acoperind întreaga țară care se întinde până la baza acestor pante. Curând, însăși Dunărea devine mai animată. Erau mai multe șlepuri; a trecut un vapor; erau geamanduri în apă, // punctând plasele întinse pentru sturion; apoi am văzut una sau două mori negre în mijlocul vârtejului și mai mulți bărbați porniți să pescuiască; câțiva bivoli s-au uitat la noi din baia măloasă în care se aflau; și întotdeauna se găsea coliba solitară a paznicului, cu stâlpul său. Dar, treptat, orizontul dezolant s-a îngustat; costișele îndepărtate au devenit mai grațioase; copacii s-au adunat; am început să ne simțim copleșiți! mai multe șlepuri s-au întors ușor împotriva curentului; un alt vas plin înainta rapid în josul fluviului; balize peste tot; și mai multe mori negre, ocupate. Ne-am trezit din toropeala noastră visătoare la însuflețirea unei vieți în mișcare, truditore. Semne ale cultivării, câmpuri, livezi și case se găseau pe ambele părți. Vasul nostru și-a făcut loc cu grijă printr-o mulțime de șlepuri, nave și bărci de tot felul și eram cu desăvârșire trei; căci aici era Turnu Severin¹⁶, iar ambarcațiunea cu fundul plat ne aștepta ca să ne ducă prin Porțile de Fier.

p. 267

Înainte de a ajunge în oraș, observi două arcade din marmură foarte grea, sparte, urme ale Podului lui Traian¹⁷, iar în limita spațiului propriu-zis, un mare ocol de copaci înalți // se remarcă drept fărâmă a pădurii inițiale. Ruinele unui turn roman se înalță impunătoare deasupra frunzișului.

p. 268

Cantități mari de sturion sunt duse la Turnu Severin; se spune că este cel mai bun din fluviu și se știe că poate cântări până la 100 ocale¹⁸.

Nu am coborât aici, ci am trecut de îndată pe micul vas care a acostat la chei. Bagajul era îngrămădit pe puntea mică în timp ce pasagerii se așezau cât puteau de bine în cabina cu acoperiș jos până la sfârșirea fericită a ploii, permițându-ne să ne ocupăm locurile la proră, locul cel mai bun, de fapt, pentru a te bucura în totalitate de minunatul peisaj din această parte a Carpaților Orientali¹⁹ prin care urmează să trecem.

p. 269

Uneori, înaintarea noastră era foarte lentă. Fluviul fierbea și spumega tot timpul; o mulțime de vârfuri negre, zimțate, rele, stâncoase se ridicau din apă pe fiecare parte. Era nevoie de cea mai atentă și experimentată comandă a direcției pentru a duce mica ambarcațiune prin acest pasaj îngust; dar, piloții își cunosc foarte bine drumul și nu îmi aduc aminte să fi auzit de // un accident grav pentru vasele de pasageri care trec prin această parte dificilă a Dunării. Toamna, când

¹⁶ Turnu-Severin, oraș, jud. Mehedinți.

¹⁷ Marcus Ulpius Nerva Traianus (53–117), împărat roman (98–117).

¹⁸ 100 oke (about 280 lb.) Veche unitate de măsură a greutateii, egală cu 1271 g. în Muntenia și 1201 g. în Moldova. Folosită ca unitate de măsură a capacității pentru lichide, valoarea 1, 25 l în Muntenia și 1,288 l în Moldova.

¹⁹ Eastern Carpathians. Eroare, municipiul se află pe malul Dunării, la ieșirea fluviului din defileu.

apele sunt mai joase se renunță în întregime la vapoare pe distanța dintre Turnu Severin și Orșova, iar călătorii sunt purtați pe țărmul de nord în căruțe și alte mijloace de transport provinciale, cu diferite nivele de asperitate; și, câteodată, aceste mijloace sunt folosite și dincolo de Orșova²⁰ pentru o altă porțiune de fluviu, care este plină de vâltori, deși mai puțin dificilă decât celebrele Porți de Fier.

În Antichitate, romanii, sub Traian, au construit un drum de-a lungul întregului țărm al Dunării. În locurile în care peretele de roci se ridică perpendicular din apă, drumul a fost construit folosindu-se bârne introdu-se în munte și atârând deasupra fluviului, sprijinindu-se parțial pe o rocă sau pe o proeminență excavată. Găurile în care aceste bârne au fost proiectate să stea se pot vedea foarte clar de la o distanță considerabilă pe suprafața culmilor devenite acum inaccesibile.

Peisajul de pe ambele părți este grandios; o mulțime de piscuri cenușii, îmbrăcate în cel mai bogat și variat frunziș // se încadrează într-o sălbăticie p. 270 înfrunzită în fisurile și adânciturile culmilor, învăluite și aproape pierdute în norii mișoși care se mișcă nerăbdători de-a lungul licării strâmte a cerului de deasupra lor. Nu se întrevide niciun semn de locuire umană în tăcerea acestor singurătăți. Un vultur coborând spre o râpă, umbra unui nor trecător, saltul unui pește, tremurul și curgerea apei, creștea și mai mult adânc liniște a naturii, în loc să-i pună capăt; iar zgomotul nerăbdător al motorului nostru, mormăitul conversației, chiar și exclamarea admirației părea nelalocul ei și în dezacord cu această pace solemnă.

Câteodată, un cot al râului arăta mai multe vârfuri împădurite, albastre și cețoase; apoi, din nou, marele perete de stânci părea gata să ne înghită, fără nicio privesc dincolo de granița pădurii decât licărirea unui albastru intens deasupra noastră.

De departe, cele mai cumplite vâltori fuseseră depășite; trecătoarea s-a lărgit la apropierea de Orșova, deși orașul era încă ascuns de întoarcerea bruscă a râului și înainte de a înconjura acest petec de pământ o capelă mică, pe jumătate pitită într-o pădurice de chiparoși întunecați, nu s-a arătat // drept locul în care Kossuth²¹ p. 271 a ascuns, pentru a o salva, coroana de fier a Ungariei.

Aerul era dulce și greu, cu o mireasmă a câmpurilor de fân <ce ajungea> la noi cu mult înainte de a atinge Orșova. Am descoperit că provenea de la marile cantități de arbuști sălbatici înfloriți, care creșteau din abundență pe această parte de țărm.

Orșova, un oraș de frontieră al Ungariei, se află într-o regiune muntoasă și frumos împădurită, pe malul nordic al Dunării, care în acest punct este îngustă. Malul opus al Serbiei împresoară râul cu munți înalți, înveșmântați în lemn până la vârful apei. Însuși micul oraș amintește puternic de unul dintre satele de pe Moselle²², cu case mici, albe și curate, acoperișuri proeminente, închise la culoare și clopotnița simplă a bisericii, evidențiindu-se pe întinderea posomorâtă de pădure din fundal. Orșova este locul de debarcare pentru a merge la băile minerale de la Mehadia²³, mai cunoscute sub numele de Băile lui Hercule,²⁴ aflate la o mică

²⁰ Orșova, oraș-port, jud. Mehedinți.

²¹ Lajos Kossuth (1802–1894), conducător al revoluției pașoptiste maghiare.

²² Moselle, râu care străbate Franța, Germania și Luxemburg.

²³ Méhadieh, com., jud. Caraș-Severin.

depărtare, în interior. Aceste izvoare sulfuroase și cu fier au un renume larg răspândit, atrăgând mulți vizitatori, iar vecinătatea Mehadiei, unde se găsește un splendid hotel, face din Orșova, chiar dacă ea însăși <este o așezare> p. 272 neînsemnată²⁵, un loc scump pentru poposit. //

Am coborât la vamă, bagajul fiind cărat de hamali unguri, foarte negricioși precum cărbunele. După o scurtă examinare și după ce am aflat că pasagerii nu pot dormi la bord pentru că vasele urmau să fie din nou schimbate în vederea următoarei călătorii, ne-am urmat bunurile la cel mai apropiat han. Ne-au dus la un hotel care arăta promițător, pe partea opusă locului unde am debarcat; stăpânul locului știa destulă franceză proastă încât să închirieze camera la un preț exorbitant și, de îndată ce afacerea a fost încheiată, s-a aflat că pasagerii aveau totală libertate de a-și petrece noaptea pe vasul cel mare, care pleca în dimineața următoare. Totuși, am profitat întru totul, fiind hotărâți, dacă tot a trebuit să plătim, să ne bucurăm de odihna dintr-un pat adevărat și, de asemenea, să ne bucurăm de priveliștea încântătoare din jurul Orșovei.

Este un orașel foarte luminos și senin, curat și vesel, cu o explozie de flori colorate la ferestrele strălucitoare ale tuturor caselor și căsuțelor: cereluși, trandafiri, mușcate etc.; părea că este un concurs general pentru a le expune pe cele mai frumos înflorite și cele mai luminoase ochiuri de geam; multe din aceste p. 273 ferestre erau zăbrelete, umbrite de // streșini adânci sau pe jumătate ascunse în spatele unei colonade rustice.

Plimbându-ne de-a lungul cheiului spre margine²⁶, am trecut pe lângă două sau trei hanuri cu mici pretenții, arătând a fi curate, demodate și infinit mai atractive decât locuința noastră temporară; era fie un Cal Alb, fie un Miel de Aur, fie o Coroană²⁷ care ne-a încântat prin coloanele vopsite în alb, ferestre zăbrelete și flori strălucitoare – un han autentic, nu imitația unui hotel francez. Trecând prin alei reci, înrouate, am ajuns la strada principală, umbrită de tei înalți; era o răscruce cu bariera ascunsă în întinderile de pomi fructiferi înfloriți, ce împrăștiu mirosul dulce care ne-a întâmpinat la apropierea noastră de Orșova; soarele, ridicându-se într-o pâclă aurie, lumina înălțimile frumos împădurite de pe malul sârb al Dunării; țărânci și copii aduceau apă de la o fântână de pe margine de drum; vaci cu părul lins mergeau încet spre casă; româncele au trecut pe lângă noi și au făcut ochii mari, iar noi, la rândul-ne, le-am privit lung, căci costumul este unul dintre lucrurile cele mai pitorești care pot fi văzute. Ele poartă îmbrăcămintea p. 274 lungă de pânză aspră cu mâneci largi, care este atât comună în multe locuri // din Europa unde femeile, muncind mult pe câmp, au nevoie să-și folosească în mod liber și nestingherit brațele; deasupra acesteia, un cojocel grosolan fără mâneci, apoi o cingătoare foarte lată brodată cu paiete în diferite culori²⁸ iarăși, sub aceasta,

²⁴ Este posibil să existe o confuzie cu orașul Băile Herculane, oraș, jud. Caraș-Severin.

²⁵ *humble*.

²⁶ *rural suburb*.

²⁷ *either a White Horse, or a Golden Lamb, or a Crown*. Denumiri date, de obicei, hanurilor englezești.

²⁸ *colours*.

din nou, o cingătoare cuprinzătoare, netedă, cu capete ce atârnau și, de asemenea, foarte împodobită, de care atârnă un ciucure greu, de lână, cu totul un yard²⁹ în lungime, un fel de șorț dublu cu ciucure, care se unduiește și se mișcă în modul cel mai grațios cu fiecare mișcare a purtătorului; de obicei, este roșu, deși câteodată <îl găsim> amestecat cu alte fire, în funcție de culorile folosite în broderia cingătorii. Aceste femei își poartă părul în împletituri complicate cu o mică basma, strident colorată, prinsă printr-o cosiță mică, petrecută peste frunte.

Costumul bărbaților cuprinde cămăși din pânză aspră, împodobite cu un fel grosolan de lucrătură, cojoace negre fără mâneci, cingători late din piele și pantaloni largi din pânză, de asemenea brodați în dreptul gleznelor; pălării negre, cu o mică pană într-o parte și ghetete din piele de înălțime medie completează îmbrăcămintea de zi cu zi; sunt puțin mai bogat decorate cu ocazia sărbătorilor.

Mai mulți țărani au venit la bord; aveau // fețe inteligente, cinstite; alți câțiva p. 275 s-au îmbarcat și ei la haltele mici din țară, purtând pălării enorme și șube grele din piele de oaie – slavi³⁰ de la antica frontieră militară, care înainte se întindea de la Carpați și până spre estul Croației, la limita nord-vestică a Turciei. Locuitorii acestei importante regiuni a țării erau nevoiți să fie pregătiți ca în orice moment să ia arma în mână pentru a apăra creștinătatea împotriva agresivilor lor vecini musulmani și li se dădeau, în schimb, privilegiile și imunitățile, fiind guvernați de legi speciale. Mare parte din aceste lucruri au dispărut întrucât a încetat să mai existe necesitatea unei asemenea vigilențe, dar, pentru că au trecut multe secole, locuitorii cu înfățișări neînduplecate au făcut, cu siguranță, puține schimbări asupra aspectului exterior.

Pe când părăseam Orșova, primele raze de soare poleiau culmile frumos împădurite de pe fiecare parte, dar plecarea noastră nu s-a realizat fără un tribut greu adus lăcomiei gazdei noastre, puternic favorizată de ignoranța noastră nefericită în privința limbii maghiare și chiar a limbii germane; așa încât, a ascuns florinii și creșterii în mica notă // cu o libertate necontrolată, deși eram perfect p. 276 conștienți de înșelătorie; <lăcomia> îi strălucea în privire de la început, dar <dacă am fi protestat> rezistența sa în limba franceză nu ar fi produs decât o potop copleșitor de sunete guturale. Vaporul șuiera frenetic; nu era niciun leac decât slabă mângâiere de a nu-i mai oferi niciodată compania noastră și așa am plecat, uitând curând plângerea noastră în peisajul ce ne înconjura.

Noul vapor era mai mare decât cel care ne-a purtat prin Porțile de Fier, deși cu un pescaj foarte ușor căci erau totuși câteva ore în care se manevra foarte greu în apă turbulenta, involburată. Vremea era încântătoare, ca și cum pentru a compensa prin partea cea mai interesantă a râului plictiseala din cea mai mare parte a călătoriei anterioare. După părăsirea Orșovei, munții de pe ambele maluri erau frumos înveșmântați cu fiecare din soiurile existente de brădet. Iarăși, pe țărmul nordic, găsești în multe locuri urmele drumului lui Traian de-a lungul pereților semeți de roci gri ce se ridicau perpendicular din râu. Pe moment, am avut parte de o iluzie unică datorită caracterului sublim, nestăpânit al acestor forme masive,

²⁹ Unitate de măsură a lungimii egală cu 0.9144 m.

³⁰ *Slavonians*. Formă medievală pentru a-i desemna pe slavi.

p. 277 lipsite de vreo intervenție care să arate privirii măsura mărimii și a // distanței. Uitându-mă atent de-a lungul întinderii calme de apă deasupra unei copleşitoare grămezi de granit, am crezut că am văzut un mic obiect plutind la baza sa precum vasul de jucărie al unui copil; și pe când mă întrebam cum un asemenea lucru poate fi găsit departe de orice așezare umană, o ușoară mișcare a micii jucării a scos la iveală un obiect cenușiu, minuscul, pe care, într-o clipă de uluire, mi l-am putut închipui a fi o foarte mică maimuță. Desigur, era o barcă de pescuit obișnuită cu un pescar adult ce se uita după geamandurile aflate aproape de capătul șuvoiului, dar era greu să pui la lucru ochii și mintea, care reținuse în totalitate măreția minunatelor forme, pentru a-ți putea da seama de mărima relativă a micilor obiecte.

Dunărea era extrem de mică în multe locuri ale înaintării de dimineață, fiind nevoie de trei sau patru oameni la cârmă și o avansare extrem de înceată și atentă. Sunt momente și anotimpuri în care nivelul apei este suficient de ridicat pentru a permite vaselor mari să realizeze o călătorie întreagă fără nicio schimbare; în altele, p. 278 navigația devine întru totul imposibilă, iar uneltele deja menționate trebuie folosite. //

Pe țărmul de nord, noul drum merge cu puțină dificultate pe măsură ce terenul de pe acea parte se ridică treptat, chiar pătrunzând în văi încântătoare, cu fânașuri și bucăți îngrijite precum parcurile. Timp de trei ore peisajul a fost de o frumusețe ce nu poate fi descrisă, grandoarea sălbatică manifestându-se pe malul sârb al râului, în timp ce printre splendorile calme de pe partea cealaltă se găseau cuibărite mici colibe în livezi și crânguri înfrunzite; apoi, un fel de bordei de tipul celui locuit de Robinson Crusoe³¹ a apărut cocoțat în scobitura unui copac; țărani aruncând fânul parfumat; frunzele mari ale porumbului se înclinau în adierea vântului și deasupra acestora piscurile impunătoare împădurite, ridicându-se spre nori și întrerupte de grămezi de rocă gri care câteodată le scădeau din crestele posomorâte pentru a oferi priviri fugare către vârfuri de munte mult mai îndepărtate. Un munte de pe țărmul nordic se ridică dintr-un ocean de frunziș, un con imens de granit pur. Aproape de acest punct am trecut pe lângă o mină de cărbune unde se lucra intens și tot în această parte a Dunării semețul perete muntos scoate la iveală o formațiune geologică deosebită, ca și cum ar fi fost în talazuri p. 279 gigantice și creând valuri cu nuanțe diferite de culori. Efectul // este cu totul solemn și impunător și reprezintă, poate, una din cele mai interesante caracteristici ale priveliștii acestui râu superb.

La Dreenco sau Drencova³² am schimbat din nou vasele, urcându-ne pe minunatul vapor *Ferdinand Maximilian*. Aspectul țării s-a schimbat în mod semnificativ, dar rămâne încă foarte atrăgător pe măsură ce râul înconjoară insulele mici și punctele ascuțite de pământ. La un moment dat vezi un oraș tocmai în față; aparent ne apropiem de locul debarcării. Nici gând! Vasul cotește brusc și orașul este la dreapta ta, apoi la stânga ta; în cele din urmă, nu ne mai apropiem de el, iar pasagerii pentru acea destinație sunt debarcați pe un ponton jalnic aproape de o întindere de pășune și îi vezi urcând în căruțe, cabriolete sau brecuri, așteptând pe țărm și mergând sporovăind către clopotnițele și acoperișurile strălucitoare care

³¹ Personaj literar al romanului omonim scris de Daniel Defoe.

³² *Drencova*, sat. com. Berzasca, jud. Caraș-Severin.

licăresc în depărtare printr-un amestec de copaci unduitori. Totuși, câteodată, ne apropiem de orașele de pe țarm. Într-un loc din Serbia – evident o stație importantă – era în pregătire un tâg de oi și vite. Un mare număr de căruțe acoperite rudimentar loveau ușor în sus și jos un deal abrupt aflat deasupra // locului de p. 280
debarcare; tot spațiul liber pe care-l vedeai pe o mare distanță era acoperit de turme și cirezi, dar și de câteva sute de sârbi și bulgari; bărbați, femei și copii, pitorești și foarte murdari, se holbau la noi și noi ne holbam la ei și eram cu toții mulțumiți pentru că o mai apropiată cunoaștere cu toți acei „nеспăлаți” nu ar fi fost de dorit. //
[În continuare, autoarea povestește trecerea prin Serbia, Ungaria și Turcia]

În mijlocul iernii, de la Viena la Galați

p. 317

De la frumoasa ședere la *Nord Bahn*³³ din Viena, cu cafeneaua sa somptuoasă și camerele de așteptare, coloanele de marmură și strălucirea de culori, bogată, caldă, care atinge decorațiunile, m-am întors să regăsesc, pe cât de bine posibil, confortul mohorât al unei călătorii de iarnă singuratică prin țările înghețate, pe jumătate sălbatice, prin care trebuie să trecem înainte de a ajunge la Galați, pe malul sud-estic al frontierei Moldovei.

La acea vreme – 1873 – doar o singură linie de cale ferată fusese realizată în întregime la est de Viena, spre frontiera rusă; luând la început o direcție nord-estică, făcând o curbă mare în sus, prin Polonia austriacă, prin Cracovia și Lemberg³⁴, apoi în jos, prin Galiția către provinciile românești.

Am luat un bilet de tren expres pentru a merge direct până la Suceava³⁵, la frontiera Moldovei; sunt îndreptată către // „cușeta doamnelor”, unde două doamne p. 318
călătoare se instalaseră deja; observ că paznicul trenului este îmbrăcat ca și cum am trece prin Siberia; iar trenul pornește încet din capitala austriacă. // (...) p. 325

De asemenea, linia de cale ferată ajunge la Siret,³⁶ aproape de jumătatea drumului dintre Cernăuți³⁷ și graniță, <pornește din nou și> o străbate de două sau trei ori, apoi urmează cursul apei până se scurge în Dunăre, puțin înainte de Galați.

Cernăuți, o stație importantă la care s-a ajuns puțin după ce am trecut de Prut, arată mai degrabă ca un sat mare decât ca un oraș. Locuințele albe, rustice și acoperite cu stuf, aflate în mijlocul grădinilor, livezilor și ogrăzilor lor, sunt risipite pe o mare întindere de pământ; o biserică mare și câteva clădiri, adunate pe vârful unui deal scund, par să alcătuiască // inima orașului, care se cațără cu neregularitate p. 326
pe un povârniș. Câteva vile cochete și conace mai mari pe partea ce urmează arată că locul găzduiește și familii înstărite, deși tovarășul meu de drum – care s-a oprit

³³ Prima linie de cale ferată din Imperiul Austro-Ungar, pentru a lega Viena de minele de sare de lângă Cracovia. Primul traseu a fost construit în 1837 pe ruta Florisdorf-Deutsch-Wagram, iar extinderea către Viena a fost realizată în 1838 și pusă în funcțiune în 1839.

³⁴ Azi Lion oraș, Ucraina.

³⁵ *Suczava*, oraș, jud. Suceava.

³⁶ *Serethk*.

³⁷ *Czernovitz*, oraș, Ucraina.

aici, și părea să fie un localnic – a afirmat că populația mixtă de ruși, polonezi și evrei au reprezentat un mare impediment în prosperitatea Cernăuțiului, care este foarte aproape de granița rusă.

Ne îndreptăm spre sud și cu fiecare mișcare a roții priveliștea continuă să se îmbunătățească în ce privește frumusețea și punctele de atracție pentru că ne apropiem de baza unei ramuri a Carpaților. Defrișările din pădurea deasă sunt presărate cu gospodării și căsuțe cu streșini mari; o răpă întortocheată pornește către o trecătoare cu spațiile sale întinse, bogate de pădure veche, iar culmile rotunde, întunecate poartă privirea și mai departe către linia albastră, nedeslușită a muntelui, care se topește în cerul și mai albastru. Apoi, munții încep treptat să piardă din înălțime până dispar, iar cu scăderea în intensitate a luminii ajungem la Suceava, în trecut capitală a Moldovei, iar acum oraș de graniță între teritoriul austriac și România³⁸.

p. 327 Pe când luam un nou bilet pentru linia moldavă, am aflat că florinii și creițarii au fost înlocuiți de // franci și bani³⁹, valuta, ca în toate instituții din această parte a Europei, fiind modelată după sistemul francez.

Pe timp de noapte, ne oprim pentru scurtă vreme la Roman⁴⁰, unde călătorii pentru Iași schimbă trenurile. Nu se vede nimic din oraș, unul dintre cele despre care se spune că a fost întemeiat de Traian, când a creat coloniile romane în Dacia, nici din țara prin care trecem apoi în apropiere de Bacău⁴¹. Trenul se îndreaptă direct spre sud, uneori încet-încet, pe când străbate întinderi mari de teren inundat sau alunecă pe numeroasele și foarte fragilele poduri. În unele părți, linia este ușor sub apă și putem auzi zgomotul ascuțit al gheții care crapă sub roți; apoi motorul stă puțin, după care mergem în sus, dar niciodată (deși este expres) la o viteză care ar fi considerată în Anglia ca fiind una medie.

p. 328 Nu este nicio urmă de tunel, abia o tăietură, de-a lungul întregii distanțe pe care o străbate linia și, cu toate astea, a dat mult de furcă inginerilor din cauza naturii speciale a albiei râurilor, mai ales a Siretului; părea // aproape imposibil să se găsească o fundație solidă pentru poduri; primul construit a fost înghițit de ape, iar mare parte din linia de cale ferată din Moldova de Sus a fost reconstruită în întregime.

Mai mulți pasageri au schimbat trenul la Barboși⁴², o mica halta apropiată de locul în care Siretul se varsă în Dunăre, iar trei doamne, pe care le-am întâlnit în sala de așteptare de la Suceava, s-au uitat la mine pe când treceau pe lângă trăsura în care stăteam liniștită; nu s-au învrednicit să-l informeze pe străin, paznicul lăsând pe fiecare de capul său și drept urmare, m-am găsit făcându-mi drum, tacticoasă, spre București. Nu era tocmai direcția cea bună; totuși, nu era nicio soluție decât să fac o incursiune improvizată în interiorul Valahiei, iar la următoarea oprire, Brăila, să cumpăr un bilet înapoi spre Barboși.

³⁸ *Roumania.*

³⁹ *bani.*

⁴⁰ *Roman, municipiu, jud. Neamț.*

⁴¹ *Bacău.*

⁴² *Barboshi, azi cartier al orașului Galați.*

Ieșise soarele de când așteptam trenul spre Galați, și mă uitam fără nicio țintă din pragul micii halte, spre un deal jos sau o ridicătură de pământ aflată dincolo de calea ferată: ar fi fost cu mult mai interesantă pentru mine dacă aș fi știut că movila verde de pe culme marchează locul unei fortărețe sau tabere // romane cunoscute în țară sub numele de Capul Boului⁴³. Este una din numeroasele urme ale ocupației romane descoperite în aceste părți, în special de-a lungul cursului Dunării, înainte de Galați. p. 329

Trenul se apropie destul de mult de foarte cunoscutul oraș comercial; scrutăm cu privirea o minunată întindere de apă din dreapta noastră, lacul Brateș⁴⁴, având în fundal dealurile joase ale Basarabiei, iar curând lunga costișă de pământ a Galațiului începe să se ridice în partea dreaptă a liniei. Recunosc trăsăturile orașului; aici se află consulatul britanic, chiar aproape de stație; trenul încetinește, se oprește și călătorii se răspândesc rapid pentru că acesta fiind un port liber, nu se controlează bagajul. Vremea este foarte plăcută; voi merge spre consulat așa încât voi trece pe lângă drumul cel mare în strada Mihai Bravu⁴⁵ și voi intra în curtea spațioasă, ca și cum m-aș fi întors dintr-o plimbare de dimineață. Deși neașteptată atunci, sunt întâmpinată cu cea mai caldă prietenie. Am venit pentru câteva zile și am stat o lună; și, cu toate că deși despre Galați se spune în general că este unul dintre cele mai puțin interesante locuri din Europa, m-au atras atât de mult moravurile și // obiceiurile oamenilor, am auzit atât de multe despre frumusețea p. 330
peisajului din județele muntoase ale României, a sihăstriei ciudate a mănăstirilor de maici, a bisericilor și mănăstirilor aflate în ruină, a datinilor vechi păstrate mai ales printre țăranii din Carpați, încât înainte să plec mi-am făcut câteva planuri pentru excursii viitoare în acest puțin cunoscut colț al Europei de Est.

Cum, mulți ani mai târziu, aceste planuri au fost realizate în peisajul sălbatic și încântător al Moldovei Superioare, unde trei doamne englezoaice, primele care au pătruns în aceste mănăstiri retrase, au descoperit peste tot o politețe curtenitoare și o întâmpinare prietenească, s-a povestit în altă parte în speranța că alții vor profita și ei într-o zi de experiențele lor obținute dintr-un voiaj de vacanță simplu și ieftin⁴⁶.

⁴³ *Capi di Bove*, înălțimea Tirighina de la Barboși, jud. Galați. Este vorba despre un complex arheologic roman ce cuprinde: un castru, un castellum de pământ, două necropole, trei depozite de amfore și vestigiile de locuințe. Prima discuție asupra cetății a fost realizată de către Gh. Săulescu, *Descrierea istorico-geografică a cetății Caput Bovis (Capul Boului sau Gherțina) a cărăii ruine se află în apropierea Galațiului*. Iași, 1837.

⁴⁴ *Bratisch*, lac amplasat în zona de nord-est a orașului Galați.

⁴⁵ *Strada Micașău Bravul*.

⁴⁶ Adelaide Walker, *Untrodden paths in Roumania*, London, Chapman and Hall, 1888.

Englezul James William Ozanne face parte din categoria călătorilor străini despre care deținem puține date biografice. Nu cunoaștem locul de naștere sau familia și nici instituțiile de învățământ pe care le-a urmat, dar faptul că de-a lungul vieții a îndeplinit funcții în diplomatie și a fost timp îndelungat un jurnalist apreciat în străinătate ne îndreptățește să credem că avut o solidă cultură, bazată pe studii universitare. Succintele informații despre el privesc faptul că în perioada 1882–1912 a condus biroul de la Paris al cotidianului londonez „Daily Telegraph”. Figură remarcabilă a corpului corespondenților de presă din capitala Franței, fiind de altfel și primul președinte al Asociației Presei Anglo-Americane de aici (1907–1908), Ozanne a avut strânse legături și cu cercurile diplomatice pariziene. Familiarizarea cu politica și diplomația avusese loc încă din tinerețe când, potrivit propriei mărturisiri, „sătul de o vreme de viața de la Londra și cu dorința arzătoare de schimbare”¹, sosea în 1870 în capitala României, unde avea să rămână timp de trei ani. Englezul fusese acreditat pe lângă reprezentanța britanică din București, dar el nu precizează ce post diplomatic a deținut; judecând după evoluția sa ulterioară, înclinăm să credem că era unul adecvat unui tânăr diplomat, aflat la început de drum. În tot acest răstimp a încercat să-i cunoască pe români, să se familiarizeze cu țara, cu oamenii, cu mentalitățile, obiceiurile, datinile și cultura lor, să înțeleagă sistemul de guvernământ. Toate însemnările despre acestea au fost încredințate tiparului, inițial sub forma unor articole, apărute în „Temple Bar” și „The University Magazine” și apoi adunate și completate în lucrarea intitulată *Three Years in Roumania*, editată de Chapman & Hall din Londra în 1878. Apariția cărții este legată, așa cum preciza și autorul în *Prefață*, de conflictul ruso-româno-otoman ce adusese „România în centrul atenției” și care avea să modifice harta Balcanilor. În acest sens el mărturisea că preocuparea sa constantă a fost „să ofere cititorilor o imagine generală a țării, fără a merge prea mult în detaliu”, ca rezultat al propriei experiențe, cei trei ani petrecuți printre români aducând un plus de greutate și credibilitate lucrării, tocmai datorită contactului direct cu subiectul.

Lucrarea lui James William Ozanne a apărut recent (2015) în versiunea în limba română în traducerea Iuliei Vladimirov, sub titlul *Trei ani în România*, la Editura Humanitas (169 p.). Așa cum precizează *Nota editurii*, lucrarea „a fost tradusă integral și fidel”, cu excepția capitolelor XIV, XV și XVI (respectiv *The early heroes*, *The fate of Brancoveano* și *The rule of the Phanariotes*, adică p. 183–211 din original), care „nu aduc informații sau aprecieri de mare interes pentru cititorul de azi”, cu excepția cercetătorului interesat de „formarea percepției occidentale asupra spațiului românesc” și „sunt tributare stadiului în care se afla istoriografia epocii” (p. 9). Lucrarea originală cuprinde în totalitate 18 capitole. Despre Ozanne a scris Mihai Berza, *Cu prilejul unei sărbătoriri*, în „Românul”, Arad, an II, 1912, nr. 141, p. 10.

Dat fiind această excelentă traducere, ne limităm a prezenta pe scurt traseul parcurs de James William Ozanne și a releva câteva observații ale autorului despre România și locuitorii ei. În august 1870, dorind o schimbare în existența sa de până atunci, Ozanne lua drumul României, fără a ști aproape nimic despre țară și locuitorii ei, dar plin de incertitudini furnizate de informațiile contradictorii provenite din diferite surse. De altfel, și evoluția războiului franco-prusac, care generase o stare generală de spirit deosebit de încărcată de cursul evenimentelor, contribuise, așa cum mărturisise, la decizia de a accepta postul de la București și de a veni în contact cu lumea „orientală”. Părăsind Londra, el s-a îndreptat spre Anvers, Franța fiind ocolită în acele vremuri, a trecut prin Belgia spre Köln, unde a văzut trupe ce se îndreptau spre front, apoi, evitând Rinul, a mers cu trenul prin nordul Germaniei, Saxonia și Boemia, ajungând la Viena. Din capitala austriacă a călătorit cu

¹ J. W. Ozanne, *Three years in Roumania*, Chapman & Hall, <London>, 1878, p. 1.

trenul spre Baziaș, unde s-a îmbarcat, până la Giurgiu, pe unul din vapoarele companiei austriece de navigație pe Dunăre. Primul contact cu Bucureștii nu l-a entuziasmat, mai ales că era seară, străzile erau slab luminate, iar starea carosabilului lăsa mult de dorit. Capitala României, avea să constate cu timpul diplomatul englez, era „un oraș mare”, care ocupa însă un spațiu mult prea extins „datorită grădinilor și terenurilor virane”. Cei trei ani petrecuți la post i-au prilejuit o cunoaștere îndeaproape a realităților din spațiul locuit de români, fapt evidențiat și de structura lucrării, în al cărei cuprins se găsesc capitole dedicate claselor sociale, informațiilor despre țigani, sistemului de guvernământ, bisericii, țării, agriculturii și comerțului, obiceiurilor și datinilor. Referindu-se la ceea ce numește „clasa de mijloc”, Ozanne afirmă că la oraș ea este alcătuită în marea ei majoritate din străini, „și anume: francezi, englezi și evrei, aceștia din urmă de origine poloneză, austriacă sau spaniolă”, dar exista și „un mic segment al populației autohtone”, în componența căruia îi cuprinde pe „medici, avocați, ofițeri de carieră, funcționari publici”. Cel care merită „prețuirea noastră”, scria Ozanne, este însă țărănul român, „ imaginea bărbăției și moștenitorul glorioaselor tradiții”, a cărui inimă „a rămas curajoasă și veselă” în pofida încercărilor și asupririlor la care a fost supus de-a lungul veacurilor.

În vara anului 1872, slăbit de febră, diplomatul englez a petrecut câteva săptămâni la Brașov, etapă care își găsește loc în economia lucrării. Orașul l-a impresionat în mod plăcut datorită aspectului îngrijit, diversității etnice și felului locuitorilor de a petrece timpul liber. Fără a cunoaște în detaliu întregul spațiu transilvan, contactul său rezumându-se numai la Brașov, Ozanne nu ezită să emită judecăți infirmate de cursul istoriei. Astfel el socotește că unirea Transilvaniei cu România „s-ar dovedi pur și simplu imposibilă. Deși sunt, în marea lor majoritate, de origine română, felul de a fi al oamenilor de aici face ca o asemenea unire să fie pur și simplu în afara discuției. Moldo-valahii n-au decât să exalte străvechea Dacie, dar provincia a fost împărțită din vremuri străvechi și nimeni nu se poate lupta cu trecerea timpului. Transilvania este unită cu Ungaria propriu-zisă, și așa și trebuie să fie; a încerca orice fel de schimbare ar însemna o greșeală ireparabilă”, conchidea el (p. 153). Ultimele două capitole sunt dedicate restaurării domniilor pământene, respectiv privirii de ansamblu asupra situației politice din România de la începutul anilor '70 ai secolului al XIX-lea până în primăvara anului 1878. Participarea României la conflict alături de armatele țarului este dezavuată de Ozanne, fiind considerată o trădare față de sultan și față de puterile protectoare, ce deschidea Rusiei calea spre Constantinopol. „România este acum în situația unei femei ce-și părăsește soțul, iar apoi este abandonată de bărbatul cu care a fugit. România s-a purtat foarte urât: a încălcat legile ce guvernează Europa și a nesocotit orice principiu de generozitate și onoare și iată ce-a primit în schimb de la Rusia. La ce a servit sacrificiul uman și material al românilor? La nimic. Mult mai bine ar fi fost să treacă de partea Turciei, așa cum o cerea cinstea – întotdeauna adevărata politică –, ca să-i alunge pe intruși de la hotare”. Dacă pe tot parcursul lucrării a căutat să fie cât se poate de neutru atunci când i-a prezentat pe români, ultimele aserțiuni denotă limitele englezului, fidel exponent al politicii britanice, ce considera Imperiul Otoman un garant al apărării intereselor engleze în Mediterana răsăriteană și se opunea oricăror modificări.

Etnograful și lingvistul rus A. S. Budilovici face parte din seria călătorilor străini despre care deținem puține date biografice. Având în vedere nota care precede relatările de călătorie în care se precizează că voiajul era unul de documentare în vederea obținerii titlului științific de magistrul în filologie slavă, putem presupune că autorul avea o solidă cultură și studii universitare. Periplul său a durat peste cinci luni și s-a desfășurat în perioada 29 august 1873–sfârșitul lunii ianuarie 1874. În acest interval, autorul *Însemnărilor de călătorie* a străbătut orașe și sate din Bucovina, România, Transilvania, Ungaria și Croația. Potrivit propriei mărturisiri, obiectivul investigației l-au constituit aspectele sociale și politice, istoria locurilor străbătute, nivelul de dezvoltare culturală al popoarelor. Spațiul locuit de români a constituit etapa de început a călătoriei și a cuprins orașele Cernăuți, Sighetul Marmăției, Suceava, Iași, Galați, București, Brașov, Sibiu, încheindu-se la Cluj. Deși paginile consacrate românilor au un caracter contradictoriu, observațiile privind decăderea materială și socială a marii boierimi sunt corecte în cea mai mare parte. În relatarea sa există și afirmații care denotă fie ignoranță, fie un anume subiectivism. În acest sens Budilovici consideră în mod greșit că în deceniul opt al secolului al XIX-lea „limba literară a românilor nu este încă formată”, preluând astfel teoria imigraționistă a istoricului austriac R. Roesler care definește drept „pastoral” caracterul strămoșilor noștri. În opinia călătorului rus, românii din Transilvania ar fi prezenți doar în zona muntoasă a provinciei, ceea ce constituie evident o gravă eroare. O explicație ar fi faptul că autorul nu a purtat discuții cu intelectuali români pentru lămurirea aspectelor neclare, ci, probabil, s-a documentat la întâmplare. În schimb, informațiile privind aspectele științifice și culturale din epocă sunt interesante și utile. Cu toate acestea, notele de călătorie ale etnografului și lingvistului rus nu sunt lipsite de interes, mai cu seamă că din parcurgerea lor rezultă acuitatea spiritului de observație al autorului și atenția acordată de el societății românești.

A.S. BUDILOVICI

Însemnări de călătorie

de pe valea Dunării Mijlocii și de Jos¹

(1873)

p. 141 ... Voi trece acum la acea naționalitate vecină rușilor sudici și în multe aspecte neobișnuită și anume cea română sau valahă.

Acest popor nu are o graniță strict delimitată. Adevărul este că unii istorici români stabilesc aceste granițe sub forma unor râuri: Nistrul, Tisa și Dunărea, însă

¹ Traducere după A. S. Budilovici, *Putevie zametki o dolini sredniago i nijniago Dunaja*, în „Journali Ministerstva Narodnago Prosvesceija”, asti CL XXVI, 1874, Sankt Petersburg, p. 141–150.

în spațiul delimitat de această linie <fluviială> trăiesc câteva milioane de oameni. Dar nu toți aceștia sunt români, căci în mase mai mult sau mai puțin compacte trăiesc de pildă aici maghiari în comitatele Bihor², Arad³, Cenad⁴, Bikiș⁵, Seghedin⁶ și altele. În Banatul apusean sunt sârbi, iar ruși <trăiesc> în Maramureș, Satu Mare, Cetatea de Baltă⁷, în Bucovina de nord și pe cursul inferior al Dunării. Chiar în interiorul propriului lor teritoriu, există însemnate // nuclee de străini, ca de pildă cele de secui și de sași în Brașov, Sibiu și Bistrița. Toate aceste lucruri de mai sus sunt valabile pentru Transilvania⁸. O însemnată parte a populației orașenești din Moldova o constituie evreii, iar în Țara Românească – bulgarii⁹. În ceea ce privește orașele de la Dunăre acestea alcătuiesc cel mai pestriț amestec din aproape toate popoarele răsăritene și din câteva occidentale. Este suficient să te uiți prin piețele și pe faleza <Dunării> de la Galați pentru a avea imaginea amestecului eterogen de nații care se intersectează aici. Poți întâlni <aici> unul lângă altul fesul grecesc, turbanul turcilor și căciula românească de oaie, jobenul șvabilor sau boneta evreilor. Același amestec este în limbi, în chipuri sau în obiceiuri.

Naționalitatea română constituie un tip etnografic aparte, peste măsură de interesant. Aici se întâmplă același lucru care se observă și la evrei: contradicția dintre limbă și existența, forma sau conținutul. Poți oare să-i socotești pe evrei drept nemți, cu toate că ei vorbesc în familie și în relațiile personale germana ca o limbă maternă?¹⁰ Aproape la fel de greu este să-i numești pe valahi *români*, deși ei vorbesc și comunică într-unul din dialectele romanice. La urma urmelor, ce au în comun acești valahi cu seminițiile apusene oarecum similare <ca limbă> ? Ce le este la fel: credința <religioasă>, orânduirea socială, caracterul sau ființa?

Să luăm pentru început <biserica> lor. Adevărul este că în prezent nu mai auziți <în biserică> limba slavonă, însă vedeți peste tot litere slavone. Nici însuși Cuza nu a fost capabil să elimine chirilicele din biserică, darămite din limba română. Iar dacă icoanele sunt cumva mai vechi, în mod sigur veți găsi acolo inscripționată limba slavonă. Priviți la această cupolă, care se ridică deasupra dumneavoastră, la acești pereți împodobiti cu picturi originale, la stilul acestor clădiri, la caracterul acestei picturi: este oare acesta occidentul de stil romanice? Plimbați-vă în orice oraș românesc – evident nu în orașele săsești – pe străzile din

² Unitate administrativă a regatului Ungariei din secolul XI și până în 1920 când cca 75% din teritoriul a intrat în componența României.

³ Unitate administrativă a regatului Ungariei din secolul XI și până în 1920 când cea mai mare parte a lui a intrat în componența României.

⁴ *Ténad*. Unitate administrativă a Regatului Ungariei din secolul XI. Prin Tratatul de la Trianon, teritoriul comitatului a fost împărțit între România și Ungaria. Capitala comitatului a fost orașul Macău.

⁵ Unitate administrativă a regatului Ungariei și apoi a Ungariei atestată încă din secolul XI. În 1950 a fost extins cu părți din fostele comitate Bihor, Arad și Cenad.

⁶ *Čengrad*.

⁷ Sat, com., jud. Alba. A fost administrativ al comitetului medieval Târnava până în 1876.

⁸ *Semigradi*.

⁹ Fals.

¹⁰ Autorul se referă la idiș, un dialect al limbii germane folosit în vorbirea de zi cu zi de evreii din centrul și estul Europei.

p. 143 Iași, Galați sau București, priviți la acest spațiu ramificat, la străzile murdare, întunecoase și pline de praf, la construcția acestor case cu un singur etaj, peștrițe și cu acoperișuri plate: acesta nu este oare dragul arbitrar, dezordonatul nostru răsărit, același răsărit pe care îl puteți întâlni oriunde unde locuiesc slavi, greci, turci, români, maghiari ? Mergeți în vreun sat românesc, priviți la această arhitectură sătească, la aceste acoperișuri de paie – priviți ustensilele lor casnice, anexele la gospodăria lor, broderiile țesăturilor lor, ascultați motivele cântecelor lor // urmăriți caracterul jocurilor lor și veți vedea asemănarea uimitoare a acestora cu cele slave, în special cu cele din Malorusia!¹¹ Aceeași poezie și același caracter, aceeași blândețe sufletească și aceeași absență a oricărei autoconducere, aceleași primiri cât se poate de ospitaliere și aceeași lipsă de ceremonie în adresare, aceeași fidelitate a credinței religioase și aceleași superstiții mereu reînnoite. Până și taurii ucraineni albi, cu coarne înalte, pot fi întâlniți în aproape orice sat românesc. Doar tenul este ceva mai oacheș, gesticulația mai vie, sângele mai fierbinte. Românii manifestă prea puțină înclinare spre comerț și meșteșuguri. Cu acestea se îndeletnicesc evreii în Moldova, bulgarii în Țara Românească, sașii și alte seminiții germanice în Transilvania și Ungaria. Românul este doar un excelent agricultor, asemeni bielorușilor sau maghiarilor. Doar în munți se ocupă – și asta de nevoie – cu meșteșugurile.

De asemenea, trebuie făcută diferența – cum este de altfel și în alte țări – între românii de la munte și românii – din câmpii și văi. Cei dintâi sunt numiți acolo *munteni*, iar pentru cei din a doua categorie se utilizează adesea termenul de *moldoveni*¹². Relația dintre ei este cam la fel cu cea care este între huțulii¹³ (din Ungaria) și rușii din zonele de câmpie. Primii sunt ceva mai aspri, mai autoritari, dar și energici, ceilalți mai blânzi, mai buni, dar și mai apatici. Printre cei dintâi există un grup întreg de păstori, renumiții păstori valahi, care și-au răspândit numele și obiceiurile nu numai în <munții> Carpați, dar și în întreaga zonă a munților Balcani. Din această cauză, în diverse dialecte slave și până în prezent cuvântul „vlah” este aproape sinonim cu păstor. Nu sunt ei cei care au răspândit numele românești pe întreaga coamă a Carpaților, chiar până la <munții> Tatra, între care chiar există un munte „al Valahilor”? Centrul și locul de origine al acestor *munteni valahi este, după cum constatăm, Alpii Transilvaniei* – cei sudici și cei răsăriteni. Acestei împrejurări și anume inaccesibilității acestui lanț <muntoș> îi datorează românii salvarea ființei lor naționale. Și bascii, tot datorită munților, și-au salvat ființa lor națională la cumpăna veacurilor și mileniilor. Aceeași situație este cu celții, albanezii, osetinii etc.

¹¹ Nume dat unei părți a teritoriului Ucrainei zilelor noastre până la sfârșitul secolului al XIX-lea. După dezintegrarea Imperiului rus și unirea tuturor teritoriilor locuite de ucraineni într-o singură unitate administrativă, denumirea *Malaita Russia* sau *Malorusia* a ieșit din uz, fiind folosit doar într-un sens peiorativ, pentru desemnarea acelor ucraineni care și-au pierdut conștiința națională. Termenul a fost folosit de monarhiștii și naționaliștii ruși, care consideră că Ucraina și ucrainenii sunt parte integrantă a Rusiei și a poporului rus.

¹² Fals. Delimitările lingvistice respective se referă nu la arealul geografic în care locuiesc respectivii cetățeni, ci la cel *politic* (Moldova și respectiv Muntenia).

¹³ Grup etnic ucrainean ce trăiește în Bucovina, Maramureș, Pocuția. Portul acestuia se diferențiază de cel al populațiilor învecinate, muzica are unele elemente comune cu cea maghiară, iar unele obiceiuri sunt asemănătoare cu cele ale românilor din Maramureș.

La mai sus-menționatele elemente de asemănare sau de apropiere etnografică între români și slavi mai trebuie adăugat unul și anume aceeași notă istorică tristă. Până în ultima vreme, românii, aproape în întregime și în sensul complet al cuvântului, au fost ca niște paria, lipsiți de apărare. Nu voi înceta a reaminti aici robia turcească seculară, care într-o largă măsură i-a apropiat pe români și pe slavi prin suferința // comună. Aduc aici în discuție un singur fapt, din istoria românilor transilvăneni. Este cunoscut faptul că, în Transilvania ei alcătuiesc imensa majoritate a populației, comparativ cu toate celelalte etnii – maghiari, secui și sași. Acolo însă *triumviratul politic* al naționalităților din Transilvania este compus din maghiari, secui (de asemenea o seminție maghiară) și sași¹⁴. Politic, românii acolo aproape că nu există. Însă și mai grea decât această robie politică este robia socială. Este vorba despre dependența feudală față de moșieri, categorie <socială> care deține o uriașă influență atât în Transilvania, cât și în Principate. Importanța lor, în ultima vreme, nu a scăzut decât foarte puțin. Nu este mai puțin adevărat că țaranii români au fost emancipați atât în Austria (în 1848), cât și în Principate (în 1864). Dar această emancipare nu i-a scăpat de dependență.

Elementul aristocratic este atât de puternic aici nu numai datorită imenselor sale bogății, dar și solidarității intereselor celor obișnuiți să conducă, să dirijeze educația și să influențeze guvernul. La aceste lucruri trebuie amintit că, atât în Ungaria, cât și în Principate puterea se găsește în cea mai mare parte în mâinile străinilor, de la care, în chip firesc, naționalitatea română nu poate aștepta o bunăvoință specială.

După cum se poate observa, în timpurile actuale poporul român este constituit, aproape peste tot, în două pături (sau segmente) foarte diferite. Acestea sunt: clasa superioară – boierimea și clasa de jos – *plebea mizeră contribuabilă*. În timp ce bogăția, așa cum am arătat mai sus, aparține clasei superioare, cea mai mare parte a populației este reprezentată de păturile de jos. Ea reprezintă o imensă majoritate, aproape 90% din populație, în timp ce clasa intelectualității nu are o pondere importantă. Dezbinarea dintre cele două clase ale societății românești este atât de profundă, cum a fost odată în Rusia în epoca <țarinei> Anna Ivanovna¹⁵ sau a lui Petru al III-lea¹⁶. Divergența aceasta este accentuată și de acea împrejurare că aristocrația din România, încă în viață, este – în mare măsură – de origine străină. În Ungaria – ea este de origine maghiară și germană, iar în Principate – de origine greacă, sârbă sau turcească. În Ungaria religia însăși separă aristocrația de poporul de rând: cea dintâi aparține, în cea mai mare parte religiei protestante sau celei catolice, în timp ce a doua categorie este de <religie> ortodoxă. În Principate nu

¹⁴ Autorul are în vedere supraviețuirea, pe parcursul Evului Mediu și chiar și în secolul al XIX-lea a faimoasei Unio Trium Nationum, alianță politică inaugurată încă în 1437 între nobilimea maghiară, fruntașii secui și patriciatul săsesc – care a devenit un instrument al asupririi naționale a românilor din Transilvania.

¹⁵ Anna Ivanovna, împărăteasă a Rusiei (1730–1740).

¹⁶ Piotr Feodorovici (1728–1762), țar al Rusiei timp de șase luni, cunoscut sub numele de Petru al III-lea (ianuarie–iulie 1762). Potrivit celor mai mulți istorici era imatur mental și pro-prusian, ceea ce l-a făcut un lider nepopular. Se presupune că a fost asasinat ca rezultat al conspirației condusă de soția sa, Ecaterina a II-a, care i-a succedat la tron.

p. 145 sunt asemenea diferențe, dar tendința către așa ceva începe să pătrundă. De atunci, cum în rândul intelectualității românești a început să pătrundă romantismul ... // sau, mai corect spus „gallomania”, a apărut pe undeva și tendința de a se emancipa de Răsărit și a se orienta către Apus în ceea ce presupune relațiile religioase. Cea dintâi lovitură a fost îndreptată împotriva <folosiri> limbii slave în slujba religioasă, iar cea de a doua – asupra folosirii alfabetului chirilic în literatura civilă și bisericească. Însă și la aceasta din urmă lucrurile stau tot așa. Rădăcinile românismului s-au înfipt adânc în solul dreptei credințe, pentru ca, printr-un singur efort să fie scos de acolo și însămânțate în altul. Pe lângă aceasta, mai trebuie adăugat că esența atmosferei de credință în care crește și se dezvoltă „intelectualitatea” românească o constituie indiferentismul religios. Consecința acestei situații s-a reflectat cel mai dramatic în puternica lovitură pe care prințul Cuza a dat-o bisericii românești: bunurile bisericii au fost secularizate, iar aproape toate mănăstirile din România au fost abrogate, desființate¹⁷. Nu este mai puțin adevărat că o parte a răspunderii pentru această pierdere a credinței revine și slujitorilor bisericii, dintre care o mare parte și-a uitat responsabilitățile care le avea față de propriul popor și trăia doar pentru propriile interese.

Însă, pe de altă parte, o importantă parte a veniturilor bisericești a fost luată de la Patriarhie și folosită în scopuri care nu totdeauna au coincis cu interesele naționalității românești. În orice împrejurare, societatea este în măsură să ceară guvernului să-și respecte obligațiile și doar în extremis poate solicita utilizarea bunurilor bisericești obținute prin secularizare. Și Iosif al II-lea¹⁸, de pildă a confiscat, în folosul trezoreriei imperiale bunurile mănăstirești din Austria, dar el, cel puțin a instituit, pe baza lor, un Fond special pentru religie și studii¹⁹. În schimb, în România aceste bogății, care au intrat în vistieria guvernului, au fost folosite pentru <finanțarea> armatei, a căilor de comunicații ș. a., lucruri desigur necesare, dar evident total diferite de obiectivele pe care și le-au propus ctitorii și deținătorii acestor lăcașe. După confiscarea acestor bunuri bisericești, clerul român și-a pierdut orice urmă a importanței și ponderii sale în societate. Ca atare, boierimea <autohtonă> nu mai are în el un adversar al tendințelor sale oligarhice.

p. 146 Chiar dacă au pierdut roadele muncii furnizate de țărani, boierii români se află într-o situație materială suficient de înfloritoare. Printre ei nu sunt rare veniturile de 50 000 până la 100 000 de cervoneți²⁰. Din păcate, în ultima vreme în rândul acestora a devenit tot mai răspândit gustul pentru lux, pentru călătoriile costisitoare, urmare a cărora ei au început să facă multe datorii. Desigur, datoriile exprimă o creștere a creditului, dar în cazul de față ele reprezintă un semn al unei importante transformări sociale – trecerea mării proprietăți // și a capitalurilor de la

¹⁷ Fals. Secularizarea averilor mănăstirești, reforma din vremea lui Alexandru Ioan Cuza din 1863 a constat în trecerea averilor bisericilor și mănăstirilor din țară închinatelor Locurilor Sfinte în proprietatea statului și nu în desființarea lor așa cum afirmă în mod greșit Budilovici.

¹⁸ Iosif al II-lea (din dinastia de Habsburg – Lorena), împărat al Sfântului Imperiu (1780–1790) (rege roman, din 1764, împărat din 1765 și rege al Ungariei și Boemiei din 1780).

¹⁹ Studien-Und-Religion Fond.

²⁰ Cervonka, monedă rusă echivalentă cu 10 ruble.

boierii români la speculanții germani, la cămătarii evrei și comercianții de origine greacă. Timpul o să ne arate ce se va alege de acest popor.

În general vorbind, actuala structură socială a României nu reprezintă un tablou deosebit de îmbucurător sau chiar pozitiv. Nu pot să nu menționez aici amalgamul politic sau situația proastă a finanțelor românești, în ciuda premizelor totuși favorabile: condiții naturale avantajoase, calitatea deosebită a solului, existența unor lungi cursuri de apă sau apropierea de piețele și târgurile comerciale cu profil agrar. Nu pot face abstracție de lejeritatea moravurilor în societatea românească, superficialitatea în relațiile de familie, disprețul pentru drepturile poporului. În schimb sunt de amintit, de către unii cu o anume recunoștință, anii de conducere efectuați aici de contele Kisselev²¹, când legea a fost aceeași și pentru cei puternici, dar și pentru cei slabi. Nu mai vorbesc despre demoralizarea reprezentanților politici ai națiunii, ai populației, despre disponibilitatea lor de a sluji sub orice „flamură”, care le-ar aduce foloase. Doresc să menționez doar câteva aspecte privind starea educației și instrucțiunii în Principate.

Cu toate că în țară există două universități²² și câteva licee, după datele adunate de mine, situația școlilor în România este întristătoare. Este suficient doar să amintesc, de exemplu, faptul că în orașul Galați, oraș cu o populație de peste 70 000 de locuitori există doar un singur gimnaziu cu 4 clase²³. Cel care dorește pentru copiii săi o educație serioasă și stabilă, îi trimite la gimnaziile germane din Brașov, Sibiu sau Cernăuți. Aristocrații își educă copiii în diverse așezăminte școlare de dincolo de granițe. Cei mai buni profesori din principate sunt cei care au fost chemați din Transilvania și din Bucovina. Aici este încă slabă dragostea pentru literatură și pentru munca științifică. Librăriile din Iași și București și <din> alte orașe sunt pline cu producții și cărți din literatura franceză. Este pur și simplu uluitoare această aplecare a societății românești către Franța. În schimb cărțile germane și englezești sunt aici puțin răspândite și nu sunt populare. După cum vedem, la aceasta a contribuit în largă măsură Napoleon al III-lea²⁴, slava sa, răsunetul numelui său, precum și influența sa, dominantă aici începând din 1856. Și Cuza însuși a acționat destul de mult în această direcție.

Limba rusă este puțin cunoscută în Principate, iar cărțile în limba rusă sunt o raritate aici. Cu toate acestea, întreaga simpatie a majorității masei românilor, ca și toate speranțele lor sunt îndreptate spre Rusia, în timp ce simpatia intelectualității merge spre Franța. În același timp știința și politica germană beneficiază aici de o slabă influență, atât în mediile intelectuale cât și în poporul de rând. În această lumină judecând, limba și literatura rusă vor avea aici un viitor cert //, dar preferința actuală incontestabilă merge către limba și literatura franceză. p. 147

²¹ Pavel Dimitrievici Kisselev (1788–1872), general, ministru și diplomat rus, președinte plenipotențiar al Divanurilor Moldovei și Țării Românești (1829–1834).

²² Este vorba de cele două universități, inaugurate în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza: cea din Iași (1862) și București (1864).

²³ Fals. La data respectivă, în Galați existau un liceu pentru pregătire militară, precum și o Școală de arte și meserii.

²⁴ Charles–Louis Napoleon Bonaparte (1808–1873); nepot de frate al lui Napoleon I, președinte al Republicii Franceze (1848–1852), împărat sub numele de Napoleon III (1852–1870).

În ceea ce privește propria literatură, cea română, aceasta este din păcate modestă și săracă. Limba literară încă nu s-a constituit, iar limbajul juridic nu a fost instituit în mod definitiv. Prin numărul și calitatea producțiilor sale, literatura română nu se poate compara nici măcar cu cea sârbă, nemaivorbind de cea cehă, polonă sau rusă. Domeniile preferate de studiu rămân și azi, desigur istoria națională și antichitatea. Aceasta s-a făcut încă din vremea lui Cantemir²⁵, dar din păcate istoricii români sunt deficitari la cunoașterea limbilor slave, precum și în ceea ce privește istoria popoarelor slave vecine, cu care istoria românească s-a împletit în chip nemijlocit. Istoricul care studiază pe români și pe maghiari trebuie să fie slavist, iar slavistul este nevoit să includă România și Ungaria în focarul studiului său, asta dacă vrea să înțeleagă istoria slavilor vecini cu aceste țări, iar în unele fiind chiar parțial locuitori. Un mare avans, în această direcție, comparativ cu predecesorii săi în ceea ce privește studiul istoriei contemporane a României, îl are d-l Hașdeu²⁶. Născut în Basarabia, absolvent merituos al universității din Harkov²⁷, el a avut astfel posibilitatea de a studia limba rusă și a acordat atenție și altor dialecte slave. Slavistica îi datorează editarea multor izvoare chirilice importante, privitoare la istoria țărilor de la Dunăre, concentrate în lucrarea sa *Arhiva istorică a României* (apărută la București în cinci tomuri). Dar lucrarea cea mai importantă și de largă cuprindere a d-lui Hașdeu o reprezintă *Istoria critică a românilor*, al cărei prim volum a fost publicat anul trecut la București. Planul acestei lucrări, care urmărește istoria internă și externă a tuturor regiunilor vechii Dacii (regiunea dintre Nistru, Tisa și Dunăre) a fost conceput într-un stil pe de-a-ntregul larg, ba chiar foarte larg. Autorul acesta își propune să urmărească, pe rând <elementele> teritoriale, politice, religioase, sociale, economice și culturale, precum și alte părți ale istoriei românești. Acestea ar urma să fie cuprinse în 20 până la 30 de volume mari. Primul tom urmărește istoria teritorială a României din cele mai vechi timpuri. Nu este nici o îndoială că autorul a reușit să rezolve chestiuni destul de p. 148 complicate privind geografia vechii și noii Dacii și este de dorit ca // slaviștii noștri să acorde atenție acestor lucrări. Eu nu am putut citi lucrarea decât pe fugă și de aceea mă abțin de la un comentariu critic. Nu pot totuși să tac, în ceea ce eu consider a fi numeroasele și neinspiratele inserții ale autorului în domeniul metodologiei și filozofiei istoriei, care doar îl îngreunează atât pe autor, cât și pe cititor, și nu are nici o legătură cu obiectul special al investigației sale. D-l Hașdeu redactează, pe lângă aceasta un periodic românesc cu apariție lunară, din domeniul istoriei și criticii și anume „Columna lui Traian”²⁸, nu lipsită de interes și pentru slaviști.

Cea mai bună descriere topografică asupra Principatelor este conținută în lucrarea d-lui D<imitrie> Frunzescu (*Dicționar topografic și statistic al României*,

²⁵ Dimitrie Cantemir (1673–1723), umanist și enciclopedist român de talie europeană, domn al Moldovei (martie–aprilie 1693; 1710–1711).

²⁶ *Hazdeu*. Bogdan Petriceicu Hașdeu (1838–1907), reputat istoric folclorist și lingvist român, unul din inițiatorii spiritului critic în istoriografia română.

²⁷ *Harkiv*, oraș în Ucraina, al doilea în ordinea importanței după Kiev.

²⁸ *Trojanova Kolonna*. Periodic lunar din domeniul cercetării istorice și criticii literare editat de Bogdan Petriceicu Hașdeu între anii 1870–1877.

1872)²⁹. Cea mai importantă culegere de cântece populare românești a fost alcătuită de un scriitor cunoscut, poetul Vasile Alecsandri³⁰ (*Poezii populare ale românilor*, 1866). Mai există de asemenea culegerile lui Pompiliu³¹ (*Balade populare românești*, Iași, 1870) și Wartha³² (*Dorul*, București, 1873).

Dintre lucrările încă netipărite, amintesc cuprinzătoarea istorie a Moldovei, alcătuită de d-l Hurmuzaki³³ la Cernăuți. Arhimandritul Augustin mi-a arătat, la Iași, manuscrisul românesc alcătuit de el, *Istoria mănăstirilor moldovene Neamț și Secul*, făcut pe baza manuscriselor din arhivele mănăstirilor. Eu l-am rugat pe părintele Augustin să lase să se transpună acest manuscris în traducere rusească, fie de către unul din savanții noștri, fie de către o societate științifică, fie de către o editură, întrucât nu există, în Principate condițiile adecvate pentru editarea acestei opere. Autorul amintit a consimțit la această rugămintă, dar dacă acest lucru s-a realizat sau nu, nu îmi este cunoscut. Lucrarea aceasta prezenta interes deoarece mănăstirea Neamț a jucat un rol foarte important în istoria bisericii moldovenești. Doar cu câțiva ani în urmă acolo erau aproape 800 (!) frați călugări – dintre care circa 100 erau oameni cu multă instrucție și cultură. Însă cum până acum în biserica românească s-a produs o susținută persecutare a limbii slave, o mare parte dintre frații de la mănăstirea Neamț, în special cei de origine slavă, s-au risipit. Mănăstirea a rămas deschisă și funcționează, însă a pierdut mult din însemnătatea ei anterioară.

Mai există o lucrare despre istoria mănăstirilor românești³⁴ și a bunurilor bisericești, ea a fost alcătuită de secretarul Consulatului // rus din Galați, Elisidîmin. p. 149
La cererea mea autorul mi-a dat lucrarea sa, iar eu sper cu timpul să fac această producție accesibilă pentru publicul educat.

Dintre așezămintele de cultură ale României, o atenție specială merită Arhiva centrală din București³⁵. În ea se află un număr important de manuscrise slave. O parte din ele a fost editată de d-l Hasdeu în „Arhiva” sa, pomenită mai sus. Restul își așteaptă, pe mai departe, cercetătorul și editorul.

Muzeul public din București nu este deosebit de bogat, dar conține colecția arheologică personală a maiorului Papazoglu³⁶, în care se găsesc multe piese din

²⁹ *Frunescu*. Dimitrie Frunzescu (1838–?), publicist și geograf roman, autorul primului dicționar geotopografic, apărut la București în 1872.

³⁰ *Aleksandri*, Vasile Alecsandri (1821–1890), cunoscut scriitor, dramaturg, folclorist, om politic și diplomat român, fondator al Academiei Române, creator al teatrului românesc și al literaturii dramatice.

³¹ Pompiliu Miron (1848–1897), scriitor și folclorist român.

³² Honoriu C. Wartha (1839–1894) folclorist român de origine germană.

³³ Eudoxiu Hurmuzachi (1812–1874), istoric, politician din Bucovina, membru în dieta provinciei și în Reichsratul austriac., cunoscut luptător pentru drepturile românilor din Imperiul Habsburgic. În februarie 1873 a primit titlul de baron de la împăratul austriac Francisc Iosif I pentru meritele sale ca mareșal al Bucovinei.

³⁴ „Despre acest subiect mai există în limba română lucrarea C. Bolliac, *Monastirile din România*, București, 1862, dar fiind scrisă la comanda guvernului este unilaterală și pe deplin tendențioasă”. (n. a.)

³⁵ Autorul se referă la Direcția Centrală a Arhivelor Statului, înființată în 1861, al cărui prim director a fost Cezar Bolliac.

³⁶ Dimitrie Papazoglu (Pappasoglu) (1811–1893) ofițer de carieră (locotenent-colonel) cu stucii la Budapesta și Viena, participant la revoluția de la 1848, publicist. În 1864 el a fondat un mic muzeu într-un pavilion al locuinței sale.

Dacia romană. În afară de aceasta, în acest muzeu se găsesc și multe alte antichități turce, grecești, slave – diplome, icoane, unelte, etc. În general colecția aceasta este destul de interesantă și suficient de importantă așa încât, dacă ea ar fi vândută în Rusia – indiferent cine ar fi deținătorul – ar reprezenta o bună completare pentru piesele cuprinse în muzeele de antichități ale peninsulei Crimeea și ale litoralului Mării Negre.

De la Principate, voi trece la românii din Transilvania și din Ungaria. Sub acest aspect, trebuie de la început să spun că nu este prea mult de adăugat la cele spuse mai sus despre naționalitatea română. Este totuși de remarcat că românii care se află în aceste regiuni sunt reprezentați de acea parte a populației care locuiește efectiv în munți³⁷, asemănător cu slovacii din Ungaria Superioară sau, spre exemplu, populația germană din Cehia.

Fiecare vale mai rodnică și mai largă este ocupată aici de sași, respectiv de maghiari. Limitele ultimelor așezări ale românilor coincid cu extremitățile vestice și nord-vestice ale munților Transilvaniei. Aceasta a fost leagănul apariției lor, după care s-au răspândit aici. Fie din nefericirea soartei, fie datorită injusteții vecinilor, românii din păcate, nu au putut să aleagă. Amintesc aici doar faptul că – în opinia mea – consecințele naturale și logice ale acestor împrejurări au dus la sărăcia românilor din Transilvania, în comparație cu vecinii lor de locuire, sașii și maghiarii. Alături de sărăcie, au stat lipsa de putere precum și persecutarea – politică, religioasă și etnică a românilor. Această națiune a dat Ungariei o serie de nume renumite (*Huniade*³⁸, *Matia* *Corvin*)³⁹, însă ei, ca popor au tras puține foloase din activitatea istorică a acestora. Este suficient să parcurgi pe de o parte câteva sate românești și pe de altă parte // câteva sate săsești sau ungurești. Este suficient să privești colibele de lemn și modestele biserici ortodoxe ale primilor, și respectiv casele spațioase și curate, precum și bisericile albe de piatră (luterane, calvine și catolice), cu turlle înalte, ale celor din urmă pentru a remarca diferențele <existente între ei> în ceea ce privește situația economică. Populația română de aici are toate <atributele> stilului slav – sărăcie, umilință, un statut inferior comparativ cu alte popoare. Asuprirea de veacuri a determinat cea mai mare parte a românilor <de aici> să se îndrepte către ortodoxism; o parte din ei a trecut la uniți.

În ultima perioadă de timp, și în rândul românilor din Imperiul austriac, din Ungaria și din Transilvania a pătruns ideea conștiinței naționale de sine, și în acest sens anul 1848 a fost foarte însemnat pentru ei. Pentru prima oară s-au ridicat împotriva asupritorilor lor și au putut vedea înjosirea și umilirea maghiarilor pe arena istoriei internaționale.

De atunci maghiarii n-au mai reușit să înăbușe conștiința națională redeșteptată și în plină dezvoltare a românilor. Desigur, ea nu a luat niște proporții mai largi, nu a atins o siguranță de sine și un anume curaj, dar mai devreme sau mai târziu ea își va dobândi recunoașterea și respectul.

³⁷ Fals, populația românească locuia pe *întregul teritoriu* al Transilvaniei, nu numai în munți.

³⁸ Iancu de Hunedoara (1386–1456), important conducător al luptei antiotomane în peninsula Balcanică, ban de Severin (1438), voievod al Transilvaniei (1441), guvernator al Ungariei (1444–1456). A murit în 1456 în lupta pentru apărarea Belgradului de otomani.

³⁹ Matia I Corvin (fiul lui Iancu de Hunedoara), rege al Ungariei (1458–1490).

În ceea ce privește literatura Transilvaniei, ceea ce s-a făcut în acest domeniu aparține mai mult germanilor care au, la Sibiu, o societate consacrată istoriei și antichităților și au efectuat nu puține lucruri privitoare la cercetarea arheologică și etnografică a <acestui>ținut.

În special pentru acest scop s-a străduit mult I. Schuster⁴⁰ (*Siebenburgisch – Sachische Volkslieder*, 1865). Nu trebuie să ne mire faptul că savanții germani se manifestă destul de unilateral și chiar părtinitor, dând prioritate în Transilvania conaționalilor lor, adică sașii și ignoră complet pe români. Din mijlocul acestora din urmă, până în prezent nu au ieșit decât puțini cercetători obiectivi și independenți. În fruntea acestora trebuie așezat fostul mitropolit al Transilvaniei, Andrei Șaguna⁴¹. Dintre străini mai trebuie amintit mai sus-pomenitul savant german Roesler⁴², precum și englezul Bonner⁴³ care a publicat o cuprinzătoare descriere a naturii și populației Transilvaniei.

⁴⁰ Friedrich Wilhelm Schuster (1824–1912), istoric, folclorist și poet german din Transilvania.

⁴¹ Andrei Șaguna (1809–1873), mitropolit al românilor ortodocși din Ungaria și Transilvania (din 1865), unul din conducătorii luptei de eliberare națională a românilor din Transilvania.

⁴² Robert Roesler (1840–1881), istoric german, autor al teoriei reacționare și neștiințifice privind formarea poporului român în Sudul Dunării, de unde a emigrat apoi în secolul al IX-lea, în teritoriul locuit actual.

⁴³ Bonner, Charles, literat englez, autor al lucrării *Transylvania. His inhabitants & his products*, apărută la Londra în 1864. Date biobibliografice și traducerea relatărilor sale de călătorie vezi în vol. VIII al colecției de față.

WILLIAM BEATTY-KINGSTON

(1837–1900)

William Beatty-Kingston a fost angajat de tânăr în calitate de corespondent de front, fiind prezent la Războiul Crimeii. După 1856 a lucrat în serviciul consular austriac, iar apoi a fost corespondent al gazetei „The Daily Telegraph”, pentru care trimitea informații și comentarii de la Viena și Berlin. A vizitat Principatele în anul 1865, în timpul unei investigații a situației politice din țară, când l-a cunoscut destul de bine pe domnitorul Alexandru Ioan Cuza. Într-un volum ce descria monarhii pe care-i cunoscuse de-a lungul deceniilor petrecute pe continentul european, Beatty-Kingston dedica pagini interesante și domnitorului Unirii, un personaj remarcabil, cu abilități excelente, cu simțul umorului, dar și cinic și lipsit de scrupule. Britanicul se afla la București și în februarie 1866, lăsând astfel detalii valoroase despre contextul abdicării lui Cuza¹, pe care l-a reîntâlnit în 1867 la Viena. În același loc sunt prezentați principele Carol și soția sa Elisabeta, pe care jurnalistul i-a cunoscut îndeaproape în timpul mai multor vizite la București sau a călătoriilor acestora în Austria și Germania².

Beatty-Kingston a revenit în România în vara anului 1874, când angajatorii săi de la „The Daily Telegraph” l-au însărcinat să realizeze o investigație privind situația evreilor din Moldova, care acuzau abuzurile populației majoritare și ale autorităților române. Beatty-Kingston a petrecut în România lunile iulie și august 1874, realizând turul prin Moldova împreună cu consulul general al Marii Britanii la București, Hussey Crespigny Vivian (1874–1876). Detaliile acestei călătorii sunt incluse în traducere românească, *in extenso*, în paginile următoare.

William Beatty-Kingston a vizitat România și în primăvara lui 1877, în contextul crizei orientale și a previzibilului război dintre Rusia și Imperiul Otoman. După o întâlnire cu prințesa Elisabeta, a tradus în engleză „Crăiasa din povești” de Mihai Eminescu, ilustrată de Frederick Villiers, un cunoscut artist britanic aflat atunci în România. A rămas la București și a avut întâlniri cu liderii politici ai zilei, inclusiv cu domnitorul Carol I, de a cărui simpatie și încredere s-a bucurat. Jurnalistul a arătat un mare interes pentru obiceiurile și tradițiile românești, fiind autorul mai multor traduceri în engleză ale poeziilor lui Vasile Alecsandri. Însă marea sa pasiune, legată de caracterul său meloman, a ținut de cunoașterea muzicii românești, fiind fascinat de talentul *lautarilor* dâmbovițeni. Beatty-Kingston a lăsat de altfel un veritabil tratat despre muzica populară românească, cu referiri la tipurile predilecte de cântece, rădăcinile lor istorice (detalii despre Iancu Jianul, Ștefan Bujor, Andrii Popa etc., „oameni buni și fii de zmei”), instrumentele utilizate, lăutarii celebri de atunci (Nicu Moldoveanu, Nicolae Țăranul) sau importanța socială a acestei profesii³. Bolnav de diabet, Beatty-Kingston a murit în anul 1900, în timpul unei călătorii pe mare, la vârsta de 63 de ani.

¹ Detalii biografice după *Death of Mr. Beatty Kingston*, în „Glasgow Herald”, Glasgow, nr. 239, 5 octombrie 1900 (online, adresa http://en.wikisource.org/wiki/Glasgow_Herald/1900/Death_of_Mr_Beatty_Kingston).

² *Monarchs I Have Met*, Harper & Brothers, New York, 1888, pp. 85–108 (Capitolul *The King and Queen of Roumania – Prince Cusa, Hospodar of Moldo-Wallachia*). Lucrarea este, de altfel, dedicată reginei Elisabeta.

³ *Music and Manners: Personal Reminiscences and Sketches of Character*, vol. I, Chapman and Hall, Londra, 1887, pp. 112–146 (Capitolul V – *Roumanian Lays and Dances – The Dacian Minstrels – Plum Pudding Set to Music – Servian Reminiscences*); vol. II, Chapman and Hall, Londra, 1887, pp. 182–212 (Capitolul *Life in Bucharest*).

Însemnarea sa de călătorie a fost cunoscută lui Nicolae Iorga, care a făcut un rezumat al lucrării în *Istoria românilor prin călătorii*, ediția a II-a, vol. IV, Editura Casei Școalelor, București, 1929, p. 143–145; E. D. Tappe, *Romania after the Union as seen by two English Journalists*, în „The Slavonic and East European Review”, Londra, 1960, vol. XXXIX, nr. 92, p. 198–215.

WILLIAM BEATTY–KINGSTON

Însemnările unui pribeag⁴

Capitolul I

p. 1

Un apel evreiesc – Persecutarea israeliților în România – O misiune de investigație – România la 1865 – Un deceniu de progres – Vara la București – Menestrelii la ore mici – Guvernul și evreii – Turcia și România – Retrospectivă istorică – „Capitulațiile”

La începutul lunii iunie 1874 un anume Samuel Bergmann și cinci alți „reprezentanți ai comunității evreiești” din Bacău, un important oraș de provincie din Moldova, au trimis o scrisoare lui Sir Francis A. Goldsmid⁵, făcându-i cunoscute pagubele importante cauzate confrăților lor de efectele nefaste ale aplicării așa-numitei „legi a țuicii”, aprobată de Parlamentul României în iarna anterioară și aplicată cu maximă rigoare de guvernul prințului Carol, atunci condus de dl. Lascăr Catargiu⁶. Această scrisoare, în care autoritățile române erau acuzate de persecutarea sistematică și cruntă a locuitorilor israeliți, a fost înaintată de destinatar editorului „The Daily Telegraph”, fiind tipărită în coloanele acelei gazete. Deși persecutarea evreilor din Principatele dunărene era una dintre // chestiunile adesea aduse în atenția publicului de către marile ziare din capitala britanică, ea nu fusese niciodată investigată de un jurnalist corespunzător acreditat și pregătit, care să acționeze în calitate de trimis special și asumat al unei mari gazete londoneze. Patronii de la „The Daily Telegraph”, considerând că o asemenea investigație era foarte necesară, mi-au făcut marea onoare de a mă alege dintre membrii echipei redacționale pentru realizarea sa. Știau că Principatele îmi erau bine cunoscute, că mă descurcam bine în limba română și că-i cunoșteam personal pe politicienii aflați atunci la putere la București. Aceste considerații i-au determinat să mă detașeze câteva luni de la Berlin, unde eram atunci corespondentul lor, și să mă însărcineze cu realizarea unei investigații atente și detaliate a pretinselor abuzuri la adresa evreilor moldoveni.

p. 2

⁴ Traducere după *A Wanderer's Note*, vol. II, Chapman and Hall, Londra, 1888.

⁵ Sir Francis Henry Goldsmid (1808–1878), avocat și om politic britanic de origine evreiască, provenind din familia de bancheri Goldsmid.

⁶ *Lascăr Catargi*. Lascăr Catargiu (1823–1899), om politic, prim ministru al României în perioada: mai–iulie 1866, martie 1871–aprilie 1876, aprilie 1889–martie 1891 și decembrie 1891 – octombrie 1895.

p. 3 Am fost instruit să merg în capitala României; să intru în legătură cu primul ministru și cu ministrul afacerilor străine, dl. Boerescu⁷; să le solicit recomandări oficiale către principalii reprezentanți ai statului în teritoriu, care să-mi acorde tot sprijinul necesar îndeplinirii misiunii mele; astfel acreditat, să vizitez pe rând toate orașele și județele moldovenești locuite majoritar de evrei. Angajatorii m-au mai instruit să am întrevederi cu cei mai respectabili și de încredere membri ai comunităților israelite din acele orașe și județe; // să-i ascult și dacă era posibil să verific veridicitatea mărturiilor lor privind abuzurile ale căror victime se considerau; să urmez pași similari în privința funcționarilor locali și a boierilor de frunte; în fine, să raportez către „The Daily Telegraph” toate informațiile astfel obținute, exprimându-mi deschis propriile opinii în privința lor.

p. 4 În conformitate cu instrucțiunile de mai sus, am plecat de la Berlin pe 1 iulie 1874, cu trenul de pe linia Nether Silesian, cu destinația București. [...] În apropierea ultimului depozit de praf și mizerie menționat <Suceava⁸> am trecut în sfârșit frontiera României și curând am putut admira transformările suferite de aspectul oamenilor și al realităților dacice în timpul celor zece ani de domnie a unui Hohenzollern, cât trecuseră de la ultima mea vizită în Moldova. Fiecare lucru pe care-l vedeam, cu excepția aspectului țării în sine, suferise o îmbunătățire vizibilă. Lutul și // paiele fuseseră înlocuite de cărămidă și olane, țărani erau acum decent îmbrăcați și nu înveșmântați în zdrențe mizerabile; chiar și țăgani, cei adulți cel puțin, erau mult mai puțin dezbrăcați decât în „vremurile trecute”, *sub domnul Cuza*⁹. Cele 17 ore de drum de la granița Bucovinei până la București au fost pline de surprize, în cea mai mare parte unele foarte plăcute.

Faptul că statele, ca și oamenii, trăiesc acum mai intens și-și aglomerează existența cu mai multe realizări și experiențe decât în „vremurile trecute” este atât de evident încât afirmându-l te expui la acuzația de a spune platitudini; dar considerăm progresul drept un lucru atât de firesc încât abia mai realizăm măreția minunilor ce ne înconjoară în ultimul timp. Să luăm o persoană care în anul 1865 a făcut cunoștință cu disputatele pământuri dacice de la marginea civilizației, persoană care revine acolo după un deceniu, cum a fost și cazul meu; presupunând că i-au rămas *amintiri suficiente de clare* ale experiențelor din Principate, îndrăznesc să spun că oricât de *blasé* și insensibil ar fi la impresii neașteptate, schimbările din timpul absenței sale nu pot să nu-i inspire sentimente de entuziasă uluire și admirație.

p. 5 Când am vizitat România prima dată, cu doar un an înaintea josphinei trădări a lui Alexandru Ioan Cuza¹⁰ de către oamenii care-i datorau totul, călătoria în Principate era o întreprindere dificilă și periculoasă. // Oricum soseai, pe uscat sau

⁷ Boerescu. Vasile Boerescu (1830–1883), ziarist, jurist și politician român, fondator al ziarului „Naționalul”. În ianuarie 1859 Vasile Boerescu a fost ales deputat în Adunarea Electivă a Munteniei. După unire a fost numit director al Eforiei Școalelor, iar în continuare a îndeplinit numeroase funcții în guvernele post-unioniste: ministru al justiției (1860–1861; 1868–1870), ministru al afacerilor străine (1873–1875), ministru al cultelor și instrucțiunii (1860; 1874), membru în Consiliul superior al Instrucțiunii (octombrie 1863) și vicepreședinte al Consiliului de Stat (1864).

⁸ Suceava.

⁹ *Sub Consule Cusa*.

¹⁰ *John Alexander Cusa*.

pe apă, de îndată ce treceai frontiera austriacă sau debarcai de pe vasul austriac, aveai senzația că părăseai lumea modernă și intrai sub o vrajă ciudată ce întorsese ceasul timpului cu câteva secole în urmă, transportându-te cu hainele, bagajele, nevoile și gusturile de secol al XIX-lea într-un teritoriu din Evul Mediu, ale cărui caracteristici îți erau dureros și grotesc de străine. Nu voi uita vreodată disperarea ce a pus stăpânire pe mine de îndată ce am devenit perfect convins de completa mea inadecvare într-o țară ale cărei maniere, vestimente și obiceiuri se încadrau, ordonate cronologic, între anii 200 î. Hr și secolul al XIV-lea al erei noastre. Priveam ca în vis țărani la ale căror copii fidele mă holbasem adesea în Piazza Colonna, unde Columna lui Traian este mărturia nepieritoare a victoriilor romane. Vedeam unelte agricole ce ar fi fost considerate învechite de către P. V. Maro¹¹, elegantul eseist agrar care ar fi fost extrem de surprins la Expoziția de la Viena din 1873 dacă nimerea în „anexa” unde erau expuse mașina de paie, batoza sau plugurile reversibile ale firmei Ransome, Sims și Head¹². Am privit în zadar după drumuri; nu era niciunul sau aproape niciunul. Într-o țară, la fel de mare ca Prusia lui Frederick Wilhelm al IV-lea¹³, erau doar 30 de mile¹⁴ de drum metalic¹⁵. Dacă trebuia să călătorești dintr-un oraș în altul, închirieai cea mai mare brișcă disponibilă // și între patru și opt cai de poștă și luai țara așa cum era, cu treceri prin apă și tot restul. Din fericire nu erau multe obstacole; *en revanche*, țara era plină de așa numite vaduri, a căror traversare în timpul perioadelor ploioase și al iernii era o realizare pe care n-o credeai posibilă până ce n-o reușeai. Am văzut 20 de boi puternici înhămați la o trăsură ușoară – de tipul unei Victoriei¹⁶ – luptându-se în zadar, cu animalele crunt pedepsite, în încercarea de a scoate vehiculul dintr-un asemenea vad; convoaie întregi de căruțe de transport fără arcuri și de care țărănești erau complet abandonate de proprietari în mijlocul a ceea ce pe hartă părea să fie un râu, fiind imposibil, *faute de fond*, să le tragi afară chiar și când erau goale. Nu existau nici un fel de posibilități de cazare pentru călătorul străin, cu excepția a trei-patru dintre orașele mai mari, dar și aici puținele hanuri erau de nedescris. Dacă opreai la ele, nu puteai să mănânci, ci trebuia să fii mâncat. Boierii autohtoni, când călătoreau *dans le pays*, stăteau în casele confrăților lor, iar țărani dormeau în sau sub căruțe, în funcție de anotimp. Cât despre *crâșmele*¹⁷ din sate, care seamănau și chiar întreceau până și cele mai proaste *posadas* din cătunele spaniole, era inutil să cauți un loc de dormit în ele. Toate erau ținute de evrei, iar evreii nu te primesc, cel puțin nu în acel fel. Singura șansă era să „tragi” la staroste sau șeful satului, care în general îți oferea o poliță liberă în camera comună a familiei sale, dormitor, sufragerie, bucătărie, grajd și capelă privată, unde dormeau

p. 6

¹¹ Referire la Publius Vergilius Maro (70 î. Hr.–19 î. Hr.), celebrul poet roman, autor al epopeii „Eneida”.

¹² Una dintre marile firme britanice ce manufacturau mașini agricole în secolul al XIX-lea.

¹³ Friedrich (Frederic) Wilhelm al IV-lea (1795–1861), regele Prusiei (1840–1861).

¹⁴ Unitate de măsură egală cu circa 1.609 metri.

¹⁵ În sensul de cale ferată.

¹⁶ Autorul se referă la trăsura cu același nume, un mijloc de transport elegant folosit adesea în marile orașe în secolul al XIX-lea.

¹⁷ *Hrisme*.

p. 7 // sau nu cu staroste și rudele lui de ambele sexe, servitorii din casă și de la fermă, plus păsări, porci și insecte domestice, pe lângă jumătate de duzină de câini răi, dormici să-ți guste sângele dacă erai suficient de ghinionist să te răstorni de pe poliță când te foiai noaptea, în timpul „alarmelor și excursiilor” gângăniilor ce săreau și se târau pe nefericitul tău corp. Spălatul de dimineață se făcea cu mare simplitate, întreg inventarul oferit în acest sens fiind un vas plin cu apă. În ambele principate nu exista nici un metru¹⁸ de pavaj municipal.

Bucureștii¹⁹ sunt un oraș extrem de întins; deși pe atunci avea doar vreo 90 000 de locuitori, acoperea o suprafață la fel de mare ca Parisul; era la fel de lipsit de pavaje ca stepa rusă sau ca o insulă din mările sudului. Străzile erau ca Sahara în timpul verii și ca mlaștinile din Despond²⁰ primăvara (de fapt oricând ploua), fiind practicabile pentru trecătorul încălțat doar în iernile lungi și grele, când înghețau până la o duritate siberiană. Podul Mogoșoaiei²¹, principala stradă a Bucureștilor, era atunci puțin mai lat decât Chancery Lane²², dar am fost adesea obligat să iau o trăsură pentru a-l traversa. Pentru a rezuma în câteva cuvinte situația României când am vizitat-o prima dată, oamenii erau toți niște sălbatici (de un tip modest și docil, recunosc, pe cât de primitivi sunt cei ce poartă haine), erau prost și indiferent guvernați, se hrăneau cu mâncare de proastă calitate, avea drept

p. 8 stăpâni o castă de boieri leneși, needucați și desfrânați, // în cea mai mare parte aparent lipsită de patriotism, spirit antreprenorial și cea mai simplă onestitate. Capitalul străin era ținut în afara țării de experiențele câtorva optimiști investitori englezi, francezi și germani, care s-au străduit să „dezvolte” bogatele resurse naturale ale țării, dar au fost crunt jecmăniți în tentativele lor. La momentul abdicării prințului Cuza, în condiții pe care nu le controla și care erau la fel de condamnabile pentru cei ce luaseră parte la acțiune cum fusese și administrarea țării în timpul domniei sale, moldovenii și muntenii din România Unită ajunseseră la un nivel de degenerare fizică și de degradare morală din care era greu de crezut că vor mai ieși vreodată. Supra-impozitați, prost plătiți, fără aproape nici un mijloc de transport intern pentru produsele alimentare de care solul lor era plin, *exploités* de către boieri, împilați de preoți și complet uscați de evrei, stăpânii absoluți ai țărănimii române, nu exista nimic mai trist sau disperat decât destinul și perspectivele locuitorilor Principatelor dunărene. Părea o binecuvântare, poate singurul mijloc de a le salva de o dispariție treptată sau rapidă, să fie anexate de Austria (fiind în afara discuției că îmbunătățirea stării lor putea rezulta din legătura lor cu Turcia) și să-și poată sacrifica viziunile de independență și dezvoltare națională, primind din străinătate acele „instrumente” // pe care nu aveau nici capacitatea și nici energia să și le creeze singure. Vroiau aproape totul. Printre boieri erau câteva persoane foarte bogate, dar cu puțină educație și încă și mai puțină cinste. Corupția oficială era o maladie răspândită în România. Imoralitatea

p. 9

¹⁸ În original „yard”.

¹⁹ Bucharest.

²⁰ Referire la celebra lucrare *Pilgrim's Progress*, de John Bunyan.

²¹ Podul Mogoșoai.

²² Stradă din Londra.

socială atinse apogeul nu numai în rândul categoriilor superioare, ci în toate straturile „în formare”. Divorțul era comun, ca și ignorarea deschisă a legăturii căsătoriei. Nouă zecimi din populație nu știa să citească și să scrie. Armata era condusă într-un mod indescriptibil, mai bine uitat decât menționat. Ca și Irlanda din urmă cu 50 de ani, România suferea de blestemul absenteismului. Banii storși din pământ prin munca țaranului erau cheltuiți în principal în afara țării. Paris, Viena, Milano, Roma și toate celelalte tripouri europene din timpul sezonului de jocuri de noroc erau reședințele favorite ale boierilor români, ai căror agenți îi storceau teribil pe țărani, îmbogățindu-se astfel ei înșiși și furnizând domnului sau stăpânului lor mijloacele de a trăi *en grand seigneur* în străinătate. Aceasta era situația României când am vizitat-o prima dată și am locuit temporar în această țară.

Existau la fel de multe asemănări între România la 1864 și România la 1874 ca între o lectică și o locomotivă. În cel din urmă an întreaga țară era deja deschisă comerțului și industriei prin drumuri bune, comunale, vicinale și naționale. Din ultima categorie fuseseră finalizate și deschise circulației publice aproape 2 000 // p. 10 de mile, față de 30 de mile în 1864. Căi ferate excelente traversau zonele cele mai productive și legau centrele provinciale comerciale. S-a vorbit și s-a scris mult despre căile ferate române în termeni ce ar putea să fi stârnit prejudiciile multora împotriva lor. Erau, din câte cunosc despre ele, excelent dispuse; trenurile mergeau oarecum încet, dar foarte lin și plăcut; vagoanele de clasa întâi erau infinite superioare, în privința condițiilor de dormit, față de cele din Austria sau Germania. Se respecta o lăudabilă punctualitate. În timpul unei călătorii de 18 ore, trenul în care mă aflam n-a oprit niciodată mai mult de două minute, fie pentru că ajungea prea repede sau pleca prea târziu dintr-o stație.

În București, modernizările și îmbunătățirile sunt veritabile minuni. Nu știu cât de lung este Podul Mogoșoaiei, căci n-am ajuns niciodată la capătul lui, dar era pavat atunci pe mai multe mile cu blocuri de granit bine așezate, pe care *birjele*²³ rula cu cea mai încântătoare ușurință și rapiditate. Câteva alte străzi importante erau pavate în acest mod plăcut, printre care un bulevard nou-nouț, împodobit cu un imens Grand Hotel²⁴ nou la o scară aproape pariziană sau vieneză. Mai era un alt hotel excelent (numit și el Grand Hotel și administrat de fostul director al „Arhiducelui Carol” din Viena, un hotelier de renume mondial) la care am stat, unul cu bucătar-șef, chelneri politicoși, inteligenți și poligloți și cel mai fermecător salon imaginabil – un pavilion răcoros, luminos și pitoresc situat într-o veselă // p. 11 grădină cu verdeață. Cazarea era foarte scumpă la aceste hoteluri, dar nu mai mult decât la Hugues sau Concordia, unde plăteau 12 franci pe zi pentru o cameră de trei metri pe doi, cu un pat de 175 pe 50 cm și 16 șilingi pentru o sticlă de șampanie²⁵. În timpul lui Cuza în aceste hoteluri totul era prost și scump; în vremea prințului Carol totul este bun și scump – asta era toată diferența.

²³ *Birjas*.

²⁴ Probabil, autorul se referă la „Grand Hotel du Boulevard” (azi „Hotel Boulevard”) situat pe Calea Victoriei, care a început să funcționeze din 1873.

²⁵ *A room ten feet by six, containing a bed of 5ft. 10in by 1ft 8in.*

Ce noutate uimitoare era pentru un obișnuit al Principatelor să vadă la București un guvern stabil și puternic, aflat în funcție de trei ani, un guvern ce părea să se bucure de respectul tuturor claselor și chiar al adversarilor politici, animat de principii liberale și ocupându-se serios de interesele țării. Cabinetului Catargiu-Boerescu²⁶ i se putea încredința soluționarea diferitelor probleme ale țării. Era alcătuit din oameni de caracter, un fapt important într-o țară în care lipsa de moralitate era mai degrabă regula decât excepția. Doi-trei dintre membrii săi erau, de altfel, persoane de o capacitate neobișnuită, care ar fi obținut rezultate oriunde. Cabinetul în cauză era esențialmente „național”, termen prin care înțeleg că favoriza aspirațiile populare spre realizarea independenței României, cum o făcea și prințul însuși, deși nici prințul și nici guvernul nu erau pregătiți să comită cea mai mică imprudență sau să încalce cel mai mic angajament în scopul realizării dorinței poporului. În // privința prințului, nu pot reproduce sentimentele nutrite față de el în țara de adopție cu alte cuvinte decât cele spuse mie pe 7 iulie 1874 de către un membru de frunte al Guvernului, dl. Lascăr Catargiu. „Prințul”, mi-a spus Excelența Sa, „este un român mai bun decât cei mai mulți dintre noi. El și-a alungat din minte toate celelalte simpatii și prietenii. Trăiește doar pentru a-și servi țara de adopție și ni s-a dăruit fără cea mai mică rezervă. Nici unul dintre noi nu cunoaște la fel de multe despre țară, calitățile, proprietățile, resursele, susceptibilitățile și capacitățile ei. Analizează totul și lucrează mai mult decât oricare dintre supușii săi. Ce a făcut pentru armată este demn de toată lauda. Ne-a adus ordine, calm, posibilitatea să aplicăm principiile constituționale. Chiar și cei ale căror pretenții la domnie fuseseră abandonate pentru o perioadă nedeterminată de capacitatea sa de a depăși obstacolele ce-i sunt ridicate în cale au fost, în cea mai mare parte, cucerii de afabilitatea sa sau impresionați de onestitatea sa directă”.

Acesta era punctul oficial de vedere în privința prințului, care era într-adevăr un tânăr foarte amabil și bine intenționat și făcuse o impresie excelentă asupra boierilor ingenioși, impulsivi și cu minți orientale, prin integritatea lui prusiană strictă și tăcută, atitudinea lipsită de emotivitate și respectarea permanentă a ordinii și disciplinei. Un astfel de domnitor trebuie să fi stârnit inițial uimirea boierilor; și-mi pot imagina că tocmai calitățile negative ale // Majestății Sale trebuie să fi iritat „societatea” împotriva lui, căci ele păreau să pună în lumină tocmai trăsăturile foarte diferite pentru care acea societate era de mult cunoscută. Cu toate acestea, ostilitatea a scăzut rapid, iar la câțiva ani după alegerea sa pe tron se bucura de o mare popularitate, ce avea și toate semnele trăinicieii.

Misiunea mea de investigație a nemulțumirilor supușilor evrei ai prințului Carol mă dusesse la București în toiuil verii, o perioadă a anului când capitala română este complet evitată de către străini, ca și de membrii mai avuți ai aristocrației dacice. „Orașul plăcerii” este înconjurat de vaste câmpii mlăștinoase, veritabile depozite de germenii ai febrei și nu este un loc mai puțin periculos șederii, din mai până în septembrie, decât Roma. În pofida căldurii excesive și a

²⁶ Referire la guvernul prezidat de Lascăr Catargiu (11 martie 1871–30 martie 1876) în care Vasile Boerescu a deținut portofoliul Afacerilor Străine (28 aprilie 1873–7 noiembrie 1875) și a fost ad-interim (9 ianuarie–7 aprilie 1874) la Ministerul Cultelor și instrucțiunii publice.

vaporilor rău mirositori ridicați din mlaștinile muntene de soarele arzător, am reușit să petrec mai multe săptămâni foarte plăcute, perfect sănătos, pe malul Dâmboviței, în timpul uneia dintre cele mai fierbinți veri înregistrate – cea a anului 1874. În lunile iulie și august temperatura a fost absolut tropicală; dar respectarea strictă a programului de zi și de noapte prescris de prietenii mei români m-a păzit împotriva pericolelor de insolamție și febră și mi-a permis să-mi petrec timpul suficient de plăcut. Duceam cel mai anapoda stil de viață imaginabil, conform noțiunii engleze. Noaptea era zi și *vice versa*. Nu că stăteam pe trepte și // ne refugiam în camere p. 14 prost iluminate, sub pretextul unor plăceri sociale, cum fac englezii respectabili în acea perioadă a anului în ceea ce pot numi, în termeni parlamentari, drept „un alt loc”. Nu; închideam ferestrele duble, trăgeam jaluzelele verzi și reduceam îmbrăcămintea la *le stricte nécessaire* imediat după micul dejun, să spunem pe la 1 p.m.; stăteam perfect liniștiți, culcându-ne până pe la șapte; îmbăiat, îmbrăcat, luat cina la opt cu vinete umplute, pilaf, salată de castraveți, pepene și făcut plimbarea în parc între <orele> 22 și trei dimineața, când mâncam într-un foișor verde acompaniați de cântecul jalnic al broaștelor și reveneam în oraș în aerul ambroziac al dimineții.

Era o melancolie ciudată în aceste *nuits blanches* petrecute pe câmpiile pustii din jurul Bucureștilor, sub un cer mai plin de stele decât am văzut vreodată peste draga Anglie. Abia ieșeau din oraș și schimbai gazul strălucitor cu petrolul confuz, iar proza civilizată în care românii doreau să-și transforme poezia barbară a vieții lor naționale dispărea cu o viteză aproape uimitoare. O câmpie aparent nesfârșită și dreaptă, punctată doar de câteva tufișuri întunecate, se întindea departe spre orizont în ambele părți. Tropăitul cailor și huruitul roților trăsurii nu se mai auzeau, căci ieșisem de pe *chaussée* și mergeai rapid prin praful adânc și moale ce formează covorul de vară al stepelor muntene. Sunete slabe și triste de tonuri minore păreau să plutească în aer, dar și tonuri lungi de vioară // și tânguiri de chitară, uneori și p. 15 câte o notă goală și misterioasă suflată dintr-o trestie ruptă. Îl opreai pe vizitiul lipovean și ascultai – sunetele pluteau pretutindeni, amestecate într-o dulce discordanță. Ridicându-te în trăsură și privind împrejur cu sentimentul ciudat că te numești Publius Lentulus C.²⁷, *pro-consul*, așteptai agitat să vezi fauni și nimfe de lemn gata să se ridice ca niște fantome din întunericul de azur și să treacă în viteză pe lângă tine cu foșnet de ghirlande și cu cosițele dezlegate când, deodată, deslușeau în depărtare licărirea unor luminițe galbene. Arătând cu bățul spre ele, strigai îndemnul „Haide!”; cu o pocnitură de bici ca un foc de pistol și un strigăt lung și ascuțit care părea să înnebunească caii, Petrache²⁸ o lua din loc, cu viteza de 25 kilometri pe oră²⁹, spre „îndepărtatul Aidenn”³⁰. Pe măsură ce înaintai în viteză, un nor imens de praf se ridica și se rotea încet în urma ta, aparent suspendat în aerul liniștit și slab luminat.

²⁷ Publius Cornelius Lentulus, poreclit Sura (114–63 î.Hr.), pretor, guvernator al Siciliei, consul roman.

²⁸ *Petracchi*.

²⁹ *Fifteen miles an hour*.

³⁰ Grădina lui Dumnezeu, sinonim cu Eden sau Paradis.

Apoi, ocolind un gard lung și răzleț, trăgeai direct la un arc de lemn, luminat cu petrol, flancat de tufe de *lauriers-roses*, iar acum sunetele delicate îți ajungeau ritmic la ureche. Coborând, intrai într-una din multele grădini frecventate de clasa bogată a societății bucureștene în nopțile fierbinți de vară pentru a flirta, a fuma nenumărate țigări, a bea apă cu gheață aromată cu *dulceață*, a-i asculta pe *lăutarii* țigani și a fi pișcați de țânțarii ce se ridicau cu miile din mlaștinile învecinate.

p. 16 Aceste grădini, când le-am vizitat, erau ținute intenționat // într-un întuneric aproape deplin, care, ca și pomana, acoperă multe păcate; dar dacă cereai, orice colț, oricât de retras, putea fi rapid iluminat cu o lumânare pusă într-o cutie de sticlă, așezată în fața ta în umbrar, sub copac sau pe banca plină de mușchi, după caz. Să ne așezăm în acel boschet ce domină câmpia aridă și să cerem „dulceață cu apă rece”. Este o băutură răcoritoare slabă – gem de cireșe și apă rece – dar într-un fel sau altul potrivită cu locul și împrejurimile. Dar ale cui sunt acele figuri întunecate cu ochi ce se rotesc și dinți strălucitori ce luminează prevestitor printre frunze și care se apropie treptat și misterios de noi? Suntem pe punctul de a fi victimele unor urmași întreprinzători ai lui Jianul³¹, tâlharul erou care i-a jefuit pe boieri pentru a da celor săraci și a cărui amintire este mult mai respectată în țară decât cea a lui Mihai Viteazul?³² Dacă aceștia nu sunt niște bandiți feroce, atunci natura le-a făcut o mare nedreptate. Simțim că situația este *très-tendue*. Dintr-odată începe un acord cu o înfloritură comică; tra – la – la spune chitara cu două găuri, un sunet energic iese din nai, iar primul tenor – un tânăr țigan cu o înfățișare romantică, cu fruntea lată, păr negru *crépu*, ten măsliniu închis și mâini și picioare delicate – pășește în față, face o plecăciune cu ușurința unui maestru de dans și cântă cel mai simpatic dintre cântece – vechiul rondel „Am un leu și am să-l beau!”,

p. 17 ale cărui versuri nu sunt menite să-i inspire străinului încredere oarbă în // integritatea autohtonului român. Pot fi traduse liber astfel, păstrând măsura și ritmul cuvintelor originale:

³¹ *Gianul*. Iancu Jianu (1787–1842), boier muntean devenit ulterior haiduc vestit. În anul 1810, din cauze rămase neelucidate, Iancu Jianu îl ucide pe arendașul moșiei Brâncoveni. Din acest moment și până în anul 1817, Jianu a fost haiduc în Muntenia, aflându-se în fruntea unei cete ce inițial a numărat șapte oameni pentru ca apoi să ajungă la 30–40. Prins de autorități, împreună cu oamenii săi, în 1812, Iancu Jianu și ceilalți sunt întemnițați la Caracal, duși apoi la Craiova și București pentru a fi judecați. Divanul boierilor i-a condamnat la șase luni de închisoare la oca de la Telega, de unde Iancu Jianu a reușit să evadeze, continuând să haiducească. În 1815 a dat o lovitură foarte îndrăzneată, atacând și jefuind poștalionul domnitorului de unde și-a însușit o mare sumă de bani. În 1813–1814 a acționat în județul Gorj, prădând boieri, preoți și slujbași ai domnitorului, români și greci, fără deosebire. În 1814 este prins din nou de autorități, dar a fost iertat de domn în schimbul recuperării pagubelor prin sechestrul pus pe averea lui Iancu și plata unor sume de bani de către frații săi. Iancu a continuat însă să haiducească și în 1817 se află iar după gratii. De data aceasta a fost condamnat la moarte împreună cu haiducii săi, dar scapă în virtutea unei cutume potrivit căreia dacă un osândit era cerut de soț de o fată de neam, era iertat. Dintre cele care și-au exprimat această dorință, el a ales-o pe Sultana Gălășescu, o jupâniță din anturajul fiicei lui Caragea Vodă, domnița Ralu. După această întâmplare a renunțat la viața de haiduc, intrând în rândurile boierilor mărunți de țară. În 1821 el avea să revină în centrul evenimentelor. Susținător al lui Tudor Vladimirescu, Iancu Jianu a strâns din nou cetele de haiduci și, făcând joncțiunea la Slatina cu armata lui Tudor, a intrat în rândurile pandurilor. Tudor Vladimirescu l-a făcut căpitan de panduri.

³² *Michael Bravul*.

Am un leu și nu-i al meu,
Tra, la, la.
Dar pe vin vreau ca să-l beau!
Tra, la, la.
Când îl cheltui capu-mi spune
De am făcut eu rău sau bine!
Tra, la, la!³³

Amânarea tuturor considerațiilor morale până este prea târziu ca acestea să mai producă efecte practice reușește mereu să stărnească simțul românesc al umorului în cel mai plăcut mod. „Am un leu” provoacă invariabil un zâmbet pe fața boierului; el cuprinde o glumă pe care acesta este perfect capabil s-o aprecieze.

Toți interpreții la instrumentele de mai sus și la diverse altele cântau într-un ritm excelent, introducând uneori cele mai energice armonii și punându-și sufletul în interpretare; așa că pentru un muzician era unul dintre cele mai frumoase cadouri să-i asculteți oră după oră. Repertoriul părea inepuizabil și, desigur, totul era învățat pe de rost. *Lăutarii* erau siguri de o bogată recompensă oricând apăreau în public, căci dragostea pentru muzica națională este puternic înrădăcinată în caracterul românesc. Din vremurile trecute, acești menestrelți deveneau adesea oameni bogați înainte să ajungă la vârsta mijlocie, căci vocilor și instrumentelor lor le erau încredințate toate declarațiile de dragoste și complimentele boierilor, întotdeauna cei mai // mână spartă dintre *grands seigneurs*. Când *lăutarii* cântau la masa unui boier, căciula șefului era trecută de jur împrejur și aristocrația românească se întrecea în generozitate; părea o știrbire a demnității lor să-i returneze căciula roșie până ce nu era plină de icusari de argint, presărați cu ducați strălucitori de aur. Chiar și acum, deși *lăutarii* se lipsesc prosteste de costumele lor plăcute, iar extravagantele de secole au adus finanțele boierești la minimum, o „trupă de lăutari” angajată să cânte la o casă privată câștigă cu siguranță între cinci și zece lire sterline, în funcție de resursele și generozitatea angajatorului lor din acel moment, pentru o cântare de două-trei ore. p. 18

Dar se face târziu sau devreme – ziua începe brusc în toiul verii în Principate. Stelele de diamant pălesc; o nuanță de chihlimbar, ce se adâncește cu fiecare moment, apare pe cerul de răsărit. Cu excepția lăutarilor și păsărilor domnea cea mai profundă liniște, căci broaștele s-au gândit mai bine și nu mai concurează. Să revenim la București, la somn. Ne sculăm și ne întindem înainte de plecare, *lăutarii* se adună în coloană, câte doi pe rând; de la o distanță respectabilă ne urmează la intrarea grădinii, așezându-se de-a dreapta și de-a stânga ei și cântând în vreme ce ne urcam în trăsură: „Noapte bună, domnilor”. „Petrache, haide acasă!” Cu un galop greu ce ridică imediat câteva tone de praf românesc, întorcem spatele Grădinii Herăstrău și lăutarilor români.

În timpul șederii mele la București în vara fierbinte a anului 1874 am avut mari greutăți să aflu opiniile // guvernului Catargiu–Boerescu în privința celor două p. 19

³³ *I've a piastre – 'tis not mine – / tra-de-ra, de-ra de-ra! / Let us, however, spend it in wine! / Tra-de-ra, &c / When I have spent it, my conscience may tell / Me whether I shall have done ill or well. / Tra-de-ra, de-ra de-ra-de-lu-de-la-de-ra – Hoop! / lu! de-ra de-ra!*

chestiuni care atunci agitau atenția românilor și care aveau un mare interes pentru puterile garante în general și pentru Marea Britanie în special. Deși era extrem de dificil să afli intențiile sau adevăratele gânduri ale unor oameni care nu erau, politic vorbind, propriii lor stăpâni și care erau perfect conștienți că orice afirmație făceau aceasta avea să fie probabil transformată într-o arma împotriva lor de inamicii care-i înconjurau din toate părțile, totuși consider că am reușit să le înțeleg corect opiniile privind independența României și emanciparea evreilor. Nu cred că, în cea de-a doua importantă chestiune au elaborat și cu atât mai puțin au aplicat un program de acțiune – sau că adversarii lor politici erau mai bine pregătiți în acea privință decât ei înșiși. Dar opiniile unor politicieni luminați precum Catargiu și Boerescu, pe care mi le-au împărtășit personal în cursul câtorva întrevederi animate în legătură cu subiectul misiunii mele în România în anul menționat, sunt de suficient interes pentru a justifica reproducerea lor aici.

p. 20 În privința emancipării evreilor, guvernul român admitea forța argumentelor avansate în favoarea realizării sale și recunoștea nenorocirile, injustețea și poziția ilogică legate și derivând din condiția evreului autohton în Principatele române. Însă ei considerau că multe dintre aceste probleme trebuiau imputate evreilor // înșiși și mai ales ignoranței și superstiției rabinilor lor, ca și lipsei de rațiune a coreligionarilor lor din afară și a suporterilor străini. De asemenea, guvernul s-a văzut obligat să admită că nici un cabinet nu putea spera să rămână în funcție 24 de ore dacă trebuia să acorde evreilor drepturi sociale și politice egale cu cele de care se bucurau compatrioții lor creștini. Astfel, în Moldova cel puțin, iritarea țărânimii române împotriva numeroșilor izraeliți străini care invadaseră acea provincie din teritoriile austriece și rusești învecinate și produsese rău efecte grave asupra bunăstării populației autohtone era atât de puternică, încât anularea incapacităților evreiești ar fi dat inevitabil semnalul masacrării pe scară largă a evreilor din Moldova și al ridicării generale în întreaga țară – ceea ce, guvernul n-a ascuns-o, ar fi condus probabil la răsturnarea prințului Carol și plecarea lui rapidă din țară.

Situația nu era deloc satisfăcătoare din punctul de vedere al patrioților români. Cabinetul Catargiu-Boerescu se ținea cât putea de bine, folosind toată *mașinăria la dispoziție* pentru a rămâne la putere, dar nu îndrăznea să-și urmărească cu consecvență propriile principii asumate de teama de a nu se lovi de prejudecățile *'oi polloi*. Opoziția s-a simțit suficient de puternică să-și înlăture adversarii, dar cu un singur mijloc și acela incompatibil cu dragostea de țară și realizarea p. 21 independenței românești. Din câte am putut afla, ambele // partide erau bine intenționate față de evrei, deși nu de dragul lor, ci pentru că înțeleseseră că în funcție de felul cum își tratau propriii supuși și de dovada capacității de a rezolva chestiuni grave de moment depindea atitudinea marilor puteri față de încercările de obținere a independenței. Cele două chestiuni, cum am îndrăznit să le transmit Excelențelor Lor, erau strâns legate. Un guvern care se declara insuficient de puternic să protejeze o clasă a supușilor săi împotriva altora, dar și insuficient de înțelept să înțeleagă că practic își anula propriile pretenții de a fi recunoscut drept instrumentul unei puteri independente refuzând libertatea civilă și drepturi politice pentru cea mai inteligentă parte a populației țării, nu putea inspira o încredere de durată în țară și în afară.

Eram pozitiv asigurat din toate părțile, inclusiv de către izraeliți înșiși, că nu existase niciodată vreo persecuție reală a evreilor *pe motive religioase*. Românii de la 1874 erau, cum fuseseră de mulți ani, esențialmente toleranți: erau chiar extrem de puțin religioși și chiar indiferenți față de toate felurile de credințe. Persecuțiile fuseseră uneori de origine politică, rezultatul unor intrigi de partid, altele determinate de fenomene sociale care în relație cu rasa evreiască mai există doar în Rusia (de unde mii de evrei erau chiar atunci împinși spre Galiția și Moldova), Polonia austriacă, Bucovina și România. „Dacă”, spuneau miniștrii, „evreii ar putea fi convinși de sfătuitoarii și suporterii lor din afară să se asimileze la înfățișare și obiceiuri cu confracții lor (cum fac în Anglia, Franța, // Italia, Germania), să-și tundă perciunii, să-și scurteze fustele și să renunțe la acoperământul special, să se conformeze legilor noastre și actelor de stare civilă, să-și educe copiii, să-i învețe limba și istoria țării natale și să capete sentimente de patriotism, mai bine de jumătate din greutatea noastră în asimilarea lor treptată la națiunea română ar fi rezolvate. Dar rabinii nu le permit să facă aceste lucruri. Acești rabini sunt ignoranți, superstițioși și venali într-un grad pe care evreul occidental nu-l poate crede. Cel mai mare ajutor ce poate fi acordat evreilor noștri, ca și unui guvern român onest, ar fi salvarea lor din ghearele lacome și prea adesea crude ale acestora, adevărații lor tirani și opresori, care le sug sângele și-i țin într-o stare nenorocită de înrobire fizică și morală. Următorul mare sprijin ar fi înlocuirea actualilor rabini cu persoane din Anglia, Franța și Germania, care ar șterge rapid chestiunea evreiască din România din anele istoriei contemporane. Nu spunem că evreii sunt singurii vinovați de proasta lor situație de aici; dar, prin izolarea lor încăpățanată între noi, prin eludarea continuă a legilor, prin practicarea constantă a acelor *métiers* ce-i afectează pe țărani noștri și mai presus de orice prin numărul copleșitor al celor veniți în țara noastră în ultimii 10–12 ani s-au făcut atât de antipatici și au produs o iritare atât de mare împotriva lor în mințile țărănimii ignorante, slabe și rău conduse, încât orice // presiune exercitată în numele lor din afară sau chiar orice încercare spontană a noastră de a le spori drepturile poate culmina cu un singur rezultat – masacrarea lor fără discriminare, cel puțin în Moldova, și chemarea noastră în fața tribunalului umanității ca un trib de sălbatici setoși de sânge. O întâmplare atât de teribilă trebuie evitată cu orice preț; iar dacă evreii sunt înțelepți, în timp vor putea obține ușor, deși treptat, deplina emancipare. Să le permitem să devină cetățeni români din toate punctele de vedere; să scape de preoții lor intriganți și necinstiți; să dovedească concetățenilor lor creștini că, cu excepția chestiunii religiei – despre care nimănui în țara asta nu-i pasă cât negru sub unghie – sentimentele, obiectivele și aspirațiile lor sunt *românești*; atunci vom putea propune curajoși măsuri care, luate acum, ar duce la distrugerea lor, răsturnarea noastră și anihilarea speranțelor țării. Mai presus de orice, să permitem evreilor bogați și amicilor evreilor din Occident să încerce să ne scape de cel puțin o parte din populația evreiască străină care a inundat Moldova în ultimul deceniu. Să ne scape de evreii polonezi și ruși, drojdia umanității, dacă chiar doresc binele evreului român, care este fratele nostru și care într-o zi își va primi drepturile legitime!”

p. 22

p. 23

p. 24 Cabinetul de coaliție care se afla la putere în România în urmă cu 13 ani dorea cu adevărat să facă dreptate evreilor și a dat dovezi solide ale sincerității sale în această privință la câteva luni după încheierea misiunii mele speciale // în Principate în privința presupuselor persecuții la adresa supușilor izraeliți ai prințului Carol. Dar administrația în cadrul căreia Lascăr Catargiu era premier și Boerescu ministru de externe era identificată în opinia publică în primul rând cu realizarea independenței românești, în cele din urmă obținută de adversarii lor politici. Câștigaseră o majoritate parlamentară și ajunseseră la putere pe această „platformă”. Dorința țării la acel moment, cum am înțeles din mai multe discuții confidențiale cu liderii partidelor și facțiunilor politice de ambele părți ale Camerei, era în primul rând să înlocuiască suzeranitatea nominală a Porții cu garanțiile reale ale celor cinci puteri și să ocupe în partea de est a Europei poziția pe care Belgia era atât de norocoasă s-o aibă în nord-vestul continentului. Principalul obiectiv al poporului român, ale cărui aspirații în privința unor chestiuni pur naționale păreau să fie bine reprezentate de guvern, era ca Principatele Unite să fie șterse de pe harta Europei ca alcătuind o parte integrală a Imperiului Otoman. Români de toate nuanțele politice erau unanimi în a protesta împotriva acestei opinii și afirmația că pământul lor natal nu era și mai ales nu fusese niciodată o provincie turcească se baza pe așa numitele „capitulații” sau tratate, încheiate în diferite perioade între domnitorii români sau prinții lor aleși și sultanii turci.

[În continuare autorul face referiri la capitulații și momente din istoria românilor].

p. 31 Dacă ni se permite să acceptăm evidența într-un punct de asemenea gravitate, România era, cu 13 ani în urmă, un stat la fel de independent ca Olanda sau Elveția. Ea își elabora și aplica propriile legi. Își bătea monedă proprie. Avea o armată regulată, steag și cocardă națională, precum și o numeroasă miliție. Avea o datorie națională considerabilă. Avea agenți diplomatici pe lângă patru, dacă nu cinci dintre marile curți europene, primiți de ministerele țărilor în care erau acreditați cu toată considerația datorată reprezentanților unei puteri străine. Guvernul român sau reprezentanții săi din afară nu făcuseră nici cea mai mică încercare să ascundă politica adoptată față de Turcia - ignorarea completă a oricărui fel de autoritate sau control pe care acea putere dorea să le exercite asupra Principatelor Unite. România, pentru a spune astfel, scrisese cu litere mari deasupra intrării sale: „Nici un fel de legătură cu casa lui Abdul Aziz”³⁴, iar Poarta n-a făcut p. 32 nimic pentru a-i limita înfatuarea // sau dacă chiar a făcut vreun efort în acea direcție nimeni nu l-a observat. Am văzut pretutindeni, într-o țară care în timpul domniei lui Cuza îmi păruse că mergea rapid spre rău, nenumărate semne de vitalitate, de dorință sinceră spre progres, de tendințe de civilizare, de prosperitate materială și de lucruri bine și durabil făcute și apreciate. Am găsit un guvern aflat la putere de trei ani, care, cum se vedea din afară, părea să se bucure de încrederea țării; care, în multe privințe, avea curajul opiniilor și era extrem de dornic să curețe petele ce discreditaseră constituția unui presupus popor liber. Însă opinia

³⁴Abdul Aziz sau Abdulaziz I (1830–1876), al treizeci și doilea sultan otoman (1861–1876), primul sultan otoman care în 1867 a călătorit în vestul și centrul Europei și a vizitat Londra, Paris și Viena. El a continuat reformele Tanzimatului, începute de fratele său, sultanul Abdul Medjid.

publică era într-o situație atât de nefericită, încât orice guvern destul de curajos să încerce emanciparea evreilor risca să piardă puterea.

CAPITOLUL II

p. 33

Prin Moldova în căutarea persecuțiilor – Ismail și Tulcea – Evreii din Bacău – Nedreptăți evreiești la Roman – Iași, Sionul modern – Îmbunătățiri la Galați – Emanciparea, independența și progresul țaranului român – Din nou pe Dunăre – O palpitantă dramă de familie

Pe 29 iulie 1874 am debarcat la Ismail, în Basarabia românească, depărtatul oraș ruso-moldovenesc imortalizat de Byron în *Don Juan*³⁵, care cu doi ani înainte fusese scena unor revolte anti-semite ce stârniseră o mare indignare în toate țările civilizate ale Europei. Aceste revolte, al căror pretext fusese furtul unor bunuri episcopale și presupusa pângărire a pământului sfânt aparent comise de un israelit în catedrala din Ismail (construită de ruși înainte de cedarea Basarabiei către Moldova), fuseseră puse de români pe seama influenței rusești și de evrei pe seama unui plan secret și foarte elaborat al creștinilor din Moldova, care urmăreau expulzarea israeliților din țară sau, dacă persecuțiile lor violente și brutale eșuau, masacrarea lor generală. //

p. 34

Am fost foarte norocos să-l însoțesc pe dl. (acum Lordul) Vivian³⁶, agentul diplomatic britanic în Principatele române³⁷ și pe dl. St. John, consulul la Iași, <fosta> capitală a Moldovei, într-un tur de inspecție făcut de cel dintâi prin țara în care era acreditat; începută pe o căldură cu adevărat tropicală, cea mai mare parte a călătoriei a fost făcută în mod plăcut la bordul canonierei „Cockatrice”³⁸, căpitan St. Clare. Într-o luni dimineață am devenit oaspeții vasului „Cockatrice” și am pornit în aval pe Dunăre de la Galați, unde staționa când ne-a primit. Era o vreme minunată și dealurile albastru închis ale Balcanilor Inferiori³⁹ se conturau clar pe

³⁵ George Gordon Noel Byron (1788–1824) este unul dintre cei mai cunoscuți poeți romantici englezi, susținător al organizației revoluționare a carbonarilor italieni în revolta lor împotriva Austriei. Mai târziu a călătorit pentru a lupta împotriva turcilor în războiul de independență al grecilor, fapt pentru care grecii îl consideră un erou național. El a participat la luptele de la Missolonghi, unde de altfel a și murit din cauza febrei. Poemul satiric *Don Juan* a fost scris între 1819–1824.

³⁶ Hussey Crespiigny Vivian (1834–1893), diplomat britanic, trimis în 1864 la Atena de Ministerul de Afaceri Străine al Marii Britanii cu proiectul de tratat privind transferul Insulelor Ionice la Grecia, consul general și apoi trimis extraordinar și ministru plenipotențiar în mai multe capitale europene: București (1874–1876), Berna (1879–1881), Copenhaga (1881–1884), Bruxelles (1884–1892), Italia (1892–1893).

³⁷ Pe tot parcursul notelor Hussey Crespiigny Vivian a continuat să numească România, Principatele române.

³⁸ Staționarul aflat la dispoziția delegatului britanic în Comisia Europeană a Dunării.

³⁹ Autorul se referă de fapt la Munții Dobrogei.

albastrul deschis al cerului de vară, părând că se află foarte aproape de malul drept al fluviului, la vreo oră de mers pe jos. Aceste dealuri bogat colorate și minunat conturate dau un caracter pitoresc peisajului Dunării de Jos cale de 15–20 de mile în aval de Galați. Malul turcesc al fluviului⁴⁰, chiar și la 100 de mile de gurile sale, are o mare frumusețe naturală, în vreme ce cel românesc este uniform și monoton. Între Galați și Sulina, urmând brațul Sulina (numit astfel pentru a-l distinge de brațele Chilia și Sf. Gheorghe ale Dunării), pe malul stâng al fluviului nu vezi nici un fel de movilă de 20 de picioare înălțime. Câmpii întinse, perfect plate, îmbrăcate în verzele porumbului, pajiști goale sau trestii plutitoare, se întind departe pe malul apei, pierzându-se la orizont. Cu excepția, la intervale rare, a unei cirezi de mici // p. 35
boi gri, fără care nici un peisaj românesc nu este complet, singurele ființe vii ce pot fi văzute în aceste pustiuri de verdeață, jumătate stepe, jumătate mlaștini, sunt vulturii imenși, firoși și cafenii, ce-și fâlfâie aripile grele peste stâlpii Comisiei Dunării sau zboară agale peste terenurile lor de vânatoare în căutarea prăzii – bătlani lucioși, ciori gri curajoase și, pe măsură ce te apropii de Marea Neagră, pescăruși de diferite culori și mărimi, cormorani, pelicani și foarte rar flamingo. Aproape i-am uitat, deși mi-au oferit destule motive să-mi amintesc de ei – țânțarii. N-ai nici o greutate să-i vezi pe acești *volatiles* sângeroși pretutindeni în zona Dunării de Jos; și dacă ești cumva orb sau altfel handicapat fizic să-i percepi cu simțul vizual, au ei grijă să-și impună prezența într-un mod inconfundabil. Unul dintre timonierii de pe „Cockatrice”, vorbind despre un tip specific părților de jos ale orașului turcesc Tulcea, unde am petrecut o noapte, i-a descris într-un fel ce mi s-a părut foarte potrivit: „Ei sunt muschetarii Tulcei, domnule, cât prepelițele de mari și dornici de sânge ca niște tigri”. Într-adevăr, era dureros să vezi rănile provocate pe mâini, picioare și brațe de mușcăturile acestor inamici ai oamenilor. Când spun că trec prin pieile porcilor turcești, exemplare slabe și cu țepi, ale căror piei par rezistente și la glonț și că adesea își înnebunesc victimele făcându-le să se p. 36
înece în fluviu, cititorii pot să-și imagineze suferințele provocate // oamenilor. Îți găuresc ghețele, protecția triplă a jachetei, vestei și cămășii, mănușile; sunt indiferenți la fumul de țigară; asemenea soldatului britanic, nu pot fi goniți și preferă să moară în locul pe care l-au luat în stăpânire.

De îndată ce am părăsit „Dunărea Principală” și am intrat pe brațul Sulina, terenul de pe ambele maluri era turcesc cât vedeai cu ochii, continuând astfel până la Marea Neagră. Toate cele trei „brațe” aparțineau atunci Turciei, care ținea mai multe canoniere pentru paza gurilor Dunării; iar românii, deși malul stâng al brațului Chilia le aparținea până la mare, ar fi fost obligați să sape un canal din locul unde se încheia jurisdicția lor fluvială – în amonte de punctul în care marele fluviu se desparte în trei mari brațe – spre un punct pe care-l dețineau pe malul Mării Negre, numit Jibrien⁴¹, dacă doreau cu 13 ani în urmă să aibă un port maritim cu adevărat românesc, liber de amestecul turcilor. Cât despre brațul Sulina, singurul dintre cele trei brațe navigabil pentru vasele mari, acesta este un

⁴⁰ Corect, dobrogean.

⁴¹ *Gibriana*, grind, raionul Chilia Nouă, regiunea Odesa, Ucraina.

monument de inteligență și perseverență britanică. Lui Charles Hartley⁴², inginerul Comisiei Dunării, i se datorează o operă de o inestimabilă valoare pentru comerțul european – o lucrare realizată, în toate detaliile sale, cu o desăvârșire aproape incredibilă. Fluviul rapid, deși foarte plin de mâl, ieșea mereu din albie, fiind curățat printr-o varietate de aranjamente ce par foarte simple când îți sunt explicate, dar care sunt rezultatul multor ani de studiu neîntrerupt // al Deltei Dunării și al marii ingeniozități a realizatorului lor. p. 37

Sulina însăși, cu cele două diguri splendide, cu faruri și port este creația Comisiei Dunării, *mutato nomine* a lui Sir Charles Hartley. Este un loc complet neplăcut și plictisitor. În privința diversității, populația poate fi comparată cu cea a oricărui oraș de mărime similară din Europa, fiind compusă din ruși, lipoveni, turci, greci, germani, italieni, dalmați, bulgari, români, englezi și evrei. În 1874 avea o biserică anglicană, nu și un capelan; un frumos sediu al comisiei; un conac caracteristic pentru Turcia europeană, construit doar pe jumătate și acea jumătate neplătită, deși avea încă schelele în jur: biserici ortodoxe și catolice; o moschee; nenumărați furnizori navali și ateliere; nici un fel de loc de distracție. Întregul interes al locului ținea de lucrările Comisiei, iar locuitorii trăiau din navigație, grâu, cărbune și pescuit. Sulina mi s-a părut capătul lumii, puțin mai spre est și cu certitudine ne răsturnam în spațiu. Avea un aspect părăsit, fragmentar, haotic. Numeroase nave erau aliniate pe malurile fluviului; dar destule vapoare elegante și vase frumoase păreau ciudat de nepotrivite pe lângă bielele case și magazii în care locuitorii din Sulina trăiau și își derulau afacerile. Pe scurt, era unul dintre ultimele locuri din lume în care cineva putea alege să trăiască; mi-am luat la revedere de la Sulina plin de compasiune pentru merituosul și curajosul nostru vice-consul și ospitalierii // funcționari ai Comisiei, care au făcut tot le stătea la îndemână să ne facă plăcut sejurul la porțile Orientului. p. 38

Am pornit din nou în amonte, prin mlaștinile imense ce poate într-o zi vor fi asanate și vor produce hrană pentru milioane de oameni. Pe la 8 seara am ajuns la Tulcea, punctul de oprire pe perioada nopții, atunci un oraș turcesc de garnizoană cu o populație de vreo 20 000 de persoane, locuit în principal de greci, ruși și evrei, pitoresc situat pe versantele unor dealuri înfrunzite și cu un aspect extrem de plăcut – de la distanță. Este un loc unde se cultivă multe fructe și legume și unde se macină porumb în mai multe mori de vânt ce împodobesc faleza cenușie din partea estică a orașului; când l-am vizitat era, ca majoritatea orașelor turcești, plin de o armată de javre zgomotoase și perverse, ce-ți făceau noaptea cumplită cu lătratul lor și „săreau” la picioarele trecătorilor cu o viclenie demnă de verii lor primari, țăntarii. Dacă erai un notabil local sau un străin de seamă și doreai să te plimbi seara pe străzile Tulcei, erai precedat și urmat de *kavasses* cu un felinar într-o mână și un băț gros în celălalt, cu care să lumineze gropile numeroase și adânci de pe străzi și să te apere de câini, ce pândesc la umbrele adânci ale caselor, de unde apar

⁴² Sir Charles Augustus Hartley (1825–1815), inginer britanic specializat în hidraulică, care în perioada 1856–1871 a îndeplinit funcția de inginer șef al Comisiei Europene a Dunării. Până în anul 1906 a rămas inginer consultant al acestei instituții europene. În 1884 guvernul britanic l-a numit în comisia tehnică internațională însărcinată cu lărgirea Canalului Suez.

p. 39

să te muște și abia apoi să latre. Dacă erai o persoană obișnuită trebuia să-ți cari singur felinarul și bățul și să-ți cauți drumul pe cât de bine puteai. Fără un felinar riscai să-ți rupi gâtul, // să fii mâncat de viu de câini și arestat de *zapcii* sau poliția turcească. După o plimbare palpitanță pe străzi, am revenit la bord destul de târziu, dar nu să dorm. Țânțarii au avut grijă de asta.

p. 40

Am ajuns la Bacău pe la ora șapte, în dimineața zilei de 31 iulie 1874, după ce am călătorit toată noaptea peste câmpuri pline de porumb înalt. Autoritățile locale s-au plasat, ca de obicei, la dispoziția d-lui Vivian și ne-au oferit tot sprijinul în investigațiile pe care doream să le facem cu privire la condiția evreilor și la celelalte lucruri legate de situația din acel județ. Bacăul era un oraș curat, frumos construit și foarte bine pavat, având o populație de câteva mii de locuitori, dintre care aproape jumătate evrei. La principalul hotel prefectul adjunct – dl. Dumitru Ghica fiind plecat *dans ses terres* – îl aștepta pe agentul diplomatic britanic, a cărui cerere de a fi pus *en rapport* cu cei mai inteligenți și respectabili evrei din oraș a fost imediat îndeplinită. Este demn de toată lauda că, de-a lungul turului nostru de inspecție, autoritățile române au dovedit toată deschiderea și disponibilitatea în privința unei chestiuni, cea a plângerilor evreiești, ce trebuie să fi fost atât de iritantă pentru ei. Oriunde am călătorit în teritoriile de sub jurisdicția lor, ne-au îndeplinit solicitările și nu ne-au impus nici un fel de restricții în investigațiile noastre. La câteva ore după sosirea noastră la // hotel, ne-au pus în legătură cu trei dintre evreii de seamă din Bacău, doi dintre aceștia fiind persoane extrem de inteligente, rezonabile și directe. Unul mai ales, un tânăr negustor cu un aspect foarte plăcut, care vorbea fluent franceza și germana și era extrem de manierat, ne-a făcut o impresie foarte favorabilă atât prin inteligența cu care a discutat chestiunea incapacităților evreiești, cât și prin imparțialitatea cu care și-a prezentat opiniile în privința compatrioților lor creștini. Era principalul purtător de cuvânt al deputăției, deși uneori un cămătar grav și sentențios, unul dintre cei mai bogați cetățeni din Bacău, îl urma îndeaproape, detaliind lucrurile. Al treilea bărbat era un negustor scund, impulsiv și oarecum incoerent, care din când în când făcea un efort curajos de a spune ceva, dar era contrazis cu promptitudine de unul sau celălalt dintre *țovarășii săi*. Mă voi strădui să reproduc, într-o formă cât mai scurtă posibil, punctele de vedere și afirmațiile acestor persoane, toți trei născuți români de credință evreiască.

p. 41

Se plâneau, desigur, de legea țuicii, dar pe temeiul foarte rezonabil că ruina oameni care fuseseră toată viața implicați în vânzarea de alcool și care nu puteau începe alt negoț. Multe asemenea persoane fuseseră obligate să-și cheltuiască economiile de-o viață, fiind aduse la lingură de lemn. Admiteau că evreii încă desfășurau acest comerț prin intermediul creștinilor români care le împrumutau numele în schimbul unor sume de bani, dar susțineau că asemenea evrei erau // cu totul la mila complicilor lor ortodocși, stăpânii absoluți ai situației când venea vorba de împărțirea profiturilor. Se plâneau de incapacitățile ce-i îndeapărtau și izolau de compatrioții lor, ca și cum erau străini și incapabili să aibă sentimente de patriotism. Afirmau că simpatiile lor erau pur românești, că-și iubeau țara natală și erau complet indiferenți față de Palestina; că *en famille* limba lor era româna și că

erau gata să contribuie material și să-și verse sângele oricând Patria le cerea aceste sacrificii. Un motiv serios de plângere era faptul că autoritățile educaționale românești îi obligau să organizeze școli evreiești pe propria lor cheltuială, pe lângă contribuția lor la cheltuielile necesare educației naționale, căci copiii evrei care urmau școlile naționale erau nedrept tratați, ținuți în loc și umiliți; oricât de mult învățau sau oricât de inteligenți erau, nu primeau niciodată premii, iar descurajarea rezultată din acest sistem injust făcea ca elevii să devină leneși și ignoranți. Împărtășeau convingerea că guvernul Catargiu le dorea binele și păreau să creadă că dacă nu făcea nimic pentru ei, limitându-se la asigurări private și jumătăți de promisiuni, era pentru că orice acțiune ministerială hotărâtă în favoarea evreilor întărea opoziția atât de tare încât să pericliteze stabilitatea actualului *régime*. Ne-au asigurat în mod clar că persecuții, în sensul de persecuții *religioase*, // nu existaseră p. 42 niciodată în România. Atacurile la adresa lor și incapacitățile sub care lucrau își aveau originea în circumstanțe parțial economice și parțial politice. Boierii, aruncați în mâinile evreilor din cauza extravagantei, indolenței și decăderii acestei categorii, îi persecutau cu mare bucurie și stârniseră țărănimea împotriva lor, dar pe rațiuni exclusiv economice. Pe de altă parte, evreii fuseseră mult timp un instrument convenabil și la îndemână pentru intrigi de partid. Afirmau solemn că țăranul român era un individ amabil, onorabil și tolerant, de care nu aveau a se plânge, care le era cel mai bun prieten din țară și cu care viețuiau în termeni de înțelegere și stimă reciprocă. Se plâneau de aplicarea legilor mai degrabă decât de legi în sine și afirmau că unii funcționari își foloseau pasiunile și prejudecățile personale în îndeplinirea funcțiilor publice, în vreme ce alții erau extrem de corupți și-i făceau să sângereze, la figurat, din toate venele. Unul dintre ei ne-a citat cazul persecuției manifeste, comise la Bacău cu vreo șase săptămâni înainte de vizita noastră. Un evreu care împrumutase bani unui țăran pe baza unui bilet de mână l-a dat în judecată pentru neplată. Ambele părți au compărut în fața unui înalt funcționar, care l-a chestionat pe țăran în privința autenticității semnăturii etc. Omul și-a recunoscut datoria și s-a arătat dornic s-o plătească, dar cerea timp. Întorcându-se spre creditor, oficialul a observat. „Ești evreu, nu-i așa?”; și rupând biletul în bucăți, // i-a spus țăranului: „Îți arăt eu cum să-ți plătești datoria unui p. 43 evreu”. Nemulțumindu-se cu acest comportament scandalos, l-a condamnat pe evreu să plătească 30 de napoleoni (24 £) pentru jignirea instanței.

Evreii de la Bacău ne-au spus că, în general, trăiau în condiții bune cu concetățenii lor, deși o anumită răceală față de ei se făcuse simțită în ultimii cinci-șase ani. Se plâneau că erau excluși de la practicarea profesiilor liberale, fapt care, cum pe bună dreptate arătau, îi împingea pe toți spre negoț drept singurul mijloc de a câștiga o pâine în țara lor natală, agravând tocmai răul – dacă era un rău – de care adversarii libertăților lor se plâneau, anume că înhățaseră în ghearele lor întreaga economie românească și profitau singuri de munca și produsele Principatelor. „Să ni se permită”, spuneau, „să putem concura la distincții sociale care valorează mai mult decât banii și se va vedea repede că mulți dintre noi vor renunța de bună voie la câștigurile în bani pentru țeluri mai înalte. În prezent suntem plătitori de impozite și soldați; dar nu suntem cetățeni, cum dorim să fim. Totuși, suntem patrioți și cei care neagă asta ne fac o mare nedreptate”.

p. 44 „Știm foarte bine”, mai spunea unul dintre reprezentanții evreilor din Bacău, „că nici un guvern străin nu va veni să ne elibereze prin luptă; și dacă ar face-o ar fi foarte rău, căci atunci creștinii români ne vor urî cu adevărat, ceea ce n-o fac în prezent. Națiunea este una // mică, tânără și ambițioasă, astfel extrem de susceptibilă față de intervențiile străine. Dacă este lăsată în pace va face în timp ceea ce este drept față de noi. Dacă au loc intervenții, i se dau lecții și este stârnită din afară, se va întoarce împotriva noastră ca a unor dușmani, cel mai rău tip de inamici, cei interni, și noi vom suferi neplăcerile și umilințele. Dacă bunii noștri prieteni și coreligionari din Anglia, Franța și Germania vor să ne ajute în alte feluri, le suntem foarte recunoscători! Să ne ajute să scăpăm de evreii străini care se revarsă și năpădesc Principatul Moldovei – ignoranți, superstițioși, lacomi, căroră nu le pasă deloc de țară, câștigă cât pot de mult și nu investesc nici un bănuț în ea. Ajutați-ne să avem clerici mai inteligenți și instruiți pentru credința noastră, care ne vor ajuta să ne eliberăm din starea de semibarbarie în care prea mulți dintre noi încă vegetează. Să ne ajutați să eliminăm prejudecățile, să îndepărtăm impedimentele, să ne facem mai demni să solicităm același statut cu evreii din Anglia, Franța și Germania, frații noștri, care se bucură de avantaje negate nouă. Dar nu faceți guvernul nostru să pomească o veritabilă persecuție prin a denunța una imaginară. Nu ne stricați cazul cu prea mult zel. Noi nu suntem precum evreii din Europa Centrală. Suntem teribil de înapoiți – mult întârziți, nu cu totul din vina noastră, nu cu totul din vina conducătorilor și concetățenilor noștri creștini”. „Adevărat!”, a intervenit un alt delegat, „și recunoaștem că prejudecățile stupide ale atâtor de mulți dintre ai noștri în privința veștmintelor absurde pe care rabinul p. 45 i-a convins // că sunt necesare pentru a se mântui sunt cauza multor dintre necazurile noastre. Cât despre noi, pe care ne vedeți aici, promitem pentru noi și pentru alții din congregația noastră care gândesc la fel să ne folosim întreaga influență pentru a-i convinge pe evreii nesăbuiți din Bacău – doar o duzină sau două – care încă poartă acele haine ridicole și ofensive, să renunțe la ele” (Vorbitorul era îmbrăcat mai bine decât cei mai mulți dintre tinerii „boieri” români pe care îi vezi plimbându-se prin București).

p. 46 Acestea erau sentimentele evreilor de seamă din Bacău. Dacă toți israeliții din Principate le împărtășeau – ceea ce din păcate nu era cazul, problemele evreilor din România ar fi avut o viață scurtă și deloc fericită. După plecarea deputăției am vizitat orașul *en détail*, primul burg românesc pe care-l văzusem până atunci în care locuiau la fel de mulți evrei și creștini. În cartierul evreiesc n-am văzut nici un fel de mizerie și foarte puțin din ce s-ar putea numi sărăcie lucie, măsurată după un standard oriental. Toți păreau ocupați și cu multe de făcut, iar magazinele erau foarte frecventate. Vizitii care ne-au dus, și au făcut-o excelent, erau evrei, proprietari ai vehiculelor lor. Cele mai frumoase case din partea de afaceri a orașului aparțineau evreilor. Relativ puțină mizerie se vedea în case, toate deschise privirii cu acea sinceritate barbară ce impresionează atât de mult un occidental în Orient. Erau mulți armeni la Bacău, câteva sute de catolici, 3 000–4 000 de evrei și p. 46 la fel de mulți români // creștin ortodocși. Din câte puteam aprecia ceea ce auzisem și văzusem, toți acești oameni de diferite religii și etnii trăiau pașnic la un loc și în

ansamblu nu erau prost guvernați. Era clar că Bacăul putea fi mândru de un lucru: avea drumuri mai bune decât Bucureștii, capitala politică, sau Galați, primul oraș comercial al României.

Pe 2 august 1874 am avut o întrevvedere interesantă cu reprezentanții israeliților din Roman în casa unui anume domn Jacob, care evident era liderul evreilor de acolo și o persoană foarte bogată, recunoscut de principalii boieri din zonă drept un om onest, direct și de încredere. Menționez acest din urmă fapt – pe care l-am constatat personal – deoarece îmi era foarte clar că cu cât înaintam mai mult în inima Moldovei, cu atât mai anti-evreiești erau sentimentele declarate față de aristocrația locală. În Țara Românească nu există niciuna dintre aceste prejudecăți, căci întreaga populație evreiască a Principatului este de doar vreo 60 000 de persoane și aceștia nu se disting, de regulă, la vestimentație sau obiceiuri de restul locuitorilor; în plus, cei mai mulți dintre evreii munteni erau născuți români (mulți erau de origine spaniolă, mult superiori fizic și intelectual evreilor polonezi sau ruși) și, renunțând de generații la particularitățile de care evreii străini din Moldova se țin cu atâta încăpățănare, erau bine asimilați în națiunea română. Înșă în nordul Moldovei, // unde proporția dintre locuitorii evrei și cei creștini varia p. 47 la oraș între o optime și jumătate, iar la sate ajungea uneori la șapte optimi, proprietarii și negustorii creștini erau profund iritați împotriva evreilor, al căror talent antreprenorial, activitate susținută și cumpătare extraordinară le-au permis să preia controlul comerțului angro și *en detail*; totodată, practicau cămătăria la un nivel ce prejudicia serios, chiar și în acele vremuri prospere, averile mai mici din Principat. În plus, erau incredibil de murdari în obiceiuri. Trăiau la un loc, adesea câte 15–16 într-o cameră și consumau aproape exclusiv pâine, usturoi și cepe crude. Erau extrem de imorali, ignoranți și superstițioși. Dacă vreunul dintre izraeliții vagabonzi pe care i-am întâlnit pe câmpiile de lângă Roman și-ar face apariția pe o stradă din Londra, mă tem că ar avea momente grele cu cei mai tineri și răutăcioși dintre compatrioții mei. Cititorii să-și imagineze un bărbat înalt, cu un ten închis, dar și murdar, purtând o barbă lungă, neîngrijită, cu două vârfuri și bogat colonizată, și doi perciuni lungi ce-i atârnă de ambele părți ale frunții până la claviculă. Costumul consta dintr-o pălărie neagră înaltă, care strălucea de timp și unsoare; o *gabardină lungă din alpaca*, atât de murdară încât privind-o îți dispărea pofta de mâncare vreme de câteva ore; nădragi largi, despre care cu cât spun mai puține cu atât mai bine, și ciubote roase, niciodată curate, ce ajungeau până la jumătatea piciorului, în afara // pantalonilor. Erau cu adevărat o imagine p. 48 deprimantă; iar dacă unii dintre iluștrii și luminații evrei ce poartă numele de englez l-ar vedea sau și-ar forma o idee despre ignoranța în care este afundat, ar putea înțelege sentimentele cu care autohtonii îl privesc și-l judecă. Vorbesc, desigur despre evreii străini, care atunci reprezentau trei sferturi din populația israelită din Moldova.

Dar să revin la întâlnirea noastră cu evreii educați și inteligenți din Roman. Ca și la Bacău am fost plăcut surprinși să vedem că membrii deputăției evreiești cu care ne întâlneam erau persoane bine îmbrăcate și cu darul vorbirii, majoritatea din categoria cămătarilor și negustorilor, toți vorbind germana fluent. Dl. Vivian, după ce le-a explicat că începuse turul de inspecție prin Principate la solicitarea

gubernului român, care îi ceruse să vadă, audă și judece el însuși situația populației evreiești, i-a rugat pe membrii deputăției să-l informeze în privința pretinselor abuzuri pe care le suferiseră și încă le sufereau, cerere căreia i-au dat curs imediat. Primul caz comunicat făcea referire la școala evreiască din Roman. După ce făcuseră cerere la guvern să li se acorde dreptul de a cumpăra un imobil cu scopul de a-l transforma în școală și după ce au primit autorizația în timp util, epitropia evreiască s-a înțeles cu un proprietar creștin, // care a vândut casa cu 800 de ducați (vreo 380 £), plătiți în rate. Când din sumă s-au plătit 500 de ducați, vânzătorul a cerut restul *en bloc*, contrar termenilor acordului. Epitropia s-a ținut de acord și încrezătoare că avea dreptate, a mers la tribunalul unde fusese chemată de creditor. Chestiunea a trenat mult timp, ajungând în fața a nu mai puțin de trei judecători, care au avut obișnuita atitudine echitabilă față de evrei. În cele din urmă totul s-a încheiat cu condamnarea epitropiei evreiești, care pierdea banii plătiți și era condamnată de instanță să achite proprietarului casei 1 500 de ducați – prețul original al casei fiind 800 de ducați – pentru stricăciunile aduse imobilului în timpul ocupării acestuia.

Următorul caz era cel al cârciumarului David Abraham. Acesta vindea băuturi pe proprietatea sa, care avea două intrări – una prin față și alta prin lateral, către pivniță. Obținuse și plătea o licență obișnuită. Pentru clienții de condiție mai bună avea o cameră separată, servindu-i pe țărani și meșteșugari la barul obișnuit. Sub pretextul că, având două intrări separate la casă și două camere în care vindea băuturi, încălcase legea prin faptul că nu avea două licențe, poliția i-a închis magazinul, i-a sigilat stocul de vinuri și băuturi și i-a dat o amendă de 250 de ducați (145 £), ruinându-l. Aceeași măsură dură și crudă, sub același pretext, fusese aplicată și altor cârciumari // evrei, fiind resimțită cu atât mai tare deoarece fusese impusă în timpul sezonului marilor târguri, când se așteptau să facă cel puțin o treime din profiturile anuale la vânzare. Al treilea caz ținea de abuzurile prefectului, care, trebuie s-o spun, părea la fel de impopular în rândul boierilor și al evreilor. Se numea Canta, dar își spunea Cantacuzino (unul dintre vechile nume princiare din țară), nu avea vreun fel de venituri proprii, fiind complet dependent de micul salariu de prefect și de cât ciugulea la birou pentru a-și întreține o gospodărie frumoasă, trăsura, caii și celelalte luxuri indispensabile pentru personajul principal al unui oraș românesc. Rezultatul acestor anomalii în poziția sa nu părea benefic pentru locuitorii din județ, mai ales pentru cei evrei. Deputăția ne-a asigurat că (folosind propria lor expresie) „cerea” întotdeauna bani și când nu-i căpăta evreii aveau cu siguranță de suferit. Într-un mic sat lângă Roman, numit Văleni⁴³, aflat sub jurisdicția d-lui Canta, locuia un sergent româno-evreu de infanterie, numit Baruch Rinzler. Legea țării prevedea că orice israelit care obținea titlul de doctor sau ajungea la gradul de sergent în armata română primea dreptul de a participa la alegerile municipale etc. Prin urmare, sergentul Baruch a solicitat primarului satului autorizația necesară care să-i permită să-și exercite drepturile civile, primind-o imediat. De îndată ce dl. // Canta a aflat de asta l-a convocat pe

⁴³ *Valeni*, sat, com., jud. Neamț.

primarul din Văleni, l-a certat bine pentru că acceptase să acorde drepturi municipale unui evreu și i-a anulat decizia, încălcând astfel legea în mod deliberat.

O plângere foarte serioasă a evreilor din Roman ținea de comportamentul poliției față de ei în zilele de duminică. Era împotriva legii românești ca un evreu să-și deschidă magazinul sau afacerea duminică. Majoritatea imobilelor românești au însă o singură intrare, iar când un evreu român a deschis ușa într-o duminică pentru a ieși pe stradă, poliția, aflată la pândă, l-a acuzat că se pregătea să deschidă magazinul și l-a amendat cu o liră sterlină. Aproape 240 £ au fost obținute în acest fel de la evreii din Roman. Aceștia aveau astfel fie varianta de a nu mai deschide duminica ușa casei lor, fie de a plăti o liră pentru plăcerea de a ieși din casă. Acest aranjament a dat mare credit ingeniozității poliției. Unul dintre interlocutori ne-a spus că cu doar câteva zile înainte șeful poliției îl determinase personal să-și deschidă magazinul într-o duminică pentru a-i vinde aceluiași august personaj o pereche de mănuși, fiind apoi amendat de poliție pentru că-și deschisese prăvălia. Era un caz greu de întrecut chiar și în Rusia. Un alt membru al deputăției, un cârciumar, ne-a spus că, având o casă mică și o familie ce creștea rapid, în acel an nu putuse să folosească nici un loc din casă pentru comerțul en detail; prin urmare, a solicitat municipalității și poliției autorizația de a construi o mică dugheană // de lemn în curte, în care să-și țină marfa. Permisivunea i-a fost acordată, dar abia a construit dugheana și a început să facă negoț în ea când l-a vizitat poliția, i-a sigilat produsele și l-a amendat cu 250 de ducați pe motiv că nu solicitase o a doua licență pentru dugheană, care se afla pe terenul aparținând casei și era de fapt singura incintă în care vindea vinuri și băuturi. p. 52

Puține orașe din Europa sunt situate mai pitoresc decât fosta capitală a Moldovei. Orașul este ridicat pe versanții a două dealuri înalte, *avant-postes* ale unui șir de munți bine conturați. Casele sale albe, ca niște vile, formează terase neregulate pe coastele dealurilor, cuibărite în pâlcuri de acacia și livezi de peri. De-a lungul văii formate la întâlnirea acestor două coaste de deal, un râuleț, traversat de podețe pitorești de lemn, se strecoară cu multe meandre – vara un biet fir de apă; primăvara, când zăpezile munților se topesc extrem de rapid, un torent mugind fioros mătură totul în cale și după ce iese din oraș inundă câmpurile din apropierea albiei, sute de metri pe ambele maluri. Iași⁴⁴ era înainte, nu de mulți ani, un oraș aristocratic și feudal, întreaga populație fiind alcătuită din boieri, suitele lor și umilii artizani ai nevoilor și plăcerilor lor. În 1874 era centrul evreilor străini care imigraseră în Moldova și cel mai potrivit nume pentru el era Noul Ierusalim. Din cele aproape 100 000 de suflete care locuiau acolo, aproape 60 000 erau evrei și peste // 30 000 dintre aceștia erau supuși austrieci. Evreii, ale căror veștminte erau expresia supremă de mizerie, umpleau străzile, magazinele, piețele și locurile publice. Monopolizau toate profesiile de la bancher la măcelar, de la broker la brutar. Nu puteai merge prin nici o parte a orașului fără a vedea mai mulți evrei decât (dacă erai englez) văzuseși toată viața la un loc. Cu caftane, gabardine, ghete și bărbi erau cu sutele, cu miile oriunde unde mergeai, ca și cum erau stăpânii p. 53

⁴⁴ Jassy.

acelui loc și conștiinți de dominația lor, ca niște prusieni care „ocupau” o provincie cucerită. Elementul creștin era în completă inferioritate. Cu excepția grădinii doamnei Alecsandri, unde seara cânta fanfara regimentului 2 Husari, n-am văzut zece creștini în Iași, deși am mers prin oraș în toate părțile și i-am vizitat și periferiile mai depărtate. Erau două sau trei zone urbane mai mari numite cartierele evreiești, dar din câte am văzut întregul oraș putea pretinde acest apelativ. În timpul plimbărilor prin Iași n-am putut să nu mă gândesc la un lucru. „Dacă din cele 3,5 milioane de londonezi, 2 milioane ar fi străini cu obiceiuri discutabile, care ar controla întregul comerț al metropolei, cum ar plăcea asta celorlalți 1.5 milioane de locuitori?” *Mutatis mutandis*, acesta era cazul moldovenesc; și nu putea să nu-ți fie milă de românii înrobiți, deși faptul că erau înrobiți era propria lor vină. Ei p. 54 aleseseră să nu concureze împotriva evreului, iar acesta îi // bătuse pe toată linia. Nu puteau lucra la fel de mult ca el, nu puteau supraviețui cu pâine, usturoi și apă, nu puteau suporta să doarmă înghesuiți cu o duzină de confracți într-o cameră de 3 pe 2 metri, nu puteau trăi fără vacanțe, distracții, băuturi și alte luxuri la care evreul nu se gândește niciodată; așa că au fost eliminați treptat din toate *métiers* unde se câștigă o pâine și și-au văzut îndărătnicul concurent luându-i pantofii, de care fuseseră descotorosiți cu îndemănare în timp ce se holbau cu gura deschisă la el și se minunau de munca sa. Creierile și voința Principatelor române erau cu certitudine evreiești de mai bine de zece ani; dar din punct de vedere sentimental părea puțin mai greu, căci oamenii fiind proști și flexibili erau probabil la fel de sătui ca și românii din Moldova.

Pe 4 august 1874, deși termometrul se oprise la 119 grade la umbră⁴⁵, tovarășii mei și cu mine am decis, *coûte que coûte*, să vizităm cartierele evreiești care se întind pe ambele coaste ale dealurilor mai sus descrise și ating ambele platouri; mi-ar fi foarte greu să vă dau detalii topografice despre cartierul creștin, căci acea partea a orașului ce ne-a fost indicată ca fiind românească diferea de restul prin faptul că avea clădiri creștine în proporția de una la două locuințe evreiești; în vreme ce în cartierele spre care atenția noastră fusese îndreptată în special ca purtând clar amprenta evreiască nu era nici o șandramă de doi metri p. 55 înălțime care să nu mișune de fiicele și fiii cu ochi negri // ai Israelului. Renunț la încercarea de a oferi cititorilor detalii despre situația străzilor din cartierele evreiești. Nu crezusem că există pe lume atâta mizerie câtă am văzut în cursul celor câteva ore de vizită prin aceste cartiere. O stradă secundară din Londra – Camden Town⁴⁶ să spunem, este tipul de loc menit să-l facă pe un burlac să se mire de unde apar pe lume atâția copii; dar în privința resurselor sale de populație infantilă, o asemenea stradă este o mănăstire de călugări în comparație cu orice stradă din cartierele evreiești din Iași. Mii de copii, de la bebeluși chei la adolescenți de

⁴⁵ Dacă referirea este la grade Fahrenheit, echivalentul în sistemul Celsius este de 48 de grade. În opinia noastră autorul exagerează, o astfel de temperatură nefiind înregistrată în țara noastră.

⁴⁶ Importantă arteră londoneză ce datează de la sfârșitul secolului al XVIII. Până către mijlocul secolului XX, Camden Town era considerat un cartier „demodat”. Astăzi artera este renumită și vizitată de localnici, dar mai ales de turiști, atrași de piețele de la sfârșit de săptămână, dar și de magazinele ce vând bunuri de toate tipurile, inclusiv de modă, cărți, produse alimentare.

11–12 ani cu cârlionți neîngrijii și priviri sălbatice, ce păreau să-și tolereze hainele mizerabile, stăteau tolăniți, alergau, se ploconeau și săreau pe stradă, uneori în mase aparent încălcite de picioare cafenii și de brațe răsucite ca niște coșuri pline de țipari, alteori în șiruri sau rânduri neregulate, întinși de-a lungul canalelor secate, investigând cu interes profund și emulație vie conținuturile eterogene ale acestor depozite. Cum înaintam încet pe Calea Cucului⁴⁷, dintr-o casă a venit spre noi o fată de vreo 18 ani, înaltă și frumoasă, de vreo 170 cm înălțime⁴⁸ și cu umerii la fel de largi ca un sergent în gardă, având pe ea doar o haină ce-i atârna peste umeri până la jumătatea brațului. Trecând pe lângă noi, ne-a aruncat o privire fioroasă. Părul negru și aspru îi plutea peste umerii bruni și goi și picioarele masive, de care orice muntean putea fi mândru. Nici o negresă din Congo // nu putea să fi afișat o indiferență mai absolută și barbară față de propria-i seminuditate decât această frumoasă fiică a Sionului, care se oțără la noi pentru că eram creștini și străini, dar care nu schița nici un gest față de goliciunea superbului ei piept sau a faptului că în lumina soarelui toate detaliile formei ei de statuie erau clar conturate de textura subțire a acoperământului ei larg. p. 56

Activitatea, agitația și freamătul cartierelor evreiești erau uluitor de pozitive. Toți, cu excepția nenumăraților copii, erau angajați în câte un negoț, meșteșug sau ocupație, majoritatea artizanilor lucrând chiar pe stradă din lipsa locului în micile case aglomerate, vopsite în albastru, roșu sau verde, după capriciile ocupanților lor. Cizmari, lăcătuși, croitori, arămari, tâmplari, cămătari cu micile lor mese de lucru și scaune, copiiști la birourile lor, scriind harnici pe dos, toți băteau, ciocăneau, coseau, mângăleau, trâncăneau și făceau cea mai remarcabilă larmă din câte se pot imagina. Am intrat într-una sau două case, dar cer permisiunea să trec în tăcere peste acele interioare. Am vizitat piața – toți măcelarii din Iași erau evrei, în vreme ce la București acest comerț este derulat exclusiv de români – o clădire plăcută, bine ventilată, cu beciuri magnifice, dar pe care a trebuit s-o părăsim rapid din cauza muștelor, căci vreo 40 de milioane s-au repezit spre noi și ne-au gonit în mod rușinos de acolo. Am fost însă recompensați de minutul petrecut în hală unde am văzut // un grup foarte pitoresc în jurul unei hălci de vită, din felul cunoscut la piața Clare⁴⁹ drept „marfă secundară”, a cărei valoare era stabilită cu o ardoare plină de patimă. Orice student silitor la teologie care dorește să cunoască personajele despre care a citit atât de des ar trebui să viziteze Iașii. Tipurile de profeți și mari preoți abundă la fiecare colț de stradă. Unii dintre oamenii mai bătrâni sunt uimitor de pitorești, cu bărbi bogate și mulțimi de culori cu care Rembrandt s-ar fi delectat. Foarte puține femei, cel puțin cele pe care le-am văzut, sunt frumoase; dar, *en revanche*, copiii de ambele sexe sunt extraordinar de frumoși și bine construiți. Am dat peste mai mulți „copii Samuel”, un portret al căruia ar aduna mulțimi la orice expoziție de artă. p. 57

⁴⁷ Calea Cucu, cartier din Iași, fost cartier evreiesc.

⁴⁸ *Five feet eight in height.*

⁴⁹ Zonă din Londra, care la 1657 se rezuma la micul magazin alimentar al domnului Clare. În timp, pe străzile din jur s-a dezvoltat un labirint de magazine, băcăni și măcelării. Piața s-a profilat pe vânzarea de carne, legume și fructe, o parte a ei fiind rezervată comercianților evrei, care își sacrificau animalele potrivit ritualului lor religios. În prezent aici funcționează o parte din London School of Economics, iar una dintre clădirile campusului se numește chiar Piața Clare (Clare Market).

De la Iași am călătorit în etape ușoare spre capitala comercială a Moldovei, unde am ajuns spre sfârșitul celei de-a doua săptămâni a lunii august.

p. 58 Puține schimbări interveniseră în Galați de la fosta mea vizită în acel oraș în anul 1865. Construirea unei gări, aflată în vale la distanță considerabilă de birourile oamenilor de afaceri și de prăvăliile izraeliților, care monopolizau comerțul en detail în acest loc, stimulase municipalitatea să facă câteva drumuri excelente, mai ales unul, drumul de la gară spre orașul de sus; dar această arteră frumoasă, largă, dreaptă, admirabil pavată era la urma urmelor în afara Galaților; multe dintre străzile cartierelor aristocratic și comercial rămâneau în // aceeași situație înapoiată și puțin civilizată ce le caracteriza de când făcusem cunoștință cu ele. Copacii din grădina publică crescuseră – lămpi cu gaz fuseseră plasate în așteptarea gazului ce urma să fie introdus, fiind între timp excelent luminate cu arzătoare provizorii cu petrol; un sistem de canalizare fusese construit, în care casele de pe câteva străzi privilegiate își aruncau resturile; erau în construcție lucrări de alimentare cu apă, care în ultimii ani au revoluționat statisticile sanitare din Galați. Multe dintre aceste lucruri bune se datorau energiei și perseverenței prințului Moruzi⁵⁰, în perioada când fusese primar al orașului, a cărui determinare de a face pași înainte pe drumul civilizației distrusese indolența și înfrânsese lăcomia celorlalți boieri influenți care aveau un cuvânt de spus în problemele Galaților. Moruzi a sporit taxele, a adunat banii pentru a plăti, *pro rata*, îmbunătățirile și a reușit ca aceștia să fie direcționați în acest scop în loc să se lipească, cum se obișnuia în administrația municipală din România, de mâinile funcționarilor civili. Între timp Galații au crescut și prosperat uluitor, populația sa în 1874 numărând peste 100 000 de suflete⁵¹, o foarte mare proporție fiind formată din străini; exista și o colonie engleză prosperă, activă și foarte respectată, care constituia elita acelei societăți.

p. 59 În locul de naștere al lui Cuza⁵², ca în toate orașele românești mai mari cu excepția Bucureștilor, evreii controlau tot comerțul cu amănuntul. Era o singură prăvălie mai importantă în Galați ținută // de un creștin moldovean. Exportul cerealelor era controlat în principal de greci, importul, navigația, livrările maritime de englezi, greci și alți străini; moldoveanul autohton, de era boier, era vânzător de produse naturale sau proprietar de imobile; de era proletar era tăietor de lemne și sacagiu. Înainte de războiul din 1877 părea că toate mijloacele de a câștiga o pâine care nu depindeau nemijlocit de pământul natal și produsele lui agricole erau complet antipatice românului veritabil. Era *fruges consumere natus* și gata să muncească acel pământ fertil din care trăgea bogăția pentru stăpânii săi și subzistența pentru el; dar părea incapabil să învețe altă meserie în afara celei care scotea de la el minimum de efort intelectual și maximum de efort fizic. El câștiga

⁵⁰ Alexandru D. Moruzi (1815–1878), ales în două rânduri primar al Galaților (aprilie 1871-aprilie 1873, iulie 1874), a fost primul edil care a apelat la împrumutul public pentru strângerea de fonduri în vederea modernizării orașului. Moruzi a comandat primul plan de mare sistematizare al urbei, a realizat ridicarea, amenajarea și modernizarea portului, a introdus apă curentă în orașul „de sus”, canalizarea și iluminatul public cu gaz aerian, obținut din cărbune. A făcut parte din Adunarea Electivă, care l-a proclamat domn pe Alexandru Ioan Cuza.

⁵¹ Cifră evident exagerată, populația orașului fiind în anii 1870 de circa 50 000 de locuitori.

⁵² Cercetările arată Bârladul drept locul de naștere al domnitorului Cuza.

mai puțin și contribuia mai mult, în proporție cu cantitatea brută a venitului său, la venitul public decât oricare altă clasă a concetățenilor săi. Era vaca de muls a statului, ca și a boierului; și trebuie să spun că nici unul, nici celălalt nu făcea multe pentru el în schimbul răbdătoarei lui productivități. Fără îndoială că evreii din Moldova și Țara Românească au cereri speciale, clare și serioase, ce necesită o rezolvare promptă; dar îmi părea că viața țaranului român era una de continuu abuz și că, din cauza faptului că era complet incoerentă, în sensul carlylian al termenului, șansele de a-i se face dreptate erau extrem de slabe. Situația sa ar fi fost de nesuferit pentru oricine mai puțin rezistent, amabil și supus decât el. Ignoranța era desigur rădăcina // multora dintre suferințele lui; și era de datoria „păstorilor și stăpânilor” lui s-o sape și s-o distrugă, acelea fiind sarcini pentru care nu era făcut de natură să le execute *proprio motu*. Era la fel de superstițios ca un amerindian și de nechibzuit ca un sălbatic australian. Își lăsa copiii, principala speranță a lui și a subpopulatei sale țări, să moară din lipsa celei mai simple îngrijiri pe care instinctul o dicta. Când era bolnav, nu mergea la doctor și nu lua nici un medicament, în afară de *rachiu*⁵³ sau vreo fiertură drăcească făcută de o vrăjitoare din sat.

p. 60

Țaranca româncă era la fel de harnică pe cât de prolifică se punea jos și aștepta să moară, cu mult fatalism turcesc în convingerea că nimic nu-l va ajuta să se vindece; dar își educa rar copiii, ale căror vieți erau sacrificate pentru îndeplinirea obligațiilor zilnice. Era servitoarea, nu egala sau tovarășa soțului. Baza mâncării ambilor era *mămăliga* sau făina de porumb, înmuiată cu apă într-un soi de terci și mâncată cu puțin sare. Mâncau foarte rar carne, fiind astfel incapabili să reziste bolilor sau oboselii severe. Copii mureau pe capete de maladii care în Europa Occidentală nu se vedeau fatale pentru populația infantilă. Într-un sat aflat între Ruginoasa și Roman, care aparținea unui prieten de-al meu și care întreținea pe cheltuiala sa un medic aflat în serviciul țăranilor, 57 din 60 de copii sub 7 ani au murit de difterie în anul 1874. Părinții nu-l primeau pe doctor în casele lor, nici măcar să împiedice ca fiii vecinilor // să nu se adune în jurul așternuturilor micilor suferinzi. Tot ce făceau era să angajeze o vrăjitoare profesionistă care să bolborosească o vrajă sau să rostească o incantație. În vreme ce evreul român – nu vorbesc de imigrantul de origine poloneză sau rusă, adesea la fel de ignorant sau superstițios ca și creștinul autohton – se folosea rapid de descoperirile și resursele științei medicale, munteanul și moldoveanul le respingeau complet și cu încăpățănare.

p. 61

În alte privințe, contrastul dintre rase era la fel de mare ca și cel dintre condițiile sanitare. Românul nu ar repara o fereastră, n-ar pune un olan pe casă și n-ar face o pereche de ȋțari. Toate aceste ocupații și o mulțime de altele de tipul celor mai simple îndeletniciri mecanice erau exercitate de evrei sau germani. Românii lucrau mult, din copilărie și până la mormânt; singurele lor plăceri sau distracții erau *hora* sau sticla de rachiu; teatrul, amfiteatrul, galeria de artă, muzeul sau clubul lui erau *crâșma* de la drum, ținută de evreul care era confidentul lui, sfătuitorul, furnizorul de știri, agentul, comerciantul, cămătarul, samsarul și într-un

⁵³ *Raki*.

cuvânt singurul gestionar al afacerilor sale și arbitru al destinului său. Era, fără doar și poate, cel mai muncitor, dar și cel mai nepăsător ins din lumea creștină. Toți ceilalți din țară, boieri, evrei, preoți sau străini, trăiau pe seama lui. Alții dansau, dar el plătea muzica. Nu că era prost; dimpotrivă, talentele lui naturale nu erau vrednice de dispreț, dar ele nu fuseseră niciodată cultivate, iar indiferența față de propria-i soartă devenise o parte integrantă a caracterului său.

p. 62

După realizarea independenței României, // categoria *terrani* se schimbaseră în bine, moral, intelectual și fizic. Impunerea serviciului militar și educația obligatorie făcuseră minuni în a-i ridica respectul de sine și a-i deschide ochii la necesitatea de a-și îmbunătăți condițiile de trai. Dintr-un simplu hamal al lumii devenise, în mii de instanțe, un artizan priceput, muncitor, meseriaș sau chiar mic comerciant. În orașe, știința sanitară făcuse multe progrese pentru îmbunătățirea vieții claselor mai sărmâne ale dacilor, în vreme ce căile ferate și școlile de la țară aduseseră cu sine un anumit nivel de civilizație în marea majoritate a județelor țării. Dintre toate țările Europei, România a cunoscut în ultimul deceniu cea mai rapidă dezvoltare a resurselor sale interne și a bunăstării poporului. Ea a arătat drumul spre progres nu numai micilor ei vecini, Serbia și Bulgaria, a căror emancipare politică era contemporană cu a sa, ci și marii Rusii, aflată mult în spate în toate privințele esențiale ce țin de progresul material. Principalele orașe provinciale românești, la câteva dintre care s-a făcut referire în acest capitol, sunt acum mai bine pavate, iluminate, asanate și administrate decât St. Petersburg și Moscova; țărănimea este mai bine educată, îmbrăcată și hrănită decât *mujicii* ruși; armata sa, în ce privește disciplina, echipamentele, mobilitatea și spiritul militar, este infinit superioară celei a Moscovei, cu singura excepție a gărzilor de corp, a căror eficiență se datorează supervizării personale a țarului Alexandru Alexandrevici⁵⁴.

⁵⁴ Alexandru al III-lea al Rusiei (1845–1894), țar al Rusiei (1881–1894).

EDOARDO GIOIA

1832–1901

Născut la Torino în 1832, Edoardo Gioia a fost inginer specializat în lucrări hidraulice, dar și un arhitect renumit în epocă. În perioada studiilor pariziene i-a cunoscut pe Charles Nepveu, arhitect care a lucrat la palatul de la Versailles și pe Ferdinand de Lesseps, conducătorul lucrărilor Canalului de Suez. Gioia a lucrat și el la Canalul de Suez, fiindu-i încredințate lucrările de la El Guisr, lângă Somalia. Activitatea sa a fost elogiată de Lesseps, care a trimis scrisori de mulțumire guvernului italian, iar Gioia a fost vizitat, la locuința sa din Somalia, chiar de împărăteasa Eugenia, în semn de prețuire. Inginerul italian a fost invitat să participe și la lucrările Canalului Panama, dar a refuzat. El a revenit în Egipt în 1884, pentru a supraveghea lucrările de lărgire a Canalului de Suez. A murit în 1901, la Roma.

În România inginerul torinez a fost invitat să studieze organizarea unui sistem de irigații în Câmpia română. A sosit în 1874, iar experiența sa i-a inspirat lucrarea *Lettre à M. Minghetti, président du Conseil des Ministres du Roi d'Italie sur les Conventions commerciales avec la Roumanie*, din care am selectat fragmentele următoare. Edoardo Gioia a descoperit cu uimire civilizația românească, atât de asemănătoare cu cea italiană, scrierea sa fiind concepută pentru a sensibiliza guvernul italian față de bogățiile naturale ale României. El era convins că regiunea reprezenta oportunități deosebite pentru investitorii din peninsulă. Argumentele sale erau: originea latină comună, deschiderea spațiului românesc față de civilizația occidentală, resursele încă nevalorificate ale țării, posibilitatea ca România să devină o destinație predilectă pentru emigrația italiană. Își exemplifica ideile prin cifre edificatoare referitoare la exportul, importul, navigația fluvială, numărul locuitorilor, preocupările acestora, sistemul de învățământ. Gioia a subliniat disponibilitatea liderilor români în rezolvarea problemelor sociale: dezrobirea țăganilor, emanciparea țăranilor, secularizarea averilor mănăstirești, dar și dorința României de a se desprinde de sub tutela Porții, politica independentă a țării fiind anunțată printr-o serie de fapte concrete ca: dreptul de a bate monedă, de abolire a jurisdicției consulare, dreptul de a încheia convenții comerciale direct cu statele europene. În acest sens el considera că semnarea unei convenții comerciale italo-române ar fi fost benefică dezvoltării economice a ambelor state. De asemenea, el și-a exprimat certitudinea în rezolvarea chestiunii israelite, care avea un ecou deosebit în cercurile politice europene din epocă.

Scrisoare către Excelența Sa M. Minghetti, președintele Consiliului de miniștri al regelui Italiei despre Convențiile comerciale ale României¹

p. 5

Excelenței Sale Domnului M. Minghetti²,

Președintele Consiliului de Miniștri al Maiestății Sale Regelui Italiei

Excelența Voastră știe că guvernul prințului Carol³ și-a manifestat intenția de a introduce în România un sistem de irigații asemănător celui din Italia de Nord. Am avut onoarea de a fi chemat la București, pentru a fi consultat în această chestiune. Raportul, pe care l-am prezentat Excelenței Sale, ministrul lucrărilor publice, a fost urmat de o cerere de fonduri <adresată> Parlamentului, pentru începerea studiilor.

p. 6

Înainte de a îndeplini, așa cum trebuie, misiunea ce mi-a fost încredințată, a fost nevoie să cunosc resursele și energiile productive ale României și să mă asigur că starea statului român poate fi compatibilă cu acest proiect. M-am ghidat după scrierile foștilor călători italieni și m-am oprit asupra acelor aspecte din regiunile vizitate, care pot fi utile Italiei și am făcut mai multe observații, pe care // vă cer îngăduința de a vi le supune atenției voastre [...]

Înainte de toate lăsați-mă să spun cât de deosebit este poporul român, vigoarea și frumusețea țăranilor, spiritul viu al orășenilor și mai ales atitudinea binevoitoare față de civilizația occidentală. Văzându-i, auzindu-i, mi-am spus deseori: Conteul Cavour⁴ ar fi fost fericit, dacă ar fi avut șansa să parcurgă România și să constate cât de justă a fost atitudinea sa, prin care i-a luat apărarea!⁵ Adevărul este că recunoștința românilor este mare față de acest om de stat, care se gândea la renașterea Italiei atunci când susținea dreptul unui popor frate. Sunt fericit să pot transmite această mărturie de recunoștință celui care, începând cu Congresul de la Paris, a fost iscusitul său colaborator, apoi colegul și prietenul devotat până în ultimul său ceas⁶.

¹ Traducerea s-a făcut după Edoardo Gioia, *Lettre à M. Minghetti, président du Conseil des Ministres du Roi d'Italie sur les Conventions commerciales avec la Roumanie*, Rome, Imprimerie Royale, 1875.

² Marco Minghetti (1818–1886), om politic italian, ministru și premier (1863–1864 și 1873–1876).

³ Carol de Hohenzollern-Sigmaringen (1839–1914), prinț al României din 1866. Alteță Regală din 1878 și rege al României din 1881 până în 1914.

⁴ Camillo Benso di Cavour (1810–1861), premier al Regatului Sardiniei și apoi al regatului Italiei (1852–1861).

⁵ Se referă la atitudinea contelui Camillo de Cavour, reprezentantul Regatului Sardiniei la tratativele diplomatice referitoare la unirea principatelor din timpul și după războiul Crimeii.

⁶ Se referă la Marco Minghetti.

Prima impresie pe care o lasă România este că este o proiecție a Italiei în Orient. Asemănarea de caracter și obiceiuri, pe care o găsim acolo și mai ales tradiția puternică a originii, pe care românii o păstrează în titulatura etniei lor și pe care o amintesc ca un titlu de glorie, ca un gaj al voinței lor de a cuceri civilizația în care Roma, constituie principalul centru în lume!

Printr-o prudență instinctivă împotriva unor încercări de a fi absorbiți de vecini puternici, românii caută ajutor moral în Occident, la Franța și la Italia, națiuni de aceeași origine. Recunoștința lor către Franța este veritabilă // și, în zilele dureroase ale protecției lor⁷, ei se manifestă cu o spontaneitate înduioșătoare; totuși sentimentul lor față de Italia are, putem spune ceva mai deosebit, fără îndoială datorită originii apropiate [...]

p. 7

VI

România a promis să fie un element de stabilitate și libertate în Europa orientală și s-a ținut de cuvânt. Prima manifestare a autonomiei sale a fost să-și îmbunătățească imaginea în Occident. Un număr considerabil de tineri care au vrut, fie pe cheltuiala lor, fie pe cea a statului să studieze în Franța, Italia, Germania, au revenit în țară și au intrat în cariere publice sau au îmbrățișat profesii liberale și deja administrația și justiția funcționează ca în statele civilizate. Există în București o Curte de Conturi și o Curte de Casație. Codurile care datează de zece ani⁸ au avut drept model codurile franceze și sunt aplicate de tribunale de primă instanță, de apel și de cele cu jurați. Finanțele au fost organizate după model francez. // Sistemul prefecturilor este adoptat, dar cu mari libertăți locale comunale și provinciale. Șoselele, care în 1861 nu aveau o lungime mai mare de 727 kilometri, au devenit mai multe an de an; astăzi avem mai mult de 2 000 km de șosele și drumuri învecinate; alți 5 000 de kilometri sunt fie în construcție, fie în studiu. Pe râurile principale, frumoasele poduri de lemn sunt înlocuite de cele de fier, care cunosc frecvent violența apelor. Poștele naționale care de zece ani au înlocuit poștele străine, merg excelent. O rețea telegrafică de mai mult de 3 000 de kilometri leagă orașele din provincie de capitală, le unește între ele și apoi <le leagă> de Europa.

p. 45

Numărul celor certați cu legea este relativ mic. Din cele 47 de penitenciare, 16 sunt închisori centrale. Deținuții sunt folosiți și la exploatarea salinelor; direcția închisorilor a constituit ateliere de țesături pentru pânzeturi și frânghii. Fundații vechi au prevăzut dotarea a 35 de spitale, dintre care unele sunt impresionante. Un zel de lăudat este desfășurat de serviciul sanitar; dar în afara principalelor orașe, numărul de medici nu corespunde nevoilor populației. Tinerele sărace, permise într-un azil de lângă București, sunt educate sub patronajul Prințesei domnitoare⁹.

⁷ Se referă la războiul franco-german din 1870–1871, soldat cu înfrângerea Franței, care pierdea două provincii importante și bogate: Alsacia și Lorena.

⁸ Referire la codul civil adoptat în 1864 și intrat în vigoare la 1 decembrie 1865 și la codul penal adoptat în 1864, aplicat de la 1 mai 1865.

⁹ Elisabeta de Wied, cunoscută și sub numele său literar Carmen Sylva (1843–1916), prințesă și apoi regină a României, soția lui Carol I.

p. 46

S-au făcut eforturi serioase pentru educație, pe care o lege liberală a făcut-o obligatorie pentru ambele sexe,¹⁰ dar personalul nu este suficient. Există două universități la București¹¹ și la Iași¹²; în marile orașe sunt 7 licee, 14 gimnazii sau colegii, 8 seminarii, 3 școli centrale de fete cu burse și 3 externate secundare de fete; 4 școli de comerț în București, Galați, Brăila, Ismail; 3 școli de arte și meserii în București, Iași, Craiova; 2 școli de Arte frumoase // (arhitectură, sculptură, pictură), 2 conservatoare de muzică și de declamație în București și Iași. Arta, în toate formele sale este apreciată și gustată; București are un teatru mare; în afară de piesele naționale se joacă opere italiene și piese de bază ale repertoriului francez.

Administrația financiară a țării merită o mențiune specială, pentru ordinea și legalitatea care o guvernează.

Fiecare din ultimele cinci bugete a fost aprobat în anul de dinaintea celui în care trebuia aplicat. Astfel cel din 1876 este deja adoptat:

Venituri

Contribuții directe.....	fr.	28 638 601, 83
Contribuții indirecte.....	fr.	31 403 000, 00
Domenii.....	fr.	20 295 542, 07
Poște, telegraf, căi ferate.....	fr.	3 520 000, 00
Produce diverse.....	fr.	7 649 927, 10
Bonuri de trezorerie.....	fr.	1 917 313, 40
Venituri extraordinare.....	fr.	812 500, 00
Total	fr.	94 236 884,40

Cheltuieli

Consiliul de miniștrii.....	fr.	42 848,00
Ministru de interne.....	fr.	8 409.377,27
Afaceri străine.....	fr.	779.188,75
Justiție.....	fr.	3 806 424,00
Instrucție publică și culte.....	fr.	8 225 223,00
Război.....	fr.	18 399 760,00
Lucrări publice, agricultură, comerț.....	fr.	5 670 932,91
Finanțe.....	fr.	52 402 632,55
Dobândă la împrumutul de 29 milioane.....	fr.	2 400 000,00
Credit suplimentar.....	fr.	1 000 000,00
Total		101 236 386,48

p. 47

În finanțe sunt incluse garanțiile căilor ferate, dobânzile vechilor împrumuturi, care absorb împreună 30 de milioane și tributul către Poarta otomană, care, prin convenția din 1858, a fost stabilit la 1 500 000 piaștri pentru Moldova și 2 500 000 piaștri, pentru Țara Românească, ceea ce echivalează cu aproximativ 1 300 000 franci. Cheltuielile de strângere și de administrare a ministerului

¹⁰ Este vorba de legea învățământului din 1864, prin care învățământul primar era declarat obligatoriu și gratuit.

¹¹ Universitatea din București a fost inaugurată în 1864.

¹² Universitatea din Iași a fost inaugurată în 1860.

finanțelor se ridică la 17 milioane de franci. În fiecare an se aduce la buget 1 milion de franci, pentru credite suplimentare și extraordinare, pe care guvernul îi poate folosi fără a da socoteală.

Deficitul de aproape 7 milioane este acoperit de ultimul împrumut. Valoarea domeniilor statului crește an de an și este de remarcă că impozitul funciar ar putea fi mai mare, dacă ar exista un cadastru pentru buna înregistrare a contribuitorilor. Regia tutunului care dă statului 10 milioane se unește cu monopolul sării, care dă statului 4 milioane. Impozitul asupra băuturilor spirtoase a urmat introducerii timbrului; guvernul a promis o creștere a veniturilor prin reorganizarea vămile. În ultimii zece ani contribuțiile directe au crescut de la 16 milioane la 28 și jumătate, cele indirecte de la 10 milioane la 31 milioane și jumătate, veniturile domeniilor de la 13 milioane la 20 milioane.

De la unire, România a contractat șase împrumuturi rambursabile, dintre care trei pentru mari lucrări de utilitate publică. Cea mai mare parte din celelalte trei a fost acoperită în întregime în țară: ipoteca asupra domeniilor statului și emisă sub forma obligațiilor domeniiale, la cursul de 75, în 1871, depășește echivalentul. Cele șase împrumuturi au format o cifră totală de 159 de milioane, deja redusă la 130 milioane prin amortismentul parțial, ce pot fi rambursate total în 1891. În ultima fază, (10/22 aprilie 1875) marea carte // a datoriei publice a fost deschisă printr-un împrumut de 5% de 29 milioane franci contractat la Paris și care este destinat a scoate o datorie flotantă de 17 milioane de franci și a face față descoperirii bugetului. Observăm că statul posedă bunuri materiale de o valoare reală de 370 milioane franci, vedem că situația financiară a României este dintre cele mai bune.

p. 48

Notez aici în trecere că obligațiile rurale de răscumpărare a corvezilor, cu o dobândă de 10%, create în 1865 la o sumă 106 300 000 piaștri sau în jur de 32 220 000 franci, nu apasă pe buget. Rambursarea se face anual prin mijlocul redevențelor plătite de țărani, iar lichidarea este încredințată unei administrații speciale, independentă de ministerul de finanțe [...]

<Parlamentul> are două Camere. Deputații sunt aleși pe o perioadă de patru ani, în patru colegii astfel: marii proprietari, micii proprietari, negustorii, comercianții, industriașii și profesiunile liberale și țărani (în acest ultim colegiu alegerea se face în două tururi). Senatul este ales pe opt ani și reînnoit la fiecare patru ani cu jumătate din membri¹³; fiecare județ numește doi senatori, unul din colegiul proprietarilor de pământ, altul din cel al proprietarilor imobiliari din capitala de județ. Numărul deputaților este de 157, dintre care 33 pentru primul, al doilea și al patrulea colegiu și 58 pentru colegiul al treilea, marile orașe numesc fiecare mai mulți deputați. Senatorii sunt 68, dintre care 66, câte doi pentru fiecare colegiu de județ, iar ceilalți doi sunt aleși de către universitățile București și Iași, fără a se mai pune la socoteală moștenitorul tronului, mitropolii și episcopii diocezan, care fac parte de drept din Senat.

p. 49

Constituția României, care se apropie cel mai mult de constituția belgiană, este în afară de două sau trei // lacune, una dintre cele mai liberale din Europa. De exemplu libertatea presei este recunoscută chiar mai mult decât în alte țări.

p. 50

¹³ Restul îl constituiau senatorii de drept.

Articolul, <care recunoaște acest lucru> este făcut de către unul dintre primii jurnaliști ai țării, ministrul cultelor și al instrucțiunii publice, C.A. Rosetti¹⁴ și este atât de remarcabil încât îl vom reda [...] Românii au la fel ca noi credința libertății; au pus-o la baza fundamentului lor național și nu trebuie să regrete acest lucru.

p. 51

Nu numai libertatea de conștiință este absolută; orice cult poate fi exercitat fără autorizație guvernamentală, cu singura condiție ca să nu aducă nici un prejudiciu nici ordinii publice, nici bunelor moravuri. Membrii lui se pot reuni și delibera fără autorizație. Învățământul este liber, // iar cel primar este obligatoriu și gratuit. Funcționarul public poate fi urmărit fără autorizație de către cetățean, care poate să depună plângere împotriva lui. Pedepsa cu moartea nu mai poate fi niciodată reintrodusă, decât numai în codul penal militar, în timp de război. Extradarea refugiaților politici este interzisă.

Sufragiul este semiuniversal pentru alegerea celor două Camere, pentru că fac parte din primul colegiu cei care au un venit funciar de 300 ducați (3 525 franci) și mai mult; din al doilea colegiu <fac parte> cei care au un venit funciar sub 300 ducați și mai mare de 100 ducați; din al treilea <colegiu> comercianții și industriașii, care plătesc statului un venit de 80 de piaștri (29 fr. 60); din al patrulea <colegiu> toți cei care plătesc statului orice impozit, cât de mic ar fi și care nu sunt cuprinși în categoriile precedente. Sunt exceptați de la cens, la colegiul trei, toate profesiile liberale, ofițerii în retragere, profesorii și pensionarii statului. Nimeni nu poate fi șters de pe listele electorale, fără ca motivul radierii sale să-i fie anunțat; listele sunt făcute publice în presă. În 15/27 noiembrie în fiecare an, Adunarea legislativă și Senatul se reunesc fără a fi convocate, dacă Prințul nu le-a convocat înainte. La fel cu ceea ce s-a făcut în Piemont, pentru toți italienii, românii de pretutindenii pot obține exercitarea drepturilor politice printr-un vot al Corpurilor legislative.

p. 52

La fel ca și în Italia, articolul 1 al Statutului¹⁵ care afirmă că religia catolică este religia statului, ceea ce nu ne împiedică să cunoaștem libertatea celorlalte culte, art. 21 din Constituția română afirmă că religia ortodoxă din Orient este religia dominantă a statului român, expresie improprie, dar în ciuda căreia // există libertatea celorlalte culte. Biserica română este independentă de jurisdicția străină.

Căsătoria religioasă fiind declarată obligatorie, se întâmplă că prin existența divergențelor ce există între obstacolele canonice și cele prevăzute de legea civilă să existe diferențe incomode; dar Curtea de Casație a trecut acest obstacol, printr-o interpretare înțeleaptă. Astfel există un precedent prețios pentru următoarele ameliorări ale legii fundamentale.

Cât despre problema israelită, care a tulburat întreaga Europă și în special Italia, și care nu poate trece neobservată de nici un călător imparțial, trebuie spus de la început că israeliții omagiază spiritul de echitate și bunăvoința domnului și că problema a intrat pe un drum, care ne indică o rezolvare justă, mai ales că în nici

¹⁴ Constantin Alexandru Rosetti (1816–1885), lider radical al grupării liberale, unul dintre precursorii jurnalismului românesc, unul din conducătorii revoluției de la 1848 din Țara Românească, editor al revistelor „România viitoare” și „Republica Română”, iar din 1857 al cotidianului „Românul”, de orientare liberal-radicală.

¹⁵ Statutul era Constituția regatului Italiei adoptată în martie 1848.

un secol nu a existat intoleranță în România, chiar în rândul clerului. Măsurile restrictive de care se plâng israeliții, provin, se spune, din activitatea lor prea apăsătoare. Modul în care israeliții încearcă să-și manifeste patriotismul față de români, ca și coreligionarii lor din Franța, Anglia, Italia, Germania și dorința evidentă a României de a fi considerată alături de țările civilizate, unde exercitarea drepturilor civile și politice nu este legată de credințele religioase, ne face să ne gândim că va veni o zi în care această problemă va fi rezolvată, chiar de stat, la fel cum au fost rezolvate și alte chestiuni, probabil cu aceeași unanimitate. Cum să ne îndoim, când ne amintim că românii au emancipat țigani¹⁶ și că nu le-a lipsit energia, pentru a rezolva dificila chestiune a emancipării țăranilor¹⁷. Guvernul provizoriu al Țării Românești în 1848, nu a introdus din proprie inițiativă în programul său emanciparea israeliților?¹⁸ // România are din timpuri trecute, bănci. Societăți puternice de credit s-au constituit de curând în țară. Creditul funciar s-a stabilit pe baza asociației proprietarilor. Asigurările au fost până acum în mâinile exclusive ale sucursalelor străine. Societăți naționale s-au format și prosperă. Oameni politici de renume se preocupă de marile interese industriale ale țării.

p. 53

O lege organică prevede de curând, conform vechilor obiceiuri ale țării, alegerea și investitura arhiepiscopilor mitropolitani și a episcopilor și întâlnirea periodică a Sinodului național¹⁹. În modul de alegere care a fost adoptat, elementul ecleziastic este reprezentat de cei doi arhiepiscopi-mitropolitani, de cei șase episcopi diocezan și de episcopii *in partibus*, români sau naturalizați români, rezidenți în România, iar elementul laic de către senatorii și deputații ortodocși reuniți toți în aceeași adunare. S-a înfăptuit secularizarea averilor mănăstirești²⁰, care cuprinde și pe cea a mănăstirilor închinată care, în detrimentul statului, au permis <până atunci> amestecul străinilor în treburile interne. Clerul român este patriot: istoria nu menționează nici o luptă între stat și biserică. Preotul de la țară este un simplu țăran care, ca și alții, lucrează pământul, pentru a-și hrăni soția și copiii și care predică și oficiază Evanghelia în limba națională, fără comentarii.

Limba română se aproprie mult de a noastră. Un istoric bizantin, Chalcocondylas²¹, a scris, acum mult timp că limba dacilor (românilor) se aseamănă cu cea a italienilor: a adăugat că obiceiurile lor se asemanau. Încet-încet de 40 de ani²² această limbă // a fost debarasată de alfabetul chirilic sub care era

p. 54

¹⁶ Robii țigani au fost emancipați în mai multe etape. În Moldova ultimul ofis domnesc, prin care au fost emancipați robii particularilor a fost în noiembrie 1855, iar în Țara Românească în februarie 1856.

¹⁷ Referire la reforma agrară din august 1864, prin care țăranii clăcași erau eliberați de obligațiile față de boieri și erau împroprietăriți cu pământ. Legea a fost un pas important în procesul de modernizare a statului român.

¹⁸ Este vorba de *Proclamația de la Islaz*, programul revoluției de la 1848 din Țara Românească.

¹⁹ Biserica Ortodoxă Română a luat naștere în 1872 prin desprinderea mitropoliei Ungrovlahiei și cea a Moldovei de sub ascultarea canonică a Patriarhului de la Constantinopol și ridicarea mitropolitului Ungrovlahiei la rangul de mitropolit primat al României.

²⁰ Secularizarea averilor mănăstirești a avut loc în decembrie 1863, fiind prima mare reformă a guvernului condus de Mihail Kogălniceanu (1863–1865).

²¹ Laonicus Chalcocondylas (cca. 1430–1490), cronicar bizantin.

²² În 1860 se adoptă oficial alfabetul latin.

înmormântată și inaccesibilă pentru Occident. Numărul cărților publicate în țară în limba română era de 6 în 1800 și de 29 în 1830. Astăzi există un număr mare de tipografii, de jurnale, de reviste, de traduceri; cărțile originale sunt în creștere. România are poeți distinși, oratori elocvenți, profesori emeriți, arheologi pasionați, savanți, istorici, artiști. Au fost inițiate săpături pentru a descoperi antichități dacoromane, au fost publicate cronicile naționale, se caută în bibliotecile europene informații despre români, s-a fondat un Muzeu național.

Folosind, în scopul cel mai nobil, libertatea de unire și de asociație s-au organizat conferințe la care au participat personalități din lumea politică, literară, științifică și s-a înființat o societate pentru propagarea educației populare. Inițiativa a fost luată de Ateneu²³, un fel de Academie liberă, care reunește trei secții: cea de științe matematice, fizică și științe ale naturii, cea de științe morale și politice, de literatură și de arte. S-a fondat și Academia română²⁴, specializată în studiul lingvisticii naționale, unde sunt aleși membri din toate ținuturile unde se vorbește limba română. Acum câteva săptămâni, la apelul lui Cesare Correnti²⁵, președintele Societății geografice italiene, o Societate geografică s-a născut la București.

În sfârșit, o altă societate este meritorie, pentru că are drept obiect binefacerea și a fost întemeiată de Alțeta Sa Principesa Elisabeta alături de alte mari doamne, care vor să salveze săracii. Prințesa României încântă prin operele sale de binefacere și de ajutorare a artelor // și seamănă prin energie cu ceea ce admirăm noi la prea grațioasa principesă Margareta²⁶ [...]

Românilor le place, asemenea nouă, să exalte patriotismul, să glorifice eroii naționali, să celebreze memoria celor care în epoci diferite au onorat și servit patria. Au ridicat o statuie lui Mihai Viteazul²⁷, prințul Țării Românești, care la sfârșitul secolului al XVI-lea a încercat să unească Principatele; intenționează să ridice o altă lui Ștefan cel Mare, prințul Moldovei, care un secol mai înainte a repurtat 40 de victorii asupra maghiarilor, polonezilor și turcilor și care, apărător al patriei și al creștinătății a primit de la Papă titlul de Soldat al lui Christos. Chiar în aceste zile, un artist din Roma²⁸, ridică o statuie a lui Heliade Rădulescu²⁹ mort de curând și căruia români îi sunt recunoscători pentru ceea ce a făcut pentru literatura națională.

Trebuie să menționez eforturile care se fac în România pentru apropierea de Occident.

Țara, care avea altădată monede naționale, dar care a stârșit prin a introduce monede din țările vecine, a reluat obiceiul de a bate monedă și a adoptat ca și noi modul și titlul de a bate monedă ca în Franța³⁰: unitatea monetară care corespunde

²³ Societatea culturală Ateneul român a luat ființă în 1865.

²⁴ Înființată la 1/13 aprilie 1866 sub denumirea de Societatea Literară română, care în anul următor și-a luat numele de Societatea Academică Română. În 1879 și-a luat numele de Academia Română.

²⁵ Cesare Correnti (1825–1888), om politic și de cultură italian, președinte al Societății regale de geografie între 1873–1879.

²⁶ Margareta de Savoia (1851–1926), regină a Italiei (1878–1900).

²⁷ Statuie ecvestră de bronz finalizată în 1873, operă a sculptorului Albert-Ernest Carrier-Belleuse.

²⁸ Este vorba de sculptorul italian Ettore Ferrari (1845–1929).

²⁹ Ion Heliade Rădulescu (1802–1872), scriitor, publicist, lingvist.

³⁰ Conform constituției din 1866, domnul avea dreptul de a bate monedă. În 22 aprilie/4 mai 1867 a fost promulgată Legea pentru înființarea unui nou sistem monetar și pentru fabricarea monedelor naționale. Sistemul monetar românesc a adoptat sistemul bimetalist al Uniunii Monetare Latine.

unui leu și centima, care se numește ban. În 1868, guvernul a bătut monedă divizionară cu armele României, în valoare de 25 milioane franci. Timbrele au efigia prințului. Sublima Poartă s-a opus de-a lungul timpului, împotriva dreptului de a bate monedă, dar românii au replicat prin mărturia // vechilor tratate, unde tributul este menționat în moneda națională.

Sistemul zecimal de greutate și măsuri se aplică deja lucrărilor publice. Românii urmează calendarul iulian, care în acest secol este în întârziere cu 12 zile; dar calendarul gregorian este deja folosit în poștă și telegraf.

Guvernul român a încheiat deja cu statele străine mai multe convenții telegrafice și poștale, ale căilor ferate și de extrădare. Anul trecut a participat la Congresul medical de la Viena, ca și la cel mondial al poștei de la Berna³¹. A fost reprezentat în Comisia internațională de statistică de la Stockholm, a aderat la Convenția internațională de la Geneva³², pentru ajutorarea răniților în timp de război. Din 1865, Franța a admis România ca stat în convenția telegrafică din 17 mai din acel an, l-a primit pe agentul diplomatic român la Paris³³ și i-a dat acte guvernului român prin propriul său agent la București³⁴. România face parte și din Convenția telegrafică de la Roma alături de alte state. Este util să încheiem cu România o convenție poștală așa cum am făcut cu alte guverne.

Puterile garante ale autonomiei române sunt reprezentate la București de către diplomați, care poartă titlul de agent politic sau consul general. Consulatul rus datează din 1782³⁵. Rusia a făcut din această poziție una dintre condițiile puse în tratatul de la Kuciuk Kainardji³⁶; Rusia acordă o mare importanță acestui post, astfel încât întotdeauna a numit diplomați de prim ordin, care au trecut de aici la ambasade. Austria o imită. Republica franceză a instalat un consulat³⁷, // declarând că vrea să fie informată despre intrigile, pe care dușmanii săi le-ar țese pe valea Dunării de Jos. Primul consulat englez datează din 1802³⁸. Cabinetul de la Berlin, care a schimbat consulatul Prusiei cu cel al Confederației Germane de Nord în 1866, după înfrângerea Franței l-a transformat într-un consulat al Imperiului german. Italia, asemenea tuturor marilor puteri, care au luat parte la Congresul de la Paris, a avut sub numele de Sardinia, comisarul său în divanurile ad-hoc³⁹ (care, fie spus în paranteză a fost sărbătorit ca un italian) și apoi consul după reorganizarea țării⁴⁰. Statele Unite au numit și ele în 1870 un agent și un consul

³¹ În 1874 s-a semnat la Berna actul prin care s-a înființat Uniunea generală a poștelor.
³² Prima convenție de la Geneva referitoare la răniții din războaie a fost semnată în 1864.
³³ Agentul României la Paris era Ion Bălăceanu (1828–1914).
³⁴ Consul general al Franței la București a fost baronul Adolphe d'Avril (1866–1876).
³⁵ Primul consul rus a fost Serghei Lazarovici Lascariov, în 1782.
³⁶ *Kainardgi*, tratatul de pace a fost încheiat în 1774 între Imperiul rus și Imperiul otoman.
³⁷ Consulatele franceze în principate au fost constituite la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Cei doi consuli au fost Joseph Parant la Iași (1796–1798) și la București, Claude Emile Gaudin (1795–1796), secretarul ambasadei Franței la Constantinopol. Acesta din urmă nu a avut niciodată titlul de consul, ci s-a numit „agent confidențial pe lângă prințul Munteniei”.
³⁸ Francisc Summer este primul consul general britanic la București.
³⁹ Fals. Se referă la comisarul în Comisia Europeană, care a fost Raffaele Benzi.
⁴⁰ Primele consulat sarde sunt înființate la Galați și Brăila. Consulatul general sard din București datează din 1859, când a fost numit Annibale Strambio.

general⁴¹. Sunt reprezentate pe lângă guvernul român: Țările de Jos⁴², Belgia⁴³, Grecia⁴⁴ și Serbia⁴⁵. Turcia nu are un reprezentant în București. Poziția sa specială de putere suzerană ar fi putut degenera în ingerință la cea mai mică acțiune a reprezentantului său. În ultimul timp guvernul turc a primit de la guvernul român un exequatur pentru Brăila, unde există interesele comerciale turcești de protejat.

p. 58 Principatele Moldovei și Țării Românești au avut din toate timpurile însărcinați cu afaceri la Constantinopol, pe lângă Sublima Poartă [...] Mai mult, au consuli sau agenți comerciali la Varna sau în orașe-porturi dunărene. Imediat după unire // <Principatele române> au un agent diplomatic la Paris⁴⁶, pentru Franța și Anglia, apoi unul la Viena⁴⁷ pentru Austro-Ungaria. Acum doi ani au fost numiți agenți diplomatici la Berlin⁴⁸, Roma⁴⁹ și Sankt Petersburg⁵⁰. Un al șaptelea agent, pentru Serbia și Muntenegru⁵¹ rezidă de mai mulți ani în Belgrad. Sublima Poartă a văzut în aceste nominalizări o nerecunoaștere a suzeranității sale. Împăratul Napoleon al III-lea⁵², care, ca și unchiul⁵³ său a crezut necesar să pună Imperiul otoman la adăpost de orice cucerire, dar care a avut față de tânărul stat român o atitudine de solitudine paternă, a admis legitimitatea agenților diplomatici [...]

p. 61 Permiteți-mi câteva date statistice:

La o suprafață de 24 230 931 pogoane sau 12 120 425 hectare (1 pogon este 0,501 179 ha) teritoriul României are mai puțin de 5 802 157 hectare de teren arabil, 2 014 974 de păduri și 3 787 183 de terenuri necultivate. Terenurile arabile se împart în 2 221 462 hectare de pământ lucrat, 924 388 de fânețe, 2 411 414 de pășuni, 154 239 de grădini și livezi și 90 654 de vii; după cum se observă, fânețele și pășunile primează. Din pământurile lucrate 509 554 hectare sunt cultivate cu grâu, 110 774 secară, 1 034 755 porumb, 226 964 orz, 179 430 ovăz, 125 930 mei și 34 055 diverse plante, fără variațiile anuale; porumbul după cum se observă este prima cultură a țării, urmat de grâu.

România are 200 000 tauri, 1 milion de boi, 860 000 vaci, 500 000 juninci și viței, 90 000 bivoli, 500 000 cai, între 7–8000 măgari și catări, un pic mai puțin de 5 milioane de oi, 400 000 capre, 1 milion de porci, 300 000 de stupi. Ar veni un hectar și jumătate <de pământ> pentru o bovină.

⁴¹ Primul consul american a fost Benjamin F. Peixotto (1834–1890), care stat în funcție până în 1876.

⁴² Primul consulat olandez a fost înființat la Galați în 1841, cel de la București datează din 1856.

⁴³ Primul consulat belgian a fost înființat la Galați în 1838; consulatul general de la București datează din 1842.

⁴⁴ Primul consulat grec a fost la Iași în 1835, titular fiind C. Sakelarios; în București, în 1841, consul este C. Rizos. Au fost înființate consulat și viceconsulate grecești în orașele porturi dunărene și în principalele orașe ale României.

⁴⁵ Primul agent diplomatic sârb la București, numit în 1863, a fost C. Magazinivici.

⁴⁶ Primul agent diplomatic la Paris a fost Vasile Alecsandri.

⁴⁷ Primul agent român la Viena, numit în 1868, a fost Ludovic Steege.

⁴⁸ Primul agent român la Berlin a fost numit în 1872 în persoana lui Theodor Rosetti.

⁴⁹ Primul agent diplomatic român la Roma, în 1873, a fost P.P. Carp.

⁵⁰ Primul agent diplomatic la Sankt Petersburg a fost, în 1874, G.C. Filipescu.

⁵¹ Primul agent diplomatic român la Belgrad a fost Teodor Callimachi, numit încă din 1863 odată cu înființarea agenției. A rămas la post până în 1866.

⁵² Napoleon al III-lea, președinte (1849–1852) și apoi împărat al Franței (1852–1871).

⁵³ Napoleon I, prim consul al Republicii franceze (1799–1804), împărat al Franței (1804–1814; 1815)

O statistică oficială a stabilit că la o populație totală de // 973 986 familii sunt 684 000 agricultori, 83 000 meșteșugari, dintre care 60 000 patroni și 23 000 lucrători sau ucenici, 30 000 negustori, 23 000 funcționari de stat și în comune, 6 000 profesori, 2 000 artiști, 10 000 preoți, 8 000 călugări și călugărițe, 127 000 profesii diverse, adică la mia de locuitori există 702 agricultori, 62 meșteșugari, 32 negustori. Mai mult de 2/3 din populație <o reprezintă> agricultorii. Marii industriași sunt puțini, iar țăranii au preocupări multiple, mai ales în timpul iernii, confecționând rogojini, covoare, coșuri.

În urmă cu 11 ani pământurile din România se aflau în mâna câtorva mari familii, fără a menționa pe cel ce aparținea statului sau mănăstirilor. Existau și mici proprietăți ale țăranilor liberi, numiți moșneni⁵⁴ în Țara Românească și razeși⁵⁵ în Moldova (cuvinte care prin rădăcina lor înseamnă, primul „care vine din moși strămoși” și al doilea „cei asemănători”). Restul țăranilor, numiți clăcași erau forțați să muncească pentru stăpânii pământului, în schimbul unui lot de pământ primit anual în funcție de numărul de vite, pe care le aveau sau pe care îl munceau cu mâinile. În schimbul acestui lot trebuiau să presteze muncă și să dea dijmă în natură stăpânului. Legea rurală din 1864 a făcut toți țăranii proprietarii lotului de pământ, un număr mai mare de 600 000 de familii. Fiecare familie de țărani are astfel de la trei la șase hectare. Proprietatea mijlocie este de la 100 la 250 hectare, iar marea proprietate de la 1 500 la 2 000 de hectare; sunt proprietăți care au o suprafață de 12 000 hectare. Ipotecile grevează mai ales marea proprietate și se prevede că cea mijlocie și cea mică vor crește în detrimentul celei mari.

Statul posedă mai mult de un sfert din teritoriu, // domenii provenind din mare parte din secularizarea bunurilor mănăstirești și bisericești. La urcarea pe tron a prințului Carol se pare că existau 2 670 000 hectare dintre care 1/5 terenuri arabile, 15 000 hectare vii, aproape un sfert din hectare de pădure și restul pământuri necultivate. Întinderea pământurilor acoperite de pădure este de 640 943 hectare, iar statul posedă aproape o treime din toate pădurile, care ocupă la rândul lor o șesime din teritoriu. Am estimat valoarea domeniilor statului la 370 de milioane, luând în considerație prețul de 370 de franci pe hectar, pentru terenurile cultivate și de 74, pentru cele necultivate, rată medie la care se adaugă prețul pădurilor în parte neexploatate. Acum câțiva ani o lege a autorizat înstrăinarea terenurilor statului, ale căror venituri nu depășeau 6 000 de franci, astfel că vânzarea loturilor mici a favorizat accesul micii burghezii de la orașe la proprietatea funciară, noii proprietari fiind un element activ în lumea satului, crescând astfel bunăstarea generală. Au fost vândute pentru câteva milioane, iar valoarea restului a crescut.

Valoarea proprietății terenului în cei treizeci de ani care au precedat venirea prințului Carol (1836–1866), a crescut de cinci ori și este în continuă creștere.

Bogăția solului este astfel încât multe terenuri sunt cultivate de o manieră neîntreruptă, fără a fi sărăcite. Stratul arabil este profund, cantitatea de humus este considerabilă, iar gunoiul aproape necunoscut. Câmpia este de o fertilitate mare.

⁵⁴ *mochneni*

⁵⁵ *razeches*

S-a început, mai ales pe marile proprietăți, să se introducă mașini agricole perfecționate: pluguri, grape, secerători și batoze cu aburi. Însă carul primitiv este încă folosit pe scară largă, la fel și treieratul cu ajutorul cailor; biciul pentru baterea grâului nu este folosit.

p. 64 Țăranii români sunt sobri. Trăiesc în principal cu mămăligă, făcută din făină de porumb ca // *polenta* noastră. Spiritul de asociere este înăscut la ei; se înțeleg pentru a lua în arendă pământuri, pentru a cumpăra în comun mașini de treierat; vitele dintr-un sat sunt încredințate unui singur văcar, care le paște ziua și le aduce acasă în fiecare seară.

Școlile de agricultură încep a da rezultate folositoare. Astfel se răspândesc cunoștințele științifice și cele consacrate de experiență, se învață folosirea mașinilor agricole. Curse speciale de agricultură se fac în toate școlile din țară. Există pepiniere de duzi, de arbori fructiferi și de păduri, expoziții anuale în diferite regiuni, curse de cai. Există în București o revistă științifică care are articole remarcabile despre agricultură, redată într-un limbaj simplu.

Același minister cuprinde agricultura, comerțul și lucrările publice ceea ce este binevenit, pentru că lucrările publice sunt necesare, pentru a veni în sprijinul agriculturii, iar comerțul este în cea mai mare parte unul de cereale. Construirea căilor ferate a fost binefăcătoare pentru transportul grânelor către porturile dunărene, scăzând prețurile. În cele două districte vecine cu Ialomița și Brăila există o câmpie întinsă lipsită total de apă, stepa Bărăganului, cu o suprafață de 553 425 hectare dintre care 24 405 fânețe, iar restul pășune, iar din celelalte 376 450 ha, 22 100 sunt fânețe, iar restul pășuni. Acestea cu un sistem combinat de irigații și plantații, ar deveni foarte productive.

p. 65 Abuzul tăierii pădurilor este mare și va avea consecințe negative asupra țării. Acesta este mai puțin vizibil pentru pădurile statului și cele comunale, dar este păcat că legea nu înfrânează tăierea pădurilor de către particulari. // Mica industrie, care furnizează nevoile esențiale ale vieții există în toate părțile țării; în cele mai mici orașe se găsesc cizmari, croitori, cojocari, rotari, zidari, tâmplari, dulgheri, lăcătuși, cazangii, dogari. Industria este liberă, meseriile sunt constituite în corporații, dar fără îngrădirile vechilor bresle. Sunt conduse de un magistrat și de consilieri, care rezolvă plângerile meșteșugarilor. În capitală este ales de către corporații un mare magistrat. Totuși legătura corporațiilor slăbește.

Țăranul își construiește singur casa și uneltele. Soția și fiicele sale țes pânzeturile și stofele necesare hainelor familiei, pe care le confecționează. Nu există țărancă, care să nu știe să toarcă și să țasă cânepă, lână, mătase și chiar bumbac. Meșteșugurile femeilor sunt vechi și fiecare se pricepe la câte unul.

Cânepa este cultivată în aproape toate satele. Creșterea viermilor de mătase se practică din vechime, dar numai pentru uzul domestic. În multe districte întâlnim plantații de duzi. Clima României este favorabilă acestei culturi, iar temperatura din timpul verii este destul de mare pentru a nu mai fi nevoie să se încălzească crescătoria viermilor de mătase. Specia indigenă a viermilor de mătase are coconi albi și galbeni, care dau un fir gros. Introducerea speciei numită milaneză, datează din 1852, când guvernul a adus sămânța din străinătate și a creat la școala de la

Pantelimon, în apropierea Bucureștiului, o pepinieră de duzi de aproape 80 de hectare, cu o crescătorie model și a distribuit satelor mai mult de 400 000 plante. Apoi a introdus sămânța din Japonia. // Cultura de bumbac a reușit la fel de bine, dar din cauza ploilor de toamnă, care o stânjenesc, nu poate face obiectul unor preocupări serioase. p. 66

Lucrul în lemn este un meșteșug important datorită folosirii pe scară largă a vaselor și ustensilelor din lemn de către populațiile agricole. Acestea sunt făcute mai ales de țigani. O importantă industrie rurală este fabricarea țuicii⁵⁶, care este băutura predilectă a țăranilor. Producerea vinului are un mare viitor; acestea pot ușor rivaliza cu vinurile din Ungaria și de pe Rin. Strugurii sunt în general dulci, savuroși, parfumați și au puțină apă, dar fabricarea vinului și tratarea acestuia are aceeași soartă ca și cultivarea viței de vie. În România, ca în tot Orientul, se produce dulceața; există mai mult de 150 de feluri de dulceață.

Este curios să vezi câte așezăminte industriale s-au făcut după 1830, epocă până la care nu au existat deloc și când totul se făcea în casa seniorului sau în bordeiul țăranului.

Un recensământ oficial al principalelor așezăminte industriale a constatat că din cele 12 867 existente în 1863, 2 986 au fost create din 1830 până în 1840; 2 032 din 1840 până în 1850; iar din 1850 până în 1863, 7 849. Acestea sunt: 1 arsenal militar, 4 mine de sare, 6 771 mori, 621 fabrici de ceramică, 471 piue pentru pânzeturii și păsle, 608 gateri, 1 687 distilerii pentru țuică, 58 fabrici de ulei pentru luminat și gaz, 233 tăbăcării, 145 fabrici de lumânări și săpun, 226 fabrici de cărămizi, 220 fabrici de brânză, 4 fabrici de lenjerie, 24 de tipografii și așezăminte litografice, 72 fabrici de bere; 100 fabrici de bragă, care este o băutură fermentată acidulată și răcoritoare, făcută din făină de mei și 53 de // stabilimente de diferite alte meșteșuguri, ca: fabrici de cristale, de faianță, de amidon, de praf de pușcă, de saci și pânzeturii din peri de capră, pălării, funii etc. Valoarea totală a materiilor prime investite în aceste industrii se ridică la 72 657 455 franci și cea a articolelor fabricate la 127 187 000 franci. Numărul muncitorilor este de 25 736 bărbați, 1 318 femei și 1 198 copii. Proprietarii stabilimentelor pot fi astfel împărțiți după originea lor: 12 171 români, 17 francezi, 4 italieni, 19 englezi, 91 ruși, 33 prusieni, 208 austrieci, 7 olandezi, 95 turci, 222 greci. p. 67

Într-o țară atât de bogată în lână, manufacturile de lenjerie sunt obișnuite. Inițiativa a fost luată în Țara Românească de Nicolae Băleanu⁵⁷, care aparține uneia dintre primele familii ale țării și care a fondat fabrica de la Dragomirești (districtul Dâmbovița), iar în Moldova de Mihail Kogălniceanu⁵⁸, care a fost de mai multe ori premier și care are așezământul din Neamț, ale cărui produse au fost premiate cu medalii la Expoziția universală de la Paris din 1867.

Guvernul a decis ca furniturile de lenjerie pentru armată să fie exclusiv făcute de așezămintele din țară și să dea pe zece ani, furnizarea de hârtie pentru administrație, celor care au fabrici de hârtie.

⁵⁶ *Izoitica*

⁵⁷ Nicolae Băleanu, boier din Țara Românească (1802–1868).

⁵⁸ Mihail Kogălniceanu (1817–1891), istoric, om politic român.

p. 68

În România există mine de aur, argint, aramă, mercur, plumb; dar sunt încă neexploatate. S-a început la Comănești (districtul Bacău) exploatarea cărbunelui, care se găsește în mai multe localități; cheltuielile de transport au întârziat dezvoltarea acestei ramuri industriale. Piatra pentru pavaj se găsește în cantități mari la munte. Ei bine, în lipsa căilor de comunicație și a exploatari organizate, s-a considerat mai economic // în 1868 să se cumpere din Scoția piatra pentru pavaj. Sursele de petrol sunt atât de abundente, încât un chimist francez, care a făcut un studiu special asupra formațiunilor petrolifere ale țării, a declarat: „România, poate ea singură să livreze petrol Europei întregi, fără a mai fi nevoie să se importe din America”. Din 1860 s-au săpat mai multe puțuri și s-au făcut stabilimente pentru extragerea din petrol a altor produse.

Minele cele mai exploatate sunt cele de sare; <extragerea sării> este un monopol de stat. În extragerea sării lucrează 1 000 de oameni, dintre care 280 sunt condamnați; alții sunt țărani din diferite sate, care lucrează de secole în familie și care sunt exceptați de orice dări față de stat. Cheltuielile se ridică la 1 304 560 franci și cantitatea extrasă este de 56 milioane ocale (1 oca = 1,27186 kg) anual, care valorează 3 965 000 franci.

La expoziția universală de la Paris din 1867, România are trei medalii de aur, acordate una guvernului român, pentru sare gemă și produse forestiere; alta prințului Alexandru Moruzi⁵⁹, pentru creșterea rasei de oi merinos și a cailor arabi, pentru mașini și distilerii agricole, iar a treia prințului Barbu Știrbei⁶⁰, pentru cultura duzilor și creșterea viermilor de mătase [...]

p. 69

VIII

Tabloul comparativ al importurilor și exporturilor pe care l-a făcut guvernul român, exprimate în franci este următorul:

Anul	Importuri	Exporturi
1840	35 617 884	19 653 500
1850	46 804 736	28 244 279
1854 (Războiul din Orient)	57 131 408	29 834 126
1859 (după Unire)	91 696 382	50 245 539
1864 (eliberarea țăranilor)	148 272 148	78 703 279
1869 (al treilea an al regimului actual)	101 420 000	87 758 901

p. 70

Cifrele din 1869 de unde putem înțelege natura tranzacțiilor României cu fiecare țară, sunt următoarele:

⁵⁹ Alexandru D. Moruzi (1815–1878), om politic, primar al orașului Galați.

⁶⁰ Barbu Știrbei (1799–1869), domn al Țării Românești (1849–1856).

Țara	Export	Import	Totalul tranzacțiilor
Turcia	50 798 359 fr.	12 260 483 fr.	63 058 842 fr.
Austria	15 726 677 fr.	41 482 372 fr.	57 209 049 fr.
Franța	13 457 486 fr.	12 931 796 fr.	26 389 282 fr.
Anglia	9 938 700 fr.	14 003 611 fr.	23 941 311 fr.
Italia	6 828 065 fr.	482 856 fr.	7 310 921 fr.
Rusia	1 792 330 fr.	2 258 506 fr.	5 136 889 fr.
Alte țări	2 878 383 fr.	2 258 506 fr.	5 136 889 fr.
Total	101 420 000 fr.	87 758 901 fr.	189 178 901 fr.

În perioada 1870–1872 exporturile au variat între 159 și 172 și jumătate milioane franci, importurile între 72 și $\frac{1}{2}$ și 90. Maxima s-a înregistrat în anul 1871.

România exportă mai mult decât importă. Țara în care exportă mai mult este Turcia, iar cea din care importă cel mai mult este Austro-Ungaria. Astfel totalul tranzacțiilor cu această ultimă putere a fost, în 1872, de 72 milioane franci, dintre care cumpărăturile acesteia nu au depășit 5 milioane $\frac{1}{2}$. Exporturile în Turcia au fost de 58 milioane franci și nu a luat mărfuri mai mult de 5 milioane. În 1872 schimburile cu Anglia au fost de 40 milioane și cu Franța de 30 milioane. Și la una și la cealaltă exporturile românești sunt predominante.

Aceste cifre nu pot fi luate decât sub beneficiul observației, declararea valorilor au fost mai mici, pentru a ocoli perceperea impozitelor.

România exportă mai ales cereale // și importă în special produse manufacturiere. Indiferent de vreme, se spune că țara produce în jur de 15 milioane hectolitri de grâu, 20 milioane de porumb și 8 milioane de orz. În 1872 au ieșit prin Sulina aproape 11 160 000 hectolitri: de cereale dintre care 3 009 900 grâu, 3 214 500 porumb, 3 742 500 orz și restul secară, făină, totul cu o valoare între 125 și 135 milioane franci. Pe de altă parte Austro-Ungaria a luat din România cereale în valoare de 30 milioane franci. p. 71

În 1863, autorii *Notiței oficiale române pentru târgul de la Paris*, au considerat ca limită medie, valoarea exporturilor indicate în piaștri (1 piastru = 37 centime):

1. Cereale: grâu: 137 111 359 piaștri, porumb 77 940 532, orz și ovăz: 14 861 621, mei 1 090 985, secară, 5 836 192, hrișcă 1 600, total 236 841 569 piaștri, dintre care Turcia a importat în valoare de 105 746 483, Franța 49 219 326, Anglia 36 701 900, Italia 16 620 430, Austria 13 273 039, alte țări 13 641 357.

2. Animale: boi 8 239 146 piaștri, oi și berbeci 4 817 371, porci 8 847 206, cai și iepe 1 292 920, pești 973 986, total 26 575 688 piaștri, dintre care spre Austria au fost exportați în valoare de 20 560 217, spre Turcia 4 977 247, Rusia 1 015 176 și Franța, 23 048;

3. Produse animaliere: lână, 12 258 879 piaștri, gogoși de viermi de mătase 8 963 234, piei de bovine 3 119 206, piei de miei 1 319 012; piei de porci 904 916, total: 26 565 247 piaștri, dintre care spre Austria lână în valoare de 8 milioane, Franța mai mult de 2 milioane, Italia și Franța au luat părți egale de gogoși de vierm: de mătase, iar Austria din toate pieile [...] ;

4. Produse manufacturate din piei de animale: comerțul cel mai activ s-a făcut cu Turcia și Austria, care // cu o valoare totală de 9 123 291 piaștri, dintre care una p. 72

în valoare de 7 127 092 și alta 1 033 553 (în special seu și unt); spre Anglia a exportat 282 634 kg carne sărată și 286 075 kg carne uscată; Franța a cumpărat unt și file de bou în valoare de 3 755 300, Italia nu figurează în această rubrică decât cu suma de 7 780 piaștri;

5. Produse vegetale industriale și alimentare: cea mai mare parte (oleaginoase și leguminoase) a fost exportată în Austria și Turcia; Italia apare cu valoarea de 346 844 piaștri;

6. Produse vegetale fabricate: cele mai importante produse, făina și țuica, sunt exportate în majoritate în Turcia;

7. Produse minerale: sarea gemă de o calitate remarcabilă și care dă o producție de 3 milioane piaștri a fost aproape în totalitate exportată în Turcia, iar mare parte din petrol spre Austria, adică un milion piaștri.

În același an importurile au fost următoarele: 8 767 714 piaștri pentru orez, fructe tropicale, măslină, cafea, lămâi, stafide, dintre care Turcia a furnizat în valoare de 5 819 481, Anglia 1 768 621, Italia 714 630, Austria 605 217, Turcia a furnizat tutun în valoare de 3 900 094 din 4 245 969. Din valoarea de 13 551 556 de produse de băcănie, zahăr, ulei, Turcia a furnizat în valoare de 5 609 656, Franța în valoare de 5 363 485, Anglia în valoare de 1 835 295, iar Italia 11 863. Din suma de 6 111 273 valoare piei pentru industrie, din Austria s-au adus în valoare de 3 350 139, Turcia 955 525, Anglia 128 538, Franța 102 745, iar Italia 13 560. Dintr-o valoare de 9 061 372 piaștri pentru bumbac, Anglia a furnizat în valoare de 574 0836, Austria în valoare de 1 669 977, Turcia 1 457 435. Articolele fabricate din piele, din Austria s-au cumpărat în valoare de 5 886 702, din Franța 346 353 și din Rusia 259 853. Din 8 789 241 piaștri stofă mătase s-au cumpărat din Austria// p. 73 de 4 489 424 piaștri, din Franța 3 921 615 piaștri, din Anglia 364 921. Din 14 647 090 piaștri pentru stofe de lână din Austria 11 397 713 piaștri, din Franța 1 653 323, din Anglia 1 117 451. Din 29 658 162 piaștri pentru stofele de lână și bumbac, din Austria au venit produse în valoare de 15 763 797 piaștri, din Anglia 9 712 714, din Franța 3 459 350. Din valoarea de 11 872 041 haine, Austria a furnizat în valoare de 9 936 040 piaștri, Franța 1 590 909, Rusia 121 568. Cărțile și hârtia în valoare de 2 424 346 piaștrii, Austria a furnizat în valoare de 2 112 178, Franța de 213 860. Din 1 489 623 piaștri, valoarea mobilelor importate, Austria a furnizat mobilă de 1 142 138, Franța de 321 809. Din totalul trăsurilor ce valorau 2 795 197 piaștri, Austria a furnizat de 2 232 463, Rusia de 434 411. Din valoarea de 551 679 pentru instrumente științifice, Austria a furnizat pentru 536 234, Franța de 11 312. Din totalul de 5 682 519 valoarea mașinilor, din Austria s-au importat în valoare de 5 383 056 piaștri, din Franța 131 347, din Turcia 118 891. Din 1 508 894 piaștri valoare bijuterii, Austria a furnizat în valoare de 1 185 308, Franța de 287 121, Rusia de 33 461. Din valoarea de 3 978 998 piaștri a obiectelor din sticlă importate, Austria a furnizat obiecte de 3 140 328 piaștri, Franța de 616 609, Turcia de 110 385, Italia de 2460. Din 9 239 814 piaștri valoarea obiectelor de fier importate, Austria a furnizat în valoare de 6 556 816, Anglia de 1 159 571, Franța de 574 169, Rusia de 554 408, Turcia de 308 454. Din 7 303 893 piaștri valoarea diferitelor obiecte importate: chibrituri, panglici, țigări, saci de voiaj, valize etc., Austria a furnizat în valoare de 6 258 412, Franța de 439 728, Rusia de 263 236, Turcia de 229 849, Anglia de 33 796.

Informațiile de mai sus, care provin din documente oficiale pot da o idee asupra comerțului românesc. Acest comerț se desfășoară mai ales pe Dunăre. Comisia Europeană în protocolul său LXVI al // din 11 februarie 1858 a observat că în timpul celor 9 ani, din 1847 până în 1856, un număr de 17 573 de vapoare au frecventat porturile dunărene, adică o medie de 1953 pe an. Conform unui raport al lui Isola, căpitan al marinei comerciale sarde, navigația navelor cu pânze care au poposit în porturile dunărene a fost următoarea: Grecia, 972 nave de 182 183 tone; Austria, 148 nave de 31 980 tone; Marea Britanie, 160 nave de 28 738 tone; Turcia, 192 nave de 24 167 tone; Moldova și Țara Românească 146 nave de 20 415 tone; Sardinia, 70 nave de 10 441 tone; Rusia, 47 nave de 8829 tone; Insulele Ioniene, 40 nave de 5 578 tone; Olanda, nave 44 de 5 866 tone; Suedia și Norvegia, 28 nave de 4 567 tone; Serbia, Samos, 25 nave de 2 637 tone; Prusia și Meklenbrug⁶¹ 18 nave de 3 974 tone; Hanovra, 15 nave de 2 081 tone; Franța, Spania, Statele Pontificale, 14 nave de 1 912 tone; Belgia, Danemarca, Bremen⁶², America, 10 nave de 1 495 tone; Toscana, 9 nave de 1 873 tone, Oldenburg⁶³, 8 nave de 1 254 tone, Neapole, 7 nave de 1 624 tone.

Navigația vapoarelor în 1857 a fost de 176 cu un tonaj total de 33 656, dintre care 78 de 13 962 tone ale *Lloyd*-ului austriac⁶⁴, 40 de 6 000 ale *Mesagerilor franceze*⁶⁵, 46 de 9 194 ale *Companiei Dunării* și 12 de 4 500 vapoare diferite cu elice.

În total mișcarea totală a navigației cu pânze și cu aburi a fost 2 129 nave de 373 270 tone, cu o medie de tonaj de 175. Tonajul diferitelor nave sub pavilion austriac, care în 1847 era de 203, era în 1858 de 234; cel al navelor britanice a crescut de la 150 la 199; a celor sarde de la 124 la 138; cele grecești de la 150 la 210. Considerând că tonajul navelor a crescut mai mult decât numărul acestora, Comisia tehnică internațională din 1858 a admis că mișcarea anuală a navigației era în medie de 2 000 nave, atât cu pânze cât și cu aburi, cu un tonaj de 400 000.

Rezultă din publicațiile Comisiei europene a Dunării, cu sediul la Galați, că navele ieșite // pe Dunăre în 1865 atât cu pânze cât și cu aburi, au fost 2 676 de 442 229 tone.

Navigația pe Dunăre în 1873 a fost de 1 878 nave, atât cu pânze cât și cu aburi, cu un tonaj total de 533 659. Acestea se clasifică astfel: Germania 2 nave cu pânze și 2 vapoare de 1 183 tone; Austro-Ungaria, 51 cu pânze de 16 049 tone și 85 vapoare de 40 625 tone (călătoriile periodice ale companiilor *Lloyd* și *dunăreană*); Belgia, 7 vapoare de 4 054 tone; Danemarca 1 vapor de 778 tone; Franța 1 vas cu pânze de 172 tone și 42 vapoare de 30 242 tone (călătoriile periodice ale *Mesageriilor*); Marea Britanie 76 vase cu pânze de 23 918 tone și 300 vapoare de 193 324 tone; Grecia 557 vase cu pânze de 94 157 tone; Italia 155 vase cu pânze de 57 942 tone și 8 vapoare de 3 863 tone; Norvegia 3 vase cu pânze

⁶¹ *Meklemburg*, regiune din nordul Germaniei.

⁶² *Breme*, oraș în nord-vestul Germaniei.

⁶³ Oraș în Saxonia inferioară, Germania.

⁶⁴ Companie austriacă de navigație pe Dunăre, fondată în 1833.

⁶⁵ „Compagnie des messageries maritimes”, companie franceză de navigație, care a funcționat între 1851–1977. După această ultimă dată a fuzionat cu *Compagne générale transatlantique* (CGT) pentru a forma *Compagne générale maritime* (CGM).

de 974 tone și 1 vapor de 678 tone; România 41 vase cu pânze de 6 121 tone; Rusia 64 vase cu pânze de 9 068 tone și 24 vapoare de 6 838 tone (călătoriile periodice ale *Societății de navigație de la Odessa*); Samos 3 nave cu pânze de 295 tone; Turcia 450 nave cu pânze de 40 812 tone.

Tabelul comparativ al navigației italiene cu cea generală de pe Dunăre, în timpul deceniului 1864–1873, are următoarele rezultate:

Anul	Navigația generală		Navigația italiană	
	Nave	tonaj	Nave	tonaj
1864	3 440	585 894	375	87 009
1865	2 676	442 229	524	65 415
1866	2 431	427 449	205	56.035
1867	1 960	394 020	217	60 893
1868	3 908	641 122	432	134 621
1869	2 881	676 970	409	152 471
1870	2 441	600 970	375	159.230
1871	2.254	549 720	225	94 928
1872	2 218	498 290	133	47 776
1873	1 878	533 659	163	61 805

p. 76 În rezumat, dintr-un total pe deceniu, de 25 287 nave de 5 350 333 tone, dintre care 21 972 cu pânze și 3 315 vapoare de 1 394 419 tone, Italia are 2 278 nave cu 920 153 tone, dintre care 2 771 cu pânze de 913 224 tone și 17 vapoare de 6 929 tone, dintre care 8 în 1873, 4 în 1872, 3 în 1871 și alte două în anii precedenți.

Din 1878 de vapoare ieșite în 1873, 857 au fost din Brăila, 648 din Galați, 54 din Ismail și alte porturi. 315 au încărcat la Sulina și 4 în radă, cu o încărcătură ce a depășit 1 000 tone.

Cele 163 de nave italiene de pe Dunăre în anul 1873, transportau grâne în : 81 nave în Anglia, 66 nave în Franța, 9 nave în Italia, 3 nave în Țările de Jos, 2 nave în Austria prin Adriatică, 1 navă în Belgia și 1 navă în Spania.

Cifrele de mai sus arată importul direct făcut de navele italiene în portul Galați din 1864 până în 1873 inclusiv și demonstrează ponderea comerțului făcut cu România: 47 510 lăzi citrice și alte fructe; 400 lăzi de ceruză; 1 354 saci și 8 barili de cafea; 102 baloți cânepă și funie; 90 lăzi de fructe zaharate; 300 saci migdale; 600 bucăți de marmură; 11 lăzi; 63 tone în total; 357 000 bucăți dale; 413 barili ulei de măsline; 2 755 lăzi de paste; 334 lăzi piper; 689 tone piatră; 101 barili de rocă vulcanică, 126 772 saci de orez; 1 945 lăzi de săpun; 37 duzini de scaune, 32 000 vase teracotă; 541 lăzi de vinuri și lichioruri; 156 lăzi de sulf; 1 539 barili de zahăr; 1 965 baloți de mărfuri diverse; 352 tone în total.

p. 77 Statistica română a notat pentru anul 1863, că au intrat în porturi 3 907 nave de pe mare cu o capacitate de 565 564 tone, dintre care 175 de 19 718 sub // pavilion român și 3 732 de 545 846 tone sub pavilioane străine, au ieșit pe mare 4036 de nave cu 653 990 tone, dintre care 176 românești de 20 241 tone și 3 860 nave străine de 643 749 tone.

Cifrele navelor intrate în porturile României de la Turnu-Severin până la Chilia au fost în 1863 următoarele: au intrat 7311 nave intrate de 1 091 691 tone, dintre care 1 711 românești de 293 284 tone și 5 600 străine de 798 335 tone; au ieșit 6 872 nave de 1 026 661 tone, dintre care 1 884 românești de 351 380 tone și 4 988 străine 657 281 tone. Dintre cele 7 311 intrate, 4 838 proveneau din România, 1 832 din Turcia, 538 din Austria și 103 din Serbia. Dintre cele 6 872 nave ieșite 4 353 aveau ca destinație porturi românești, 2 113 porturi turcești, 309 austriece, 77 sârbești. Cele 5 600 nave străine se clasificau astfel după pavilioane: 2 820 otomane, 2 143 austriece, 320 grecești, 124 ioniene, 101 sârbești, 57 bavareze, 26 englezești, 21 germane și 8 ruse.

Navigația pe Dunăre, cel mai mare fluviu european, are o mare importanță pentru continent, în special pentru Germania și Austro-Ungaria, pe care le străbate dintr-o parte în cealaltă, iar pentru România, Dunărea formează granița meridională pe o distanță de 125 leghe, cu o adâncime de 6–12 metri și o lărgime care este mai mare de o leghe la gurile Oltului. Două obstacole stânenesc cursul fluviului: unul la intrarea lui în România, La Porțile de Fier, care nu este altceva decât niște stânci mari, care obstrucționează navigația, atunci când apele fluviului sunt joase, iar celălalt la vărsare, acele bare care împiedică intrarea și ieșirea navelor în apele obișnuite.

Tratatul de la Paris din 30 martie 1856 a aplicat Dunării și gurilor sale de vărsare principiul navigației libere și a specificat (art. 16), formarea unei comisii, în care cele șapte puteri semnatare ale tratatului (Austria, Franța, Marea Britanie, Prusia, Rusia, Sardinia, // Turcia), să fie reprezentate de către un delegat⁶⁶ [...]

p. 78

Dintre cele trei brațe ale Dunării, Sulina, cel de la mijloc a fost preferat pentru navigație, Chiliei, brațul de la Nord și Sf. Gheorghe, brațul de la sud, chiar dacă este cel mai strâmt și mai puțin adânc, dar pentru că bara era mai mică. Au fost făcute mari lucrări, pentru folosul comerțului. Prin tratatul de la Londra din 13 martie 1871, Comisia Dunării a fost menținută pentru încă 12 ani și neutralitatea lucrărilor sale declarată perpetuă. Poate se va regreta într-o zi că nu a fost adoptată recomandarea emisă în 1858 de către Comisia tehnică internațională, convocată la Paris pentru examinarea problemelor ridicate de ameliorarea navigației la gurile fluviului, unde S. E. M. Menabrea⁶⁷, reprezentantul Sardiniei, a propus alegerea brațului Sf. Gheorghe pentru navigație, datorită lărgimii, adâncimii, a cantității de apă și a apropierii de Bosfor.

Tratatul de la Paris a alungat din nou Rusia de la gurile Dunării. În discuțiile diplomatice din august 1856 asupra Deltei Dunării, românii au demonstrat drepturile lor istorice, dar Poarta // a invocat calitatea sa de putere suzerană; era anormal, spuneau reprezentanții otomani, ca gurile de vărsare ale unui fluviu atât de important să aparțină unui stat vasal ei, iar majoritatea puterilor le-au dat dreptate⁶⁸. Mai bine ar fi fost dacă s-ar fi declarat ca frontiera dintre Turcia și Principate să fi fost până la Mare, pe brațul considerat navigabil.

p. 79

⁶⁶ Comisia Europeană a Dunării a luat ființă după Congresul de pace de la Paris din 1856 și a funcționat până în 1938.

⁶⁷ Luigi Federico Menabrea (1809–1896), inginer, general, politician, diplomat italian.

⁶⁸ Delta Dunării a fost cedată Porții în urma tratatelor pentru stabilirea frontierei dintre Imperiul rus și cel otoman, care au avut loc în anii 1856–1857

Prin decizia greșită care a fost luată, rezultă că România nu are ieșire directă la Marea Neagră. Porturile românești de la Galați și Brăila, care sunt cele mai mari dunărene, pot suferi consecințele lucrărilor de la gurile fluviului, iar comerțul român ar trebui să beneficieze cel mai mult de taxele, a căror valoare a rămas să fie stabilită de Comisia Dunării, pentru că el este cel care plătește cel mai mult și este drept ca un delegat român să ia parte la discuții alături de reprezentanții celor șapte puteri semnatare ale Tratatului de la Paris [...]

p. 80

IX

p. 81 România își demonstrează autonomia vamală, exersând-o. În timp ce puterile discută dreptul Principatelor^{68bis} // de a încheia convenții comerciale directe, Camerele române au votat o lege generală a vămirilor (5/17 și 15/27 iunie 1874) și regulamentul tarifar de aplicare a ei⁶⁹ [...]

p. 82 Aplicarea legii a fost promulgată în 1/13 iulie 1875. Tariful general a fost stabilit și votat, trebuie să fie promulgat.

p. 83 Negocierile unei convenții comerciale între România și Austro-Ungaria se duc între cele două țări; ar trebui să se încheie cu succes, dar nu sunt încă terminate. Austro-Ungaria vrea să profite economic foarte mult din faptul că îi dă p. 84 României girul său politic, iar oamenii politici români, chiar dacă se gândesc la // consecințele politice ale convențiilor directe, nu vor să sacrifice interesele materiale ale țării lor [...]

p. 85 Prin discuția convenției comerciale cu Austro-Ungaria⁷⁰, România are deja un capital moral asemănător aceluia căpătat în urma negocierilor pentru încheierea unei convenții consulare cu Rusia. Autonomia comercială a României, niciodată distrusă în întregime, a fost recunoscută de Regulamentul organic, afirmată de Tratatul și Convenția de la Paris, oarecum ascunsă în convențiile puterilor cu Poarta, iar astăzi este universal recunoscută, chiar de către Anglia, care nu este de acord cu celelalte puteri asupra modului de aplicare. În principiu românii au triumfat încă o dată. Au știut să-și câștige dreptul de a încheia convenții comerciale directe, ca și în problema abolirii regimului consular [...]

p. 86 Avem interese politice și comerciale să tratăm fără întârziere cu guvernul român [...]

p. 87 Noi putem să ne înțelegem bine cu România, care asemenea Italiei, după secole de tulburări, trebuie să-și refacă întregul organism economic. Putem să-i facem un mare bine, care ne va recompensa în viitor. // Suntem deja bucușori pentru prosperitatea unei fiice a Romei.

^{68bis} Corect România.

⁶⁹ Tarif vamal, inspirat din liberalismul economic, a fost votat la 15 iunie 1874 și a intrat în vigoare un an mai târziu, la 1 iulie 1875. El a inaugurat politica comercială proprie a României, decisdă să pună capăt dependenței economice față de Sublima Poartă.

⁷⁰ Convenția comercială cu Austro-Ungaria a fost semnată la Viena la 10/22 iunie 1875 și a intrat în vigoare un an mai târziu, la 1/13 iunie 1876, având o valabilitate de 10 ani. Convenția a avut o mare încălcătură politică pentru România. Aplicarea ei a creat complicații și a adus dăune economiei românești.

Consulii noștri, în rapoarte importante, au atras atenția guvernului asupra bogățiilor naturale ale solului român, au subliniat importanța pe care comerțul nostru o poate lua în această țară și a oportunităților pentru întreprinzătorii noștri. Au observat schimbările aduse comerțului de către căile ferate și i-au sfătuit pe negustorii noștri să nu se limiteze la comerțul cu cereale, în primul rând pentru că Dunărea nu mai este singura cale de transport, apoi pentru că acest gen de comerț se reduce în ultimă analiză la o simplă intermediere, care nu aduce avantaje substanțiale Italiei. În ajutorul celor spuse se adaugă și scăderea numărului de case comerciale italiene în porturile dunărene, cu adăugarea faptului că unele s-au transformat în fabrici de biscuiți, ca ocupație secundară a celei comerciale.

Mai multe camere comerciale din Italia, mai ales cea din Veneția, și-au dat seama de avantajele unui tratat de comerț cu România. Este evident că se pot deschide noi oportunități activităților desfășurate de italieni. Austro-Ungaria, Germania și Elveția importă în România haine, stoffe de lână, de bumbac, mașini, trăsuri, bijuterii, parfumerii, obiecte din fier, articole de la Viena; Anglia, fier, ulei, bumbac și mirodenii, Franța articole de lux, Olanda zahăr și pește sărat, Levantul și Grecia, măslină, portocale, fructe uscate, Rusia, piele, ceai, obiecte de metal. Noi nu suntem mai departe de România decât Germania și Elveția și suntem // mai aproape de ea decât Franța și Anglia. Am amintit mai sus câteva articole pe care le importăm aici. Ar fi ușor să găsim o piață de desfacere pentru mătăsurile, bijuteriile și obiectele noastre artistice. Există o asemănare între gusturile românilor și cele ale italienilor. În rest nimic nu este mai ușor decât să stabilim care sunt articolele pe care le putem concura și care sunt lucrurile pe care le pot face întreprinzătorii noștri. Se poate așeza la București o mare casă italiană de intermediere, care să stabilească rapid ce schimburi s-ar putea face între cele două țări și care sunt industriile profitabile în care italienii ar putea să investească.

p. 90

Cu o întindere teritorială egală cu un sfert din întinderea Franței, România nu are decât 5 milioane de locuitori de rit ortodox, mai puțin 250 000 evrei, aproximativ 40 000 catolici, 30 000 protestanți, 8 000 armeni, 8 000 de ritul vechi rus, 1 000 de mahomedani. Străinii din diferite țări europene sunt în jur de 50 000, dintre care jumătatea austro-ungari, 10 000 greci, 3 000 germani, aproape 3 000 englezi, mai mult de 2 000 turci, o mie francezi, câteva sute de alte naționalități și 200 de italieni. Rezultă că numărul italienilor este foarte mic față de posibilități și că România este una dintre țările unde densitatea populației este mică. În sfârșit, în timp ce Belgia numără 164 locuitori pe km², Anglia 132, Țările de Jos 101, Italia 92, Franța 74, Irlanda 70, Elveția 61, Austro-Ungaria 67, Danemarca 46, Spania 32, Turcia, 31, România 30, Grecia 26.

Există o problemă care reprezintă un mare interes pentru noi. Românii au lipsă dintotdeauna // de brațe de muncă, dar sunt și preocupați de a nu deschide porțile unei invazii deghizate în numele colonizării. Astfel au introdus în Constituția din 1866 articolul 3, unde se declară: „teritoriul României nu poate fi colonizat de populații de rasă străină”. În general acest articol este interpretat în sensul că procesul de colonizare cu populații de aceeași rasă ca și ei, adică latină, nu este interzis. În numeroase ocazii opinia publică, cu asentimentului general a

p. 91

declarat că cei veniți din Franța, Belgia, Spania, Portugalia, Elveția vorbitoare de limbi romanice și mai ales din Italia, vor fi primiți cu brațele deschise [...]

p. 92 Din rasa latină suntem poporul care are geniul mișcării; vedem în emigrare nu un abandon, ci o prelungire a patriei, o extensie a misiunii sale în lume. Sunt dintre cei care cred că emigrarea nu este un simplu produs al sărăciei, ci o expresie firească a activității umane, o manifestare a vitalității anumitor popoare în anumite epoci. Iată de ce mă bucur de constituirea unui comitet italian compus din // personalități, în scopul de a lămuri, ușura și de a ghida emigranții. Tulburările actuale din America de Sud au oprit emigrația italiană spre aceste regiuni. Astfel pot fi avute în vedere alte destinații. Valea Dunării inferioare este mai aproape și mai sănătoasă decât Montevideo sau Buenos Aires [...]

p. 93 Avem posibilitatea de a avea o poziție favorabilă la porțile // Orientului, dacă știm să profităm de simpatiile pe care le avem și de situațiile favorabile care ni se oferă [...]

BERNHARD SCHWARZ

(1844–1901)

Bernhard Schwarz s-a născut la 12 august la 1844 la Reinsdorf și a murit la 4 februarie 1901 la Wiesbaden. A fost teolog protestant, dar, înainte de a ocupa o parohie propriu-zisă, a călătorit în Europa, Asia și Africa (Camerun și Namibia). Călătoria în spațiul locuit de români a avut loc în vara anului 1875.

Remarcabil este faptul că teologul german a trecut din Slovacia și Ungaria de astăzi în Transilvania și apoi în România (chiar dacă nu a ajuns și în Moldova). Bernhard Schwarz avea ca destinație capitala Imperiului otoman, și totuși a căutat să vadă cât mai mult. Itinerariul său a inclus vizite, de obicei de scurtă durată, la Oradea, Alba Iulia, Sibiu, Brașov, Ploiești și București. Nici alte orașe, de obicei mai puțin prezente în relatările de călătorie, nu au scăpat atenției lui Bernhard Schwarz. Astfel, el a mers și la Alba Iulia, Petroșani, Simeria, Cislădie și Cislădioara. Dintre aceste descrieri se remarcă cea a orașului Ploiești, surprins înainte de marile schimbări produse de industria petrolieră, și, după cum observa autorul german, mereu ocolit de alți peregrini în favoarea Bucureștiului.

Foarte atent la viața germanilor pe care i-a întâlnit în Transilvania, Bernhard Schwarz a căutat și dincolo de Carpați compania compatrioților. La București, mai ales, s-a întâlnit și discutat cu profesori angajați la școlile germane sau în casele particulare ale elitei românești. Un loc aparte l-a ocupat personalitatea principelui Carol, pe care, chiar dacă nu avea cum să îl întâlnească, Bernhard Schwarz l-a omagiat direct. Un alt element important decisiv pentru această atitudine a fost generat de faptul că întreaga sa călătorie avea loc la puțin timp după războiul franco-prusac ce dusesse la unificarea Germaniei.

Un alt element important al relatării de călătorie scrise de Bernhard Schwarz este referirea sa constantă la căile ferate din Transilvania și Țara Românească. Din perspectiva călătorului, acestea scurtau distanțele și, de asemenea, făceau mai sigură parcurgerea acestora. Pe de altă parte, în acest aspect se regăsesc cel mai bine discuțiile avute de călător cu locuitorii, mai cu seamă în ceea ce privește dezbaterile privind legătura dintre Transilvania și România: fiind preferat Brașovul și pasul Timiș, acest lucru a reprezentat o lovitură grea pentru Sibiu.

Foarte descriptivă și cu nenumărate judecăți de valoare despre raporturile între „germanitate” și „românitate” sau „maghiaritate”, relatarea de călătorie a lui Bernhard Schwarz reprezintă o contribuție interesantă pentru cunoașterea realităților românești de la sfârșitul secolului al XIX-lea, mai cu seamă datorită traseului său lung și a numeroaselor aspecte sociale, economice și politice aduse în discuție.

BERNHARD SCHWARZ

Din răsărit.

Scrisori de călătorie din Ungaria, Transilvania, Valahia, Turcia și Asia Mică¹

Scrisoarea a III-a

p. 41 Ne grăbim într-acolo și vedem că la orizont se ivesc iarăși munți noi. Ungaria, țara vastă, neobișnuită, a fost deja străbătută cu trenul și acolo unde apar munții se ridică o țară nouă, o țară minunată încă necunoscută, se ridică Transilvania. Totuși, mai înainte am ajuns, aproape de graniță, într-un alt oraș maghiar, Oradea². – Acesta este // pe lângă Košice³, cel mai frumos oraș maghiar pe care l-am văzut până acum. Pe trei părți îl înconjoară câmpia mănoasă, pe cea de-a patra un ținut de dealuri roditoare, cu vii și pepeni, iar în fundal munți albaștri, munții Transilvaniei. Mahalalele murdare sunt așezate aici aproape și de-o parte a străzii gării. Pe aceeași <stradă> ni se arată deîndată o abație frumoasă, cu o biserică acoperită cu aur. Vizavi vedem un hotel în stilul unei vile mărețe, iar în centrul curat al orașului ne-au impresionat mai ales frumoasele turnuri ale bisericilor ortodoxe, care, în partea de sus sunt zugrăvite maron și împodobite din plin cu aur, o priveliște, dacă nu frumoasă <din punct de vedere> artistic, totuși lua ochii. Când începe să apună soarele, clopotele sună în tonuri diverse, lămpile cu gaz de pe străzile largi strălucesc, iar mulțimea gălăgioasă, flecărind în toate limbile, se mișcă în jurul acestora ca într-un vals; capeți o impresie pe care nu vrei să o pierzi niciodată. Totuși, de la praf, căldură, multe priveliști și observații, suntem cu totul obosiți. De aceea intrăm în hotelul frumos, pe care l-am admirat. Pentru prețul mic de 1 florin și jumătate⁴ căpătăm cea mai bună cameră pe care am avut-o până acum, și deoarece bucătăria hotelului se găsește în gara apropiată, aici domnește o liniște ca într-un castel fermecat. Un singur chelner, care este portar, ospătar, rânduș într-o singură persoană, zorește în sus și jos pe scări. O, aici va fi cu adevărat liniște. De aceea, noapte bună, pe mâine!

¹ Traducere după Dr. Bernhard Schwarz, *Aus dem Osten. Reisebriefe aus Ungarn, Siebenbürgen, der Walachei, Türkei und Kleinasien*, Chemnitz, O. May's Buchhandlung, 1876, p. 41–153.

² *Grosswardein*.

³ *Kaschau*, astăzi în Slovacia.

⁴ Florin, monedă austriacă.

**Concluzie despre Ungaria – Calea ferată de munte de la Oradea spre
Transilvania – Cluj – Călătorie prin câmpiile de sare – Valea Arieșului –
Munții Metaliferi ai Transilvaniei – Alba Iulia – Bivoli – Vedere
din Valea Mureșului cu câmpurile de bălăie**

Alba Iulia, Transilvania, 6 august 1875

[Considerații asupra călătoriei în Ungaria.]

Totuși, Ungaria ne-a lăsat, din păcate, o imagine mai degrabă nefericită în p. 48
privința proastelor obiceiuri ale locuitorilor săi, așa că dorim să punem piciorul
într-o țară care ne va umple de bucurie interioară; este Transilvania, țara munților
cu adevărat înalți și a onoarei germane.

Trecerea este, în cele din urmă, una treptată, atât în ceea ce privește țara, cât
și oamenii. Căci în ceea ce îi privește pe aceștia din urmă, este bine cunoscut că
partea de apus a țării este locuită tot de maghiari. În ceea ce privește <țara> însă, vă
pot doar povesti că, dacă părăsești Oradea, mergi o vreme doar prin câmpie, apoi
printr-o pădure de fagi tineri. Ținutul devine divers abia după câteva ceasuri.
Lanțuri de munți cu adevărat frumoase se înalță de amândouă părțile căii ferate și
ceea ce îi deosebește de alți munți și este cu adevărat <tipic> transilvănean, este
faptul că în spatele acestor lanțuri se ridică mereu noi șiruri de dealuri și astfel
oferă ochiului o priveliște diversă.

În curând, munții se împreunează. Privim, din nou, o cale ferată montană
deosebit de interesantă, care trece când prin defilee înguste, când prin tuneluri
lungi, când urcă în curbe năvalnice, în susul muntelui. // La acestea din urmă, p. 49
numite suișuri, se dobândește, de fiecare dată, cea mai instructivă viziune asupra
țării. Cât vezi cu ochiul, se arată munte lângă munte, ca valurile înfricoșătoare ale
unei mări întinse, mișcându-se sălbatic. Și totul pustiu, fără de viață. Doar ici-acolo
se arată, în văi înguste, cu multe ramificații, case singuratice, sau tot astfel, ici-colo,
sătuțe sărace. Totuși, în curând înălțimea zidului <montan> de la granița de vest
este urcată. Ne oprim în fața unui orașel de munte transilvănean, cu adevărat
fermecător, pe numele său Huedin⁵, în spatele căruia se ridică culmea lungă a celui
mai înalt deal din această parte a Transilvaniei, Feleacul⁶. Grupuri amestecate de
locuitori curioși ai Feleacului, maghiari, țigani, chiar și slovaci, se grăbesc către
noi, oferind spre vânzare fructe zemoase și apă proaspătă, în ulcioare pântecoase.
Aproape că ni se pare că una dintre figurile străine de aici are deja o expresie
germană, sănătoasă. Cu siguranță, costumele cel puțin sunt deja schimbate.
Mâncile albe ale cămășilor femeilor sunt împodobite cu benzi negre, pitoresc

⁵ *Banfy-Huniad*, oraș, jud. Cluj.

⁶ *Felegyhaza, Flecken*.

cusute, o amintire a vechilor costume germane colorate din Transilvania. Din acest orașel, calea ferată coboară repede spre Cluj⁷.

Acest cel mai vestic oraș al Transilvaniei este, cu cei 25 000 de locuitori, în majoritate maghiari, adevărata citadelă a maghiarimii din această țară. De aceea este deosebit de favorizat de guvernul maghiar, față de celelalte două mari orașe ale țării, Sibiu⁸ și Brașov⁹, care sunt suspectate ca fiind citadelele rezistenței germanității.

p. 50 Așa s-a întâmplat că încă din Ungaria, Clujul ne-a fost lăudat ca un oraș fără pereche. // Totuși, am fost neplăcut surprinși când, în cele din urmă, am intrat <în oraș>. Și aici ni s-au arătat, mai întâi, mahalale prelungi, murdare, cum de altfel tot orașul este un adevărat oraș maghiar, cu toate neajunsurile și meritele sale. Peste tot auzim încă limba maghiară. Arareori mângâie niște sunete germane urechile noastre. Totuși, găsim și aici străzi largi, cu o viață multicoloră, animată. Deosebit de plăcute sunt frumoasele cafenele, care își oferă deliciale în plină stradă, în corturi de in largi și răcoroase. Între aceste <delicii> se numără și cafeaua rece, care aici este servită cu înghețată, deosebit de rece, și astfel trece drept o mare delicatasă. Este într-adevăr o răcoritoare adevărată, deși noi, „sașii de cafeana”¹⁰, nu ne putem închipui băutura preferată o neamului nostru altfel decât foarte fierbinte.

În general, centrul acestui oraș vechi, cunoscut deja <de pe vremea> romanilor, nu oferă nimic remarcabil. Mult mai atrăgătoare sunt împrejurimile lui. – Mai întâi găsim, pe o insulă întinsă a râului larg ce desparte orașul interior de mahalale, o grădină populară, umbroasă, cu un vast teatru de vară unde, către seară, se regăsește toată lumea bună maghiară. Nu departe de aceasta se zărește, pe o înălțime frumos plantată, o vilă drăguță, pe care fostul proprietar, cu mare generozitate, a dăruit-o orașului său natal, pentru <a deveni> muzeu. Colecția ce ne-a fost arătată în interiorul ei este încă mică și constă în curiozități zoologice, asemenea lipsite de însemnătate, dacă nu dorim să luăm în considerare câteva exemplare impresionante de urs transilvănean, ce se găsesc împăiate aici. Mult mai valoros însă este acest muzeu printr-un număr de antichități romane bine păstrate,

p. 51 care au fost găsite în acest ținut, pe locurile // vechiului Claudiopolis¹¹. Din balconul casei te poți bucura de o priveliște cu adevărat frumoasă. Totuși, pentru a avea o asemenea privire asupra întregii întinderi <a orașului>, ne îndreptăm pașii spre un alt punct.

Peste râul din fața orașului se vede pe un deal abrupt vechea citadelă a orașului. Într-acolo ne suim. Iar strădania noastră nu rămâne nerăsplătită. Privim de sus, peste linia de fortificații ce înconjoară orașul, la marea întinsă de case, cu turnurile lor strălucinde, acoperite cu plumb, și peste străzile pitorești. Înainte de orice ne sar în ochi, în piața cea plină de viață, grămezile neobișnuite de pepeni mari, care, în acest an, au prins în Ungaria cum nu s-a mai întâmplat de câțiva ani. Privim repede orașul și apoi peste marea, roditoarea vale, până departe la munții

⁷ Klausenburg.

⁸ Hermannstadt.

⁹ Kronstadt.

¹⁰ Kaffeesachsen.

¹¹ Denumire latină medievală a orașului Cluj.

cei mari, care o înconjoară din toate părțile. Totuși, este destul de interesant ceea ce vedem chiar sub noi. Peretele de stâncă aproape drept, pe care ne aflăm, a tot fost aruncat în aer și săpat, iar în grotle și creștăturile așa apărute sunt adăpostite sute de căsuțe foarte mici, adesea cu o singură fereastră, ce servesc oamenilor săraci drept cele mai confortabile locuințe. Într-acolo se urcă pe trepte și se descoperă faptul că <locuințele> înguste <ca niște> celule sunt foarte curate. Văzută dinspre oraș, această așezare face mai degrabă impresia unui stup de albine sau a unui cuiub de viespi, decât a unei așezări umane. Ce ar spune domnii noștri social-democrați¹², dacă ar putea vedea o dată aceste colibe miniaturale!

Totuși, ne luăm rămas bun de la acest oraș transilvănean, ce are de arătat doar elemente maghiare, pentru a căuta mai adânc în țară elementul german, mai interesant pentru noi.//

p. 52

Deja călătoria pe calea ferată de la Cluj la Teiuș¹³ este una de un alt fel decât cele de până acum; ea demonstrează un tip cu adevărat transilvănean. Calea ferată lasă repede în urmă frumoasa și roditoare vale a Clujului și urcă în curbe largi, care adesea descriu aproape un cerc peste nenumăratele dealuri ce alcătuiesc acest platou înalt. Dar oriunde privești, nicăieri nu ți se oferă priveliștea pajiștilor verzi, liniștitoare sau a așezărilor pline de viață. Totul este sterp și mort, iar motivul pentru aceasta este pătura gri-albă, asemenea zăpezii murdare, ce acoperă multe dintre dealuri. Dar poți să ghicești din ce constă această materie? Este unul dintre cele mai importante produse ale țării, una dintre cele mai indispensabile nevoi ale vieții – este sarea.

Solul ce conține sare se întinde de aici peste o bună parte din țară și până la zidul de munți ce mărginesc țara către sud. Cea mai importantă salină așezată pe calea noastră ferată este Ocna Mureș¹⁴, remarcabilă prin faptul că pereții de sare, neobișnuiți, de-a lungul cărora merg galeriile, se găsesc într-o mișcare lentă și alunecă mereu unul spre celălalt, astfel încât într-o bună zi galeriile, săpate cu greu, vor fi iarăși pierdute.

Dar calea ferată părăsește repede ținutul interesant, dar atât de trist și sterp, și intră cu un zvâcnet în bine cultivata vale a râului Arieș¹⁵. De aici începe Transilvania interesantă pentru turiști, ale cărei frumuseți sunt cu atât mai importante, cu cât ne apropiem de munții sudici. Aceștia din urmă nu sunt încă vizibili, totuși și aici se bucură ochiul de un lanț de munți cu adevărat impozanți, variați. Aceștia sunt așa-numiții // Munți Metaliferi transilvăneni, care se întind peste partea de sud-vest a țării. Aceștia conțin încă cele mai mari zăcăminte de aur din Europa și au de arătat un număr însemnat de mine și topitorii fiscale. În timp ce privim mai departe aceste vârfuri ascuțite, ajungem la nodul de cale ferată al liniilor transilvănene, Teiuș, <oraș> așezat în apropiere de Sibiu.

p. 53

Totuși, înainte de a ne îndrepta pașii către acest mai sus-numit ultim vechi oraș sășesc, vrem să întreprindem un ocol în cea mai vestică parte a țării. Pentru

¹² *Herren Socialdemokraten.*

¹³ *Tövis*, oraș, jud. Alba.

¹⁴ *Maros-Ujvar*, oraș, jud. Alba.

¹⁵ *Aranyos.*

asta ne folosim de calea ferată ce merge în sus, de la Teiuș, pe valea râului Mureș, către orașul unguresc Arad. Ajungem acolo îndată după ce <treceam> de orașul Alba Iulia¹⁶, deloc lipsit de importanță.

p. 54 În timp ce treceam prin marea piață, aveam <în fața ochilor> o priveliște puțin orășenească, mai degrabă de sat. O cireadă mare de vite ne-a tăiat drumul. Și totuși, această imagine era instructivă. Căci în acest ținut există vita cea mai caracteristică ce poate fi văzută, bivolul, vlăstar adevărat al cunoscutei specii sălbatice. Această <descendență> există la ei și acum, în ipostaza lor pașnică. Sunt mai mari, dar mai murdari decât vitele noastre; văzuți din spate amintesc mai degrabă cu greoi hipopotami. Culoarea pielii lor trebuie să fi fost la început neagră, dar deoarece au încă obiceiul neamului lor sălbatic de a se bălăci în noroi oriunde se poate, astfel încât bat în toate culorile posibile. E periculos dacă vizitiul ajunge cu un pas prea aproape de ei. Se reped spre el, fără să le pese de vreun strigăt sau lovitură de bici, și rămân lângă el atât cât le place lor. În plus, au un muget pe lângă care // behăitul vitelor noastre poate fi considerat melodios. Carnea lor este doar cu puțin mai slabă decât cea a vitelor obișnuite, dar are o culoare închisă, puțin apetisantă. Și pielea este greu de folosit, deoarece este prea poroasă. Dar ceea ce le-a adus mult credit aici și în Valahia, Turcia, ba chiar și în unele părți ale Ungariei, mai cu seamă în sud, este laptele lor remarcabil, care are un conținut incomparabil mai mare de materii grase, chiar față de cel mai bun produs al rasei obișnuite. Mai ales cafeaua este deosebit de gustoasă, prin adaosul de lapte, obișnuit peste tot aici.

Totuși Alba Iulia ne oferă și priveliști mai estetice decât aceste animale cu adevărat remarcabile, cu coarnele lor scurte, groase, aproape aduse pe spate și ochii lor mici, neobișnuit de scăpărători. Cu adevărat demnă de a fi văzută este cetatea, cea mai puternică din Transilvania. Aceasta este așezată pe un deal nu foarte înalt, care însă prin clădirile însemnate, prin ziduri, valuri și bastioane, ca și prin două porți fortificate, este bine apărată. În afară de aceasta, <cetatea> are o suprafață atât de plată, încât nu doar cazărmi, ci și mai multe străzi, un parc și catedrala și-au găsit loc acolo. Bisericile aveau sarcina, în vechea Transilvanie, nu doar de a aduna comunitatea pentru mărirea lui Dumnezeu, ci și pentru luptele sângeroase. Pentru asta casa Domnului a fost ridicată pe un deal în mijlocul satului, înconjurată cu ziduri și fortificații și așezată, din toate punctele de vedere, în cel mai bun punct pentru apărare. Vom vedea mai îndeaproape, mai târziu, una dintre cele mai p. 55 interesante asemenea vechi biserici fortificate. //

Catedrala din Alba Iulia este și altfel însemnată. Pe dinafară a avut mult de suferit în cursul timpurilor, mai cu seamă un turn cu totul lipsit de gust așezat pe ea; totuși se găsesc, mai exact pe portalul de sud, elemente de pietrărie încă bine executate. În interior, arată ca un edificiu în formă de cruce, întunecat, lipsit de podoabe dar onest, susținut de coloane grele, masive, ce se potrivește atât de bine cu împrejurimile războinice.

¹⁶ *Karlsburg.*

De obicei, aici își are scaunul un episcop care este, în același timp, episcopul părții catolice a Transilvaniei. Dacă însă domnul prelat vrea să urmeze exemplul colegului său prusac și să nesocotească legile țării, atunci cu ușurință se poate să fi învățat *mores*.

Nu departe de biserică se găsește și un monument pur și simplu frumos, al unui colonel von Loffenu, aflat mai înainte vreme aici în garnizoană și care în fruntea cavaleriștilor săi și-a găsit moartea mai în sus, la Simeria¹⁷, în bătălia ucigașă din anul 1849. Acest monument ne amintește că pământul de aici este unul setos de sânge. De aceea dorim să ne urcăm pe cel mai înalt bastion pentru a privi o dată acest loc istoric. Într-adevăr aici ni se oferă o priveliște remarcabilă. Sub noi se află orașul, nu mare, dar prietenos, din frumoasa vale a Mureșului, peste care privim mile întregi, în sus și în jos. Aici își dorm somnul cel lung mulți din cei care au luptat pentru casa de Habsburg sau pentru libertate, care au scos sabia pentru o Ungarie independentă. De mult a nivelat fierul plugului peste movila mormântului iar porumbul gras crește iarăși în larga câmpie a văii <Mureșului>. Dar când // luna p. 56 răsare iar vântul de seară mișcă știuleții cei înalți ca pe niște strigoi, atunci ni se pare că acolo jos se poartă iarăși lupta fierbinte pentru libertate și că vârfulurile golașe ale Munților Metaliferi privesc în jos ca niște judecători întunecați.

Totuși să lăsam deoparte asemenea fantezii! Măine vom cunoaște acest câmp <de luptă> istoric.

Scrisoarea a V-a

Generalități despre românii transilvăneni – Valea Mureșului – Câmpul de bătălie de la Simeria – Castelul și orașul Deva – Târg românesc – Calea ferată de munte de la Simeria la Petroșani – Valea Hațegului – Castru roman – Petroșani – Întâlnirea geologilor maghiari – Românii de la munte – Fortificația montană de la Simeria – Dans național românesc

Petroșani, în munții transilvăneni, 8 august 1875

Azi trebuie să faceți cunoștință cu cea mai interesantă parte a Transilvaniei, adică partea de sud a țării, pe care o înconjoară Alpii transilvăneni¹⁸. Denumesc această parte interesantă nu doar pentru că închide în sine frumusețile naturale speciifice țării ci și pentru că aici se întâlnesc două contraste neobișnuite, poate cele mai mari pe care le cunoaște istoria. Aceste contraste se numesc Apus și Răsărit, Occident și Orient, lumea nouă și lumea veche. Desigur că granița propriu-zisă a p. 57

¹⁷ *Piski* sau *Opiski*, jud. Hunedoara. Bătălia purtată pentru podul de pe râul Strei la 9 februarie 1849 între armata revoluționară maghiară, comandată de Josef Bem, și armata austriacă aflată sub comanda lui Anton Puchner, sprijinit de miliții românești.

¹⁸ Denumire dată Munților Carpați.

țării o formează acel zid de munți înalți, despre care am vorbit mai sus; acolo încetează de fapt Apusul și începe Orientul. Așa cum marea cea sălbatică adesea se revarsă peste diguri și ziduri și inundă pământul cultivat, tot astfel nisipurile răsăritului trec de granițele lor naturale către cele mai îndepărtate avanposturi ale civilizației apusene. Sunt valahii și germanii transilvăneni cei care reprezintă numitele contraste din acest colț îndepărtat al Europei.//

p. 58 În ceea ce-i privește pe cei dintâi, originea lor totuși nu poate fi precizată cu exactitate. Ei înșiși se țin cu o anume mândrie drept descendenți ai vechilor romani, aceștia din urmă având totuși suficiente așezări în Transilvania. Și limba valahilor prezintă o mare asemănare cu limbile romanice, mai ales că, dacă limba vorbită nu ar fi una dificilă, cineva foarte bun la latină sau italiană și-ar putea-o însuși cu ușurință. Sprijinindu-se pe toate acestea, aceștia și-au dat numele de rumâni sau români¹⁹, aceasta însemnând descendenți ai romanilor. Totuși, ceva sânge roman s-ar putea găsi printre ei, dar în realitate nu au nimic în comun cu vechii romani, ci provin mai degrabă din neamurile asiatice, sălbatică, care odinioară au fost opriți cu greu de către romani.

Și în zilele noastre marea masă a acestei națiuni este încă departe de adevărata cultură. Totuși, deși despre caracterul lor nu se spun multe lucruri bune, eu nu am putut găsi ceva rău la ei, cel puțin acest lucru nu își are rădăcina în lipsa de cultură. Mai degrabă am observat că ei nu sunt doar capabili de educație, ci și doritori de educație.

Totuși există chiar în lumea lor aleasă, care se acoperă cu destulă iscusință de spoiala lustrului parizian, destul de multe naturi neplăcute, ba chiar dezgustătoare. Dar această situație va fi mereu, acolo unde lipsa de cultură este acoperită de glazură exterioară. Această aparență este, în principiu, ceea ce se numește cultură de fațadă²⁰. Căci, de fapt, despre „prea multă educație” nu putea fi niciodată vorba,

p. 59 căci și cel mai bun om rămâne departe de educația desăvârșită. Desigur – // ca peste tot – există deja și în rândul acestui popor un număr de bărbați ce crește mereu, care se ridică la beneficiile spiritului și inimii și care poate sta alături de cei mai buni din poporul nostru. Eu însumi am cunoscut asemenea oameni și mai încolo îi voi descrie mai îndepărtat. Aici doresc doar să vă prezint în general aceste notițe fugare despre întreaga națiune. Cum se prezintă ea în patria proprie, în Valahia, vom vedea mai târziu. Aici dorim să îi descriem în Transilvania, unde sunt mai mult oaspeți.

Ei înșiși tratează țara aceasta ca a lor și nu au doar dreptul, în virtutea faptului că aici sunt tot mai răspândiți, dar și în virtutea faptului că erau așezați aici încă din timpuri imemorabile, în timp ce germanii au venit aici abia mai târziu. Și totuși se găsesc într-adevăr pe pământ străin, în virtutea faptului că se află în mijlocul culturii apusene.

Ei se găsesc de-a lungul întregului lanț muntos al Alpilor transilvăneni, din Ungaria de sud și până în estul îndepărtat al Transilvaniei. Prin lupte sângeroase și-au dobândit acest întins teritoriu, iar bisericile fortificate din această țară, despre

¹⁹ *Rumänen oder Romänen.*

²⁰ *Überkultur.*

care am vorbit mai devreme, au reprezentat nu doar cetăți de pază împotriva invaziilor turcilor, ci și împotriva acestor valahi care năvăleau mereu prin văile sălbătice și inaccesibile ale munților. Ororile abominabile pe care le cunoaște istoria au fost comise în această luptă sălbatică a Orientului cu Occidentul și au umplut pe aici peste tot pământul de sânge.

Acum însă amândouă națiunile, valahi și transilvăneni, locuiesc pașnic una lângă cealaltă, iar // răspândirea continuă a celei dintâi și retragerea rapidă a celei de-a doua se împlinesc în chipuri cu totul nesângeroase. Dimpotrivă – deși un amestec cu valahii, din partea sașilor, ar fi de cea mai mare mirare, iar în satele curat germane nu este îndurat nici un valah – totuși cei dintâi, <românii>, nu sunt cu totul închiși față de cultura germană, ci arată tot mai mult în apropierea sașilor curățenie și liniște. Aceste din urmă însușiri sunt însă cu atât mai puțin influente și cu atât mai evidentă lipsa de cultură originară cu cât ei stau doar între ei în munți – sau au raporturi doar cu ungurii. Aceasta este situația cu precădere în părțile Transilvaniei în care eu vreau să merg acum, în colțul ei vestic, în care pătrunsesem deja de la Alba Iulia²¹. p. 60

Cel mai vestic punct până la care dorim să ne întindem ocolul de la drumul nostru către Sibiu – căci mai departe de acesta reîncepe uniforma câmpie maghiară – este micul oraș Deva așezat pe malul stâng al Mureșului²². Am ajuns acolo după o călătorie de patru ore pe calea ferată, de la Alba Iulia. Această călătorie, mereu în josul văii Mureșului, largă, rodnică, destul de <bine> locuită, este foarte distractivă. Munții înalți ai Transilvaniei apar doar rar, în partea stângă și doar <sub forma> dealurilor ce îi preced; dar, în schimb, în partea dreaptă se arată mereu Munții Apuseni²³, pe care i-am amintit deja, cu culmile și vârfurile lor minunate, cu văile ca niște chei, cu satele și minele așezate la înălțime, sclipind în depărtare.

La stația Simeria am trecut pe lângă unul dintre cele mai interesante câmpuri de bătlie din vremea revoluției maghiare <de la 1848–1849>. // Aici a fost locul unde, în cea mai sălbatică luptă²⁴, trupele imperiale au suferit una dintre cele mai însemnate dintre numeroasele lor înfrângeri din partea maghiarilor zeloși. Simeria este însă importantă turistic și industrial, căci aici se ramifică linia de cale ferată montană îngustă, singura ce merge către interiorul munților. Totuși, pe aceștia îi vom cunoaște mai târziu. Acum ne grăbim spre următoarea gară, Deva. Deși aceasta este la două ore depărtare de Simeria, poți de aici să înțelegi marea ei importanță. p. 61

Carpații cei înalți²⁵, de aici imposibil de văzut, trimit până către Mureș un lanț muntos lateral, cu vegetație frumoasă, cu multe culmi abrupte, bine formate. Pe unul dintre aceste vârfuri, înalt de mai multe sute de picioare²⁶, cu totul izolată

²¹ *Karlsburg*.

²² *Maros*.

²³ *Siebenbürgische Erzgebirge*.

²⁴ La 9 februarie 1849, trupele revoluționare maghiare conduse de Josef Bem au înfrânt trupele regulate austriece aflate sub comanda lui Anton Puchner, susținute de unități neregulate românești. Deși lupta a fost nedecisă, balanța strategică a inclinat în favoarea revoluționarilor maghiari.

²⁵ *Hochalpen*, denumire folosită constant de autor pentru Munții Carpați.

²⁶ Un picior = 30,48 cm.

pe o colină din câmpia Mureșului vezi castelul Deva, faimos prin așezarea sa, precum și datorită istoriei sale. Cu cât ajungi mai aproape de el, cu atât mai maiestuos se înalță în văzduh și repede te duce la convingerea că nici un alt castel nu se poate întâlni pe o asemenea înălțime enormă, cu siguranță nu în țara ta.

Drumul merge chiar prin orașelul Deva, pe care doream să îl cercetăm mai bine abia după întoarcerea noastră. Acum ne vom dedica toate forțele și atenția drumului nostru către castel. Acesta se urcă de dincolo de oraș pe un deal abrupt și ajunge până la poarta fortificațiilor exterioare. De acolo urmează vechiul drum al cetății până la un bastion ce iese în afară și de unde ni se oferă o priveliște minunată.

p. 62 Ochiul îmbrățișează câmpia largă până la Alba Iulia și trece peste nenumăratele // coturi ale râului năvalnic. Dincolo de această <câmpie> însă se ridică vesel frumoșii Munți Apuseni, din ale căror chei numeroase, turnuri și locuințe trimit salutări către postul nostru de gardă de pe înălțimi. Impune, mai cu seamă, satul Săcărâmb²⁷, așezat la înălțime și al cărui turn de la biserică, alb, așezat pe o înălțime însemnată, se poate vedea de la o depărtare de câteva ore. Acest sat de mineri, a cărui poziție trebuie că este una dintre cele mai frumoase așezări montane din Europa, se vizitează într-un mod original din Deva. Se merge cu o căruță cu cai până la piciorul muntelui. Apoi ți se dă o căruță mai ușoară, înhămată cu boi puternici. Doar aceste „vite de tracțiune” ale lui Homer sunt în stare să urce porțiunea neobișnuit de abruptă până la Săcărâmb, chiar dacă au o încetineală recunoscută.

De cealaltă parte, peste dealurile de sub munte, acoperite cu viță de vie, ochiul zăbovește până departe, către înălțimile înconjurată de nori ale Carpaților, în direcția căii ferate montane despre care am amintit și pe care o vom cunoaște în curând.

Dar și ce se află chiar aproape oferă lucruri destul de interesante. Sub noi, direct sub picioarele noastre, se întinde orașul mic, dar plin de viață, cu unele clădiri frumoase și încă și mai multe colibe sărăcicioase. Pe un vârf de stâncă ce se înalță drept pe la jumătatea muntelui și iese în afară peste casele din vale, un suflet cucernic a așezat trei crucifixe care, la această înălțime îngrozitoare au menirea de a trezi nu doar sentimentele religioase ci și gânduri pentru cel care și-a trăiat viața pe un drum greșit și poate că <de aceea> a ridicat acele lemne acolo. Cel mai mult însă ne interesează chiar ruinele cetății în care vom intra acum.

p. 63 Cetatea Deva este – chiar dacă nu pare prin ruinele ei de astăzi – una foarte veche. Din motive ce vor trebui dezvoltate mai târziu, trebuie să // acceptăm faptul că romanii deja fortificaseră acest punct pitoresc, ce domină valea în sus și în jos formând un defileu în munte. Mai târziu au construit și transilvănenii la această cetate, aflată acum în ruină, pentru a avea o fortăreață împotriva tuturor atacurilor posibile. În luptele din 1848 însă cetatea a fost aruncată în aer de către revoluționari la apropierea armatei dușmane, după cum se spune, din trădare, dar poate și din grijă față de orașul ce se întinde la picioarele ei, și care ar fi suferit prea mult în cazul unui asediu. Dar ruinele mândre lasă încă să se întrevadă măreția întregii construcții. Deosebit de impozant se înalță spre văzduh un zid gros, izolat.

²⁷ Nagvag, sat. com. Certeju de Sus, jud. Hunedoara.

La această primă descriere a unei cetăți transilvănene nu pot să nu observ că privesc cu tot mai mult drag ruinele din țara aceasta, al căror număr e mai mare, decât rămășițele burgurilor germane. Căci, fără încetare mi se strecoară în gând cât de nobil a fost scopul celor dintâi, față de cele din urmă. Cetățile acestei țări transilvane apărau pe drept proprietăți dobândite, în timp ce cetățile hrăpărețe germane dăunau <proprietății>. Dar mai departe pentru a face o scurtă descriere orașelului <din apropiere>.

Acesta este primul loc ce ne îngăduie o privire mai îndeaproape asupra comportamentului valahilor. Astăzi este târgul săptămânal și astfel avem cea mai bună ocazie de a ne dedica unui studiu etnografic. Am mers de-a lungul străzii ce duce spre locul de târg. Ce mai învălmășeală ni se oferă și aici. Pe acolo merg căruțele în care locuitorii țării își aduc produsele în orașel. Ce mai zgomot fac jalnicele atelaje! Căci // degeaba cauți la roțile lor osiile care le țin laolaltă, ba chiar la căruța întregă ceva de fier. Totul este din lemn, în parte făcut fără măiestrie. p. 64

În Transilvania, agricultura se prezintă încă, ca și în cea mai mare parte a Ungariei, într-o stare cu adevărat patriarhală. Deși se văd mașini cu aburi de treierat și pe unele domenii agricole mari, a căror gospodărire este condusă de străini, tot astfel, pe terenurile mai mici, unde lucrează localnicii, vezi trei sau patru cai care sunt plimbați în cerc și care astfel bat grânela cu copitele lor, paiele fiind desigur cu totul distruse.

Printre produsele pe care căruțele huruitoare, de dinainte de potop, amintite mai sus, sunt demne de atenția noastră: pepenii frumoși, roșiile de culoarea flăcării și ardeii verzi. Roșiile, care uneori se găesc și prin piețele noastre, sunt o legume iubită, înainte de orice ca sos foarte picant pe lângă carnea de vită. Cât despre ardei, piperul ungueresc, folosirea acestora pentru „gulașul ungueresc”, iubit și la noi, este destul de cunoscută. Mai puțin cunoscută ar putea fi plantarea acestuia.

Ardeiul gras are o formă de pară cu pielea verde, zbârcită, și crește pe o tulpină ce se aseamănă cu fasolea noastră. Adus verde la piață, după ce miezul nefolositor se scoate, iar coaja uscată capătă o culoare arămie, este transformat în pulbere // și folosit ca mirodenie iute peste tot, pentru toate felurile de mâncare, ba chiar și în locul piperului negru și este așezat pe masă alături de sare. În Țara Românească, ardeiul gras, care acolo crește mai mare, este chiar umplut cu o tocătură de carne, aceasta fiind o mâncare preferată a poporului. După această mică digresiune culinară, dorim să privim mai îndeaproape și restul produselor acestea, mai ales fructele gustoase, <aici găsim> piersici și gutui. p. 65

Sași încă nu trebuie să te aștepți să vezi aici. Aici locuiesc mai ales maghiari și români. Dar aceștia din urmă se găesc într-o oarecare lipsă de cultură²⁸, chiar dacă la șes sunt mult mai civilizați decât sus la munte, unde vrem să facem cercetări astăzi. După înfățișare, sunt arareori peste înălțimea medie, dar, fără excepție, bine făcuți. Părul cu precădere negru și ochii întunecați se potrivesc cu pielea închisă la culoare. Portul bărbaților, mai ales, este original. Capul este acoperit cu o căciulă destul de înaltă, cel mai adesea din lână albă, de oaie, care, în

²⁸ *Uncultur.*

acest climat călduros, atrage cu atât mai mult atenția. Totuși, purtătorii ei afirmă că îi apără tocmai împotriva căldurii. Tot astfel trebuie să fie și cu blana mare mițoasă, de oaie, uneori <ca> de urs, pe care o îmbracă adesea doar peste cămășa albă ce le acoperă partea de sus a corpului. Poartă pantaloni strânși pe picior, groși, ca de blană, <făcuți> din lână împletită albă, așa cum folosesc și slovacii din Ungaria. Deoarece carele trase de bivoli formează atelajele lor, poartă în mână bice lungi, ascuțite, dublu împletite, cu care își îndeamnă animalele masive să alerge mai repede.

p. 66 Femeile, printre care se zăresc puține frumoase, dar cu atât mai proaspete, împlinite, poartă în afară de fusta adesea colorată // cămăși albe mari, peste talie, pe care le închid la mijloc. Într-un mod demn de luat în seamă își împletesc cozile în față, pe frunte și învârt apoi șuvițele negre, bogate, ca o coroană peste partea stângă a feței, către ceafă. – Acestea sunt făpturile care pot fi întâlnite pe aici, în grupuri colorate, doar rar întrerupte de un occidental, strigând și alergând printre hambare, cotețe de păsări, porci grohăitori și vite mari; o priveliște din cele mai originale! Desigur, costumele amintite suferă diverse nuanțări în diversele ținuturi, ca de pildă în apropiere de Petroșani²⁹, unde dorim să facem o vizită.

La gara Simeria se deschide, din Valea Mureșului, o vale secundară, care se întinde cam 20 de mile în sus, spre munte, și care deschide un drum către inima sălbăticeii stâncoase, altfel greu accesibilă. Această vale este bogată în minereuri, mai ales antracit și a fost cunoscută ca zăcământ aurifer deja din vremea romanilor și exploatată mult de ei. Pentru a putea transporta cu ușurință, jos la câmpie, cărbunele care se găsește la capătul acestei văi înalte, guvernul a construit de mai mulți ani o cale ferată³⁰ de-a lungul văii care, prin temeritatea amplasamentului <ales> și măreția naturii se numără printre cele mai interesante căi ferate montane din Austria, ba chiar din lume.

p. 67 Punctul de pornire este Simeria, stație de cale ferată din Valea Mureșului, amintită deja de mai multe ori. De aici se merge cinci ore până la Petroșani. La început, valea este încă largă și, în afara câtorva uzine siderurgice mici nu oferă nimic demn de luat în seamă. Dar foarte curând pereții văii se înalță și se apropie tot mai mult unul de altul, astfel încât pentru o vreme îndelungată se merge printr-un defileu înfricoșător. // Deodată se deschide, pentru scurt timp, pentru a îngădui o privire prietenoasă către valea laterală a Hațegului³¹. Aceasta, întocmai ca Valea Innului³² între Kusstein³³ și Innsbruck³⁴, este înconjurată de munți înalți, dar care lasă destul loc pentru o câmpie fertilă, care este mândria Transilvaniei, iar în ceea ce privește rodnicia, un mic paradis. Totuși nu am putut arunca nici o privire în această oază din mijlocul sălbăticeii stâncoase, căci peretele înalt închide deja din

²⁹ *Petroscegy*, oraș, jud. Hunedoara.

³⁰ Calea ferată Simeria-Petroșani fusese inaugurată în 1870.

³¹ *Hatzeger Thal*.

³² Afluent al Dunării, care se varsă în fluviu la Passau. Izvorăște din lacul Lunghin din Elveția și străbate Austria și Germania.

³³ Mic oraș din Tirol (Austria).

³⁴ Cunoscută stațiune montană din Tirol (Austria).

nou micul Eden, iar peisajul montan sumbru, pe care l-am văzut mai înainte, ne înconjoară iarăși. Da, cu fiecare salt pe care găfâitoarea locomotivă cu aburi îl face înainte, acest peisaj devine mai sălbatic.

Versanți abrupti, chei sălbaticice, vârfuri înalte – toate aceste locuri în care poate rar a călcat vreun picior <omnesc> – trec prin fața ochilor noștri. Cotiturile îndrăznețe se înșiră una după alta. Sus deasupra ta vezi acum calea ferată, iar după câteva minute o privești de sus în jos, sub tine, căci ai lăsat-o în urmă. Apoi ești purtat în zbor către abisuri spre care privirea caută doar cu groază, iar în clipele următoare, într-un tunel, ești înconjurat de întuneric ca noaptea. Acum, de amândouă părțile vagonului, se văd stânci sălbaticice și într-o clipită treci peste un pod îndrăzneț, care ascunde priveliștea către apele de munte ce răcnesc dedesubt.

Printre aceste priveliști care se schimbă mereu ești purtat tot mai adesea în sus, iar vârfurile se înalță tot mai mult. Deja ești la același nivel cu coama unui munte care de jos nu părea deloc înalt. Acum privești liniștit spre o șa și vezi un zid vechi, asemănător unui turn, bine păstrat totuși. Acesta este un castru roman străvechi, ridicat de acel popor care a supus lumea // pentru a-și apăra minele de aur. Capătul sistemului de fortificații ce se întindea prin această vale trebuie să fi fost fortificația dispărută de pe munții Devei.

p. 68

Spre dreapta apare apoi versantul din spate al unui munte înalt, Retezat³⁵, un vulcan stins în craterul căruia s-a adunat apă pentru a forma un mic lac în care, la o înălțime de peste 7 000 de picioare, se găsesc încă păstrăvi.

În cele din urmă, după ce am trecut prin al șaptelea tunel în patru minute, trenul trece printr-o stâncă de forma unei porți, cu o deschizătură îngustă, și deodată apare, pe o câmpie prietenoasă, înconjurată de vârfuri înalte, fermecătorul orașel Petroșani. Ce liniște măreață – liniștea munților înalți – ne înconjoară aici după mugetele pâraielor și ale locomotivei de pe drumul până aici! Dorim să ne îngăduim două zile de liniște în această înălțătoare natură montană.

Dar în cele din urmă prima noapte pe care am petrecut-o aici nu a putut fi numită una liniștită. Un remarcabil noroc sau nenoroc mă urmărește în călătoria mea. [...] Sosit la gară, aud că 50 de geologi s-ar găsi, de asemenea, aici. La început am înțeles chiar „teologi”, ceea ce, sincer, m-a îngrozit mai mult. Căci în călătoriile mele de plăcere din fiecare an caut în continuu să țin departe de mine acele probleme ale vieții profesionale. Iar acum <întâlnesc> 50 de colegi deodată, poate chiar entuziaști ai ascensiunilor montane. Deja îi văd năpustindu-se cu toate armele științei // asupra protestantului izolat care mă aflu, căci abia acum înțeleg corect că e vorba despre „geologi”. Nu trebuie ca eu, fiu al unui oraș minier, să mă bucur de această întâlnire? Totuși, spini s-au ivit înaintea trandafirilor. Mai întâi, hotelul era cu totul ocupat. În celălalt am găsit o cazare chiar bună, doar că domni mineri – deși în mod evident unguri – au învățat atât de bine să chefuiască, poate de la școala germanilor, așa încât mi-au deranjat somnul până la patru dimineața cu cântecele lor și discursurile la bere obligatorii, din care până la mine pătrundeau doar cuvintele și uralele de rigoare, nu și sensul, căci erau ținute în ungurește.

p. 69

³⁵ Retezat.

Dimineața următoare, cerul era acoperit de nori și astfel m-am despărțit de ceilalți și am decis să văd orașul. Acesta constă din străzi așezate regulat, peste tot cu același tip de casă. Căci acestea sunt colonii ridicate de guvern pentru mineri. Chiar la capătul străzii se găsea o piață, care, din fericire, mi-a oferit din nou priveliștea târgului săptămânal.

Într-unul din locurile pe care le-am vizitat văzusem deja sute de cai de munte mici, românești, ciufuliți și grosolani ca și stăpânii lor, pe care îi purtau pe șei deformată, dacă nu chiar direct pe crupă. Cu adevărat sunt acești căluți copii ai naturii, neobișnuiți nici cu grajdul și confortul acestuia, nici chiar cu hrana regulată. Platoul montan golaș le este în același timp și pășune și locuință. Și totuși le sunt cu totul credincioși stăpânilor lor duri și îi poartă, fie pe aceștia, fie grelele lor legături de lemne. <În piață vedem> pește, vânat și fructe din plin. Să îi privim deci mai de-aproape pe acești domni!!!

În cele din urmă, priveliștea este îngrozitoare, cel puțin pentru ochiul unui apusean obișnuit cu cultura. Căci la prima vedere crezi sincer că ar fi chiar urșii cei temuți din vârful muntelui care au năvălit aici, ridicați pe două picioare. Căci ceea ce trece în Olanda drept o căciulă destul de înaltă oferă aici priveliști de dimensiunile urșilor. Nu arareori este înaltă de un cot³⁶ și este nevoie pentru confecționarea ei de blana unui miel întreg. În acest ținut sunt iubite cele albe, care apoi sunt și mai încrețite, așa încât arată ca o barbă purtată pe cap. Din acesta se văd doar ochii sălbatici, care te privesc de sub uriașul acoperământ, și câțiva cârlionți ciufuliți. Blana ce servește drept palton³⁷ lasă să se vadă pieptul gol și întunecat – asta pentru a mări impresia de groază –, după cum și picioarele sunt, de obicei, goale. Aceștia sunt adevărații români de la munte, cei mai lipsiți de cultură care pot fi văzuți, fără a lăsa deoparte România³⁸ însăși. Aici există încă multă muncă pentru Apus, în special pentru germanitate³⁹ a cărei cea mai frumoasă chemare este de a fi purtătoarea de cultură a lumii.

Totuși nu ai voie să îi socotești cu adevărat îngrozitori pe acești semisălbatici, chiar dacă arată așa groaznic. Sunt chiar neobișnuit de binevoitori și dacă ai de făcut o călătorie în munți își împart cu drag tabăra cu tine, chiar dacă un asemenea *hotel nu este pe gustul oricui. Desigur că și femeile au o înfățișare tot așa de sălbatică, deși mereu fac o impresie mai bună. Îmbrăcămintea lor este cu adevărat sărăcăcioasă și nu doar într-un singur loc lumina soarelui cade pe pielea brună, fără* ca deținătoarea acesteia să aibă vreo rușine. Partea de sus // a corpului este acoperită și în acest ținut doar de o cămașă grosolană; peste partea de jos a corpului poartă însă o fustă de lână albă, peste care, în față și în spate, toate românele au o bucată de material de forma unui șorț, colorată, cel mai adesea într-un roșu țipător, lată cam de trei sferturi de cot. Aceste femei sunt de obicei bune călărețe și dacă bărbatul trebuie să rămână acasă din vreun motiv sau altul, sar în șa ca bărbații și coboară din munții lor până la piață, nu arareori în cel mai mare galop.

³⁶ Elle, unitate de măsură egală cu aproximativ 45 centimetri.

³⁷ Paletot.

³⁸ Walachei, termen folosit de autor.

³⁹ Germanenthum.

După câteva ceasuri mărfurile sunt vândute și cei câțiva crăițari câștigați atunci asigură o viață pe lângă care cele mai rele întâmplări de la bâlciul de la Dresda⁴⁰ nu sunt nimic. Căci românul are un principiu de bază: banul trebuie să circule. Muncește, de pildă, în mine doar atâta vreme cât nu are bani. Dacă este plătit sâmbătă seara, nu mai apare până marți la prânz, dacă cumva leafa săptămânală nu s-a terminat deja. Economisirea îi este un lucru cu totul necunoscut.

Astfel încât am văzut aici, ca mai peste tot în Ungaria, cârciumi grosolane în care chiar și femeile beau zdravăn și se îmbată alături de <bărbați>. Și deodată izbucnesc țipete și chiote, sărituri și dansuri, în așa fel încât un om cinstit ar putea chiar crede că iadul întreg s-a dezlănțuit. Doar câțiva bărbați căsătoriți, duși cu forța de jumătățile lor mai bune până la caii lor, se desprind cu adevărat de acolo. Supărați se urcă pe șaua nesigură a căluțului lor, adesea singura lor avere, și pleacă de acolo ținându-se mândri, femeia venind pe jos în spate. Încă multă vreme li se mișcă în toate părțile căciulile albe, înalte, chiar dacă deja nici calul, nici călărețul nu se mai pot vedea. – Așa ne dorim și noi // să hoinărim prin natura liberă creată de Dumnezeu – după ce cerul se va limpezi de nori. p. 72

Aici există locuri din cele mai frumoase, astfel încât alegerea va fi grea în următoarele zile. Dar azi e simplu să o apucăm pe direcția cea bună. Ne-am folosit de geologii noștri drept călăuze, cu siguranță cele mai bune pe care le putem avea. Aceștia, o asociație de mineri de grad înalt din întreaga Ungarie, formează o adunare de călători care, sprijiniți de stat prin bilete de voie și altele asemenea, merg împreună când într-unul, când într-altul din cele mai interesante locuri. Pentru acest an s-au hotărât la Petroșani și sosiseră deja din dimineața zilei despre care am vorbit <mai înainte>. Deoarece mulți dintre acești domni îmi arătaseră deja multă prietenie la hotel, nu am avut nici o îndoială în a-i urma căci era de la sine înțeles că trebuie să fi ales cel mai frumos loc. De asemenea, nu era nici greu să le iau urma. Căci echipaje cu doamnele zișilor directori de mină, care îi urmau, căruțe cu muzicanți, butoaie cu bere, sticle de vin, mâncăruri de tot felul, marcau acest <traseu>. Astfel că am pornit pe un drum de țară bine întreținut către sud.

Acesta merge, la început, prin depresiunea Petroșani către nenumăratele colibe ale românilor. Căci aceștia nu locuiesc aici laolaltă în sate, ci individual, fiecare după cum solul tare de munte sau câmpia golașă au ce oferi pentru puținele lor vite. O asemenea colibă este o priveliște tristă. Ea nu asigură, după cum ni se pare, loc pentru un singur om și totuși acolo locuiesc nu arareori până la șase-șapte. O cameră fără podea și mobilă, doar cu câteva ustensile primitive pentru gătit, formează toată locuința // la care participă adesea și porcii. Mâncarea în asemenea colibe este întotdeauna aceeași, și anume porumb, cel mult aromat cu ceva slănină. Vara știuleții proaspeți sunt gătiți puțin în apă, mâncați imediat, toți ciugulindu-i de jur împrejur ca veverițele. Acest obicei se regăsește de altfel în întreaga Transilvanie și în Ungaria, chiar și în cele mai bune restaurante. Știuleții prăjiți sunt aici încă cel mai iubit desert. p. 73

⁴⁰ *Dresdner Vogelwiese*, bălci organizat în mod tradițional în perioada Sărbătorii Pogorării Sfântului Duh.

În curând drumul devine mai prost, căci se apropie de munții cei înalți, care poartă cele mai bogate păduri de foioase. În cele din urmă, drumul ajunge în valea îngustă. Prin ea merge mai mult de-a lungul Jiului⁴¹ înspumat care curge prin România către Dunăre, până când <drumul> ajunge la Pasul Vâlcan⁴², aflat la patru ore depărtare, și care duce mai departe spre Poarta de Fier <a Transilvaniei>⁴³. Se dorește prelungirea căii ferate de la Petroșani până aici. Părăsim însă drumul acolo unde un râuleț, care poartă același nume, se varsă în Jiu. Căci aici comitetul festivităților⁴⁴ a aruncat un pod peste râu. Un drum abia trasat urcă în serpentine pe înălțimi și după o jumătate de oră ajunge într-un loc de asemenea abia defrișat.

p. 74 Da, domnii geologi au gust. Acest punct este cu siguranță unul dintre cele mai frumoase din ținut. La picioarele <noastre> se unesc în valea îngustă și împădurită cele două râuri tunătoare. La dreapta poți urmări <cu privirea> până departe un defileu în care o mănăstire ortodoxă⁴⁵ este lipită de stânci. Drept înainte privești peste toată valea Petroșaniului cu nenumăratele sale colibe românești și în depărtare <se vede> orașul curat. În jur // se înalță grupurile <montane ale> Carpaților⁴⁶ golași, dintre aceștia Parângul⁴⁷ ajungând la o înălțime de 8 400 de picioare. Acesta este – contrar măsurătorilor mai vechi, care vorbeau despre Negoiu⁴⁸ de la Sibiu⁴⁹ <drept> cel mai înalt din toată culmea montană a Transilvaniei. [Descrîe petrecerea organizată pentru societatea de călătorie a directorilor de mină].

p. 75 Ascunsă între tufișuri, de asemenea, fanfara minerilor, remarcabilă, cânta melodii maghiare iar domnii intonau cu vocile lor bărbătești, puternice, cântece naționale ale căror note răsunau până departe în vale. Dar încă o surpriză! Un număr de români și românce au coborât repede din defileele montane în care locuiau. Unul dintre ei s-a folosit de pauza fanfarei și a cântat la fluietul ciobănesc un cântec de joc. Bărbații și-au pus pumnii masivi pe umerii femeilor și au pornit un dans național românesc; mișcări greoaie, ca de urs, pe // melodia monotonă a fluietului. Ochii le scânteiau cu un foc aprins, iar gâtlejurile chiuiau pe tonuri de sărbătoare sălbatică.

În cele din urmă unul dintre domnii geologi, care părea să stăpânească jocul românesc, a înșfăcat o frumusețe proaspătă din munți și a încercat, în hohotele răsunătoare ale spectatorilor, să danseze cu ea un vals apusean. – Cine este pictor să țină minte această scenă plină de culoare, căci pana nu o poate reda! [...]

Mâine vă conduc mai departe către Sibiu. La revedere deci într-un loc plin de onoare și morală germană!

⁴¹ *Syl (citit Schyl).*

⁴² *Vulcanpass.*

⁴³ *Eiserne Thor.*

⁴⁴ *Festcomité.*

⁴⁵ *Griechisch.*

⁴⁶ *Hochalpen.*

⁴⁷ *Paringu.*

⁴⁸ *Negoii.* Negoiu are 2 536 m și a fost socotit cel mai înalt până în perioada interbelică.

Ulterior, s-a constatat că vârful Moldoveanu îl depășește, având 2 544 m.

⁴⁹ *Hermannstadt.*

Scrisoarea a VI-a

Lucruri generale despre sașii transilvăneni – Cauze ale dispariției lor – Călătorie de la Petroșani la Sibiu – Ura dintre germani și ungurii din țară – Așezarea Sibiului – Privire spre Carpați – Plimbare prin oraș – Excursie la satele săsești Cisnădie și Cisnădioara – Situația școlilor transilvănene – O gospodărie țărănească săsească și locuitorii ei – Justiție populară săsească – O biserică fortificată – Urcarea pietrelor de către candidații sași la înșurătoare

Sibiu (Transilvania), 11 august 1875

p. 76

V-am promis în ultima mea scrisoare să vă conduc astăzi prin partea germană a Transilvaniei, după ce v-am arătat până acum districtele maghiare și românești. Atunci când vorbesc despre o parte germană a țării – lăsați-mă să o spun dinainte – poate fi vorba, desigur, despre faptul că acolo elementul german domină decisiv. În afară de regiunea Bistriței, ținut aflat la nord și mai puțin impresionant ca peisaj, acesta este mai ales cazul părții de țară dintre Sibiu și Brașov. Aici este de căutat reședința propriu-zisă a germanității din această țară îndepărtată. Înainte de a vă introduce în această oază a moravurilor și culturii germane din mijlocul barbariei Orientului, îngăduiți-mi din nou – ca și la discuția despre români – câteva remarci generale.//

p. 77

Există desigur în Transilvania, mai ales în marile orașe, un număr de germani proveniți din toate ținuturile posibile ale patriei noastre și veniți aici în toate timpurile posibile. Dar nu despre aceștia este vorba atunci când se vorbește despre „așezați”⁵⁰, cei care au plantat primii germanitatea în această țară. Aceștia poartă și astăzi numele de „saxoni”⁵¹, după denumirea dată în Germania veche nu poporului saxon de astăzi, ci marelui, puternicului neam dintre Rinul inferior, Weser și Elba⁵². Din acea parte de țară, astăzi Westfalia⁵³ și Hanovra⁵⁴ au fost chemați de către regii Ungariei, care anexaseră țările transilvănene coroanei lor, în jurul anului 1250, coloniști germani, o dată pentru a forma o contragreutate benefică față de maghiarii greu de stăpânit și pentru a răspândi cultura germană, dar și pentru a dispune, în afară, de un bastion împotriva hoardelor sălbatice care năvăleau de la Dunărea de jos și din Turcia. Așa știau pe atunci să prețuiască regii Ungariei civilizația germanică, în timp ce urmașii lor de astăzi își închipuie că se pot lipsi de aceștia. [Detalii despre primele așezări ale coloniștilor.]

⁵⁰ *Einwanderer*, termen ce poate fi tradus prin „imigrant”.

⁵¹ *Sachsen*, referire la primii coloniști din secolul al XIII-lea.

⁵² Fluvii pe teritoriul Germaniei.

⁵³ *Westfalen*, regiune istorică germană.

⁵⁴ *Hannover*, regat în Germania de nord.

p. 78 Dacă <drepturile și privilegiile> s-au tot pierdut, mai ales din anul 1848, tot astfel // s-a păstrat până în ziua de astăzi cu fidelitate germană ceea ce furia maghiarizatoare prostească și politica de centralizare austriacă nu au putut nimici, și anume adevărata ființă germană, hârmicia germană, inteligența germană, puterea germană și comportamentul civilizată german – pentru că acestea își aveau sălașul în inimi. Da, chiar și semnele exterioare ale acesteia se mai găsesc încă. Toți sașii transilvăneni vorbesc încă între ei dialectul lor⁵⁵, înrudit cu germana de jos⁵⁶ din nordul patriei noastre – chiar dacă sunt cu totul stăpâni pe germana literară⁵⁷ datorită școlilor lor remarcabile; și chiar dacă orășeanul a îmbrăcat de mult veșmântul modern obișnuit, țăranul încă ține mult la costumul său, după cum poartă în parte și astăzi țăranii din Westfalia. Chiar și înfățișarea caselor este asemănătoare, după cum vom vedea mai târziu.

În ciuda acestei conservări deliberate a germanității aceasta scade rapid, în privința numărului de locuitori, tocmai la țară. Dacă în urmă cu doar câteva decenii aproape toate satele dintre cele două capitale ale țării erau săsești, astăzi doar rar se găsesc în această parte a țării sate curat săsești. Un număr mare dintre acestea au decăzut într-un asemenea hal încât nu a mai rămas nici măcar numele localității respective. În locul lor au apărut sate românești, așa cum arăta deja de mai înainte creșterea neobișnuită a românilor din Transilvania.

p. 79 Dacă se ridică întrebarea asupra cauzelor unei scăderi atât de notabile a vechii populații săsești, atunci aceasta nu poate fi deloc exact identificată. Așa-numitul sistem al celor doi copii, care, după cum se știe, a contribuit cel puțin la marea micșorare // a numărului locuitorilor Franței, și care din păcate a apărut și în multe sate transilvănene, poartă cu siguranță cel puțin o parte din vină. Țăranului sas nu îi place să vadă frumoasa proprietate moștenită de la bunici și străbuni fărâmițată printr-o turmă de copii prea numeroasă – o trăsătură care amintește direct de țăranul tipic adevărat, din vechea Germanie. Dar oricare ar fi adevăratul motiv al unui asemenea obicei, orice inimă germană se va întrista, ba chiar orice prieten de oriunde al educației și al progresului ar trebui să acționeze <cumva>. Căci prin posibila decădere a germanității transilvănene va dispărea cu adevărat o parte a adevăratei ființe germane, ba chiar a educației pentru minte și inimă, și la noi tot mai rară; asta trebuie să înțelegeți dumneavoastră, dacă veți petrece împreună cu mine câteva zile pline de plăcere în cele două orașe surori și în împrejurimile lor desfătătoare.

Drumul de la Petroșani, unde am zăbovit în ultima vreme, până la Sibiu nu este deosebit de interesant. Căci partea cu peisaje frumoase de până la Alba Iulia o știm deja, iar porțiunea pe care mergem pentru prima oară, de la nodul de cale ferată Teiuș și până la Sibiu este destul de monotonă. Căci acolo calea ferată se apropie de Sibiu dinspre nord, tăind tocmai prin platoul înalt, nu deosebit de mănos, care se întinde până la Carpați. Doar atunci câștigă ceva interes porțiunea aceasta, căci este din nou bogată în sare, ca și ținutul de la sud de Alba Iulia. Iazul

⁵⁵ *Niederdeutsch.*

⁵⁶ *Platdeutsch.*

⁵⁷ *Hochdeutsch.*

sărat de la Ocna Sibiului⁵⁸, la aproximativ două ore de Sibiu, asigură o asemenea baie sărată, cum nu mai există în altă parte; și totuși cât de puțini o cunosc, cât de puțini o folosesc! //

p. 80

În ceea ce privește în mod special calea ferată către Sibiu, aceasta este o linie secundară, ce se separă din cea principală către Brașov. Nu este de înțeles de ce s-a făcut așa ceva și de ce astfel Sibiul a fost aruncat la o parte, căci terenul drept nu pune în nici un fel dificultăți unei linii directe Sibiu-Brașov, iar avantajul primului oraș <menționat> era tocmai stimulat printr-o asemenea hotărâre. Sibienii sunt totuși de părere că ungurii, în mâinile cărora se afla construcția, au dorit să îi pedepsească pentru orientarea lor germană, în timp ce Brașovul, pe care și-l imaginau mai binevoitor față de guvernul maghiar, ar fi ieșit mai bine.

Fie amintit chiar aici că în inimile fiecărui german transilvănean adevărat sălășluiește cea mai amară ură față de regimul maghiar, care vede țara lor ca pe o provincie ungurească, ba chiar ca pe un izvor de bani, fără a face ceva pentru țară. La acestea se adaugă favorizarea maghiarilor, intervenită peste tot într-un mod detestabil, și persecutarea ființei germane; și de asemenea faptul imposibil de negat că din anul 1848, când Transilvania, prin pierderea poziției sale speciale a căzut cu totul în mâinile Ungariei, toate alimentele s-au scumpit neobișnuit de mult, în parte de 10, ba chiar de 20 de ori, fără ca în țară să fie deschise noi surse de venit. Din păcate, noua rețea transilvăneană de căi ferate nu promite, pentru moment, foarte mult, căci nu are încă nici o linie de tranzit. – Totuși pentru noi, căci și noi germanii le suntem frați, această dispoziție dușmănoasă, cel puțin apăsătoare, nu ne va strica șederea, ci ne va deschide inimile fără rezervă. Deci înainte spre vestitul Sibiu! //

p. 81

Așezarea sa a fost deja descrisă prin indiciile pe care le-am dat mai sus. Nu este deloc frumoasă, pentru a vorbi în sensul propriu al cuvântului, cel puțin în comparație cu minunatul Brașov. Sibiul este mai mult interesant decât frumos, mai mult predispunând la visare decât asigurând plăcere. Sibiul este eposul, Brașov idila; Sibiul este corect, elevat, monoton, Brașovul mai cald, zâmbitor, plin de varietate. Sibiul își arată ca o statuie de marmură toate farmecele cu o inimă și o figură rece, Brașovul este o cochetă frivolă, ce te învăluie cu ochii strălucitori, cu o frumusețe după alta. Sibiul este așezat, așa cum am arătat deja, pe o câmpie înaltă, dreaptă, chiar în fața muntelui, în timp ce Brașovul este chiar ascuns în munte.

Dacă mergi cu trenul până la Sibiu și privești din vagon, nu cu mult înainte de a intra în gară, ai în tot cazul o priveliște grandioasă. Din câmpia pe care a-i străbătut-o cu trenul probabil aproape adormit – și fără mare pierdere – se înalță ca un zid, fără nici o trecere, muntele înalt și impunător care, deși la o depărtare de două-trei mile⁵⁹ în linie dreaptă, pare totuși să fie aproape. Ascuțite ca și cum ar fi fost tăiate cu foarfeca ies în față nenumăratele vârfuri și coame, arătând pe alocuri pete de zăpadă strălucitoare, pe părțile mai largi. Această priveliște este monotonă, cu siguranță, și totuși mereu caută ochiul spre ea, căci acele <vârfuri ca niște>

⁵⁸ *Salzburg*, oraș, jud. Sibiu.

⁵⁹ Mila germană are o lungime medie de 7 kilometri.

făpturi feerice par să crească tot mai sus și mai sus. Totuși, să nu uităm de cragul fundalului ceea ce avem în față, vechiul oraș cu adevărat german în sine.

p. 82 Da, este vechi acest Villa Hermanni⁶⁰, aproape la fel de bătrân ca și așezarea <sașilor> în țară și de aceea până în urmă cu câteva decenii oferea priveliștea unui oraș cu totul medieval, la fel la Nürnberg⁶¹ și altele asemenea. // Doar că dintele timpului, care mușcă din orice, a făcut și aici prăpăd. Vechile ziduri ale fortificațiilor sunt doar ruine, printre ele un număr de turnuri frumos construite și cu totul prăbușite și chiar și orașul interior oferă o imagine cu totul modernă. Deosebit de impunătoare este strada principală care trece peste Piața Mare și prin tot orașul și care prezintă hoteluri curate, cafenele elegante și magazine drăgălașe.

Totuși tot locul este liniștit și mort; căci industrie și comerț, fabrici și instalații meșteșugărești însemnate cauți aproape degeaba, dacă nu vrei să socotești așa o mare berărie, care dă o bere cu adevărat jalnică. Cei 16 000 de locuitori ai orașului, dintre care aproape 11 000 sunt germani și doar 3 500 români și 1 000 unguri, își câștigă pâinea, în cele mai multe cazuri, doar din mici meșteșuguri. De aceea s-a menținut și aici – mai mult chiar și față de bogatul Brașov – în ciuda zidurilor ruinate, vechea, onorabila, nu bogata, dar bine situata burghezie din Evul Mediu german. Așa se și explică de ce orașul e sărac în atracții propriu-zise. Aici însă, întregul este mai interesant decât detaliul. Totuși, orașul adăpostește o bijuterie în sine, aceasta fiind marea biserică evanghelică; căci aceasta este una dintre rarele construcții gotice cu frontoane laterale. De-a lungul laturii lungi de la vest se înalță șase frontoane mari unul după altul și deși nu dau marii construcții o imagine impresionantă, aceasta este totuși originală.

p. 83 Cel mai mare interes al nostru a fost dedicat construcțiilor din partea de sud a orașului. Acestea oferă alei umbroase pentru plimbări și locșoare aranjate cu gust pentru odihnă; de aici <capeti> cele mai surprinzătoare ocheade, ca din culise, asupra // munților care se înalță în fundal. Dar în cele din urmă aceste promenade se adâncesc într-o pădure de foioase asemănătoare cu Rosental⁶², de la Leipzig. așa-numita pădure tânără; de aici se poate ajunge, în câteva ore, pe drumuri de plimbare minunate, până la piciorul muntelui. Și tot astfel nu vrem să ne mai opunem mult acestor puternice tentații și să întreprindem o excursie până la acele granițe pline de mister ale lumii civilizate: nu chiar să urcăm până în vârful muntelui – căci asta se poate face și în altă parte – ci să vizităm un sat sășesc ce ar trebui să stârnească toată atenția fiecărui german.

Ne folosim pentru aceasta de poșta care pleacă la prânz din Sibiu. Căci drumul nostru merge două ore de-a lungul aceleiași șosele, care prezintă interes doar prin priveliștea tot mai impresionantă a munților. În cele din urmă, câmpia înaltă prin care ai mers se termină neașteptat, la o cotitură a drumului, și ai direct la picioarele tale o vale ca un cazan, adâncă, foarte drăgălașă, al cărui fundal este

⁶⁰ Denumire latină a orașului Sibiu.

⁶¹ Referire la partea veche a orașului Nürnberg, fostă capitală a Sf. Imperiu Roman de Națiune Germană în secolul al XIV-lea.

⁶² Parc și loc de promenadă din Leipzig, cunoscut încă din secolul al XVII-lea pentru frumoasa așezare.

format de dealurile pre-montane, frumos împădurite, și care abia de aici sunt vizibile. În acest cazan privești spre un sat nu foarte mare, dar cu adevărat strălucitor, pe care trebuie să îl socotești un oraș cu adevărat respectabil. Acesta este primul sat săsesc prin care treci, aceasta este Cîsnădie⁶³. Trăsura ușoară de poștă coboară la trap panta abruptă și cotește spre șes. Cât de mult te impresionează ceea ce vezi!

Casele se înșiră pe străzi largi, curate, așezate în unghi drept, înghesuite strâns una în alta, într-o manieră cu totul urbană. Mai mult, toate sunt proaspăt văruiți și în cea mai mare parte prevăzute cu jaluzele elegante. În ansamblu, dau o impresie de bunăstare, modern, ca să nu // spunem <de-dreptul de> opulență și eleganță. Astfel încât crezi că te plimbi mai degrabă printre vilele și palatele de vară ale unui mare oraș, ca acasă, ceva de felul Blasewitz și Loschwitz⁶⁴, și nu printr-un simplu sat al îndepărtatei Transilvanii, pe care ți-ai imaginat-o atât de neprimitoare. p. 84

Dar Cîsnădie mai are ceva, față de satele luxoase ale patriei noastre, și chiar ceva de cea mai mare însemnătate. În timp ce la noi, în asemenea locuri unde se face atâta paradă de bogăție, găsești chiar foarte des o școală sărăcăcioasă, aici la Cîsnădie privești în frumoasa piață deschisă către o clădire nouă, cu adevărat mândră, ce se aseamănă unui castel. Aceasta este școala. – Și îți spui, totuși: „acestea sunt excepții, așa cum găsești și la noi. Aceasta este o comunitate formată clar din țărani foarte înstăriți, pentru care denumirea de sat nu este îndreptățită nici după arhitectură, nici după întindere”. De aceea să fim lăsați să căutăm, pentru comparație, un sat săsesc foarte sărac, deși acestea sunt neobișnuit de rare.

Acesta se află la doar o oră de aici, dar deja în munți, și în timp ce la Cîsnădie te uimește, peste tot, o vegetație luxuriantă, aici locuitorii se hrănesc frugal. Drumul merge de la Cîsnădie peste pășuni ce urcă și prezintă, în partea dreaptă, vii întinse, iar în stânga deja amintitele dealuri acoperite cu păduri de foioase. Ajungem în cele din urmă în sătucul numit Cîsnădioara⁶⁵, singurul sat săsesc de munte, căci sașii au căutat mai ales văile și au lăsat înălțimile greu de cultivat românilor. Ce contrast cu strălucitoarea și viaia Cîsnădie; drumurile sunt denivelate și stricate și // sufocate de crengile pomilor fructiferi. Trecând pe lângă p. 85 mai multe curți singuratice, ajungi într-o piață mare, în jurul căreia se grupează, după modelul de construcție al vechilor germani, căscioarele acoperite cu șindrilă, cu un singur cat, cu ferestrele pătrate, minuscule și cu frontoanele orientate spre stradă. Aici totul ți se pare ca acasă: fântâna în mijlocul pieții, de la care fete viguroase duc acasă găleți pline cu apă; încetele care cu boi; căruțele înalte pentru transportul recoltei; „bună ziua” dat cu vrednicie de trecătorii care își scot cu toții căciula dinaintea ta; chiar și lătratul câinilor, pe care nu l-ai mai auzit de mult. Peste tot, chiar și cele mai sărace colibe sunt ținute curate și în general văruiți proaspăt în fiecare primăvară.

⁶³ *Heltau*, oraș, jud. Sibiu.

⁶⁴ Cartiere de vile ale orașului german Dresda.

⁶⁵ *Michelsberg*, sat aparținând de orașul Cîsnădie, jud. Sibiu.

Și mai mult respect vei dobândi pentru acești oameni săraci când vei privi către capătul pieței mari a satului. Acolo se ridică o clădire înaltă, impunătoare, trecând cu mult peste colibe mici: aceasta este, din nou, școala. Și chiar dacă Asociația Gustav-Adolf⁶⁶ a făcut o donație importantă pentru construcție – așa cum anunță inscripția de pe clădire – tot astfel sunt încă destul de mari jertfele pe care o asemenea școală le cere într-un loc atât de sărac; și chiar dacă și la noi există multe localități care dispun de o asemenea sumă de bani, tot se mai ridică întrebarea dacă o fac cu o asemenea bucurie ca acești frați transilvăneni. Germanul de acolo are o asemenea prețuire pentru școală, cum și la noi arareori se găsește chiar și printre stările <sociale> mai bune, și mai degrabă și-ar lua pâinea de la gură decât să își lase copilul fără o educație școlară bună. Dacă nu îi poate da altceva pentru viață, măcar atât trebuie să fie. De aceea se ajunge ca această țărănime săsească să aibă chiar și în cele mai mici sate // o educație cu adevărat bună, după cum se caută adesea, încă degeaba, la noi. Oameni care să nu știe cel puțin să citească și să scrie – și dintre aceștia există la noi încă mulți – nu se cunosc acolo.

p. 86

În cele din urmă, învățătorului îi vine în ajutor circumstanța fericită în care copiii sunt, în medie, deosebit de dotați, fapt ce își are temelia în întreaga situație cu totul unică a acestui popor, în izolarea sa, în vigilența permanentă, în lupta perpetuă cu celelalte națiuni dimprejurul lor, în modul mai bun de viață și în celelalte lucruri asemănătoare. Mai departe, rezultatele favorabile ale școlii se explică prin hârmicia cu adevărat remarcabilă a învățătorilor de acolo, o împrejurare care se explică tot prin spiritul proaspăt și liber care, se știe, domină aproape peste tot poporul protestant.

Și marele număr de învățători care pot fi folosiți acolo poate fi introdus și la noi. Trei, patru și chiar cinci învățători se găsesc aici chiar și în așezările mici, iar un învățător transilvănean mi-a spus că marea deosebire dintre satele săsești și cele românești ar fi că în primele ar fi cinci învățători și un preot, iar în celelalte cinci preoți și unul, adesea chiar nici un învățător. Și totuși, sigur vrei să îl cunoști mai îndeaproape pe țărănul transilvănean, să vezi cu ochii tăi portul, făptura, locuința sa.

Ne-a căzut apoi sub ochi inscripția care – ca și în satele și târgurile Germaniei de sud, mai cu seamă în Bavaria, se găsește aici pe cele mai multe case, mai cu seamă cu conținut religios-moral, nu arareori cu o întorsătură umoristică. Acolo citim, de pildă, // ceva ce corespunde mai puțin moralei creștine decât celei a unui Moise: „tuturor oamenilor care mă cunosc, să le dea Domnul ce îmi doresc ei mie!”. Pe o altă casă descoperim inscripția clară „consiliul comunității” – o instituție care s-ar recomanda și satelor noastre.

p. 87

Curat germană este poarta mândră, cu arcade zidite, ce îngăduie intrarea în curtea respectabilei gospodării. În curte duce o galerie acoperită, pe ale cărei balustrade se observă lipani⁶⁷, brânzeturi uscate și altele asemenea, ca și în catul de jos al casei și în camera de locuit. Aici te salută apoi confortabila sobă cu cahle, tipic germană, care iarna, în „gaura” ei, spațiul îngust dintre cuptor și perete, oferă

⁶⁶ *Gustav-Adolf-Verein*, asociație de binefacere evanghelică menită să sprijine comunitățile aflate în afara Germaniei.

⁶⁷ *Milchaesche*, Thymallus Thymallus.

un locșor cochet. Puntea de lemn de peste imensul aparat de încălzire te atrage în cel mai curat mod și chiar dedesubtul ei, pe pereții acoperiți cu fum, atârnă în număr mare căni, ulcioare și pahare din tablă sau lut, toate de o formă din cele mai minunate. Ustensilele amintite aparțin neapărat fiecărei gospodării și totuși arată bunăstarea mai mare sau mai mică a fiecărei case. Aceste vase sunt date jos și folosite doar la marile sărbători de familie. Nu lipsesc desigur o sofă⁶⁸ tare și piatra și un scaun de pe vremea bunicului, nu mai puțin tare, netapițat, destinat „stăpânului” casei, dulapuri și „lăzi” pictate în același fel. – Acum vrem să ne uităm mai îndeaproape la locuitorii casei. Căci figurile curat germane amintesc mai mult de acasă decât vasele germane străvechi.

Bărbații sunt înalți, osoși, la început încă neîncredători; o dată spartă gheața sunt însă foarte deschiși, tovarăși de încredere. Portul lor zilnic nu se diferențiază // deloc de cel al țăranilor noștri, din timpul zilelor de muncă. Doar duminicile se arată în ținută de mare sărbătoare. Atunci strălucesc cizmele înalte, atunci strălucesc nasturii mari de argint de pe hainele scurte. Nici femeile nu au nimic demn de luat în seamă în timpul săptămânii. Deși se arată, pe câmp și pe ulițele satului drept călărețe viteze de la cele mai mici vârste, sunt și ele în general neîncredătoare și sobre față de străini. Totuși sunt de obicei vorbărețe. Atunci își întorc fața nu arareori frumoasă ca o cadră către tine și îți arată cu plăcere măiestria la roata de tors sau la împletiturile din paie, care nu este de neglijat și în general demnă de admirat. Cea din urmă ocupație este aici la ea acasă, ca în mai toate satele săsești mai sărace; chiar și băieții și tinerii o practică, totuși doar până la căsătorie, căci mai târziu o consideră ca dezonorantă. Materia primă este dată de porumbul de vară, din a cărui tulpină lungă se taie cu foarfeca cam o jumătate de cot, se spală și se folosește uscată. Aici se fac doar pălării mici, dar lucrătoarele cu adevărat destoinice își trimit mărfurile mai bune la orașe. Dar acum dorim să nu le vedem doar lucrul, ci și „podoaba”.

La rugămintea noastră, o fată tânără și-a dat jos imediat acoperământul de pe cap, o podoabă remarcabilă. De acest aranjament cu adevărat prețios le atârnă până pe spate panglici de mătase lungi și colorate. În general acest acoperământ de cap arată bine, prin faptul că dă ceva prestanță întregii înfățișări, împrumutându-i // totodată maiestruozitate. // Că această podoabă de cap este schimbată la mireasă cu o coroană este un fapt ce ar trebui cunoscut destul de bine. Căci cine nu ar mai vedea încă o dată aceste cortegii nuptiale ale sașilor transilvăneni nemaiîntâlnite? Pot să renunț la descrierea unuia, dar îngăduiți-mi să mai relatez o întâmplare din Cîsnădioara, care va arunca o lumină aparte asupra întregului neam săsesc din această țară.

Anume, în toate satele săsești stăpânește o siguranță ieșită din comun a proprietății. Noaptea, cele mai multe porți rămân deschise fără să se ajungă la vreun furt. Doar că s-a întâmplat de curând ca, la Cîsnădioara, mai mulți cai să fie furăți din grajdurile lor. Li s-a năzărit la început că un valah s-a strecurat acolo, până când s-a descoperit în cele din urmă că hoțul era un sas care locuia în sat, un

⁶⁸ *Sopha*.

ins stricat. Desigur s-au făcut înștiințări la autorități, dar hoțul obraznic a știut cum să se dezvinovățească. Prins iarăși, a scăpat cel puțin cu o pedeapsă neobișnuit de mică și a devenit și mai obraznic. Atunci s-a hotărât ca satul să se ajute singur și să se curețe, după ce mai înainte de bucurase de o faimă nepătată.

La sfârșitul slujbei – căci după vechiul obicei german – aici toți se îngrijesc să ia parte, comunitatea a rămas dinaintea porții bisericii până când făptașul a ieșit. Fără alte cuvinte au început doar câțiva bărbați să se lupte cu el; cum era de prevăzut, a rămas întins pe pământ și atunci toată adunarea a mărșăluit peste el, așa încât nu s-a mai ridicat și a rămas mort pe loc. Desigur că s-a pomit o mare anchetă, dar nimeni nu i-a trădat pe adevărații făptași. Satul întreg nu poate fi trimis p. 90 la închisoare și astfel // chestiunea s-a liniștit de la sine. – Se vede până la ce cinstite îngrozitoare sunt în stare să meargă acești oameni prietenoși și pașnici, cu totul după chipul strămoșilor lor germani.

Nu ne putem însă despărți de sătucul acesta fără a fi văzut înainte cea mai mare atracție a sa. La intrarea în sat se ridică, deși nu prea înaltă, totuși foarte abruptă, o culme muntoasă pe al cărui vârf se află Cisnădioara. Pe drumuri stricate urcăm printre hățșuri și ajungem la o poartă masivă, zăvorâtă, între ziduri masive. După un ciocănit strașnic ne deschide un om simplu, dar bine dispus, un invalid în vârstă care primește aici, în tovărășia câtorva câini, o pâine din mila comunității. – Înainte de a vedea cu ochii noștri foarte interesanta cetate, vrem ca mai întâi să ne dăruim câteva clipe <pentru a admira> peisajul.

Acesta trebuie desigur să fie unul extraordinar, așa cum ni se dezvăluie de pe acest post de observație aflat la înălțime și în fața muntelui. Aici poți privi tot muntele, cale de 20-25 de ceasuri. Acesta este lanțul care poartă numele de „Munții Făgărașului”. Căci Munții Carpați nu sunt așa cum se vede pe hărțile proaste o singură culme, ci formează grupe separate; grupa din jurul Petroșaniului <se întinde> de la punctul cel mai vestic și până către Sibiu, mai exact până la Pasul Turnu Roșu⁶⁹; apoi lanțul Făgăraș, de acolo și până la orașul Făgăraș între Sibiu și Brașov și în cele din urmă munții din jurul Brașovului. Grupa din mijlocul acestora o vezi de aici dintr-o singură ochire; vârfurile se înșiră unul după altul, defileu după defileu. Dintre toate se remarcă Negoiu⁷⁰, înalt de 8 300 de picioare, p. 91 un colț sălbatic și ascuțit, înțepând cerul albastru. Se văd, de asemenea, // și câmpuri de zăpada strălucitoare, adunată în văile și crevasele sale îngrozitoare. Lângă el apare, și mai aproape de noi, spatele larg, masiv, al Surului⁷¹, cam de 8 000 picioare. Acolo unde acest picior al muntelui coboară brusc străpunge prin stâncă albia largă a Oltului⁷², care străbate apoi Muntenia⁷³ până la Dunăre.

⁶⁹ *Rother Thurmpass.*

⁷⁰ *Negoi.*

⁷¹ *Surul.*

⁷² *Aluta*, corect *Alutus* (latină) sau *Alt* (germană).

⁷³ *Walachei.*

Această tăietură adâncă din lanțul principal este Pasul Turnu Roșu, destul de renumit din punct de vedere istoric. Căci această trecătoare din cele mai înguste din tot muntele le-a dat odinioară turcilor cea mai bună posibilitate de a năvăli în țară. De aceea era și mai înainte fortificat și a sorbit în lupte grele destul sânge, astfel încât Oltul s-a înroșit. Totuși, pasul util a servit și la scopuri pașnice; căci prin el trecea pe vremuri foarte puternicul, acum decăzutul comerț al Europei apusene cu Orientul. Oltul, în general, curge de-a lungul întregului lanț muntos și formează o vale largă, roditoare, pe care o vezi în întregime de aici.

Și în sfârșit, la picioarele tale, satul german pașnic, întins până departe într-o vale minunată, până unde aceasta se transformă iarăși în defileu sălbatic și face cultivarea pământului imposibilă; și apoi viile nesfârșite din mijlocul cărora strălucește bogata Cisnădie, iar mai încolo câmpia Sibiului cu satele ei mândre și pădurile dese de stejari [...].//

p. 92

Totuși bătrânul eremit ne trezește din această visare; căci vrea să ne arate încă una dintre minunățiile aflate în apropiere. Ruina de aici nu era o cetate propriu-zisă, ci una dintre bisericile fortificate, după cum am vorbit mai devreme despre ele. De o dimensiune restrânsă, a fost totuși solid construită, astfel încât deși este una dintre cele mai vechi biserici ale țării și provine din secolul al XIII-lea este și acum încă bine păstrată. Totuși, drumul obositor până la biserică era prea greu pentru sexul slab și în timp ce o biserică nouă, ridicată jos <sub deal> servea cinstirii Domnului, zidirea de aici de sus era domeniul copiilor orfani ai satului, care păzeau ustensilele și mobila, până ajungeau la maturitate, un obicei care se regăsește și în alte locuri din țară. În general, biserica este ridicată în stil romanic și are încă un portic lateral frumos și bine păstrat.

Pe lângă zidurile puternice ale incintei se găsește încă un număr de clădiri părăsite mai mici; erau magaziiile, în care, în fața vreunui atac neașteptat, țărani niciodată aflați în siguranță puneau la păstrare grâne, slănină și multe altele, iar în vremurile cele mai rele chiar locuiau aici pentru un timp mai îndelungat. Cea mai mare dintre aceste căsuțe aparținea preotului. – Într-un loc de lângă zid se găsea un număr de pietre rotunjite ca niște bile, solide, de mai bine de două chintale greutate. Fiecare flăcău care vroia să se căsătorească trebuia să facă unul și să îl care până aici. La un atac al dușmanilor, aceste bile de piatră erau rostogolite asupra năvălitorilor.

Dar se lasă seara. Mai avem încă două ore bune de mers prin pădurea de stejari până la Sibiu, // iar dacă vara o întâlnire cu nenumărații urși și lupi care trăiesc în aceste dealuri pre-montane nu este deloc de temut, totuși noaptea prin pădurea deasă, mare și singuratică este prea puțin plăcută, așa că trebuie să plecăm numaidecât. [...] Măine pornim spre Brașov.

p. 93

Scrisoarea a VII-a

Călătorie de la Sibiu la Brașov – Mediaș – Dumbrăveni – Un taur oprește trenul – Sighișoara – Câmpul de bătălie pe care a pierit Petőfi⁷⁴ – Țara Securilor – Privire asupra Carpaților din jurul Brașovului – Plimbare prin vechile șanțuri de apărare – Privire asupra noii Casa Asociației de tir⁷⁵ – Ascensiune pe Tâmpa⁷⁶ – Plimbare prin oraș – Românii din Brașov – „Wacht am Rhein” la o orgă transilvăneană – Gimnaziul românesc – Locul sărbătorii de 1 mai – Seară de adio în cârciuma germanilor

p. 94

Brașov (Transilvania), 14 august 1875

Brașovul – coroana Transilvaniei din toate punctele de vedere – <este orașul pe care> trebuie să îl vedeți astăzi și prin el să vă bucurați de întreaga frumusețe a țării concentrată într-un punct, înainte de a coborî spre țara aparte a românilor. Căci ce posedă Transilvania în materie de frumuseți ale naturii – câmpi: înalte neobișnuit de roditoare, văi cochete, pline de copaci, munți îngrozitor de sălbatici; ceea ce creează hărnicia locuitorilor săi, comerțul viu și industria înfloritoare, în cele din urmă ceea ce poartă în ea inima celei mai nobile națiuni, onoarea și felul de viață german – toate acestea ni se vor desfășura în fața ochilor în acest oraș care – în trecut fie spus – și după numărul de locuitori este cel dintâi al țării. În afară de acestea mai intră în calcul o circumstanță care va fi desigur de cea mai mare însemnătate etnografică.

p. 95 Nu doar elementul german are aici un rol de jucat, ci și cel românesc, nu doar numeric, ci înainte de orice moral. Căci aici, // unde se întâlnește în cel mai mare grad cu elementul germanic, acest neam altfel necultivat a urcat pe o treaptă a culturii care ar trebui să fie un far călăuzitor pentru întreaga românită⁷⁷; acest lucru ar trebui recunoscut, silit, de orice observator fără părtinire.

[...] Drumul este interesant abia în a doua sa jumătate, apoi chiar într-un mod neașteptat. Căci calea ferată de la Sibiu la Brașov nu merge pe drumul cel mai scurt

⁷⁴ Sándor Petőfi (1823–1849), poet romantic maghiar, erou al revoluției de la 1848–1849 din Ungaria și Transilvania. A fost dat dispărut în urma bătăliei de la Albești (comitatul Târnava Mare, azi jud. Mureș) dintre revoluționarii maghiari și trupele austriece, la 30 iulie 1849, ceea ce a dus la susținerea de către unii a variantei prizonieratului în Rusia, fie, de către alții, a morții în timpul retragerii.

⁷⁵ *Schutzenhause*. Numită și Castelul Lövölde. Casa Asociației de tir a fost construită în perioada 1864–1866 de arhitectul Paul Bartesch pe actuala stradă Petőfi Sándor și avea, pe lângă funcțiunea sugerată de denumire, o pistă de popice și un restaurant, ținut de *Geist*, același care deținea și un local pe Tâmpa. Clădirea a fost distrusă în cea mai mare parte de incendiul din 1916, rămânând în paragină multă vreme. Astăzi, pe locul ei se află o clădire nouă.

⁷⁶ *Kappelenberg*.
⁷⁷ *Rumaenenthum*.

al Văii Oltului, de-a lungul munților, ci se îndepărtează spre nord, în arc, printre dealurile ce înconjoară un podiș. Astfel că mai întâi se vede orașul Mediaș, care se mândrește cu poate cel mai bun vin al țării. Apoi ni se arată Dumbăveni⁷⁸, demn de menționat prin faptul că a fost cu totul ocupat de negustorii armeni, care, din cauza comerțului cu Orientul, se așezaseră deja aici de mai multă vreme. În general, nu se mai crede că aceștia mai pot fi găsiți aici în starea lor străveche. La îmbrăcăminte și moravuri s-au modernizat cu totul, vorbesc în cea mai mare parte o germană bună și nu lasă prin nimic altceva o impresie asiatică, așa cum am observat la întâlnirile cu mai mulți dintre aceștia.

După ce am părăsit din nou acest din urmă oraș, a trebuit să trăim o mică aventură. Câteva șuierături puternice ale locomotivei ne-au speriat deodată // din picoteala în care ne afundase privirea pe fereastră, spre câmpia largă. Curând după aceea, trenul s-a oprit și abia după câteva minute s-a pus din nou în mișcare. În cele din urmă, am aflat și despre ce fusese vorba. Creșterea vitelor, importantă în Transilvania, își are în cea mai mare parte centrul în acest ținut, pe câmpiile îmbietoare. Bivoli murdari și vaci albe, cornute, am văzut încontinuu de amândouă părțile căii ferate, cirezi ce numărau chiar și sute <de capete>, înconjurată de ciobani călare, așa cum am văzut și în Ungaria. [...] Dar puterea mașinilor cu aburi, introduse doar de câțiva ani în acest ținut, a stârnit în aceste animale domestice pașnice cele mai groaznice accese de furie. Și astfel, un taur puternic a trecut de barieră și s-a așezat, cu coarnele înalte gata de atac, în fața locomotivei. Nimic nu a fost de ajutor, nici chiar faptul că mecanicul a lăsat să șuiere aburul fierbinte; animalul furios era neclintit și a rămas gata de luptă, astfel că a trebuit îndepărtat, cu mari eforturi, cu lovituri și alte asemenea procedee îngrozitoare.

O întrerupere mai puțin răscolitoare a călătoriei a oferit orașul Sighișoara⁷⁹, în care am ajuns în curând; acesta prezintă și un interes istoric, căci în anii revoluționari <1848–1849> aici au avut loc mai multe lupte. [Menționează moartea poetului maghiar Petőfi Sandor și citează o poezie a acestuia].//

Dar Sighișoara ne-a câștigat toată atenția și prin așezarea sa. Nu pe nedrept a fost numit cel mai pitoresc oraș al Transilvaniei. Este așezat într-o vale rodnică, unde se face vin, pe o înălțime respectabilă, încă înconjurat de ziduri tari, cu turnuri puternice; înconjurat de o natură prietenoasă, oferă, prin contrast, imaginea unui oraș adevărat.//

În general, peisajul devine de aici mai atractiv, și chiar într-o creștere continuă. Chiar foarte curând zărești pe partea dreaptă vechea cetate Rupea⁸⁰, bine păstrată și minunat așezată; apoi, un pod lung te trece peste râul Olt, pe care deja îl vezi în partea dreaptă și care de acum însoțește calea ferată până aproape de Brașov. În partea dreaptă te bucuri încă mult, prin deschizăturile pe care le lasă pe alocuri dealurile premontane frumos împădurite, de priveliștea minunată a îndepărtaților Munți Făgăraș, pe care îi cunoaștem deja de la Sibiu, în timp ce în partea stângă ochiul cuprinde o câmpie dreaptă până departe către împăduriții

⁷⁸ Elisabethstadt, oraș, jud. Mureș.

⁷⁹ Schaessburg, jud. Mureș.

⁸⁰ Repts, cetate construită în secolul al XIV-lea.

munți de mijloc. Aceștia sunt Carpații⁸¹ de la granița dintre Moldova și Transilvania iar ținutul dintre aceștia și Olt este al secuilor, un neam puțin numeros, dar sălbatic și puternic, ce trebuie să se trage direct din huni. Într-adevăr, acesta dă armatei austriece husari remarcabili. Astfel, după traversarea Olului trecem de fapt din nou din câmpie în ținutul muntos; curând vei avea parte de un spectacol care nu doar în țară, ci și în toată lumea este rar.

p. 99 Munții <din jurul> Sibiului, care se pot vedea în depărtare, dispar acum din raza privirii tale și, ca și cum ar fi fost ridicat de forțe subpământene din adâncuri, îți stau acum în fața ochilor munții Brașovului, arătându-se când în partea dreaptă, când în partea stângă, după curbele căii ferate. Atât de aproape îți par, încât ești de părere că poți să ajungi până la ei într-o oră și nu pricepi unde își găsește loc Brașovul pe care încă mult nu îl vezi. Tot astfel, <Carpații> nu îți apar ca la Sibiu, ca // o coamă lungă, neîntreruptă – din cauza distanței mai mari de acolo – ci se ridică acolo doar vârfuri și colți ce par mici, chiar izolați unul de celălalt, grupați ca insulele, deschiși privirii de sus până jos, dezvăluind porțiuni acoperite cu zăpadă și pereți drepecți.

Masa compactă de acolo, cu vârful triunghiular – acesta este Bucegiul⁸², regele acestui lanț cu o înălțime de 2 505 metri⁸³. Pe cât de inaccesibil ne poate părea, vom avea totuși ocazia de a arunca o privire în interiorul castelului său de stâncă, deoarece chiar prin mijlocul acestuia va trece mai departe drumul nostru către Orient. Doar prin valed lungă, tăiată lângă acesta, se arată creasta lungă a Pietrei Craiului⁸⁴, încununată de un vârf de forma unui corn. Înălțimea sa este de 2 238 metri⁸⁵. Ca și celelalte vârfuri montane cu care rivalizează, poate fi de obicei urcat doar de alpiștii plini de tact și chiar și de aceștia – mai ales în ceea ce privește Piatra Craiului – nu fără pericol pentru viață, asta din pricina unei culmi care, pe amândouă părțile, este dreaptă și abruptă. Dar de ce să ne urcăm până acolo, căci și de aici avem o impresie incomparabilă! Am călătorit peste tot în Munții Alpi, m-am lăsat să cadă peste mine umbrele întunecate ale munților Norvegiei, am admirat Etna și Tatra, dar nu am găsit priveliștea nici unui munte care să se compare cu spectacolul <acestora de aici>. Poate doar Tatra cea din urmă numită, așa mărețată cum este, și tot nu poate concura cu munții aceștia minunați.

p. 100 Dacă la început încă ni se părea că ne apropiem de acești munți, mai mergem totuși câteva ore fără să ajungem până la ei; ni se dezvăluie tot mai mult un ținut premontan // cu dealuri acoperite de păduri pitorești și, pe o câmpie rodnică, vedem cele mai mari sate săsești din țară, deloc mai prejos decât Cislădia în ceea ce privește eleganța, astfel încât le poți considera orașe demne de a fi văzute. Și încă o parte scurtă de drum, mereu privind spre peisajul de munte cu adevărat încântător – și ajungi în gara Brașov, fără să fi văzut ceva din oraș. Căci acesta este așezat totuși

⁸¹ *Karpathen*, în acest caz Carpații Orientali.

⁸² *Butschetsch*.

⁸³ 7 882 Fuss.

⁸⁴ *Koenigstein*.

⁸⁵ 7 043 Fuss.

la depărtare de gară, astfel încât ne folosim imediat de omnibusul hotelului „Stadt Bukarest”. Totuși, din trăsura îngustă ochiului i se oferă destule atracții.

Observi apoi pe strada gării căruțe de transport încărcate cu lăzi grele, baloturi, saci și altele asemenea, pe care nu le-ai găsit la Sibiu și care îți arată că aici ai sosit într-un oraș industrial – și chiar singurul oraș industrial al țării. Cele mai însemnate stabilimente <industriale> sunt fabrici de ulei, petrol, ceramică, faianță, ciment și chibrituri, filaturi de basmale și ciorapi și așezăminte de prelucrare a lânăii, toate găsindu-se cu precădere în mâini germane.

Dar așezarea cu totul deosebită și evident foarte aparte a orașului ne câștigă atenția. După ce, de la gară, am mai trecut peste o bucată de câmpie, s-a deschis o vale cu o gură îngustă, pe dreapta căreia, pe o înălțime rotundă păzea citadela iar în stânga se vedeau coaste acoperite cu păduri dese. După ce se trece de această gură îngustă, valea se deschide apoi într-o căldare spațioasă, înconjurată de dealuri premontane împădurite, cu pereții de stâncă ridicându-se în spatele lor. Această căldare este umplută de frumosul oraș, cu nenumăratele lui clădiri. Orașul interior propriu-zis este chiar // la fel ca Sibiu, văduvit de caracterul său medieval și reconstruit modern, dar vechile fortificații au fost păstrate cu totul și conferă decorului natural minunat încă un element de plăcere cu nimic mai prejos.

p. 101

Zidurile merg în jurul acestuia formând un pătrat puternic, lung, încă prevăzute cu vechile lor turnuri întărite și bastioanele ieșite înainte, pe lângă șanțurile foarte adânci, chiar dacă lipsite de apă. Ba chiar sunt disponibile încă unele din vechile porți, în timp ce altele, cu totul stricate, au fost înlocuite de unele noi. Totuși acest oraș interior nu își mai putea cuprinde toți copiii și astfel s-au construit cartiere exterioare care, deoarece terenul drept nu mai ajungea, s-au urcat în parte pe cheile montane abrupte. – Aceasta este doar imaginea exterioară a orașului, descrisă superficial, cu o pană neîndemânatică, iar Brașovul cu adevărat incomparabil nu se lasă cu totul descris din prima <încercare>, nici chiar cu penelul <pictorului>; se vrea văzut. Astfel că dorim să poposim confortabil aici pentru câteva zile.

[...] Cele mai mari hoteluri sunt în fața orașului, direct lângă noua și frumoasa poartă principală. Câțiva pași se despart deci de promenada aflată de-a lungul zidului. Aici există cafenele și berării, aici pe sub frunzișul des al copacilor străvechi se plimbă lumea elegantă a orașului.

Ceva mai încolo, această promenadă se desparte; o parte merge pe jos, lipită de zid, iar una pe sus, pe piciorul muntelui acoperit cu copaci, pe care îl vom cunoaște mai îndeaproape în zilele următoare. De aici // se vede orașul, cu vechile fortificații și mahalalele. Mai târziu urcăm pe poteca excelent întreținută pe o înălțime unde se află o construcție nouă, de forma unui castel, cu un turn de observație. Acesta este standul de tir al orașului, care, printre altele, îți oferă și o popicărie ca acasă. Dar ce sunt popicelile și jocul de cărți față de priveliștea de aici!

p. 102

Privirea se avântă peste valea ca o căldare, peste câmpie și până la munții albaștri din secuime. De acolo alunecă iar peste satele săsești minunate și peste acestea până la orașul zgomotos care ți se întinde la picioare, cu zidurile și crenelurile vechi, autentice, întunecate de vreme, care au văzut mult sânge scurs –

o cadră nouă într-o ramă veche; iar la urmă, ochiul se îndreaptă mecanic peste piemontul bogat în vegetație către vârful munților înalți care privesc nemișcați și calmi viața caldă <ce se desfășoară> la picioarele lor. Niciodată nu am văzut ceva mai frumos. Și astfel am stat multă vreme și nu m-am putut sătura de ceea ce vedeam, ba chiar aproape că am uitat de berea foarte bună făcută aici ce îmi fusese oferită; am stat până când soarele la zenit a lăsat să îi cadă raza aurită pe minunata pictură <din fața mea>; până când orașul de dedesubt s-a scufundat în amurg și doar vârful înalte, încă învăluite de lumina nepământeană, mă mai priveau. Abia atunci m-am pornit cu repeziciune în jos <spre oraș>, urmând lumina felinarelor cu gaz, tot mai numeroase, care, cu sclipirile lor prietenești, mă trăgeau spre hotelul <meu> de încredere.

p. 103 În ziua următoare nu am mai așteptat să apară lumina aurie a zilei ci am pornit cu o călăuză valahă spre munte pentru a privi totul și dintr-unul din cele mai înalte puncte. Aici nu putea fi vorba despre vreun alt munte decât // Tâmpa⁸⁶ înaltă de 960 metri, denumită și Muntele Capelei. Acest vârf se ridică din amintitul masiv acoperit cu păduri de foioase ca o stâncă golașă, dreaptă, cam la 1 000 de metri⁸⁷ deasupra orașului aflat deja la aproape 1 800 de picioare⁸⁸ deasupra nivelului mării; ca urmare a poziției sale cu totul izolate și deoarece depășește toate celelalte picioare de munte din apropiere, asigură cea mai bună panoramă asupra întregului ținut.

Ca urmare, nimeni dintre cei care vizitează Brașovul, chiar dacă mai înainte s-a ferit de orice ascensiune montană, nu trebuie să neglijeze să facă drumul până acolo. Acesta este cu adevărat comod și trece în serpentine lungi peste înălțimea care, de jos privită, pare de neurcat. Totodată, cea mai mare parte a muntelui este într-o umbră plăcută, din cauza pădurii dese de fagi.

După un drum cam de douăzeci de minute în răcoarea binefăcătoare a dimineții am ajuns în vârf și am pășit pe lângă parapetul care tocmai fusese adus acolo pentru a proteja <orașul>, deoarece vârful de stâncă pe care ne aflăm aproape că atârnă peste oraș. Ce privire îngrozită către hău ne-a fost astfel îngăduită!

p. 104 Dedesubt se afla Brașovul, încă pe jumătate adâncit în somn. Doar câteva hornuri, la care aproape că poți să privești, își trimit norii de fum prin albastrul deschis al dimineții până la noi. Și în câteva curți, asemănătoare unor pătrate minuscule, sunt semne de viață și ca într-un mușuroi de furnici în care un băiețandru curajos și-a înfipt bastonul, apar, când aici, când acolo, făpturi negre, mărunte. Iată că se ridică și sublimul rege al zilei peste orizont; conturul până acum neclar al munților capătă trăsături clare, evidente, // ceața din câmpiile depărtate se risipește, acoperișurile de jos strălucesc, noaptea a trecut, ziua se ridică iar, ca o învingătoare. [...]

Indescribibil de impunătoare îți apar în față vârful munților, mai cu seamă Bucegiul și Piatra Craiului. [Considerații poetice despre maiestuoșitatea munților.]

Ce contrast formează câmpia acolo departe, cu satele ei strălucind, câmpurile cu roade de diverse culori, cu drumurile care înconjoară până departe calea ferată și

⁸⁶ Zinne, auch Kapellenberg.

⁸⁷ 1 500 Fuss.

⁸⁸ 625 metri.

dealurile acoperite cu păduri dese de foioase! Într-o parte o priveliște care ne trimite cu gândul la cât de efemer este pământul, aici una care ne redă pe de-a-tregul viața cea caldă!

În timp ce, plini de mirare, priveam spre depărtări, peisajul s-a schimbat și la picioarele noastre. Orașul drag s-a trezit între timp cu totul și piața, mai ales, oferă o priveliște de neuitat. În spațiul ei restrâns se înghesuie făpturi întunecate, // p. 105 colțuroase și în curând se formează în unele locuri câte un ghem, pentru a se separa și a se strânge apoi laolaltă într-un alt colț. Desigur că în această învălmășeală de jos există destule lucruri interesante. De aceea dorim să ne părăsim punctul minunat de observație și să ne amestecăm iarăși printre cei de jos. Drumul bun ne conduce comod, într-o oră și jumătate, înapoi.

Dar înainte de a începe plimbarea noastră prin Brașov, trebuie să spun un cuvânt despre însoțitorii mei. Știți că nu există, pentru Transilvania, un Baedeker⁸⁹ sau orice alt ghid satisfăcător de călătorie. Cine a întreprins deja o călătorie într-o țară necunoscută știe deja ce vreau să spun. Chiar dacă, deja de acasă, s-a orientat bine despre țară și oameni, încă rătăcește mult, irosește mult timp, pierde mulți bani și adesea nu vede tocmai atracțiile. Este de aceea un sfat important de a obține recomandări pentru Transilvania.

Din păcate tocmai pe acestea nu am putut să le obțin; totuși am știut să mă ajut. Sunt totuși în Transilvania germani, frați așadar, și astfel te poți descurca pe cont propriu și fără recomandarea unei a treia persoane. Într-adevăr, nu există oameni mai prietenoși, prevenitori, inimoși decât dragii noștri compatrioți din oricare colț ascuns de lume; și chiar dacă o dată cu vechile ziduri și vechea ospitalitate a fost mai mult sau mai puțin înlăturată, deși mai degrabă a ieșit din modă, tot a mai rămas ceva – trăsătură importantă în inimile fiecărui transilvănean adevărat. // p. 106

Deja la Sibiu intrasem fără prea multe vorbe într-o librărie germană și m-am prezentat proprietarului acesteia. Acesta nu doar că mi-a enumerat, cu mare prietenie, care sunt toate atracțiile orașului și împrejurimilor și mi-a dat alte asemenea ponturi, ci în ziua următoare m-a însoțit personal în excursiile pe care le-am descris mai sus, la Cîsnădie și Cîsnădioara, și mi-a fost în toate privințele o călăuză dragă și de neuitat. Și mai bine mi-a mers la Brașov, la a cărei ospitalitate nu mă voi gândi niciodată fără emoție.

În tot timpul călătoriei prin Transilvania m-am întâlnit, fără intenție, cu un domn în vârstă, cu o aparență distinsă. Remarcabil, oriunde ajungeam era și el mereu acolo. Astfel încât m-am prezentat singur la Brașov și am avut plăcerea de a mă găsi în fața unui consilier superior de la curtea de apel din Zara⁹⁰, din Dalmația. La propunerea mea a urcat cu mine pe Tâmpa și a fost atât de încântat de companie încât și-a permis să îmi ofere să mă bucur de toate recomandările remarcabile de care dispunea. Astfel că am mers împreună la unul dintre cei mai influenți și

⁸⁹ Ghid turistic tipărit apărut în 1827 la Koblenz, fondat de Karl Baedeker (1801–1859). Inițial menit turiștilor din regiunea Rinului, s-a extins treptat la toată Europa. Prima ediție în limba engleză a apărut în 1861. Din 1872, redacția s-a mutat la Leipzig.

⁹⁰ Astăzi Zadar, oraș în Croația.

învățați bărbați din oraș, care este, într-o singură persoană, proprietar al unei litografii și tipografii de cărți, redactor la „Kronstaedter Zeitung”⁹¹, președinte al camerei de comerț și orator, adică întâi stătător al deputaților orașului⁹². În ciuda muncilor extraordinare cerute de funcțiile acestui om și în ciuda faptului că era deja în vârstă și că avusese parte de o rană grea la mână și purta brațul într-o eșarfă. și-a p. 107 închis imediat pupitrul și a început să se plimbe cu noi. [...] //

<Orașul Brașov> are, după cum am amintit deja, străzi moderne, cu adevărat curate, cu unele magazine elegante. Dar deși totul este ca în Apus, în multe alte lucruri încă mai sălășluiește Orientul. Printre altele, aici se regăsesc deja banchierii străzii, care șed pe scăunele joase în fața unor cutii mici de sticlă în care se văd monede de aur și argint, podoabe vechi de aur și altele asemenea.

Dar deosebit de interesantă este românimea⁹³, care aici neapărat îți sare în ochi. Căci la Brașov trăiesc cam 10 000 de membri ai acestui neam. Am arătat deja mai devreme că aceștia sunt aici așa-ziii promotori ai culturii pentru ceilalți conaționali ai lor. Un număr mare aparține stărilor sociale mai bune, vorbește germana și face, prin haine, obiceiuri și altele, o impresie cu totul europeană. Pe câțiva dintre cei mai de seamă reprezentanți ai progresiștilor români îi vom regăsi mai târziu. În poporul de jos aproape că nu mai întâlnim tipurile sălbatice, așa cum ne-au apărut la Petroșani. Portul este încă cel național, dar nu este lipsit de frumusețe, mai mult, mai cu seamă în ceea ce privește femeile <este> foarte plăcut. Acestea din urmă poartă capul înfășurat, întocmai ca și turcoacele, într-un batic de muselină, subțire, alb, foarte curat, din care răsare, în cel mai fericit mod, fața adesea foarte frumoasă, cu tenul întunecat și ochii negri, strălucitori. Astfel că fac p. 108 mai degrabă impresia unor călugărițe; // piața plină de asemenea făpturi la orele de dinainte de amiază lasă impresia curții mari a unei mănăstiri.

În treacăt fie spus, aici am găsit pentru prima oară la românce și podoabe cu gust. Monede de aur, mai mici sau mai mari, erau înșirate pe un lanț și așezate în jurul gâtului și cefei. Peste cămașa și fusta multicolore, această podoabă originală arăta deosebit de bine. Mi s-a povestit că unele românce poartă în acest mod, în jurul gâtului, toate bijuteriile și averea lor întreagă.

Pe lângă aceasta, româncele sunt soții deosebite. Nu doar că primesc cu răbdare bătăi de la soții lor, ci văd în acestea chiar dovezile lor de iubire. „Nu m-a bătut niciodată”, sună nu arareori plângerile lor – cu siguranță o curiozitate care amintește mai puțin de Apus, cât de locul de jos al femeii din Orient.

Orientală este și „piața”⁹⁴, o construcție mare, dacă nu chiar frumoasă, după modelul bazarului oriental. Mărfurile sunt ordonate aici după obiceiul oriental. La o intrare în hale sunt lânării, într-o alta pielăria, unde ochiul este atras de chimirele late, colorate, scânteind ca aurul, <puritate de> bărbații români. De la aceste treburi

⁹¹ Ziar apărut din 1846.

⁹² Probabil Johann Gött (1810–1888), tipograf, ziarist și primar al Brașovului din octombrie 1876. Gött era născut în Germania și ajunsese în Transilvania în urma călătoriilor făcute în timp ce era calfă de tipograf.

⁹³ *Walachentum*.

⁹⁴ *Kaufhaus*.

materiale ne îndreptăm acum pașii către frumoasa biserică evanghelică principală⁹⁵ din apropiere.

Aceasta, construită deja între 1385–1425, din cărămidă cubică, în stil gotic, cu un turn neterminat era inițial atât de bogat împodobită încât toată lemnăria dinăuntru, inclusiv figurile celor 12 apostoli din navă, erau aurite. // După incendiul din 1689 însă toată construcția s-a înnegrit, ceea ce i-a conferit o înfățișare mândră, dar austeră. p. 109

Să intrăm acum în interior, iar arcadele înalte, lipsite de podoabe, fac o impresie puternică. Fără să vrei găsești aici ceva din ființa protestantă, al cărei caracter este tocmai simplitatea și spiritualizarea serviciului divin. [...] O singură podoabă bogată are această adevărată casă a Domnului în altarul său. Aceasta este sculptată în lemn de stejar, în stil gotic, de renumitul xilograf Schönthaler⁹⁶ din Viena și este de o înălțime impunătoare și de o eleganță zveltă. În mijlocul operei de artă ce constă din mai multe turnuri gotice se află o lucrare remarcabilă a pictorului bine cunoscut și la noi la Dresda, Martersteig⁹⁷ din Weimar, <care-l reprezintă pe> Iisus Hristos și în jurul Lui credincioșii și mărturisitorii de pe pământ, așteptând și primind ajutor. Acest altar ridicat în 1866 a necesitat costuri de 20 000 de guldeni⁹⁸.

Demne de remarcat în această biserică sunt și veșmintele de cult, vechi și frumoase, precum și marea orgă construită între 1836–1839 de Buchholz⁹⁹, din Berlin; <este> a treia ca mărime din lume. Călăuza noastră cea simpatică l-a adus chiar și pe organist, alături de ajutoarele nu mai puțin necesare, și astfel ne-a pregătit o tratație remarcabilă, printr-o lucrare cântată de o mână de maestru. [Descrie melodiile auzite la orgă]. // Cântecul a crescut iar cu o bărbăție recâștigată și în entuziasmul nostru înflăcărat, spre surpriza noastră, din înlănțuirea de sunete și-a făcut drum melodia: „Răsună o chemare ca un tunet”¹⁰⁰. Departe de patrie, pe pământ străin și totuși dat nouă din inimi germane, acest cântec triumfal al noului imperiu german, totul mi-a făcut o impresie care acolo, în casa Domnului, mi-a adus în ochi lacrimi de emoție și care va rămâne cu mine, de neuitat fiind, toată viața. p. 110

Dar mai erau încă multe de văzut așa că după masă am plecat imediat, de data aceasta cu și mai mulți însoțitori. Onorabilul nostru președinte luase cu el pe unul dintre românii cu care era prieten, unul dintre cei mai bine situați și inteligenți negustori ai orașului; căci acum trebuia să vizităm cartierul românesc, orașul de sus.

Trecând pe lângă noua școală de fete, care, după mărime și stilul arhitectonic remarcabil, face mai mult impresia unui teatru frumos, am ajuns la gimnaziul românesc, o construcție mare, adăpostind mai multe sute de elevi, prevăzută cu o

⁹⁵ Autorul se referă la Biserica Neagră.

⁹⁶ Franz Schönthaler (1821–1904), specializat în decorarea arhitecturală a interioarelor. Altarul pentru Biserica Neagră din Brașov a fost sculptat în 1866 la Viena.

⁹⁷ Friedrich Wilhelm Martersteig (1814–1899), pictor istorist german.

⁹⁸ Guldeni sau florini, monedă din aur sau argint care a circulat în multe țări din Europa.

⁹⁹ Carl August Buchholz (1796–1884), constructor de orgi.

¹⁰⁰ „Es braust ein Ruf wie Donnerhall”, primul vers al marșului „Wacht am Rhein”, text din 1840 de Max Schneckenburger, melodie din 1854 de Carl Wilhelm; după 1870–1871, imn neoficial al Germaniei.

aulă frumoasă și cabinete științifice. Toată onoarea românilor care au ridicat această construcție minunată din mijloacele lor proprii, limitate, au făcut-o să existe cu mari sacrificii și unde, alături de româna maternă, se îngrijesc, cu prevedere conștientă, < să se învețe > germană înainte de toate.

p. 111 Ce mai trebuie spus, când auzi că guvernul maghiar a confiscat 8 000 de florini, pe care conașionalii din România îi strânseseră acolo pentru această construcție, // cu observația că: nu e nevoie de pomeni din țări străine – și nu a dat din propriile mijloace nici un bănuț pentru meritoria întreprindere! Care națiune e mai sus, aparent civilizații maghiari sau românii pe care îi consideră deliberat a fi barbari rău famați? Aceștia din urmă fac bine, atât cât cunosc și pot, greșind de cele mai multe ori din necunoaștere; pentru maghiari însă este valabil < proverbul >: „cine cunoaște binele și nu îl face, este demn de o îndoită pedeapsă”.

În cele ce urmează ne vom îndrepta atenția asupra bisericii românești, așadar a celei ortodoxe¹⁰¹, care se găsește nu departe de aici. Aceasta, ridicată deja în 1392¹⁰², face o impresie foarte plăcută de afară. Turnul principal, flancat de alte trei turnuri mai mici, < este cel > original și prezintă un mozaic frumos, alcătuit din piese mici, emailate.

p. 112 Înăuntru, unde ne așteptata deja preotul, un om plăcut, cu o barbă mare, încunoștiințat deja de sosirea noastră de către buna noastră călăuză, ne-au întâmpinat pereții goi și doar corul înalt, cu altarul face o impresie cât de cât bună. Deosebit de impresionante sunt marile fresce ale sfinților, din care iese la iveală doar pictura feței, în timp ce peste restul făpturii atârnă veșminte de aur și argint, care pot fi scoase. La unele dintre aceste fresce erau agățate câte o grămadă de mâini micuțe, ochi, urechi, picioare și inimi din argint iar preotul a observat că „asta au donat oamenii aici, ei își așteptau de la icoană vindecarea, căci este făcătoare de minuni, după cum o consideră poporul”. Zidită lângă această biserică se găsește încă o bisericuță străveche, // împodobită cu totul cu lemn și icoane pe lemn, de o mare valoare istorică¹⁰³.

După ce am mai hoinărit pe alte câteva străzi sărmene, dar curate, din mahalaua românească, ne-am îndreptat pașii în cele din urmă către cea mai iubită destinație de plimbare a brașovenilor. o poiană frumoasă din pădurea de pe dealurile de sub munte. Acest punct este deosebit de interesant prin faptul că aici, primăvara, Brașovul își ține serbările populare și pe cele ale copiilor^{104bis}. Mii de oameni, mari și mici, se așează la umbra stejarilor, fanfarele cântă, se aranjează dansuri și jocuri și pe focuri mari se prăjesc bucăți suculente de carne, iar butoaiele mari de vin alunecă repede pe gât. Asemenea serbări ale lunii mai sunt ținute de obicei și de sibieni în „pădurea tânără” de acolo.

Până acum v-am condus printre cele mai importante curiozități ale Brașovului și astfel am încheiat călătoria noastră prin Transilvania. Căci următorul pas înainte ne conduce peste munți și astfel peste granița a cărei trecere ne va duce

¹⁰¹ *Griechisch-orientalischen Kirche.*

¹⁰² Biserica Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului.

¹⁰³ *Von grossem antiquarischen Werthe.*

^{104bis} Este vorba despre Pietrele lui Solomon.

din Occident în Orient. Dar nu pot părăsi acest oraș german, cel mai îndepărtat <dintre toate>, acest avanpost al culturii și moralei germane, fără a mă gândi cu recunoștință la ultima seară <petrecută acolo>. Amândouă călăuzele mele, și cea germană și cea română, m-au invitat la „cârciuma”¹⁰⁴ lor, pentru a cunoaște astfel această latură importantă a germanității din țară. [Describe atmosfera din localul în care a petrecut ultima seară la Brașov.]

Scrisoarea a VIII-a

p. 115

Călătoria cu trăsura românească de poștă peste munte – Generalități despre trecerea graniței în România¹⁰⁵ – Pericolele din Pasul Timiș – Nori de praf în trăsură – Un student român – Monumentul unui general rus în codrul secular – Cel mai răsăritean punct al limbii germane – Vama românească din trecătoare – Încercarea unui grănicer român de a studia un pașaport german – Țuica de prune, băutura națională românească – Primul „bacșiș” – Sub pereții Bucegilor – Construcția reședinței de vară a principelui Carol – Mânăstirea Sinaia – Principele Carol în balcon – Călătorie groaznică peste abisurile versantului sudic al muntelui – Taverne pe drumurile românești

Marile pregătiri, atunci când se fac sub ochii noștri și când participăm la acestea, ne dau întotdeauna o anume tensiune și surescitare. Asta am trăit atunci când am văzut la Brașov, deja înainte cu câteva ore de plecare, neobișnuita trăsură de poștă care era pregătită pentru călătoria prin pasul Timiș¹⁰⁶. Această <trăsură> prezenta trei compartimente pentru primirea pasagerilor, unul în față, altul la mijloc și un cupeu în spate, totul aranjat pentru zece persoane. Deasupra acestor compartimente despărțite cu totul unul de celălalt se găsea un spațiu mare pentru preluarea bagajelor, care era umplut cu lăzi și cuferi mai mari și mai mici într-un mare tumult și cu multe blesteme în românește.

Circulația pe drumul de munte amintit este una foarte însemnată, mai ales din cauză că în prezent aceasta este singura cale de trecere folosită oficial. După cum se știe, un număr destul de mare de // alte trecători leagă Transilvania de Țara Românească și a fost o vreme când aproape toate erau mult frecventate. Asta era pe când o mare parte din comerțul cu Levantul se desfășura pe drumul cel mai scurt din Transilvania. Dezvoltarea navigației pe Dunăre precum și a celei pe Marea Adriatică, de la Trieste, pe lângă rețeaua de căi ferate a Germaniei, precum și influențele politice le-au făcut să decadă și astfel doar comerțul propriu al Transilvaniei și României trec încoace și încolo peste graniță.

p. 116

¹⁰⁴ *Stammkneipe*, termen ce desemnează o întrunire periodică, într-un local, a unui grup constituit pe diverse criterii.

¹⁰⁵ *Walachai*.

¹⁰⁶ *Toemoesspass*.

Dar chiar și acesta se servea în timpurile mai vechi de pasul Turnul Roșu¹⁰⁷, aflat la o altitudine mai joasă decât pasul Timiș, care este mai abrupt. Abia după ce acesta din urmă a fost ales pentru continuarea căii ferate din România către Transilvania, deoarece acesta este cel mai scurt drum, după ce calea ferată de la București la Ploiești¹⁰⁸ a fost dată în folosință, pasul Timiș este aproape singurul încă folosit, pe de o parte pentru că pentru Brașovul industrial este atât de comod așezat, în timp ce Turnul Roșu, util doar pentru Sibiu, este mort din punct de vedere comercial. Așa s-a ajuns la faptul că aici este necesară o cursă poștală de două ori pe zi, prima pornind la 12 la prânz, cealaltă la 6 seara.

Circulația poștală este în general în mâini românești și nu austriece, fiind totuși într-o situație bună în ceea ce privește atât drumul, cât și trăsurile, caii, vizitii și surugii. Aceștia din urmă sunt chiar călăreți remarcabili, care sunt în stare să conducă din șei înalte, în trap rapid, trăsurile cu opt cai, înhâmați 4 câte 4, peste munții abrupti, coturi de drum ascuțite, prăpăstii îngrozitoare și drumuri adesea p. 117 înguste, fără parapeti, // trebuind să aibă grijă să nu cadă nici cal, nici om.

Iarna, în nopțile întunecate, sub furtunile mortale de zăpadă care în munți se dezlănțuie cu o cu totul altă putere, sau primăvara, când torențele cauzate de topirea zăpezii și avalanșele amenință călătoria, acest <drum> este destul de periculos și îngrozitor. Atunci <călătoria> durează nu arareori două sau trei zile, iar pasagerii sunt expuși <pericolului> de a cădea în abisurile adânci sau de a fi îngropați de vii în zăpada înaltă cât casa, ba mai mult, de a muri de frig sau foame, căci sate sau hanuri prietenoase, chiar orice alte urme ale existenței omenești, nu se întâlnesc la trecerea muntelui sau doar la distanță de câteva ceasuri.

Din contră, vara călătoria este mult mai puțin periculoasă, chiar dacă nu poate fi evitată durata ei de 16 până la 18 ore, în noapte, cu toate inconvenientele sale. Căci cel puțin din punctul de vedere al siguranței nu există nici o teamă. Deja de ani nu s-a mai întâmplat nimic aici. Căci, în cele din urmă, tot drumul este păzit de armată, iar în timpul nopții, din loc în loc, există focuri de avertizare. Mai mult, la granița românească urcă un soldat cu o pușcă încărcată, care rămâne însoțitorul nostru până la Ploiești. Căci adesea poșta duce multe mii de taleri dintr-o parte într-alta. Desigur, nu se poate spune că aceste ținuturi sunt cu totul sigure.

Toate aceste așteptări și considerații mi-au provocat, după cum am spus, o anumită dispoziție neplăcută: atunci când am văzut în fața mea trăsura de poștă, p. 118 roșie, prost construită, ca o Arcă // a lui Noe. Totuși zarurile fuseseră aruncate. Să las în urmă tot drumul lung făcut prin Transilvania – acesta era tot un gând îngrozitor. Dincolo, în Orient, trebuie să continue călătoria. Bine măcar că am ales, cu curaj, cel mai scurt și mai confortabil drum!

Până la Ploiești, drumul costă 24 de franci (căci în toată România a fost introdus ca monedă francul), ceea ce nu este prea mult când te gândești că se schimbă caii de patru ori. Mi-am ales, pentru a putea vedea mai bine, cupeul cel mai din spate, doar pentru că dacă te urci în spate și șezi în direcția călătoriei ai

¹⁰⁷ *Rothenthurmpass.*

¹⁰⁸ *Plojeschti.* Linia ferată București–Ploiești a fost deschisă la 25 septembrie 1872 când a fost inaugurată clădirea Gării de Nord din capitală.

parte de priveștiștea deplină și <de asemenea> poți coborî și urca repede. Priveștiștea s-a dovedit scumpă, în cele din urmă, după cum vom vedea în curând.

La ora 12 punct, 8 bidivii sălbatici, puternici, frământau pământul gata de plecare; cu inima grea și pentru că trebuia să părășesc Brașovul, drag mie și de încredere, am urcat și am pornit în galop. Orașul mândru și-a arătat încă o dată întreaga măreție, apoi a dispărut în spatele Tâmppei la fel de repede cum, cu câteva zile în urmă, a apărut în fața noastră ca un miraj. Doar acum am avut vreme să îmi privesc tovarășii de călătorie cu care trebuia să conviețuiesc toată după-amiaza, noaptea și dimineața următoare. Aceștia erau doar doi, un german din Transilvania, după aparențe farmacist la Ploiești – un bărbat tânăr foarte drăguț, solid, și un român din preajma Bucureștilor. Mai înainte vreme moșier și negustor de produse, acesta din urmă își dăduse întreaga avere în arendă și, se pare, studia la Paris; asta înseamnă că mergea acolo, // în fiecare an, cu câteva mii de taleri pentru a se bucura de viața liberă, lipsită de obligații a studentului, fără a se îngriji de obligațiile unuia, anume de învățatură și muncă. p. 119

O asemenea existență studentească în marea reședință a Occidentului a devenit un soi de modă printre cei mai tineri români aleși și se potrivește cu întreg felul de a fi al acestei națiuni; vom dobândi o impresie mai adâncă la București, capitala lor. Altfel, numitul tovarăș de călătorie era un om cu adevărat amabil, care era destul de bun și la limba germană. Am găsit deosebit de comice exasperările lui față de diferitele neplăceri ale călătoriei, cu care acest fiu al luxului și al confortului parizian nu era obișnuit. Aceste încercări au apărut îndată după plecarea din oraș.

În această parte de sud a țării trec adesea săptămâni fără să plouă. Așa a fost și în anul acesta, iar praful era înalt de un cot pe drumul militar larg și lipsit de umbră. Totuși, mânați de strigătele continue și de biciul lung al vizitiului lor, caii țărănești nu au renunțat la trapul alert nici în afara orașului și astfel trăsura a fost învăluită în nori de praf neobișnuiți, ca o ceață, care nu stânjenea doar vederea, ci pătrundea prin toate deschizăturile și ne stânjenea respirația. Din fericire această situație enervantă s-a încheiat atunci când am ajuns în pădure, totuși ne mai stânjenea ori de câte ori se schimba direcția vântului de munte.// p. 120

Niciodată în viața mea, nici chiar ca student, când setea este cea mai greu de domolit, nu am avut gâtul atât de uscat ca în această călătorie, din păcate negăsind nici cele mai mici mijloace de a stinge focul. Un singur pahar de bere proaspătă din patria îndepărtată m-ar fi împropătat! Dar aici era doar natura, în cele din urmă doar natura puternică, înălțătoare. Pe versantul de sud al muntelui aceasta este și mai diversă decât pe pantele de nord, căci toți munții, așezați pe rânduri paralele (așa cum sunt cei mai mulți din lume) sunt mai abrupti și mai erodați către sud. Călătoria a fost, până în trecătoare, monotonă, în ciuda măreției.

Din pădurea joasă de foioase la care am ajuns cam o oră după ce am plecat din Brașov am intrat într-o pădure întunecoasă de conifere pe care nu o vom mai părăsi până la ieșirea din trecătoare. Ne-a înconjurat în liniște din toate părțile, nedând nicăieri semne de viață și mișcare. În curând talpa văii s-a îngustat până <a devenit> un defileu împădurit pe care doar trăsura găfâia mergând înainte, pe drumuri într-un zig-zag nesfârșit, unde adesea ele erau la doar câțiva coți unul peste

celălalt. Ca urmare a acestui fapt tot săream pe ușa din spate din cupeul nostru și așteptam mai sus trăsura, căci tot scurtam din serpentine. Astfel că nu doar ne-am umplut plămâni plini de praf cu aerul pădurii, ci și ne-am lăsat ochii să se bucure în voie de măreția naturii. Căci în spatele întinsei păduri montane se ridicau de amândouă părțile colți de stâncă care ofereau un spectacol minunat.

p. 121 Într-un loc ceva mai deschis am găsit, în mijlocul singurătății pădurii, monumentul unui // general rus care, în anii revoluției a fost împușcat aici în luptele cu rebelii. [...]

În cele din urmă apare totuși o oază plină de viață în această liniște mormântală a pădurii seculare; este ultimul post austriac de pază, o așezare ce constă din doar câteva case, în care se intră printr-o poartă mare. Trebuie să pară destul de ciudat faptul că în timp ce în toată lumea civilizată s-a renunțat la pașapoarte, aici acestea se mențin încă. Toți călătorii trebuie să părăsească trăsura și să aducă pașapoartele. Eu eram singurul care avea un pașaport german care părea aici destul de necunoscut, față de cel austriac, prin forma sa de cărticică, astfel încât domnii slujbași, care mă considerau poate un ofițer prusac în civil, iubitor de jocuri de cărți și cu dorințe de anexiune, mi-au aruncat câteva priviri pline de neîncredere.

p. 122 În general, aceștia mi-au arătat un comportament destul de neprietenos. Totuși, la modul lor de viață acest lucru este destul de ușor de explicat. Căci nu doar că sunt lipsiți de orice formă de cultură, iar iarna sunt adesea înzăpeziți cu săptămânile; nu duc nici lipsă de pericole și de corvezi. Această graniță are încă parte de o contrabandă extinsă și adesea nu lipsesc bătăliile sângeroase și dacă acestea nu se desfășoară aici, pe acest drum accesibil, se întâmplă pe potecile întortocheate ale sălbăticiiei stâncoase, unde vulturii și lupii așteaptă // sfârșitul înclăștărilor pentru a se hrăni cu cadavrele. Și ce viață, pentru câteva sute de guldeni! Asta explică duritatea și grosolănia din purtarea lor; dar limba lor sună cu adevărat ca o desfătare, căci este ultima oară când auzim, oficial, sunete germane, căci trecem prin cel mai răsăritean punct al limbii germane.

După ce am trecut iarăși prin poarta de ieșire, ocupată de santinele, mergem tot înainte, totuși observi deja că ajungi repede pe înălțimi, iar pădurea deasă devine tot mai golașă, stâncile abrupte se apropie tot mai mult și se ivesc, fie pe stânga, fie pe dreapta, din desiș. Această pădure, dacă ar fi la noi, ar reprezenta, la întinderea ei, o valoare fabuloasă, dar aici trunchiurile îmbătrânite se prăbușesc neluate în seamă și folosesc doar drept hrană pentru animalele mici, cu trunchiurile lor putrezite.

În cele din urmă se ajunge la cel mai înalt punct al pasului Timiș și trecem iar printr-o poartă care ne conduce la vama românească; astfel am făcut și primul pas în Orient. De asta îți amintește grănicerul pe care îți cade imediat privirea. Pe cap poartă o căciulă de lână înaltă, aplecată în față, neagră, în timp ce piciorul îi este învelit într-un soi de sandală. Piese de uniformă largi, albe, cu petlițe albastre, îi învelesc trupul. În mână ține însă destul de stângaci o carabină germană. Tot omul este o imagine a lipsei de cultură orientale, peste care este aruncat ceva mărunțiș occidental, aproape caricatural. Dar și spectacolul pe care îl oferă curtea largă a

vămii este unul cu adevărat oriental. Acolo zac sau stau în picioare, pe lângă căruțe de transport încărcate până sus, vizitii // smezi, strănși în grupuri colorate, fumând și sporovăind, în timp ce turme de porci hirsuți se plimbă în jurul făpturilor sălbatice, așteptând lungile și plicticoasele formalități vamale. p. 123

Trăsura noastră, lângă care se postaseră soldații, devine imediat, desigur, obiectul interesului general și doar cu greu ne facem drum printre grupurile curioase pentru a lăsa să se facă formalitățile de pașaport și control al bagajelor. Acestea se fac aici cu destul de multă atenție. Un român posac a răscolit mai întâi totul în cușorul meu, în timp ce un altul se străduia într-un chip cu adevărat comic să studieze conținutul pașaportului meu, fără a putea însă trece de primele litere. În cele din urmă mi l-a dat înapoi cu o mină foarte mirată. Un vizitiu din Brașov care adusese un domn, dar nu își procurase un pașaport, a trebuit să își lase pasagerul dezorientat aici în deșert și să plece înapoi. – Spre bucuria noastră am găsit cel puțin, printre căsuțele mici ale vămii, un han în care am căpătat, în timpul șederii de o jumătate de ceas, un vin prost și un șnaps de prune revigorant, limpede ca apa, o băutură națională mult iubită.

În sfârșit – era ora 5 după-amiaza – în locul celor opt cai murgi plini de sudoare, care ne aduseseră, au fost înhămați tot atâția cai albi, puternici, fostul vizitiu a cerut un bacșiș, care mi-a apărut aici pentru prima oară sub numele de „bacșiș” – și care mai târziu mă va însoți în Turcia până la epuizare – noul vizitiu a sărit pe capră, un soldat a deschis poarta și înainte în plin galop, către marea și necunoscuta Românie.// p. 124

Ținutul a devenit dintr-o dată altul. Culmi frumos împădurite se înalță pe amândouă părțile <drumului>; în spatele lor se ridică, abia acum devenit vizibil, masivul neobișnuit, întunecat, cu colți de stâncă sălbatici, al Bucegilor, în apropierea căruia vom rămâne mai multă vreme. Dar pe lângă noi curge, prin valea îngustă, un pârâiaș năvalnic, care, cu cât înaintăm, devine tot mai mare și mai ușor de văzut, făcându-se și mai ușor de observat datorită zgomotului pe care îl face. Mereu ne trece prin față, cu repeziciune, această natură incomparabilă, până când, după o călătorie cam de o oră, ne oprim brusc, pentru a îngădui cailor o clipă de liniște.

Acest loc este ales însă ca pentru noi, pentru a admira mai bine priveliștea, căci acum am ajuns direct sub pereții perfect drepecți ai amintitului munte. Ochiul cuprinde dintr-o singură privire numeroasele vârfuri și hăuri, porțiuni drepte și prăpăstii, o imagine cum doar arareori vezi. [...] // p. 125

Prin acest spectacol care se schimba mereu am ajuns în curând într-un loc interesant. În mijlocul sălbăciei munților, unde nu se aude nimic altceva decât șipotul râului sălbatic, am zărit pe o pășune înconjurată de pădure sute de muncitori. Acolo se șapa, dincolo se bătătorea, pământul era scos și se făceau nenumărate cărămizi. În unele locuri se înălțau deja ziduri începute, care trădau un plan mareț. Ce poate fi asta? Principele Carol al României¹⁰⁹ își construiește aici o imensă reședință de vară, căci și-a ales deja de mult acest ținut ca destinație.

După ce trecem de colțul pe care îl face drumul, vedem înălțându-se în fața noastră, așezată pe un deal abrupt, mănăstirea Sinaia¹¹⁰, unde principele își face în

¹⁰⁹ Carol I (1866–1914) începuse construcția castelului Peleş în anul 1873.

¹¹⁰ Construită de spătarul Mihail Cantacuzino între 1690–1695.

fiecare an vilegiatura, până la terminarea palatului său. <Mănăstirea> este o construcție simplă, alungită, pe care o împodobesc doar câteva balcoane și câteva turlă grecești ridicate peste acoperiș, cu cunoscutele cruci, formate din două brațe. Podoaba principală însă nu au făurit-o aici oamenii, ci natura. În fundal colții sălbatici ai Bucegilor, mai aproape păduri bogate de foioase, totul înconjurat de pârâul repede și de căruțele de transport care străbat drumul; acesta este un ținut în care poți fugi de lume și care totuși, văzut ca de departe, este o fereastră către p. 126 preocupările lumii, // care te asigură că pe minunatul Pământ nu poți găsi ceva mai bun și ai frumos.

Aici am avut revelația, pe care am avut-o adesea și în Elveția sau Italia, dar de data asta s-a întărit, și anume că spiritul de observație mereu ager, demn de admirat, al călugărilor găsește mereu cel mai frumos punct al unui ținut pentru așezările lor. Altfel, chiar dacă <acești călugări> își pierd toate cunoștințele și abilitățile, geniul acesta nu le poate fi negat. Călugării ortodocși români își depășesc cu mult colegii occidentali catolici¹¹¹ în grosolănie și prostie, dar, remarcabil, au și ei acest simț al frumuseții naturii. Din cele spuse, orice călător poate prelua sfatul ca, în țările catolice, să-și îndrepte pașii oriunde vede o mănăstire sau loc de pelerinaj încoronând o înălțime, căci acolo va găsi mereu o priveliște care îl va răsplăti. [...]

În treacăt fie spus, iată ce poate să facă un principe prin simpla sa apariție și prezență. Mai la vale de mănăstirea Sinaia, de când Carol se instalează acolo în fiecare an, nu doar că un număr însemnat de oameni aleși de la curtea sa și-au construit vile impozante, ca și cum nu ar putea trăi acolo unde soarele nu își revarsă mila asupra lor, mai mult, deja a apărut aici și un hotel frumos și bun, în timp ce un altul este în construcție; și toate acestea într-un ținut unde în urmă cu puțini ani doar strigătele vulturilor și puțin melodioasele imnuri ale călugărilor îi întrerupeau p. 127 marea singurătate. Chiar trăsurile noastre greoaie de poștă trebuiau // să prezinte un omagiu stăpânitorului țării și s-a oprit pentru un sfert de oră la amintitul hotel, pentru a prelua și preda scrisori și altele asemenea; pentru noi a fost o binefacere, căci am putut să ne dezmoțim încă o dată mădularele greu încercate și, mai cu seamă, să ne așezăm mai bine în inimă imaginea unică a mănăstirii.

Și ce mai priveliște! Sus pe turlăle fantastice de tablă ale mănăstirii, ce străluceau ca argintul, strălucește ultima rază a soarelui la zenit, care îmbrățișează tot peisajul cu lumina sa aurie. Dar apusul durează prea puțin în această vale. În curând umbrele amurgului se întind peste tot și lasă să se întrevadă din pădurea imensă doar clădirea albă a mănăstirii, în timp ce sus, pe vârfurile rigide ale Bucegilor încă mai zăbovesc câteva raze de soare ce dau un licăr ruginiu chipului palid al uriașului <munte>. [...]

Peste toate acestea, pentru noi, germanii, priveliștea mănăstirii mai are o importanță aparte. Căci deja la sosirea noastră, sus, într-un balcon, s-a arătat o siluetă bărboasă, într-o uniformă de general cu multe fireturi, înconjurată de domni plini de panglici și decorații. Ni s-a spus că ar fi fost principele. Dar și dacă nu ar fi

¹¹¹ Autorul era teolog protestant.

fost. știm totuși că o inimă germană bate sus, în acele ziduri, și asta ne însuflețește și ne amintește de casă în mijlocul unei țări străine și în împrejurimile sălbatice. Dar vom auzi mai multe despre prințul Carol, care, se știe, este un Hohenzollern, și despre soția sa la București. Acolo ne grăbim acum în trăsura noastră de poștă, // p. 128
mai departe în noaptea ce vine, care, din fericire, va fi în curând luminată de cea mai puternică lumină a lunii. Căci, până la câmpia românească, încă mai avem de coborât, ba chiar cea mai periculoasă parte a călătoriei abia începe.

Râul de lângă noi intră în curând într-un defileu îngust, printre stânci înalte de mai multe sute de picioare, pereți abrupti care sufocă drumul. Acesta este, prin urmare, nevoit să urce pe pereții muntoși. De aici vine caracterul îngrozitor pe care, de acum, îl vom întâlni pentru mai multe ore. Fără întrerupere merge drumul peste abisurile cele mai înfricoșătoare, adesea stâncile fiind direct perpendiculare pe drum. Mai mult, nicăieri nu a fost instalat vreun parapet protector, deși trăsurile sunt mereu în viteză. Se adăugă și podurile de lemn, slăbite, pe care trecem peste mai multe pâraie care vin direct din munte și care se avântă spre râul pe care doar îl mai auzim mugind, dar pe care nu îl mai putem vedea în hăul înfricoșător.

Cel mai înfricoșător loc urmează acum, chiar acolo unde cel mai frumos dintre aceste pâraie vine la vale. Aici s-a construit de curând un pod de piatră peste gura de vale adâncă în care fierbe apa înspumată. Doi piloni puternici, din cărămidă, de forma unor cuburi imense susțin totul. Dar pârâiașul, care acum vara are un debit de apă neînsemnat, a venit cu așa o forță primăvara, după ce se terminase construcția, încât unul din piloni a fost deplasat cam 20 de coți¹¹² și atârna amenințător peste prăpastie. Astfel că aici a fost aruncat din nou un pod de lemn, provizoriu, // care este însă atât de nesigur, încât pasagerii trebuie să părăsească p. 129
trăsura și să îl treacă pe jos.

Focurile de înștiințare, cu strălucirea lor roșie lipsită de viață, dau încă o nuanță neobișnuită muntelui înfricoșător. Se adaugă la aceasta românii înarmați care depășesc din când în când trăsura ca niște stafii, pe caii lor micuți, și care ne amintesc că cine scapă aici de pericolele naturii sălbatice, poate totuși cădea în mâinile oamenilor.

Pe noi nu ne-a copleșit nici o suferință, dintr-o parte sau alta, și către miezul nopții aveam muntele înapoia noastră. Inima bate iarăși liniștită, după această călătorie plină de suspans și frumusețe, cum nu am mai trăit o alta, iar o oprire scurtă, pe care trăsura a făcut-o la o cârciumă românească de pe marginea drumului ne-a dat posibilitatea unei băuturi întăritoare. Da, vinul era bun în coliba amărâtă, joasă, înnegrită de funingine și murdară, dar bărbați cu o făptură neobișnuită care ne cântăreau curioși cu ochii lor strălucitori ne-au gonit repede în căminul nostru provizoriu din spatele trăsurii, care a pornit din nou în cea mai mare viteză pe drumul drept, prin câmpia largă. Desigur, priveliștea acesteia era interesantă, deoarece era înconjurată de munții ce se vedeau ca prin ceață, iar luna plină se ridica peste întinderea ei liniștită ca un mormânt. Dar natura își cerea drepturile, iar drumul drept de după trecerea răscolitoare a munților i-a scufundat pe toți ocupanții

¹¹² Cot. veche unitate de măsură pentru lungimi egală cu aproximativ 60 cm.

cupeului nostru într-un somn sănătos, din care ne-a trezit, cu duritate, căre ora 4 dimineața, doar intrarea pe caldarâmul neregulat din Ploiești, capătul călătoriei cu poșta.//

Dar decât să ne grăbim mai departe spre capitala românească trebuie să îngăduim trupului obosit o odihnă zdravănă; vom avea parte de un somn comod într-un hotel din apropiere. Așadar, pe curând, în câteva ore!

Scrisoarea a IX-a

Ploiești – O înmormântare românească – Călătorie pe calea ferată de la Ploiești la București – București – Ființa franceză și germanitatea acestuia – O plimbare pe strada principală și magazinele de lux ale acesteia – Soția prințului domnitor și copilul ei – Bulevardul cu Universitatea – O vizită la școala germană – Preoți români ca hoți de vite – Turnul suedezilor – O seară cu învățători germani într-un restaurant german

București, 17 august 1875

p. 131

Ploiești, sau cum îi spun pe scurt locuitorii, *Ploeschi*, ar fi cu greu vizitat de un turist, dacă nu ar fi așezat la capătul mult circulatului pas Timiș. Nu că poziția sa ar fi lipsită de frumusețe; nu, câmpia largă, roditoare, mărginită de lanțul Carpaților oferă o priveliște chiar plăcută. Și orașul însuși este, din mai multe puncte de vedere, interesant; este totuși primul oraș oriental care ne desparte de Transilvania. Dar ceea ce îndepărtează interesul călătorilor <de Ploiești> este prea marea apropiere de București, care se află așezat la doar 10 mile¹¹³ mai departe, către sud-vest. Față de capitala românilor, Ploiești nu este decât o imagine la scară redusă.

Dai deoarece avem timp doar până la prânz, vrem să vedem orașelul mai îndeaproape. Numărul locuitorilor săi se ridică deja la 30 000. Căci orașul este un punct de răscruce al căii ferate deja terminate și în serviciu dintre București // și Brăila-Galați (la Dunăre) și linia București-Brașov, proiectată deja, așadar va înflori repede.

Ca urmare, întâlnești un număr de străzi și case frumoase, nou construite, piețe și magazine și nu numai, dar alături de ele se regăsesc și numeroase fundături murdare, chiar și în părțile moderne întâlnindu-se eleganță și mizerie, lux și murdărie una lângă alta. Acesta este caracterul oricărui oraș românesc, mai ales – după cum vom vedea curând – al Bucureștilor; chiar servește acestuia însuși caracterul întregului popor și al țării, o combinație între civilizația apuseană și degenerarea răsăriteană, după cum e și frontiera <între culturi> pe care este așezată țara.

¹¹³ O milă germană are aproximativ 7 kilometri.

Totuși o asemenea privesc, oricât de jalnică în sine, este pentru noi atât de interesantă prin nouitatea sa încât dorim să facem o plimbare prin oraș. Cum am ieșit pe poarta hotelului, în urechi ne-a răsunat o muzică asurzitoare. Într-o clipă ne-am gândit la un convoi militar. Totuși ne mirăm atunci când, după colț, putem vedea cu ochii noștri spectacolul.

Acolo mășăluiește o fanfară, care, cu tobele și țambalele sale produce un zgomot foarte mare, dar care nu poate avea pretenția de a purta denumirea de „muzică”. În spate merg trei preoți români, cu acoperământul specific al capului, ca un cilindru fără boruri, din care coboară, pe spate, o eșarfă neagră. Expresia fețelor lor nu lasă să se vadă nici întristare, nici severitate, ci privesc curioși în stânga și dreapta. Și totuși direct în spatele lor urmează un cadavru, condus pe ultimul drum. Acesta – era al unei fete tinere – era așezat într-un sicriu deschis, un obicei care stăpânește toată România.//

p. 133

Localnicii, obișnuți cu un asemenea spectacol, nu îl iau deloc în seamă. Dar asupra noastră, care îl vedem pentru prima oară, a făcut o impresie adâncă. Contrastul era totuși prea țipător. În jur viața agitată de zi cu zi, care în Orient produce incomparabil mai multă larmă decât la noi, iar în mijloc fața palidă, frumoasă, a copilei, un mugur doborât de furtună, așezat sub florile și frunzele cu care sicriul era decorat din plin. [...] Aici în România, oamenilor li se amintește și mai mult <de moarte> prin sicriul deschis și totuși sigur nu se gândesc mai mult la moarte decât noi.

Într-adevăr, alaiul a trecut deja de noi într-un pas normal, chiar grăbit, iar viața activă a străzii ne smulge repede din visare. Se știe cu cât te adâncești mai mult către răsărit, cu atât mai mult viața iese din casă în stradă. Tot ce este posibil se face în stradă; negustorul își vinde sau își pregătește marfa oriunde și este atât de adâncit în mica sa muncă, încât nu te bagă deloc în seamă.

Această viață casnică scoasă, să spunem așa, în văzul lumii, această privire liberă în culise este, desigur, deosebit de interesantă; dar deoarece la Constantinopol // ne va fi oferită în și mai mare măsură, doar acolo vrem să ne dedicăm studiului ei mai adânc. Aici vom aminti doar piața de fructe, bogată, care chiar și în acest oraș mic este deosebit de însemnată. Pe sute de mese și locuri de vânzare se află pepeni, struguri, piersici și altele asemenea, stivuite într-o cantitate imensă și în cea mai mare diversitate <de soiuri>; dar și cantitatea de coji de pepene risipite în jur, fructe stricate, sâmburi și alte mizerii, ca și înfățișarea murdară a vânzătorilor pe jumătate goi sunt menite să alunge de la bun început orice poftă. Și piciorul este pus în primejdie, fie de gunoaiile aruncate peste tot, stivuite ici-colo, fie pe pavajul care este acum foarte bun, pentru ca în clipa următoare să prezinte gropi adânci.

p. 134

În plus, aici stăpânește un miros cu adevărat oribil, care se schimbă la fiecare stradă, dar în ceea ce privește efectul său greșos rămâne la fel. Să punem la socoteală și strigătele asurzitoare într-o limbă cu totul de neînțeles – căci aici stăpânesc doar româna și limbile slave¹¹⁴, precum și hainele murdare, astfel încât nici cele câteva mari hoteluri și cafenele elegante nu mai sunt în stare să te impresioneze.

¹¹⁴ *Das Walachische und Slavische.*

Doar împletiturile de paie și trestie, adesea lungi și late de câțiva coți, care aici se găesc cu miile la piață și care, prin curățenie și lucrul elegant, reprezintă articolul principal al comerțului local, merită a fi amintite. Și acum fără întârziere spre București!

p. 135 O caleașcă – și acest articol de lux din marile orașe este cunoscut la Ploiești – ne duce la gară și în scurt timp suntem în vagonul comod, prevăzut, după sistem american, cu un culoar pe mijloc. Despre ținutul pe care îl străbătem în călătoria de două ore // nu se poate spune mult. Nesfârșită se întinde câmpia românească pe amândouă părțile și doar arareori răsar colibe de paie, sărăcăcioase și, mai rar, sate propriu-zise. Și totuși natura a dăruit aici cu amândouă mâinile. Căci este cel mai bun sol din Europa pentru grâne și fructe, care se întind aici peste tot. Dar, în raport cu acesta, doar puține pământuri sunt cultivate cu adevărat, multe sunt încă în pârlăoagă și pășune și nu hrănesc, cu ierburile lor abundente, decât cirezi de vite.

Astfel că am fost fericiți când, în cele din urmă, am ajuns la București. Așteptarea noastră era cu atât mai mare, cu cât marele oraș nu se vede aproape deloc atunci când te apropii cu trenul dinspre nord. Doar numărul mare de trăsuri care se găseau la gară ne-a arătat că ne găsim într-un oraș important. Nici începutul drumului prin acesta nu era menit să trezească mari speranțe. Mai întâi a trebuit să trecem printr-o mahala întortocheată, murdară, în care numărul de tramvaie cu cai, cele mai multe cu două clase, care se preumblau în sus și în jos, era chiar comic.

Dar într-o clipită ne-am găsit pe o stradă cu adevărat demnă de o capitală. Case cu patru sau cinci etaje, zdravene, elegante, se înălțau pe stânga și pe dreapta; se vedeau vitrine strălucitoare și nimic nu mai amintea de murdăria valahor-orientală prin care tot mersesem. În cele din urmă am ajuns în cea mai elegantă parte a orașului, sau mai degrabă în singura parte elegantă, care constă, în tot ceea ce are esențial, dintr-o singură stradă, *strada Mogosoi*¹¹⁵, care, fiind foarte lungă,

p. 136 străbate tot orașul. //

Într-un grad mai mare decât alte orașe orientale se întinde Bucureștiul într-un spațiu care ar fi în stare să cuprindă un milion de oameni. Dar cu excepția câtorva cartiere elegante, cele mai multe străzi nu sunt altceva decât adunători de noroi, ba chiar pe lângă căsuțele mici, desperate, se întind locuri cu totul nefolosite, pe care cel mult câteva vite își caută hrana.

Pe aceste străduțe, pe care poți hoinări cu orele, unde vara stăpânește un praf îngrozitor, iar iarna – deoarece nu sunt pavate – o murdărie dezgustătoare, nu se găsește nimic demn de a fi văzut; căci căsuțele din chirpici cu acoperișuri de paie pot fi întâlnite, la fel de proaste, sau chiar și mai și, în Ungaria. Voi observa doar atât, că și în cartierele cele mai sărace, nu lipsesc bisericile ortodoxe, din care orașul are vreo 400. Se ridică, cu turlele lor de tablă, strălucitoare, din mijlocul celor mai sărmăne cocioabe. Dar, în cele din urmă, impresionează doar de departe; dacă te apropii de ele, sau chiar intri în una, găsești arareori altceva decât o dărăpănătură.

Dar cu atât mai strălucitoare, cu adevărat impresionantă în realitate și cu siguranță surprinzătoare față de orice așteptare este doar marea stradă principală,

¹¹⁵ În original în text. Referire la Podul Mogoșoaiei (Calea Victoriei).

deja amintită, precum și câteva dintre străzile laterale cu care se intersectează. Îmi îngădui să nu o descriu printr-un alt cuvânt decât acesta, atunci când spun: aici este o bucată de Paris și chiar una dintre cele mai strălucitoare, așezată în mijlocul murdăriei Orientului. Același lucru este valabil nu doar în ceea ce privește luxul veritabil parizian, ci și în legătură cu întreg // stilul de viață ce domină aici, care poartă, fără excepție, un luci frantuzesc; franceză este chiar și limba de conversație ce s-a încetățenit aici, de care se slujește chiar și cel mai obișnuit dintre oameni. Franțuzească este aici moda, frantuzesc tot stilul de viață, franceze felurile de mâncare și orele de masă; frantuzești mai cu seamă toate articolele de lux, care, aranjate în magazine luxoase, poartă aproape toate descrierea: „fabricat la Paris”. Se pot da diferite motive pentru faptul că aici s-a încetățenit aproape în exclusivitate elementul frantuzesc. Unul, de suprafață, ar fi că mai înainte nu se știau aici prea multe despre industria germană de lux, ce înflorea pe atunci încetul cu încetul, ci se considera că doar articolele frantuzești, pline de gust, sunt singurele care există și sunt demne de a fi cumpărate. Totuși, mai înainte vreme și în Germania doar „fabricatele frantuzești” erau prețuite și căutate. Ne mai putem mira, că și în zilele noastre, încă mai este așa în teritoriile negermane?

p. 137

Motivul interior, adânc înrădăcinat, însă, este faptul că sângele fierbinte românesc s-a simțit adaptat mai bine elementului frantuzesc ușor, fervent, decât celui german, ponderat, rece, nemaiadăugând faptul că se temeau de forța ființei germane, o frică care le-a crescut desigur față de principele lor german.

Totuși, guvernul conștiincios al acestuia din urmă și recenta reînnoire deplină a Germaniei, atinsă prin forțe proprii, au crescut respectul față de noi al acestor prieteni ai francezilor, astfel încât fețele onorabile ale orașului vorbesc deja în cercurile lor limba germană și îi pun pe copiii lor să o învețe. În general, germanii care trăiesc aici au avut destulă putere să se facă văzuți. Căci // aici trăiesc circa 60 000 de germani, așadar nu mai puțin de a patra parte a întregii populații a orașului, care se ridică la 250 000 locuitori. Acești compatrioți ai noștri sunt în parte meșteșugari, în parte însă mari negustori bogați, bine văzuți, ale căror palate luxoase își au partea lor pe Podul Mogoșoaiei.

p. 138

Ca urmare a faptului că aici întreaga viață culturală este una importată, nu una crescută la fața locului, totul costă destul de mult, chiar și cele mai simple nevoi vitale. Totuși, această eroare este îndreptată prin faptul că un om bun este aici foarte bine plătit. Atât, pentru moment, despre viața din București. O plimbare de-a lungul Podului Mogoșoaiei ne va aduce noi impresii.

Mai întâi, trecem pe lângă un număr de clădiri ca niște palate, în parte locuințe private, în parte consulate sau hoteluri. Apoi, o piață mare, cu un parc frumos și frunzișuri umbroase ne-au atras atenția. O coloană înaltă de marmură în mijlocul acesteia relatează despre o salvare miraculoasă dintr-o inundație în vremuri mai vechi. De aici începe partea strălucitoare <a străzii>.

Strada destul de largă, prevăzută cu trotuare comode, prezintă vitrine luxoase una după alta. Aici vezi „mobile autentice pariziene” din lemn de trandafir, abanos, polisandru ș.a.m.d., cu cele mai fine sculpturi, intarsii sau bogat aurite – articole care sunt desigur destinate palatelor și vilelor românilor importanți. Alături

p. 139 ne încântă diamante strălucitoare, care sunt expuse într-un mare magazin de bijuterii. Și lucrările de aurărie, pline de gust, din același <magazin> // merită atenția noastră. Căci în această branșă italienii și francezii depășesc produsele adesea grosolane ale meșterilor germani. La București, fie spus în trecut, magazinele de bijuterii joacă un rol însemnat, căci românele alese, întocmai ca și vecinele lor turcoaise, iubesc să se împodobească, chiar în exces, iar pentru asta au la dispoziție mai multe mijloace decât femeile națiunii noastre. Căci aici în România există doar domni bogați și cerșetori zdrențăroși.

Nu departe de zona cu aur și diamante observăm o vitrină cu covoare într-o așa mândrețe de culori cum doar în Orient există. Apoi urmează, la intervale scurte, magazine cu mărfuri de galanterie bogat aprovizionate cu cele mai fine lucrăsoare din Paris, care, au dobândit o faimă de netăgăduit în toată lumea. În acest domeniu – al luxului, al nimicurilor cu gust, al mărunțișurilor delicate – Franța măršăluiește totuși hotărât în fruntea omenirii. Doar că această dexteritate aproape neatinsă este considerată greșit ca egală civilizației.

p. 140 Aici vezi figurine de bronz minunate, care înconjoară poetic o călămară prozaică, căreia lumânări de stearină lipsite de podoabe împrumută întregului o frumusețe aparte. Mai încolo sunt căsuțe de fildeș, lucrate cu o finețe nemaipomenită, cu destinul nedemn de a servi ca locuri de fugă pentru ace de păr sau de cusut. Alături tronează lămpi de cele mai diferite forme, candelabre cu braț sau coroană, vase, statuete și altele asemenea, într-o diversitate dezordonată, astfel încât ochiul nu le poate cuprinde. Aici doar un sentiment îți este cunoscut, care își găsește exprimarea în dorința de a putea alege și cumpăra. // Dar prețurile cu adevărat enorme, care îți sunt explicate în <magazine> în cea mai bună limbă franceză și cu amabilitatea franțuzească îți curmă repede entuziasmul. Un <bust> „Napoleon” oarecare nu costă totuși mai mult de câțiva gologani.

Dar nu vreau să vă obosesc cu enumerarea sutelor de magazine de prezentare, de delicatose în care Dunărea își prezenta cele mai gustoase produse, a atrăgătoarelor magazine de coral și pietre prețioase, lucrări din marmură și alabastru, a armurărilor cu arme din cele mai originale, mii de lucruri luxoase care, *desigur, sub remarcabila iluminatie cu gaz de noapte* făceau o impresie și mai feerică. Mai mult sau mai puțin orice mare oraș european oferă ceva asemănător și se poate doar constata că rău famatul București nu rămâne în urmă din acest punct de vedere.

Doar într-un magazin de tablouri vrem să intrăm, cu atât mai mult cu cât ne atrage firma germană. O pictură foarte originală ne stârnește interesul, o femeie tânără cu un chip foarte frumos, care în ciuda hainelor sale foarte simple, dar nobile, poartă în cârcă, după felul femeilor sărace, un copilăș frumos, așa cum vedem într-o <imagine luată cu un aparat> Voigtlaender¹¹⁶; iar bucuria de pe chipul mamei și veselia luminoasă din ochii copilului – o priveliște care nu se potrivește deloc cu Orientul, o priveliște care respiră ființă germană și ne face inima să cânte! Ce caută imaginea aceasta aici, pentru Dumnezeu? Această întrebare ne stârnește și

¹¹⁶ Prima cameră fotografică din metal (creată de Joseph Cristoph Voigtlaender) în 1840–1841.

mai mult, cu cât o reîntâlnim în multe alte magazine, când mare, când micșorată, când fotografie, când pictură în ulei. Răspunsul ni-l dă omul simplu de pe stradă.

Frumoasa, simpla, germanica mamă este principesa de Wied¹¹⁷, acum prințesă domnitoare a României, // soția lui Carol, cu copilul lor. În cele din urmă, imaginea câștigă și mai multă însemnătate pentru noi. Nu doar că reprezintă o compatrioată; ceea ce vreau să întăresc este că reprezintă o prințesă care este și rămâne, totodată, o mamă adevărată – o apariție care, din păcate, în cele mai înalte cercuri ale omenirii este atât de rară. Eticheta zăvorăște chiar și cele mai intime relații pe care le-a creat natura. p. 141

Și într-adevăr – pe cât de mult a câștigat felul de a fi natural, apropiat de oameni al înaltei doamne inimile tuturor germanilor care trăiesc la București, astfel încât domnișorii tineri chiar practică un cult formal, pe atât de puțin i-a putut atrage pe localnici. Nu au pentru ea nici o înțelegere. Orientalul, care nu are nici o idee despre dragostea liberă pentru suveran, care cunoaște doar sclavia și despotismul, nu se poate gândi altfel la stăpânitorul său decât prin constrângerile ceremoniilor rigide și nesfârșite, puse deasupra a tot ceea ce este omenesc, la fel cum copiii își pot îngădui să se gândească la învățătorul lor doar ca la un supraom.

De aceea, remarcabila principesă a trebuit să îndure unele vorbe pe la spate pline de ură și respingere din partea supușilor săi valahi, care, în parte, chiar și când poartă haine cusute cu fir de aur și-au păstrat grosolanția innăscută; desigur acestea i-au provocat mai puține preocupări decât moartea timpurie a frumosului copilăș, care trebuie că a adus-o în pragul nebulniei.

Cu această ocazie trebuie amintit neapărat că și prințul Carol, în ciuda bunăvoinței sale, care este general recunoscută, este încă puțin popular ca suveran străin, deși proasta administrație a domnilor localnici era un fapt bine cunoscut. Mai cu seamă // supunerea și cultivarea acestor națiuni est-europene pe jumătate sălbătice este o chestiune grea și domnia prin forță poate <este> încă cel mai influent și impunător tip de guvernare. Cu siguranță prințul Carol nu se poate culca pe roze, iar germanii din București sunt de părere că tronul său s-ar putea prăbuși în oricare zi, ceea ce, după unele întâmplări din vara aceasta, a părut să resimtă direct. Printre altele a întrebat Rusia dacă să mai rămână sau dacă trebuie să plece. p. 142

Dar după cum ar trebui să fie și după cum se întâmplă, prințul Carol a contribuit decisiv la dezvoltarea supușilor săi, mai ales prin favorizarea și introducerea elementului german. Sistemul militar prusac, rigid, pe care l-a introdus, este deja o împlinire pentru țară. Nu ne-am putut stăpâni impresia de a ne fi aflat în patrie atunci când în mijlocul țării străine și sălbătice, într-un peisaj pe jumătate oriental, pe jumătate franțuzesc, am văzut un batalion cu casca cu spin germană, cu carabina la umăr și îmbrăcați cu tunica albastră cu petlițe roșii. Câteva regimente, mai ales din cavalerie, păstrează încă uniforma fantastică, orientală.

Deoarece am ajuns la chestiunea guvernului, vedem imediat pe strada acesta clădirile acestuia, aflate în jurul palatului princiar. Acesta este o construcție fără interes, veche, într-un stil lipsit de decorațiuni. Peste drum sunt ministerele, clădiri

¹¹⁷ Elisabeta de Wied (1843–1916), din 1869 soția lui Carol I; în imaginea descrisă aici împreună cu principesa Maria (1870–1874).

p. 143 mari, cele mai multe noi. Și teatrul aflat în apropiere este o construcție cu adevărat impozantă, dacă nu chiar frumoasă.//

În piața mare, deschisă, unde se află <teatrul> se regăsește, în treacăt fie spus, viața cea mai activă, după cum, de altfel tot <Podul Mogoșoaiei> este. Tramvaie cu cai, echipaje, omnibuse, droști, călăreți, vânzători de pepeni și fructe cu coșurile lor mari, pe care le poartă pe spate, vânzători de înghețată sau limonadă, domni eleganți, inși pe jumătate dezbrăcați, orientali și europeni, toți se grăbesc strigând în toate limbile pământului, astfel încât aici este o agitație și un tumult permanent, care îl face pe cel care rămâne pe loc să privească strada să se teamă pentru viața lui. Am ajuns în cele din urmă la bulevard.

Acesta este o stradă nouă, neobișnuit de largă, foarte elegantă, care taie în unghi drept Podul Mogoșoaiei. Nu a fost destinată comerțului și industriei și de aceea, în ciuda apropierii de strada principală, foarte liniștită, astfel încât am reușit în cele din urmă să ne liniștim și se putem vedea totul cu calm

Aici se găsește Grand Hotel du Boulevard¹¹⁸, o construcție luxoasă de șase etaje după model parizian, de dimensiuni neobișnuite, prevăzut cu restaurant, cafea elegantă, balcoane cu pravești remarcabile și un confort deosebit. În anotimpul cald, sub acoperișul din material textil din fața hotelului se găsesc nenumărate scaune și mese, de unde se poate observa bine, la o ceașcă de cafea mocca excelentă, viața tumultuoasă a străzii principale.

p. 144 Mergem mai departe pe trotuarul de marmură neobișnuit de larg și ajungem la o clădire nu mai puțin impozantă, cu mai multe aripi și colonade mari în mijloc. Este // sediul nou-construitei universității românești. Peste drum se înalță statuia de bronz a eroului național al românilor¹¹⁹. [...]

Curând după aceea am găsit și școala germană, nu foarte îndepărtată. Drumul până acolo merge printr-un bazar cu magazine, cu adevărat frumos și acoperit cu sticlă. Foarte repede te găsești în fața bisericilor recent construite: protestantă, calvină, maghiară, luterană, germană, lângă aceasta din urmă găsindu-se destul de arătoasă clădire a școlii germane. Aici lucrează, în clase din păcate prea pline, cinci învățători. Dar există în oraș și un număr mare de școli germane particulare, precum și una catolică germană.

Învățătorii au doar un salariu modest, dar câștigă prin lecții particulare, care aici sunt plătite foarte bine, într-atât încât reușesc să ajungă la un venit anual cam de 2 000 de taleri¹²⁰. În ciuda acestui fapt, și aici se resimte lipsa de învățători și mereu sunt câteva locuri neocupate.

p. 145 Primul învățător, un transilvănean, a dat curs cu bunăvoință rugămintelor mele și, după ce am mai luat un coleg din Silezia, am început să vizităm. Mai întâi, domni m-au condus la grădina populară, un parc întins cu o înfățișare plăcută și un lac, cu obligatoriile lebede și bărci. // De acolo am trecut, după ce am avut parte de o halbă de bere rece într-o cârciumioară, peste Dâmbovița¹²¹, râul <ce străbate>

¹¹⁸ Construit în 1873 după planurile arhitectului Alexandru Orăscu.

¹¹⁹ Este vorba despre statuia lui Mihai Viteazul, inaugurată în 1874, operă a sculptorului francez Albert-Ernest Carrier-Belleuse, realizată la Paris în 1873 la comanda Primăriei Bucureștilor.

¹²⁰ Un taler = monedă austriacă veche, care a circulat și în țările române.

¹²¹ *Dimbowitza*.

capitala. Acesta este de o lățime medie și are o apă foarte verde, ca de mlaștină, în care plutesc până la refuz mizerii, coji de pepene și altele asemenea. Și totuși, acest curs de apă grețos este singura sursă de apă a strălucitoarei reședințe <a României>. Desigur că aceasta este distilată în rezervoare mari. [...]

În realitate, germanii care au ajuns vreodată să trăiască la București s-au despărțit doar foarte greu de acesta.

După ce am trecut râul am ajuns într-un cartier groaznic, de unde nu lipseau mizeria, mirosurile, barăcile vechi și ulițele înguste. Totuși, acest cartier are o mare importanță comercială, fiind al tăbăcarilor și pielarilor, precum și al măcelarilor. Tot aici se găsește imensul abator comunal, care este construit cu totul din fier; din acoperișul său înalt, de sticlă, luminează sute de măcelării. Extraordinarele ninsori din iarna trecută a îngreunat atât de mult structura de metal a acoperișului, încât, într-o noapte, o parte a clădirii s-a prăbușit.

Dintre toate atracțiile diferite pe care le-am vizitat apoi, fie numite doar câteva dintre multele biserici ortodoxe, ce // impun prin turlele lor mândre, care la p. 146 fiecare clădire sunt altfel lucrate. În plus, multe dintre aceste construcții au patru, chiar șase asemenea turle. Pe dinăuntru, dimpotrivă, doar puține sunt demne de a fi văzute. Frumusețea dinafară însă este mărită adesea de un parc mic și curat, ce înconjoară biserica și care este tot timpul deschis publicului, ceea ce, din păcate, nu este și cazul bisericilor.

Când am vizitat bisericile, călăuzele mele prietenoase mi-au împărtășit unele lucruri despre preoții români, dar, până la urmă, nu se putea pune multă bază pe ele. Aceștia, aparținând după cum se știe, ca și cea mai mare parte a țării de biserica ortodoxă, sunt în general atât de lipsiți de educație încât nu știu nici să scrie, nici să citească; mai mult, sunt atât de lipsiți de pioșenie încât nu doar că țin poporul în prostie cu nebuniile lor superstițioase, ci sunt și imorali, căci practică toate relele posibile. De pildă, fură vitele țăranilor din satele lor și altele asemenea. Păgubiții sunt atât de naivi încât îl bat zdravăn pe hoțul dovedit și totuși duminica merg iarăși, fără remușcări, la slujba acestuia.

Am găsit și o curiozitate istorică, din care, de altfel, Bucureștiul este sărac: un turn vechi, înalt, cu o arhitectură deosebită. Se pare că a fost ridicat de Carol al XII-lea, regele Suediei, ca o fortificație, cu prilejul fugii sale în Turcia¹²². Acum servește ca foisor de observație pentru pompieri.

În apropierea sa se găsește unul dintre cele cinci spitale mari; prin organizarea eficientă a acestora și a administrației liberale, Bucureștiul poate fi un exemplu pentru unele orașe europene.//

Ziua plină de farmec pe care am petrecut-o alături de apreciatele mele călăuze s-a încheiat printr-o reuniune simpatică în cârciuma lor preferată, unde am găsit un vin bun și caviar de Dunăre, care este servit în bucăți compacte, mari cât brânza noastră, și care este foarte gustos. [Considerații despre germanii din București.]

¹²² Este vorba despre Carol al XII-lea, rege al Suediei între 1697–1718, care după înfrângerea de la Poltava a fugit în Imperiul otoman (1709–1714). Turnul Colței, construit de soldații suedezi, a fost demolat în 1888, în ciuda protestelor locuitorilor capitalei.

Vedere asupra Bucureștiului din gara de sud – Călătorie pe calea ferată de la București la Giurgiu – Agricultura în regiunea Dunării – Portul de la Giurgiu

Rusciuc (Turcia), 17 august 1875

p. 149 [...] Este adevărat și am observat și noi deja că România are, în general, atât
ca țară, cât și ca oameni, un caracter oriental. Și totuși, printr-o împrejurare
p. 150 excepțională, se deosebește de Turcia. România este creștină, Turcia păgână //
orientală. [...]

Calea ferată de la București către Dunăre, în serviciu de câțiva ani, are o lungime de 8–10 mile <germane>, parcursă în aproximativ două ore, dacă nu îți frângi gâtul pe drum. [...]

O câmpie întinsă, cu culturi de grâne singuratece, este multă vreme singurul lucru pe care-l vedem. Mai târziu, păduri frumoase de stejar însoțesc, de amândouă părțile, calea ferată; puținele gări prin care trece au vii abundente. Satele, puțin numeroase, prin care trecem în viteză, fac o impresie tristă. Colibe dărăpănate din paie și lut, <presărate> în natura bogată – ce imagine contrastantă; nu lipsește niciodată biserica cu turla impozantă. [...] Adesea, biserica este în paragină, ca și casele țaranilor.

Abia după o călătorie de o oră și jumătate devine, dintr-o dată, acest ținut
p. 151 interesant. // Dacă intri în România dinspre nord – cum am făcut noi – poți avea
impresia deja din împrejurimile Bucureștiului că ai ajuns în lunca Dunării. Doar că
această câmpie este una înaltă. Asta înțelegem acum. Căci după ce am străbătut
doar o porțiune din aceasta, terenul coboară dintr-o dată abrupt spre stânga și, de pe
o coamă de deal pe care merge calea ferată, se scufundă tot mai mult în față; acum
privirea ta cuprinde lunca propriu-zisă a Dunării. Aici se vede dintr-o dată o cu
totul altă viață față de restul României. Aici toate pământurile sunt lucrate, cât vezi
cu ochiul. Pământul întunecat, gras, este împărțit în parcele mari, ceea ce înseamnă,
evident, o exploatare intensă, chiar dacă nu vezi acolo mașini agricole cu aburi care
răstoarnă brazdele. Agricultura este aici în cea mai mare parte în mâinile străinilor,
care au cumpărat <pământ> și care se bucură, în cea mai săracă parte a Europei, de
venituri fabuloase, obținute din pământul bun și din navigația pe Dunăre.

Pe deasupra teraselor bogate nu poți vedea Dunărea, ci o mulțime de pânze
care îți arată unde este aceasta. Abia de la capătul căii ferate îți apare oglinda
strălucitoare a apei. [...] Calea ferată coboară repede și ajungi în orașelul românesc
p. 152 Giurgiu¹²³ // și astfel ești la capătul căii ferate. Giurgiu este o fortificație mică, fără
alt element de interes decât poziția pitorească pe cel mai important fluviu al
Europei. [...] De la gară mergem fără oprire până la port, până unde a fost
prelungită calea ferată. [Trece la Ruse, de unde continuă călătoria spre Constantinopol.]

¹²³ *Giurgewo.*

CHARLES LOUIS STANISLAS DE MOÛY

(1834–1922)

Născut într-o familie nobiliară din Picardia, după studii strălucite la liceul „Napoleon Bonaparte” din Paris, Charles Louis Stanislas de Moüy s-a consacrat inițial vieții literare. A scris articole pentru prestigioase publicații pariziene: *Revue européenne*, *Revue de Paris*, *Magasin de Librairie*, *Revue française*. Din 1865 a devenit atașat la Ministerul Afacerilor Externe, primul său post fiind la ambasada Franței din Constantinopol, unde îndeplinea misiunea de secretar. În perioada decembrie 1876–ianuarie 1877 a fost însărcinat cu afaceri și secretar al conferinței ambasadurilor din capitala otomană, pentru ca în aprilie 1878 să fie secretar al Congresului de la Berlin, organizat după războiul ruso-româno-turc din 1877–1878. Ultima misiune a fost la Viena unde a fost secretar al ambasadei franceze. A fost decorat cu legiunea de onoare, fiind autorul mai multor lucrări: *Raymonde*, *Grands seigneurs et grandes dames du temps passé*, *Don Carlos et Philippe II* etc.

În *Introducerea lucrării Lettres du Bosphore. Bucarest-Costantinople-Athènes*, Charles de Moüy mărturisește că și-a scris însemnările în puținele momente de liniște dintre laborioasele însărcinări diplomatice, această îndeletnicire fiind singura sa mângâiere. Nu este o lucrare de istorie, nu are pretenții științifice, este o simplă povestire a experiențelor sale din anii 1875–1878, când a îndeplinit funcții diplomatice la Constantinopol. A fost fascinat de destinul unui imperiu aflat în perioada de decădere și impresionat de peisaje, de obiceiuri pitorești, de multitudinea de etnii.

Coborând pe Dunăre până la Turmu-Severin, Charles de Moüy a trecut prin Craiova, Pitești, București, Giurgiu, unde traversează Dunărea și ajunge pe malul bulgăresc. Vizita a fost relativ scurtă, dar autorul a surprins realitățile românești, care i-au întărit impresia că se află într-un teritoriu de tranziție dintre Occident și Orient. Tristețea, sărăcia, lipsa de vegetație și de populație a câmpiei oltene le zugrăvește în culori terne, cenușii. Singura pată de culoare este descrierea unui târg, cu lumea sa pestriță, din care făcea parte și o șatră țigănească. În București a fost impresionat de biserici, a sesizat discrepanța mare dintre cei bogați și restul populației și a admirat statuia lui Mihai Viteazul, parcul Cișmigiu și Șoseaua, unde cei înstăriți își etalau echipajele fastuoase. Distanța București–Giurgiu a parcurs-o cu trenul. Charles de Moüy a fost deosebit de emoționat de frumusețea maiestooasă a Dunării.

Despre Charles Louis Stanislas de Moüy a scris Nicolae Iorga în *Istoria românilor prin călători*, vol. IV, ediția a II-a adăugită, Editura Casei Școalelor, București 1929, p. 136–138 și *Istoria Bucureștilor*, București, 1939, p. 308.

La Orșova² și la Turnu-Severin³, capete de linie a căii ferate din Țara Românească, am simțit pentru prima dată Orientul. Până atunci, mai mult sau mai puțin, de-a lungul drumului de la Viena la Pesta și de la Pesta la Baziaș⁴, am avut sentimentul unei civilizații deosebite fără îndoială, de multe ori excentrică, dar totuși occidentală prin tendințe și comportamente. Dimpotrivă, după ce am început să coborâm pe Dunăre, după ce am trecut de întunecatului defileu de la Cazane și de capcanele Porților Dunării și am ajuns la Turnu Severin, într-un splendid apus de soare, care aurea apele fluviului, iluminat de limpezimea desăvârșită a cerului albastru, ce se oglindea în clopotnița bisericii ortodoxe din orașul românesc, am simțit că suntem la granița unei lumi // noi, că vom respira un alt aer și mai ales că suntem departe de patrie.

Era greu de definit această impresie pe care am simțit-o, așa cum era nesigură, dar <totuși> hotărâtoare, fără a determina cauzele care o impuneau. Ea ne era indusă de schimbări aproape insesizabile în obiceiuri, în fizionomia oamenilor și în formele reliefului. Nu am putut să o înțelegem limpede decât mai târziu, când spectacolul a evoluat și a justificat-o, când indiciile, neclare la început, <s-au transformat> la un moment dat într-un fapt evident și palpabil. Totuși de la Turnu Severin, am observat că intrăm într-o regiune necunoscută. Când, a doua zi dimineață, la gară, am mers prin mulțimea ciudată ce se înghesuia pe calea ferată, am simțit într-o clipă că treptat am trecut prăpastia și mă găseam în mijlocul unor etnii străine: era primul contact cu ceea ce numim acest <Turn> Babel, care este Orientul, unde se găesc și se amestecă toate etniile, toate limbile, toate obiceiurile, întreaga gândire și fantezie umană aflate într-un haos, care are armonia sa. Cum vă spuneam este numai o impresie, dar ea este profundă. Țăranul român îmbrăcat într-o tunică rudimentară; popa cu lungă sa barbă neagră, cu boneta sau pălăria sa fără boruri, cilindrică, femeia româncă îmbrăcată în țeșături frumoase și // de multe ori desculță; demimondenele imitând cu stângăcie rochiile cumpărate din magazinul unei modiste de o calitate îndoielnică și cu veste de catifea neagră mărginite de blănuri vopsite în culoare galben aprins, portarii bulgari, muncitorii din Craiova, din Pitești, îmbrăcați încă precum dacii învinși, pe care Roma imperială i-a sculptat pe spiralele Columnei lui Traian,⁵ toată această mulțime, atât de diferită de Occident, ne arată că separația s-a făcut și nu mai trebuie să te uiți în jur pentru a

¹ Traducerea a fost făcută după Charles de Moüy, *Lettres du Bosphore. Bucarest-Costantinople-Athènes*, Paris, E. Plon et C. ie Imprimeurs-Éditeurs. 1879, p. 1–19.

² Orșova, oraș, jud. Mehedinți

³ Turnu-Severin, oraș, jud. Mehedinți.

⁴ Basiach, sat, jud. Caraș-Severin.

⁵ Monument antic din Roma, construit în timpul împăratului Traian, terminat în 113 d.Hr.

găsi ideile pe care le aduci de la Paris, traversând Germania, Austria și Ungaria. Din momentul în care am părăsit gara, calea ferată urca o colină printr-un sistem de curbe savant calculate. Imediat au apărut satele românești, formate din bordeie acoperite de paie, care de departe păreau niște rotițe. Nu sunt veselele cătune cu clădiri albe dominate de o clopotniță. Totul se găsește la nivelul solului, iar în culorile acestor triste locuințe predomină negru-pământului și arămiul arborilor toamna. Omul, bordeiul și pământul constituie un tot, sunt legați unul de celălalt, au același destin ca și același aspect trist și sumbru. Împreună cu tovarășii mei de drum, am fost emoționați în fața acestor apariții, fiind distrași de această nepotrivire neașteptată. //

p. 4

Peisajul se schimbă imediat, iar spectacolul neplăcut al acestei mizerii copleșitoare este înlocuit de zgomotul, mișcarea, culorile strălucitoare ale unei piețe mobile, instalată pe coasta unei coline verzi. Corturi, barăci îngrămădite unele în altele, erau ridicate în plin câmp și mulțimea ciudată, pestriță se mișca vesel de jur-împrejur.

<Oamenii> erau îmbrăcați în costume naționale românești și cum noi treceam într-o duminică, am văzut aceste costume în toată eleganța lor. Cu toată sărăcia lor, aceste fete de la țară, au o găteală de un anumit fel, pentru zilele de sărbătoare, ce amintește de modelele populare italienești amestecate cu reminiscențe țigănești, mai ales în fustele scurte ce-ți iau ochii, cu șorțuri albe pliate, cu corsaje din catifea, brodate, cu ilicele lucioase, cu scilpiri de argint și aur. Atitudinea lor indolentă și provocatoare, chipurile îndrăznețe și senzuale sunt în acord cu hainele lor zornăitoare. Costumul strălucitor se afla în mijlocul carelor, la care erau înhâmați boi cenușii cu coarnez lungi, cai mici ce loveau cu copita în pământ. Mărfurile <erau> așezate pe tarabe ambulante. Bărbații, acoperiți cu <cojoace din> piei de oaie, circulau prin mulțime. Îi vedem pe drumurile din vecinătate, grăbiți, galopând cu atelajele lor, în timp ce femeile îi urmează pe jos. Nu departe de aici, șatra țiganilor se găsește grupată într-o poziție ciudată. Femeile cu părul brun, ciufulit se agită în fața cratițelor // fumegânde, iar copiii goi aleargă veseli să jefuiască. Nimic mai însuflețitor, mai înșelător ca acest tablou așezat ca la ridicarea cortinei. Ne-a făcut să uităm pentru o clipă tristețea ținuturilor pe care le-am traversat. Încă de la început întâmplarea ne-a adus în fața ochilor un colț al societății orientale sumbre și pitorească, mizerabilă și colorată, în dublă ipostază, sub aceleași raze de soare.

p. 5

Mai departe am intrat în regiunea marilor câmpii. Regăsim în câmpia oltenească ceva din aspectul monoton al pusteii maghiare. În depărtare, în orice parte am privi se întinde un orizont trist. Ici și acolo, câmpuri acoperite de arbuști, apoi culturi sărace, un arbore izolat, pipernicit, pierdut în câmpiile deșerte; turme de animale slăbite, păzite de un cioban ce stă gânditor într-un ciomag; în depărtare se profilează într-o ceață ușoară coline mici, cu contururi plate, îngălbenite. În depărtare se vede Craiova, singurul oraș din acest ținut trist, cu clădirile sale joase și clopotnița de tablă. Dincolo de oraș, ca și înainte, vedem câmpia tristă și goală. Omul lipsește din acest peisaj melancolic, se simte singurătatea tăcută. Acolo orice însuflețire este interzisă. Chiar și râurile, în alte părți plăcute, care animă peisajul

p. 6 prin aspectul verde al câmpiilor și al frunzișului aflat pe malurile lor, aici nu schimbă cu nimic aspectul lucrurilor; acești mici afluenți ai Dunării, dintre care cel mai important este Oltul, // curg cu ape nisipoase, la nivelul solului, cu ape lente și puțin adânci și se varsă <în fluviu> prin mici estuare⁶. Traversând aceste întinderi, întrerupte ici și acolo de mănunchiuri de copaci pitici și aproape fără verdeață, numai cu arbori sau mai degrabă arbuști rari și piperniciți, ajungem la Pitești, un alt orașel ca o insulă solitară în acest întinderi nelimitate. Dar aici încet-încet soarele se ridică, primele înălțimi ale Carpaților se zăresc în depărtare în aburii serii; conturul lor se desenează ca o umbră imensă. Sunt munți severi ale căror sinuoziități majestuoase nu reușesc să ne seducă privirea; curbele lor ample și monotone se înlanțuie rând pe rând, fără a ne lăsa impresia unui peisaj măreț sau plin de viață și fără regrete, vedem cum sunt învăluiti încet de întunericul nopții. Trec două ore; lumini îndepărtate sclipesc în ceață ca niște stele. Un lung șuierat anunță sfârșitul călătoriei. Suntem în București după ce am străbătut aproape 400 de kilometri în pustiu.

p. 7

București

Este un oraș cu o înfățișare <rezultată> din suprapunerea ciudată a două civilizații opuse ale societății umane. Occidentul și Orientul se întâlnesc, se amestecă, se alătură într-un fel de liniște perfectă și fără a părea surprinse că se găsesc pe același teren. Tendințele cele mai contrarii, etniile cele mai diverse trăiesc împreună într-un imens caravanserai cu o suprafață egală cu a Parisului și cu aspectul unui orașel destul de vast. Două sute de mii de locuitori ocupă acest spațiu cu majoritatea caselor mai înalte de un etaj, cu întinderi mari între cele mai elegante palate. În această largă câmpie, unde este strânsă, nu se știe de ce, o aglomerare atât de mare de oameni, nimic nu s-a făcut pentru a sistematiza clădirile, iar mulțimea se împrăștie în largul său, ca negustorii ambulanti într-un târg fără margini.

p. 8 Națiunea română este fără îndoială foarte puternică, pentru că a reușit să se mențină de-a lungul secolelor, în ciuda numeroaselor pericole ce amenințau să o distrugă. Pericolul exista <la toate granițele>, în toate punctele cardinale, dar ea a rezistat. Este un fapt istoric cert. Dar această națiune are // un caracter special, unic, nu are omogenitate în formele sale exterioare: parizianul și dacul, rusul și orientalul se amestecă în trăsăturile românului, care are astfel un caracter deosebit. Pe acest teritoriu formele cele mai disparate ale civilizației au dobândit dreptul de cetățenie⁷, iar diversitatea lor a produs o armonie ciudată. Acesta este fără îndoială destinul extraordinar al acestor ținuturi aflate la granița dintre cele două lumi, este originalitatea și măreția sa. Rolul său istoric apare la prima vedere, pentru că nu poate fi atașată nici Occidentului, nici Orientului. Se află între cele două, iar

⁶ Urne avare.

⁷ Cetățenia se acorda destul de greu în România, cu îndeplinirea anumitor condiții.

destinul său este alcătuit din elemente care coexistă și se confundă. Dacă unul dintre ele devine predominant și îl absoarbe pe celălalt, România își pierde caracterul și abdică de la misiunea sa. Ea se compune din antiteze, impuse de legea situației sale geografice; rolul său providențial este de a uni pe teritoriul său liber obiceiurile extreme ale Occidentului care sfârșește și ale Orientului care începe.

Este foarte ușor să întâlnești la București, la doi pași distanță de trăsura elegantă pariziană, un car tras de patru boi; un bărbat îmbrăcat după ultima modă a Bulevardului Italianilor⁸ și un țăran îmbrăcat în piei de oaie; evreul în haine negre, cu o înfățișare indecisă, cu privirea timidă, obișnuit de secole cu disprețul și servitutea față în față cu arhimandritul, cu o mitră de catifea și a cărei // haină bogată este garnisită cu blănuri opulente; bulgarul, în zdrențe, dalmatul, care iubește culorile țipătoare, formează plebea pestriță traversată mândru de un palicar⁹ cu vestă roșie și fustanelă albă. Tarabe, care nu sunt dorite nici de ultimul negustor francez, se găesc alături de magazine de lux, care nu ar fi rău privite în strada Vivienne¹⁰. Ar fi imposibil pentru un călător, care ar fi transportat acolo în timpul somnului, printr-o minune, să spună în ce țară se află; în mijlocul acestor regiuni fantastice și indecise, unde se intersectează obiceiuri și tendințe opuse, barbaria și civilizație, încât te-ai putea crede atât într-un sat, cât și într-un oraș. Totul este compozit, făcut din bucățele, nu e nici o urmă de o trăsătură distinctă, de o societate închegată, unitatea română este alcătuită din toate aceste ciudate contradicții. p. 9

Între clasa de sus și cea de jos apare cea mai mare discrepantă. Reprezentanții celei dintâi sunt aproape occidentali, ceilalți au rămas țărani de la Dunăre. Dar atunci când afirmăm că cei din clasele superioare sunt occidentali, trebuie să precizăm că ei sunt în felul lor și nu se aseamănă deloc, atunci când îi zărim de aproape, cu reprezentanții claselor superioare din Paris, Londra sau Berlin. Ei nu s-au constituit dintr-o evoluție lirică; după ce au suferit mult timp o asuprire, care le-a strivit inteligența vie și averile mari, ei se găesc dintr-o dată eliberați de Europa. Fără a avea un merit // ei s-au întâlnit cu facilitățile pe care lumea modernă le-a asigurat asimilării raselor, au putut să le întrebuințeze fără a avea nevoie să acționeze ei înșiși pentru ele. Astfel, în timp ce toate popoarele Europei au evoluat independent unele de altele, încă din epoci când era dificilă comunicarea între ele și au fost obligate să-și creeze obiceiuri, idei, inspirații originale, românii sunt copleșiți de civilizația europeană. Ei studiază în marile noastre orașe, inițiați în luxul nostru, îmbibați cu literatura noastră, impregnați, putem spune așa, de atmosfera națiunilor cele mai rafinate, având chiar instituții liberale gata făcute. Astfel au trecut dintr-un stadiu barbar la o civilizație foarte avansată, fără a cunoaște o tranziție lentă, impusă de forța lucrurilor celor mai multe dintre națiuni. Privilegiu sau avantaj, au cunoscut această condiție a destinului lor; de aceea nu au p. 10

⁸ Arteră elegantă a Parisului. De-a lungul timpului a purtat mai multe denumiri: *Boulevard Neuf*, *Boulevard du Dépôt*, până în 1783, *Bulevard Cerutti*, în timpul Revoluției franceze când a preluat numele scriitorului Joseph-Antoine Cerutti (1738–1792), *Boulevard de Chaussée-d'Antin* în timpul Consulatului și imperiului.

⁹ *Palikar*, voluntar grec din războiul de independență a Greciei din 1821.

¹⁰ Stradă din Paris.

o fizionomie proprie, nu au o literatură puternică, nici industrie, nici arhitectură originală și nu concep un alt fel de a progresa decât imitația mai mult sau mai puțin fericită a popoarelor europene. De aceea capitala lor nu are o personalitate proprie și a rămas un oraș, unde se întâlnesc în confuzie și tumult, categoriile inferioare care, fără avere și direcție, au rămas în aceeași situație cum erau în perioada de servitute și o // societate superioară care alcătuiește un bloc, fără a fi obținut <privilegiile> prin muncă, gândire, obiceiuri sau instituții străine. De aici zdrobitoarea antiteză între luxul francez sau rus și mizeria orientală, această aparentă lipsă totală de coeziune între diversele elemente, care par reunite mai mult prin hazard decât prin atracția unei vieți comune și acest aspect inefabil în primul rând al unui mare oraș, în care ești surprins să auzi vorbindu-se aceeași limbă de către oameni ce par veniți din toate zările¹¹.

București ocupă o astfel de întindere, și aceasta este atât de monotonă, fără monumente remarcabile și cartiere curioase, astfel încât nu putem realiza o descriere detaliată. Fotografii țării se pare că au înțeles puținul interes artistic al orașului, pentru că nu l-au fotografiat decât foarte puțin și, în timp ce în marile orașe trebuie să alegă pe care din noianul de fotografii le prezintă călătorilor, din București nu poți să-ți iei suveniruri. Edificiile publice sunt puțin numeroase. Remarcăm în primul rând Mitropolia¹², așezată pe o înălțime, de unde poți descoperi întregul oraș, această biserică este mică, acoperită de picturi în stil hieratic, fără valoare; altarul este închis, ca în toate bisericile ortodoxe, și nu putem cita drept operă de artă decât jilțurile de stejar sculptate destinate preoților în timpul slujbei. În momentul în care // noi am intrat, biserica era goală, și într-o parte lângă cruce, lângă vânătoarea Sfântului Dumitru, patronul țării, o femeie în doliu se ruga, lăcrimând amar, în timp ce un popă psalmodia lângă ea imnurile ritualului grec.

Locuința umilă a uneia dintre cele mai mari personalități din Moldo-Valachia, arhiepiscopul de București, primatul României, șef al acestei biserici autocefale este situată în fața Mitropoliei și lângă Camera deputaților români¹³. Am vizitat această sală, ce poate cuprinde două sute de persoane, unde votul acestora influențează destinele Orientului. De pe înălțimile colinei, unde sunt construite aceste edificii, zărim numeroase clopotnițe de staniu, mai ales cele ale <bisericii> Sfântul Gheorghe¹⁴, una dintre bisericile cele mai venerate, altădată înconjurată de o mănăstire cu mari grădini, unde bătrânii orașului își amintesc că le-au admirat

¹¹ Interesantă explicație a dezvoltării civilizației române aflată la granița dintre Occident și Orient. O prefigurare a teoriei „formelor fără fond”.

¹² Biserica Mitropoliei este ctitoria lui Constantin Șerban Basarab, sfințită în 1658 de patriarhul Macarie al Antiohiei. În decursul timpului, Catedrala și Palatul cu paraclisul său au fost reparate. S-au făcut extinderi și transformări. Cele mai importante lucrări s-au făcut între 1792–1799 (inițiate de mitropoliții Filaret al II-lea și Dositei Filitti), 1834–1839 (începute în vremea mitropolitului Grigorie Dascălul și terminate după moartea sa), între 1932–1935 (inițiate de patriarhul Miron Cristea), 1960–1962 (în vremea patriarhului Justinian Marina), precum și în anii 1989 și 2000–2001, acestea fiind inițiate de patriarhul Teoctist.

¹³ Astăzi construcția nu mai există, pe locul ei ridicându-se în 1907, Palatul Camerei deputaților, arhitect Dimitrie Maimarolu.

¹⁴ Biserica Sfântul Gheorghe Nou, ctitorie a lui Constantin Brâncoveanu.

deseori în tinerețe și din care au rămas ici și acolo bucăți de perete sau porți bizantine. Astăzi, e o piață pariziană înconjurată de vechi biserici, iar edilii Bucureștilor au expropriat aceste vechi mănăstiri: străzile s-au construit pe ruinele lor.

Salutăm în trecere, din galopul unei trăsurii de închiriat, atât de curate și de bine echipate, un adevărat lux, turnul construit în 1709 de Carol XII¹⁵, regele // p. 13
Suediei, un fel de observator, care domină împrejurimile. Palatul prințului domnitor¹⁶ nu este decât o casă mare, fără a avea vreo pretenție în acest sens, și noi pornim pe calea Mogoșoaiei¹⁷, marea stradă a cetății, mărginită, în mare parte, de clădiri încântătoare, asemănătoare cu locuințele de la țară ale parizienilor bogați, aflate pe Marna¹⁸ sau Ville d'Avray¹⁹. Una dintre cele mai elegante este cea a reprezentantului Franței; corpul diplomatic și consular acreditat pe lângă prinț a ținut evident să nu fie mai prejos de luxul numeroșilor boieri, care vin să-și petreacă iarna în București și să-și cheltuie veniturile.

La începutul căii Mogoșoaia, se deschide șoseaua, care este considerată Champs Elisée²⁰ a României, vastă promenadă mărginită la dreapta și la stânga de grădini engleze plăcute, care se întind departe în zare. Aici, în timpul sezonului, aristocrația de sânge și de avere, vine să-și etaleze echipajele și toaletele. Parisul, în cea mai mare parte, contribuie la acest lux strălucitor. De obicei există două sau trei feluri de categorii de trăsurii de ambele părți ale promenadei. Nici pe Champs Elisée, în frumoasele zile de iarnă, nu se etalează atelaje mai bogate, rochii mai frumoase și livrele mai somptuoase. Apoi, când reintrăm în oraș, găsim antiteza: zdrențele vulgare ale românului și bulgarului, rasele preotești, drumurile mlăștinoase [...] Aici era o etnie disproporționată, care deprinde deseori // viciul p. 14
drept o eleganță și care nu vede destul până la ce punct corupția marilor popoare este legată atât în trecut, cât și în prezent de virtuți laborioase și severe. Totuși există o vitalitate în această țară, care seamănă pe de o parte cu o seră, iar în cealaltă cu <sălbatic> întinderi necultivate.

Remarcăm, în treacăt, construcțiile ridicate: un muzeu care așteaptă încă obiecte de artă, piața și palatul Senatului, în fața căruia este amplasată statuia lui Mihai Viteazul, operă plină de viață a lui Carrier-Belleuse²¹; hoteluri amenajate ca cele mai bune mobile din Germania și Franța; case particulare unde sunt îngrămădite mobile de lux, bronzuri și cristaluri, mătăsuri admirate în cele mai bogate capitale. România a împrumutat aceste splendori de la Europa occidentală; nu le produce, dar le plătește foarte scump, cu un gust pasionat al bunăstării și strălucirii, ce caracterizează aceste clase superioare; clasele inferioare sunt imobile, cam aceleași din timpul lui Traian²², a cărei memorie este respectată de poporul

¹⁵ Este vorba de Turnul Colței, adevărat simbol al Bucureștilor, demolat în 1888.

¹⁶ Casa stolnicului Dinicu Golescu, care a devenit palat domnesc încă din timpul lui Alexandru Dimitrie Ghica.

¹⁷ *Mogosoi*, actuala Calea Victoriei.

¹⁸ Marna, râu în Franța.

¹⁹ Comună, în Franța, în departamentul Haute-de-Seine.

²⁰ Celebră arteră pariziană.

²¹ Albert-Ernest Carriere-Belleuse (1824–1887), sculptor și pictor francez. Statuia lui Mihai Viteazul este situată în fața palatului Universității.

²² Marcus Ulpius Traianus (53–117), împărat roman (98–117). Exagerare evidentă. Clasele sociale cunosc o evoluție specifică în Evul Mediu și epoca modernă.

p. 15 român. Dialectul său reprezintă încă și astăzi, cu câteva importuri străine și coruperi în timp, limba soldatului roman venit la Dunăre. Ministrul de război se numește ministru de Resbelu (Res belli),²³ și peste tot găsim urmele unui idiom uzual al veteranilor din // armatei imperiale transformați în agricultori pe câmpiile țării și pădurile bulgare.

Am văzut, în afară de ceea ce am prezentat, grădina publică²⁴ care seamănă cu Bois de Boulogne²⁵ cu micul lac în miniatură și frumoasele rânduri de arbori verzi. Este timpul să spunem adio Bucureștiului și a lua, pentru a pătrunde în adevăratul Orient, trenul spre Giurgiu.

p. 16

Scrisoarea II

Dunărea și Marea Neagră

Drumul de la București la Constantinopol este destul de scurt, dar trebuie să schimbăm <mijlocul de transport>de cinci ori în douăzeci și patru de ore; de la București la Giurgiu mergem cu trenul. De la gară trăsurile ne duc la fluviu. Traversăm Dunărea într-un mic vapor până la Rusciuk²⁶; de acolo luăm trenul, care ne va duce la Varna, de unde ne vom îmbarca pentru Marea Neagră [...]

p. 17 Drumul de la București la Giurgiu este trist. Se parcurg timp de două ore întinderi mari, care pot fi excelente pentru agricultură, dar care se prezintă ca un peisaj monoton. Vremea era mohorâtă, ploioasă, friguroasă, ceea ce amplifică tristețea locurilor. Satele sunt foarte rare, câțiva arbori pitici, turme dispersate, iar deasupra un cer glacial, uniform, plumburii. Eram sfârșit când am ajuns la Giurgiu. De acolo mai este o mică distanță până la fluviu. Pentru a traversa orașul și a ajunge la fluviu, ne urcăm în mici trăsură descoperite, trase de două mărtoage, care merg totuși repede, pe niște drumuri cu hărtoape, unde caii normali și-ar fi rupt picioarele.

Giurgiu este destul de pitoresc: casele se îngrămădesc într-o piață largă, unde se află o biserică cu clopotniță, iar toate micile căsuțe înconjurată de grădini, înfrumusețate de plantele agățătoare, au un aspect foarte plăcut. Remarcăm câteva, bine situate, cu fațade de vile rurale, dar noi trecem cu viteza vântului, urmași de praful pământului uscat, ridicat de cei doi cai sfrijiiți. Odată ajunși în afara orașului, pământul este accidentat, gropile se multiplică, dar micii cai galopează în continuu.

p. 18 Suim //, coborâm; traversăm podețe strâmte de lemn, prost închegate, care se zguduie sub roțile trăsurii, micile brațe stătătoare ale Dunării, ale căror ape tremură sub briza dimineții. Ne oprim în fața unei căsuțe dărâmate, iar vizitiul ne înștiințează că am ajuns în fața vămii românești și că trebuie să arătăm pașapoartele. Odată îndeplinită această formalitate, ne reluăm cursa, trecând peste

²³ Explicație făcută pentru a sublinia romanitatea limbii.

²⁴ Se referă la parcul Cișmigiu.

²⁵ Pădure în apropierea Parisului.

²⁶ Routschouk, actual Ruse, oraș în Bulgaria.

alte două poduri, la fel de puțin trainice ca primele, așteptând la rând, în spatele carelor grele cu boi. Bineînțeles, aceste poduri nu au parapete și văzând cum trosnesc și se contorsionează e de mirare cum nu ajung împreună în râu boi, căruțe, călători, trăsură. Această mică aventură costă cinci franci și <iată> ajungem la malul Dunării.

Trebuie să spunem că suntem compensați, mai ales că am ajuns cu bine în final, de grandoarea spectacolului avut în față. În aceea dimineață, fluviul avea ape galbene, nămolose, un vânt destul de puternic îi agita apele, care aveau valuri mici spumate, datorită lărgimii și rostogolirii sale aveam impresia că este un adevărat braț al mării. Departe în ceață, se zărea malul turcesc, mai ridicat decât cel românesc, la dreapta și la stânga, marea întindere de apă se scufunda la orizont. Nu se auzea alt zgomot decât clipocitul apei și murmurul profund al // fluviului, p. 19 descărcându-se în mijlocul deșertului. Este imposibil să nu fii emoționat în fața acestei misterioase solitudini și maiestoasei tristeți a peisajului. Vedeam cu greu câteva pânze în mijlocul curentului rapid, între un cer plumburiu și ape sumbre.

Micul vapor care face trecerea este murdar și aglomerat: în interior, unde trei sau patru turci fumează impasibili, aerul este imposibil de respirat.

KARL BRAUN-WIESBADEN

(1822–1893)

Karl Joseph Wilhelm Braun, sau Braun-Wiesbaden, s-a născut la 20 martie 1822 la Hadamar (astăzi în Hessen) și a încetat din viață la 14 iulie 1893 la Freiburg. Originar dintr-o familie de țărani înstăriți, Karl Braun-Wiesbaden a studiat filologia clasică și dreptul la universitățile din Marburg și Goettingen. După 1848 s-a dedicat jurnalismului, carierei juridice și vieții politice active. În 1849 a fost ales deputat în ducatul Nassau, unde se născuse. Între 1858 și 1863 a a fost președinte al camerei inferioare a parlamentului din Nassau. A continuat să fie activ politic după 1866, când ducatul său natal a fost anexat de Prusia. Astfel, până în 1887 a fost membru al parlamentului Alianței Nord-Germane și apoi al Reichstag-ului. Prima sa circumscripție electorală a fost orașul Wiesbaden. De orientare liberală, a fost și un adept al lui Bismarck.

Călător și scriitor pasionat, Karl Braun-Wiesbaden a publicat mai multe relatări de călătorie, între care, în 1876, *Eine tuerkische Reise*, în trei volume, cel dintâi incluzând informații despre o ședere la București. Unii dintre biografiai săi i-au remarcat dragostea pentru vin, pe care a mărturisit-o deschis și în aprecierile sale despre călătoria în România.

Călătoria la București a avut loc în vara anului 1875. Cum principele Carol și parlamentul erau în vacanță, politicianul german nu s-a întâlnit cu aceștia (deși a vizitat, după cum lasă să se înțeleagă în descrierea sa, palatul regal). Aceasta nu a însemnat că a ocolit în scrierea sa problemele vieții politice românești. Din contră, Karl Braun-Wiesbaden a scris despre luptele politice dintre liberali și conservatori, apărute în contextul semnării convenției comerciale dintre România și Austro-Ungaria. Problema evreiască și cea a concesiunii căilor ferate s-au aflat, de asemenea, în atenția sa. Criza izbucnită în Herțegovina și Bosnia, ce a dus la redeschiderea problemei orientale, nu a fost, de asemenea, ignorată.

Deosebit de interesante au fost lecturile lui Karl Braun-Wiesbaden, acesta fiind familiarizat cu scrierile lui Paul de Alep, Aurelie de Soubiran Ghika, Xavier Kieffer.

Despre Karl Braun-Wiesbaden a scris Alexandru Beldimano, *Herr Karl Braun-Wiesbaden, der Tissot Rumäniens*, Berlin, 1876.

Informații despre Karl Braun-Wiesbaden se găsesc în *Neue Deutsche Biographie*, II, Berlin, 1955, p. 555 (voce de Fritz Geisthardt).

I. Primele impresii. Orașul București

București, capitala statului român³ – care se compune din Moldova și din p. 309 Muntenia și Oltenia⁴ – este străbătut pe de-a latul de un râuleț care se cheamă Dâmbovița⁵, care îl împarte în două părți destul de egale. Deși românii sunt o națiune extraordinar de patriotă și profund mândri de progresele țării lor, cred totuși că nici unul dintre ei nu mă va contrazice când afirm că, în afară de Panke din Berlin⁶, cu greu se mai poate găsi în toată Europa o apă curgătoare de o murdărie mai mare decât Dâmbovița aceasta. Este atât de murdară încât nimeni nu îi bea apa fără o curățire prealabilă și doar aceia care nu pot plăti pentru o baie de alt fel se scaldă în ea. Dar cea mai mare lipsă a Bucureștiului este tocmai apa de băut. Se plătește aici cu bani grei. Proverbul german, că a face o petiție și a bea apă ar fi același lucru, nu se aplică aici; căci a face o cerere depinde de o ștampilă (aici se scrie ștampilă⁷ pentru a aminti de *stampa*) iar apa, la rândul ei, este scumpă; un butoiș de apă curățită, pe care l-am estimat la 15 litri, costă 3 sferturi de franc⁸; iar în perioadele proaste ajunge // să coste în mahalale chiar și 1 franc și jumătate. Asta p. 310 este rău pentru oamenii săraci; iar apa este atât de necesară în acest oraș unde vara domnește o arșiță care te topește și un praf, ce rivalizează cu cel de la Berlin. Eu însumi, deși băutor de vin prin natură, îi resimt lipsa, mai cu seamă pentru că știu că este atât de rară. Desigur, și aici este înjurată tot administrația orășenească: „de ce nu s-au îngrijit de apă părinții orașului, căci acesta era primul, următorul și cel mai necesar lucru”. Cine a vorbit așa, a vorbit bine. Mai înainte au fost sărbătorite cheltuielile pentru lux. Se dorea să fie un oraș de nivel mondial. Acum orașul este greu îndatorat, iar prin neobișnuit de rapida creștere a populației, urcă și cheltuielile. Astfel că un oraș de un sfert de milion de locuitori nu are bani de apă. Pentru aceasta, doar consiliul orășenească⁹ poate fi vinovat. E mereu bine, când se găsește un țap ispășitor. *Enfin, c'est tout comme chez nous*. Dar pentru a reveni la Dâmbovița, care, după un parcurs scurt și fără glorie se unește cu Argeșul¹⁰ care

¹ Traducere după Karl Braun Wiesbaden, *Eine tuerkische Reise. Erster Band: Die Donau – Serbien – Rumaenien*, Stuttgart, Verlag von August Auerbach, 1876, p. 309–453.

² *Rumaenische Plaudereien*.

³ *Rumaenischen Reiches*.

⁴ *Grossen und kleinen Walachei*.

⁵ *Dimbowitza*.

⁶ *Berliner Panke*. Panke este un afluent al râului Spree.

⁷ *Stempel*.

⁸ *Franc*.

⁹ *Magistratus*.

¹⁰ *Ardschisch*.

izvorăște din Carpații Meridionali¹¹, pentru ca apoi să se verse în Dunăre, <trebuie spus> că la București există o vorbă veche și mult răspândită, care sună, în românește: „Dâmbovița apă dulce, cin-te bea nu se mai duce” [...]. Scriu aceasta pentru a arăta că și proverbele mint sau nu servesc înțelepciunii; căci acolo aproape nimeni nu bea din Dâmbovița astfel că nici un om nu știe dacă aceasta te ține pe loc sau te gonește. Dar între timp auzim pe străzi strigătul melancolic al // sacagiilor, care sună „aapă!”¹² [...].

A doua curiozitate a Bucureștilor este că birjarii nu știu drumul și că eu însumi trebuia să mână din interiorul trăsurii, cu bastonul. Asta se întâmplă astfel: amintita trăsură se numește birjă (de la rusescul brișca?)¹³ și este mult mai bună decât droșca de la Berlin; nu sunt nici cu mult mai scumpe, căci o călătorie de o jumătate de oră costă doar un franc pentru <toți cei din> cupeu. Cupeul este deschis și construit simplu, caii repezi, iar vizitiul are o bună cunoaștere a meseriei. Acesta din urmă însă este chiar necesară, <dat fiind> pavajul incredibil de prost și frecvența mare <a circulației> (aici sunt prea leneși să meargă pe jos, ba chiar acest fapt trece drept deosebit de plebeu, ca să nu spun chiar de neconceput). Vizitii sunt tineri simpli, de la țară, care știu să umble cu caii, dar nu cu oamenii; înțeleg, aud și văd, dar nu știu să citească. Străzile din București au acum denumiri iar casele numerotate. Numele sunt, de asemenea, inscripționate la colțuri. Doar oamenii de vârstă mijlocie își mai amintesc bine că mai de mult nu era deloc așa. Mai înainte nume aveau doar palatele boierilor și bisericile, din care unele erau fortificate. Aceste palate și biserici erau reperele după care se descria unde locuia cineva. Denumirea străzilor și numerotarea <caselor> se datorează austriecilor sau rușilor. În timp ce aceste țări erau ocupate, ei considerau necesar să știe în ce case erau încartiruiți soldații lor și astfel au // început această organizare „șvăbească”¹⁴, care între timp a fost desăvârșită, ba chiar după stilul franțuzesc, în măsura în care este posibil într-un oraș cu o structură atât de particulară, cum este București. În „sufletul poporului” valah această organizare nu a pătruns însă, mai precis nu între cei neștiutori de carte¹⁵ și chiar birjarii care nu pot citi sunt cei mai buni <la această cunoaștere a orașului>, căci merg bine și sunt mulțumiți cu plata, ceea ce nu se poate spune, în aceeași măsură, despre cei care știu carte¹⁶. Pentru a te înțelege cu ei este deci nevoie de baston. Dacă vrei să cotești pe strada din stânga, birjarului trebuie să îi faci semn cu bastonul, din spate, în stânga. Dacă vrei la dreapta, îl împungi în dreapta. Dacă nu îl înghiontești de loc, atunci merge tot înainte pe acel drum pe care îl crede cel bun; și, în general, există un singur loc în tot orașul unde merge singur fără să îi spui. Dacă mergi către nord pe cea mai elegantă și mai bine pavată stradă din oraș, pe Calea Mogoșoaiei¹⁷, pe care se găsesc biserica Sărindar¹⁸,

¹¹ *Siebenbuerger Alpen*.

¹² *Aaop!*.

¹³ *Birscha (russische Britschka?)*.

¹⁴ „*Schwobische*” *Einrichtung*.

¹⁵ „*Illiterati*”.

¹⁶ „*Literati*”.

¹⁷ *Calea Mogoschoi*, strada principală a Bucureștiului, devenită Calea Victoriei.

¹⁸ Dăruită pentru a se construi Cercul Militar Național în 1901.

teatrul <național>¹⁹, palatul principelui²⁰ și diferite ministere, ajungi astfel la corso-
ul orașului, la Șoseaua Kiseleff²¹ (numită și doar șoseaua). Frumosul drum a fost
amenajat de generalul Kiseleff²², căruia orașul îi datorează unele îmbunătățiri.
Șoseaua este împodobită cu grădini pline de gust, o alee umbroasă de tei, o fântână
arteziană drăguță iar la capăt chiar cu un lac și stânci (totul desigur artificial); seara
este locul de visare al societății alese (care desigur <merge> cu trăsura). Pe
moment însă aceasta nu este prezentă în număr mare, căci principele domnitor
<Carol> // se găsește la mănăstirea Sinaia²³ (care se află în munții Munteniei, pe
drumul către Brașovul²⁴ transilvănean, foarte pitoresc așezată între un munte
stâncos și unul împădurit), pentru a se odihni, în răcoarea proaspătă a verii, după
grijile sale guvernamentale și alte suferințe pe care le are de îndurat după chemarea
sa în această țară aparte; căci camerele s-au închis de curând, miniștrii sunt, cei mai
mulți, în vilegiatură, toată lumea se străduiește să scape de arșița „cuptorului”²⁵
(căci așa se numește aici, în românește²⁶, luna iulie). La capătul șoselei există un
rond unde cei care merg cu trăsura pe corso se opresc pentru a se saluta și a sta la
taclale; de aici, un drum secundar merge până la grădina Herăstrău sau Băneasa²⁷,
care se bucură de o faimă proastă, ca loc de plimbare al „perechilor cunoscute de
îndrăgostiți”, și desigur și al celor mai puțin cunoscute; desigur, în ciuda acestui
fapt, sau poate tocmai de aceea, este mult frecventată.

p. 313

Fără a i se cere, birjarul oprește în acest rond, pentru a aștepta poruncile
pasagerului trăsurii. Îi spui, apoi se oprește iarăși. Apoi spui „haide”²⁸, cuvânt care
se folosește în toate dialectele grecești, românești și slave ale popoarelor din
Balcani și de la Dunăre și care înseamnă „mai departe” (chiar și când te târguiești
pentru o marfă cu un negustor și vrea să îți lase din preț, atunci negustorul spune
„haide”, ceea ce înseamnă că merge, chiar și în pagubă). Așa că te îndrepti înapoi
spre oraș, către sud, pe Calea Mogoșoaiei. Ajuns la bulevard²⁹, îl mai înțep o dată
cu bastonul pe vizitiu, pentru a o lua la dreapta. El cotește pe bulevard. La doar 30
de pași se găsește intrarea în Grand Hotel du Boulevard³⁰. Îl mai înțep o dată în
spate, de data aceasta, puțin în stânga coloanei. Asta înseamnă: oprire // pe partea
stângă a străzii. Oprește deci în fața intrării hotelului. O lovitură ușoară în spate, în
dreapta, înseamnă: oprire pe partea dreaptă a străzii. [...]

p. 314

¹⁹ Avariat de un bombardament american în 4 aprilie 1944 și demolat ulterior.

²⁰ Pe atunci încă vechea casă Golescu; lucrările de modernizare au început din 1882.

²¹ Promenada orașului, construită în stilul unui parc englezesc, după planurile lui F.W. Meyer, arhitectul care a proiectat și Parcul Cișmigiu.

²² Pavel Dimitrievici Kiseleff (1788–1882), general rus, președinte plenipotențiar al divanurilor Țării Românești și Moldovei în perioada ocupației încheiate prin instaurarea regimului regulamentar.

²³ Sinaia, ctitorită de Mihail Cantacuzino, a fost reședința de vară a lui Carol I până la încheierea lucrărilor de construcție de la castelul Peleş.

²⁴ Kronstadt.

²⁵ Backofen.

²⁶ Walachisch.

²⁷ Garten Herestreu oder Baniassa.

²⁸ „Heidi”.

²⁹ Boulevard, respectiv Carol.

³⁰ Construit după planurile arhitectului Alexandru Orăscu; între 1873–1877 s-a numit Hotel Herdan, după numele primului proprietar, Jacques Herdan.

A treia curiozitate a Bucureștilor este întinderea. Aceasta constă în faptul că orașul este așezat în mijlocul acestei câmpii lipsite de frumusețe, în parte deluroasă, în parte mlăștinoasă, departe de Dunăre, și mai departe de munți, și totuși atât de mare și, pe alocuri, extravagant. [Consemnează legenda ciobanului Bucur, precum și cea a ridicării Curții Vechi de către Mircea cel Bătrân pentru a comemora victoria de la Rovine. Menționează, de asemenea, strămutarea capitalei Țării Românești, definitiv în secolul al XVIII-lea. Motivele ar fi fost de ordin militar și comercial. Citează, de asemenea, descrierea Bucureștiului după Macarie, patriarhul p. 317 Antiohiei, autor fiind însă Paul de Alep³¹].

Astăzi Bucureștii au un sfert de milion de locuitori, mai mult de 200 de biserici creștine (peste tot auzi și citești de 400, dar aceasta este o mare exagerare) și aproape 30 de temple evreiești, 200 de cafenele și aproape tot atâtea vinării și p. 318 grădini, unde în fiecare seară // răsună muzica populară românească, în care un fluiet ca al ciobanilor joacă un rol important, deși nu sună foarte bine. Amintesc acest din urmă lucru, deoarece este impresia cea mai puternică pe care o ai când ajungi pentru prima oară la București, seara, în gara Filaret³². Un al doilea lucru <surprinzător> este numărul neobișnuit de oameni de grupe de pază și de gardieni de noapte, din care, dacă nu mă înșeală memoria, sunt cam 800–1 200 de oameni și care poartă numele clasic de „epistat”³³, de la cuvântul grecesc *epistatis*, paznic. Dacă mergi seara pe stradă, după căderea întinericului, și trece un asemenea gardian de noapte, atunci fluietă în direcția în care te îndrepti și, de acolo, îi răspunde imediat o altă fluietătură. Astfel se semnalizează din gardian de noapte în gardian de noapte „vine cineva, chiar cineva suspect”, căci aici toată lumea este suspectă. În ciuda acestor precauții extraordinare, aici se fură mult. De curând s-a intrat în timpul nopții în consulatul general german și s-a furat chiar sigiliul consulului, care purta însemnele și numele său. La curțile țărănești, chiar lângă oraș, apar adesea bande de tâlhari. În timp ce mă aflam la consulatul general german a venit o țărăncă germană, pentru a căuta ajutor: ea și soțul ei fuseseră călcați de bulgari în gospodăria lor de la marginea orașului, bătuți și jefuiți.

II. Bucureștii văzuți de sus

p. 319 București este unul dintre cele mai trainice și persistente orașe din lume. Căci nici un altul nu a fost afectat atât de des de inundații, incendii, cutremure, ciumă și holeră, sau invazii și distrugerii făcute de dușmani. [Urmează o listă a epidemiilor, incendiilor și invaziilor, începând cu secolul al XVIII-lea].

Deși Bucureștii de astăzi își dau toate strădaniile să se modernizeze, unui observator atent nu îi va fi greu să îi recunoască trăsăturile de bază sau efectele istoriei. Elementele inițiale erau fortificațiile de lemn și capelele. În locul celor

³¹ Relatarea sa de călătorie este cuprinsă în seria veche a prezentei colecții, volumul al VI-lea.

³² *Philaret*, inaugurată la 7 septembrie 1869, a fost prima stație de cale ferată din București. A fost închisă pentru traficul feroviar în 1960.

³³ „*Epistaten*”.

dintâi a apărut mai târziu palatul boieresc iar în locul următoarelor au apărut bisericile și mănăstirile. [...] În România se pare // că ortodocșii³⁴ sunt de aceeași p. 320
păreră <în privința construcțiilor de lăcașuri de cult> ca și mahomedanii din Istanbul. Cine are bani se bucură să construiască o biserică, sau cel puțin un paraclis, și astfel nu mai încapă nici o îndoială cui îi aparține acest credit căci aici, ca și la mahomedani, nu se dă bisericii numelui vreunui sfânt, ci cel al constructorului. Dintre cele două sute de biserici din București (cred că este necesar să o spun acum și în mod special, căci toate „Guides”, „Itinéraires”, și „Voyages en Roumanie” nu spun mare lucru despre această bijuterie) există cea mai mică și cea mai frumoasă, nu se știe când construită și denumită de grecii din București, Stavropoleos³⁵. Principele Carol are meritul de a o fi smuls din ghearele uitării și distrugerii și de a o fi restaurat frumos³⁶, în spiritul ctitorilor ei, deși ar mai fi de dorit ca unele adăugiri ulterioare, lipsite de gust, să fie înlăturate. Biserica este pictată în albastru și maroniu și, deși este decorată în stilul greco-bizantin, lasă o impresie de armonie și unitate. Dimpotrivă, tipică pentru oraș și pentru țară este vechea biserică a mitropoliei³⁷. Se află pe malul drept al Dâmboviței, între aceasta și gara Filaret. (Această gară, care deservește linia spre Giurgiu³⁸, se află în partea de sud a orașului și este legată de acesta printr-o promenadă frumoasă; cealaltă gară, pentru linia spre vechea reședință domnească de la Târgoviște³⁹, se află în nord-est). Mitropolia tronează pe un deal, care prezintă pe toți versanții săi urmele unor fortificații puternice, căci peste tot în Serbia, România și Transilvania bisericile și mănăstirile au fost, de regulă, și fortărețe, // iar în cazul unui război ar p. 321
putea fi din nou, căci sunt cel puțin suficient de solide cât să opună ceva rezistență atacului unei trupe fără artilerie. [Citează descrierea făcută de Paul de Alep în secolul al XVII-lea].

Biserica lasă și astăzi impresia unei fortărețe. Acoperișurile sunt toate vopsite în verde deschis, căci aici toate bisericile sunt peste puțină de colorate. La o altă biserică, acoperișul este roșu, zidurile verzi și violet, cu brâuri albe și margini albastre; iar asta trece drept extraordinar de frumos și de pios. Catedrala mitropolitană este și în interior foarte încărcată, cu aur, icoane, arabescuri, basoreliefuri și alte decorațiuni. Imaginile sunt cu adevărat oribile și pot fi date ca exemplu al bizantinismului pocit; în general, cu excepția câtorva detalii, concluzia care se poate trage este: mult lux, puțin gust.

Am avut parte în biserică de un moment cu adevărat stânjenitor. În timp ce o vizitam, slujea // un preot ortodox. Tocmai împărtașea, când companionul meu de p. 322
călătorie, un tânăr englez, a izbucnit în răs. E drept, preotul nu părea tocmai curat și era o impresie aparte faptul că doamnele foarte elegante și curate îi sărutau mâna. Și mai ciudat era când doamnele se aplecau cu partea din față a corpului până la

³⁴ *Griechisch-orientalische Christen.*

³⁵ Mănăstire ctitorită de Ioanichie Stratonikeas în anul 1724.

³⁶ Planuri pentru restaurare au fost făcute în 1858, dar aceasta nu s-a produs decât în 1904, sub conducerea arhitectului Ion Mincu.

³⁷ Ctitorită de Constantin Șerban (1654–1658) și sfințită în 1658 de patriarhul Macarie al Antiohiei.

³⁸ *Giurgewo.*

³⁹ *Tirgovista*, astăzi Gara de Nord, inaugurată în 1872.

pământ, iar ca urmare, acea parte a spatelui care este de obicei rezervată șezutului, fiind prevăzută, după moda franțuzească cu nenumărate ornamente, oferea o priveliște aparte. Dar nimic nu îngăduia izbucnirea de bună dispoziție a însoțitorului meu. L-am scos repede din biserică și i-am spus: „poate și un străin găsește în bisericile noastre germane și englezești ceva de râs. La fel de neplăcut ar fi pentru noi dacă și-ar exhiba umorul. Ceea ce pretindem de la alții trebuie să facem, la rândul nostru și dacă nu ne putem stăpâni tot trebuie cel puțin să respectăm particularitățile unei confesiuni străine, astfel încât să nu se socotească jignită”. Și-a înțeles atunci greșala, dar a răspuns insistent că a râs doar de murdăria preotului și de neobișnuita îmbrăcăminte a doamnelor, și că acestea erau totuși chestiuni profane.

p. 323 Aici sus, pe Dealul Mitropoliei, într-o aripă a fostei mănăstiri, se găsește, până se va construi altceva, Camera românească a deputaților⁴⁰. Deoarece aceasta nu era în sesiune, totul era închis, mi-a fost îngăduit să arunc o privire înăuntru doar printr-o fereastră. După părerea mea, arăta ca o sală de școală mai mare; și asta nu ar fi o opinie foarte greșită, dacă într-adevăr poporul român ar primi de aici educație și învățătură, căci alții spun, adică cel puțin unii dintre <critici> // că de aici se face apel la pasiunile și la lipsa de rațiune a maselor. Eu nu pot judeca acest lucru, deși voi încerca mai încolo, pe baza câtorva experiențe, să ofer o opinie parțială asupra stării de lucruri politice a țării.

Pornind dintr-o piață și mergând spre nord-est, o alee abruptă, împodobită cu mai multe clădiri publice, palate și biserici, urcă până la Mitropolie și până la Camera Deputaților. Când aceasta din urmă este deschisă, un cortegiu oficial urcă printre șiruri de ostași români. Principele, miniștrii, reprezentanții puterilor străine și șirul lung de senatori și deputați urcă pe colina Capitoliului de aici, pentru a hotărî binele celei mai noi națiuni „romane”⁴¹. Miniștrii sunt 7, senatori 76 și deputați 157; și asta, desigur, nu e puțin. Vechea Romă, cel puțin, știuse să se conducă în timpurile ei cele mai glorioase cu mai puțini.

p. 324 De pe Dealul Mitropoliei ai o priveliște generală a Bucureștilor, atât cât permite așezarea orașului în câmpie. <Și aceasta deoarece Bucureștii> sunt așezați întru-o mare verde, întinsă, care are o formă ovală, iar ca țărături dealuri masive, ultimele prelungiri ale Carpaților și Alpilor Transilvaniei. Din această mare, care constă din copaci decorativi și pentru cherestea din toate soiurile, din grădini de legume și de flori, din câmpuri de cereale, porumb și fânețe, din arbori de mastic⁴² și chiparoși, din arbori de tuia, brazi și pini, pe scurt, din plante de toate culorile și de toate formele, și care, datorită ridicăturilor de pământ care vin una după alta, pare muncită de valuri, din această mare răsar clădiri de toate felurile, în grupuri din cele mai felurite. Mai mult decât copacii, printre care sunt ascunse, se iau la

⁴⁰ Palatul Adunării Deputaților, astăzi Palatul Patriarhiei Române, a fost construit între 1906–1908.

⁴¹ *Neueste „Roemer”-Nation.*

⁴² *Therebinde.*

renascentist și cel specific iezuiților, cu turle ca cepele⁴³, până la formele și culorile excentrice ale stilurilor bizantin și rusec. Mai încolo o turlă strălucește ca aurul, alta ca argintul (dar desigur totul nu este decât plumb), aici ai o cupolă sau „ceapă” verde, acolo una roșie, dincolo una albastră sau alta portocalie. Apoi impresionează palatele și castelele⁴⁴ boierilor și voievozilor⁴⁵, în jurul cărora se îngrămădesc locuințele umile ale vasalilor, șerbilor și robilor lor (astăzi această relație este de mult ilegală), așa cum în periferiile îndepărtate ale Londrei coloniile de vile se grupează în jurul gărilor nou-apărute. Către nord și nord-vest răsar din valurile <mării> verzi șiruri ordonate de case și insule <de verdeață>, întocmai ca într-un oraș occidental. Apoi șirurile ordonate se despart iarăși, iar aici vedem o casă în stil italianesc cu portic și basoreliefuri (deși totul e doar stuc, ce se dezlipește repede de pe lemnul de care este prost lipit), iar mai departe mai multe case așa și așa, în mijlocul unor grădini de legume umile; sunt zugrăvite în toate culorile curcubeului și arată ca și cum mai multe cutremure le-ar fi zdruncinat deja; în fine, către periferie se termină cu acoperișurile obișnuite, din țiglă sau tablă (aceasta din urmă vopsită mereu într-o culoare foarte strălucitoare) și se văd ieșind dintre crengile copacilor acoperișuri sărăcăcioase, din stuf și paie; acestea aparțin țăranilor și zilierilor români, care // formează o parte deloc neînsemnată a populației capitalei p. 325 și care, la alegerile comunale se reped în apărarea conducerii orașului, cu bățele lor și cu orientarea lor conservatoare⁴⁶, împotriva amenințării centristilor radicali⁴⁷. Dincolo de oraș, care, socotind și grădinile, ar fi suficient de mare pentru o jumătate de milion de locuitori, se văd, atunci când privești spre nord, către dreapta mlaștini nesfârșite, iar către stânga păduri de conifere, mai încolo câmpuri de porumb și pășuni pe care pasc turme nenumărate. Așa arată Bucureștii văzuți ca din zborul unei păsări.

Cel mai bun lucru este că mizeria și decăderea nu se văd din acest punct de observație aflat la înălțime. Căci Bucureștii au și asta în comun cu orașele turcilor cu care se învecinează și pe care îi urăsc, și anume că văzut de departe și de sus pare mult mai frumos, decât dinăuntru și de jos. Străzile principale ale orașului sunt recent pavate și chiar destul de bine și, deși au trotuare bune, acestea sunt înguste. Doar în numele acestora s-a păstrat vechea stare de lucruri. Poporul încă le numește *podu* (plural *poduri*)⁴⁸ [...], mai exact terasament din lemn sau terasament din butuci, ceea ce ne amintește de descrierea pe care Macarie al Antiohiei a făcut-o în secolul al XVII-lea. Strada principală, Podu<I> Mogoșoaiei, pe care oamenii cultivați nu o mai denumesc *podu<I>* ci Calea Mogoșoaiei, are cu totul caracterul unei capitale vest-europene, deși nu este perfect dreaptă, precum Friedrichstrasse

⁴³ Referire la stilul bisericilor catolice din sudul Germaniei (mai ales Bavaria) și regiunile austriece învecinate; turnurile acestora au o formă asemănătoare cu cele ale bisericilor rusești.

⁴⁴ *Palazzi und Kastele*.

⁴⁵ *Bojaren und Woivoden*.

⁴⁶ *Conservativen Gesinnung*.

⁴⁷ *Radikalen Centrum*.

⁴⁸ În original în text.

p. 326 din Berlin⁴⁹, curge ca un zigzag bine ponderat – după părerea mea aceasta nefiind o greșeală, căci pe străzile cu cotituri vântul nu bate așa tare. Nu mai puțin interesantă este Calea Lipscanilor⁵⁰. Și-a primit numele de la al nostru Leipzig, care
 p. 327 mai înainte vreme // domina aici comerțul cu mărfuri, și cuprinde tot ce are de a face cu comerțul, circulația mărfurilor, a banilor și creditului: are un bazar bogat, bănci, oficii de schimb, zarafi⁵¹, poșta și telegraful. La fel de frumos este Bulevardul – *bulevardu* < / > –, denumit astfel datorită imitației servile⁵² a Parisului, căci o fortificație⁵³, un zid sau șanțuri de apărare nu s-au găsit aici niciodată. < Bulevardul > taie capătul sudic al Căii Mogoșoaiei și, prin urmare, trebuie prelungit pe malul drept al Dâmboviței până la Cotroceni, reședința de vară a principelui. La capătul de nord-est al acestuia se află o clădire impozantă, unde se întâlnește prima cameră < a parlamentului > (Senatul), și unde se găsesc, de asemenea, Universitatea⁵⁴ și diverse colecții < muzeale >, printre acestea < fiind > și cea foarte interesantă de antichități românești (o colecție de antichități mai mică dar foarte interesantă se găsește la colonelul Dimitrie Papazoglu⁵⁵, Calea Văcărești, 151). Peste drum de clădirea Universității se află statuia ecvestră a lui Mihai Viteazul, sub care, odinioară, deși pentru scurt timp, Moldova și Țara Românească au fost unite într-un singur stat. Mihai Viteazul este, într-adevăr, o mare personalitate istorică, în timp ce alți eroi români, precum Dragoș⁵⁶ și Radu Negru⁵⁷, par să fie mai degrabă mitologici⁵⁸. În timp ce partea de nord-est a bulevardului este atât de strălucitor decorată, partea de sud-vest se pierde ca într-un deșert. Ultima clădire este Grand Hotel du Boulevard (aici la București, totul este „grand”), imediat după urmează sălbăticia. Iar sălbăticia nu lasă nimic să se termine, în timp ce cultura este pe jumătate gata. Aici nu au lipsit planurile mărețe pentru construcții și înfrumusețări. Dar și aici este totul falimentar și nimeni nu știe
 p. 327 când se va relua ceea ce s-a plănuțit. // Între timp nimic nu trebuie conceput pe termen lung. Pentru a desăvârși caracteristicile părții frumoase a orașului, trebuie să avem în vedere și parcul ce poartă numele de Cișmigiu⁵⁹ (și acest cuvânt este de origine turcească). Este așezat în spatele Teatrului < Național >, în unghiul format, la vest, între Calea Mogoșoaiei și Bulevard, și oferă umbră, vegetație diversă și destul de multă apă: doar că aceasta din urmă apare sub forma unei mlaștini cu apă stătătoare, deși, cu ceva bani, aceasta ar putea fi curățată. Dar aici dorim să

⁴⁹ Una dintre cele mai importante străzi ale Berlinului, pe axa nord-sud.

⁵⁰ *Calea Leipsicania*.

⁵¹ *Maklergeschaeft* (*Zarafi*).

⁵² *Sklavischer Nachahmung*.

⁵³ *Bollwerk*. Etimologia cuvântului „boulevard” trimite la demolarea zidurilor fortificațiilor medievale și transformarea spațiului obținut în străzi.

⁵⁴ Palatul Universității din București, construit după planurile arhitectului Alexandru Orăscu și inaugurat în 1869, a găzduit și Senatul României.

⁵⁵ Dimitrie Papazoglu (1811–1892), a făcut parte din comisia numită de Ministerul Cultelor în 1862 pentru inventarierea antichităților, odoarelor și cărților vechi ce se găseau pe teritoriul Țării Românești.

⁵⁶ *Dragosch*, fondator al Moldovei, voievod între 1347–1354.

⁵⁷ *Radu-Negru* (*Rudolf der Schwarze*), fondatorul legendar al Țării Românești.

⁵⁸ Referire la stadiul cunoștințelor istorice din acel moment.

⁵⁹ *Tschismetschu*.

îmbrăcăm mantia dragostei creștine, căci nu cu multă vreme înainte, și parcul Tiergarten⁶⁰ din Berlin se găsea într-o stare asemănătoare.

Acestea sunt deci trăsăturile strălucitoare ale Bucureștilor. Dar cu cât mergem prin cartierul de nord-vest al orașului, cultura scade cu cât ne apropiem mai mult de periferia orașului. Străzile sunt jalnice. Vara constau dintr-un praf care formează vârtejuri, peste tot arzând soarele Saharei. Iarna se formează o mlaștină fără fund, căci nimeni nu le-a podit <vreodată>. Din fericire, pe aceste străzi au fost puse, prin unele locuri, pietre mari, și poți sări de pe una pe alta; un gimnast bun ar străbate fără a fi pus în pericol. Și când e vreme uscată trebuie să fii extraordinar de atent, căci peste aceste minunate alternanțe între deal și vale, între lagune mici și blocuri mari de stâncă, poți face ușor o mișcare greșită și astfel îți vei rupe piciorul sau chiar gâtul. În schimb te bucuri de avantajul că, datorită mișcării mai lente, poți analiza totul mai adânc, mai bine și mai confortabil. Iar pentru cineva care încă nu cunoaște Orientul există extraordinar de multe lucruri noi. Toate magazinele sunt // deschise la stradă, cele mai multe ateliere la fel. Acestea sunt cu adevărat p. 328 „magazine deschise”, căci se poate vedea de la stradă până în colțul cel mai îndepărtat al localului. Produsele de patiserie de aici sunt toate turcești. Chiar și ospătăriile pentru oamenii de rând <sunt așa>, doar că turcii fac mâncarea mai gustoasă. Abundența de fructe, de dulciuri și de apă amintește de Constantinopol, iar dulciurile, mai precis dulceața⁶¹, înseamnă un fel aparte de a găti fructele. În ceea ce privește oamenii, peste tot ies în evidență uniforme, cele mai multe după croiala franțuzească, desigur cu chipiu și fireturi de lux. Broderiile de pe brațul de jos, care desemnează gradele, sunt însă după model turcesc. Soldații, cât timp aparțin regimentelor de linie, au uniforme după model european. Apoi, în jos, până la miliție, se merge până la portul național. Milițienii poartă un costum național oarecum idealizat: căciulă de lână neagră, înaltă, haină albă cu tiv albastru sandale cu jambiere fixate cu fâșii de material pe picior⁶². Primul om astfel <îmbrăcat> a fost santinela de la debarcaderul <de la fortificația> Smurda, de la Giurgiu⁶³. Cu scurt timp înainte vizitase berăria învecinată și se așezase pe o pată de bere, căci într-un loc evident de pe mantaua lui albă se vedea o pată mare, galbenă. Dar poate că e doar o prejudecată occidentală, faptul că ne legăm de asemenea mărunțișuri aflate la vedere. Pe lângă uniforme, <în București> se amestecă între ele diferite neamuri. Înainte de orice este românul simplu și onest, care își aduce produsele la piață. Căruța, încărcată cu pepeni, cucuruz (porumb) și altele asemenea, este construită simplu, din lemn, nu se găsește deloc vreun cui de fier, iar când merge pe străzile denivelate, rage ca un suflet chinuit // în flăcările iadului. Căruța este de p. 329 obicei înhămată cu bivoli, o rămășiță din lumea animală a unei perioade mai vechi a creației. Pielea neagră, aproape lipsită de păr, dă o nuanță diavolească vitei acesteia, dar, în realitate, în afară de câteva momente în care o ia razna, este o fiară

⁶⁰ *Thiergarten*, vechi parc din Berlin. inițial proprietate a regilor Prusiei, așezat într-o zonă mlaștinoasă; între 1833–1840. arhitectul Peter Lenné l-a amenajat în stil englezesc.

⁶¹ *Dolschaz*.

⁶² În mod evident opinci.

⁶³ *Dschurdschewo*.

apatică și de încredere. Dacă românul de rând care vine la piață nu are nici căriță, nici animal de povară, își ia libertatea de a-și folosi nevasta în loc de animal de povară. Aceasta este încărcată până peste cap; cu toate acestea, are mereu sub brațul stâng fusul și învârte firul cu mâna dreaptă, torcând lâna în același fel cum se vede pe vechile basoreliefuri romane. [Redă o discuție cu un intelectual român anonim, care încercase să îl convingă, fără succes, de originea latină a românilor.]

p. 330 Țărâna româncă se mișcă greu încărcată în spate, iar în fața ei pășește mândru și târăganat bărbatul, fumând liber – stăpân al creației atâta vreme cât îi permit mijloacele bănești și lipsa de atenție și precauție. Pe cap poartă, în toate anotimpurile, o căciulă de lână neagră sau albă, despre care crede că vara îi ține de

p. 331 rece, iar iarna de cald. [...] // Și pieptul bărbatului român este strâns, atunci când nu se mărginește la cămașă, într-un pieptar de lână; de regulă, lâna este în interior, iar pielea tăbăcită în afară. În cazul celor cu bunăstare, partea din piele este prevăzută cu cusături multicolore, de obicei din mătase. Dacă este prea cald, pieptarul este purtat ca un dolman. Membrele sunt lăsate libere de această piesă de îmbrăcăminte, așadar sunt acoperite doar de cămașă și pantaloni. Desigur, cea dintâi este purtată, *more sarmatico*⁶⁴, peste pantaloni. Amândouă piesele de îmbrăcăminte sunt făcute în casă și albe, dar nu chiar foarte curate.

Pe lângă români se mai văd sârbi și bulgari. Portul sârbilor este cunoscut. Bulgarii poartă stofe din lână maro, o cămașă scurtă, pantaloni largi, care sunt strânși jos în jambiere, fes roșu cu ciucure albastru închis, o curea lată, roșie peste brâu. Trec drept grădinari foarte buni.

Aceasta este populația satelor. Cea a orașelor se împarte în oameni în trăsură și oameni pe jos. Cei din urmă sunt clasele care muncesc. Au o aparență austriacă și provin în cea mai mare parte din monarhia austro-ungară, astfel încât se află sub jurisdicția consulului austriac. Această parte a populației se observă cel mai bine în restaurantul „Lades” din apropierea poștei, unde se vorbește exclusiv limba germană. Bucătăria vieneză și berea de Schwechat⁶⁵ fac șederea plăcută. Prețurile sunt mici, iar publicul <consumator> decent. Desigur există și aici muzică, în fiecare seară, ceea ce eu nu socotesc a fi printre părțile plăcute ale locului. Oamenii

p. 332 cu trăsură // sunt funcționarii statului și oamenii de afaceri mai importanți. Se îmbracă după cele mai noi jurnale de modă franțuzești. Cel puțin așa cred ei, iar eu, care mă interesez mai mult de costumele naționale decât de misterele croitoriei, nu pot afirma contrariul. Dar companionul meu de călătorie, care vine direct de la Paris și este un tânăr gentleman bun cunoscător al unor asemenea lucruri, afirmă că aceste costume ar fi la Paris de mult ieșite din modă; și chiar și mie mi s-au părut a fi un pic prea mult scoase în evidență, forțate și încărcate, pentru a fi firești, naturale și elegante. [...]

O distanță serioasă de la această elegantă forțată este reprezentată de casele țărănești ale românilor. Sunt subpământene. După ce ai trecut pragul, cobori câteva trepte până în holul acestora. Camera principală se sprijină pe acesta și este, la rândul ei, câteva trepte mai jos. Deasupra pământului nu se află de fapt nimic, în

⁶⁴ În original în text.

⁶⁵ Localitate în apropierea Vienei, faimoasă pentru berea ei.

afară de acoperișul de stuf. Ușile sunt atât de înguste încât eu a trebuit să intru pe o parte, cu umărul înainte, pentru a putea avansa. Cu fața // nu se putea <intra>. În general, în aceste case românești pe jumătate îngropate în pământ și pe care le-am vizitat, era foarte curat, ba chiar oamenii aveau paturi bune. Pentru a face dreptate României, trebuie să spun că în aceste case, pe cât de rău arată de afară, tot se poate locui înăuntrul lor mai bine decât în anumite locuințe din pivnițele Berlinului. [Comparație cu situația precară a locuințelor din Berlin și Hamburg, conform cu recensământul din decembrie 1871].

Circulația pe străzile Bucureștiului este extraordinar de vioaie. Prin centrul orașului trece un tramvai, <care ajunge> chiar și pe străzile denivelate și foarte înguste, cu cotituri și pante, ce seamănă cu un zigzag. În ciuda zmciturilor, nu se ajunge la accidente. Transportul de persoane prin oraș este, la București, cu adevărat mai bun decât la Berlin, unde poliția își face mereu gânduri și griji pentru concesiunile de linii cu cai prin centrul orașului, deși străzile lungi, drepte, largi și nivelate aproape că invită la așa-ceva. În cele din urmă, birjarul din București se pricepe mai bine la mână decât droșcarul din Berlin; și poate de aceea nu se aude, la București, despre accidente între tramvaiul cu cai și trăsuri. //

În afară de mitropolie, de pe dealul căreia v-am prezentat Bucureștiul ca din zborul păsării, mai există o mulțime de biserici în oraș, dintre care doresc să numesc doar două demne de a fi văzute, cele denumite după voievozii Radu (Radu) și Mihai. Nu departe de mitropolie, pe malul Dâmboviței, la picioarele dealului pe care stă mănăstirea Radu-Vodă⁶⁶, micuța capelă a Sf. Atanasie, despre care se spune că ar fi fost construită de mitologicul păstor Bucur⁶⁷, fondatorul Bucureștilor, în vremuri îndepărtate⁶⁸.

Pe lângă biserici, palatele joacă rolul principal în București, chiar unul asemănător palatelor baronilor de la Roma sau Florența, sau, mai degrabă, au unul mai important. Căci nu erau doar fortărețe ci, temporar, chiar și reședințe domnești. [Despre alegerea voievozilor de către boieri și popor și confirmarea de către sultan.] Căci dacă proprietarul era ales sau numit, sau ajungea la domnie în orice fel, palatul trebuia să servească drept reședință, și de aceea regăsim la palatele Golescu, Bibescu, Brâncoveanu, Știrbei, Ghica, // Suțu ș.a.m.d. câte un corp de

gardă. Spitale cu aceleași nume au fost, de asemenea, fondate de cei numiți mai sus sau de alte familii vechi. Dar palatele din București se deosebesc de cele de la Florența sau Roma prin faptul că, din punct de vedere al arhitecturii sau impresiei artistice, nu formează ceva extraordinar, din contră, cele mai multe sunt chiar lipsite de gust.

⁶⁶ Ctitorită de Alexandru al II-lea Mircea (1568–1577) și refăcută în timpurile lui Radu Mihnea (1601–1602, 1611–1616, 1620–1623), de la care își trage și numele.

⁶⁷ Refăcută după distrugerea sa în 1595 de către armata otomană comandată de Sinan Pașa, legată, prin argumente mai degrabă sentimentale, de legenda păstorului Bucur.

⁶⁸ *Zu Olim's Zeiten*, expresie colocvială, echivalentă cu „vremea lui Pazvante” sau „vremurile lui Tata Noe”.

Unele dintre aceste palate au trecut acum în mâinile statului și folosesc unor scopuri oficiale. În palatul Ghica⁶⁹ se găsește prefectura. Palatul Golescu este acum palatul principelui țării și reședința de iarnă a perechii princiare, care provine din două dintre cele mai alese și vechi case ale nobilimii din Germania, mai precis prințul Carol din casa de Hohenzollern, iar principesa Elisabeta din casa de Wied, care până în 1806 a guvernat direct la Rinul de mijloc și abia Napoleon I a silit-o să intre în Confederația Rinului. Reședința domnească este, pe dinafară, urâtă. Dar, dimpotrivă, impresionează prin camerele frumoase din interior și încă și mai mult prin gustul cu care este organizată. Înainte de orice este un gravor în lemn pe care principele l-a adus din patria sa suabă, și ale cărui opere trezesc admirația. Sunt capodopere de primul rang și merită să fie imitate, dacă artistul și Mecena său ar binevoi să îngăduie ca și restul Europei să se poată bucura de aceste comori artistice. Și peisajele românești, pictate de pictori germani, ne-au atras atenția. Acestea ne arată cât de frumoasă este această țară în partea sa montană. Pentru noi este interesant un portret al prințului de coroană german⁷⁰, cu o dedicație scrisă p. 336 chiar de mâna sa // pentru principele Carol, ceea ce lasă să se vadă cât de intimi sunt unul cu celălalt. Nu fără durere se văd nenumăratele imagini ale prințesei Maria⁷¹, care a murit de curând la doar trei ani și de aceea părinții, care acum sunt rămăși fără copii au căzut în cea mai adâncă tristețe. Peste tot revezi frumosul cap cu cărlionți și înțelegi tristețea acestui destin.

Reședința de vară a principelui, Cotroceni, se află în afara orașului, pe malul drept al Dâmboviței, pe un deal, și oferă, de asemenea, o panoramă frumoasă. Este o fostă mănăstire, iar trăsăturile triste ale unui asemenea loc nu pot fi cu totul negate, dar are o grădină frumoasă și un chioșc mare, cu o cupolă impozantă; acesta este deschis pe patru părți și oferă priveliști frumoase. Pe dealul de alături, în curtea unei case de copii, este îngropată prințesa Maria. Mormântul ei este înconjurat cu simboluri ale credinței ortodoxe în care a fost crescută, în timp ce părinții ei au rămas chiar și în străinătate fideli credinței părinților lor.

Despre nici un oraș din lume nu se aud atâtea judecăți divergente ca despre p. 337 București. [...] // Totul este adevărat și totul este fals. Fiecare dintre caracterizări este bună pentru o parte <a orașului>, dar nici una pentru întreg. Se sustrage oricărei caracterizări generale. Numele său nu este degeaba un plural. Mai întâi că orașul nu are o unitate și astfel îngreunează orice descriere colectivă, generală. Este o adunare de lucruri foarte diferite, un complex, poate doar un conglomerat, pe jumătate Orient, pe jumătate Occident. Acesta din urmă este încă în față. Se găsește într-o perioadă de trecere și contează foarte mult în care moment al perioadei de trecere l-a văzut cel care l-a descris. Orașul se află, ca toată România, într-un moment de reflecție, ca Hercule la răscruce. Întrebarea este: ori așa, ori altfel. Ori înainte, către munca și bunăstarea occidentală, ori înapoi la nimicnicia și suferința orientală. Luptă hotărâtă pentru a fi, sau resemnare și eutanasiu. De fapt, alegerea ar fi trebuit deja făcută. Înainte este greu, dar înapoi este moarte și pierzanie. Dar decizia definitivă nu a fost luată încă.

⁶⁹ Ghika, sau Ghica-Tei, construit în 1822 după planurile lui Xavier Villacrosse.

⁷⁰ Friedrich III (1831–1888), împărat pentru 99 de zile în anul morții sale.

⁷¹ Maria s-a născut în 1871 și a murit în 1874 de scarlatină.

III.

Moltke. Valahia în 1835. România în 1875.

p. 338

Dacă se dorește un răspuns la întrebarea dacă România a făcut progrese, atunci trebuie să i se compare prezentul cu trecutul; doar așa se poate proceda just. În ceea ce privește trecutul, vreau să amintesc aici de o carte a cărei autoritate nu o mai contestă astăzi nimeni. Este vorba despre „Scrisori despre situația și împrejurările din Turcia”, pe care a prefătat-o acum patruzeci de ani faimosul geograf Carl Ritter⁷². Pe atunci foarte anonimul căpitan prusac, autor al acestor scrisori între anii 1835–1839, este generalul-feldmareșal german de astăzi, contele <Helmuth von> Moltke⁷³. Dar deoarece cartea, care merită o nouă ediție, este epuizată în librării și greu de găsit, aș vrea să introduc aici partea <ce privește Valahia>. [Redă câteva pagini din lucrarea lui Moltke.]

„De la această generație ne putem aștepta la puțin”, își încheia în 1835 p. 347 Moltke observațiile despre Valahia de atunci. Dacă socotim după vârsta oamenilor, astăzi avem o generație nouă și trebuie spus cu tărie că este mai bună. Se găsește în mijlocul înfăptuirii reformelor, chiar dacă acestea sunt încă foarte departe de a fi încheiate. Au părăsit malul turcesc, asiatic, dar încă nu au ajuns pe cel european. Este foarte firesc ca, în aceste împrejurări, populația, sau cel puțin o mare parte a acesteia, va fi uneori copleșită de tot felul de frici și sentimente de opresiune, și să aibă nostalgii pentru mlaștina pernicioasă și obsitoare în care țara se afla în urmă cu puțin timp. Această dispoziție trebuie comparată cu cea a călătorului care ajuns deja la jumătatea drumului are deja cele mai abrupte înălțimi în urma sa. Trebuie neapărat să privească doar în față și să își strângă ultimele puteri pentru a putea cuceri restul muntelui, astfel încât să ajungă la trecătoarea prin care trece drumul către țara laudată a culturii și bunăstării. În loc de așa ceva, privește în față și este cuprins de o criză de încredere. În prezent, România este dominată de o anume tulburare. Se crede că aceasta și-ar avea rădăcinile în evenimentele din Herțegovina și Bosnia⁷⁴. Aceasta este o eroare. Deși în români curge o parte importantă de sânge slav⁷⁵, aceștia se cred totuși romani, și deja numai acest lucru și explică de ce nu îi electrizează⁷⁶ așa de mult această revoltă, ca pe sârbii și pe muntenegrenii care sunt curat slavi. Românii cred că viitorul Orientului le-ar aparține. Doar că la fel cred și sârbii și // muntenegrenii despre ei înșiși; iar această p. 348

⁷² Carl Ritter (1779–1859), geograf german, profesor al lui Helmuth von Moltke. A scris prefața cărții lui Moltke despre anii petrecuți în Imperiul otoman, care a inclus și o prezentare importantă a călătoriei prin Țara Românească.

⁷³ Vezi relatarea sa de călătorie în volumul al II-lea al prezentei colecții.

⁷⁴ În 1875, anul călătoriei lui Karl Braun-Wiesbaden, sârbii din Herțegovina și Bosnia s-au revoltat împotriva Imperiului otoman, fapt ce a dus la redeschiderea „crizei orientale”, continuată prin războiul sârbo-otoman din 1876, cel ruso-româno-otoman din 1877–1878 și congresul de la Berlin din 1878.

⁷⁵ Opinia fermă a autorului era că românii reprezentau o populație etnic slavă, dar cu o limbă de origine latină.

⁷⁶ *Elekrisirt*.

concurență nu este menită să crească sentimentele de prietenie față de vecini până la un nivel excesiv. [Considerații politice asupra posibilelor schimbări de granițe în Peninsula Balcanică.]

- p. 349 În timpul șederii mele în România nu am citit numai ziarele ce apăreau în limbile germană și franceză, și care sunt destul de prietenoase cu guvernul și care sunt scrise cu un ton măsurat, așa cum sunt, cu câteva excepții, ziarele din Europa – ci și pe cele românești (ultimele cu ajutorul unui prieten care cunoștea limba), respectiv „Pressa”⁷⁷, care este de partea guvernului <conservator>, și „Românul”⁷⁸, care este de partea opoziției <liberale>, precum și o serie de foi mai mici, care răsar ca ciupercile după ploaie pentru a dispărea iarăși, atunci când o criză de moment se încheie. Cine își întemeiază cunoștințele despre țară doar pe aceste foi, acela crede, poate, că aceasta s-ar găsi într-o stare neobișnuit de jalnică. Ziarele de opoziție învinuiesc miniștrii de toate răutățile și ilegalitățile pe care le poate comite un om,
- p. 350 iar // „Pressa” le răspunde cu caracterizări foarte personale ale liderilor opoziției, Epureanu⁷⁹, Kogălniceanu⁸⁰, Goleșcu⁸¹, Vernescu⁸², Brătianu⁸³, ce nu sunt nici pe departe flatante sau măcar politicoase. Foile mici, însă, descriu <situația> ca și cum România ar fi într-o catastrofă generală și doar o revoluție care să nu lase piatră peste piatră din ceea ce există ar putea să o ajute. Desigur, așa ceva nu poate servi la ridicarea creditului de care se bucură țara. În timpul sesiunii parlamentare de curând încheiate, cei cinci amintiți mai sus și alți cinci membri ai opoziției s-au retras din Adunarea Deputaților, și-au depus mandatul⁸⁴ și au apelat la popor printr-un manifest ce cuprindea o descriere mișcătoare a plângerilor lor și care nu doar că ataca miniștrii, ci și majoritatea parlamentară și felul în care aceasta s-ar fi format, fie prin influențarea ilegală a alegerilor, fie prin corupție. Dintre diferitele puncte ale plângerii, cel mai important era cel privitor la comportamentul camerei în problema căilor ferate și a convenției comerciale cu Austro-Ungaria. Principele a fost asaltat cu petiții de a respinge hotărârile și legile adoptate de guvernul său și de reprezentanții poporului, ceea ce este la fel de puțin corect din punct de vedere constituțional ca și demisia în masă din cameră. S-au ținut o mulțime de adunări, în care s-a dezbătut foarte furtunos, iar foile volante care s-au împărțit încercau să depășească presa zilnică în virulență. După ce am studiat totul, i-am spus unuia dintre prietenii români că mi se pare că această țară este în pragul unei catastrofe și,

⁷⁷ Cotidian de orientare conservatoare apărut între 1868–1876 și 1877–1881.

⁷⁸ Ziar cotidian fondat în 1857 de către C.A. Rosetti (1816–1885), ce a apărut până în 1905. În 1875, liberalii erau în opoziție față de guvernul conservator al lui Lascăr Catargiu.

⁷⁹ *Epureano*. Emanoil Costache-Epureanu (1820–1880), a activat atât în partidul liberal, cât și în cel conservator.

⁸⁰ *Cogălniceano*. Mihail Kogălniceanu (1817–1891), om politic liberal, colaborator apropiat al lui Alexandru Ioan Cuza, scriitor și istoric.

⁸¹ Probabil Alexandru G. Goleșcu (1819–1881), unul dintre fondatorii Partidului Național Liberal.

⁸² G. Vernescu, inițial politician liberal, apoi conservator.

⁸³ *Brătianu*. Ion C. Brătianu (1821–1891), devenit președinte al Partidului Național Liberal în 1875 și prim-ministru între 1876–1881 și 1881–1888.

⁸⁴ La 30 iunie/12 iulie 1875, zece deputați liberali au demisionat în semn de protest față de încheierea convenției comerciale dintre România și Austro-Ungaria.

dacă aceasta este situația reală, aș fi înclinat să mai rămân aici pentru un timp, pentru a vedea cum se desfășoară. //

„Ah, chiar vă gândiți la o revoluție? Puteți aștepta mult și bine”, a răs p. 351
prietenu meu. „Așa ceva este exclus. Toată lumea din țară este obișnuită cu așa o hărămălaie. Față de vorbăria politică au devenit cumva muți și surzi și de aceea opoziția trebuie să facă foarte mult zgomot, dacă dorește să ajungă la urechile mulțimii. În realitate, mulțimea se interesează doar de chestiunea evreiască iar aceasta merge împreună cu convenția comercială cu Austro-Ungaria – sau poate nici așa”. [...]

Convenția comercială cu Austro-Ungaria nu va fi înțeleasă de nici un p. 353
european care îi va citi textul în nici un alt fel decât prin faptul că în viitor trebuie neapărat ridicate anumite restricții economice care erau impuse străinilor, mai exact evreilor, ca de pildă dobândirea de proprietăți funciare. Nici în Austria nu a fost altfel înțeleasă convenția, căci presa austriacă așa l-a prezentat. Acest fapt doar a întărit opoziția românească. [Citează, în traducere în limba germană, opinii ale opoziției liberale și circulare trimise prefectilor de către guvernul conservator în privința disputelor pornite de la ideea „vânzării țării către evrei”.]

Se crede în Germania că <în România> guvernul ar fi pentru, iar opoziția p. 355
împotriva evreilor. Ultimul lucru este adevărat. Primul, nu <este>. Opoziția strigă și blestemă, căci convenția ar abroga o parte a nedreptăților pe care legile țării le fac evreilor. Dimpotrivă, guvernul neagă cu cea mai mare hotărâre faptul că ar putea exista chiar și cea mai mică posibilitate a unei asemenea interpretări în convenția comercială; iar organul <de presă> de limbă franceză al guvernului asigură cu certitudine că nu ar fi vorba în nici un caz despre o emancipare a evreilor, atâta timp cât aceștia nu devin români până în măduva oaselor și până nu se vor fi hotărât să iubească România⁸⁵. [...]

Spre scuza guvernului român trebuie spus că, într-adevăr, ura față de străini este foarte răspândită în populația românească. [...] Această ură față de străini își găsește o expresie nerușinată în întreaga legislație românească, care îngreunează într-un mod extraordinar dobândirea indigenatului și interzice oricărui străin să dețină vreo poziție sau orice funcție publică. // Doar în favoarea francezilor se face p. 356
o excepție. [...] Din păcate această ură generală față de străini are și o temelie confesională. După dreptul românesc, evreii și mahomedanii sunt doar tolerați⁸⁶. Din cauza religiei lor, sunt excluși de la toate drepturile publice, ca și de la dobândirea proprietăților funciare. Într-adevăr, este o contradicție interesantă cu pretenția României de a concura cu Franța în „libertate și egalitate” și în dorința de a avea cea mai liberală constituție din Europa. [Comparație favorabilă atitudinii mai deschise a Imperiului otoman față de străini. Considerații despre numărul locuitorilor țării, precum și cel al românilor din afara granițelor. Comentează afirmațiile lui Ion Ghica despre evoluția populației românești și raportul dintre aceasta și emigranții din țările vecine.]

⁸⁵ „Journal de Bucarest” a publicat o scrisoare lungă a studenților Universității de acolo împotriva emancipării evreilor. (n.a.) Redă textul articolului în limba franceză.

⁸⁶ *Geduldet*.

p. 362 Despre chestiunea căilor ferate ar trebui spuse mai multe lucruri, dar voi fi scurt. Concesiunea către Strousberg și asociații săi nu a fost dată de ministerul actual, ci, dimpotrivă, de domnul Brătianu, șeful actualei opoziții, atunci când era la putere; același <om> a contractat pe atunci o datorie încă pendinte de 30 de milioane, printr-o emisiune de bonuri de tezaur.

Parlamentul a hotărât, în sesiunea abia închisă, ca statul să răscumpere o parte din căile ferate ale lui Strousberg și să construiască acele linii care sunt neapărat necesare pentru legătura cu Austro-Ungaria și Europa centrală. Dacă principiul existenței căilor ferate de stat într-o țară ca România, unde administrația și funcționăria sunt atât de delăsătoare, este cel corect, rămâne de discutat. Este de asemenea foarte alarmant faptul că adunarea deputaților și-a exercitat dreptul de p. 363 a decide în chestiunea căruia dintre // diverșii aspiranți și concurenți să primească <noua> concesiune, și că a decis în favoarea unui întreprinzător englez pentru care s-au făcut tot felul de excepții. S-a expus astfel tuturor acuzațiilor posibile, și a fost foarte firesc ca opoziția să fie foarte puternică; trebuie spus că a făcut eforturi nu lipsite de succes. Majoritatea din cameră a avut de suferit. [...]

În orice caz, atât în cazul convenției comerciale, cât și în cel al problemei căilor ferate, ura față de străini a jucat un rol important. Există teamă față de relațiile cu străinătatea și cu străinii, cu cultura lor și implicațiile acesteia. Căci p. 364 până acum românul // a văzut mai mult partea întunecată a culturii europene, la acei conaționali ai săi care și-au făcut educația la Paris, dar mai degrabă la Closerie des Lilas, în Chateau de Fleurs și la Mabile. Doar că la ce folosesc toate astea? Nu se poate rămâne pe loc. Trebuie mers doar înainte sau înapoi. Conte Moltke a spus acum patruzeci de ani: „de la această generație puține sunt de așteptat”. Dar astăzi trebuie spus: „de la această generație trebuie să se aștepte totul”. Ceea ce strică într-o clipă nu aduce înapoi nici o eternitate. <Situația> se joacă între a fi sau a nu fi. Dacă această generație alunecă înapoi, atunci s-a terminat cu România modernă; va fi din nou devorată de haosul oriental de care, de curând, s-a separat și s-a emancipat.

IV.

High-life valah

La Belgrad, într-o seară, pe scena unei berării cu grădină, s-a produs o orchestră de estradă vieneză. Cântau melodii obscene. Tineretul sârb i-a gonit cu fluierături. M-am supărat atunci rău pe aceste murdării, mai ales din cauza faptului că se produceau în limba germană.

La București am avut parte de o revanșă strălucită. Aici murdăriile erau în limba franceză. Există aici sute de *café chantant*, ceea ce în Berlin mai onest s-ar p. 365 numi localuri de varieteu. Actorii // sunt fie francezi și franțuzoaice, ale căror cântece se pot împărți în cântece ambigue cu trimiteri ambigue și cântece ambigue fără trimiteri ambigue, fie români care îi satirizează pe evrei. Acest din urmă gen este, în ultima vreme, foarte popular, căci problema evreiască a ieșit iarăși în față

din cauza convenției comerciale⁸⁷ cu Austro-Ungaria, fiind exploatată de către opoziție cu bună-credință⁸⁸ (și chiar mai mult decât cu bună-credință).

Cel mai important dintre aceste localuri este Grădina Rașca⁸⁹, un loc frumos în care se întâlnește societatea „aleasă”, dar fără femei. Acestea sunt înlocuite de demimondene, care apar în număr mare, dar totul este cu atât mai supărător încât s-ar putea crede că poliția se folosește de ele pentru a supraveghea și stimula virtuțile și moralitatea publică. În zilele obișnuite, intrarea costă 1 franc, iar în zilele „bune” 1 francu pentru Domne și 2 pentru Barbati⁹⁰, ceea ce tradus cuvânt cu cuvânt înseamnă 1 franc pentru doamne și 2 pentru bărboși, adică pentru domni. Artiștii care apar pe scenă se numesc *Domnu Charles* și *Domnu Rigoti*, iar artistele *Dom<nișoa>ra Fanelly* și *Dom<nișoar>ra Vivier*. Pe moment mai activează și o „miss Așa și Așa”⁹¹ ca dansatoare și cântăreață, precum și fratele ei mai mare, Sir Sidney; acesta, machiat ca un negru face fețe feroase și maltratează un acordeon, pe care afișul în prezintă drept un instrument nou, denumit melofon⁹²; acești frați britanici, chestiune asupra căreia am dubii, s-ar produce la Londra în cel mai bun caz într-o tavernă marinărească de pe lângă Turnul Londrei.

Publicul de la București este cel mai recunoscător din // toată Europa, mai cu seamă dacă artiștii sunt francezi. Micuței Fanelly i se oferă de fiecare dată un rotop generos de aplauze de către ofițerii care aici apar în uniformă. [...] Tinerile artiste de la Paris sau în general din Franța preferă să apară mai întâi la București, care, nu pe nedrept, este denumit Parisul estului. Acesta este primul pas pe scara nemuririi. Aici se câștigă faimă și bani, care deschid porțile Parisului. [...]

Pe scurt: elementul franțuzesc domină absolut totul în „societatea” românească. În aceste cercuri de la București se aude română vorbită mai rar decât flămânda la Bruxelles. Și în librării se văd expuse aproape numai cărți în limba franceză, rareori românești și niciodată în limba germană. Cele franțuzești țin în cea mai mare parte de lectura de divertisment, totuși nu sunt chiar cele mai noi. Astfel am găsit aproape peste tot notoria *Femme de Feu*⁹³, care nici în Franța, nici în Germania, nu se mai găsește chiar la secțiunea noutăți. Când lumea bună se întâlnește, își spun *bon jour* iar când se despart *au plaisir* sau *au revoir*; pe scurt, dacă n-ar fi acolo și omul de rând, care își vorbește româna lui, s-ar putea crede că te găsești // la Bruxelles sau în oricare alt mare oraș de provincie franțuzesc. Franceza vorbită la București este ceva mai bună decât cea de la Berlin sau Frankfurt [...], dar nu este atât de bună încât să poată trece drept franceza adevărată de la Paris, după ultima modă sau grai. [Observații despre folosirea excesivă a limbii franceze în Germania cu doar trei decenii în urmă.]

⁸⁷ Referire la convenția comercială încheiată între România și Austro-Ungaria la 22 iunie 1875, în urma căreia au crescut încercările supușilor străini de a dobândi proprietăți, fapt interzis de Constituția din 1866.

⁸⁸ *Redlich*. Convenția a fost criticată de opoziția liberală.

⁸⁹ „*Grădina Rasca*”, denumită simplificat după numele fondatorului, Hrtschka, care a deschis-o în 1860; pe locul acesteia s-au construit o aripă a clădirii Universității și Școala de Arhitectură.

⁹⁰ În original în text.

⁹¹ *Miss so und so*.

⁹² *Melophon*.

⁹³ Roman de moravuri scris de Adolphe Belot (1829–1890), apărut la Paris în 1872.

Din acest motiv nu vrem să îi mai luăm în derâdere pe români, și mai ales < așa-numitul > *high-life* al Bucureștilor, căci se află în aceeași fază a copilăriei⁹⁴ din care celelalte națiuni ale Europei au ieșit deja. [Până la sfârșitul capitolului redă convorbirile cu un companion de călătorie maghiar (anonim), despre situația societății și limbii maghiare din urmă cu patru decenii. Acesta menționa și importanța fondării Academiei Române în 1866, precum și influența orientală, otomană, asupra limbii și societății, contrabalansată în cele din urmă de cea franceză, occidentală. Următoarele sunt dedicate controverselor privind istoria limbii române, asupra istoriei medievale a țărilor române, precum și a evoluției istorice a limbii latine în Europa răsăriteană și în Orient.]

VIII.

Obiceiuri și moravuri românești

p. 421 Vreau, în cele ce urmează, să ofer o privire generală asupra stării economice a țării și, pentru aceasta, voi urma un raport al consulului austriac, baronul von Haan⁹⁵. // Am avut onoarea de a-l cunoaște pe domnul von Haan în septembrie 1873, la Brașov. Am găsit în persoana sa un cunoscător bun al situației din România. Raportul său este datat iulie 1875, așadar din aceeași perioadă pe care am petrecut-o eu în România, și este tipărit în cea mai nouă Carte maro austriacă⁹⁶ [...]. Această carte nu ajunge, cel puțin în Germania, aproape deloc în atenția opiniei publice și în mâinile publicului larg. Redau cu și mai multă plăcere acest raport, cu atât mai mult cu cât se înscrie, într-o notă destul de optimistă, deși din punctul de vedere austro-ungar, în discuția <generală> despre convenția comercială austro-ungară cu România, la care m-am referit deja mai des. Raportul este întocmit într-un mod foarte atent și frumos, așa cum o cere poziția oficială a autorului. Aceasta nu împiedică totuși cu nimic ca adevărul să iasă limpede la lumina zilei; mai exact, faptul că România își face cel mai mare rău prin faptul că exclude forța umană și a capitalurilor altor națiuni, căci doar aceste forțe ar fi în stare să amelioreze țara și să o aducă pe o treaptă mai înaltă, și, de asemenea, faptul că aici, la fel ca în Grecia, oricine a frecventat o școală speculează slujbele publice, altfel spus, că există doar funcționari care domină și țărani care sunt dominați, dar nu și o stare de mijloc cultivată⁹⁷, nu și meșteșuguri, comerț și industrie. Datele statistice ale domnului von Haan provin din izvoarele cele mai noi și mai bune ale statisticilor oficiale. [Redă câteva pagini din raportul întocmit de Ernst von Haan.]

⁹⁴ *Kinderschuh*.

⁹⁵ Ernst von Haan fost consul-general și girant la București în 1874. A mai deținut funcții consulare în Imperiul otoman, între acestea cea de consul general la Constantinopol între 1882–1887.

⁹⁶ *Oesterreichischen „Braunbuch“ (Correspondenzen des Ministeriums des Aeussern und Berichte de k. und k. Missionen und Consulate in handelspolitischen Angelegenheiten)*. Apărut la Viena în 1875.

⁹⁷ *Intelligente Mittelstand*.

Cred că am observat deja că personalul administrativ, birocratic, fiscal, polițienesc, ș.a.m.d., este atât de numeros în România, încât pe cap de locuitori revin mai mulți funcționari ai statului decât în Prusia și chiar decât în Franța. Mai mult, mașinăria este atât de complicată, încât adesea o rotiță a ei stânjenește o alta, iar multe dintre roți nu funcționează deloc, deși mereu sunt unse cu ulei. Chiar și justiția este extraordinar de somptuos organizată. Țara, mică și slab populată, are o Curte Supremă de Justiție și Casație, patru curți de apel mari, treizeci și trei de tribunale de primă instanță și <alte> treizeci și trei de curți cu jurați, iar în afară de acestea tribunale comerciale și judecători de pace. Pedeapsa cu moartea a fost abolită, criminalii sunt trimiși pe viață la muncă silnică în munți, așa cum romanii își trimiteau sclavii *ad metalla*, ceea ce deja de pe atunci trecea drept o formă de pedeapsă capitală ce îmbina condamnarea totală a acestor oameni la a nu fi revăzuți de nimeni cu partea utilă, adică cu exploatarea forței fizice a acestora. Avocații sunt numeroși în România, cât nisip pe malul mării. Venitul lor trebuie să fie foarte mare, așa că pe lângă această <profesie> își dedică orele libere, din care nu par să aibă multe, politiciii, și cu multă pasiune. Procesele merg aici foarte încet. Procedurile sunt publice și prin viu grai, iar ordinea procesuală, atunci când o citești <cel puțin>, lasă impresia uneia familiare, ca în Apus. Doar că în practică lucrurile se prezintă altfel; căci aproape în fiecare stadiu al procesului se pot aduce elemente noi, iar când se întâmplă așa ceva atunci chestiunea se prelungește, dar nu zile, nici săptămâni, ci adesea luni de zile. Procesele nu au sfârșit; dar dacă petentul câștigă, // încep marile greutăți cu executarea <sentinței>.

p. 439

În asemenea circumstanțe, i-am spus românului de la care mă informam, așa considera o prostie să încep un proces; dar cine face așa ceva, acela nu are nici un drept să se plângă contra judecătorului și avocatului. [Redă impresiile interlocutorului român asupra problemei agrare. În privința poziției femeilor în societate, acesta îi oferă călătorului cartea lui Aurélie de Soubiran Ghika⁹⁸, din care urmează câteva citate. În privința chestiunii evreiești, citează și comentează pe Xavier Kieffer⁹⁹].

Ne-am continuat discuția încă multă vreme, fără ca totuși să ne schimbăm p. 448
opiniile. Astfel am descris aproape toate stările țării: bărbații și femeile, boierii și funcționarii, orașenii // și țărani, evreii și avocații. Îmi rămâne să mai spun ceva p. 449
despre preoții din biserica ortodoxă, care, în România, de la secularizarea completă a averilor mănăstirești de către prințul Cuza¹⁰⁰, formează, în majoritate, un proletariat pe atât de demn de milă pe cât de numeros, având aceeași poziție ca a vracilor pieilor roșii sau vrăjitorii negrilor din Africa.

Nu vorbesc aici despre marii ierarhi, despre arhiepiscopul de București, care stă în vârful ierarhiei, și care, după cum am spus, se intitulează și mitropolit al Ungariei¹⁰¹, sau de arhiepiscopul de Iași și de ceilalți șase episcopi, ci de mai mult

⁹⁸ Vezi relatarea de călătorie a acesteia în volumul al V-lea al prezentei colecții.

⁹⁹ Vezi relatarea de călătorie a acestuia în volumul al VIII-lea al prezentei colecții.

¹⁰⁰ Secularizarea a avut loc prin legea din 17/29 decembrie 1863; în acest fel, statul a intrat în posesia unor suprafețe însemnate de teren arabil, păduri și alte bunuri.

¹⁰¹ Eroare a autorului, căci titlul se referă la Ungro-Vlahia, așadar la Țara Românească.

de 9 000 de preoți și de aproape 9 000 de călugări și călugărițe care există aici. Clerul superior este avut și are o poziție aleasă la curte și în societate. Despre mănăstiri am vorbit deja și chiar am spus că cele de călugărițe nu se bucură de o faimă bună. Călugării din mănăstiri sunt, în parte, foști preoți, totuși numai dintre cei rămași necăsătoriți sau văduvi. Mănăstirile de călugărițe erau, mai înainte vreme, ocupate mai ales de fetele de boieri. [Comparație cu situația din p. 450 Mecklenburg.] Fiicele <boierilor români> primeau o zestre mică, // cea mai mare parte a averii revenind fiilor majori. Aceste părți de zestre ajung ca, la nevoie, fetei să i se cumpere un loc într-o mănăstire. [...]

Dar, deoarece, legile în vigoare în România de astăzi, care, în principiile lor de bază concordă cu Codul Napoleon¹⁰², dau copiilor drepturi asupra unor părți egale din moștenire și deoarece funcționează dreptul de moștenire automată, a dispărut din fericire motivul pentru care, până acum, aceste nefericite fături ajungeau în mănăstire. Preoții și călugării se poartă demn, cel puțin *par distance*¹⁰³. Poartă părul lung, cu cărare pe mijloc, și bărbi lungi, despărțite în două, ca Iisus Cristos <în iconografia> bizantină. Văzuți de aproape însă, arată oarecum murdari și neglijenți, ceea ce fără îndoială ține de șarmul lor. Cei mai mulți dintre ei sunt căsătoriți și deoarece venitul lor din cele spirituale este foarte mic, trebuie ca, pe lângă acesta, să recurgă adesea la munci fizice grele pentru a-și hrăni soția și copiii. Din fericire, deși persoana preotului, ca atare, stârnește prea puțin respect, poporul crede în acțiunea făcătoare de minuni a slujbelor lor bisericești și le permite astfel acestora să câștige câțiva bănuți prin taxele bisericești. Așa, de pildă, există obiceiul ca, din timp în timp, să fie binecuvântate paturile, sau, așa cum trebuie spus pentru clasele de jos, lavițele pe care se doarme. [Comparație cu obiceiurile p. 451 romane asociate cultului zeiței Venus.] // Predica nu o iubesc deloc. Din contră, cântă adesea. Acest cânt este monoton și nazal, mișcându-se în sus și în jos între bas și glasul subțire. Acesta amintește de cântecul dervișilor, pe care l-am cunoscut mai târziu în Turcia. Doar că acesta din urmă este mai cultivat, dar aș vrea să spun: mai artistic, desigur în felul său.

Dacă, în încheiere, trebuie să îmi rezum părerile despre pământul și oamenii României, spun așa: este o țară cu o bogăție extraordinară de la natură, pentru a cărei exploatare și dezvoltare nu lipsește nimic altceva decât provizia necesară de capital și numărul necesar de oameni harnici și inteligenți. Amândouă, forța capitalului și a oamenilor, vor veni de îndată ce România va intra ca un membru deplin, cu aceleași drepturi și obligații, în rândul statelor și familiei de popoare europene – iar momentul când așa ceva se va întâmpla stă în puterea ei să îl hotărăască; se cere, desigur, pe lângă acestea, ca, pentru a asigura pe cât posibil libera circulație a oamenilor și mărfurilor, <România> să își jertfească propriile idiosincrazii față de străini în fața geniului culturii și civilizației și să ia parte la competiția internațională și la împărțirea muncii. Populația locală este dotată și capabilă de a fi educată, chiar și în păturile cele mai de jos, doar că acestora le lipsește imboldul concurenței și sprijinul solid al unui învățământ general gratuit și

¹⁰² Introdus în România în 1864.

¹⁰³ În original în text.

obligatoriu și cu un caracter solid. Că populația din păturile de jos este, în prezent, încă apatică și indolentă, este din păcate // de înțeles și de scuzat. Trimit la cele p. 452
spuse de Moltke. [Comentează afirmațiile venețianului Jacopo Ragazzoni despre otomani (1571).]

În ultimele decenii s-a văzut limpede că // se poate reforma în aceste ținuturi, p. 453
dar că lipsesc mijloacele. S-a preferat foarte mult aparența dezvoltării firești și în loc să se îmbunătățească baza piramidei a fost înfrumusețat doar vârful. Ar fi trebuit să se înceapă mai degrabă de jos, nu de sus; mai puțină politizare¹⁰⁴ și mai multă administrare și ameliorare; deschiderea față de străinătate să nu fie exclusivă, ci receptivă; să se îngrijească mai mult de plutonier decât de general, mai mult de învățătorul de la țară decât de academicieni; nu să se joace cu dorințe de cucerire, ca în 1868, ci să îmbunătățească, înainte de orice, condițiile din interior, mai cu seamă să se ocupe mai mult de o agricultură intensivă decât de una exclusivă; în fine, să nu caute într-un zbor zadarnic ca al lui Dedalus¹⁰⁵ *Grandeur des Romains*, sau *Espirit des Français* ci să cultive spiritul cetățenesc și hărnicia țărănească, ca să nu ajungă la adevărul vorbelor lui Goethe: „Cât de nenorocos e omul / Care neglijează ceea ce poate face / Și se ocupă de ceea ce nu înțelege; / Nu e mirare că va cădea”.

¹⁰⁴ *Politisiren*.

¹⁰⁵ Constructorul labirintului regelui Minos, tatăl lui Icar.

ADOLPHE LÉVEQUE D'AVRIL (CYRILLE)

(1822–1904)

Diplomat și scriitor, baronul Adolphe Léveque d'Avril a fost una dintre personalitățile Franței al cărei destin a fost marcat de legăturile culturale și personale cu spațiul românesc. Încă din 1847 a intrat în Ministerul Afacerilor Externe francez și a fost numit în posturi diplomatice importante pentru creșterea influenței franceze în Mediterana orientală. Astfel a fost atașat al Misiunii franceze în Orient, cu ocazia războiului Crimeii în 1854, pentru ca după doi ani să ocupe funcții în direcția politică a ministerului. Cunoscător al realităților românești, mai ales după căsătoria sa cu Maria Odobescu, baronul Adolphe Léveque d'Avril era persoana potrivită pentru a reprezenta diplomația franceză în România. În 1866 avea să fie numit consul general al Franței la București, post deținut timp de un deceniu. În această perioadă a fost delegat al Franței în Comisia Europeană a Dunării de la Galați, organism înființat conform prevederilor Tratatului de la Paris din 1856 și a reprezentat Franța la Conferința de la Constantinopol din 1873, unde au fost fixate tarifele navigației pe Canalul de la Suez. După terminarea misiunii în România, a fost trimis în Chile, ca ministru plenipotențiar, unde a rămas până în 1882.

Experiența călătoriilor sale a fost concretizată în lucrările sale dedicate lumii balcanice – *La Bulgarie chrétienne* (1861), *Les populations de l'Europe orientale* (1869), *La Serbie chrétienne, étude historique* (1897) *Les Grecs melkites, études historiques* (1899) – sau arabe – *L'Arabie contemporaine, avec la description du pèlerinage de La Mecque* (1868) etc. A colaborat sub pseudonimul Cyrille la reviste prestigioase din epocă: „Revue des Deux Mondes” și „Revue d'Orient”, fiind și un pasionat traducător al literaturii medievale: *La Chanson de Roland* (1865), *La Bataille de Kossovo, rhapsodie serbe tirée des chants populaires*, (1868).

Funcția de consul general în București, în primii zece ani de domnie ai lui Carol I și relațiile sale personale cu liderii politici i-au permis să cunoască nemijlocit societatea românească și să întocmească rapoarte consulare consistente, care au influențat politica Franței la gurile Dunării. Sub pseudonimul Cyrille i-a apărut în 1876 scrierea *De Paris à L'Ile de Serpents, à travers la Roumanie, la Hongrie et les bouches de Danube*, din care am selectat fragmente, pentru volumul de față. Activitatea sa diplomatică și cea literară au fost argumente pentru a fi ales membru de onoare al Academiei Române în 1877.

În 1868–1869 baronul d'Avril a făcut o călătorie prin Banat, Transilvania, Muntenia, Delta Dunării, Moldova, Bucovina, iar impresiile sale au apărut în cartea menționată. Călătorul face câteva considerații asupra orașelor din Banat și din sudul Transilvaniei, remarcă influența germană în construcțiile civile și bisericesti și consemnează ospitalitatea autorităților din România, care i-au înlesnit călătoria spre gurile Dunării. Deosebit de interesante sunt informațiile despre orașele Galați și Sulina, dar și despre unele localități din Delta Dunării, autorul remarcând multitudinea etniilor și a cultelor religioase. Diplomatul francez a avut ocazia să viziteze coloniile bulgarilor din regiunea Bolgrad, ținut care revenise Moldovei în urma Tratatului de la Paris din 1856. Cu prilejul vizitei în Bucovina el a observat lipsa de coerență a administrației monarhiei dualiste în privința bisericii ortodoxe din imperiu. Baronul d'Avril se arată a fi un bun cunoscător al prevederilor tratatului de pace de la Paris și a conferințelor europene, care au reglementat statutul internațional al principatelor, frontierele ruso-otomane la Dunărea de jos și navigația pe Dunăre. Lucrarea cucerește prin stilul plăcut, prin informațiile statistice îmbinate cu legende locale sau descrieri pitorești ale etniilor întâlnite.

Despre personalitatea baronului d'Avril au scris: Nicolae Iorga, *Istoria românilor prin călătorii*, ediția II, vol. IV, Editura Casei Școalelor, București, 1929, p. 120–123; Dumitru Ivănescu, *Le consul français Adolphe d'Avril sur la rène d'Al. I. Cuza*, în „Zargidava. Revistă de istorie”, VII, 2008, Bacău, p. 69–75; Ana-Maria Vele, *Reprezentarea diplomatică a Franței în România (1866–1914)*, în „Anuarul Institutului de Istorie «G. Barițiu» din Cluj-Napoca”, tom. XLVII, 2008, p. 143–156.

De la Paris la Insula Șerpilor, traversând România, Ungaria și gurile Dunării¹

Capitolul II

Prin Banat și Transilvania

I. Într-o veche diligență

Astăzi Timișoara² este unită cu Brașovul³ printr-o linie de cale ferată. În 1868, am lăsat la Timișoara linia ferată care continuă până la Baziaș⁴, la Dunăre. Nu este un lucru ușor să pleci din Timișoara în trăsură. După două ore de întârziere, au fost înhămate patru mârtoage la o diligență veche, care se poate spune că nu a fost niciodată curățată, dar care are simbolurile regale pe portiere. Este îngustă, incomodă și mai ales murdară. Oameni fără educație și-au înscris numele pe // căptușeală, unde se găsesc și cifre îmbinate, asemănătoare cu cele de pe stejarii din Fontainebleau⁵. Ne-am urcat în această cutie. Un sunet de trompetă dă semnalul plecării. De bine de rău ieșim din palatul guvernatorului, un mare paralelogram în stilul <clădirilor din> München⁶ [...] În piața armelor, care nu este pavată deloc, nici măcar nu există macadam, trăsura s-a împotmolit. Surugiul a țipat, conducătorul trăsorii⁷, un german solid a rămas liniștit la locul său. Caii nu s-au mișcat deloc: au rămas impasibili sub <amenințarea> biciului și a strigătelor. În sfârșit, germanul cel mare le-a cerut călătorilor să coboare și apoi a coborât și el. Câțiva oameni binevoitori au încercat să împingă trăsura, strigând. Deodată caii, simțind că trăsura este ușurată, s-au ridicat repede din marea de noroi [...] Am traversat triumfători meterezele, am intrat în periferii, unde ștregarii care se duceau la școală scoteau limba, ca peste tot. Crac! Iată un cal care se prăbușește. Douăzeci de persoane se îngrămădesc vorbind în jurul lui, în patru limbi. La sfârșitul celor cinci minute, exasperat fără îndoială de aceste sunete discordante sârmanul animal s-a ridicat singur. // Conducătorul trăsorii, neamțul cel solid, nu a coborât; nu terminase să-și fumeze pipa. Pornim la drum cu zgomot. Erau orele 9 dimineață: trecuseră abia trei ore de când pornisem din Timișoara.

p. 10

p. 11

¹ Traducere după Cyrille, *De Paris à L'Île de Serpens, à travers la Roumanie, la Hongrie et les bouches de Danube*, Paris, Ernest Leroux Editeur, 1876.

² *Temesvar*.

³ *Cronstadt*.

⁴ *Baziasch*, oraș în județul Caraș-Severin.

⁵ *Fointenbleu*, oraș în Franța, cunoscut și datorită castelului său, una dintre reședințele preferate ale lui Napoleon I.

⁶ *Munich*.

⁷ Marile atelaje din secolul al XIX-lea aveau de multe ori un surugiul și un conducător sau însoțitor de trăsură.

Vedem același peisaj până la Lugoj⁸, dar nu întâlnim aceeași populație. Plecând din Timișoara, elementul românesc începe să domine. În Lugoj, băiatul care ne servea vinurile, nu le numea ungurești, ci bănățene⁹.

Peste tot auzim vorbindu-se românește, mai ales pe țărani care se îngrămădesc pe drum, pentru că avem <de străbătut un drum lung>, o zi întreagă. Fiecare <țaran> își vindea produsele și făcea mici cumpărături. Această lume avea un aer vesel, câteodată foarte vesel, grație băuturii. În marile care românești, la care erau înhămați patru, șase sau opt cai, stăteau fete drăgălașe pe rogojini mari și surâdeau călătorilor. Acest surâs împrospăta aerul din trăsura germană, care reprezenta civilizația în întreaga sa urâtenie, fără avantajele căii ferate [...]

p. 12 La o oarecare distanță de Lugoj, trăsura traversează munții care separă Transilvania de Banat. Pot vorbi despre asta, pentru că s-a lăsat noaptea. Toate micile orașe // Lugoj, Orăștie¹⁰ și mai departe Sebeș¹¹ oferă o priveliște plăcută, sunt curate și liniștite. La Sebeș am văzut o biserică gotică, care mi-a mers la inimă. Nu vreau să vorbesc de alte clopotnițe; sunt ceva oribil, <au> un stil amestecat chinezo-moscovito-sferoido-pretentios, care dezonorează toată valea Dunării, cea a Rinului superior și care a pătruns și în Transilvania.

p. 13 Părăsind Orăștie am ajuns dimineața pe valea Mureșului¹² <și am mers> pe lângă o cale ferată în construcție. Valea este largă. La dreapta un lanț muntos, mare, acoperit de zăpadă, iar din loc în loc zărim mari Pete roșiatice: frunzele uscate de iarnă pe brațele stejarilor. Șanțurile aproape perpendiculare seamănă cu evantaiile, cu niște mâini cu degete lungi și subțiri, acolo unde săpăturile se prelungesc sau cu scheletele uriașe ale unor crengi cu ramificații variate. La dreapta sunt creste mai puțin înalte și acoperite cu zăpadă. Toată valea este tapisată de neaua curată și albă, cu nuanțe albastrii în crăpături, care în soare strălucește ca mii de paiete argintii. Nu există o altă albeață // ca cea a zăpezii, nici cea a lebedei, a satinului, a perlei, nici cea a tenului englezilor. Nimic nu este atât de pur și adevărat. Nu cunosc alte spectacole atât de frumoase ca cel al văii acesteia albe sub cerul albastru. Am uitat urâta civilizație germană reprezentată de vechea diligență și de conducătorul ei.

La sfârșitul văii, drumul se bifurcă. La stânga calea ferată merge la Alba Iulia¹³, la dreapta este drumul spre Sebeș. Incepând din acest loc, drumul urcă pe mameloane acoperite de zăpadă. Soarele apune, iar pământul se confundă cu el. A nins mult prin aceste părți. Zăpada este îngrămădită pe ambele părți ale drumului, încât pare că înaintăm printre două ziduri albe.

Drumul între Timișoara, Sibiu¹⁴ și Brașov¹⁵ este animat de carele românilor. Transportă fier, piei și toate felurile de pachete și de baloturi.

⁸ *Lugos*, oraș, jud. Timiș.

⁹ *banatische*

¹⁰ *Proos*, (Broos în germană), azi municipiu, jud. Hunedoara.

¹¹ *Mulbach*, corect *Mühlbach*, azi municipiu, jud. Alba.

¹² *Maros*.

¹³ *Carlsbourg*, municipiu, jud. Alba.

¹⁴ *Hermanstadt*, oraș, județul Sibiu.

¹⁵ *Cronstadt*, oraș, județul Brașov.

În miezul nopții, între Lugoj și Orăștie, am citit două mici jurnale scrise în germană și în maghiară. Dualismul aplicat la presă! Erau glume referitoare la dualism, de exemplu cele trei ministere de finanțe, cel al imperiului, al Cisletaniei¹⁶ și al // Ungariei. <Într-o caricatură> toate trei sunt atașate la o pompă, iar în legendă p. 14 scrie că nu sunt mai mari decât un gâtlej.

La Sebeș, conducătorul poștei a pornit să se plimbe (cu cizmele sale) și ne-a făcut să așteptăm o oră întreagă. L-am bombănit, iar el a răspuns: „Nu este căldură în trăsura”. Și solidul conducător <al trăsurii> și-a reluat imediat somnul, principală sa preocupare de la începutul călătoriei.

II. Sibiu și Brașov. Malthus¹⁷ în Transilvania

În Sibiu, unde am ajuns târziu, am avut o primire deosebită. Un câine s-a repezit printre picioarele noastre. Era un semn rău. În timp ce camerista ne aranja camerele, tovarășul meu a întrebat-o dacă are ceva de mâncare. Acesta i-a răspuns, fără a se uita la el, prin intraductibilul: foarte slab!-adică deloc. „De ce hotelierul nu s-a sculat?”, „Sărmanul meu stăpân, ar fi blestemat, dacă s-ar scula // numai p. 15 pentru doi călători amărâți”. Furia noastră s-a transformat într-un imens hohot de râs.

Între Sibiu și Brașov se găsesc sate de sași, ce au case impunătoare, care au trecut pe ele numele proprietarului și anul construcției. Sunt solide, seamănă între ele, dar sunt lipsite de poezie. Orașele Sibiu și Brașov au un aspect german. Sibiu are construcții cu arcade și o biserică gotică, transformată în templu protestant. Țăranii români vin de la țară, unde se și reîntorc. Seamănă cu cei din Țara Românească. Tovarășul meu se aproprie de o româncă bătrână, în piața Sibiului, care vindea supă, și o întreabă: „Este bună?” Bătrâna se uită la el și îi răspunde: „Bună cui place!”

În toată această parte a Transilvaniei se găsesc români și sași, care sunt în competiție <demografică>. Românii sunt cei câștigători din cauza unui motiv întemeiat, natural: au câte patru spre zece copii în gospodărie, iar sașii au de obicei unul singur. Realitatea a fost consemnată la începutul secolului acesta de către Demian¹⁸ în lucrarea *Tableau des royaumes de Hongrie, d'Esclavonie, de Croatie // et de la grande Principauté de Transylvanie*. [...] p. 16

Capitolul III

p. 18

Traversând în viteză Țara Românească

I. Străbatem Carpații

La Brașov, o trăsura ușoară și descoperită, o victorie¹⁹ cu două locuri, a înlocuit greoaia, insipida și murdara diligență germană. Plictisitoare trompete a conducătorului german i-a luat locul veselul strigăt al vizitului român. Cursa este rapidă.

¹⁶ Partea de nord și vest a Imperiului austro-ungar.

¹⁷ Thomas Robert Malthus (1766–1834), economist britanic.

¹⁸ Johann Andreas Demian (1770–1845), statistician austriac.

¹⁹ Tip de trăsură de la mijlocul secolului al XIX-lea.

„Zbor, zbor și vântul suflă. În fața mea zăpada apare în întreaga sa albeață”²⁰.
p. 19 Ce // frumusețe este zăpada pe arbori! Stâncile goale se zăresc în spate. Odată cu vegetația peisajul devine variat. Sunt locuri înguste ce seamănă cu un cap acoperit de păr pudrat. Soarele face zăpada să strălucească. Este o ploaie de mici diamante. Cerul este albastru ca în Grecia.

Frontiera română este la Predeal. Am fost așteptați. Șeful postului militar ne-a invitat la prânz. Soția sa a făcut oficiile de gazdă cu o eleganță naturală, fără nici cel mai mic semn de stânjenală. Îmbrăcămintea tinerei femei este după ultima modă pariziană și pare ieșită dintr-un trusou. Vorbește cu ușurință limba franceză, limbă care este studiată cu multă grijă de toată clasa de mijloc din România.

II. Coborârea munților. Poșta română

Coborâm în galop nebunesc. Senzația este încântătoare. Pare că ne transformăm în păsări. *Wiem co to byc ptakiem*²¹. //Colinele înlocuiesc încet-încet munții. Drumul urmează un ultim lanț; apoi stepa <care> începe <odată> cu noaptea. Luna este splendidă; este o lumină ca ziua!

De la Ploiești²² la Buzău²³, drumul este o șosea bine întreținută. Vizitii strigă ascuțit. Își conduc caii prin voce și le arată numai biciul, pe care-l răsucesc pe deasupra capetelor. <Unul dintre ei> poartă o manta albă cu un guler pătrat în spate. Este o ținută elegantă. Se urcă în șa, ținându-se puțin în o parte.

Mai pitorești sunt enormele care ce transportă tot felul de mărfuri. În aceste care se fugea altădată de frica turcilor. Se puneau în ele așa-numitul mobilier, care consta din niște cufere mari; mobilierul de acum este german din import, destul de urât mai ales în provincie. Mai există încă astfel de cufere mari în casele vechi. Odinioară lăzile acestea stăteau pregătite, pentru călătorie. Căruțele erau întotdeauna în curți, gata de plecare, mai ales cele din vecinătatea Dunării, unde pământurile nu erau cultivate din cauza raidurilor turcești și ale celor care treceau
p. 21 fluviul, pentru a prăda. Acolo proverbul // arab: „unde pune turcul piciorul, iarba nu mai crește”, era actual. Astăzi aceste pământuri, deși puțin populate, au mare valoare economică, datorită aducerii muncitorilor bulgari.

Marile căruțe sunt trase deseori de opt cai și conduse de un vizitiu. Nu au nici hamuri, nici căpăstru. Vizitiul are o frânghie în gură. Un copil între doisprezece și cincisprezece ani, urcat pe unul dintre cei patru cai din spate, îi ghidează vocea și biciul. Este iscusit și este plăcut să-l observi. Câteodată drumul este aglomerat de butoaie mari, pline cu petrol.

Am zărit Carpații; alergăm aproape paralel cu ei. Topografia României se desfășoară în linii mari și frumoase.

²⁰ „Sevtchenko, *Le rêve*” (n.a). Referire la poezia *Le rêve*, scrisă de Taras Sevcenko (1814–1861), poet și pictor ucrainean.

²¹ „Mickiewicz, *Sonnets du Crimée* (n.a). Referire la poezia scrisă de Adam Mickiewicz (1798–1855).

²² *Ploieshti*.

²³ *Bouzeo*.

Venind dinspre nord se zăresc mai întâi munții înalți ai Carpaților cu siluete majestoase, cu farmecul particular al naturii montane; apoi dealurile (muscelele) acoperite de pășuni sau de vii, urmate de câmpia întinsă, care seamănă cu o mare cultivată și care se pierde în orizont, ca oceanul; în final, fluviul majestuos. Câmpia nu este uniformă, sunt câteva denivelări, destul de numeroase și adeseori periculoase. Podurile sunt puține, fie // nu au existat, fie nu au fost întreținute. Trebuie să trecem prin vad și, deoarece apele sunt mari, așteptăm să scadă (din anul 1868 a fost stabilit numărul de poduri). p. 22

Multe lucruri s-au schimbat în România după construirea căilor ferate, dar numai de zece ani este ușor sau dificil să călătorești, asta depinde numai de rangul călătorului. Un ministru, un consul nu întâlnește obstacole sau le poate trece mai ușor. Chiar natura îl ajută pe un personaj recomandat de un titlu serios; caii epuizați își regăsesc forțele, iar restul depinde de călăreț. Cel care scrie această relație a avut ocazia o dată, într-o împrejurare grea, să fie recunosător românilor. Deși nu eram foarte important, au fost expediate, pentru întâmpinarea mea de-a lungul drumului, ordine precise și au fost trimise ștafete în toate localitățile. Acolo unde trecerea era dificilă, eram ajutat de subprefect, de jandarmi și de țărani, chiar de primarul localității. Toți intrau în apă, pentru a susține trăsura. Ajutorul și jandarmii ne urmau călare, până când le mulțumeam, concediindu-i. Caii erau pregătiți, iar noi rămâneam // zece minute la fiecare stație. Peste tot eram primiți cu zel, chiar afecțiune. Eram înconjurați de o considerație delicată și încrezătoare; nu exista nimic din servilitatea jenantă a ciocoiului²⁴. De când am trecut frontiera, am fost purtat pe brațe. p. 23

În Mizil²⁵, mic oraș între Ploiești și Buzău harnașamentul a fost ceruit ! Acolo, în timp ce ne mutam dintr-o trăsură în alta, căpitanul de poștă anunța: „Dl. ajutor de subprefect”. Ne-am întors și am văzut, fugind în galop, un frumos bidiviu, cu capul sus, nechezând, însă fără a fi călărit de nimeni. De ce <a venit> acest cal? Vor să pregătească o primire călare? În același timp sosesc imediat călare doi dorobanți, care se adresează însuflețit calului, dar acela nu-i ascultă și se îndreaptă spre grajdurile poștei. Dorobanții sunt urmăriți la distanță de un domn care alerga. Este domnul ajutor, care a fost aruncat la pământ de către cal. Din felul cum alerga, ne-am dat seama că era teafăr. Ne surăde și se urcă în șa.

III. Ospitalitatea în Buzău

Înainte de a ajunge la Buzău, s-a lăsat întunericul. Un cavaler în uniformă s-a oprit, a lăsat să-i cadă șapca, a coborât, apoi s-a urcat iar în șa. Era sub-șeful poliției. La barieră ni se prezintă un om mic de înălțime: „Mă recomand, șeful poliției, spune el în franceză. Înălțimea voastră vrea să petreacă noaptea aici, să vă pregătim o casă? Da, domnule, bucuros. Surugiu, la episcopi!” Plecăm, la dreapta portierei galopează un subofițer de dorobanți, la stânga un subșef de poliție. Șeful ne preceda în trăsură. Intrăm prima dată într-o curte mare, unde se află seminarul, p. 24

²⁴ „Termen disprețuitor, prin care sunt numiți în special funcționarii aroganți cu subordonații și servili cu superiorii; i se mai adaugă și sensul de escroc”. (n.a)

²⁵ Oraș în județul Prahova.

apoi în a doua, unde se află casa musafirilor; mai departe se află locuința episcopului. Ultimul era absent, fiind la senat. Cobor; cortegiul se mărește cu un călugăr administrator. Adjunctul episcopului ne așteaptă la capătul scării mari. Avea un cap frumos, o cruce minunată; nimic disprețuitor, avea o impresionantă barbă albă. Nu vorbea decât limba română și nu spunea mare lucru; dar era amabil // și de bună-credință. Administratorul era mai volubil; cunoștea limba greacă. Era un cuțovlah²⁶. A fost la Constantinopol. Vorbea cu mine despre biserici și era încântat și uimit că eram informat asupra acestor lucruri.

Au fost aduse pe un platou, dulcețuri. În mijlocul platoului se află pictată o femeie decoltată, amănunt, pe care l-am remarcat deja și în alte mănăstiri. Prefectul a venit în vizită îmbrăcat în negru și cravată albă. Vorbește despre alegeri, ca toți prefecții. Ni s-a adus un prânz, care nu este rău deloc, cafea, iar apoi ne culcăm. La ora șase dimineață am plecat.

IV. Între Buzău și Galați

Vizitii strigă, caii galopează (nu mai există drumuri), pe gheață, pe zăpadă, pe pământ. Privesc înapoi deseori. Nu văd decât dealuri; dar pe măsură ce drumul se desfășoară de la nord la sud, dealurile se îngemănează cu piscurile înzăpezite ale Carpaților și mai târziu ochii nu zăresc decât marele lanț muntos. Spre mijlocul // drumului văd pe o latură lanțul Carpaților, iar de cealaltă parte, munții Bulgariei²⁷, aceste două mari artere ale bazinului inferior al Dunării.

Buzău, Ploiești, Mizil dau senzația de bunăstare și activitate. Au clădiri frumoase; se construiește mereu, iar orașele se înalță în câmpii. Peisajul nu are un aer mort și în descompunere. Nu trebuie să judeci o țară după capitală, Grecia după Atena, iar România după București; este ceea ce fac deseori diplomații.

De la Buzău la Galați sunt șapte poște. La al doilea popas nu exista decât un atelaj. Cum bidivii erau deja reținuți pentru trăsura noastră, poșta guvernamentală aștepta de dimineață caii care m-au adus, pentru a fi returnați. Ceașul²⁸ a încercat să-l rețină pe vizitiul nostru. S-au certat. În timp ce ceașul inhăma trăsura mea, surugiul alerga în galop cu atelajul său. Nu am alergat către el [...] La jumătatea poștei ne oprim pentru a dejuna, la un han mare, unde găsim cafea și zărim niște copii. A treia poștă se află într-un sat, care nu seamănă cu celelalte. Casele sunt mari și frumoase, distanțate unele de altele. Aici au fost așezați țărani în 1859// când li s-au dat pământurile²⁹. Pogoanele³⁰ este numele acestui sat. La a patra poștă am zărit două tinere grecoaiice. Am avansat, pentru a le saluta. Au început să râdă, iar după ce ne-au aruncat o privire disprețuitoare și-au continuat treburile; mama lor a venit la noi, pentru a continua conversația. A cincea poștă era Brăila.

Până la Siret nu există șosele. Trebuie să mergi prin apa care a inundat malurile râului. În momentul când ieșeam din apă, am fost întâmpinați de un

²⁶ Cuțovlahi, populație aromână din Macedonia.

²⁷ Fals, este vorba despre munții Dobrogei.

²⁸ Ceașul era o căpetenie de surugii.

²⁹ Reforma agrară a fost înfăptuită în 1864, în timpul domniei lui Al. I. Cuza.

³⁰ *Pogoni*, oraș, jud. Buzău.

dorobanț călare pe un bidiviu puternic. Am terminat drumul într-un galop nebunesc, cu dorobanțul la portieră.

Iată Siretul. Este înghețat. Șase însoțitori viguroși însoțeau trăsura, fiind ei înșiși escortați de dorobanți (fără șa). Am dat repede un zwanzig (90 de centime), fiecăruia, inclusiv unui copil care se afla acolo, nu am înțeles de ce, probabil fără scop. Plecăm din nou în galop. Imediat trăsura merge pe o șosea, ceea ce nu s-a mai întâmplat de la Buzău; au fost câteva întreruperi, dar nu au fost atât de dificile. Iată Galați.

Capitolul IV.

p. 28

Galați

I. Vedere din Galați

Galați se află în stânga Dunării. Orașul de jos se întinde de-a lungul Dunării, pe o mică înălțime. Acest prim platou se termină brusc la est printr-o pantă abruptă, la baza căreia se află câteva străzi și magazine, apoi, la o distanță mică, marele lac Brateș³¹. În apus există o altă înălțime a solului, lungă și regulată, care se oprește pe un platou întins. Îmi imaginez că altădată lacul Brateș ajungea până acolo, mai ales că pe malul său estic zărim aceeași linie // ridicată. Spre vest, primul platou începe aproape de Dunăre. De îndată ce urcăm această pantă, intrăm pe două străzi comerciale, Strada Mare și Strada Brașovenilor, adică a negustorilor din Brașov³². Casele sunt din piatră. Parterele au aspectul unor tarabe fortificate, cu un etaj deasupra. Multe magazine sunt închise sâmbăta, iar altele duminica. Străzile boierești și consulare sunt Mihail Bravul și Strada Domnească. amândouă aflate pe primul platou și paralele cu lacul Brateș. Strada Domnească este cea mai dreaptă și cea mai largă. Cealaltă are vedere directă la lac și la fluviu, care este splendid, mai ales la lumina lunii orbitoare și reci. Ieșind într-o seară din casă am avut senzația că zăpada acoperea curtea. Se găsesc aici, case frumoase, cu grădini și curți largi. Între ele se văd câteva cocioabe; la ce bun să existe niște bordeie într-un cartier select?

p. 29

Pe aceste două străzi locuiesc delegații în Comisia Europeană a Dunării³³ și consulii. Cu cât țara este mai mică, cu atât catargul consular este mai înalt și uniforma mai strălucitoare. Statele care nu au consuli-funcționari, au agenți bogați, pentru că îi aleg dintre ne//gustorii bogați, creștini sau evrei. Amărâțul funcționar, care este plătit cu parcimonie, nu poate rivaliza cu aceștia.

p. 30

³¹ *Bratish*, lac, jud. Galați.

³² *Cronstadt*.

³³ Comisia Europeană a Dunării a fost un organism european, care a ființat între 1856–1938, fiind compusă inițial din marile puteri. După obținerea independenței, România a devenit un membru cu puteri depline.

Urmând strada Mihail Bravul de la sud la nord, la stânga se află clădirea reginei Dunării inferioare, Comisia Europeană³⁴. Vom mai vorbi despre aceasta. Mai departe, pe dreapta, se află hanul ospitalier al lui Rodocanachi³⁵, un grec. Iată casa lui Cuza³⁶, unde mama sa³⁷ a locuit până la moarte; este locuită astăzi de consulul englez. Pe o dublă rampă se sfârșește strada Ceres, care vine de jos, din port. Mai departe se află grădina publică ai cărei arbori sunt încă mici. Continuăm, ieșind în câmpie. Din grădina publică și din toate casele aflate pe aceeași parte, privește încântătoare privirile: lacul Brateș, orașul de jos, cursul sinuos al Dunării, iar de acolo munții Dobrogei, pitorești, acoperiți de zăpadă.

p. 31 Din grădina publică ne întorcem în oraș prin Strada Domnească, între două rânduri de case frumoase, despărțite de curți și grădini. Dacă privești spre dreapta observi linia ridicată care mărginește orașul spre vest. În partea cea mai înaltă a străzii Vultur³⁸, chiar pe înălțime se află o biserică mare, albă cu acoperișurile în culori. Drumul este drept și larg. Ajungi pe culme de unde // vederea asupra lacului și a fluviului este și mai frumoasă. Biserica, văzută de aproape, nu are nimic spectaculos.

Mergând mereu spre stânga, coborând panta încet pe care ați urcat, veți observa locul unde orașul se întâlnește cu Dunărea pe un mic platou. Mai coborâți și vă aflați pe strada Portului, mai întâi între două rânduri de case, dar în curând casele sunt numai pe partea stângă, pe dreapta este fluviul. Strada portului are magazine numeroase și negustori de mărunțișuri. Întâlnim mai mult greci și așteptăm să se vorbească în greacă. În curând, la dreapta se zărește o nouă construcție, între noi și fluviu: este bursa comercială³⁹. În centrul ei se află o sală mare, unde se fac afaceri, iar în jur sunt cămăruțe, unde se pierde la joc ceea ce s-a câștigat în afaceri.

Partea pitorească a populației se dezvăluie. Iată un bătrân cerșetor, mândru și slab: mușcă dintr-un măr, așezat pe pământ. Alături de el, se așează pentru a-i ține companie, o tânără femeie din popor, care nu era cerșetoare. Vorbește cu bătrânul, fumând o țigară.

p. 32 Două doamne într-o droșcă se opresc. Nu sunt nici drăguțe, nici murdare, nici bătrâne, nici tinere, nici obișnuite, nici distinse. Sunt niște doamne comune // ștelse. *Privesc serioase un număr din „La Mode Illustrée”*⁴⁰, pe care le-o arată un evreu, croitor de femei.

³⁴ Sediul Comisiei Europene a Dunării a fost inaugurat în 1896. A fost refăcut după bombardamentul germano-bulgar din 1917, iar astăzi adăpostește Biblioteca „V.A. Urechia”.

³⁵ Probabil unul dintre membrii influentei familii Rodocanachi al cărei reprezentant de seamă a fost Michel-Emmanuel Rodocanachi (1821–1901), comerciant și bancher grec din Londra.

³⁶ Casa în care a locuit Al. I. Cuza cât timp a fost pârcaș de Galați. Astăzi este Casa memorială „Al. I. Cuza”.

³⁷ Este vorba despre Sultana Cuza din familia Cozadini.

³⁸ *Vantour*.

³⁹ De fapt este vorba despre așa-numitele cazine, localuri pentru jocuri de societate și lectura presei străine, unde de obicei se făceau și tranzacții de mărfuri. În Galați, până la data vizitei lui d'Avril, au fost mai multe tentative de a înființa burse de mărfuri. Printre ele amintim inițiativele lui Marcu Thal și Francesco Delvecchio. Bursele comerciale au apărut abia în 1882.

⁴⁰ „La Mode Illustrée”, revistă pariziană de modă apărută în 1859.

După miros, îmi dau seama că mă aflu în cartierul evreiesc. Bărbații sunt groaznici și murdari. Profesia de cămătari le dă un aer aproape respingător. Femeile sunt curate, fără a fi cochete. Fizionomia lor, mai degrabă distinsă, respiră calmul vieții de familie, foarte apreciată la israeliți. Nu sunt frumoase, nici pe departe, dar se bucură de respectabilitate. Creștină sau evreică, iată o altă femeie, care este cu adevărat bătrână și murdară. Sută pe o scară, zugrăvește liniștită o casă în galben tipător.

II. Dunărea

După bursă, fluviul reappare, într-un mare spațiu, unde ar trebui plantați arbori. Pe chei sunt nave de război. Fiecare dintre cele șapte semnate ale tratatului de la Paris poate // avea câte două, deci în total paisprezece. Puțin câte puțin, numărul lor s-a diminuat. Cea mai mare parte a pavilioanelor a dispărut. Au rămas cele ce aparțin Franței, Austriei, Angliei, Rusiei. Încă din iarnă Rusia și Anglia se vor retrage și ele. Numai Franța singură are două vapoare așa cum este prevăzut⁴¹. Este un loc bun, pentru a privi fluviul. Acesta este înghețat, cu un strat subțire de zăpadă. Poate fi trecut cu piciorul sau cu trăsura. Este ciudat și trist. p. 33

Iarna a fost foarte rece și lungă. Astăzi, 23 februarie 1868, 14 grade sub zero. La mal gheața are o grosime de un metru. La mijloc, grosimea nu are decât un picior, probabil datorită curentului mai rapid. Remarcăm că spre mijloc, gheața se înmoaie. Aceasta se explică prin faptul că apa Dunării superioare și afluenții ei aduc apa caldă. Dunărea are un debit înalt și poate oricând să inunde <orașul>. Municipality a anunțat oamenii din preajma țărmului, pentru a fi pregătiți, deoarece nu îi poate ajuta. Se credea că apele mari vor sparge gheața, dar nu s-a întâmplat așa. Apa s-a revărsat peste gheață și apoi a înghețat din nou. Când revărsarea începe, gheața curge încet. Când inundația începe // din amonte, bucăți mari de gheață se rostogolesc unele peste altele și pot rupe vapoarele sau chiar le pot arunca pe mal. Navele de război au garnisite provele cu mici brațe. Ele sunt solid ancorate cu lanțuri groase și asigurate cu grinzi puternice. p. 34

Locul unde se află vapoarele de război este un chei construit pentru comerț, de care nu profită nimeni⁴². Urmează apoi un corp de gardă, apoi locuințele companiei ruse, ale companiei dunărene *Lloyd austro-maghiar*⁴³ și ale *Mesageriilor*⁴⁴ franceze.

III. Revărsarea

În 29 februarie 1868, două ore după ce m-am sculat, un timonier a venit în fugă și m-a anunțat, din partea comandantului *Magicianului*, navă de război franceză, că Dunărea a început să se miște. Mă duc la bord. Deja, întregul mal a p. 35

⁴¹ „Această stație a fost, de la începutul războiului din 1870, reunită cu cea din Constantinopol”.

(n.a)

⁴² Acest spațiu a fost mai târziu redat comerțului. (n.a)

⁴³ Compania austriacă de navigație, care a pus în circulație pe Dunăre, începând cu 1835, vasele cu aburi.

⁴⁴ Companie franceză de navigație.

fost invadat //de o populație curioasă și neliniștită. Dezastrul este revărsarea, pentru că, înainte de existența căii ferate toate comunicațiile erau dificile, dacă nu imposibile atunci când Dunărea era înghețată. Erau necesare cel puțin zece zile ca o scrisoare să ajungă la Constantinopol. Dezghețul este periculos, atunci când gheața este groasă.

Urc pe punte; gheața este încă nemișcată, are un aspect albăstrui, atunci când se topește. S-a produs numai o spărtură, puțin mai sus de *Magician*, pe întreaga lățime a fluviului, sub presiunea sosită din amonte. Presiunea apei din amonte nu a fost nici mare, nici continuă. Gheața se topește, iar bucățile sunt împinse peste suprafețele nemișcate, lăsând locuri goale. Spărtura are doi metri. Gheața venită din amonte se oprește după ce crusta s-a spart și se împrăstie în bucăți.

Pe vapoare fiecare se află la locul său. Comandantul, precaut, a adăugat două cabluri mari la cele două lanțuri, cu ajutorul cărora *Magicianul* era ancorat de țărm. Doamnele se plimbă pe faleză în trăsurile. Nimic nu se mișcă. Pilotul spune că mai sunt încă 24 de ore.

p. 36 La 1 martie, la orele opt sunt la bord. Nimic // nou. Între timp, spărtura s-a lărgit cu câțiva metri, în timpul nopții. Comandantul, dl. Gautier de la Richerie, a avut eleganța să mă invite să dejunez la bord și am asistat la inspecția generală. Mateloții sunt aranjați pe două șiruri. Apelul; un preot începe rugăciunea. *Tatăl nostru, Te slăvesc Marie*. Comandantul inspectează toate compartimentele navei, urmat de statul major: camerele, spitalul, motorul. Fiecare se află la locul său. Trece printre rânduri. Defilează.

Ziua apele Dunării se pun încet în mișcare. Sloiurile de gheață au suprafețe mari, asemănătoare Câmpului lui Marte, care se succed cu o viteză de două noduri; puterea acestora este enormă. O limbă de pământ, unde se află cheiul, taie cantitatea de gheață, care se află la câțiva metri de bord. Una dintre aceste bucăți este întoarsă de vânt și de curent, lovește estacada de lemn pusă la provă. Șocul este violent. Lanțul care ținea una dintre bârne s-a rupt și una a început să plutească în derivă. Această mare defilare a gheții a ținut două ore. Nu mai suntem luați prin surprindere. Încet se desprind insule plutitoare. Mica porțiune de chei zdrobește bucățile de gheață, care se scufundă cu un zgomot asemenea maimuțelor. Imediat

p. 37 *gheața are un aspect de zăpadă // care se topește; câteodată ea este acoperită de cristale lungi, care se prăvălesc unele peste altele cu un zgomot armonios. Către orele patru s-a oprit dezghețul. Malul drept este în continuare prins.*

Dintr-o dată un vas din Hanovra a fost ridicat de o bucată de gheață. A fost desprins de mal, a fost antrenat de curent și de bucățile de gheață împotriva altor două nave, care urmau a fi strivite de presiunea formidabilă. Trebuia să fie oprit înainte. Era în preajma navei de război austriece. Repede, douăzeci de oameni și un ofițer, s-au deplasat acolo. Un cablu a fost legat de țărm, dar trebuia dus pe nava hanovriană, care se afla într-o situație critică, iar pentru aceasta era necesar să te urci pe o bucată de gheață mișcătoare. „Cine se oferă voluntar!” Au vrut toți, au sosit pe navă, au urcat cu o parâmbă de legat și s-au ancorat de chei. Un om a căzut în apă. A fost salvat. Nava a avut o spărtură. A trebuit să arunce o parte din încărcătură în apă, pentru a se ușura.

În lume, nu se vorbește, de la dezgheț, decât de stridii. Ai mâncat stridii! Vom avea stridii! Am mâncat stridii! [...]

Practicarea oricărei religii nu este stânjenită. Catolicii, mai ales francezii, sunt liber cugetători. Ortodocșii nu sunt practicanți, cu excepția grecilor, care // au construit cu banii lor cea mai frumoasă biserică din oraș⁴⁵, unde slujba se celebrează în limba greacă. p. 41

Duminică am fost la slujbă; mateloții austrieci erau duși la slujbă în formație militară. Știrea nu poate ajunge la urechile liberalilor din Viena! [...] Irlandezii de pe navele britanice sunt conduși la biserică, în fiecare duminică.

Consiliul fabricii se întâlnea după slujbă, pentru a decide asupra mijloacelor de a fonda o școală de băieți, decizie luată cu un an înainte. Doamnele de Sion⁴⁶ au un excelent pension și o școală gratuită pentru fetele sărace.

VI. Câteva distracții care nu sunt pe gustul meu

A sosit la Galați o trupă ambulată franceză. Ravel⁴⁷, de la Palais-Royal⁴⁸ este conducătorul ei. // Se joacă piesa *Fiul Vânătorului*. Consider acest lucru drept un fapt regretabil, din punct de vedere moral. Este nevoie de atât de puțin pentru a perverti în numele Parisului. [...] Ieri, la reprezentație, râsul spectatorilor mi-a făcut rău. p. 42

Era carnavalul grec. Am văzut trecând o mascaradă tristă: câțiva palicari⁴⁹ cu măști. Este ciudat să îmbraci costumul național pentru o mascaradă. Sunt și femeii, dar nu sunt deghizate: au rochii din bumbac fin, veste închise și măști; <urmu> trei muzicanți. Cortegiul intra în toate curțile, precedat de un steag grec și roman, <aflat> pe un catarg. De cele mai multe ori sunt alungați fără a li se da nimic. Există și un fel de clovn costumat în nebun-drac-arlechin-polichinelle. Principala sa clovnerie era de a se urca pe trăsuri și de a se arăta mulțimii. Nimic nu era amuzant.

Am mai mers încă o dată la teatru: s-a jucat *Un soț cocoloșit* (este o piesă comună) și *Supliciul unei femei*. Toate domnișoarele din Galați erau prezente. Iată educația noastră în Orient! Într-o zi în alt oraș, am zărit o bibliotecă muzicală cu titluri în germană, care m-au impresionat pe moment. Ce deziluzie! Am citit *Parisien Leben*, muzică de J. Offenbach⁵⁰ – *Die Prinzessin von Trapezunt* – // *Die Schoene Helena* – *Die Grossherzogin von Gerlostein...* p. 43

⁴⁵ Edificiu ridicat în 1864 de negustorii greci din Galați.

⁴⁶ Institutul „Notre Dame de Sion” din Galați a fost înființat în 1867; în 1869 s-au mai adăugat o școală confesională gratuită și un orfelinat.

⁴⁷ Celebru comic francez.

⁴⁸ Palais-Royal, numit și Palais-Cardinal, situat în centrul Parisului, la nord de Palatul Luvru, a fost reședința personală a cardinalului Richelieu. Proiectul a fost început de arhitectul Jacques Lemercier în 1629. În 1642, la moartea lui Richelieu, palatul a devenit proprietatea regelui și a dobândit numele de *Palais-Royal*. Între 1781–1784, palatul a fost extins, au fost re-proiectate clădirile și grădina, iar din 1784 grădina și structurile din jurul palatului au fost deschise publicului. Palatul a devenit unul dintre cele mai importante locuri comerciale din Paris, fiind frecventat de aristocrație, clasa de mijloc și clasa de jos. În timp, saloanele, cafelele și librăriile de aici au dobândit notorietate. De asemenea, la Palais-Royal funcționa unul dintre cele mai importante teatre publice din Paris, Teatrul Palatului Regal.

⁴⁹ Palicari, voluntari greci

⁵⁰ Jacques Offenbach (Jacob Eberst, 1819–1880), compozitor și violoncelist evreu, originar din Germania, naturalizat francez. El este considerat întemeietorul operei moderne ca gen de sine stătător al teatrului muzical.

Capitolul V

Gurile Dunării

I. Lyonnais

Comisia Europeană a Dunării, instituită pentru a ameliora navigația Dunării de la Isaccea⁵¹ până la mare, încă nu și-a început lucrările. Cu toate acestea s-au ivit mari probleme cu privire la aplicarea, la sistemul fluvial danubian, a libertății navigației, stabilită prin articolul 15 al Tratatului de la Paris⁵². O companie franceză, reprezentantă de căpitanul unei nave comerciale, Magnan, a trimis un vapor, *Lyonnais*, pentru a explora Dunărea. // Domnul Magnan s-a oprit mai întâi la Galați. Invitat să meargă la Iași, a tratat cu guvernul moldovean și a obținut concesiunea exclusivă, pentru 30 de ani, pentru navigația vapoarelor pe râurile și lacurile principatului, cu obligația de a face lucrările necesare pe Prut și Siret, pentru a deveni navigabile [...] // Acest privilegiu, pentru navigația vapoarelor pe râurile și lacurile din Moldova a cauzat protestul consulului austriac din Iași, protest făcut și la Constantinopol. Cabinetul de la Viena se credea îndreptățit să ceară rezilierea concesiunii, bazându-se pe vechile tratate cu Poarta [...] Poarta a admis această interpretare și a declarat nulă concesiunea acordată de domnitorul Ghica⁵³.

II. O comisie care nu a funcționat niciodată

În afară de Comisia Europeană <a Dunării>, care este temporară⁵⁴, s-a instituit, pe baza tratatului de la Paris, și o comisie permanentă⁵⁵, compusă din statele riverane, care trebuie să elaboreze regulamentele de poliție și de navigație // pe toată lungimea fluviului și va prelua atribuțiile comisiei europene, când aceasta se va desființa. Această comisie s-a constituit și s-a reunit la Viena în 1857, unde a deliberat într-un mare secret⁵⁶.

Comisia riverană era compusă la început din Württemberg, Bavaria, Austria și Turcia. Totuși Dunărea nu scălda numai țărmurile supuse autorității sultanului; traversa și principatele Serbiei, Moldovei și Țării Românești. Regulamentul de navigație implica, pentru țările riverane, măsuri de administrație internă. Libertatea administrativă a acestor principate a primit o gravă atingere, dacă Turcia a avut dreptul de a contracta cu puterile străine, tratate care impuneau principatelor acte

⁵¹ *Isaktcha*, oraș, jud. Tulcea.

⁵² Tratatul de pace de la Paris, semnat în 18/30 martie 1856 în urma războiului Crimeii.

⁵³ Grigore Alexandru Ghica, domnitorul Moldovei (1849–1856).

⁵⁴ Inițial Comisia Europeană a Dunării trebuia să aibă un caracter temporar. Lucrările de întreținere a gurilor Dunării și a canalelor Deltei fiind laborioase, activitatea comisiei a fost reînnoită.

⁵⁵ Comisia riveranilor care urma să se constituie în 1856, conform prevederilor tratatului de pace de la Paris din 1856.

⁵⁶ La Viena în 1857 a fost semnat „Actul de navigație al Dunării”, document care a fost elaborat de comisia riveranilor, dar contestat de marile puteri, pe motiv că îngreună libertatea de navigație pe fluviu. În urma acestor divergențe s-a prelungit, pe o perioadă nelimitată mandatul Comisiei Europene a Dunării.

de administrație internă. Era totuși inadmisibil pentru curtea suzerană să trateze cu un terț și să-și aroge o ingerință, care îi era interzisă. Congresul de la Paris și-a dat seama de problemă și a luat o decizie, care poate servi drept regulă pentru toate problemele asemănătoare. Articolul 17 din Tratatul de la Paris, hotărârea reunirea comisarilor Serbiei, Moldovei și Țării Românești, cu delegații statelor riverane, pentru a elabora regulamentul navigației pe Dunăre [...]

III. De la Galați la Tulcea⁵⁷

p. 52

M-am îmbarcat pe *Taurida*, vapor al companiei rusești, care face legătura regulată și rapidă cu Odessa. Ofițerii și mateloții sunt ai marinei imperiale. Ne simțim în altă lume: altă fizionomie, altă limbă decât în România.

Pe malul drept se află orașul Isaccea, în fața căruia a fost trasă prima lovitură de tun în 1853 din războiul din Orient. <Se spune că atunci> o ambarcațiune de război rusă urca fluviul și un glonț l-a doborât pe ofițerul care o comanda.

Vis-à-vis de Isaccea este un loc consacrat amintirii împăratului Nicolae⁵⁸, care a câmpat în 1829. Se povestește că un glonț tras de turci a străpuns cortul imperial. Rușii au clădit o biserică consacrată Sfântului Theraspon, a cărei sărbătoare se celebrează în ziua evenimentului. Acest monument a fost recomandat special guvernului Moldovei în momentul cedării teritoriului. Biserica a rămas // sub administrație rusă. Călugării care o locuiesc, depind de episcopul de Cherson⁵⁹.

p. 53

Satul Vultur⁶⁰ este un pic mai sus, pe panta unei coline. Acest loc a fost marele pasaj al invaziilor. Acum este o colonie moldovenească.

Mai jos de Vultur, Dunărea se împarte; aripa principală continuă spre Ismail⁶¹ și Chilia⁶². Brațul numit Tulcea, se divide în cele numite Sfântul Gheorghe și Sulina. Tulcea este orașul cel mai important al provinciei turce din Dunărea de Jos și reședința guvernatorului.

IV. Naționalitățile din Tulcea și Sulina

Separarea dintre naționalități este elementul cel mai izbitor în Tulcea și Sulina. Grecii, bulgarii, rutenii, moldovenii, deși toți ortodocși, nu s-au putut înțelege asupra cultului și și-au construit fiecare propria biserică. Nu este din cauza limbii, pentru că toate limbile sacre nu sunt inteligibile (exceptându-i // pe români). Este din cauza naționalității. Acolo se află întreaga explicație a problemei orientale. Această idee a naționalității distruge pretinsa unitate religioasă, care i-a speriat pe occidentalii uimiți, ce credeau că împăratul Rusiei este papa bulgarilor, grecilor și chiar al armenilor și nestorienilor, în timp ce ultimele două sunt anatimizate în toți anii.

p. 54

⁵⁷ *Toultscha*, oraș județul Tulcea.

⁵⁸ Nicolae I, împărat al Rusiei (1825–1855).

⁵⁹ Oraș în Ucraina, reședința regiunii cu același nume.

⁶⁰ *Kartal*, sat, com Maliuc, jud. Tulcea.

⁶¹ *Ismail*, oraș în Ucraina.

⁶² *Kilia*, oraș, jud. Tulcea.

V. O bancă agricolă în Dobrogea

Un sistem ingenios de bancă agricolă a fost instalat în provincia Dunării de Jos. Fiecare țăran este invitat să cultive o anumită întindere de pământ, în funcție de numărul de boi; produsele constituie fondul de rulment, în natură, al băncii. S-a instalat înainte <de constituirea băncii>, în fiecare județ, un comitet ales de către săteni, compus din doi creștini și doi musulmani, care nu sunt retribuiți. Un siloz este așezat în capitala județului. După recoltare fiecare sat duce grâul pentru bancă și ia o chitanță. Odată // grâul adunat, se vinde, fie la licitație, fie la înțelegere, în capitala de județ, iar banii se strâng. Dacă țăranul are nevoie de sămânță sau bani se prezintă în capitală; trebuie să aducă garanția de la șeful satului. Sunt împrumutați astfel petenții cu garanții, dar numai în limita cantităților aduse de sat [...] Banii care nu sunt împrumutați sunt plasați cu dobândă la bancă, iar în fiecare an se capitalizează veniturile. Înainte de a se vinde produsele se informează țăranii care au nevoie de semințe. Acestora, dacă satul a alimentat fondurile băncii și au garanțiile, li se dă în loc de argint, grâne, pentru a cărei valoare plătesc aceeași dobândă. // Nu garantez că instituția funcționează regulat.

VI. De la Tulcea la Sulina⁶³

După Tulcea am intrat pe brațul Sulina, cel mai puțin important dintre cele trei <brațe> în privința cantității de apă, dar care are o deschidere largă spre Mare. Același fenomen ca și pe calea ferată din Ungaria⁶⁴: afluența navelor. În unele zile sunt în jur de o sută de nave. La coturi trebuie să aștepti vântul. Atunci navele sunt înșirate ca într-un port și au aerul de a fi plasate acolo, pentru a jalona cursul fluviului în mijlocul câmpiei de papură, dincolo de zare. Strâmtoarea numită M se află între borna 25 și 23 și este foarte curios să vezi aceea aglomerare periculoasă. Iată un mare vapor britanic eșuat. El a fost abordat din spate de un alt vapor englez, care nu a făcut semnele convenite. Comandantul *Dragonului* a avut prezența de spirit de a nu eșua în canal, pe care l-ar fi obstrucționat, ci de a ieși pe țarm.

Vom vedea lucrările pe M⁶⁵, unde comisia europeană executa atunci un canal, acum terminat. Am pătruns pe traseul acestuia, încă nedeschis, prin mlaștinile întretăiate de lacuri mici. În mijlocul părușului am admirat marile flori acvatice; sunt sigur că nimeni nu a pătruns acolo de când s-a format delta. Iată crinul⁶⁶, o floare nobilă albă, care crește pe apă și se închide la ivirea soarelui. Pentru cine a înflorit această floare?

În interiorul Deltei sunt întinderi de apă presărate cu flori acvatice. Dunărea intră cu ape mari și iese cu debit mic. Sunt rezervații naturale care atenuază inundațiile și seceta. Apa intră cu nămol. În timp ce este calmă, nămolul se depune și apa este limpede ca un cristal. Aceste depuneri ridică încet, încet nivelul Deltei. În interior se circulă pe canale naturale numite gârle.

⁶³ *Sulina*.

⁶⁴ Corect Imperiul austro-ungar.

⁶⁵ Canal în forma literei M.

⁶⁶ Fals, probabil nufărul.

În apropierea Sulinei, sunt numai câteva bordeie mizerabile pe malul stâng; este carantina turcă. Pe ambele maluri se văd grămezile de balast folosite pentru ridicarea malurilor, pentru construcția de cheiuri și drumuri de tracțiune. Altădată totul era aruncat în mijlocul canalului. Aceste pietre și aceste rămășițe de lest // adunate din toate punctele Mediteranei și Atlanticului, vor stânjeni destul viitorii geologi.

VII. Îmbunătățirea <navigației la> gurile Dunării

Portul Sulina este plin de ambarcațiuni mari, care altădată nu ar fi putut intra. Acelea care sunt mai mari de douăzeci de picioare descarcă marfa în radă. În locul unde apa pătrunde în mare, curentul încetinește, aluviunile nu sunt mișcate de curent și se depun. Așa se formează de obicei bările și deltele la gurile de vărsare.

În virtutea Tratatului de la Paris, Comisia Europeană a fost însărcinată cu îmbunătățirea navigației la gurile Dunării. Toate dragajele cu ajutorul cupelor au fost inutile. Atunci s-a hotărât să se prelungească artificial malurile până la adâncimi mari, acolo unde aluviunile se precipită. Succesul a fost complet: douăzeci de picioare în loc de nouă la bară.

În 1854, coborând de la Galați, pe un vapor al companiei Lloyd, un călător a stat patru zile în Sulina din cauza timpului nefavorabil de pe mare. Din 27 de nave aflate în port, 7 au pierit. Nava nu putea ieși în larg. O alta, care venea de la Constantinopol, nu a putut intra, iar pasagerii și marfa au fost mutați încet, asigurându-i că se află în afară de pericol; în acest timp canalul era mărginit la dreapta și la stânga de carcasa ale navelor eșuate. Nimic mai sinistru. O plajă goală cu niște bordeie. Astăzi locul a devenit animat, chiar vesel. Iată clădirile, magazinele, arborii, un oraș aflat la începutul său, o viitoare Veneție.

Furtuna care s-a declanșat în noaptea de 30 spre 31 august 1871 a făcut vizibilă diferența dintre starea de dinainte și cea actuală. Trezeci și trei de nave se găseau la traversarea strâmtorii. Neputând să iasă din îndiguire, piloții au încercat cel puțin metoda folosită de marinarii aflați în primejdie. Au urcat pe mica ambarcațiune a Comisiei Europene, s-au apropiat de bară și au ghidat cum au putut navele aflate în primejdie. Trezeci dintre ele, grație indicațiilor primite, au putut să înainteze pe canal, să treacă de bară și să intre în fluviu. Numai trei dintre ele, // aflându-se într-o poziție nefavorabilă, nu au putut înainta, au rămas în mijlocul furtunii și au fost în mare pericol ziua și noaptea următoare. Din fericire două au avut ancore bune și a doua zi, profitând de o acalmie au intrat în radă fără nicio avarie. Numai o ambarcațiune otomană a fost aruncată pe țârm, dar echipajul a putut fi salvat.

VIII. Aspectul Deltei

Delta nu este un deșert de păpuriș. La dreapta, coborând, se află pădurea Caraorman⁶⁷; pe malul stâng, cea de la Letea⁶⁸. Într-o oră și jumătate, o șaretă, la

⁶⁷ Kara-Oman, pădure de stejari, frasinii, plopi, aflată pe grindul cu același nume de pe brațul Sulina din Delta Dunării, declarată din 1940 monument al naturii.

⁶⁸ Leti, pădure din Delta Dunării, aflată în perimetrul comunei C.A. Roseti, jud. Tulcea.

care erau înhâmați trei cai zdraveni ne-a dus în această ultimă pădure, care avea arbori ofiliți și dune de nisip. Pădurea nu se putea reface, pentru că era lăsată pentru pășunatul animalelor sălbatice. Am văzut două sate, unul rus și unul românesc, total diferite. Ne-am reîntors pe malul mării însoțiți de pelicani și pescăruși.

p. 61 Imensul peisaj al Deltei nu este lipsit, până la urmă, de un anumit farmec. Dimineața, în josul fluviului, păsările par negre, pentru că soarele răsare în spatele lor. Seara digurile, farul de la nord par scăldate într-o lumină puternică; păsările au atunci o albeață orbitoare, marea este albastră, verde sau galbenă, depinde de distanță, adâncime sau timp. La stânga, pădurea Letea se decupează la orizont. Navele intră cu avânt în curent, împinse de un vânt favorabil. Sunt câte șapte, opt sau zece. Admirăm dispunerea armonioasă a grupului de nave cu toate pânzele umflate de o briză binefăcătoare.

IX. *Insula Șerpilor*⁶⁹

p. 62 Insula Șerpilor este numită în greacă *Ofidonisi* și prin corupere *Fidonisi*. Câțiva etimologi, prea zeloși sau mai degrabă ignoranți ai limbii lui Homer⁷⁰, credeau că Fido venea de la Fides, care în // în latină înseamnă credință. Au acționat ca în cazul cuvântului *Veronique*, prin unirea limbii grecești cu cea latină, traducându-l prin *Insula credinței*.

Această insulă era dedicată altădată lui Ahile⁷¹. În ultimul secol au apărut povestiri minunate ca aceasta: revenind din Crimeea, un căpitan al unei nave turcești, pe nume Hassan, a fost aruncat de o furtună îngrozitoare pe Insula Șerpilor. Naufragiații, în număr de 25, au construit din resturile navei, colibe. Au petrecut un an întreg în aceste locuri dezolante, luptând împotriva elementelor naturii, supraviețuind prin pescuirea peștilor mari, a căror prindere era de multe ori periculoasă. Astfel, într-o zi căpitanul Hassan a fost angajat într-o luptă teribilă împotriva unui rechin care cântărea nouă sute de livre⁷². Naufragiații au sfârșit prin a se mânca între ei și nu au mai rămas decât patru nefericiți, în momentul când sosirea unei nave i-a salvat de la disperare și de la o moarte sigură. Sosind la p. 63 Constantinopol, căpitanul Hassan și-a arătat rănile de pe umeri și piept, // făcute în timpul luptei cu rechinul de nouă sute de livre. Dacă aventura vă pare greu de crezut vă trimit la *Istoria Imperiului otoman* al lui Hammer (L–LXVIII)⁷³.

Nu numai că nu am întâlnit rechini antidiluvieni, dar am fost asigurat că nici un suflet aflat în viață nu a văzut un singur șarpe. Poate s-au mâncat între ei, precum tovarășii căpitanului Hassan [...] Această insulă, care nu este menționată în tratatul de la Paris printre teritoriile cedate, trebuie să rămână Rusiei? Este o anexă necesară gurilor Dunării? Putem adăuga că Insula Șerpilor nu a fost menționată în

⁶⁹ Insulă în Marea Neagră, denumită *Leukos* în greaca veche. Legendele o indică drept insula unde a fost îngropat Ahile.

⁷⁰ Poet și rapsod grec legendar, căruia i se atribuie scrierea Iliadei și Odiseei.

⁷¹ *Achille*, erau al mitologiei antice.

⁷² O livră = cca. 500 grame.

⁷³ Joseph von Hammer-Purgstall (1774–1856), orientalist austriac, autorul lucrării *Geschichte des osmanischen Reiches* (10 volume).

tratatele din 1812⁷⁴, 1829⁷⁵ și că dacă într-una din aceste perioade a devenit o posesiune rusă ca un tot împreună cu gurile Dunării, la fel se va întâmpla și în 1856. // Un vas a plecat din Odessa în 1856, cu un funcționar rus și cu materialul necesar pentru un far, pentru a restabili vechea ordine de lucruri; dar turcii i-au devansat pe adversarii lor, iar amiralul Lyons⁷⁶ a trecut prin fața insulei cu câteva nave. Rușii s-au retras. Protocolul din 6 ianuarie 1857 a decis ca Insula Șerpilor să urmeze soarta gurilor Dunării și a fost astfel anexată Turciei, care continuă să întrețină un far. p. 64

X. Brațul Sfântul Gheorghe—un echipaj anglo-francez

Dimineața am plecat la orele opt împreună cu M.G, englez și unul dintre inginerii Comisiei Europene, într-o trăsură mică. Urmând marea în direcția sud, regiunea este plată, dar ajungem la o mică denivelare formată de o dună; o câmpie se întinde în spate. Ajungem la satul Sfântu // Gheorghe⁷⁷, la gura Sfântu Gheorghe, pe malul stâng, format din șaizeci de căsuțe de pescari ruși. Am mâncat caviar proaspăt abia pescuit. Suntem găzduiți la un grec, pe care îl cheamă bineînțeles Costaki. Am fost cu barca pe insula Olinca⁷⁸ și în largul mării. Este mult mai vesel ca partea Sulinei. Pentru o lungă perioadă de timp, ca preotul lui Apollon, ne plimbăm în liniște pe marea zgomotoasă: *Para thina polisflovoio thalassis*, recitând versuri din Homer. Industria locală constă în pescuitul sturionilor și al murenelor, un alt pește mare care le seamănă, dar a cărui carne nu este atât de suculentă. Pescarii fixează cârligele ascuțite în care peștii se zgârie la început și apoi se prind în ele. p. 65

Ziua plecăm din Sfântu Gheorghe, cu un vapor. Țărmurile sunt mai denivelate decât cele din Sulina; sunt mulți arbori. Imediat pe malul drept apar mici înălțimi și nu întâziem să zărim cele cinci coline sau Beștepe care sunt mai înalte. La picioarele primei se află satul Beștepe, care se numește oficial Mahmudia⁷⁹. Acolo, am avut fantezia de a coborî și de a merge pe jos în jur de treizeci de kilometri care ne separă de // Tulcea. Zis și făcut. Iată-ne, doi aventurieri, măsurând sprinten jumătatea coastei care mărginește mlaștinile, lacurile și stufărișul, doi călători vajnici. Am plecat de pe vas numai de trei ore. La jumătatea lui noiembrie zilele nu erau atât de lungi. Noaptea, iată o colină terminată printr-o stâncă care avansează în Dunăre. Este ora șase! Fără îndoială este Tulcea. Trecem de primele case, fără a binevoi să ne informăm. În curând întunericul creștea, casele au dispărut, câmpul este gol; câinii mari latră și au devenit amenințători. p. 66

⁷⁴ Pacea de la București din 1812, încheiată în urma războiului ruso-turc (1806–1812).

⁷⁵ Tratatul de pace de la Adrianopole din 1829, încheiat în urma războiului ruso-turc (1828–1829).

⁷⁶ Edmund Moubay Lyons (1819–1855), căpitan britanic, care s-a remarcat în luptele de la Sevastopol, unde a fost și rănit mortal.

⁷⁷ *Kedrilles* (în turcă *Cedirlez*), sat, com., jud. Tulcea.

⁷⁸ *Olinka*, insulă pe brațul Sfântu Gheorghe.

⁷⁹ *Besch-Tépé* (cinci colline în limba turcă). Azi sat, com., jud. Tulcea. În intervalul 1968–2004 a fost sat al com. Mahmudia.

Deci nu este Tulcea. Descopăr un țărân moldovean. Ne aflăm la Prislav⁸⁰, încă trei ore până la Tulcea. „Vrei să ne conduci?” „Nu vreau, căutați pe cineva care vrea”. (Suntem fericiți de a vorbi româna, aici este limba comercială). După un sfert de oră sosea un alt moldovean. Acesta a fost de acord <să ne fie ghid>. I-au mai trebuit trei sferturi de oră, pentru a-și pune opincile. Ne-a condus pe un drum desfundat la Malcoci⁸¹, sat german, unde după mai multe discuții, am găsit o trăsură, adică o mică căruță plină cu fân. Am fost bine primiți într-o casă catolică alsaciană, de un cârd de tinere fete adormite, care s-au trezit râzând și făcând glume. // Erau orele opt. La drum, ce este acest zgomot! Jandarmi călare, strigăte răgușite, o trăsură. Pașa și ceilalți tovarăși ai noștri avertizați de echipajul vaporului, erau neliniștiți. Credeau fie că ne-am pierdut, fie că am fost jefuiți, asasinați sau în primejdie să ne petrecem noaptea, afară, pe drumurile Babadagului⁸². Nu ne-am simțit pierduți de tot. Am ieșit destul de bine din împrejurarea nefericită și am constatat că nu aveam nevoie să fim salvați. Am fost primiți cu ospitalitate de Ismail bey⁸³; și apoi ce apetit! După o masă excelentă, a urmat un somn binemeritat!

XI. Brațul Chilia

Când se coboară pe Dunăre, venind dinspre Galați, în loc să întoarceți brusc la dreapta, pentru a naviga pe brațul Tulcea, continuați să mergeți drept și intrați pe brațul Chilia, adevărata Dunăre cu 18/28 apă, un canal adânc și larg. Ajungem imediat la Ismail. Înainte de a ajunge în // oraș am zărit cetatea cu cele trei biserici, dintre care două sunt vechi moschei. Rușii au cedat cetatea Ismail în 1856, dar fără fortificații; au vândut materialele. Moldovenii i-au reclamat. A fost un proces internațional, care dura încă în 1869. Puțin mai jos se află orașul, numit de ruși Tucicov⁸⁴, după generalul care l-a reconstruit. Vom reveni asupra lui.

Mai jos de Ismail este Chilia cu o fortăreață separată în aval; aceasta este în ruine. La dreapta este *stari* Chilia sau Chilia veche cu o biserică cu acoperișul verde. Am plecat din Ismail la orele patru dimineața, pe o ambarcațiune de război franceză. La orele opt, *Magicianul* se afla în fața satului Vilcov⁸⁵, de unde începe o mare întindere de apă. *De acolo începe delta, mai degrabă cea a brațului Chilia*, care este fără nicio utilitate, pentru că nici unul din brațele Vechiul și Noul Stambul sau Oceacov⁸⁶ nu este navigabil.

Tratatul de la Paris a redat moldovenilor Delta Dunării cedată de Rusia. În timp ce Europa era ocupată cu evacuarea trupelor austriece din principate și cu

⁸⁰ *Prislav*, așezare localizată de săpăturile arheologice în apropierea satului Nufăru, pe brațul Sfântu Gheorghe.

⁸¹ *Malkosch*, sat, com. Nufăru, jud. Tulcea.

⁸² *Babadagh*, oraș, jud. Tulcea.

⁸³ Ismail bey, conducătorul sangeacului Tulcea.

⁸⁴ *Tuschhoff*. Este vorba de generalul Serghei Tucicov (1767–1839), guvernator al Ismailului între 1830–1836.

⁸⁵ *Wilcov*, sat pe malul Dunării, azi oraș în Ucraina.

⁸⁶ Braț al Dunării ce se desprinde din brațul Chilia. Se află pe teritoriul Ucrainei.

disputa cu privire la accesul Rusiei la lacul Ialpuk⁸⁷, care are o ieșire la Dunăre, o prestidigitație făcută la Constantinopol a dat delta turcilor⁸⁸. // Și aceasta nu a fost totul. La demarcația graniței s-a luat ca limită nu brațul nordic, ci drumul spre Belgorod⁸⁹. p. 69

XII. La Vâlcov. Drumul spre Belgorod

Vâlcov este un sat rus al Moldovei, al căror locuitori au fost îndelung molestați de turci, stăpânii și proprietarii Dunării. Chestiunea s-a aranjat de bine de rău, prin intervenția Europei, dar mai mult rău decât bine. <Am ajuns când> se sărbătorea săptămâna Paștelui. Femeile erau îmbrăcate în costume populare rusești, din bumbac, în culori strălucitoare. Erau urâte. Bărbații erau frumoși: aveau cămăși pe deasupra pantalonilor evazați, cizme, o haină scurtă sau lungă, plisată pe spate. Totul avea un aer de bunăstare. Două bărci la care trăgeau la rame patru oameni voinici, ne-au dus pe brațul Belgorod⁹⁰. Cred că este numit așa, pentru că se află lângă orașul alb, Akkerman⁹¹, numit așa în turcă, Belgorod, în rusă. Acest curs de apă rapid curge // între două maluri pline de păruș de unde zboară stârci, pescăruși și mari păsări migratoare. Papura este binecuvântarea Deltei. Este înaltă de trei metri sau mai mult. Din ea se fac case, acoperișuri sau este folosită la încălzit. p. 70

Odată intrați în Marea Neagră ajungem imediat lângă Jibrieni⁹², care are o biserică cu acoperișul verde și mori de vânt. Am vrut să debarcăm mai departe, la sud de lacul Kunduc⁹³, dar lama s-a zdrobit de malul plat. Doamnelor care ne acompaniază sau mai bine spus, care ne acompaniau, nu le lipsea curajul; noi am vrut să le protejăm de eventualitatea de a fi udate. Revenim pe același mic braț, după ce am oprit să privim Marea Neagră, să răscolim nisipul, să căutăm scoici, așa cum se face pe malul oricărei mări, fără a simți oboseala...Pescarii ruși își fac semnul crucii înainte a bea. Sunt plini de grijă, ospitalieri, sunt amabili, mai ales față de tânăra, care le vorbea limba cu un farmec aparte.

XIII. Viitorul port al României

Reveniți în Vâlcov, am plecat la orele patru dimineața, pentru a merge la Jibrieni, pe pământ. Avem trei atelaje cu niște cai buni. Este frig, trebuie să p. 71

⁸⁷ *Jalpuok*, lac în Ucraina.

⁸⁸ Delta Dunării, conform conferinței din ianuarie 1857 a fost luată Moldovei și dată Imperiului otoman.

⁸⁹ Belgorod, în limba turcă Akkerman. Granița între Imperiul otoman și cel rus a fost stabilită pe drumul care ducea spre acest oraș, care astăzi face parte din Ucraina. Eroare. În fapt este vorba despre Bolgrad, oraș în Ucraina de astăzi, nu de Belgorod, numit în turcă Akkerman, oraș în Rusia. Delimitarea graniței dintre cele trei județe din sudul Basarabiei și Imperiul rus, conform prevederilor Tratatului de pace de la Paris, a fost o problemă care a dus la răcirea relațiilor dintre Franța și Marea Britanie. Anglia dorea respectarea prevederilor Tratatului, care alungau Rusia de la gurile Dunării, iar Franța dorea ca Rusia să aibă orașul Bolgrad, având astfel indirect acces la Dunăre. În cele din urmă Bolgrad a revenit Moldovei.

⁹⁰ Canal care se desprinde din brațul Chilia, aflat pe teritoriul Ucrainei.

⁹¹ Akkerman, Belgorod, oraș în Ucraina. Canalul nu se află lângă orașul Belgorod.

⁹² *Jibriani*, astăzi Prymorske, sat, com., raion Odesa, Ucraina.

⁹³ *Kondouz*, liman, reg. Odesa, Ucraina. Se mai numește și Sasic.

mergem repede. Mergem de-a lungul râului, apoi traversăm o mică dună de nisip cu urme de graminee. Înainte de a sosi la Jibrieni, iată două lacuri, unde pescăriile sunt arendate. Zidurile de păpuriș împiedică nisipul să invadeze apa. Aici mica dună se află la marginea mării.

p. 72 Pe înălțimea de la Jibrieni, solul, până atunci nisipos și mlăștinos, se schimbă dintr-o dată. Este acoperit de pășuni înverzite. La orizont se zăresc turme de animale, pe care le luăm drept arbori. La nord acest platou este mărginit de o înălțime de pământ. Este faimosul *Val al lui Traian*⁹⁴, care începe de la Galați și se sfârșește la Bender⁹⁵, pe Nistru. // În spatele valului, natura este în schimbare. În zăre descoperim lacul Kunduc sau Sasic, separat de mare prin continuarea micii dune de nisip, pe care abia am traversat-o. Am dejunat afară, pe o movilă, unde s-a oprit și prințul Carol de România, anul trecut⁹⁶, când a venit la Vâlcov, pe *Magician*. Traversăm Jibrieni la întoarcere. Aceeași urățenie a femeilor. Stofele din care sunt făcute rochiile lor și cămășile bărbaților sunt ciudate; sunt după gustul tătăresc; domină roșul și galbenul strălucitor; îmbinarea culorilor este bizară. Materialele sunt înflorate sau în linii după gustul turcesc.

Un moldovean, preot în Vâlcov, a venit să mă întrebe dacă poate să viziteze cu soția sa, *Magicianul*. Ea are o pălăriuță și o crinolină, ca soția unui mic funcționar nevoiaș. Mi se pare normal, că preotul, dacă se căsătorește, să rămână asemenea țăranilor și să nu tindă să intre în categoria micilor boieri, funcționarilor sau cinovnicilor⁹⁷ ruși, în română, ciocoi. Este mult de vorbit pe marginea subiectului de sus, iar *Magicianul* trebuia să se pregătească de plecare; trebuia să pomească spre Ismail. //

p. 73 *XIV. Meridianul*

Una dintre curiozitățile din împrejurimile Ismailului este meridianul, aflat la o distanță de cinci verste, lângă satul Necrasovca Veche⁹⁸, în fața orașului Tulcea. Pentru a descrie acest monument cel mai bine, redăm descrierea făcută de maiorul Dimitrie Asachi⁹⁹. „Acest monument este construit din fier. În cavitatea sa interioară are o placă de argint, pe care au fost gravate etapele lucrărilor întreprinse timp de trezeci și șase de ani, sub direcția celebrului astronom Struve¹⁰⁰, de la observatorul din Pulcovo¹⁰¹, de lângă Sankt-Petersburg, care este unul dintre punctele traversate de acest arc meridian. Astăzi servește drept prim meridian pentru hărțile rusești, ca acela de la Greenwich, pentru englezi, astfel că rușii // nu

⁹⁴ Complex de fortificații construit în timpul împăratului Traian. Acestea se găsesc pe teritoriul României, Moldovei și Ucrainei.

⁹⁵ Localitate în Republica Moldova.

⁹⁶ Prima călătorie a prințului Carol I în județele din Basarabia de sud a avut loc în noiembrie 1866; în iulie 1867 face o nouă călătorie în Delta Dunării, pe canoniera franceză *Le Magicien*. Textul se referă la a doua sa călătorie.

⁹⁷ *Tchinovnik*, funcționar de stat.

⁹⁸ *Nekrosini*, sat, raionul Ismail, Ucraina.

⁹⁹ Dimitrie Asachi (1820–1868), inginer, fiul cărturarului Gheorghe Asachi.

¹⁰⁰ Friedrich Georg Wilhelm Struve (1793–1864), astronom german.

¹⁰¹ Observatorul astronomic al Academiei de științe din Rusia.

calculează longitudinea geografică după insulele Feroe¹⁰² de unde menționatul meridian se desparte la 46°44' către est. Ei iau drept punct de pornire meridianul numit, care începe la gurile Dunării (brațul Chilia), trece pe lângă Chișinău, traversează Podolia, Lituania și Finlanda și are cealaltă extremitate în Suedia, la Marea Înghețată, mai ales în golful Thana¹⁰³ [...] Lungimea meridianului se găsește între 25°20', gradul corespunzând a douăzeci de leghe franceze¹⁰⁴. Monumentul se găsește dedesubtul a 45° latitudine, adică la distanță egala de poli și Ecuator, oferă particularitatea că în zilele echinocțiului de primăvară și de toamnă, adică la 21 martie și 23 septembrie, umbra monumentului proiectată pe pământ este la amiază egală cu înălțimea acestuia, care este de trei metri. La baza monumentului se află o suprafață pătrată cu latura de 2 metri și o balustradă care îl protejează. Inscripția următoare în latină și rusă se află pe monument: limita de sud a meridianului de 25°13', care pornește de la Dunăre până la Oceanul Arctic și traversează Rusia, Suedia și Norvegia din ordinul și sub auspiciile împăraților Alexandru I¹⁰⁵ și Nicolae I¹⁰⁶ și al augustului rege Oscar I¹⁰⁷, din anul 1816, până în 1852, printr-o muncă continuă au măsurat geometrii a trei națiuni. Latitudinea este de 45°20'28''. Arcul meridianului, de care este vorba aici și care traversează Rusia, este cel mai lung care a fost măsurat în Europa. Numai englezii au măsurat în India unul de 30°.

Capitolul VI. Basarabia

I. Ismail

p. 76

Urcând pe brațul Chilia, *Magicianul* s-a oprit în fața Ismailului. Trăsura episcopului moldovean ne aștepta la debarcader. Am parcurs repede străzile largi ale acestui oraș, trasate după un plan vast, conform aceluia ideal de grandoare, ce caracterizează anumite creații rusești. Casele au un singur etaj. Există locuri de plimbare, magazine cu firme franțuzești. Am ajuns la casa episcopală, unde am fost primiți cu amabilitate. Monseniorul Melchisedec¹⁰⁸ // este un om tânăr încă, cu o figură plăcută. Are o ținută demnă și elegantă. Cunoaște limbile: franceză, rusă, greacă. A fost educat în seminarul Pecerska¹⁰⁹ din Kiev. A fost trimis de curând la curtea Rusiei cu domnul Jean Cantacuzino¹¹⁰. Am fost împreună cu episcopul, comandantul gării franceze, alți doi călători și suita oficială, la slujba din catedrala

p. 77

¹⁰² Grup de insule din nordul Oceanului Atlantic

¹⁰³ Râu în Norvegia.

¹⁰⁴ Leghe, unitate de măsură a lungimii. Cea mai folosită este cea britanică = 5,55 km.

¹⁰⁵ Alexandru I (1777–1825), împărat al Rusiei (1801–1825).

¹⁰⁶ Nicolae I (1796–1855), împărat al Rusiei (1825–1855).

¹⁰⁷ Oscar I rege al Suediei și al Norvegiei (1844–1859).

¹⁰⁸ Melchisedec Ștefănescu, Mihai cu nume de mirean (1823–1892), episcop eparhiot (numit de A. I. Cuza) al noii eparhii Dunărea de Jos, cu reședința la Ismail (1865–1879), iar din 1879 episcop al Romanului, unde a păstorit până la moarte; istoric, membru titular al Academiei Române.

¹⁰⁹ *Pecerski*, ansamblu mănăstiresc vestit aflat pe malul Niprului.

¹¹⁰ Este vorba de misiunea celor doi trimiși ai statului român la curtea imperială rusă, în anul 1868.

construită de ruși. Biserica este mare și curată [...] Este frumoasă...și Saint-Sulpice¹¹¹ este frumoasă. Nu, nu mă voi obișnui niciodată cu stilul academic aplicat edificiilor religioase. Nu am acceptat niciodată această ocultare, această deturnare completă a simbolurilor creștine, aceste ștergere atârnate în lemn aurit, aceste astragale, aceste ornamente banale, acești nori, aceste perdele sculptate, această antichitate falsă. Acest stil este întâlnit peste tot: biserici catolice, ortodoxe, moschei. Acest stil este valabil pentru un teatru, o închisoare, pentru tot ce vrem, pentru un stabiliment balnear. Românii ar trebui să continue în pictură și arhitectură tradiția bizantină, adaptându-l vremurilor, noilor sisteme de construcție. Episcopul Melchisedec m-a încredințat celor doi diaconi, pentru a mă duce la

p. 78

preotul catolic, // care are o modestă, o foarte modestă capelă și o locuință și mai modestă, pe care o împarte cu un fotograf polonez ca și el. Am vizitat biserica. De zece ani de când este aici, capelanul nu a văzut nici un șef de gară sau un consul. Mi-a întors vizita la episcopul ortodox. Nu se văzuseră niciodată. S-au întâlnit cu o emoție, ce nu avea nimic ostil.

Am mers să vedem vechea fortăreață. Construcțiile sunt în ruine. Era un oraș militar. Oile pășteau liniștite. Am fost să vizitez vechea moschee transformată în biserică... Clopotele au fost turnate din tunuri turcești. Paznicul este un rus de optzeci de ani. Are un aer de vechi soldat din lemn, om de ispravă de altfel. Este singurul produs al civilizației. Iată câteva tunuri distruse. Ieșind din fortăreață am fost să vedem vechile clădiri ale marinei, care se află pe malul micului râu Repida¹¹², prin care lacul Ialpuș și Cugurului¹¹³ comunică cu Dunărea. [...]

p. 85

III. De la Ismail la Bolgrad¹¹⁴

Am plecat din Ismail în două trăsurile descoperite, la care erau înhămați patru cai rusești, solizi, dar rapizi, care aveau hamurile ornamentate fin, cu bumbi auriți, curele plate și frâie fără urechi. Clopoțeii sunt atașați la capră. Vizitii aparțin sectei ruse a staro-veri, credincioșilor de rit vechi.

Mergem să vizităm Basarabia, Arabia vechilor bessii¹¹⁵. Mai întâi o vastă câmpie, care se pierde din vedere; la orizont apar tumuli. Mirajul face să se vadă la orizont întinderi de apă care nu există.

p. 86

Aici încep coloniile bulgarilor¹¹⁶ și românilor. Casele sunt uniforme. Este primăvară: iarba este verde, iar prunii sunt în floare. Solul este bine cultivat, iar locuințele sunt înconjurată de livezi. // După două ore de mers, drumul se schimbă dintr-o dată la stânga. Terenul coboară în pantă până la lacul Ialpuș, care are cel puțin cincizeci de kilometri lungime. Orizontul este mărginit de coline înalte. Pe

¹¹¹ Saint-Sulpice catedrală în Paris, a cărei construcție a început în 1646 și s-a terminat în 1745.

¹¹² Repida, râu în Ucraina.

¹¹³ Liman în Ucraina.

¹¹⁴ Oraș în Ucraina, centrul coloniilor bulgărești.

¹¹⁵ Etimologia Bessi>Basarabia a fost susținută de-a lungul timpului de mai mulți istorici, printre care Dimitrie Cantemir, Gheorghe Șincai.

¹¹⁶ Sudul Basarabiei a fost colonizat cu populații străine. Printre acestea au existat și colonii bulgărești, găgăuze etc.

culme, la dreapta și la stânga, continuă acest lanț neregulat, dar neîntrerupt al acestor tumuli, care fac poezia și misterul acestor ținuturi. În sfârșit după ce am trecut prin mai multe sate colonizate, am văzut domul mării biserici din Bolgrad¹¹⁷, capitala coloniilor, care se află la patru ore distanță de Ismail. Această biserică, în stilul Sfântului Isaac din Sankt Petersburg este cea mai mare din România.

Bolgrad are o mie cinci sute de familii. Casele sunt așezate la linie. Strada cea mai strămtă are lărgimea bulevardului care pornește de la domul Invalizilor¹¹⁸ și ajunge la fântâna Grenelle¹¹⁹. Admirăm o mare grădină publică, care coboară până la lac, de unde avem o priveliște frumoasă.

IV. Bulgarul în libertate

Localul prefecturii, unde noi am coborât, este // murdar. Prefectul ne-a spus p. 87 că este vina predecesorului său. Cum el nu este acolo decât de două luni, nu a avut timp să facă curățenie; trebuie să găsească pe cineva să curățe.

Seara primim vizita oficialităților. Distingem directorul școlii centrale susținute de coloniști. Seara se termină cu o degustare de ceai în pahare, după moda rusească. Aici bulgarii se bucură de libertate și putem vedea de ce sunt capabili. I-am văzut bogați, avizi de cultură și bine organizați.

28 aprilie 1868. Dimineața am mers la biserica mare, care era plină de lume. Cântecul sunt în rusă după moda impusă de Caterina a doua¹²⁰. Era frumos și atrăgător, dar profan în comparație cu pietatea ritului grec. Vocile cântăreților sunt remarcabile.

Bulgăroaicele sunt îmbrăcate după modă: crinolină, pălării franțuzești, dantele, cașmir franțuzesc, toci.

Vizităm școala centrală, pentru care coloniștii plătesc 120 000 franci pe an. Iată un cabinet de fizică, o bibliotecă cu cărți de știință în franceză, din păcate și romane. Suntem rugați insistent // să ne iscălim. S-a organizat o tipografie cu litere p. 88 bulgărești, românești și grecești. Directorul a studiat la Praga, centru internațional al limbii slave. El cunoștea franceza. Medicul bulgar a studiat la München; vorbește de asemenea limba noastră și pe cea germană.

Bulgarii din Bolgrad publică o revistă în limba lor, cu titlul emoționant: *Munca în comun*. Programul a fost tras sub ochii noștri. N-au ieșit, după știința noastră, decât trei numere.

V. Coloniile

Bolgrad este capitala coloniilor fondate altădată de către ruși, pe aceste meleaguri devastate de război. După anexarea la Moldova a acestei părți a Basarabiei ruse, coloniile sunt împărțite în mai multe județe românești. Locutorii

¹¹⁷ Catedrala „Schimbarea la față” a cărei construcție a durat din 1833 până în 1838.

¹¹⁸ Ansamblu de muzee și construcții din Paris, închinat istoriei militare a Franței; locul unde se află și mormântul lui Napoleon I.

¹¹⁹ Fântână din Paris construită în secolul al XVIII-lea.

¹²⁰ Ecaterina a II-a, împărăteasa Rusiei (1762–1796).

p. 89 lor aparțin celor cinci națiuni: bulgară, română, rusă, albaneză, găgăuză. Ultimii sunt numiți așa ortodocșii // care nu vorbesc decât limba turcă și se cred de origine bulgară. Iată, după o statistică care mi-a fost dată în 1868, repartitia acestei populații în districte diferite din Ismail și Cahul:

județ	colonie	bulgari	găgăuți	ruși	români	albanezi	total
Ismail	19	2000	627	136	659	152	3 619
Cahul	19	223	1 115	32	2308		3678
Total	38	2268 ¹²¹	1742	168	2967	152	7297

N.B Au numărat printre bulgari, nu știu motivul, patru greci, un țigan și doi evrei.

[...]

p. 106 X. *Basarabia moldovenească. Un vechi Rubicon*

p. 107 În aceeași vale se află colonia bulgărească Hadji Abdulah, al cărei nume provine de la tătari, vechi // locuitori ai Bugeacului¹²². Am vizitat școala: băieții învățau catehismul; biserica este plăcută și curată. Această colonie moldovenească este asemănătoare celor bulgărești, numai că are mai mulți funcționari. Hadji Abdulah este o subprefectură. Unul dintre micii ciocoi vorbește bine franceza.

Vizităm grădina publică care este mare și frumoasă, cu o pepinieră a serviciului coloniei. Se spune că moldovenii din colonie nu sunt bine primiți la școala centrală din Bolgrad, unde domină spiritul bulgar, cu toate că toate coloniile contribuie la funcționarea acesteia. Primarul este o personalitate, i-am strâns mâna. La profesorul școlii, am găsit o față drăguță, nu cu totul lipsită de cochetărie, dar îmbrăcată simplu și demn, care, cum întâlnim deseori în rândul țăranilor români, ne servește cafeaua pe o tavă. Privirile noastre iscoditoare nu au tulburat-o; simțim că are încredere deplină în noi, ca și în ea însăși. Este o frumusețe naturală.

p. 108 În colonii drumurile sunt trasate ca în partea vecină Rusiei: drumuri există mai mult pe hârtie. Din multe puncte de vedere această regiune este încă un proiect. În colonia Cișmea am oprit un găgăuz. spunându-i în turcă: *Ghel bourda!*¹²³ A confirmat că el și întreaga sa familie vorbea turcește. Am vrut // să-l întrebăm mai multe, dar fără succes. Ce ar putea dori acești patru ciocoi? Evident că nu-i inspirăm aceeași încredere ca tânăra fată de adineauri. Am ajuns la Reni¹²⁴, lângă care se găsea altădată carantina rusească. Șeful vămii are bunătatea de a ne oferi prânzul. Tânăra sa soție, fiică de preot, vorbește bine franceza, pe care a învățat-o în țară.

Ne-am întors la Galați pe un drum complet renovat; traversăm Prutul, Rubiconul din 1853. Încă mai aud știrile de atunci, în momentul în care rușii erau concentrați în Basarabia... Acest râu este strâmt și adânc. Este o șosea scurtă între Dunăre și lacul Brateș. Intrăm în Moldova propriu-zisă [...]

¹²¹ În fapt 2 223.

¹²² *Boudjak*, regiune în nordul gurilor Dunării.

¹²³ Vino aici!

¹²⁴ Oraș pe malul Dunării, centru administrativ al raionului cu același nume, regiunea Odesa. Ucraina.

Această mică provincie a Bucovinei¹²⁵, uitată sau puțin cunoscută, aflată între Galiția și Moldova, este pământul binecuvântat și refugiul sectarilor, atât creștini cât și evrei. La o distanță egală, între Cernăuți și Suceava se află Fântâna Albă¹²⁶, unde locuiește arhiepiscopul mitropolitan al credincioșilor de rit vechi. El este cel care unge preoții, pentru toată Rusia, unde prezența sa nu ar fi tolerată. Mă opresc aici, pentru // a reveni asupra credincioșilor de rit vechi, pentru că <mai departe> p. 121 cursul călătoriilor mele mă va duce în special în lumea slavă. Spun numai că guvernul rus merge pe calea toleranței în privința creștinilor de rit vechi, iar scaunul episcopal de la Fântâna Albă¹²⁷ este în primejdie de a-și pierde importanța, care a fost destul de mare până în prezent, din moment ce numărul credincioșilor de rit vechi din Rusia este evaluat la 10 milioane de persoane. Dar trebuie să vorbesc aici de biserica română sau moldoveană din Austria ale cărei destine au fost legate, până în ultimii ani, de scaunul patriarhal sârb de la Carlowitz¹²⁸.

Se pare că ultimul episcop ortodox român de Cernăuți¹²⁹, monseniorul Hacman¹³⁰, a prevăzut grandoarea apropiată a scaunului său, pentru că a construit un edificiu magnific în stil bizantin, din cărămidă, ce cuprindea: catedrala, seminarul, locuința episcopală și un palat pentru împărat. Îi era ușor să prevadă viitorul, pentru care lucrase din plin. Un alt motiv al monseniorului Hacman pentru marea cheltuială, ar fi fost și caracterul precar al fondurilor religioase, asupra cărora liberalii centralizatori ar fi pus mâna într-o zi, după cum au obiceiul în toate țările; pentru că trăsătura după care îi putem recunoaște peste tot este înclinația spre lux a bunurilor bisericești. // Episcopul nu are la dispoziția sa acest fond religios, dar înțelegem imensele resurse, pe care le poate folosi în construcțiile sale, când știm că o treime din țară aparține mănăstirilor și bisericii. p. 122

În timpul lungului episcopat al lui Hacman s-a întâmplat o mare schimbare în lumea ortodoxă sau greco-schismatică a Austriei.

Până în anul 1864 toți ortodocșii din Imperiul austro-ungar au format o singură biserică, al cărui șef era patriarhul sârb, mitropolitul de Carlowitz. Românii din Austria, adică cei din Transilvania, moldovenii din Bucovina, suportau nerăbdători jugul sârbilor, dacă putem vorbi de o dominație, din moment ce românii luau parte la administrația comună spirituală și temporară a bisericii. Singura supremație a sârbilor era aceea că demnitatea patriarhală era atașată de scaunul episcopal de la Carlowitz. Printr-un decret imperial din 24 decembrie 1864, episcopul de Sibiu a fost numit mitropolit autonom și autocefal, pentru toți

¹²⁵ *Boukovine*.

¹²⁶ Localitate în Ucraina, sediul Mitropoliei creștine de rit vechi în perioada 1846–1940.

¹²⁷ Fântâna Albă, sat în comuna Volcineț, raionul Adâncata, regiunea Cernăuți, centrul spiritual al credincioșilor de rit vechi, din 1846 aici se afla mitropolia creștină de rit vechi.

¹²⁸ *Carlovitz*, Karlowitz, oraș în provincia autonomă Voivodina, Serbia, sediul întâistătătorului bisericii ortodoxe sârbe din 1713.

¹²⁹ *Tchernovitz*, oraș în Ucraina.

¹³⁰ *Akman*, Eugenie Hacman (1793–1873), episcop al Bucovinei, arhiepiscop al Cernăuților, mitropolit al Bucovinei și al Dalmației.

românii din Austria, atât românii din Transilvania, cât și moldovenii din Bucovina. Partajul fondurilor comune a fost reglementat numai în 1871.

p. 123 Iată ce este bine, dacă ne plasăm din punct de vedere // al naționalităților: sârbi din Voivodina, de la granița militară, din Dalmația și de la gurile Kotor¹³¹ erau reuniți sub patriarhul sârb de la Carlowitz, în timp ce românii se revendicau toți de la mitropolitul român de la Sibiu, care era atunci baronul Șaguna¹³².

Ținem cont și de dualismul care separă astăzi Austria în două părți aproape independente. Diviziunea între Cis și Transleithania¹³³ nu coincide cu diviziunea populației pe naționalități. Patriarhul sârb stătea la Carlowitz, adică în partea maghiară, avea două sufragante, sârbești de asemenea, la Zâdar¹³⁴ în Dalmația și la Kotor, adică în Cisleithania. De asemenea mitropolitul român, rezida în partea maghiară, cu un sufragant, român ca și el, monseniorul Hacman, care rezida în Bucovina, adică în Cisleithania.

p. 124 În logica celor două principii de organizare sau mai bine spus de dezorganizare austriacă, ar fi fost ca fiecare jumătate a monarhiei să aibă două biserici ortodoxe independente, una sârbă și alta română; dar cum scaunul din Zâdar nu contează mai mult decât cel din Kotor, care este o creație recentă, au făcut o alegere greșită // : scaunul de la Cernăuți a fost detașat de cel de la Sibiu și erijat în metropolă cisleithană, iar episcopii sârbi din Zâdar și Kotor îi sunt supuși. Aceasta nu este totul; mitropolitul Moldovei de Suceava-Iași, a protestat împotriva ridicării la rangul de mitropolit a vechiului său sufragant de Cernăuți-Rădăuți.

Hacman nu s-a bucurat mult de noul său titlu, nici de frumosul său palat de la Cernăuți, a murit în 15 aprilie 1873. Nu credeți în rezonanța numelui său, care este germană, Hacman era fiul unui țăran român din Bucovina.

Succesorul său, Bendela¹³⁵, a murit în apele de la Franzensbad¹³⁶ în luna august 1875 [...]

p. 125 *III. O aniversare*

În luna octombrie 1875 s-a sărbătorit la Cernăuți centenarul anexării Bucovinei la Austria. În același timp a fost inaugurată în oraș o universitate germană¹³⁷. Această dublă sărbătoare a produs în toată România și în special în

p. 126 Moldova o emoție, care este departe de a fi favorabilă amintirii // anexiunii din 1775¹³⁸ și perspectivei constituirii unei culturi străine în această parte a Europei orientale.

¹³¹ *Cattaro*, oraș în Muntenegru, situat în golful cu același nume pe coasta Mării Adriatice.

¹³² Andrei Șaguna (1808–1873), mitropolit ortodox al Transilvaniei.

¹³³ Transleithania, teritoriul al Imperiului austro-ungar în care intrau: Ungaria, Croația, Slavonia, Dalmația.

¹³⁴ *Zara*, oraș în Croația, pe coasta Mării Adriatice.

¹³⁵ *Bendella*, Teofil Bendela (1814–1875), arhiepiscop al Cernăuților, mitropolit al Bucovinei și Dalmației.

¹³⁶ Oraș în Boemia, Republica cehă.

¹³⁷ Universitate înființată în 1875, cu numele Universitatea Franz Iosef.

¹³⁸ Bucovina a intrat în componența Austriei în urma înfrângerii suferite de Imperiul otoman în conflictul cu Rusia din 1768–1774.

Chiar în aceeași perioadă a murit un boier moldovean, numit Hurmuzachi¹³⁹, lăsând moștenire guvernului român o numeroasă colecție de documente, pe care a strâns-o în toată viața. Printre aceste documente se găseau, la momentul oportun, o serie de acte relative la un eveniment al istoriei diplomatice rămas până acum învăluit în mister, dezmembrarea din 1775. Hurmuzachi nu a avut timp să publice seria completă a documentelor cu ocazia centenarului, având în vedere că au fost publicate numai anumite bucăți într-o broșură în limba franceză.

Nu ne putem face o opinie definitivă asupra valorii pieselor lăsate moștenire de Hurmuzachi decât atunci când vor fi publicate în întregime în textul original cu probe care să le ateste autenticitatea. Așteptând să fie îndeplinite aceste condiții, ne permitem să fim rezervați. Ne vom mărgini, cu discreție, la o analiză a broșurii, adăugând, pentru a o face înțeleasă, câteva explicații istorice, implorând indulgența cititorului, pentru rândurile ce vor urma [...]

V. Părăsind Bucovina

p. 143

Este timpul să revenim la călătoria noastră din 1869. În perioada când ajungeam la Cernăuți, trenul nu mergea prea departe. Un vizitru evreu s-a angajat, pentru un preț onest, să mă conducă la Roman¹⁴⁰ în două zile, într-o șaretă cu două locuri, trasă de patru cai buni. Am întâlnit acolo un biet preot francez care nu vorbea altă limbă decât <latina> vulgară și pe cea maternă și care a ajuns în Bucovina după multe neazuri. A plecat din munții Lozère¹⁴¹, pentru a lua orfanii fratelui său. L-am luat cu mine.

Am ajuns noaptea la Suceava¹⁴², care este la frontiera cu Bucovina. Altădată era capitala religioasă a Moldovei, al cărei mitropolit poartă încă titlul de Suceava și cel de Iași. Astăzi episcopul ortodox al Bucovinei stă la Cernăuți unde vechiul // sediu de la Rădăuți¹⁴³ a fost transferat. Suceava și-a pierdut strălucirea, dar are o așezare pitorească într-un peisaj accidentat. Ca o particularitate am remarcat că un om urcat într-o clopotniță, anunță orele cu trompeta.

p. 144

Părăsind acest frumos ținut al Bucovinei, pentru a intra în România, nu mă pot opri să mă gândesc că moldovenii nu au avut noroc cu cei trei vecini, cu care natura vitregă i-a înconjurat. Austria le-a luat Bucovina în 1775; Rusia le-a răpit Basarabia în 1812¹⁴⁴. Suzeranul care trebuia să le apere integritatea, nu numai că a consimțit la cele două dezmembrări, dar a vrut să-și ia partea sa de prăjitură. În Tratatul de la Paris, Europa i-a atribuit Moldovei gurile Dunării, pe care Sublima Poartă a reușit să și le adjudece în curând, nu am știut niciodată de ce și cum.

În ciuda acestei dezmembrări, Moldova a obținut în Basarabia o retrocedare parțială. Iat-o în contact cu un al patrulea vecin, care poate lua încet-încet puțin

¹³⁹ *Hourmousaki*, Eudoxiu Hurmuzachi (1812–1874), istoric, politician, membru al Academiei române.

¹⁴⁰ Municipiu, jud. Neamț.

¹⁴¹ Munți în Franța.

¹⁴² *Soutchava*.

¹⁴³ *Radautz*, municipiu, jud. Suceava

¹⁴⁴ Prin Tratatul de pace de la București din 1812. Basarabia a intrat în componența Imperiului rus.

teritoriu, dar nu poate înghiți o provincie dintr-o înghițitură. Acest nou vecin este Marea Neagră, ai cărei pești, în ciuda voracității cunoscute sunt mai de încredere p. 145 decât oamenii. Deveniți limitrofi //cu Neptun, moldovenii speră că acest zeu păgân le-ar fi mai benefic decât Austria catolică, Rusia ortodoxă și Turcia musulmană.

p. 146

Capitolul IX. În Moldova

I. Topografie

După ce am trecut, ieri, frontiera moldavă, am trecut prin Fălticeni¹⁴⁵ și camaradul meu m-a părăsit la Roman, unde trebuia să schimb trăsura. Am găsit repede un alt evreu și o altă birjă. Plecând din Roman, am întâlnit un șir neîntrerupt de care încărcate cu mari butoaie de vin. Mulți vizitii sunt beți, unii chiar abrutizați, dar cei mai mulți sunt foarte veseli. Țăranul moldovean este mult mai nespălat p. 147 decât // cel din Țara Românească. Câteva femei sunt aproape în zdrențe, dar curate. [...]

Moldova este mai mult lungă decât largă. La mijloc și de-a lungul ei domnește un lanț muntos, care împarte țara în două părți aproape identice. La vest se află bazinul Siretului și afluenții săi; la est valea Prutului, o parte din ea aparține Basarabiei rusești. De la Cotu-Mori¹⁴⁶, conform tratatului de la Paris, cele două maluri ale râului aparțin Moldovei până la confluența cu Dunărea mai sus de Reni. p. 148 Moldova actuală numără // și cele trei districte Cahul, Ismail, Bolgrad. Valea Prutului ca și cea a Siretului începe în Bucovina. La vest se spunea altădată că lanțul Carpaților constituia granița cu Ungaria și este acuzată Austria că a ocupat rând pe rând izvoarele râurilor care coborau din munți. Am auzit povestea unei doamne care s-a culcat liniștită în casa sa de la țară. Noaptea borna graniței a fost mutată, iar dimineață s-a trezit în Austria.

Roman, Bacău,¹⁴⁷ Adjud¹⁴⁸ sunt traversate de afluenți care se varsă în Siret. Bistrița¹⁴⁹ la Roman, Troțuș¹⁵⁰ la Adjud, au stricat podurile construite pentru calea ferată de celebrul evreu Strousberg.¹⁵¹ Mi s-a spus că bătrânii din sate le au spus inginerilor germani că solul ales pentru piloni nu era solid și le-au indicat un altul. Pe acest teren argilos, torențele nu strică construcțiile, solul alunecă. Bineînțeles că specialiștii au crezut că știu mai multe decât oamenii locului și nu i-au ascultat. În p. 149 timpul marilor ploi, podurile alunecă în râu. //

¹⁴⁵ *Falticheni*, municipiu, jud. Suceava.

¹⁴⁶ *Kotu Morii*, sat, com. Porpicanii, jud. Iași.

¹⁴⁷ *Bakou*

¹⁴⁸ *Adjout*, oraș în jud. Vrancea.

¹⁴⁹ *Bistritza*, râu.

¹⁵⁰ *Trotouz*, râu.

¹⁵¹ Bethel Henry (Heinrich) Strousberg (1823–1884) antreprenor german, renumit constructor de căi ferate. De numele său se leagă marele scandal politico-financiar, declanșat de dezvoltarea neregulilor în concesionarea construcției căii ferate: Roman-București-Vârciorova.

De la Bacău o șosea merge spre saline, Adjud este punctul unde se deschide valea Oituzului, care este drumul cel mai scurt între Galați și Brașov. La Mărășești¹⁵² drumul se bifurcă; un drum nou merge spre Focșani și de acolo spre Buzău și București. Noi mergem pe cel vechi, care duce spre Galați. Acesta, construit pe timpul domniei lui Mihail Sturdza¹⁵³ este bine întreținut. Arborii uscați sunt replantați; dar uite o întrerupere de un kilometru; este vechiul pat al Siretului, unde nu mai e urmă de șosea. Traversăm pe un pod de vase acest râu capricios care are mania de a-și schimba cursul din timp în timp. Urmează o coastă. Sus, mă întorc și zăresc un mic lanț muntos, care avansează spre Focșani. Pe coaste se află celebrele podgorii de Odobești¹⁵⁴. Ne aflăm pe un platou întins, nici urmă de vale, acolo sfârșește lanțul muntos descris mai sus. Este stepa care coboară până la Dunăre; începem să zărim câțiva tumuli. Ajung la Tecuci¹⁵⁵, nu este nimic de povestit, este numai stepă; dar la dreapta dincolo de podgorii se zărește maiestuos linia Carpaților.

Trec prin Bârlad¹⁵⁶; câteva frumoase păduri // rup monotonia peisajului. De-a p. 150 lungul drumului arborii au crescut deja.

Lângă Tecuci și lângă Galați văd terasamentul căii ferate. Pe drum am întâlnit roabele, acest mare motor al civilizației. Dați-mi multe roabe și voi speria munții. Ajung bine la Galați.

Astăzi o linie ferată unește Cernăuți de Galați, Brăila de București. Adio călătoriilor fermecătoare în trăsură, opririlor în fiecare sat, conversațiilor în hanuri; adio libertății și neprevăzutului. Trebuie să te supui fluierului conductorului; dar nu este nimic de spus: acesta este progresul.

II. O nuntă evreiască

Lumea din micul oraș...era reunită pentru o nuntă evreiască. Ceremonia civilă (introdusă în Dacia) a avut loc dimineața, așa cum scrie într-o invitație, în franceză, pe care o reproduc textual:

P.F

Avem onoarea să vă invităm să asistați la celebrarea ceremoniei de căsătorie a copiilor noștri:

Dra X

Cu

DI Y

Care va avea loc în salonul magistratului de aici, în...ale lunii, la ora 1 după-amiază

DI și Dna

DI și Dna

¹⁵² *Marachesti*, oraș, jud. Vrancea.

¹⁵³ Mihail Sturdza, domn regulamentar al Moldovei (1834–1849).

¹⁵⁴ *Odobeschti*, oraș, jud. Vrancea.

¹⁵⁵ *Tecoutch*, oraș, jud. Galați.

¹⁵⁶ *Berlad*, oraș, jud. Vaslui.

Căsătoria religioasă a fost celebrată seara la logodnică. Toaletele erau ca la Paris, cu excepția anumitor excесе. A fost solicitată croitoreasa artiștilor, pentru a fi copiate costumele acestora. Erau englezi, germani, câțiva români. Elementul israelit domina. Tinerele evreice sunt câteodată grațioase și suple, asemenea unor mlădițe de cedri. Dar ceea ce era cu adevărat remarcabil erau patru doamne grase p. 152 precum turnul lui David.//

Un baldachin a fost amenajat în salonul principal. Rabinul, pe cap cu kipa¹⁵⁷ neagră, cu o robă neagră cu o stea albă, cânta psalmi în ebraică. A binecuvântat un pahar de vin; le-a dat să bea pe rând mirelui și apoi miresei; actul era scris în germană. Soțul a pus inelul miresei. Doi copii cu panglici pe brațe țineau lumânări în fața baldachinului. Soțul, copii, rudele care înconjurau cuplul, aveau pălării pe cap; așa este obiceiul. Cântecele sunt frumoase și grav. Gândul mă duce spre spiritualitatea acestui rit, cel mai vechi din lume. În acest fel a fost căsătoria Fecioarei [...]

p. 190 **Capitolul XI . Urcând pe Dunăre – De la Galați la Giurgiu**

I. Pe apă

Între Galați și Brăila se află vărsarea Siretului în Dunăre. Plute lungi pe care se află saci de cereale puse pe o mică platformă, coboară pe acest râu. Sunt conduse de oameni solizi, români binefăcuți și iscusiți; mateloți excelenți.

De la Galați la Brăila, călătoria pe vapor durează numai o oră. Acest ultim port este cel mai frecventat de nave: am numărat paisprezece vapoare din fier, cu elice sub pavilion englez. // p. 191

Până la Hârșova relieful este plat și mlăștinos. În acest oraș, malul drept <al Dunării> este ridicat. Ruinele încoronează această înălțime. În centru se ivește o moschee mare și o frumoasă biserică creștină, pe care o salut în trecere. Bărcile turcești cu pânze, ascuțite și ridicate la ambele extremități sunt pitorești. Triunghiurile de la pupa și prova sunt acoperite de patrate și romburi pictate în alb și albastru. Vela latină¹⁵⁸ a fost abandonată de câțiva ani pentru catargul cu bucăți de lemn transversale, ce susțin pânzele. Mateloții turci cu turbanele enorme și piepturile dezgolite, iscusiți și mulțumiți de munca lor, sunt mai simpatici decât domni *effendi* apăruți după reforme. Vasele grecești sau românești, dimpotrivă, au forme moderne fără nimic pitoresc.

Pe puntea vaporului austriac sunt pasageri turci; de obicei se apropie de motor, pentru a se încălzi. Se roagă pe un covor, fără a respecta pe ceilalți, dar fără ostentație. Mănâncă încet, cu seriozitatea unui bou. Se vorbește în toate limbile. Pe maluri se văd încă bucăți de gheață aduse de dezgheț și zăpadă prin crăpături. Pe p. 192 fiecare mal sunt posturi de grăniceri. // Din cauza ultimelor evenimente din

¹⁵⁷ *Calotte noir.*

¹⁵⁸ Tip de velă triunghiulară, care se atașează pe un catarg principal.

Bulgaria¹⁵⁹, a fost amplasat lângă fiecare gheretă un catarg în jurul căruia a fost puse paie îmbibate cu rășină. Noaptea se dă foc <la paie>, pentru a semnaliza.

Lângă înălțimea de la Cernavodă¹⁶⁰, Dunărea, care curge de la occident spre orient cum spunea Victor Hugo, cotește brusc spre nord. La Brăila își reia traseul spre orient. Fluviul are la Cernavodă aceeași apropiere de Marea Neagră ca și la Galați. Se poate evita marele cot? Anticii o făceau mergând drept de la Cernavoda la Constanța¹⁶¹ (care este vechiul Tomis¹⁶²). Se văd pe acest traseu ruinele unui *vallum*¹⁶³ și ale unui drum. Se dorea construirea unui canal¹⁶⁴. În 1854 francezii au construit sub conducerea domnului Lalanne¹⁶⁵, un drum înlocuit mai târziu cu o cale ferată.

Compania a ridicat un chei la Cernavodă, un debarcader, cu mari depozite de piatră etajate, unde se încarcă mărfurile și se vântură grânele cu ajutorul unor mașinării. La Galați și la Brăila această operație se face pe chei. Trei stâlpi verticali de lemn susțin o supapă, iar un muncitor le imprimă o mișcare eliptică. Locuitorii din Brăila și Galați cred că praful din orașele lor se datorează acestei vânturări de grâne. Dar trebuie //să spun că există praf și în orașele unde nu există un astfel de p. 193 dispozitiv. Praful și noroiul sunt rezultatul friabilității unui sol argilos. [...]

III. De la Giurgiu¹⁶⁶ la București

p. 195

Apropiindu-mă de Giurgiu am văzut o flotilă de vreo șazeci de ambarcațiuni de toate tonajele care veneau să încarce restul recoltei din anul // trecut (1868). Iată p. 196 se văd rămășițele fortificațiilor turcești. Orașul a fost reconstruit în întregime după un plan. Străzile sunt prea largi și greu de întreținut. Pe malul apei se află o grădină publică, cu un chioșc, cu o panoramă agreabilă a Dunării și a orașului Rusciuk¹⁶⁷. În 1854 am fumat ciubuc și am băut cafea în acest chioșc cu dl. Bourée și Omerpașa. Francezii au venit să construiască un pod de vase pe Dunăre.

O șosea, înlocuită de curând cu o cale ferată, ducea atunci de la Giurgiu la București. Casele cantonierilor sunt uniforme și cât de cât elegante. Trăsura la care sunt înhâmați patru cai, merge repede și se oprește la mijlocul drumului la Călugăreni, loc celebru datorită unei victorii a lui Mihai Viteazu în fruntea unei mâini de oameni, asupra turcilor. O cruce acoperită de o cupolă bizantină se crede

¹⁵⁹ Este vorba de formarea cetelor bulgărești care luptau pentru independența Bulgariei, unele constituite pe teritoriul României.

¹⁶⁰ *Tchernavoda*, oraș în jud. Constanța.

¹⁶¹ *Kustendge*, oraș în jud. Constanța.

¹⁶² *Thomis*, veche colonie greacă, astăzi pe ruinele sale se află orașul Constanța.

¹⁶³ Este vorba de unul dintre renumitele valuri ale lui Traian, care făcea parte dintr-un sistem de fortificații.

¹⁶⁴ Proiecte pentru construirea unui canal între Dunăre și Marea Neagră au fost făcute de austrieci și apoi de britanici.

¹⁶⁵ Léon Lalanne, inginer sosit în 1852 în Țara Românească, la cererea lui Știrbei vodă, pentru organizarea unui serviciu de poduri și șosele. Acesta urma să construiască o șosea între Rasova și Constanța.

¹⁶⁶ *Giurgevo*, oraș în jud. Giurgiu.

¹⁶⁷ *Routchouk*, oraș în Bulgaria.

că a fost ridicată, pentru a comemora această luptă, care nu era amintită de nicio inscripție. Nu e nimic mai animat decât stația poștei. Aici se află un han încăpător unde fiecare mănâncă și bea. Toate trăsurile, diligențele sunt oprite în fața lui. Se găsesc: trăsurile particulare, șarete din București, căruțe, specie de trăsură de țară, acoperită, lungă și foarte comodă. Câțiva cai rămân înhâmați; li se aduce // orz pe o pânză mare. Iată un surugiu elegant, în costum național, care conduce patru cai, mici, negri, vioi, înhâmați la trăsura unui boier. Toată această lume se află în mișcare, se agită, cântă, bea, mănâncă, vorbește, fumează și pare foarte veselă. Drumul aflat în construcție va pune ordine, se va merge mai repede, dar se va râde mai puțin.

Intru în București. Din înălțimea colinei Filaret se vede panorama orașului, care este uimitoare prin cele trei sute cincizeci de biserici pictate, mai ales vara când sunt amestecate cu verdeață.

Am făcut un prim voiaj în București în 1854, când armata rusă evacua principatele. Din acest sejur care s-a prelungit destul de mult timp în circumstanțe de neuitat am păstrat cea mai bună impresie despre caracterul amabil și ospitalier al românilor. Această impresie s-a confirmat când am revenit. Se pot spune multe despre locuitorii României, iar dacă îi privești cu atenție, de la boier la țăran, descoperi un lucru ce nu poate fi negat, farmecul. Am găsi orașul București mai bine pregătit în ceea ce privește circulația, iluminatul și // construcțiile; însă mai sunt multe de făcut!

În 1854 București era capitala Țării Românești; a devenit capitala celor două principate și un centru politic de cel mai mare interes în chestiunea orientală. Acest fapt se datorează unirii celor două principate [...]

RUDOLF HENKE

Biografia lui Rudolf Henke nu ne este cunoscută, nu știm nimic despre familie, educație, profesie. Știm numai că este autorul lucrării *Rumänien. Land und Volk. In geographischer, historischer, statistischer und ethnographischer Beziehung, sowie Reiseerinnerungen nach dreijährigen eigenen Beobachtungen und mit Benutzung authentischer Quellen unter bevorzugter Berücksichtigung der gegenwärtigen Lage*, apărută la Leipzig, în 1877 la Verlag von Otto Wigand, care nu a trecut neobservată. Dimpotrivă, momentul în care a apărut – războiul pentru independență – a fost atent speculat de autorul german. Acesta stătuse în Galați între 1868–1871, dar nu putem preciza motivul șederii sale – și făcuse unele însemnări. Criza orientală izbucnită în 1875 l-a determinat să ia în calcul publicarea amintirilor de călătorie, lucru care avea să se și întâmple doi ani mai târziu. Precedate de o lungă expunere istorică, geografică, socială și culturală asupra României, însemnările sale surprind societatea românească în prejma izbucnirii conflictului ruso-otoman din 1877–1878. În prefață, Rudolf Henke afirma că „România este o țară a viitorului”, pentru care independența va aduce o perioadă de înflorire.

Destul de descriptivă și adesea denotând lipsa de comunicare cu localnicii, relatarea lui Rudolf Henke poartă urmele trecerii timpului peste memoria autorului: există unele contradicții și inadvertențe frapante. Rudolf Henke a urmat traseul obișnuit al călătorilor străini care mergeau pe Dunăre: din Serbia, prin Porțile de Fier, a trecut pe la Giurgiu și a sosit la Galați. Reședința sa a fost însă la Galați. Deși profesia lui nu ne este cunoscută (nu există nici o indicație limpede în text asupra acesteia), se pare că a călătorit destul de des între cele două importante porturi dunărene.

Un capitol important a fost dedicat călătoriei de întoarcere la Berlin, aparent una dintre puținele ocazii, dacă nu singura, de a cunoaște, chiar și superficial, interiorul României, la câțiva ani de la venirea lui Carol I.

Cartea lui Rudolf Henke a fost receptată de intelectualii români ca nefiind obiectivă, în ciuda unor aprecieri pozitive ale celor întâlnite de autor în cei trei ani în care a locuit la Galați. Contrastele societății românești din deceniul care a precedat obținerea independenței l-au impresionat pe autorul german. Despre Rudolf Henke au scris, în acest spirit, Nicolae Iorga, *Opinia publică germană și România lui Carol I-ii înainte și după războiul de independență*, în Academia Română. Memoriile Secțiunii Istorice, seria III, tom XIV, memoriul I, București, 1933; V.A. Urechia, *Din tainele vieții. Amintiri contemporane (1840–1882)*, Iași, Polirom, 2015.

România. Țara și poporul. Descriere geografică, istorică, statistică și etnografică, precum și amintiri de călătorie după observații proprii de trei ani și cu folosirea izvoarelor autentice, cu o privire preponderentă asupra stării prezente¹

Capitolul al III-lea

Galați și Brăila

Așezarea și importanța ambelor orașe. Numărul locuitorilor și componența populației. Limba germană. Comparație și caracteristici. Însemnătate și comerț. Galați și Brăila cu 25 de ani în urmă. Paralele. Războiul din 1877.

Introducere la capitolul al patrulea.

p. 271 Centrul de greutate al României nu se află atât de mult în București², întinsa capitală a țării și reședința iubitoare de lux a principelui, cât în cele două importante orașe portuare și comerciale, Galați și Brăila³, mai exact în locul în care pe vremuri principatele autonome ale Moldovei și Țării Românești aveau ieșire la Dunăre. [...]

p. 272 La acest cot <al Dunării>, despărțite doar de Siret⁴ și de Balta⁵ <Brăilei>, sunt așezate cele două mari orașe maritime ale României. Spunem „orașe maritime” și avem nevoie de acest cuvânt în același sens ca pentru Bremen, Hamburg, Luebeck⁶, Szczecin⁷, Gdansk⁸ și Königsberg⁹, toate acestea fiind așezate la o depărtare mai mică sau mai mare de mare. Ambele orașe, Galați și

¹ Traducere după Rudolf Henke, *Rumänien. Land und Volk. In geographischer, historischer, statistischer und ethnographischer Beziehung, sowie Reiserinnerungen nach dreijährigen eigenen Beobachtungen und mit Benutzung authentischer Quellen unter bevorzugter Berücksichtigung der gegenwärtigen Lage*, Leipzig, Verlag von Otto Wigand, 1877, p. 271–331.

² *Bucurescht*.

³ *Galatz und Braila*.

⁴ *Seret*.

⁵ *Balta*. Balta Brăilei a fost asanată în timpul regimului comunist, devenind Insula Mare a Brăilei, cuprinsă între brațele Vâlciu și Măcin; scopul acestei acțiuni a fost obținerea de noi terenuri agricole.

⁶ Orașe în Germania de nord.

⁷ *Stettin*, oraș în Polonia, port important la Marea Baltică.

⁸ *Danzig*, denumire germană a orașului aflat astăzi în Polonia.

⁹ Astăzi Kaliningrad, Rusia.

Brăila, sunt strâns legate între ele, ca orașe surori, și totuși au caracteristici cu totul diferite. Se completează unul pe celălalt și oferă laolaltă ceea ce este îndreptățit să se ceară de la un mare oraș din Orient, dar care este prea puțin pentru Occident și, în aceleași timp, fiecare are prea puțin din ceea ce se cere de la Orient.

Amândouă orașele comerciale se bucură de un număr de locuitori <care se ridică la> aproape 132 000 de suflete, din care se socotesc <a fi> cam două treimi (90 000) la Galați și o treime (42 000) la Brăila. Populația constă din 53% români și țigani (70 000), 20% greci și armeni (26 000), 15% evrei (20 000), iar restul de 12% germani, austrieci și alți străini (16 000). Aceștia din urmă, după numărul lor, sunt grupați după cum urmează: austrieci și unguri, germani, ruși și slavi, francezi, englezi, elvețieni, italieni, danezi, olandezi și belgieni, suedezi, americani, spanioli și portughezi.

Limba germană lipsește areareori din cele două orașe comerciale, deoarece ca german intri în legătură cu persoane de altă naționalitate; toate magazinele, ca și hotelurile și restaurantele sunt aproape exclusiv în mâinile germanilor sau au personal german. Tot astfel, localurile de distracție și grădinile publice au proprietari germani și chiar poșta a fost până în anul 1869 austriacă, dar, din păcate, a ajuns de atunci în mâinile românilor; în schimb navigația cu aburi și căile ferate au circulație și administrație germană.

Dintre cele două porturi, Galații reprezintă elementul cel mai important, // are p. 273 mai mult comerț și circulație, mai multe necesități și nevoi, pe când Brăila reprezintă partea mai calmă a vieții, căci aici stăpânește mai multă eleganță și curtoazie, distracție, comoditate și lux. În timp ce la Galați bogăția și bunăstarea se ascund în prăvălii întunecate și după ferestre zăbrele, după porți și garduri înalte, la Brăila acestea ies la lumina zilei sub forma caselor frumoase, a fațadelor golașe, a promenadelor, parcurilor, bisericilor frumoase, a hotelurilor de bun gust și picanterii, a adunărilor de oameni în pas cu moda și a eleganței demne de a fi lăudate: totul este, de asemenea, purtat la vedere, în timp ce la Galați, dimpotrivă, se face mai puțin caz de acestea, pentru a câștiga mai mulți bani și, după cum adesea se întâmplă, pentru a putea fi cheltuiți la Brăila. Ceea ce există în primul oraș, dar nu se laudă și nici nu se discută public despre aceasta, este cu atât mai strigător în cel de-al doilea; ceea ce <la Galați> este ținut secret, iar orice aparență de strălucire este ascunsă, răsună și explodează în toate arterele orașului-frate, căci la Galați se trăiește mai prost decât la Brăila, cel puțin cei care tânjesc după distracții, căci cel dintâi este harnic, rezistent și mereu activ atât în ceea ce privește portul, cât și în interiorul orașului; Brăila, din contră, are aparența unui conac de țară sau al unui loc de vilegiatură față de Galați.

Cele două orașe se completează unul pe celălalt, după cum am spus, și nu se pot lipsi unul de celălalt. Femeile măritate cărora nu le ajung complimentele bărbaților lor – și acolo asta este o chestiune cotidiană – merg în orașul-frate învecinat și găsesc ușor și nederanjate ceea ce caută. Bărbații care se plictisesc câteodată de soțiile sau iubitele lor – și asta este ceva foarte obișnuit – se adună pe navele-locante și își lasă acasă sau în apele tulburi ale Dunării conștiința sau onoarea conjugală. Destul de des se întâmplă ca una dintre părți să aibă suspiciuni și să o urmărească pecealaltă și atunci se urmăresc, în trăsuri, ca la vânătoare,

vizitii acționând din instinct, alergând pe străduțele înguste și întortocheate până când fie fugarul este prins sau fie dispăre din ochii urmăritorului prin ghemul de ulițe și ulicioare, datorită unei destoinicii mai mari a propriului vizitii rus.

p. 274 Cred că nu fac o apreciere greșită dacă spun că la Galați și Brăila cu greu se pot găsi vreo zece locuitori care să nu cunoască amândouă orașele măcar din vedere. Dacă distanța care separă cele două localități și care este de circa cincisprezece kilometri în linie dreaptă ar fi mai mică, atunci s-ar putea ușor // afirma că cele două așezări s-ar fi putut de mult reuni într-una singură.

Amândouă porturile maritime formează, împreună, inima României, căci aici sunt concentrate toate arterele comerciale principale. Poziția deosebit de favorabilă a ambelor orașe, în locul în care Moldova și Țara Românească se învecinează, unde Dunărea curge prin cele două provincii ale țării și preia apele celor două râuri principale din interiorul României, Siretul și Prutul, pentru a le duce către mare printr-un ținut plat, cu maluri mlăștinoase, toate acestea oferă desigur cele mai favorabile condiții pentru un comerț internațional important. Aici se întâlnesc, venind din interiorul țării pe căi ferate, drumuri, șosele și căi navigabile toate cele necesare pentru comerț. Toate drumurile importante, noile căi ferate, al căror atelier central este la Galați, se îndreaptă către acest cot <al Dunării> sau pornesc, în formă de stea, de aici. Produse diverse, care sunt trimise din Galiția, Ungaria, Transilvania, ș.a.m.d. către sud, trebuie să treacă pe aici, în timp ce tot ce vine din afară și de pe mare, fie din Orient, din Turcia sau din porturile Mării Mediterane, își găsește destinația vremelnică în cele două orașe. Nici un vas care a adus mărfuri din Anglia sau de pe continent nu navighează de aici neîncărat.

Galați și Brăila sunt, din multe puncte de vedere, reprezentative pentru partea de țară de care aparțin. Astfel la Galați există mai multă circulație comercială, mai mult simț pentru necesități și nevoi, pe când la Brăila se vede mai multă curiozitate, plăcere, comoditate și eleganță scoasă în față; așa predomină în fosta Moldovă cele dintâi, iar în Țara Românească, celelalte. În Moldova există mult comerț și industrie, mai multă circulație comercială, <situație> care desigur explicată prin faptul că ea este direct legată de alte țări și menține drumuri comerciale în toate direcțiile, în vreme ce fosta Valahie este aproape cu totul despărțită de țările sale vecine de Carpații Meridionali, înalți¹⁰ și cu pasuri puține și dificil de trecut, iar singura sa arteră de comerț internațional, Dunărea, trece doar pe la granițele sale și, în acest fel, aproape că lasă fără obiect circulația comercială în interiorul țării. Mai nou, există speranța că linia de cale ferată de la Galați, prin București, Pitești, Slatina, Craiova, Turnu Severin și Orșova¹¹ către Ungaria, legată de liniile ce există deja acolo – linie care traversează toată Țara Românească de-a lungul ei – va deveni, pentru interiorul țării, o // arteră comercială vitală, ce ar putea pricinui <căii> dunărene unele întreruperi.

p. 275

Căile ferate din Moldova, de la Galați spre Roman și din Ungheni prin Iași către Pașcani și de acolo mai departe către Cernăuți¹², unde se întâlnesc cu liniile

¹⁰ *Hohe Alpengebirge.*

¹¹ *Pitescht, Slatina, Crajova, Turnuseverin und Orsova.*

¹² *Czernowitz.*

din Galiția, către Liov, Cracovia ș.a.m.d., înlocuiesc doar drumurile și șoselele încă destul de bune, în timp ce continuarea liniei din Țara Românească – de la Galați, Brăila, București, Craiova către Vârciorova¹³ înseamnă chemarea la viață a unei căi de comunicație cu totul noi. Amândouă liniile de cale ferată au, neîndoielnic, un mare viitor înaintea lor, cea moldovenească fără îndoială, doar dacă va fi pusă cu îmbunătățiri la dispoziția publicului; cea din Țara Românească <de asemenea>, de îndată ce liniile dintre România și Ungaria vor fi puse în legătură directă.

România este o țară a viitorului și a contradicțiilor. Pentru felul de necrezut în care orașele se pot schimba într-un timp destul de scurt, într-o țară oarecum recent ridicată, stau mărturie cele două orașe comerciale, Galați și Brăila. [Urmează descrierea orașelor Brăila și Galați, preluată după Patrick O'Brien în 1853¹⁴]. // p. 278

Din păcate războiul ruso-otoman care a început acum, în care a fost atrasă și România, deja a influențat negativ, prin preliminariile sale, înfloritoarea circulație comercială din cele două orașe pe care le-am descris și, aparent, va provoca și mai mari pagube, căci amândouă ar putea deveni teatru de război deoarece așezarea lor este de așa fel încât a evita acest lucru pare a fi imposibil. Dar chiar dacă această ultimă chestiune ar putea fi cu adevărat evitată, comerțul și industria ar stagna aproape cu totul și ar provoca celor două orașe un dezavantaj din care s-ar ridica iarăși după mulți ani. [...]

Capitolul al IV-lea

Brăila

Arhitectura. Așezare și înfățișare. Magazii. Străzi și piețe. Piața Carantinei.

Străzile în semicerc. Bulevardul. Așezarea străzilor și inginerii orașului.

Cimitire. Hoteluri. Piețe. Biserici. Obiceiuri religioase. Biserici străine.

Moravuri și obiceiuri ale locuitorilor. Teatrul. Caracteristici orientale. Grădina publică și înfățișarea ei. Brăila dinspre uscat. Gara și calea ferată. Populația.

Dacă vezi astăzi orașul Brăila îți imaginezi cu greu că în urmă cu puțini ani p. 279 acest loc era încă o câmpie prăfuită pe care se găseau câteva case răzlețe, căci acum Brăila este cel mai regulat, cel mai bine construit și, în ceea ce privește arhitectura, cel mai frumos dintre orașele României, după București. Pe străzi, aproape nicăieri

¹³ Vîciorova, sat. com. Bolvașnița, jud. Caraș-Severin.

¹⁴ Date biobibliografice și traducerea însemnărilor de călătorie ale lui Patrick O'Brien în volumul al VI-lea al colecției de față.

nu se găsește casă lângă casă și fronton lângă fronton până departe către șanțul urbei¹⁵, fortificație aflată chiar la marginea orașului.

Pentru România, aceasta este o caracteristică rară, întocmai cum sunt și străzile drepte. Casele din orașele principatelor dunărene se ridică de obicei câte una în mijlocul unei proprietăți și cel mult o parte cu fronton, fără ușă, cu ferestre puternic zăbrelite către stradă. În jurul întregii gospodării, cu clădirile, curțile și grădinile sale – bucătăria și baia sunt aproape întotdeauna într-o construcție separată, care este legată de casa de locuit doar printr-un pridvor de lemn – se ridică un gard înalt și gros, care îi separă cu totul pe locuitori de lumea din afară și care nu îngăduie nici unui străin vreo privire curioasă asupra proprietății.

Orașul Brăila, mai înainte vreme mărginit de fortificații, este așezat pe malul stâng al Dunării și are forma unui semicerc incomplet, ale cărui raze se întâlnesc în centrul cercului imaginar <pe care l-ar forma> ca într-un unghi obtuz. Arcurile cercului sunt formate de deja amintitele fortificații, de amândouă razele de cerc ale cursului Dunării, căci malul stâng al acesteia, după ce se învecinează cu orașul în jumătatea dinspre nord-est, face un cot brusc către nord, iar această a doua linie continuă până la // cel mai nordic punct al fortificațiilor. În acel cot brusc al fluviului se află centrul cercului, în a cărui jumătate vestică, cea mai mică, este așezată Brăila.

Dacă din acest centru se trasează un cerc cu o rază de aproximativ 1 500 de metri sau un sfert de milă <germană>, partea de vest a acestuia formează, după cum am spus, orașul, în timp ce partea estică, cea mai mare, ar cuprinde partea turcească. Tot orașul, fără casele dărăpănate care îl înconjoară, măsurat deci de la fortificațiile de frontieră și malul Dunării, are o suprafață de aproximativ 8 000 de metri, ceva mai mult de o milă germană, cu siguranță o întindere remarcabilă pentru un oraș de doar 42 000 de locuitori.

Motivul unei asemenea suprafețe colosale a orașelor românești este de căutat, pe de o parte, în compoziția solului, din cauza căreia casele nu sunt construite cu mai mult de un etaj, iar pe de altă parte, dacă ar fi nevoie, terminarea fiecărei clădiri <în parte> cere mai mult spațiu decât în orașele unde casele sunt așezate fronton lângă fronton. Și la Brăila sunt nenumărate gospodării cu totul îngrădite, deși tocmai acest oraș, după cum am observat mai sus, trebuie că este primul din România în ceea ce privește străzile îngrămădite. Case cu mai mult de două caturi se văd la Brăila doar izolat, ca în toate celelalte orașe românești; în principal, clădirile particulare obișnuite constau doar dintr-un parter.

Șirul de înălțimi care desparte orașul așezat în câmpia înaltă de Dunăre se prezintă sub forma unei pante de lut, înaltă de 25 până la 30 de metri, se află pe partea de nord-est, în așa fel încât pe mal rămân doar fâșii late de 20–30 de metri pentru circulație. Dar în centru, acolo unde fluviul se îndreaptă către nord – de fapt cu vreo 200 de metri mai înainte – taluzul natural se separă de mal într-o linie aproape dreaptă și se îndreaptă către nord-vest, printr-o strâmtoare, astfel încât porțiunile de teren care se află între șirul de înălțimi și cursul Dunării ajung deja la 500 de metri lățime către capătul de nord al orașului, după carantină, și se

¹⁵ *Schiantzul-urbei*, unul dintre șanțurile de apărare ale fostei cetăți.

transformă într-o baltă¹⁶, o câmpie joasă largă și cu margini aproape imposibil de văzut și care se întinde până la Galați.

Pe terenul jos pe care tocmai l-am descris, în măsura în care aparține vetrei orașului, sunt așezate străzile ce se intersectează în unghi drept și pe care sunt clădite // magazii și hambare, întinse până la clădirile carantinei. Magaziile sunt în general din lemn, dar foarte regulat și durabil construite și se aseamănă cu rampele de încărcare ale hambarelor de bunuri din marile noastre gări. Locul dintre această zonă a magaziiilor și Dunăre este împărțit în trei piețe, și anume Piața Deputațiunii, Piața Samsarilor și Piața Mare¹⁷, ce servesc ca locuri de întâlnire pentru afaceri, intrarea și ieșirea bunurilor, respectiv pentru descărcarea și încărcarea vaselor; acestea sunt mereu pline de viață. p. 281

În spatele străzii cu hambare, peretele de lut se ridică aproape drept; în mijlocul acestuia se află frunzișul întunecat și răcoritor al grădinii publice¹⁸. În spatele Pieței Mari se termină strada Carantinei, la capătul dinspre Dunăre al acesteia aflându-se, în orașul de jos, cazarma grănicerilor și avanposturile acestora. Cam la 200 de pași după capătul străzii se află primele posturi de observație ale cordonului grănicerilor. Începutul unui lanț constituit aici, pe malul stâng al Dunării, din așa-numitele pichete ce ajung până în inima Galațiului.

Chiar în spatele străzii Carantinei, de-a lungul malului, se află antrepozite mari, șantiere navale și depozite ale căii ferate, pe care le vom cerceta la drumul de întoarcere. Acum ne îndreptăm spre centru, de unde am plecat. Aici se găsește locul de acostare al navelor cu aburi și singura cale de intrare în oraș accesibilă pentru trăsuri ușoare și pietoni, căci celelalte străzi, care duc spre magazine, servesc mai mult circulației comerciale și, în anumite anotimpuri, sunt cu totul de nepătruns.

Abruptă și largă, dar numai pentru scurt timp, se înalță pe deal, ca un arc întins, strada Danubiului. Pantele ei sunt acoperite de un verde deschis și asigură o priveliște plăcută. La mijlocul străzii se vede către dreapta, pe înălțime, legat de aceasta prin trepte abrupte și înalte, un hotel, sau în germană spus, „un local de plăceri”, denumit „Palais des Fleurs”; poziția este frumoasă și are o priveliște remarcabilă.

Brăila este așezată pe un platou cu totul drept. Dacă pe strada amintită mai sus ajungi pe înălțime, <vezi> către stânga strada Silistrei¹⁹, lungă de 1 200 de metri, dreaptă ca un șnur și umbrită de copaci, mergând către Bariera Silistrei; la dreapta, pe direcția nordului, o stradă scurtă, dar frumos construită, strada Sf. Mihai²⁰, cu // catedrala ortodoxă nou construită, din gresie întunecată, cu un portic înalt cu coloane și o cupolă mare, orientată către Piața Sf. Mihai. Această piață formează propriu-zis centrul orașului Brăila. Este în formă de pătrat și are în mijlocul său o grădină de 100 de metri, de formă pătrată (o raritate pentru România), înconjurată de un gard de lemn. În acest parc orășenesc în miniatură se p. 282

¹⁶ Balta.

¹⁷ Piața Deputațiune, Piața Semsarilor, Piața Mare.

¹⁸ Grădina publică oder Volksgarten.

¹⁹ Astăzi strada Călărași.

²⁰ Strada Sf. Michael.

află biserica Sf. Mihai, lipsită de strălucire și frumusețe, o fostă moschee turcească, cu turnul clopotniței aflat la o distanță de 25 de pași.

Din această piață se întinde pe direcția vestului strada București, la fel de dreaptă, lată de 20 de metri și lungă de 1 000 de metri, trecând prin ovala piață București către bariera cu același nume. În zilele de târg predomină aici o viață veselă și colorată și o aglomerație care face imposibil să treci pe aici.

În Piața Sf. Mihai, între <strada> București și strada Galați²¹, care pleacă spre nord-vest și are 1 200 de metri în linie dreaptă până la Bariera Galaților, se află cele două cafenele ale orașului, mari și elegante, așa-numitele Casino Reale²², la colțul cu prima, și Casino Nicoletto, colț cu ce-a din urmă stradă numită. Amândouă cafenelele oferă în zilele de vară, adică din februarie până în noiembrie, o priveliște vie, pitorească, căci atunci toată servirea se face în aer liber; dar nu ca la Berlin, la Kranzler²³ sau Frangapani²⁴, ci pe o lățime de peste 20 de pași și pe o lungime remarcabilă de aproximativ 150 de pași. Casino Reale este, în chip extraordinar, o clădire mare, de trei etaje. Pe lângă cafeneaua de la parter, la etajele de mai sus se găsesc o sală mare pentru teatru, baluri și concerte, de asemenea și un hotel care poartă același nume și care este folosit mai cu seamă de românii și grecii bogați.

Vizavi de strada București, strada Portului se termină în Piața Sf. Mihai, venind de la Dunăre și magazii. Către nord, la aproximativ 50 de metri de colțul de nord al acestei piețe, între străzile Galați și Portului, este așezată Piața Poligon, un hexamtru regulat, de pe ale cărui șase laturi pornesc șase străzi drepte către Piața București și străzile adiacente acesteia, mergând spre orașul de jos și grădina publică. În general, majoritatea străzilor din Brăila, în afara celor de forma unui p. 283 semicerc, // sunt perfect drepte; toate piețele din orașul de sus formează anumite figuri, precum pătrat, dreptunghi, poligon sau semicerc, sunt deschise și spațioase, în parte cu plante și aproape toate cu construcții de bun-gust.

Paralel cu fortificațiile orașului, care sunt așezate în arc de cerc, de-a lungul întregului oraș, începând cu strada Silistrei, merg șase străzi mai mult sau mai puțin largi, până la o linie formată în parte din strada Militarilor, iar către capătul de nord, începând cu grădina populară, în direcția nord-vest, ele merg aproape paralel cu strada Galați, <întorcându-se> la fortificații. Această linie lasă între ea și pante un spațiu care la grădina publică este în lărgime de aproximativ 120 de metri, iar la fortificații până la 300 de metri.

Acest spațiu, denumit Piața Carantinei, cuprinde în partea sa nordică clădirea carantinei, destul de mare, dar acum pe jumătate ruinată, iar mai departe către sud, despărțită de prima de un șanț, Spitalul Civil, apoi cazarma infanteriei și în cele din urmă un grup de case, pe strada Militarilor. Mai jos de carantină se găsesc cărămidăriile²⁵, cu care se învecinează marile locuri de depozitare și descărcare.

²¹ *Strada Galatzer*, astăzi Calea Galați.

²² *Casino Reale*.

²³ Cafenea din Berlin, deschisă în 1834 pe celebrul bulevard Unter den Linden, ce avea un salon de înghețată și o cameră pentru fumători. Clădirea a fost distrusă în timpul celui de-al Doilea Război Mondial.

²⁴ Cafenea berlineză.

²⁵ *Caramidarie*.

Prima dintre străzile în formă de arc de cerc amintite mai sus (în general toate cele șase se intersectează cu străzile principale care pornesc în formă de stea de la Piața Sf. Mihai) este strada Raionului²⁶ (numită de la Rayon), lungă de 3 400 de metri sau o jumătate de milă germană și lată de 100 de metri. Începe în sudul orașului, la Dunăre, merge de-a lungul fortificațiilor de graniță, iar la nord nu are o limită stabilită, ci se continuă la antrepozite. De fapt, din cauza lățimii ei enorme de peste 150 de pași poate fi considerată o piață pe lungime. Este o parte a fostei cetăți²⁷.

Nepavată și ciudată, cu gropi și având doar pe partea cu orașul câteva case joase, ea cuprinde cele cinci bariere sau porți ale Brăilei. Fiecare dintre aceste bariere constă dintre pod de lemn peste șanțurile de apărare, un stâlp roșu-galben-albastru, o tăbliță de atenționare cu inscripții în românește și o gheretă din lemn grosolan lucrat. Cea mai sudică dintre acestea, în apropierea Dunării, la capătul străzii Silistrei, se numește Bariera Silistrei; următoarea stradă Sf. Constandin, cu care se intersectează, nu departe de piața cu același nume, <este> Bariera Sf. Constantin; a treia, la capătul Străzii București este Bariera București; a patra Bariera Sf. George, la capătul // străzii cu același nume și nu departe de Piața Sf. Gheorghe²⁸; a cincea și ultima la capătul Străzii Galați <este> Bariera Galați; de aici fortificațiile merg din nordul orașului către Dunăre.

p. 284

A doua și a treia, străzi paralele, circulare, poartă numele ușor de înțeles de strada Foburgului și strada Romană și sunt în sine lipsite de importanță și puțin animate, chiar dacă sunt de o lungime remarcabilă, dar de o lățime normală pentru o stradă.

A patra stradă de formă circulară este strada Glacisului, în medie de 55 de metri lățime și 2 300 metri lungime. Lățimea ei neobișnuită o face să pară goală și ciudată. Este la fel de nepavată ca și cele trei de mai înainte. Începe la strada Silistrei, formează apoi Piața Sf. Spiridon cu biserica omonimă, taie către stânga strada Sf. Constantin și strada București, cu piețele cu același nume, din care ultima formează un semicerc a cărui linie de jos este strada Glacisului. În aceste piețe, unde casele sunt strânse una într-alta după model european, fronton lângă fronton, strada Glacisului cu căsuțele ei românești, aflate la depărtare una de alta – formează într-un spațiu mic o imagine deosebit de interesantă a ciocnirii dintre Orient și Occident. Prăvăliile și atelierile nenumărate de pe strada București s-au transformat aici într-un bazar deschis; într-o zi de târg este așa o viață și o agitație, încât ai putea avea impresia că ai fost strămutat departe, în Orient.

Către capăt, strada Glacisului se intersectează din nou cu strada Galațiului, către piața pătrată cu același nume. Aici, orașul este mai puțin compact și se vede, prin deschizăturile dintre case, balta nesfârșită, iar în depărtare, lanțurile albastre de înălțimi care însoțesc Siretul pe malul stâng al acestuia.

Între cea de-a patra și a șasea stradă circulară se află, ca uliță de legătură, Ulița Unirii²⁹, numită așa după unirea principatelor³⁰ Moldova și Valahia în

²⁶ Astăzi strada Ștefan cel Mare.

²⁷ Cetatea Brăilei a fost construită de către otomani după 1540 și a fost demolată în 1830–1831.

²⁸ „În amândouă piețele amintite aici, Piața Sf. Constantin și Piața Sf. Gheorghe, se află biserici cu aceeași denumire”. (n.a.)

²⁹ *Ulitza Unirei*.

³⁰ *Hospodarieni*.

p. 285 principatul unitar România. Este o stradă îngustă, mizeră și nepavată, plină de noroi și // murdărie, mărginită doar de curțile de pe a patra și a șasea stradă și nu de cele ale caselor de pe ea.

Pășim acum pe ce-a de-a șasea și ultima stradă circulară, socotind din afară <spre interiorul orașului>; este așa-numitul bulevard³¹, strada Bulivarului, lungă de 2 100 de metri și lată de 25 până la 30 de metri, care desparte orașul interior, mai îngust și cu construcții urbane, de periferiile întinse și cu construcții <mai degrabă> rurale.

În vecinătatea bulevardului toate străzile sunt pavate, chiar dacă atât de prost încât poți să îți rupi gâtul, în timp ce la distanță de acesta doar străzile principale care merg spre bariere sunt acoperite cu un pavaj prost. De ceva vreme există strădanii evidente de a amenaja, pe cât se poate, trotuare pe lângă șirurile de case.

Chiar dacă are lipsuri, pavajul a adus orașului un mare avantaj, și anume acela că praful, ce se găsea aici din plin, s-a diminuat considerabil, în timp ce la Galați, din cauza numeroaselor străzi nepavate, chiar și centrul orașului este aproape impracticabil primăvara, vara și toamna, <praful> fiind atât de mult și gros încât un străin nu își poate face idee despre acesta până când nu l-a văzut și înghițit în persoană.

Bulevardul este, dacă nu în ceea ce privește casele – care sunt mici, cu un singur etaj, și în cea mai mare parte nearătoase – totuși în ceea ce privește magazinele de acolo, cea mai frumoasă stradă din Brăila. <Bulevardul> începe în partea de sud, direct la pantele de lângă Dunăre, și se întinde într-un arc regulat, paralel cu străzile amintite mai înainte, peste străzile Silistrei, București și Galați, până către Spitalul Civil. Ca prelungire a acestuia poate fi socotită strada Cazarmii, care se intersectează peste drum de cazarmă cu strada Malului, prima din partea cu antrepozitele.

p. 286 Dacă Brăila are o înfățișare plăcută și prietenoasă datorită străzilor și piețelor sale pline de un verde proaspăt, acest lucru se poate spune mai ales despre bulevard, folosit și ca loc de promenadă de către locuitori. În mijlocul străzii largi este o alee ceva mai înaltă, unde sunt plantați copaci. Aceasta este mărginită de două benzi de circulație, pavate, care, în orice caz, mai lasă între ele și case un loc îngust, pentru pietoni. Trebuie deplâns faptul că, atunci când această stradă a fost trasată, // s-a ținut prea puțin seama de așezarea caselor iar acum, la o ploaie de durată, acestea sunt expuse inundațiilor, căci, casele fiind mai jos, nu s-au gândit la amenajare atunci când au pus rigolele, strada fiind înălțată. Dar cum s-ar putea ajunge la altceva, când guvernul a permis ca plutonierii austrieci să fie angajați de autoritățile urbane ca ingineri ai orașului – așa cum s-a și întâmplat de fapt în unele orașe.

Altă stradă demnă de atenție – căci Brăila, socotind și străduțele mici numără 110 – ar fi strada Mormintelor³², cea mai îndepărtată dintre străzile care se deschid din strada Silistrei și care coboară către Dunăre în apropierea barierei. Între aceasta, Dunăre și sus-numita stradă se află cimitirele reunite, care se numesc *mormint*³³, de

³¹ *Boulevard*. Astăzi Bulevardul Independenței, fost Al. I. Cuza, fost Carol I.

³² *Mormintelor*.

³³ În original în text.

forma unui dreptunghi lung de 300 de metri și lat de 160 de metri. Într-un anumit fel, românii sunt mai înaintați decât alte popoare, deoarece își îngroapă morții, indiferent de care sectă³⁴ creștină țin, în același loc; mormintele diferitelor confesiuni sunt despărțite între ele de garduri.

În afară de strada Mormintelor ar mai fi de amintit și strada Prusiană³⁵, care merge în paralel de la intersecția dintre strada Polonă și bulevard, dar în direcție opusă, către strada Galațiului. La colțul cu cea din urmă stradă se află Hotelul Waibl³⁶, cel mai recomandat pentru străini, mai ales datorită berii făcute în casă – acolo, o delicată. Camerele, paturile și servirea sunt bune, iar prețurile, pentru România, nu prea mari. Ceea ce are Hotelul Waibl mai mult decât altele este faptul că nu vei fi deranjat excesiv de către personalul de serviciu și poți trăi chiar decent. De aceea, pentru germani este cel mai bun loc de cazare, întocmai ca hotelurile Mueller și Krips de la Galați.

Brăila are paisprezece piețe publice și anume: piața Sf. Mihai, pătrată și cu clădiri mari și frumoase, și cu biserica cu același nume; piața Vaporului, la locul de acostare al vaselor cu aburi; piața Municipality, o piață deschisă și verde, pătrată, cu case frumoase; piața Veche³⁷, așezată neregulat pe faleza Dunării; piața Sf. Spiridon, cu biserica omonimă, un mare oval deschis; piața Sf. Constantin, mare, pătrată, cu biserica cu același nume; piața București, așezată în semicerc și prevăzută cu prăvălii pentru târgul care se ține regulat în fiecare săptămână; piața Sf. Gheorghe, ca și piața Sf. Constantin; // piața Galați, un oval strâmb; piața Poligon, în șase colțuri; piața Carantinei; piața Mare; piața Samsarilor³⁸ și, în cele din urmă, piața Deputațiunii³⁹ lângă locul de acostare al vaselor cu aburi din port. p. 287

Din cele douăsprezece clădiri pentru servicii divine publice, opt aparțin bisericii țării, cea greco-catolică⁴⁰. Slujba românească se aseamănă în simplitate interiorului bisericii, care este doar văruiat cu alb, dar în rest goală de orice podoabe. Dintre aceste opt biserici, cea mai mare aparține locuitorilor greci ai Brăilei. Celelalte șapte, în care se vorbește în românește – nu se poate spune că se predică, deoarece cultul greco-ortodox a exclus aproape de tot predicile – sunt următoarele:

Biserica Sf. Mihail⁴¹ din piața cu același nume⁴²; biserica Sf. Nicolae⁴³ nu departe de strada Silistra; biserica Sf. Spiridon. Sf. Duh, în piața cu același nume; bisericile Sf. Constantin și Sf. Gheorghe, tot în piețele denumite după ele; biserica Sf. Petre, nu departe de bulevard și de strada București și, în cele din urmă, biserica Sf. Maria așezată pe bulevard peste drum de grădina publică, unde <strada acesteia> se intersectează cu strada Sf. Maria.

³⁴ *Christliche Secte.*

³⁵ Astăzi strada Mărășești.

³⁶ Proprietatea lui Ulrich Waibl.

³⁷ *Piatza Vechi.*

³⁸ *Semsarilor.*

³⁹ *Deputatiunei.*

⁴⁰ *Griechisch-katolisch*, eroare evidentă a autorului. Corect ortodoxă.

⁴¹ *Biserica Sfântu Michael.* Fostă moschee, a fost transformată în biserică în 1831, devenind astfel cea mai veche din oraș.

⁴² Astăzi Piața Traian.

⁴³ Construită între 1835–1837 și reparată, după un incendiu, în 1863.

Ceremonii și obiceiuri ciudate domină înmormântările și nunțile. Astfel, corpul decedatului este plimbat prin tot orașul în <sicriu> deschis în ziua înmormântării. O suită numeroasă de trăsură și pietoni îl însoțește, iar în față merge o întregă armată de preoți cu prapuri și lumânări. În fruntea cortegiului se găsește un taraf. Astfel se plimbă pe străzi caravana cu mortul⁴⁴. La fiecare colț se oprește, se roagă și cântă, dar când se ajunge la biserică, mortul este purtat înăuntru și mai are loc și acolo o slujbă mortuară.

România are deja de multă vreme căsătoria civilă⁴⁵. Perechea căsătorită este doar binecuvântată bisericește de către preot⁴⁶, iar acest lucru se petrece mai mult la noua locuință a mirilor. Cel mai aparte la acest act, totodată și cel mai comic <aspect> este manipularea⁴⁷ pâinii și vinului. Preotul are în mâna stângă un pahar cu vin, în dreapta o bucată de pâine. Aceasta o înmoaie în vin și o duce la gura mirelui, dar îndată ce acesta o apucă o trage înapoi și continuă această joacă pentru o vreme. După ce l-a chinuit, preotul întinde pâinea miresei, care mușcă o bucată, iar restul este mâncat de către cleric, // care bea, el însuși, și vinul. După ce acest act se termină, toată societatea adunată <pentru cununie> – preoți și oaspeți, indiferent de stare, vârstă sau sex – începe un bombardament cu dulciuri și bucăți de zahăr asupra mirilor. Mie această ceremonie de nuntă aparte mi-a făcut mereu plăcere. Toată reprezentarea durează un timp și mai devreme de o oră nu se încheie.

Catedrala ortodoxă a grecilor care locuiesc aici, <aflată> în strada Sf. Mihail, vorbește despre bogăția și căutarea luxului de către aceștia. Am amintit deja mai sus frumoasa clădire și completăm doar că trebuie deplâns faptul că minunata biserică nu a fost construită într-o piață deschisă, unde ar fi produs, desigur, un efect mai mare. S-a construit mult la această biserică și există un motiv întemeiat pentru aceasta. Dacă la ridicarea unei biserici ortodoxe un muncitor moare după un accident, construcția trebuie oprită șapte ani, socotiți din ziua întâmplării și doar după acest timp poate fi reluată. În ciuda faptului că, tocmai din acest motiv, la asemenea clădiri se lucrează cu cele mai sigure schele, peste care s-ar putea trece cu ochii închiși, se întâmplă adesea ca un accident să se producă: se găsește la Galați o biserică în lucru, care arată ca o ruină, mai degrabă decât o clădire nou făcută. Dacă nu mă înșel, ceasul rău și-a băgat coada aici de trei ori, ceea ce face <să se adune> deja 21 de ani de decădere.

Biserica romano-catolică, unde se predică în limba germană, se află pe strada Galați. Este construită simplu, fiind totuși frumoasă. Turnul pătrat se înalță drept și subțire, iar sus se formează o platformă de aceeași mărime ca și baza sa. Totul este vopsit în galben deschis și oferă o priveliște plăcută.

Casa de rugăciune luterană – există intenția de a se construi o biserică – se află destul de departe, pe ulița Unirii⁴⁸. Comunitatea, ce constă preponderent din germani și elvețieni, are un predicator pe care și-l poate alege singură, dar care trebuie confirmat de Consiliul Bisericesc Superior Prusac din Berlin, căci biserica

⁴⁴ *Leichenkarawane*.

⁴⁵ Introdusă în 1864.

⁴⁶ *Pope*, termen mai degrabă peiorativ.

⁴⁷ *Manipulation*.

⁴⁸ *Ulița Unirei*, astăzi strada Unirii.

ține de această autoritate⁴⁹. De asemenea, comunitatea întreține, ca și la Galați, o școală pentru copiii de confesiune evanghelică și plătește un învățător pentru aceasta.

Templul evreiesc, spațios și frumos construit, <aflat> peste drum de sinagoga veche, se găsește nu departe de bulevard, // în strada Sf. Petru⁵⁰ și are în curte o a p. 289
doua clădire care adăpostește o baie evreiască. Partea de pe strada Sf. Petru pe care se găsește acest templu este de obicei denumită de către locuitorii orașului ulița evreiască⁵¹, căci aici locuiesc cei mai mulți aparținători ai acestei religii.

A douăsprezecea biserică a Brăilei este cea a lipovenilor, despre care nu știm nimic mai detaliat. În ea se ține slujba în rusește, deoarece lipovenii formează o sectă alungată din Rusia din cauza credinței sale aparte⁵².

Dacă în afară de aceste biserici despre care am vorbit, la Brăila există și una armenească, nu îmi este din păcate cunoscută⁵³. La Galați, biserica armenească este una dintre cele mai frumoase și mai pline de bun gust din oraș, construită în stil oriental, cu turnuri delicate, subțiri, împodobite cu cupole⁵⁴.

Brăila nu are multe clădiri publice; se poate însă mândri cu o mulțime de hoteluri, dintre care Waibl, Victoria⁵⁵, Paris și St. Petersburg⁵⁶ sunt cele mai frecventate. Grădini publice nu există în afară de grădina publică, dar nici nu sunt necesare, căci vara aproape toate străzile se transformă în grădini publice și localuri de plăcere.

Pare ciudat pentru cel neobișnuit cu condițiile de acolo când se întoarce seara la hotel, iar pe stânga și pe dreapta, pe toată lungimea străzii se văd paturi, adică saltele întinse, pe care locuitorii caselor, înveliți cu pături de lână, se bucură de o siestă dulce. Dacă noaptea este prea întunecată, atunci trebuie să fii atent să nu dai peste picioarele întinse și astfel să provoci ceva zarvă. Dacă dimineața se trezește mai devreme și se uită pe fereastră, atunci poate vedea oameni care își mută paturile înapoi în casă. Românul doarme vara cu plăcere sub cerul liber, căci nu are a se teme de ploaia venită pe neașteptate, iar în camere arșița este insuportabilă. Dacă nu are curte și grădină, nici acoperiș sau prispă, atunci se așează direct în stradă. Deoarece și nenumărații câini fără stăpân, care umblă în haită prin orașele românești, dorm noaptea pe străzi, adesea se ajunge la situația în care omul care se gândește să doarmă afară să trebuiască mai întâi să își cucerească locul de la câine. În general dorm amândoi nestingheriți alături, căci știu prea bine că nici unul nu vrea să facă rău celuilalt.

Există un teatru la Brăila, dar // nici o trupă permanentă de actori. O vreme p. 290
este opera italiană, apoi joacă germani sau francezi, în cele din urmă români și până la urmă nimeni, până când se întorc vreunii. Mai înainte se juca pe o scenă ridicată

⁴⁹ Comunitățile evanghelice din principate se aflau, sub protecția regelui Prusiei.

⁵⁰ *Strada Sf. Petre*, astăzi strada Petru Maior.

⁵¹ *Ulița Evrescu*, <as> *h<eisst> Judengasse*.

⁵² Lipovenii sunt adepți ai credinței ortodoxe de rit vechi (ce a precedat reformele inițiate de patriarhul Nikon în secolul al XVII-lea), stabiliți în țările române în secolul al XVIII-lea.

⁵³ Construcția a început în 1868, biserica veche (1828) fiind distrusă de un incendiu în 1843.

⁵⁴ Construită după 1821, pe locul unei arse.

⁵⁵ Aflat pe Calea Călărășilor, fosta Silistra.

⁵⁶ Aflat azi pe bulevardul A.I. Cuza.

la Casino Reale, dar de câțiva ani există un teatru propriu⁵⁷, construit în grădina publică. Mai multe nu știu, nici nu am avut vreodată ocazia de a vedea o reprezentație la Brăila, dar nici nu cred că am pierdut mult.

Ce se poate întâlni la Brăila ca trăsătură orientală sunt nenumăratele cafenele, unde se bea cafea turcească cu zaț din căni mici și unde se fumează narghilea. La fiecare cafea se aduce și un pahar cu apă. Tot astfel, într-o cafenea se poate lua o așa-numită dulceață⁵⁸. Se aduce o ceașcă de apă de Dunăre filtrată cu piatră acră și în ea o linguriță de ceai în timp ce pe o farfurioară plată se găsește puțină dulceață; fie portocale, trandafiri, cireșe, cireșe amare, nuci, căpșuni sau alte fructe, fierte cu totul în zahăr. Dulceața este, la Dunărea de jos, mai cu seamă din cauza apei proaste, atât de răspândită și de intrată în obiceiuri, astfel încât trebuie să o iei în calcul și la vizitele de introducere și la cele de politețe. De regulă este la toate vizitele primul lucru care se oferă, mai târziu apare și cafeaua turcească.

Ajungem acum la așa-numita grădină publică⁵⁹ [...]. La Brăila are forma unui triunghi isoscel, ale cărui laturi sunt puțin îndoite spre în afară și se află în mijlocul versantului care desparte orașul propriu-zis de antrepozite. Intrarea dinspre capătul de nord al Bulevardului se face prin strada Sf. Maria, largă, mărginită de pomi. Grădina are două ieșiri, una către această stradă și alta către strada Grădinii Publice. Lungimea ei este între 260 și 300 de metri. Împrejmuirea este simplă, dar aleile sunt aranjate cu gust și pietruite. Nenumărații copaci sunt mari, astfel că asigură o umbră care durează. Tufele și straturile de trandafiri sunt menținute curate, plantate cu flori și suficient de mari.

p. 291 Aleea principală, care merge de la intrarea din strada Sf. Maria drept prin toată grădina publică până la piața mare, și unde se află restaurantul construit cu gust și suficient de mare, // aflat în apropiere de versantul dinspre Dunăre, este mai largă decât celelalte și cu un șir dublu de copaci, fiind de asemenea prevăzută de-a lungul ambelor laturi cu bănci. În partea de nord a grădinii se găsește o colină mică, de forma unei bile, care are <vegetație> sălbatică, iar în vârf are o clădire și bănci, de unde te poți bucura de o priveliște plăcută. La capătul aleii principale, pe partea stângă, s-a amenajat un loc pentru orchestre, pentru unele concerte.

Pe o latura din spatele restaurantului versantul coboară spre antrepozite, iar latura sa superioară este asigurată printr-o balustradă. O destătare aparte este să stai aici seara, la apus. Ai vedere către est. La mai mult de o sută de picioare sunt așezate șirurile de magazine cenușii, lungi și drepte, ce se întind până departe, în spatele maiestuosului curs al Dunării, cu nenumăratele sale vase și valurile înalte, cu vapoarele cu aburi în mișcare și corăbiile cu pânze de toate neamurile. În dreapta apar casele, acoperișurile și cupolele orașului, către stânga se observă și mai departe apele strălucitoare ale orașului frate Galați, dincolo peste Dunăre partea turcească a Bălții Brăilei, iar dincolo de aceasta, de o formă zimțată pitorească Munții Măcinului⁶⁰, Beștepe⁶¹ cel acoperit de păduri și, încă mai departe,

⁵⁷ La Brăila existau două săli de teatru în jurul anului 1860.

⁵⁸ *Dultschetz* (von „dulce”, *suess*).

⁵⁹ Amenajată după 1835.

⁶⁰ *Matschin*.

⁶¹ *Beschtepe*, sat, com., jud. Tulcea.

munții albaștri de la Babadag⁶², totul învăluit în razele cu străluciri trandafirii ale soarelui la zenit, care, în curând, va mai lumina doar munții din depărtări cu mingea sa de foc ce se topește în întuneric; în acest timp, jos, în văi, începe deja amurgul, luna urcă pe cer, iar lumina sa albastră, blândă, cade peste orașul de jos, care moțâie.

Țigani cântă tocmai „frumoasa Dunăre albastră⁶³”. La sunetele lor se poate sta cu orele și privi, dacă seară răcoroasă ce se lasă nu ne-ar face să ne gândim să mergem acasă.

Cine nu a fost niciodată în sud nu are idee despre bogăția de culori a cerului de seară din acele ținuturi. Deosebit de intense sunt verdele și violetul. Cine nu l-a văzut niciodată stă clătînând din cap în fața vitrinelor din <orașele> nordului, unde sunt expuse priveliști orientale <și> nu poate crede că natura este în stare să scoată, ca prin vrajă, asemenea, culori – și totuși aceste imagini sunt doar o reflecție slabă a adevăratului fenomen.

Dacă vezi dinspre apă Brăila, orașul atât de frumos și de regulat așezat, cu străzile și piețele sale ce stau mărturie pentru prosperitatea și bogăția sa, // crezi p. 292 mai degrabă că ai în față un cuib de hoți, mai mult decât un oraș; căci pereții de lut, golași, abrupti, dezordinea din port și imposibilitatea de a-i zări frumusețile nu pot face pe noul venit să își imagineze ușor o asemenea priveliște. Nu mai bine îi pare călătorului atunci când vine pe uscat de la București sau Galați către oraș, sau pe calea ferată de la Roman sau București. Și de aici apare Brăila ca un amestec dezordonat de case aruncate laolaltă; căci așa apare din afara fortificațiilor orașului, unde nenumărate colibe și barăci se amestecă aproape inimaginabil cu numeroase mori de vânt și sălașuri țigănești, așezate într-o grămadă multicoloră, dând o poziție mai favorabilă orașului și cartierelor mărginașe; astfel că unui străin care nu a văzut Brăila îi vine greu să o judece; căci doar după barieră ai parte de adevăratul caracter și de adevărata priveliște a orașului. Mai mult, în afara orașului există o câmpie largă, fără culturi și fără drumuri, deoarece căile de comunicație după concepția noastră sunt necunoscute în România, acolo oricine merge pe unde i se pare mai comod, astfel încât se întâlnesc adesea drumuri largi între 3 și 400 de metri, pline de urme <de trăsuri>.

Gara căilor ferate românești, a căror linie dintre Galați și București trece prin Brăila, se află în afara orașului, la aproape 300 de metri către nord-vest. Clădirea gării este joasă, simplă și fără podoabe; alte clădiri similare au o formă cu mult mai simplă, dar mari. Drumul spre gară pornește de la barierele București și Sf. Gheorghe. Linia principală dintre Galați și București merge, venind dinspre nord-est, către sud-vest, trecând prin Brăila; linia către port iese din gară în direcția opusă, merge apoi în arc de cerc către est și se îndreaptă apoi pe pante destul de înalte către partea de nord a orașului până la Dunăre, acolo unde se găsesc locuri de depozitare⁶⁴ pentru materiale și o macara mobilă pentru încărcarea navelor. Locul

⁶² Babadagh, oraș în podișul cu același nume, jud. Tulcea.

⁶³ *Die schoenen blauen Donau*, vals compus de Johann Strauss-filul (1825–1899) în 1866.

⁶⁴ *Depotplatz*.

de depozitare, ca și ramificația de cale ferată sunt în legătură directă cu portul și antrepozitele.

p. 293 Locuitorii Brăilei sunt poate pe jumătate români, cealaltă jumătate aparținând tuturor celorlalte neamuri posibile. Dintre acestea, cei mai mult reprezentați sunt grecii și germanii, totuși felul de viață și limba germană nu sunt răspândite în aceeași măsură ca la Galați. La Galați, germanul nu are nevoie să scoată un cuvânt într-o limbă străină; din contră, la Brăila i-ar fi greu dacă s-ar ajuta doar de graiul de acasă. // După germani, la distanță din punct de vedere al numărului se află francezi, armeni și italieni, apoi englezi, ruși, turci, evrei spanioli, țigani, care trăiesc în cea mai mare parte în afara orașului, în bordeie de pământ, bulgari, sârbi, unguri, slovaci, polonezi și mulți alții. Consulate se găsesc puține, căci afacerile se fac mai ales de la Galați.

Capitolul al V-lea

Drumul pe uscat. Balta. Vedere asupra Bălții. Podul de cale ferată de la Barboși. Gara Barboși. Legătura feroviară Barboși-Galați. Formarea terenului de la gura Siretului, la Galați și în Dobrogea. Așezarea Galațiului și Brăilei. Greșeli strategice și de alt fel la așezarea căii ferate Barboși-Galați. Traseul de acum al acestei linii cu date despre înălțime. Gara Galați. Propunere pentru o legătură feroviară mai scurtă și mai ușor de făcut. Cursul Siretului. Valea Siretului. Șoseaua națională Roman-Galați. Terenuri necultivate⁶⁵. Fortificațiile romane în general, din punct de vedere strategic și ca teatru de război în 1877. Privire asupra fortificațiilor romane. Vânătoare în valea Siretului. Șoseaua către Galați. Cătușa. Fântânt pe câmp. Sălașul țiganilor. Limita orașului, vedere și prima impresie despre Galați.

Pentru a ajunge pe uscat de la Brăila la Galați se iese din primul oraș prin bariera Galați. O legătură pe șosea între cele două orașe comerciale nu există încă până astăzi și, mai mult, în acest moment există și mai puțină dorință pentru așa ceva, căci localitățile sunt acum legate printr-o cale ferată. La câțiva kilometri de la ieșirea din Brăila, drumul larg se afundă într-o vale (după ce a trecut de calea ferată) și din care iese doar pe platoul deluros – ce se întinde de la Brăila spre Muntenia de la sud către vest – cuprins de câmpia adâncă formată de valea

⁶⁵ *Terres-incultes.*

Siretului; în acest timp, <drumul> urmează culmea dintre Dunăre și Siret, de-a lungul Bălții Brăilei.

Această <Baltă a Brăilei>, o vale joasă, mlăștinoasă, acoperită de stuf și trestie, străbătută de numeroase brațe ale fluviului, <pe care se formează> lacuri, începe lângă Brăila și se termină la gura de vărsare a Siretului, // se ridică foarte puțin peste nivelul Dunării, fiind expusă adesea inundațiilor; la mijloc, între Brăila și Siret, ajunge la lățimea maximă de o milă germană sau aproape opt kilometri, în timp ce lungimea ei totală este de aproximativ doisprezece kilometri. Această Baltă își găsește o continuare de cealaltă parte a Dunării, în Dobrogea otomană, unde se întinde chiar până la Munții Măcinului; aici are însă un teren mai solid decât pe malul românesc. p. 294

Din cauza acestei văi mlăștinoase, doar arareori posibil de trecut, drumul de țară merge către vest, descriind un cerc larg și cotește iarăși către est abia în apropiere de Siret, pentru a ajunge la stația de poștă fondată pentru circulația pe uscat dintre Galați și București, aflată la aceeași longitudine ca și Brăila. Linia de cale ferată București-Brăila-Galați merge destul <de mult> în paralel cu drumul de uscat și descrie un arc de cerc și mai larg decât acesta.

Dacă anotimpul este, într-o oarecare măsură, favorabil, se poate porni de la Brăila pe un drum mai scurt, prin Balta Brăilei, care se intersectează cu drumul principal abia la Vădeni⁶⁶, cu câțiva kilometri înainte de trecerea Siretului; pe vreme uscată este cu siguranță de preferat drumului altfel plin de gropi.

Priveliștea, de care te bucuri de pe acest drum, este una înălțătoare. În fața ta ai câmpia verde, largă și plată, cu fortificațiile romane de la Barboși⁶⁷ pe fundal; în stânga peisajul cu dealuri care urcă mereu, aflate pe malul drept al Siretului, mărginite în depărtare de culmile albastre ale Carpaților; în dreapta maiestuoasă Dunăre, cu nenumăratele sale vase, iar în fundal cu Munții Măcinului. Orașul Galați nu se poate vedea de aici, din cauza dealurilor de pe malul stâng al Siretului.

În apropiere de stația de poștă așezată pe malul drept al Siretului, calea ferată, care de la Pietroiu⁶⁸ urmează direcția spre nord, cotește brusc spre nord-vest și trece peste apele năvalnice ale Siretului printr-un pod de cale ferată prevăzut cu arcuri de fier, având trei deschideri la fiecare 50 de metri și 6 deschideri la fiecare 20 de metri distanță între stâlpi, la o înălțime de 9 metri; Siretul are aici, cu tot cu plajele sale, o lățime de aproape 180 metri și, la aproape patru kilometri de la pod, se varsă în Dunăre. În spatele podului, digul căii ferate se îndreaptă iarăși către nord-est, într-un arc de cerc și mai mare și se unește cu // linia de cale ferată moldovenească ce vine de la Roman, pentru a forma împreună cu aceasta gara de la Barboși, aflată între Siret și așa-numitele fortificații romane. [Urmează un citat din presa germană⁶⁹ despre căile ferate, precum și considerații despre operațiunile militare din 1877–1878 din regiunea Brăila-Galați, la care autorul nu a fost martor ocular]. p. 295

⁶⁶ *Vădeni*, sat. com., jud. Brăila.

⁶⁷ *Barbosch*, astăzi cartier al orașului Galați.

⁶⁸ *Pietro*, sat. com. Vădeni, jud. Brăila.

⁶⁹ Mai exact din „*Berliner-National-Zeitung*”, ziar de orientare liberală, apărut din aprilie 1848.

p. 296 Brăila este așezată la marginea platoului ce formează Câmpia Română⁷⁰, dar se găsește cu totul pe acesta. Deoarece fortificațiile mai vechi au fost cu totul demolate, orașul reconstruit după ultima distrugere⁷¹ se află cu totul expus pe partea dinspre uscat. Galațiul, din contră, este despărțit de șirurile de înălțimi din spatele său de o vale destul de îngustă, largă ca o vâlcea, valea Caliciei⁷², prin care curge un pârâu mic care se varsă în Siret, <deși> secat vara, și care în apropiere de Barboși se mărește până la a deveni un lac cu puțină apă, acoperit de stuf și care transformă în mlaștină toată gura văii, până la șosea. Această încrețire a terenului, ce se întinde la vest de Galați, a fost folosită pentru a aduce, pe o pantă de 1:100 sau de 0,01 la 1 metru, la o lungime de aproape 10 kilometri, calea ferată pe platoul care se întinde la nord de oraș și care se unește, mai departe, cu dealurile dintre Bârlad⁷³ și Prut. Așezată pe culme, calea ferată cotește de la direcția sa nordică către sud, într-o curbă cu raza de 450 de metri, pe o lungime de aproximativ 1,5 kilometri, înconjurând astfel un deal care blochează accesul în oraș dinspre nord și îl domină pe acesta, coborând doar la nord-est de oraș între acesta și lacul Brateș⁷⁴ (mare de 2,25 mile pătrate), cu pante de 1:90 și 1:80 pe aproximativ 8,5 kilometri, până la valea mlăștinoasă care umple locul dintre Dunăre, lacul Brateș și Prut. // La p. 297 intersecția cu șoseaua spre Reni⁷⁵ panta coboară la orizontală, iar acolo începe zona gării Galați, care este legată de orașul de jos printr-un arc de cerc de 45 de grade și care urmează, pe jumătate, direcția către sud, iar cealaltă jumătate către est. În această din urmă <zonă> se află depozitele de bunuri și <tot de aici> o cale ferată portuară de trei kilometri merge către malul Dunării; în cea dintâi <parte a gării> se află, în afară de ateliere și depourile de locomotive clădirea de primire, din piața dinaintea căreia trebuie să urci 20–25 de metri pentru a ajunge la orașul propriu-zis.

Înălțimea acestui parcurs, pe care l-am descris, peste nivelul mediu al apelor Dunării este, în gara Brăila, de 14,5 metri, la intrarea în Balta Brăilei de 21,5 metri, la începutul bălții 4,1 metri, la podul peste Siret de 9 metri, în gara Barboși de 4 metri, pe platoul de la nord de Galați 67 metri, în gara Galați 4,38 metri și, în cele din urmă la capătul dinspre Dunăre al căii ferate portuare cam de 2–3 metri.

Din cauza acestei configurații, linia Barboși-Galați urcă o înălțime de 63 de metri și, ca urmare a acesteia, trebuie să facă un ocol însemnat, astfel încât distanța, care pe șoseaua destul de dreaptă are 5 kilometri, crește aici până la 19,3 kilometri.

Dacă deja fusese o mare greșeală strategică ca principala magistrală feroviară a României să își aibă nodul <de cale ferată> atât de aproape de granița cu otomanii, ceea ce acum, în situația de moment a stării de fapt din Orient ar trebui să

⁷⁰ *Walachische Ebene.*

⁷¹ În timpul războiului ruso-turc din 1828–1829 Brăila a fost dărâmată aproape complet de trupele ruse de ocupație. Începută în iulie 1828, demolarea cetății a durat până în 1830 din cauza dificultăților muncii, a numărului mare de salahori ce presupunea o astfel de activitate, a variațiilor climatice.

⁷² *Calica*, astăzi cartier al orașului Galați.

⁷³ *Birlad*, oraș, jud. Vaslui.

⁷⁴ *Bratischsee.*

⁷⁵ *Reni*, oraș astăzi în Ucraina, la acea vreme în România.

dea mult de gândit – această greșeală a fost mult înrăutățită de acordurile făcute cu constructorul căilor ferate⁷⁶. Acesta a primit pentru construirea căilor ferate românești o anumită sumă pe kilometru și a căutat de aceea să prelungească liniile în orice fel posibil, pentru a-și exploata contractul după această posibilitate. Multă vreme a refuzat guvernul român să recunoască, și pe drept, linia Barboși-Galați, mai sus descrisă, cu ocolul ei colosal și inutil, și a încercat < să construiască > o linie mai scurtă cu angajați proprii și nu cu cei ai antreprenorului general, dar această linie, deși era vorba să fie făcută, nu a fost totuși niciodată concesionată. Acest lucru nu s-a întâmplat, din păcate, și este totuși clar că // schițele prezentate de antreprenor, și linia chiar inutilă și ocolul prin Valea Calicii, erau doar închiphuite, și nu doar că prelungea linia cu kilometri nefolositori, ci au mai și adus gara unui oraș comercial atât de important și de populat, cum sunt Galații, într-o poziție atât de nenaturală, astfel încât ar fi necesar acum ca toată linia să fie reconstruită. Gara este azi aproape doi metri sub apă și în fiecare an se inundă; depozitele de bunuri se află, propriu-zis, într-o mlaștină, iar în anumite anotimpuri nu se poate ajunge deloc la ele; urcarea de la gară la orașul de sus este atât de abruptă, încât încărcăturile pot fi transportate doar cu o mare desfășurare de forțe, în timp ce distanța dintre centrul orașului și gară este deosebit de importantă. p. 298

Cu lucrări în comparație nu mai mari, dar cu costuri mai mici, s-ar fi putut face o linie directă de la Barboși la Galați și atunci gara⁷⁷ < de acolo > ar fi putut fi cu totul evitată. Ar fi fost posibil ca linia să fi mers, în acest caz, de-a lungul malului stâng al Siretului, < apoi > ar fi avut dealul care îi ieșea în față în unghiul format de Siret la gura de vărsare cu Dunărea și ar fi coborât o anume pantă până în partea de vest a Galațiului, unde ar fi trebuit așezată gara și de unde s-ar fi putut face o legătură nu foarte dificilă cu cheiul Dunării. Acest traseu ar fi avut de la Barboși la Galați o lungime de doar 5 kilometri față de cei 19,3 kilometri de acum și ar fi fost, în ceea ce privește pantele de urcat, mult mai folositoare.

Îleșim de pe drumul de la Brăila la Galați pe malul Siretului și mergem înapoi. În afară de podul de cale ferată de la Barboși nu există nici un alt pod peste Siretul de jos, circulația fiind mijlocită, ceva mai sus de trecerea feroviară, de un bac⁷⁸ grosolan construit, care poate prelua căruțe întregi și care este tras pe un cablu întins peste râu prin apele altfel destul de puternice. Cât de importantă este calea ferată Brăila-Galați pentru comerț și circulație va fi clar pentru < orice > observator mai ales în lunile de iarnă și primăvară, când legătura dintre cele două orașe este uneori întreruptă de tot. Dacă este un ger mai puternic, pe Siret se formează un pod de gheață de o asemenea grosime încât chiar și căruțele foarte grele pot trece râul fără primejdie, în timp ce navigația cu aburi // pe Dunăre trebuie întreruptă. p. 299

Primăvara însă, din cauza zăpoarelor, nu mai este posibilă trecerea nici pe apă, nici pe uscat, ci doar pe calea ferată și atunci trebuie ca, dacă vrei să mergi de la Galați

⁷⁶ Referire la afacerea Strousberg. Bethel Heinrich Strousberg (1823–1884), antreprenor, industriaș și om politic german, cu interese în construcția și exploatarea căilor ferate. Afacerile sale, cu ramificații pe tot continentul european, s-au dovedit de foarte multe ori oneroase.

⁷⁷ *Betriebsbahnhof*.

⁷⁸ *Faehre*.

la Brăila, să faci un ocol mare, prin Măxineni⁷⁹, unde este disponibil doar un pod de lemn peste Siret.

După ce treci cu bacul, și astfel treci și peste fosta graniță dintre Moldova și Țara Românească, pătrunzi, în Moldova, în cea mai frumoasă parte a văii de jos a Siretului. Drumul destul de prost merge de la casa bacului, peste terenul jos, pe stânga, de-a lungul digului căii ferate, trece peste linia București-Galați pe o rampă înaltă și apoi merge pe la sud de gara Barboși până la un braț mort al Siretului, care mai înainte vreme înconjură o pădure frumoasă și umbroasă, dar care din păcate a trebuit să cadă victimă topoarelor în anul 1870.

Satul Barboși este așezat cumva deasupra gării, pe versantul dealului, în mijlocul unor nenumărate podgorii, pe dreapta șoselei de la Galați către Roman și Cernăuți⁸⁰.

Pe partea moldovenească, valea este dominată de înălțimi abrupte și, în general, cultivate cu viță de vie și pomi fructiferi; <aceste înălțimi> cotesc sub satul Barboși către nord pentru ca mai târziu să se piardă, împreună cu Valea Caliciei, mai sus descrisă, în peisajul deluros de la nord de Galați. Am vorbit deja în al doilea capitol al acestei părți <din carte> despre înălțimea, destul de însemnată, dintre valea <Caliciei> mai sus numită, <valea> Siretului și Dunăre, pe care este construită cea mai mare parte a orașului Galați, și pe al cărei pinten ieșit în afară către gura de vărsare a Siretului se află o capelă ce se vede de departe, purtând numele Sf. Ioan. Aceasta este, în contrast cu cea <de la Barboși> mai puțin cultivată și destul de stearpă și golașă; cu ea începe regiunea de dealuri deosebit de mănoasă, dar din păcate prea puțin cultivată, denumită de francezi cu cuvintele p. 300 pretențioase *terres incultes*⁸¹ // și care în amonte de Siret este destul de plată, dar care la Galați, lângă Dunăre și lacul Brateș coboară abrupt și se întinde până la șirul de înălțimi deloc neînsemnate care pornind de la Roman și Iași⁸², vechea capitală a Moldovei, se întind, cu multe văi și lunci, spre Bârlad și până la lacurile <de lângă Dunăre>⁸³, și care continuă în câmpia joasă dintre Prut, Dunăre și Marea Neagră.

La cotul pe care șirul de înălțimi îl face pe cursul superior al Siretului, venind dinspre nord dimpreună cu Valea Caliciei, se află pe o ridicătură golașă de lângă gara Barboși, un deal de dimensiuni impresionante, terasat evident de mâna oamenilor, și care se coboară lin spre nord, dar care cade abrupt, ca un val <de pământ> către est și sud, în valea Siretului. Poporul denumește această masă de pământ acoperită de verdeață „fortificațiile romane de la Barboși”. Este posibil ca tot pintenul de deal ce domină tot ținutul să fi fost adus la forma de azi de către romani, totuși impresia de fortăreață nu a fost dată doar de construcțiile ridicate de mâna omului. În sprijinul primei afirmații vorbesc numeroasele monede romane de aur și argint, cu efigia diversilor împărați ai Romei, ce au fost găsite pe deal; pentru a doua, <stă mărturie> întreaga structură a înălțimilor în cauză, care chiar și pentru cei mai puțin cunoscători de geologie lasă să se vadă că aici a avut loc doar o amenajare a dealului, de forma unor șanțuri de apărare.

⁷⁹ *Maximeni*, sat. com., jud. Brăila.

⁸⁰ *Czernowitz*.

⁸¹ Expresie în limba franceză ce desemnează terenurile lăsate necultivate.

⁸² *Jaschi*.

⁸³ *Seecomplex*.

Pe partea abruptă dinspre sud-est a acestei formațiuni se găsește, pe la jumătatea înălțimii, o peșteră săpată de mâna oamenilor destul de adânc în munte, care se pare că a fost făcută de căutătorii de comori, căci în popor umblă vorba că la retragerea romanilor din România de azi, sub împăratul Aurelian⁸⁴, aceștia și-ar fi îngropat aici comorile și nu s-ar fi reîntors după ele.

Aceste așa-numite șanțuri romane domină tot ținutul, Dunărea, valea Siretului, malul turcesc de pe partea cealaltă <a fluviului>, podul de cale ferată de la Barboși, de care sunt la o distanță de un kilometru și jumătate, apoi gara Barboși, ce se află chiar la picioarele lor și, în sfârșit, marea șosea construită de stat, care chiar după fortificații părăsește, după câteva curbe și cu o înclinație destul de mare, platoul înalt pentru ca, // într-o parte, să treacă peste gura de vărsare a Calicii în Siret, iar pe de altă parte să intersecteze calea ferată de la Barboși către Galați la ieșirea din gara Barboși. [Urmează citate din presa germană despre importanța strategică a acestui punct în luptele din 1877]. p. 301

Valea inferioară a Siretului este una dintre cele mai binecuvântate și roditoare părți ale României, de aceea având o mare frumusețe naturală și cu o mare diversitate. O dimineață sau o seară pe malul Siretului, privind spre Dunăre și spre munții albaștri <din Dobrogea> otomană este cu adevărat încântătoare. [Descrie, pe scurt, peisajele deja consemnate].

Și pentru vânători, gura de vărsare a Siretului este un loc bun, căci dedesubt, în stufăriș, este plin de pelicani, egrete, găște sălbatice și rațe, iar pe înălțimi de ciocârlii de mlaștină și de alte păsări: dintre acestea, cele dintâi asigură o friptură care nu este de lepădat. p. 302

Prin această vale mândră, cu vecinătățile ei pline de farmec, merge drumul de la Brăila la Galați și se intersectează puțin după gara Barboși cu șoseaua, care, la rândul ei, coboară aici de pe deal; pe acesta a trebuit să o urmărim, pentru a ajunge la Galați.

Șoseaua este largă și bine construită, dar din păcate cu totul fără umbră, căci copacii tineri din acest ținut altfel foarte sărac în păduri nu se înțeleg bine cu arșița insuportabilă și nici cu îngrijirea foarte precară. Ultimii copaci se întâlnesc la trecerea peste Valea Calicii, apoi dispar de tot, până aproape de Galați.

După ce trece de această vale, șoseaua urcă pe platoul Galaților, ca într-un arc de cerc îndreptat către nord-est. Acolo unde atinge <platoul> se găsește sătucul Cătușa⁸⁵, ce constă din câteva case singuratice, răspândite și o cârciumă românească foarte primitivă, dar de la care te poți revigora cu pepeni și pelin⁸⁶, un vin preparat cu vermouth. Această cârciumă este ultima casă, sau mai bine spus ultima baracă, pe care o întâlnești până la Galați. Șoseaua traversează acum o culme golașă și stearpă, vara imposibil de străbătut din cauza soarelui și șerpuiește apoi printr-o vale pe care o observasem deja când am mers pe Dunăre; aceasta,

⁸⁴ Lucius Domitius Aurelianus, împărat roman între 270–275. În anul 274 a ordonat retragerea autorităților și armatei romane din Dacia, considerând că imperiul, supus invaziilor barbare și revoltelor interne, poate fi mai bine apărat de pe o frontieră naturală, așa cum era Dunărea.

⁸⁵ *Catuscha*, astăzi parte a orașului Galați.

⁸⁶ *Pilin*.

deoarece acolo unde valea se întâlnește cu smârcurile Dunării, este așezată așa-zisa fabrică de carne⁸⁷, pe care am putut să o recunoaștem de pe vapor.

În această vale, în apropiere de șosea, există – pentru numeroasele turme care sunt aici la pășunat – un complex de, probabil, cincisprezece fântâni cu cumpănă, mari, ce oferă o priveliște aparte printre dealurile golașe și care de fiecare dată când le vedeam, îmi aminteam de fântâna la care se întâlneau Iacob și Rahela din istoria biblică, atunci când el fugise din patria sa⁸⁸.

p. 303 Șoseaua merge acum către ultima înălțime de dinainte de Galați. O dată ajuns în vârful acesteia, atunci vezi // orașul întinzându-se în fața ta; asta înseamnă că observi un talmeș-balmeș format de nenumărate colibe și barăci, iar mai în spate câteva turlle ale bisericilor – nimic mai mult.

Puțin înainte de șanțurile de apărare⁸⁹ ale orașului s-a așezat, de amândouă părțile șoselei, un sălaș de țigani, destul de mare, iar dacă atunci când o străbați îți dorești o distracție foarte amuzantă, nu ai nevoie decât să azvârli câteva monede de cupru. De îndată ce ai făcut așa, o grămadă de femei și de copii pe jumătate goi se reped și se înghiontesc și se ceartă pe cele câteva monede, ca și cum ar fi plouat cu aur peste ei. Cerșetoria ce se adaugă acestei ciozvărte aruncate nu încetează decât după ce ai trecut de stâlpul de la barieră.

Înainte de intra în oraș ai, pe această latură a lui, doar câmpii nesfârșite, întinse pe stânga și pe dreapta și cultivate doar în câteva locuri. Pe mâna stângă se observă, în mijlocul câmpului gol, mai multe cimitire creștine, laolaltă, înconjurate de un gard înalt de scândură, și care ocupă o suprafață destul de însemnată, fiind așezate exact în formă de oval. Cimitirul evreiesc, foarte interesant, cu mormintele și monumentele sale vechi, este așezat de cealaltă parte a versantului văii Caliciei, neîmprejmuit, mai precis acolo unde vechiul drum de țară către Tecuci⁹⁰ se încrucișează cu calea ferată Barboși-Galați.

Limita vestică a orașului, la care ajungi când vii dinspre Brăila, constă dintr-un șanț larg și adânc, dar uscat, care, începând de la malul Dunării merge direct spre nord, cale de o jumătate de milă <germană> și se termină la satul Vadul Ungurului⁹¹. În afara acestor întărituri ale orașului se mai află încă nenumărate căsuțe și gospodării cu grădini, mori de vânt, clăi, pătule și hambare întărite cu lut. Toată partea din afară oferă, de aceea, o imagine foarte confuză și ca de pustiu; văzut de pe partea aceasta, orașul nu oferă o impresie îmbucurătoare călătorului, dimpotrivă, mai rea atunci când intri în Galați prin Bariera Brăila.

Această barieră constă, ca toate celelalte, dintr-un pod de lemn, larg, din scânduri nelustruite, cu un post de pază ascuns în spatele lui, cu stâlpul albastru-galben-roșu și o tablă de avertizare; duce spre strada Brăila⁹², ce se remarcă prin cel mai prost pavaj <cu putință>, și cu care am avut onoarea de a face cunoștință la

⁸⁷ *Fleischfabrik*, fabrica de conserve fondată de Stephen Goldner în 1844, închisă definitiv abia în 1875.

⁸⁸ Vezi *Geneza*, 29, pentru istoria căsătoriei dintre Iacob și Rahela.

⁸⁹ *Stadtgraben*.

⁹⁰ *Tekutsch*, oraș, jud. Galați.

⁹¹ *Vadungului*, astăzi cartier al orașului Galați.

⁹² Astăzi Calea Brăilei.

toate călătoriile mele. Acest pavaj începe însă cam la o sută de // pași după barieră, locul rămas a fost la un moment dat pavat și, slavă Domnului, nu se mai observă nimic din acesta; este oricum de preferat noroiul până la genunchi amestecului de piatră din strada propriu-zisă, pe care o vom cunoaște foarte bine, și unde riști <să îți rupi> oasele într-o trăsură fără pene, precum circulă căruțele de poștă românești.

Capitolul al VI-lea

Galați

Așezare și întindere. Limite. Cuprindere. Bariere. Înfățișarea terenului.

Vedere dinspre orașul de sus. Împărțire. Orașul de sus propriu-zis. Strada

Domnească. Teatrul orășenesc. Orașul nou. Grădina publică. Lacul Brateș.

Cartierul mărginaș și satul Vadul Ungurului. Strada Brăila. Mahalaua. Piața

și bazarul din Galați. Strada Portului. Carantina. Gara. Șoseaua către Reni.

Murdăria și pavajul din Galați. Iluminatul stradal. Apa de băut. Clădiri

publice și biserici. Hoteluri. Cafenele. Bella-vista. Locuințe. Populația.

Clasa de mijloc românească. Evreii și prigonirile lor

Despre așezarea orașului comercial și porto-franco Galați am vorbit deja mai mult mai sus și repetăm aici doar că orașul comparabil ca mărime și suprafață cu Berlinul sau Viena este așezat între Dunăre, Siret și Lacul Brateș, cam la 15 kilometri distanță de gura de vărsare a Prutului; două treimi din oraș se găsesc pe înălțimile plate care vin, pe direcția nord-sud, între râurile Bârlad și Prut, iar o treime între lunca Dunării (în parte mlăștinoasă) dintre fluviu și Lacul Brateș, orașul de sus și gura de vărsare a Prutului dinspre Reni.

Distanța dintre Galați și Sulina, aflată la Marea Neagră, este de 24,5 mile <germane> sau 184 de kilometri.

Limita de sud a orașului merge de-a lungul apelor Dunării într-un arc de cerc mare, de circa 5 000 de metri sau două treimi de milă germană, trece de calea ferată portuară și se termină la 1 200 de metri după acest <punct de intersecție>. Aici, la o barieră al cărei nume îmi scapă, limita orașului urcă spre nord, în unghi ascuțit // și merge fără semne evidente, prin valea joasă până la șoseaua spre Reni, pentru a se uni apoi cu aceasta către vest, mergând până la gară. Primul tronson are cam 550 de metri, cel din urmă având o lungime de 2 850 metri. De aici, limita orașului merge 2 500 de metri către nord-vest, în direcția căii ferate, până aproape de capătul de sud-vest la Lacului Brateș, de unde se îndreaptă 800 de metri spre vest, incluzând satul Vadul Ungurului – ce trebuie socotit ca făcând parte din oraș – mergând apoi în linie dreaptă pentru 4 900 de metri sau două treimi de milă

<germană>, pentru a se uni cu șanțurile de apărare descrise în capitolul precedent, iar din punctul amintit mai sus să coboare către sud, până la Dunăre.

Suprafața totală a terenului pe care este construit Galațiul este, prin urmare, de 16 600 de metri sau 2,25 mile geografice germane; dar în acestea nu sunt cuprinse nenumăratele cărămidării⁹³, gospodăriile mici și, de asemenea, casele și morile aflate, într-un număr deloc de neglijat, în partea de vest, în afara șanțurilor de apărare.

Limitele amintite sunt date, la sud de Dunăre, la est de lunca mlăștinoasă a Dunării, iar mai departe către nord de panta abruptă a platoului și de calea ferată; la nord și la vest de regiunea de dealuri descrisă mai sus.

Dintre bariere ar fi mai ales de amintit: în partea de vest a orașului bariera Brăilei cu șoseaua către Tecuci, respectiv cu drumul spre Brăila și bariera Tecuci, cu drumul vechi spre Tecuci; în partea de nord bariera Bârladului, cu drumul spre Bârlad și Iași; în fine, în partea de est bariera spre Reni, la gară, cu șoseaua către Reni și Ismail și deja mai sus amintita barieră pe care iese drumul spre malul Dunării.

p. 306 Ceea ce oferă Galații ca priveliști pitorești și pline de noutate este geografia sa. În timp ce partea de jos a orașului⁹⁴ se ridică doar cu 4 până la 6 metri peste oglinda apelor Dunării, orașul de sus⁹⁵ urcă deasupra celui dintâi pe o pantă abruptă, ajunge, către nord-vest, pe niște terase, la o înălțime de aproape 70 de metri. // Culmea zimțuită și dreaptă, străbătută adesea de râpe abrupte și care desparte partea de sus a orașului de cea de jos, sub forma unor stânci de lut pline de crăpături, este continuarea versanților descriși în capitolul precedent, care încep la Valea Caliciei, pe malul stâng al Siretului, până la vărsarea acestuia și apoi de la Dunăre în aval, urmând cursul acesteia; astfel, între culmi și apă rămâne, de obicei, doar un spațiu îngust pentru circulație. Cam pe la mijlocul limitei orașului cu Dunărea, acest șir de înălțimi se îndepărtează de fluviu în arc ascuțit și merge, după cum am arătat mai sus, aproape direct către nord printre partea de sus și cea de jos a orașului, până la intersecția șoselei către Reni cu calea ferată Galați-Barboși, acestea intersectându-se la gara Galați. [...]

De pe acest șir de înălțimi, orașul de sus urcă într-un arc de cerc întors în afară, ca un amfiteatru. Această urcare este, în general, foarte lină, astfel încât dinspre marginea de jos nu poate fi observată. De abia după ce atingi mijlocul acesteia, pe la înălțimea de 50 de metri, te bucuri de priveliștea deschisă, care câștigă cu atât mai mult în frumusețe și cuprindere cu cât ajungi mai sus. Cel mai bine te bucuri de ea din mahalaua⁹⁶ de sus, care pornește spre vest de la grădina populară și ajunge până la limita de apus a orașului, în apropiere de bariera Tecuci. [...]

p. 307 Este greu să descriu cât de cât exact panorama măreață ce se oferă ochiului de acolo de sus. Dedesubt se văd părțile de oraș prin care tocmai am trecut, mai departe orașul de jos cu nenumăratele catarge ale consulatelor tuturor națiunilor și

⁹³ Ziegeleien (Caramiderei).

⁹⁴ Unterstadt.

⁹⁵ Oberstadt.

⁹⁶ Mahala.

mai departe partea cea mai de jos a orașului, cu gara, în stânga // mult întinsul Lac Brateș, în dreapta fluviul năvalnic cu nenumăratele sale catarge și vapoare, iar în spate ținuturile otomane cu Munții Măcinului și Babadag. Dar frumusețea cea mai mare a acestei panorame fermecătoare este partea de sus a Galaților în sine, care se întinde la picioarele spectatorului cu nenumăratele sale cupole și turnuri, case și grădini, și care asigură o priveliște frumoasă, ale cărei trăsături aparte sunt accentuate de turlele albastre. [...]

În ceea ce privește împărțirea orașului, care în trecut fie spus, este deosebit de neregulat așezat și de aceea greu de descris, aceasta este: orașul de sus așezat către vest, iar orașul de jos către est. Orașul de sus se împarte la rândul său; <mai întâi> orașul de sus propriu-zis, construit neregulat, care formează nucleul Galaților și care cuprinde toate consulatele și marile magazine, precum și clădirile guvernamentale și alte edificii publice, prost pavat și așezat în mijlocul părții cuprinse între Dunăre și șoseaua spre Reni; în al doilea rând, așa-numita mahala, ce începe de la Dunăre și se întinde până la limita de vest a orașului, până dincolo de bariera Tecuci și care este pavată mai bine doar pe cele două străzi care duc la barieră, fiind și mai rău construită decât prima parte de oraș amintită; în al treilea rând este mahalaua reunită cu satul cu același nume, Vadul Ungurului, iar în al patrulea rând orașul nou⁹⁷, așezat între cele două părți mai sus amintite. – Deopotrivă, orașul de jos se împarte în cel propriu-zis, în partea de sus, Dunăre și gară, respectiv calea ferată portuară, în antrepozite, care cuprind depozitele, magazinele și docurile de încărcare și, în al treilea rând, cartierul mărginaș Bădălan⁹⁸ ceea ce aici reprezintă mahalaua pentru orașul de sus.

După cum am observat deja, orașul de sus formează nucleul propriu-zis al orașului și cuprinde vechiul Galați, cu ale sale // ulițe întortocheate, înguste și cu tot felul de cotloane, unde casele sunt strânse una în alta, fronton lângă fronton. Aproape de mijlocul celei mai vechi părți a orașului se găsește o piață mică, cu cotloane, nearătoasă, dar care, ca punct central al întregii așezări urbane, este de <mare> importanță, căci de acolo pornesc, în formă de raze, toate arterele principale de circulație. Deoarece dorim să le tratăm în ordine, vom cunoaște, în același timp, cele mai importante căi de comunicație, precum și fiecare parte a celui mai important oraș comercial al României.

O stradă care la început nu pare atât de proastă iese din această piață spre nord; în curând se intersectează cu cea mai lungă, dreaptă, lată și frumoasă stradă a Galaților, Strada Domnească⁹⁹. Aceasta ajunge până la grădina publică, este remarcabil de lată și pavată, are cam 3 000 de metri sau o jumătate de milă <germană> și se termină abia la limita de nord a orașului, aproape de satului Vadul Ungurului, unde o pantă adâncă ce ține de dealurile descrise mai sus și care coboară aproape 50 de metri face imposibilă continuarea străzii; de aceea, aceasta cotește aici la stânga, trece peste râpă pe un pod printr-un loc mai puțin adânc și continuă ca uliță prin Vadul Ungurului până la Bariera Bârladului. Așadar, străbate

⁹⁷ *Neustadt*.

⁹⁸ *Vorstadt Badalan*, cartier al orașului Galați.

⁹⁹ *Strada Domneasca oder Herrenstrasse*.

orașul Galați pe aproape toată lungimea sa. Începând din mijlocul orașului de sus se formează principala stradă comercială și se lărgeste de la circa 6 metri la început la aproape 15 metri și mai mult. Pe această bucată a străzii se găsesc prefectura, administrația județului Covurlui¹⁰⁰, tribunalul județean, multe alte clădiri și instituții publice și, chiar la capăt, așa-numitul teatru orășenesc¹⁰¹. Cine nu cunoaște acest teatru ca atare poate considera clădirea ca pe o stână nepractic construită pe jumătate sub pământ. Asta pentru că se vede practic un metru ieșind din pământ, este pur și simplu din lut și acoperită cu un acoperiș ce vine până la pământ. Intrarea spre acest teatru este îngrozitor de murdară. În fața intrării sunt așezate scânduri de lemn peste care vine un soi de acoperiș de lemn. Înăuntru arată, întrucâtva, mai bine. Pe scena acestei instituții de artă¹⁰² își dau silința, pe rând, societăți teatrale germane, franțuzești, italienești și românești, care sunt suficient de îndrăznețe cât // să ceară de la public, pentru o așa-zisă lojă, 20 de franci¹⁰³ pentru care acesta primește un produs artistic foarte îndoielnic. Dar o asemenea societate nu durează prea mult, căci entuziasmul durează de fiecare dată până când ultima doamnă din trupa de actori fuge la nou-descoperitul ei iubit, chestiune care face să se termine comedia până când o altă trupă de artiști apare pe firmament, iar vechiul joc reîncepe cu puteri noi.

Puțin înainte de construcția în stil latin și cu cupole a bisericii romano-catolice¹⁰⁴ ultima bucată din șoseaua către Reni se întâlnește cu strada Domnească; din acest loc începe orașul nou, construit de principele Cuza¹⁰⁵ cu străzi drepte și piețe largi. În vreme ce la începutul străzii casele sunt, cu puține excepții, strânse una în alta, de aici, chiar și pe strada principală, nu doar pe străzile secundare, casele sunt depărtate una de alta și fiecare în mijlocul curții sale. Orașul nou, ce se întinde pe terenul dintre cartierul mărginaș Vadul Ungurului și centrul <Galațiului>, este de dată mai recentă și a fost construit în așa fel încât fiecare <proprietar> a rămas cu curtea sa; în schimb aceștia s-au angajat față de autorități să construiască o casă decentă în trei ani. Așa a apărut această parte nouă de oraș. Aceasta este pavată doar pe strada Domnească, la rândul ei doar până la o piață dreptunghiulară, de o întindere foarte mare, așezată la capătul orașului nou și care este folosită pentru parade; partea de est a acestei <piețe> constituie limita de vest grădinii publice, frumoasă și spațioasă, prevăzută cu un restaurant și o cafenea turcească.

Această grădină publică ajunge, în partea sa de est, până la versant, iar din ea te bucuri de o priveliște frumoasă asupra căii ferate, aflate sub ea, asupra Lacului

¹⁰⁰ *Distrikt Covurlui*, dispărut după reforma administrativă din 1968.

¹⁰¹ Probabil sala atestată în anul 1866. Lucrările la actuala sală au început în 1924 și au fost finalizate în 1941. În 1973 ia denumirea de Teatrul dramatic din Galați, iar din 2000 de Teatrul dramatic „Fani Tardini” în memoria artistei care în a doua jumătate a secolului al XIX-lea a jucat la Galați în numeroase reprezentații.

¹⁰² *Kunstinstitut*.

¹⁰³ *Francs*.

¹⁰⁴ Construită în 1844, cu hramul Nașterea Sf. Ioan Botezătorul.

¹⁰⁵ Alexandru Ioan Cuza (1820–1873) a fost în mai multe rânduri președinte al judecătoriei Covurlui (1849–1851, 1855–1856), cu sediul la Galați, iar în 1856–1857 pârcaș al ținutului Covurlui.

Brateș, a luncii joase dintre Brateș și Dunăre, cu nenumăratele sale cărămidării, precum și asupra orașului de jos și Dunării.

În orașul nou și mai ales în partea cu strada Domnească se găsesc mai multe consulatate și multe case ale boierilor, funcționarilor înalți și ale străinilor de seamă. Cumva în stânga străzii, peste drum de o grădină publică mai mare¹⁰⁶ se află biserica evanghelică, construită ca o casă, laolaltă cu locuința pastorului și școala. În spatele pieței de paradă începe mahalaua Vadul Ungurului, ce se află, împreună cu satul omonim, la limita de nord a orașului. Este plină de case mici, dar care sunt așezate în mijlocul unor // curți și grădini spațioase. Pe străzile principale se mai găsesc câteva vile construite cu gust și <de asemenea> case de țară. p. 310

Satul Vadul Ungurului, care este legat de Lacul Brateș de o trecere de nivel peste calea ferată dublă, care urcă abrupt, se învecinează cu șanțurile de apărare nordice ale orașului, și nu oferă nimic demn de luat în seamă decât o priveliște frumoasă asupra oglinzii apei lacului și a malurilor acestuia, pline de grote; versantul urcă sub forma unor terase pe care sunt așezate vii și căsuțe ale podgorenilor. [...]

Strada Domnească, terminându-se la Vadul Ungurului, are, de la teatru începând, așa o lățime încât cinci căruțe ar putea merge ușor unele lângă altele și în galop.

A doua stradă principală a Galațiului este strada Brăila, despre care am vorbit mai sus, pornind din piața amintită către vest. Aceasta șerpuiește la început prin centrul orașului, parte pe care s-au așezat multe prăvălii și ateliere mici; apoi însă merge într-o linie destul de dreaptă în susul dealului, prin așa-numita mahală până la bariera Brăilei, despre care a fost deja vorba în capitolul anterior. În afară de biserica armenească, care se află pe partea stângă a străzii, la începutul mahalalei, și de o biserică românească, strada Brăila nu oferă nimic demn de luat în seamă.

Așa-numita mahală sau, mai înainte, cartierul mărginaș al vechiului oraș Galați, constă din străzi întortocheate și neregulate, care se întretaie <mereu>, care urcă dealul spre limita orașului, sunt în parte paralele. Acesta este cazul părții care se întinde la sud de strada Brăilei, până la faleza Dunării. Această parte neregulată și prost construită a Galaților, cu case de proastă reputație și spelunci de tot felul și străbătută de șanțuri pline de bălegar, are doar o stradă principală care merge, din centrul orașului până spre faleza Dunării, până aproape de limita orașului și se termină într-o piață mare și spațioasă, care găzduiește cazarma infanteriei, destul de întinsă, și care este folosită și ca // loc de manevre. În apropiere de această piață se găsesc câteva grădini drăguțe, cu vinării și, mai încolo, fabrica de bere a lui Marcu Schein¹⁰⁷, cea mai mare din Galați și una dintre cele mai importante din România, care oferă o bere¹⁰⁸ remarcabilă și care, de asemenea, posedă o grădină frumoasă, cu o priveliște minunată asupra Dunării. p. 311

De la strada Brăila se ajunge pe strada Tecuci, care merge, către nord până la bariera Tecuci; pe această <stradă> se găsește piața principală a orașului, cu halele și cu foișorul de foc, înalt. Această piață se asemuiește târgurilor săptămânale ce se

¹⁰⁶ *Vergnuegungsgarten.*

¹⁰⁷ *Marco Schein*, care a fondat o fabrică de bere în 1842, mai târziu Fabrica Ploll.

¹⁰⁸ *Lagerbier.*

obișnuiesc în marile noastre orașe din Germania; există o piață specială, așezată ceva mai spre nord către Vadul Ungurului, pentru cereale, fân, paie și materiale pentru foc, mai ales pentru bălegar de vacă presat, care este mult folosit aici la Galați și Brăila, din cauza lipsei lemnului din împrejurimi.

După strada Brăilei urmează cele mai importante străzi comerciale ale Galațiului, strada Brașovenilor¹⁰⁹, care merge spre sud-vest și strada Mare¹¹⁰, care iese din piața centrală către sud.

Acestea formează împreună bazarul propriu-zis al Galaților și sunt ocupate de case strânse una în alta, cu magazine, ateliere, prăvălii și birouri de afaceri. În cea dintâi sunt reprezentați mai mult greci, armeni, ruși și brașoveni, în cea de-a doua preponderent austrieci, evrei și vest-europeni. Orice articol ai căuta, aici găsești totul, fără excepție. Astfel că există unele magazine care ocupă o casă cu trei etaje cu tot cu dependințe și în care se găesc, în număr mare, haine, încălțări, obiecte de toaletă, tabac, țigări, mărfuri de galanterie, bastoane, umbrele, arme, piei, căciuli, ustensile de scris, cufere, genți de voiaj, albituri, bijuterii și tot ce se <mai> poate și este doar nevoie să vizitezi un asemenea magazin pentru a te aproviziona cu toate cele necesare.

Atât strada Brașovenilor, cât și strada Mare se termină la Dunăre, iar împreună formează strada Portului¹¹¹, care merge 3 500 de metri sau o jumătate de milă <germană> spre Dunăre și care se termină doar în mahalaua Bădălan.

p. 312 Partea stângă a acestei străzi este lungă de aproape un kilometru și, cât ține cheiul Dunării, în parte de piatră, în parte din lemn, // este ocupată cu arcade, magazine, hoteluri, cărciumi pentru matrozi și agenții, în timp ce pe cheiul propriu-zis se găesc bursa și diferitele agenții de navigație cu aburi, despre care a fost vorba mai sus. Urmează, până la calea ferată portuară, locuri de încărcare și depozitare, mari, în timp ce partea stângă a străzii se lărgește și se transformă într-o piață spațioasă, cu târg pentru orașul de jos. În spatele depozitelor căii ferate portuare casele se răresc și apar depozitele de cherestea, șantierul naval, fabricile, morile cu aburi și fabricile de mașini; mai departe se află clădirea carantinei, pe jumătate dărăpănată, acum transformată în cazarma marinei; de acolo, de pe străzile fără alt interes, ai o priveliște plăcută asupra cursului rapid al Dunării, malului otoman și asupra orașului Reni, aflat la două mile depărtare la gura de vărsare a Prutului.

Strada Portului este cea mai vie, iar pentru străini cea mai interesantă din Galați, căci zi și noapte este foarte circulată și ai posibilitatea de a cunoaște reprezentanți ai aproape tuturor națiunilor de pe pământ.

Ajungem acum la ultima stradă care pornește din piața centrală descrisă mai sus. Aceasta merge spre est, se îndreaptă apoi spre nord, împreună cu strada Școlii¹¹² și continuă ca strada Mihai Bravu¹¹³, paralelă cu strada Domnească, până

¹⁰⁹ *Strada Braschovenilor oder Kronstaedter Strasse.*

¹¹⁰ *Strada mara oder grosse Strasse.*

¹¹¹ *Strada Portului oder Hafenstrasse.*

¹¹² *Strada Scoliei oder Schulstrasse.*

¹¹³ *Strada Michael bravul.*

la Grădina Publică¹¹⁴. Din această stradă pornește drumul de acces, abrupt, către gară, iar și mai departe o trecere abruptă merge către șoseaua spre Reni.

Gara este așezată foarte prost, după cum am observat deja în capitolul precedent, în mijlocul orașului de jos, murdar, nepavat și <construit> după modelul turcesc, așadar foarte jalnic. Clădirea gării este o construcție care nu impresionează, care arată mai degrabă ca o cazarmă decât ca o gară de primă clasă; a fost deja afectată de inundații în timp ce era construită, încât au apărut fisuri mari și au existat temeri pentru prăbușirea ei. Același lucru s-a petrecut și cu clădirile atelierelor de vizavi de sălile de așteptare și primire.

Șoseaua către Reni începe la capătul nordic al gării și trece, pe aceeași direcție, peste lunca mlăștinoasă a Dunării, se îndreaptă mai apoi spre nord-est, trece Prutul în apropiere de gura de vărsare pe un // pod de lemn și apoi continuă p. 313 până la Reni printre dealuri abrupte, cu viță de vie, cu livezi, <pe o parte> și malul acoperit cu stuf și trestie al Dunării, <de cealaltă parte>.

Reni însuși este un orașel frumos construit, prietenos și înfloritor, aflat direct pe malul Dunării; locuitorii săi se ocupă mai ales cu comerțul și pescuitul.

Pe cât de neregulat și de prost este construit orașul Galați, pe atât de murdar este, ceea ce se datorează în primul rând pavajului insuficient și prost. Vara stăpânește aici un praf care nu poate fi descris și pe care am avut prilejul a-l aminti la descrierea Brăilei. O a doua problemă este murdăria imensă, care iarna și primăvara se întâlnește la Galați mai mult decât la Brăila, ceea ce se poate pune pe seama îmbunătățirilor aduse străzilor acesteia din urmă. Cine nu este familiarizat cu condițiile de acolo nu are nici o idee despre marea de noroi de pe străzile nepavate ale Galaților, care vara otrăvesc luni în șir aerul. Masa de noroi atinge și un metru înălțime chiar și pe străzile circulante și vai de cel care intră în el. În orașul de jos multe străzi sunt prevăzute cu trotuare de lemn ridicate cu aproape un metru, din cauza murdăriei, altfel aceste ulițe fără fund nu ar putea fi trecute. Chiar și cu cizme neobișnuit de înalte nu este posibil să ajungi peste tot. Masa neagră, lipicioasă, urât mirositoare, acoperă părți însemnate din străzi și piețe; nu este un spectacol rar ca cineva care nu cunoaște această stare de lucruri să trebuiască să lase în urmă cizmele sau pantofii, căci o dată pierduți din picioare înseamnă că nu îi vei mai revedea niciodată, a-ți regăsi încălțăminte pierdută este imposibil.

Ceea ce străinul va mai observa, pe lângă problemele discutate mai sus, în cele două orașe-surori, este absența uzinelor de gaz, ceea ce înseamnă o absență ce se resimte pentru două orașe comerciale și industriale cu un total de 140 000 de suflete. Deși iluminatul stradal ar ajunge poate, la nevoie și este suficient de bine introdus, totuși nu poate nici pe departe rivaliza cu iluminatul pe gaz și ar fi de dorit ca pentru extinderea acestuia – // desigur dacă nu s-a întâmplat deja în ultima p. 314 vreme – să fie plătiți de câțiva capitaliști.

O altă problemă gravă a Galaților este lipsa apei potabile. Abia la Vadul Ungurului, în nordul orașului, se întâlnesc câteva fântâni foarte adânci din care apa este scoasă cu ajutorul unei roți motrice¹¹⁵; în orașul de sus, ca și în cel de jos, nu

¹¹⁴ Așa cum este și astăzi.

¹¹⁵ *Schwungrad*.

există deloc apă de izvor, sau doar foarte proastă și rea la gust. Așadar s-au îndreptat în principal spre Dunăre, a cărei apă este adusă și vândută în oraș de o categoria aparte de oameni, apărută aici, sacagii¹¹⁶, așa cum la noi este adus dimineața laptele de la țară în marile orașe. Vehiculul sacagiilor este foarte primitiv. Pe un cărucior cu două roți este așezat, direct pe oiște, un butoi sau saca care are un cep la un capăt, iar la celălalt capăt o capră făcută dintr-o șa de cal. Pe aceasta stă în echilibru sacagiul, folosindu-se de oiște pentru a-și sprijini picioarele și astfel coboară cu caii săi mici pe străzile în pantă până pe malul Dunării. Aici umple butoiul cu apă din Dunăre printr-o gaură făcută în partea de sus cu ajutorul unei căni obișnuite din lemn, așa cum mai găsim și la noi la țară și apoi pleacă să o vândă prin oraș. O saca de apă costă la Galați doi până la patru piaștri¹¹⁷, așadar între patruzeci și optzeci de pfenigi¹¹⁸. Pentru gătit este pur și simplu amestecată cu alaun, dar devine potabilă dacă se folosesc aparate, unde este filtrată cu piatră acră și cărbune; prin manipularea acestor <aparate> se obține apă de băut frumoasă, limpede și rece.

Galații au puține clădiri publice, acestea sunt foarte urâte și lipsite de prestanță. Dintre cele 26 de biserici doar cea armenească merită a fi reamintită, căci celelalte se aseamănă una cu cealaltă și sunt foarte modeste și lipsite de podoabe.

Dintre hotelurile aflate la dispoziție unele sunt foarte bune, dar toate, fără excepție, foarte scumpe. În general, <să poți călca pe> pavajul Galaților, așa prost cum este, nu este ieftin și pentru asta se poate socoti un taler în locul unui ducat¹¹⁹; asta înseamnă că dacă în Germania se dă un taler pentru așa ceva, aici trebuie să se dea un taler. O cameră simplă de hotel fără încălzire, iluminat și servire costă, la p. 315 Galați, șase până la opt franci pe zi, o cină fără vin nu sub cinci franci. // Ceva mai ieftin este în restaurantele germane și franțuzești, foarte proaste, precum și în grădinile publice și cafenele.

Dintre acestea este una care este numită în același timp și cofetărie și belvedere¹²⁰, recomandabilă din cauza priveliștii sale minunate. Este chiar la colțul pantei ce desparte orașul de sus de cel de jos, acolo unde aceasta părăsește direcția către est și se îndreaptă spre nord; la capătul cel mai îndepărtat, direct deasupra pantei, există o platformă spațioasă, acoperită cu un cort. Aici se stă foarte bine, mai ales seara, la o ceșcuță de cafea, la vin, bere sau înghețată. De regulă cântă un taraf de țigani și nicăieri nu am ascultat valsul Dunării cu mai mult drag și interes decât acolo sus, dinainte cu priveliștea marelui fluviu, cu nenumăratele sale vase, cu orașul viu și colorat și cu munții pitorești ai Dobrogei otomane.

În ceea ce privește locuințele din Galați, acolo se închiriază, de regulă, toată casa, atunci când nu ești nevoit să locuiești în centrul înghesuit. Aceasta constă din locuința propriu-zisă, cuprinzând de obicei un salon și trei sau patru camere și o clădire anexă, legată de aceasta printr-o prispă de lemn, unde se află bucătăria și

¹¹⁶ *Sakatschu*.

¹¹⁷ *Piaster*, monedă otomană.

¹¹⁸ Veche subdiviziune a mărcii germane.

¹¹⁹ *Den Dukaten fuer einen Thaler rechnen*. 1 ducat austriac echivala cu aproximativ 3 taleri prusaci.

¹²⁰ *Bella-vista oder Bellevue*.

camera de baie. Curtea spațioasă cu grajdurile sale de obicei din lemn este înconjurată, în cea mai mare parte, de un gard. Chiria pentru o asemenea casă de locuit de mărime mijlocie este, în medie, cinci sute până la șapte sute de mărci¹²¹ pe an. Pivnițele din Galați sunt de cele mai multe ori săpate direct în lutul tare ca piatra, arareori zidite și de aceea foarte răcoroase. Formează de regulă galerii lungi, cu nenumărate ramificații, iar orașul este străbătut aproape cu totul de asemenea pivnițe, ca într-o mină.

Populația Galaților se aseamănă în toate privințele celei a Brăilei, doar cu excepția faptului că, în primul rând, aici străinii sunt mai numeroși și, în al doilea rând, aici îți sare deja în ochi starea de mijloc românească, aflată în formare. Această stare de mijloc constă în cea mai mare parte din funcționari de la tribunal, administrația urbană, poștă, vamă, căi ferate și telegraf, apoi din avocați, negustori și meșteșugari. Cei mai mulți negustori sunt totuși evrei și greci, după cum cea mai mare parte a meșteșugarilor sunt germani și francezi, în timp ce comerțul mic și ambulant este aproape cu totul în // mâinile armenilor, rușilor și grecilor. Muncitorii și zilierii se recrutează în general dintre localnici, adesea și dintre ruși și evrei, aceștia din urmă fiind mai puțin reținuți în a fi mână de lucru decât la noi în Germania.

p. 316

Famiiliile evreiești de aici se remarcă cel mai mult prin femeile și fetele lor frumoase; cel puțin toată lumea este de acord că la Galați și Brăila cele mai frumoase fete sunt în cea mai mare parte evreice. Din păcate acestea dau și un contingent surprinzător de important pentru localurile de plăcere.

Fete drăgălașe și frumuseți adevărate nu lipsesc deloc în România și dacă vrei să le cunoști, atunci trebuie doar să frecventezi grădina publică duminica după-amiaza; alea principală a acesteia forfotește de frumuseți în cele mai bogate și strălucitoare toalete, după ultima modă de la Paris, iar băncile sunt pline de doamne de toate tipurile. Se întâlnesc acolo germane și franțuzoaice, grecoalice – dar printre acestea nu se poate concepe o frumusețe clasică – și, în principal, evreice. Românce se văd mai rar, iar cele care pot fi văzute aparțin în cea mai mare parte demimondenelor. Toate doamnele vorbesc toate limbile posibile deodată, astfel încât câteodată crezi că ai nimerit în mijlocul amestecării limbilor din Babilon.

Cimitirele comune ale tuturor confesiunilor creștine se află aproape de oraș, între barierele Brăila și Tecuci.

Doar evreii și mahomedanii își au cimitire separate, evreii mult în afara orașului. La ura fanatică a claselor de jos ale poporului român față de aceștia, cărora au totuși mult să le mulțumească, este de înțeles de ce cimitirele sunt așezate atât de departe, căci plebei acestea le-ar fi mai urâte decât evreii în persoană. Că evreii sunt, în multe privințe, binefăcători ai românilor este în afară de orice îndoială, căci puțina cultura care a ajuns la poporul român, le-a fost insuflată cu precădere de mulții evrei care s-au așezat sau au emigrat acolo. Ceea ce are românul nevoie, în afară de ceea ce produce singur, ia de la aceștia și de aceea există câte un pogrom¹²² la fiecare câțiva ani. [Relatează două asemenea cazuri: mai întâi pogromul din 1859, la care nu a fost martor ocular, și, apoi, o neînțelegere pomită din presupusa superstiție a evreilor care jertfesc copiii creștini, de fapt o neînțelegere într-o familie de români care lucra în casa unei familii de evrei.]

¹²¹ 1 marcă germană echivala cu aproximativ 0,80 franci.

¹²² *Judenverfolgung*. Autorul exagerează făcând afirmații fără a aduce dovada acestora.

De la Galați la Berlin

Ruta călătoriei. Modul de a călători. Plecarea din Galați. Drumuri de țară românești. Caravane. Ultimul rămas bun. Tabără de noapte la Costi. Frig puternic. O locuință românească. Ospitalitate. Oprea pentru un prânz la Pechea. Moravuri orientale. Compatrioții din Valea Mărului. Călătorie plicticoasă. Bârlad. Starea de mijloc românească. Poșta. Bacșiș. Plecarea de la Bârlad. O stație de poștă românească. Un intermezzo neobișnuit. Vaslui. Șosele românești. Poeni. Vedere asupra Iașului. Sosirea la Iași. Călătorie pe calea ferată de la Iași la Berlin.

Încheiere.

p. 319 Era pe la mijlocul iernii grele din 1870–1871 când am fost rechemat din România. De data aceea, iarna fusese, în acele ținuturi sudice, nu doar extraordinar de grea, ci și de o durată neobișnuită și însoțită de ninsori atât de abundente, astfel încât era cu totul înzăpezită chiar și calea ferată Galați-Roman, ce era pe jumătate terminată și care ar fi fost cea mai avantajoasă pentru mine. Trebuia însă să pornesc neapărat și nu mi-a rămas nimic de făcut, decât să îmi caut fericirea într-o sanie, pe drumurile de țară.

Următoarea stație de cale ferată de la care puteam să merg mai departe era la 32 de mile <germane> sau 240 de kilometri, la Iași, și am fost sfătuit să merg cu o sanie particulară până la Bârlad, care se afla la jumătatea drumului și de acolo până la Iași cu poșta. Din fericire am întâlnit un român care dorea să se întoarcă în Bârladul său natal și era mulțumit să fie părtaș la călătoria mea cu sania.

Voi înfățișa prietenilor cititori drumul acesta cu sania, dar nu așa cum ar fi fost în Germania noastră iubită, unde se poate primi mâncare și băutură în fiecare sat și de acolo se poate merge mai departe fără griji, după ce ai prins puteri și te-ai încălzit.

Călătoria cu sania pe care a trebuit să o fac până la Bârlad a durat trei zile; satele erau la mare distanță între ele și de regulă de aprovizionare nu putea fi vorba. Astfel că a trebuit să iau cu mine tot ce era necesar: bucăți de carne pentru prăjit, pâine, o cutie cu cafea măcinată și zahăr, mai mult, un butoi de tinichea pentru a

p. 320 găti în el și o cană din care să beau. //

Am predat bagajul la gara din Galați pentru a fi expediat la Berlin cu trenul și mi-am păstrat doar un cușor ușor de manevrat, plin cu toate cele necesare pentru călătorie, am îmbrăcat o blană groasă pentru drum și în buzunarul acesteia am îndesat un revolver bun. Așa pregătit, joi 14 februarie 1871, la 4 după-amiaza,

m-am urcat împreună cu însoțitorul meu român în sania închiriată de la un țăran; la ea erau înhâmați doi cai nu foarte iuți, așa cum am aflat, din păcate, foarte repede și astfel am pornit prin bariera Bârladului spre ținuturile cucerite de iarnă.

Dorința mea fusese de fapt să plecăm abia vineri dimineața, căci se putea ajunge comod la Bârlad în două zile – dar am intrat într-un conflict puternic cu superstiția vizitiului meu român, care cu nici un preț nu a vrut să pornească vinerea la drum. Astfel că a trebuit să mă conformez, așa că joi după-amiază am mers doar până la satul Costi¹²³, aflat cam la o milă și jumătate, unde am înnoptat într-o cârciumă grecească, jalnică.

Drumul mergea peste o câmpie înaltă, golașă și acoperită cu zăpadă, fără copaci sau tufișuri; tot ținutul ar fi fost singuratic, dacă nu am fi întâlnit nenumărate căruțe românești de cel mai primitiv fel, mergând în caravane nesfârșite. Aceste căruțe transportau aproape toate către Galați materiale de foc, cu precădere trestie, stuf și bălegar de vacă uscat; bărbații și femeile în costume naționale sălbatice aveau parte de destulă aventură.

Apusul de soare pe platou era minunat și plină de farmec era imaginea minunată a marelui oraș Galați, care ne rămânea în urmă și care acum era la picioarele mele, către Dunăre și munții turcești; trebuia acum să părăsesc totul, poate să nu le revăd niciodată. Era ultima mea privire înapoi, // iar <versul> țară p. 321
*dulce și frumoasă*¹²⁴ mi se învârtea în cap pe când treceam pe lângă un pichet singuratic, aflat pe partea de nord a căii ferate Galați-Barboși.

Deja se întuneca atunci când am ajuns la prima noastră tabără de noapte. Am făcut aici cunoștință, pentru prima oară, cu paturile țăranilor români; dimineața însă nu eram prea fericit cu asta, căci mă dureau toate oasele din corp. Era încă întuneric atunci când mi-am părăsit locul antediluvian de înnoptare și m-am spălat afară, la fântână, cu apă rece ca gheața. Mai târziu ne-am făcut singuri cafeaua la ustensilele deja amintite și după ce am băut-o, la răsăritul soarelui ne-am continuat călătoria în dimineața rece de iarnă prin zăpezile golașe și nesfârșite. [...]

Era probabil către ora nouă și eram deja pe jumătate înghețați, când am observat în mijlocul câmpului o grămadă de zăpadă mai înaltă, din care ieșea fum. Am salutat cu bucurie această apariție, căci acolo unde era fum trebuia să fie și foc și locuință omenească, deși eu nu îmi puteam explica cum puteau exista și oameni și foc în această imensitate de zăpadă. Enigma s-a risipit însă repede. Când am ajuns pe movilă, cei doi români ai mei au făcut o hărmălaie îngrozitoare, iar ca urmare a acesteia un al treilea român a apărut și a legat într-un lanț câinele lup, mare, care lătra furios la noi. Când această măsură de prevedere s-a încheiat, omul ne-a condus prin zăpadă și am descoperit intrarea. Câteva // trepte acoperite cu p. 322
zăpadă ne-au dus către o ușă de lemn, grosolană, prin care am intrat în interiorul cald și menținut foarte curat al unei case românești de țară, care, ca mai toate colibele de la sate, era construită mai mult în pământ decât pe pământ.

Soția și copiii, mai târziu și bărbatul, s-au retras supuși în cel mai îndepărtat ungher al acestei locuințe subpământene și s-au ghemuit pe paturile de acolo. Dar

¹²³ Costi, sat, com. Vânători, jud. Galați.

¹²⁴ *Tără dulce și frumoasă*, vers al lui Dimitrie Bolintineanu din poemul *Ziua bună la țară*.

noi am scos bucăți de carne crudă din provizia noastră și le-am fript pe focul din vatră, în timp ce cei doi tovarăși ai mei se înfruptau cu vitejie din vinul compatriotului lor, aflat într-un butoi mare, așezat în mijlocul locuinței; în acest timp eu, în lipsa altei <surse de> apă am topit niște zăpadă, din care am preparat, cu romul și zahărul aduse de mine, un grog zdravăn, care mi-a fost de mult folos după frigul pe care îl îndurasem. [...]

Am ajuns astfel la satul Pechea¹²⁵, surprinzător de întins. Era o priveliște neobișnuită, căci ne-am văzut coborâți brusc de pe platoul înalt direct într-o vale idilică, ce se deschidea în fața noastră sub forma unei căldări neobișnuite; versanții acesteia erau cu totul acoperiți de case, grădini și vii. Niciodată în viața mea nu am văzut un sat de o asemenea întindere. Era de formă aproape pătrată și socotesc fiecare latură la cel puțin o jumătate de milă <germană>. În afară de aceasta, satul ne-a făcut o impresie prietenoasă și de bună-stare, așa cum nu mă așteptam de la satele din interiorul României. Drumul șerpuia mult prin vale și a trebuit să ocolim mai bine de o jumătate de sat până când am ajuns la malul pâraului <Suhurlui> care străbate localitatea ca afluent al Gerului¹²⁶.

p. 323 În curând am ajuns la casa frumos construită a unei familii cu care tovarășul meu de călătorie român era prieten sau rudă și unde am căutat să facem o oprire pentru prânz și pentru a hrăni // caii. Locuința ținută într-o stare remarcabilă de curățenie era exact la fel organizată ca și casele mici de la oraș, doar organizarea interioară fiind ceva mai simplă. Aici am avut posibilitatea de a cunoaște noile obiceiuri culinare orientale. Ni s-a adus în cameră o masă joasă, nu mai înaltă de șase țoli¹²⁷ și apoi s-au întins pături pe jos, pe care mesenii s-au așezat și și-au luat din felurile de mâncare așezate pe masă. Există cunoscutul borș, un fel de supă acră de pește, din care am gustat și eu și am găsit-o delicioasă, iar în afară de acesta mămăligă, varză acră și fructe uscate. [...] Către seară am ajuns pe malul stâng al Gerului și am continuat să mergem de-a lungul acestuia spre nord, pentru a fi în marele sat Vadul Mărului¹²⁸ înainte de căderea nopții. Se făcea însă tot mai întuneric, lupii și-au început concertul sinistru, iar valea Gerului, pe care creșteau tufe, părea plină în ceață de tot felul de forme și făpturi ciudate.

În sfârșit, după o oră lungă și înfricoșătoare, pe care am petrecut-o în sanie cu revolverul în mână, ni s-au arătat primele lumini din Valea Mărului și foarte curând ne-a primit o căsuță ce aparținea unui austriac¹²⁹, care își luase de curând o nevastă tânără din Silezia prusacă¹³⁰. Prietenul cititor va înțelege bucuria cu care în acest loc pe jumătate sălbatic mi-am salutat compatrioții care mi-au răspuns cu adevărata bunătațe austriacă.

Lângă cuptorul fierbinte m-am simțit în curând ca un nou-născut, cu o ceașcă de ceai fierbinte și cu prăjituri cu unt și fețe germane prietenoase; cu vitejie am vorbit despre lipsurile din ultimele două zile. Dar ceea ce mi-a făcut cel mai bine a

¹²⁵ Peke, sat, com., jud. Galați.

¹²⁶ Djeru, râu, afluent al Siretului.

¹²⁷ Zoll. 1 țol = 2,54 centimetri.

¹²⁸ Denumirea actuală a localității Puceni, Puțeni, sat, com., jud. Galați.

¹²⁹ Deutsch-Oesterreicher, denumire ieșită din uz după cel de-al doilea război mondial.

¹³⁰ Preussisch-Schlesien, regiune aflată astăzi în Polonia.

fost un pat curat, cu lenjerie albă, care îmi fusese pregătit pentru noapte și pe care mi-am putut cu adevărat odihni mădularele obosite și lovite. Trebuia să fi petrecut aproape două zile pe o sanie țărănească tare, în ger, pe un drum cu denivelări și <pe deasupra> o noapte într-un pat românesc într-o cârciumă grecească jalnică, pentru a mă bucura așa cum se cuvine de un pat bun. [...] //

p. 324

Am primit o cafea austriacă excelentă și pâine și totuși iarăși nu am putut plăti nimic, în ciuda tuturor rugămintelor. [...]

În ziua dintre Costi și Valea Mărului făcusem 6,5 mile <germane> sau 48,75 kilometri, iar azi, sâmbătă, 19 februarie <1871> mai aveam dinainte, până la Bârlad, 7 mile sau 52,2 kilometri, pe care trebuia să îi parcurgem până la căderea întunericului, dacă nu mai doream să ne petrecem noaptea cantonați în vreun sat sărac. Aveam impresia că locuri de înnoptat precum cel de la Valea Mărului erau, în România, excepții rare și de aceea nu aveam dispoziția de a mai risca o dată soarta noastră

Vizitiul nostru părea să fi fost foarte convins de adevărul speculațiilor mele, căci astăzi nu și-a mai cruțat caii și doar la urcuș i-a lăsat la pas; azi, de asemenea, nu ne-am oprit pentru prânz. [Describe monotonia călătoriei]. //

p. 325

<În fața noastră> era clădirea noii gări din Bârlad. În curând am văzut turnuri și cupole și către ora cinci am ajuns în orașul frumos construit, unul dintre cele mai curate din România.

Bârlad, așezat pe malul drept al orașului cu același nume, este capitala județului Tutova¹³¹ și numără aproximativ 30 000 de locuitori, care se ocupă cu un comerț destul de însemnat. Orașul este așezat în parte pe pantele dealurilor, în parte în valea Bârladului și este sediul unui tribunal județean, unde lucra fratele tovarășului meu de călătorie. Toată familia locuia într-o singură casă și astfel am cunoscut clasa de mijloc românească la ea acasă.

Erau oameni simpli și modești, dar foarte prietenoși și care m-au primit cu inima deschisă. Această familie era ca de acasă, din patria germană, doar limba era diferită. Aici am reîntâlnit curățenia remarcabilă din casă, ca peste tot în locuințele românești, care era atât de binefăcătoare, căci de obicei intrai acolo cu prejudecăți *contrare*.

În onoarea nou-veniților s-a organizat un ospăț după obiceiuri patriarhale, care consta din următoarele feluri: borș de pește, mămăligă, varză acră gătită, fructe uscate și, în cele din urmă, o delicată friptură de găină cu salată. Ca desert erau mere, nuci, struguri, migdale și stafide.

Dar deoarece eu trebuia să plec mai departe în dimineața următoare, o dimineață de duminică, a trebuit să și rămân peste noapte la acești oameni demni de toată stima, ceea ce am acceptat cu plăcere, căci orașul îmi era necunoscut și aveam nevoie și de sfaturile fostului companion de călătorie, înainte de plecare.

De aici doream să merg cu poșta până la Iași și, deoarece nu doream să mă încred în așa-numita diligență, care mergea doar de două ori pe săptămână, trebuia

¹³¹ *Tutova*. Veche unitate administrativă din România, din perimetrul căruia face parte astăzi județul Vaslui.

p. 326 să merg cu căruța de poștă¹³². Diligența era o cutie ca un omnibuz, pe pene foarte primitive, trasă de șase până la opt cai și cu trei sau patru vizitii, care stau pe șeile cailor, mânăndu-i cu lovituri continue de bici și țipete ascuțite. Amuzantă // nu este de fel o astfel de călătorie, iar pentru oamenii dinăuntru trebuie că drumurile proaste le provoacă mari neplăceri.

Așa-numita căruța de poștă, dimpotrivă, constă vara dintr-o cabină pătrată, mică, așezată pe roți mici, fără pene și cuprinde doar un loc, la nevoie suficient pentru o persoană și un cufăr, în timp ce vizitiul trebuie să se țină în echilibru, fiind pe jumătate pe oiște. Această trăsurică poate fi trasă de doi sau patru cai. Gândiți-vă la o asemenea călătorie prin lungile, calde și prăfuitele câmpii ale României, pe drumuri jalnice și pline de denivelări. Poștalioanele merg numai și numai în galop și vai de nefericitul călător care nu se ține suficient de bine sau nu se leagă, zboară fără milă de pe locul său și ceea ce este și mai rău este că în graba călătoriei absența sa nu se observă de regulă decât la stația următoare, când se întorc, dacă a rămas inconștient pe undeva, să îl ia. De aceea prima regulă la călătoria cu poșta românească este: „dă bacșiș”. Cel care se zgârcește rămâne cu siguranță întins pe drum, cel care dă din plin va fi păzit și ocrotit ca o marfă prețioasă.

p. 327 Iarna și oricând cade zăpada, micuțele căruțe de poștă sunt transformate în sănii și merg cu siguranță mai bine așa decât pe roți. O asemenea sanie de poștă cerusem deja de sâmbătă seara de la stația românească de poștă pentru a merge la Iași; deja duminică la 5 dimineața am pornit la drum către stația de poștă, împreună cu <fostul> meu tovarăș de călătorie. Aici încă dormeau toți și a fost nevoie de primul bacșiș pentru a-i pune pe oameni în mișcare. Astfel că pentru dirigințele poștei¹³³ am lăsat pe masă o monedă de aur de cinci franci și am avut bucuria de a auzi curând rumoare în curte. În ciuda acestui fapt a trebuit să mai aștept două ore până când mi-a fost pusă la dispoziție o căruța de poștă cu cai înhămați. [...]

Fusesem sfătuit la Bârlad să nu mă zgârcesc la bacșiș, căci urma să ajung la Iași înainte de căderea întunericii, iar ultima etapă a poștei trecea prin păduri înalte și dese, care nu erau tocmai sigure de străbătut pe timp de noapte. M-am conformat cu acest sfat și am avut parte de efectele sale deja de la prima bucată de drum.

Iăsasem în urmă, de la Galați până la Bârlad, 15 mile <germane> sau 112,5 kilometri și îmi rămăneau pentru astăzi, pentru călătoria cu poșta, încă 17 mile <germane> sau 127,5 kilometri până la Iași, care trebuiau făcute într-o singură zi. Aceste 17 mile erau împărțite în 9 stații de câte 8 mile, iar de la Vaslui până la Iași în 5 stații de câte 9 mile. Trebuiau deci schimbați caii și vizitiul de opt ori; la fiecare stație caii urmau să fie deshămați.

Drumul de țară, căci șosea nu exista pe atunci între Bârlad și Vaslui, se despărțea de râul Bârlad și continua pe porțiuni pline de zăpadă, golașe, peste care sania de poștă, trasă de doi cai rusești vrednici, alerga ca o săgeată. În curând am ajuns la prima stație de poștă, aflată în mijlocul câmpiei înzăpezite, într-o căsuță singuratică și urâtă, înconjurată de grajduri de lemn asemănătoare unor barăci. În timp ce caii au fost deshămați, am mers la șeful stației de poștă și am dat să mi se

¹³² *Postkaruzza.*

¹³³ *Postmeister.*

ștampileze biletul, ceea ce trebuia să fac la fiecare stație. [Descrie problemele avute cu unul dintre vizitii care a sărit peste stații și s-a oferit să îl ducă până la Iași fără a mai trece pe la celelalte stații de poștă. Rudolf Henke a refuzat, folosindu-se de revolverul său și cerând să fie dus la Vaslui.]

Vaslui era un loc murdar și care promitea puțin, care nu mi-a câștigat o p. 329 simpatie deosebită; eram bucuros că eram iarăși bine și că un alt vizitiu, evident mai bun, continua călătoria spre Iași cu mine.

Am avut în curând parte de întărirea aprecierilor mele, căci nici nu rămăsese bine Vasluiul în spate și alunecam pe șoseaua mărginită de copaci, căci aceasta era gata de aici până la Iași, când sania noastră a rămas blocată într-una din gropile nenumărate care apar pe drumurile făcute de mâna omului și s-a răsturnat; ca urmare, eu însumi, cufărul și, din fericire, și vizitiul au zburat în groapa din șosea acoperită cu zăpadă, în timp ce eu am avut ocazia de a mă minuna de cinstea noului meu vizitiu, căci nu m-a lăsat în urmă, ci a așteptat până când m-am chinuit să mă ridic și să urc iarăși în sanie.

Șoseaua merge cale de patru stații de poștă pe malul Vasluiului, prin păduri și sate frumoase, până la ultima stație de dinainte de Iași, care se găsea în satul destul de mare Poieni¹³⁴ și unde am ajuns după-amiază către ora 3, pe o moină blândă și un soare strălucitor.

Aici s-au deshmătat cail pentru a opta și ultima oară și a trebuit să dau aici biletul meu, căci, în localitatea de destinație, căruța de poștă nu duce pasagerul până la poștă ci până în fața locuinței sale. //

p. 330

De la Poieni începe cea mai frumoasă parte a întregii călătorii dintre Galați și Iași, căci șoseaua descrie un arc de cerc peste apele Bahluiului¹³⁵ și Bârladului, printr-o pădure de foioase frumoasă și apoi coboară în numeroase serpentine de pe înălțimi până în Valea Bahluiului către Iași. Deja era o priveliște surprinzătoare, când am ieșit la lumină din pădurea deasă și am văzut întinzându-se picioarele noastre capitala Moldovei, cu nenumăratele sale turnuri și cupole, minunat luminate de apusul auriu. Pe cât de urât și de murdar este Iașul înăuntru, pe atât de frumoasă este priveliștea orașului de pe înălțimile aproape toate bine împădurite care îl încoronează.

Iașii au cartiere mărginașe foarte întinse, care merg pe partea de sud, pe unde am intrat eu, până la Socola¹³⁶, unde se găsește cel mai mare seminar din principat. Șoseaua trece pe lângă multe parcuri și grădini, precum și pe lângă nenumărate vile și case de țară, și se continuă printr-o stradă pietruită, ce trece prin tot cartierul și este peste măsură de murdară; de pe aceasta, zăpada era deja curățată, ceea ce pentru noi, în sanie, nu era tocmai plăcut.

Era către ora 5 când căruța mea de poștă s-a oprit în fața unui hotel aflat peste drum de impozanta și luminoasa reședință princiară. Așa ajunseseam după o călătorie obositoare de aproape patru zile la Iași. Nu îmi mai simțeam deloc mădularele, așa mă obosise șederea lungă pe priciul de lemn <al saniei>. Ultimul

¹³⁴ *Poeni*, sat, com. Schitu Duca, jud. Iași.

¹³⁵ *Bahlui*.

¹³⁶ *Socola*, astăzi cartier al Iașului.

meu vizitiu și-a îndeșat mulțumit ultimul bacșiș în buzunar – cheltuisem trei ducăți doar pe bacșișuri – și m-am pus pe picioare din plin în hotelul bun și recomandat dinainte, pentru ca apoi, seara, să fac o plimbare cu droșca prin oraș.

În dimineața următoare, luni, 21 februarie <1871>, devreme, la ora 4, am plecat spre gară, mi-am luat cafeaua în sala de așteptare frumoasă, <construită> în stil gotic, iar către ora 5 mi-am început călătoria pe calea ferată de la Iași spre Berlin, pe calea ferată românească recent construită de consorțiul Offenheim¹³⁷.

Ramificația feroviară Iași-Pășcani¹³⁸, care, la acest din urmă oraș se leagă de linia principală Cernăuți¹³⁹ – Roman¹⁴⁰, traversează bazinele râurilor Siret și Prut și are, de la Podul Iloaiei¹⁴¹ și până la Târgu Frumos¹⁴² un ecartament destul de înalt, p. 331 pentru a fi ferită de inundații; după Târgu Frumos însă, coboară până // pe coama șirului de înălțimi, de unde urcă iarăși, iar la Pășcani cotește prin valea Siretului pentru a ajunge la nodul cu lina principală.

La prânz, către ora 12, trenul a oprit la granița românească de la Ițcani¹⁴³, a trecut apoi de primul oraș austriac, Suceava¹⁴⁴, iar după-amiază către ora 4 a ajuns la Cernăuți, frumos așezata capitală a Bucovinei; a trecut apoi podul de peste Prut a cărui prăbușire în urmă cu câțiva ani produsese o impresie atât de tragică. [La Berlin avea să ajungă la 23 februarie 1871, după traversarea Galiției și Poloniei.]

¹³⁷ În 1868 statul român încheia cu consorțiul H. Offenheim, în condiții aproape similare cu concesiunea Strousberg, o nouă concesiune pentru construcția de căi ferate în Moldova, liniile Roman-Ițcani, Pășcani-Iași și Verești-Botoșani, în lungime totală de 224 km. Un an mai târziu, în decembrie 1869, primul tronson, Roman-Ițcani, era dat în circulație; în iunie 1870 a urmat linia Pășcani-Iași, iar în noiembrie 1871 linia Verești-Botoșani.

¹³⁸ *Pășcani*, oraș, jud. Iași.

¹³⁹ *Czernowitz*, astăzi în Ucraina.

¹⁴⁰ *Roman*, oraș, jud. Neamț.

¹⁴¹ *Podu-Iloii*, oraș, jud. Iași.

¹⁴² *Tirgu-Frumos*, oraș, jud. Iași.

¹⁴³ *Ițkani*, astăzi cartier al orașului Suceava.

¹⁴⁴ *Suczawa*. La vremea călătoriei lui Henke, Bucovina și orașul Suceava făceau parte din Imperiul Austro-Ungar.

GABRIEL AUBARET

Nu cunoaștem aproape nimic despre Gabriel Aubaret, cu excepția mențiunii de la începutul însemnărilor de față în care afirmă că este consulul Franței la Ruscuc. De altfel, așa cum precizează tot el în nota de subsol din deschidere, însemnările sunt de fapt un raport trimis Ministerului Afacerilor Străine francez, Direcția consulară și afaceri comerciale și ca atare, fac parte din seria documentelor înaintate de reprezentanții diplomați ai unei țări privind realitățile din locul de temporară rezidență. Raportul a fost întocmit probabil la cererea expresă a superiorilor pe fondul agravării situației din Balcani și încerca să răspundă unor nelămuriri privind situația reală din zonă și să identifice perspectivele pentru comerțul francez la Dunăre și Marea Neagră. Raportul este util pentru informațiile pe care le furnizează referitor la situația Dobrogei și mai ales la componența populației ei înainte de războiul din 1877–1878.

GABRIEL AUBARET

Provincia Dunării¹

p. 147

Limitele provinciei. – Provincia sau vilaietul Dunărea ocupă, în Turcia europeană, o suprafață de 91 624 kilometri pătrați. Această provincie se împarte în șapte subdiviziuni sau sangeacuri. Este mărginită la nord de Dunăre, care este frontiera naturală de la Vidin până la vărsarea în Marea Neagră la Sulina; la est < se învecinează > cu Marea Neagră de la Sulina până la portul Varna; la sud delimitarea nu este atât de clar trasată: întâi este culmea marilor Balcani (Hemus), care plecând de la capul Emine² separă provincia Dunării de cea a Adrianopolului; apoi puțin la vest este sangeacul Sofiei, care, aflat la sud de Hemus, are ca limite masive muntoase cum este Kurbetska Planina, ce face parte din lanțul Rodopi, iar la vest, principatul Serbia și partea extremă a Bosniei din jurul Novi Bazar.

Împărțirea sangeacurilor. – Cele șapte sangeacuri care compun provincia Dunărea, plecând de la Marea Neagră și îndreptându-ne spre Serbia, sunt: Tulcea, Varna, Ruscuc, Târnovo, Sofia, Vidin și Niș. Fiecare din aceste sangeacuri,

¹ Traducere după G. Aubaret, *Province de Danube*, în „Bulletin de la Société de Géographie”, sixième série, tom XII, juillet/décembre, Paris, année 1876.

² *Eminek*, promontoriu aflat pe coasta Mării Negre, 75 km sud de Varna.

denumit după numele orașului de reședință, se află sub autoritatea unui guvernator sau mutesarif. Rusciucul fiind reședința guvernatorului general sau vali, nu are mutesarif.

p. 148 Aceste sangeacuri se împart la rândul lor în districte (cazale³) având în frunte un caimacam numit de administrație. În sfârșit cazalele sunt alcătuite din reședințele districtelor (nahias) și sate unde autoritatea este în // mâinile celor vechi, aleși de concetățenii lor de pe o listă care probabil a obținut acordul guvernatorului.

*Sangeacul Tulcea*⁴ – Sangeacul Tulcea, aflat la extremitatea orientală a vilaietului, este mărginit la est de Marea Neagră până la portul Constanța⁵, care face parte din el; la nord și la vest se întinde până la Dunăre, care ajungea la Cernavodă⁶, cotea brusc spre nord până la Galați și de acolo făcea un nou unghi pentru a se arunca la est în Marea Neagră. La sud sangeacul Tulcea este mărginit de calea ferată care ducea de la Cernavodă la Constanța urmând traseul anticului val al lui Traian.

Acest sangeac, a cărui reședință este orașul Tulcea, pe Dunăre, este împărțit în șapte cazale: Sulina, Babadag⁷, Măcin⁸, Constanța, Hârșova⁹, Medgidia¹⁰ și Tulcea.

Cazaua Sulina. – Cazaua Sulina, a cărei reședință este micul oraș cu același nume, este situată la gura Dunării. Este formată numai din unsprezece sate, locuite în mare parte de creștini emigranți din Rusia sau din principatele danubiene. În total numără zece case musulmane și 585 case nemusulmane. Locuitorii se ocupă în general cu pescuitul. Gura Sulinei, întreținută prin grija Comisiei dunărene¹ este singura practicabilă pentru comerț. Tranzitul navelor a dat o oarecare importanță portului Sulina, care are 1 200 locuitori, aproape toți europeni.

p. 149 *Cazaua Babadag*. – Cazaua Babdag este situată în centrul Dobrogei și se limitează la mlaștini vaste care ajung la Marea Neagră. Satele care alcătuiesc această caza, în număr de 57, sunt răspândite în pădurea Babadag. Musulmanii domină în caza. Numără 3 099 de case musulmane față de 2 622 case nemusulmane. Primii sunt, mai ales, tătari veniți din Crimeea după război¹², care au contribuit în mare măsură la desecarea și la cultivarea câmpurilor // până atunci necultivate în Dobrogea. Teritoriul acestei cazale este bogat în esențe lemnoase, ~~fiute care se disting stejarul, teiul, ulmul, cornul~~. Pădurile aparțin statului. Micul oraș Babadag, reședința cazalei, are 7 300 locuitori, dintre care două treimi musulmani.

³ *Cazas*.

⁴ *Toultcha*.

⁵ *Kustendjé*.

⁶ *Thernavoda*.

⁷ *Babadagh*.

⁸ *Matchin*.

⁹ *Hirsova*.

¹⁰ *Medjidié*.

¹¹ Comisia Europeană a Dunării, creată în 1856 prin deciziile luate de marile puteri la Congresul de pace de la Paris ce punea capăt războiului Crimeii, avea, între altele, menirea de a fluidiza navigația în sectorul maritim al Dunării, adică între Sulina și Brăila, pentru a permite accesul navelor de mare tonaj. În acest sens a fost corectat parcursul brațului Sulina prin scurtarea lui și s-au executat lucrări de dragare și curățare a canalelor, costul lor fiind acoperit prin taxe.

¹² Referire la războiul Crimeii (1853–1856).

Cazaua Constanța. – Cazaua Constanța este situată în sudul sangeacului Tulcea, la Marea Neagră și are drept reședință portul de la mare cu același nume. Acest port este, cum am spus deja, legat de Dunăre prin calea ferată ce duce la Cernavodă. Grație acestei comunicări, cerealele ce provin din bazinul inferior al Dunării și din Valahia se scurg spre acest port, de creație recentă, al cărui trafic a devenit foarte important pentru a merita să fie vizitat regulat de companii de nave care frecventează Marea Neagră. Orașul Constanța are 5 000 de suflete, marea majoritate musulmane. Drumul de 87 de kilometri, care leagă Constanța de Babadag prin traversarea câmpiei Dobrogei, este în construcție de peste zece ani, fără a se ști când va fi terminat.

În această caza sunt 33 de sate unde musulmanii sunt în mare majoritate, pentru că au 4 445 case față de numai 62 nemusulmane.

Cazaua Măcin. – Cazaua Măcin este situată în partea dreaptă a Dunării, în fața orașului românesc Brăila¹³. Are 25 de sate. Musulmanii au 1 230 de case și nemusulmanii 2 001. Teritoriul acestui district este în parte acoperit de păduri unde se găsesc aceleași esențe <lemnoase> ca în Babadag. Micul oraș Măcin, reședința cazalei, este populat de 5 000 de locuitori, dintre care jumătate nemusulmani. Căile de comunicație lasă de dorit, căci cele două rute care leagă Măcinul de Babadag și de Jolbachi¹⁴ sunt în stare proastă și inundate.

Cazaua Medgidia. – Cazaua Medgidia se mărginește la vest // cu cea a p. 150 Constanței. Micul oraș Medgidia, care este reședința, este fondat după războiul Crimeii¹⁵, sub regimul sultanului Abdul Medjid¹⁶. Numără 3 200 de suflete și este locuit în exclusivitate de emigranți tătari, al căror cartier general și este într-un fel. Acest oraș este așezat nu departe de Dunăre, pe linia ferată care leagă fluviul de Constanța; 55 de sate sunt aproape toate alcătuite din tătari musulmani. Numără 4 342 case musulmane și 431 nemusulmane.

Cazaua Hârșova. – Cazaua Hârșova este situată la nord de precedenta, pe malul drept al Dunării. Reședința cazalei este o schelă unde se opresc vapoarele ce navighează pe fluviu. Acest mic oraș Hârșova are 2 000 de suflete. Mai mult de jumătate dintre locuitori sunt musulmani. Sunt 38 de sate în această caza, care conțin 2 653 de case musulmane și 963 nemusulmane.

Cazaua Tulcea. – Cazaua Tulcea este situată în jurul orașului cu același nume, la intersecția a două brațe ce formează Delta Dunării, vârsându-se în mare prin gurile Sulina și Sfântu Gheorghe¹⁷. Portul Tulcea este unul dintre <porturile> cele mai importante ale Dunării. Este vizitat regulat în sezonul frumos de <nave>

¹³ Braïla.

¹⁴ Localitate neidentificată.

¹⁵ Înainte de războiul Crimeii localitatea exista ca târg de cereale și purta numele de Karasu. Medgidia modernă a fost construită după 1856, când a primit numele sultanului Abdul Medjid, din ordinul căruia au fost construite aici o moschee și o baie turcească.

¹⁶ Abdul-Medjid (1823–1861), al XXXI-lea sultan otoman (1839–1861), cunoscut susținător și promotor al reformelor liberale numite *Tanzimat* (inițiate de tatăl său, sultanul Mahmud al II-lea), ce au deschis drumul modernizării Turciei și au favorizat mișcări naționale și de eliberare ale popoarelor din teritoriile otomane.

¹⁷ Saint Geoges.

ale companiilor de navigație Messageries maritimes¹⁸ și a Lloyd-ul austriac¹⁹, în general de <de nave> otomane, ruse și engleze. Comerțul său nu este lipsit de importanță.

Orașul Tulcea, mai mult european decât turcesc, este o adunătură de rase și secte diverse. Numără de la 10<000> la 12 000 de locuitori. Se vorbesc douăzeci de dialecte diverse. Pot fi văzuți musulmani turci, tătari, nogai, cerchezi, persani, albanezi, curzi, musulmani bosniaci și musulmani țigani. Dintre creștini, care sunt majoritatea, rasele sunt încă mai diverse; aceștia sunt: greci, bulgari, greco-bulgari, p. 151 moldo-valahi, albanezi creștini, armeni // catolici și schismatici, europeni, unguri, sârbi, muntenegreni, cazaci și, mai ales, ruși aparținând diverselor secte ale rascolnicilor²⁰. În ultimul timp populația cazalei a crescut prin noua emigrare a valahilor și a vechilor coloniști germani din Basarabia, fugiți de noua lege militară promulgată de Rusia.

Două drumuri pun Tulcea în legătură cu Babadag, pe de-o parte, ce traversează Dobrogea, și cu Măcin, pe de altă parte, în fața Brăilei. Primul din aceste drumuri, cu o lungime de 36 de kilometri, este în stare bună. Al doilea, de 68 de kilometri, este în construcție. Districtul Tulcea are 27 de sate, cu 1 050 de case musulmane și 4 610 nemusulmane. Două treimi din aceste sate sunt alcătuite în exclusivitate din vechi alsacieni catolici care au un mare atașament față de Franța.

Rezumat. – În rezumat sangeacul Tulcea, a cărui suprafață măsoară 11 856 kilometri pătrați, are o populație care se poate ridica la 200 000 de suflete, ceea ce ne dă 16–17 locuitori pe kilometru pătrat. Dar, cât de mică pare această proporție, ea este enormă dacă se compară stadiul actual al acestui sangeac cu ceea ce era doar cu douăzeci de ani <în urmă>, atunci când Dobrogea nu era decât un vast și mocirlos deșert, unde cu greu îndrăzneai să te aventurezi din cauza vaporilor pestilențiali ce îngreunau atmosfera.

¹⁸ „Compagnie des messageries maritimes”, companie franceză de navigație, care a funcționat între 1851–1977. După această ultimă dată a fuzionat cu Compagne générale transatlantique (CGT) pentru a forma Compagne générale maritime (CGM).

¹⁹ Companie austriacă de navigație, înființată în 1833 cu sediul la Trieste.

²⁰ Rascolnicii sau staroverii (vechi-credincioși) s-au separat de biserica ortodoxă rusă în 1666, ca protest împotriva reformelor introduse de Patriarhul Nikon al Moscovei între anii 1652–1666. Vechi-credincioșii recunoșteau practici liturgice pe care biserica ortodoxă rusă le folosea înainte de reforme.

Călătoria prin spațiul românesc a lui M. A. Aristide are loc în vara anului 1876, pe fondul unui context internațional foarte încordat în sud-estul european. Grec la origine, dar având cetățenie rusă, cu un nivel de educație superior, probabil profesor de liceu sau ofițer cu grad superior în armata rusă, M. A. Aristide a plecat în călătorie mănât de dorința de a-și cunoaște rudele din Efes și Smirna. După ce traversează Bucovina, aflată sub stăpânire austriacă, călătorul rus intră pe teritoriul românesc prin punctul de graniță de la Suceava – Burdujeni, îndreptându-se spre Iași. După o scurtă ședere în orașul de pe Bahlui, Aristide pleacă spre Huși, nu înainte de a trece pe la mormintele părinților săi pentru a se reculege. În drumul său, capitala României a constituit un punct de atracție și un loc ce trebuia vizitat. După câteva zile petrecute la București, prilej de a face o succintă, dar interesantă, descriere a vieții cotidiene din capitală în epoca premergătoare războiului pentru independența națională, Aristide s-a îndreptat spre Galați unde, în prima decadă a lunii iulie 1876, avea să se imbarce pe unul din vasele companiei franceze „Messageries maritimes” cu destinația Constantinopol.

Insemnările de călătorie din vara lui 1876 ale lui M. Aristide sunt interesante prin observațiile privind realitățile din societatea românească în preajma izbucnirii conflictului ruso-otoman. De altfel, autorul nu vizita pentru prima dată teritoriul locuit de români, el mai fusese în Moldova, potrivit propriei mărturisiri, cu două decenii în urmă, mama sa fiind moldoveancă dintr-un sat de pe malul Prutului din apropiere de Huși. Această legătură cu românii explică probabil și atitudinea sa, de cele mai multe ori, binevoitoare față de români dar și interesul față de unele evenimente, ca de pildă, spectacolul de teatru de la București în beneficiul lui Matei Millo, a cărui desfășurare o descrie cu lux de amănunte.

<M.A. ARISTIDE>

PE DRUM DREPT ȘI PE OCOLITE

**Fragment din amintirile despre călătoria din vara anului 1876 prin România,
Serbia și Turcia¹**

I

Scopul <călătoriei> și traseul. Plecarea. Trecerea peste Nistru. Hotin. Noua Suliță. Granița. Hotelul austriac. Moșierul basarabean. Șoseaua. Cernăuți. Curățenia și ordinea. Nebunul. Trupele. Joc de popice. Procesiunea de Sfântul Petru. Până la Suceava. În Iași. Stăpânul și grecul. Consulatul. Husarul – răzbnător al cinstei naționale. Voluntarul.

p. 533

Pentru a înțelege scopul și direcția călătoriei mele, trebuie să spun câteva cuvinte în scop de introducere.

¹ Traducere după <M. A. Aristide>, *Priamam putei i okoliței Otrávok iz vospominanj o putešestvii v letnee vremia 1876 goda po Rumânij, Serbii i Turčii*, în „Russkii Vestnik”, 1880, nr. 8, p. 533 și următoarele.

În ceea ce mă privește m-am născut, mi-am făcut studiile și lucrez încă în Rusia, dar tatăl meu s-a născut în Creta, iar mama a murit și a fost înmormântată în acea parte a Basarabiei care acum ține de România. Nu mi-am văzut niciodată rudele din partea tatălui, știu doar că unii dintre ei locuiau în insula Creta, iar alții în Efes². În ultima vreme însă între noi s-a înfiripat o corespondență cât se poate de activă, așa încât m-am decis să-i vizitez și să-i cunosc personal. În acest scop trebuia să trec prin România, să vizitez și să mă închin la mormântul mamei mele în acel loc unde, ca elev petrecusem cele mai minunate vacanțe. Planul călătoriei

p. 534 mele // l-am conceput în așa fel încât ca, trecând prin Austria, să ajung în România, iar apoi în Turcia și Grecia pentru ca, îmbinând utilul cu frumosul pe de o parte să-mi vizitez rudele, iar pe de alta să cunosc cele mai mari orașe ale acestor țări. Concediul pentru perioada vacanței mi-a fost aprobat, iar eu așteptam cu nerăbdare ziua când puteam să plec. Însă cu cât se apropia mai mult această zi, cu atât devenea mai periculoasă încercarea mea, iar prietenii mă sfătuiau permanent să amân efectuarea ei pentru vremuri mai favorabile. De aceea, din dorința de a nu renunța și a amâna <plecarea>, în prima zi liberă, care s-a nimerit să fie cea de 26 iunie, am plecat din Camenița³, răspunzând la avertismentele prietenilor că, cu cât sunt mai mari primejdiile călătoriei, cu atât mai mari sunt și satisfacțiile. În ceea ce mă privește m-am hotărât să duc până la capăt această inițiativă, dar cu toate precauțiile posibile.

Precauțiile pe care le aveam în vedere constau în faptul că urma să încep drumul cu Austria (aceasta fiind o țară mai civilizată), apoi urma să trec prin România. În pofida armatei sale de cincizeci de mii de soldați <pe hârtie>, bine înarmați, aceasta era o țară relativ liniștită. După aceea ar fi trebuit să mă îndrept către Efes și Creta, fără a pierde din vedere golful Pireu. Această variantă avea în vedere faptul că în cazul în care nu ajungeam la Creta și la Efes, atunci ocoleam Peloponezul și ajungeam la Triest, unde aveam să decid nu ceea ce voiam, ci ceea ce puteam să fac. Pe lângă aceasta m-am decis să nu redactez vreo scrisoare sau vreo însemnare în nici o situație sau să am vreun rol activ, ci să fiu un spectator pasiv. Cu aceste hotărâri luate, am trecut Nistrul la Ivanet⁴, bucurându-mă la vederea Hotinului și beneficiind de urările de drum bun ale unor tovarăși de negustorie.

– Să nu te ucidă cumva turcii! – mi-au spus ei la despărțire.

– Nu mă voi face de rușine! – am răspuns eu, arătând spre frânghia luată cu mine din obișnuință.

Dacă în ilustrate și cărțile poștale tipărite Hotinul arăta destul de frumos, după ce l-am vizitat mi-am schimbat părerea. Aceasta pentru că birja turcească cu care a trebuit să merg mi-a zgâlțâit toate coastele și m-a obligat să țin dinții strânși pentru a nu-mi mușca limba. Dar chinurile acestea s-au încheiat destul de repede.

p. 535 iar noi am ajuns în partea nouă a orașului // construită destul de bine și înfrumusețată nu de mult de un bulevard cu multe grădini, aflate împrejurul bisericii municipale.

² Efesî, oraș în Turcia, în peninsula Asia Mică.

³ Kamenietz – Podolsk, azi oraș în Ucraina.

⁴ Ivanik, azi localitate în Transnistria.

Am înnoptat într-unul din cele mai bune, dar foarte inconfortabile hoteluri din oraș, iar în ziua următoare am plecat mai departe și la prânz am ajuns la Noua Suliță⁵. La podul unde se afla punctul de trecere a graniței am fost înconjurat de un grup de evrei care își ofereau serviciile. Ei mi-au indicat un soldat austriac, de care spuneau ei, depinde totul. Eu i-am înmănat acestuia pașaportul meu, dar nu l-a acceptat, întrucât pe el nu se găsea apostila consulului austriac. În zadar i-am explicat eu că în orașul meu nu se găsește un asemenea consul; el a rămas neclintit și nu mi-a permis să trec granița. Peretele – mă gândeam eu – nu poți să-l treci, dar nici înapoi nu voiam să mă întorc. Din fericire, așa cum mi se întâmplă adesea, unul dintre evrei m-a abordat și mi-a sugerat să-i dau un gulden soldatului națiunii civilizate.

– Dar oare nu se supără? – am întrebat eu.

– Ai, ai ! Va fi chiar bucuros; cum să se supere!

Drept urmare, m-am dus a doua oară la același soldat, cu pașaportul și cu un gulden. El a luat guldenul, a făcut o mutră destul de acră ca și cum ar fi fost nemulțumit că l-am ispitit <cu bani>, dar până la urmă mi-a permis să trec.

Evreii, observând dibăcia mea, s-au decis să se adăpostească sub pălăria mea <financiară> și să mă ispitească cât vor putea.

– Nu trebuie să vă duceți singur la postul vamal – mi-a spus sentențios unul dintre ei – căci aici este un alt soldat căruia trebuie să-i dați de asemenea un gulden, iar el va duce pașaportul dvs. pentru semnat la cancelarie.

Deja mă hotărâsem să mă despart și de celălalt gulden, dar la al doilea soldat mai era de așteptat, iar hanul aflat în apropiere mă atrăgea, deoarece nu pusese nimic în gură de dimineață. Foamea îmi dădu curaj, am riscat și am intrat în cancelarie, fără să mai dau nici o atenție gesturilor disperate ale binevoitorilor mei evrei. M-a mirat doar faptul că trebuia să trec și pe aici, dar după aceea am aflat și faptul că și această etapă este necesară și își are rostul ei, în traducere literară *stampila*, lucru care în Austria este foarte important.

Plecând de la biroul vămii, mi-am îndreptat pașii către hotel, unde am luat prânzul, un prânz simplu care mi s-a părut însă foarte gustos. Totul ar fi fost foarte bine dacă nu ar fi apărut patronul evreu // al restaurantului. Acesta mi-a reproșat că nu am respectat poruncile lui Moise privind folosirea utilităților sălii de mese. Au apărut apoi vizitii și a avut loc o târguială penibilă care a ajuns până la suma de doi guldeni. Din fericire, un moșier basarabean, aflat și el în hotel, s-a dovedit îndatoritor și mi-a oferit un loc în trăsura pe care o închiriasse. Drumul până la Cernăuți este curat nemțesc: vei fi încercat de cele mai diferite și variate sentimente, căci la început ești cuprins de teamă, dar apoi lipsa oricăror pericole îți dă o plăcută stare de satisfacție. Pe tot parcursul șoselei totul este curat și îngrijit și până și cele mai mici cotloane sunt împrejmuite de garduri de nuiele. Pe drum am întâlnit țărani care ne-au propus să cumpărăm vișine, însă neapărat cântărite și nu cu toptanul; precizia și corectitudinea germană au pătruns și aici.

Am încercat să aflu de ce naționalitate sunt, însă aceasta s-a dovedit greu de aflat întrucât ei vorbeau cu aceeași ușurință și limba rusă și limba română. După

⁵ Oraș și raion în Ucraina, la 28 km sud-est de Cernăuți.

cum se putea vedea, trăiau destul de îndestulați, bunăstarea <lor> era evidentă, iar aproape fiecare casă era înconjurată de câte o grădină sau de o livadă de pomi <fructiferi>.

Pe înserat, am văzut în cele din urmă Cernăuții, ce au o așezare foarte pitorească. Acest oraș servește ca reședință guvernatorului și episcopului cultului pravoslavnic⁶. Înainte acesta din urmă își avea sediul în orașul Rădăuți⁷. În afară de aceasta, aici se mai găsesc principalele instituții publice din Bucovina, un seminar acreditat de învățământ teologic ortodox, un liceu și școala reală.

La podul de peste Prut se aflau stâlpi cu inscripția: *Încet*⁸ și această regulă se respecta cu asprime, altfel te pândea amenda. La hotelul la care am poposit era aceeași curățenie, aceeași ordine, același spirit de disciplină, în schimb numărul ferestrelor care dădeau spre stradă era mic. Din această cauză nici prețul <camerei> nu a fost prea scump.

Se făcuse deja întuneric, dar m-am hotărât să mă plimb puțin prin oraș și am intrat într-o cafenea modestă și am cerut ceai, dacă cumva au. Mi s-a adus imediat, dar m-am mirat foarte mult când, după ce l-am încercat, am fost dezamăgit. Aici numeau ceai un punch curat și veritabil, altă explicație nu putea să fie. Întrucât proverbul spune că nu e înțelept să te amesteci în problemele administrației într-o mănăstire străină, m-am străduit să-i beau cu satisfacție. La fel am procedat cu micile căni de vodcă⁹ în România, ca și cu duzinile de ceșcuțe de cafea turcească în orașele din Turcia și din Grecia.

p. 537 În ziua următoare era sărbătoarea sfinților apostoli Petru și Pavel¹⁰. Am intrat în două biserici ortodoxe; erau foarte impunătoare dar puțină lume asista <la slujbă>. // De altfel, printre ortodocși nimeni nu-i egalează pe ruși în evlavia față de credință. În jurul pereților se aflau bănci pentru ca să se poată așeza credincioșii; în partea stângă amvonul, asemenea așezămintelor catolice, pentru predică și citirea Evangheliei, iar în rest totul era ca și la noi. În ambele biserici slujba se oficia în limba română, iar într-una dintre ele se aflau și studenții de la Teologie, ce purtau costume asemenea călugărilor. Bisericile erau situate în centrul orașului și ar fi trebuit să fie dintre cele mai impunătoare, însă nu am remarcat la ele vreo distincție specială în ceea ce privește gustul sau bogăția.

M-am dus să mă plimb prin oraș și am remarcat curățenia și ordinea germană. Plimbarea a fost plăcută datorită trotuarelor foarte bune. Prin oraș treceau și mici grupe de ostași, fiecare dintre ele cu un subofițer în frunte – învățau desigur să se plimbe, prin oraș, în chip disciplinat. Trupa era curată, iar soldații, deși ușor transpirați, aveau uniforme de bună calitate. Tot aici am întâlnit însă și un caz ciudat: un soldat care fusese reformat, deoarece cred eu, deficiențele sale mintale îl făceau inapt pentru activitățile militare. Bărbatul era îmbrăcat cu un vechi mundur soldătesc, căruia însă, în zona pieptului, îi lipseau nasturii, de pantofii săi ruși erau

⁶ Autorul referă la cultul ortodox.

⁷ *Radovtah*, oraș. jud. Suceava.

⁸ *Langsam*.

⁹ De fapt este vorba de țuică, Aristide folosind echivalentul rus al acestei băuturi alcoolice.

¹⁰ Se celebrează în fiecare an în ziua de 29 a lunii iunie, potrivit calendarului bisericesc ortodox.

agățați niște pinteni, iar la șold purta o sabie mare de lemn. Am ajuns în apropierea unei grădinuțe, de unde răzbătea zgomotul bilelor de popice. Am intrat și am cerut o cană de bere într-o exprimare general europeană, după care am întrebat dacă știe cineva să vorbească în rusă sau în română. Mi-au arătat pe un tânăr, căruia i-am spus și dorința mea de a juca popice. A apărut și paznicul, însă nu a acceptat să joace decât pe bani. Am început să jucăm. Bucovineanul s-a luptat aproape două ore, dar n-a câștigat de la mine decât doi creițari. Atunci a devenit mai viclean și a început să pună pariuri cu alte persoane.

N-am avut suficientă minte și am participat și eu; drept urmare am pierdut și nemții au câștigat de la mine doi guldeni. Morala acestei întâmplări este: să nu te pui cu nemții la acest joc. M-am gândit să cumpăr de aici, pentru soție, o rochie oarecare, având în vedere că această marfă este ieftină la Cernăuți, dar negustorii evrei îi recunosc de îndată pe străini și le cer un preț de trei ori mai scump. În aceeași zi, după ce am mâncat de prânz, întorcându-mă la hotel am văzut în piață o mulțime de lume. Am întrebat un bărbat care este motivul acestei adunări.

– „Ai uitat cumva”, mi-a răspuns el în limba română, „că astăzi este sărbătoarea Sfântului Petru, de aceea pelerinajul Sfântului trebuie condus în oraș cu muzică”. Într-adevăr, nu a trecut nici o jumătate de oră că s-a auzit muzica și procesiunea a început pe străzi, alcătuită dintr-un mare număr de oameni de toate categoriile (majoritatea însă oameni simpli) care se îndreptau spre târgul de Sfântul Petru. //

p. 538

În piață se afla, spre amintire, un monument care celebra stăpânirea Austriei asupra Bucovinei, dar mă gândeam ce motive ar fi avut locuitorii să se bucure de o asemenea stăpânire, deoarece atunci când s-au aflat sub autoritatea României natale ei au beneficiat, sute de ani, de bunăstare și bună rânduială. De aceea și acum, românii din Principat își amintesc cu amărăciune de pierderea acestei provincii, iar în manualele școlare se acordă mult spațiu descrierii morții lui Grigore Ghica¹¹, care a protestat energic împotriva acestei anexiuni. Însă aceasta apare doar în cărți și în jurnale, în schimb populația își apără naționalitatea, chiar dacă în alte împrejurări o aderare la <politica> austriacă i-ar face traiul mai comod.

Am intrat de asemenea în câteva librării, dar am fost foarte mirat să constat că nu am găsit deloc cărți în limba rusă sau în română; aici toate <cărțile> sunt fie germane, fie poloneze.

Oare cum se face că aceste două națiuni care rezidă aici <românii și rușii> și care sunt mult mai însemnate în privința numărului, sunt așa de puțin reprezentate în propaganda națională ? Este evident că spre aceasta se tinde, de aceea trebuie <din partea lor> mai multă preocupare și atenție.

¹¹ Grigore Alexandru Ghica al III-lea, domn al Moldovei în două rânduri: 18 martie 1764 – 23 ianuarie 1767 și septembrie 1774–1 octombrie 1777 și al Munteniei: 17 octombrie 1768–5 noiembrie 1769. În urma înțelegerii secrete dintre Rusia și Imperiul habsburgic, Imperiul Otoman, înfrânt în urma conflictului cu cele două, este constrâns să cedeze Bucovina Austriei, ceea ce a dus la proteste din partea domnului Moldovei și a multor boieri. În urma acestui demers, Austria a cerut turcilor să-l înlăture. Aceștia au trimis un capugiu la curtea lui Grigore Ghica III care l-a ucis la 1 septembrie 1777. Averea i-a fost confiscată.

Aș fi stat mai mult aici, dar trebuia totuși să mă grăbesc, pentru a respecta cu exactitate traseul prevăzut inițial și, de aceea, pe 30 iunie <1876> m-am dus la gară și mi-am cumpărat un bilet spre Suceava. Ca vecini de compartiment am avut o familie de foști profesori de limba franceză care se aflau acum la pensie și se ocupau cu treburile casnice <gospodărești>. Am stat la discuții cu ei și mi-au propus ca, în cazul în care mă opresc la Suceava să mă recomand fiului lor. Eu nu m-am oprit însă la Suceava, căci vederea pe care am avut-o din gară asupra orașului mi s-a părut total neatrăgătoare și ca atare nu m-am folosit de amabila propunere a vecinilor mei <de compartiment>. Totuși, din această cauză am fost lipsit de satisfacția de a vedea ruinele vechii cetăți construite, potrivit tradiției, de către <vechii> daci¹², precum și vechea biserică a Sfântului Ioan, unde se află, printre altele, mormântul lui Alexandru cel Bun¹³. Acest <domnitor> a făcut multe pentru ortodoxie așa încât guvernul român a decis să întrețină această biserică pe cheltuială proprie.

În gara din Suceava funcționarul vamal mi-a cerut o declarație verbală că nu aveam nimic nepermis în bagaje și mi-a dat voie să trec. Tot aici am fost frapat la vederea câtorva bărbați, a căror ținută întrunea în sine un amestec de sărăcie cu ceva militar. Pe cap purtau o șapcă de oaie (*cușma* sau *căciula*) având <câțiva bumbi încastrați>, erau îmbrăcați în niște manșete vechi, la brâu aveau o săbic, iar în picioare erau încălțați cu opinci. Eu // am întrebat cine sunt acești oameni și mi s-a răspuns că sunt *dorobanții*, adică garda națională românească care, până în acel moment avea și obligația păzirii frontierei. Odată cu trecerea în România și societatea și orânduielile mi s-au părut total schimbate. O doamnă, de pildă, nu voia cu nici un preț să stea la locul ei și a trecut, fără nici o ceremonie, peste capetele pasagerilor. Un bărbat și-a văzut prietenul pe câmp și cu greu a fost reținut să nu sară din vagon.

– „Asemenea glume cu săritul pe fereastră nu sunt recomandabile, domnilor”
– a comentat controlorul de bilete – „ce v-ați fi făcut fără mine?”

– „În mod sigur, ne-am fi descurcat și fără tine!” – a răspuns cu șiretenie unul din numeroșii fii ai lui Israel.

Trenul și-a accelerat viteza, iar conductorul s-a temut să treacă în celălalt vagon, de aceea multe bilete nici nu au fost controlate sau vizate. În drumul spre Iași trenul a trecut pe lângă Târgu Frumos¹⁴. Deși este numită așa, localitatea este mai puțin cunoscută, aflându-se astăzi în aceeași situație cu unele din orașele periferice ale Moldovei, precum Pașcani¹⁵ și Podul¹⁶ <Iloaiei>. Pe același drum dar în sens invers, a avut loc și plecarea în exil a principelui Cuza, care are încă în Principate, și mai ales în Moldova, un mare număr de susținători.

În gara din Iași am ajuns în timpul nopții, iar birjarul pe care l-am luat m-a dus prin niște ulițe foarte întortocheate, la hotelul „Rossia”. Proprietarul acestuia,

¹² Fals.

¹³ *Aleksandru Dobrâi*, domnitor al Moldovei (1400–1432).

¹⁴ *Tirgu Frumos*, oraș, jud. Iași.

¹⁵ *Pașcani*, oraș, jud. Iași.

¹⁶ *Podul*, oraș, jud. Iași.

un grec, cumpărase un local pe partea străzii opusă consulatului rus și lipise pe pereți afișe și reclame în limba rusă, pentru a-i atrage pe călătorii veniți din Rusia. Această tactică nu i-a adus, se pare, prea multe avantaje, pentru că, pe de o parte, în ultima vreme Iașii sunt rar vizitați de călători de la noi și în al doilea rând, fiindcă în afara afișelor plasate pe pereți, nimeni nu vorbea acolo limba rusă. Nu numai stăpânul dar nici servitorii nu cunoșteau măcar un cuvânt în rusește.

Atunci când vorbea românește kir Iani se abținea, dar se însuflețea brusc când prietenii îl numeau „patriot” și atunci vorbea cu ei în grecește. Contrazicându-se permanent, el se plânse de amestecul permanent al consulatului și mă sfătui, pentru mai multă siguranță, să-mi depun acolo pașaportul. În ziua următoare, înarmat cu toate actele necesare m-am dus acolo, dar bătrânul funcționar mi-a spus că nu era nici o problemă, în schimb m-a sfătuit și mi-a recomandat să mă întorc mai bine acasă. Eu i-am răspuns că mă duc să-mi revăd rudele, // că nu am nici un fel de scopuri politice, drept care nu văd nici un pericol în călătoria mea. p. 540

– „Aici toți vorbesc” – a remarcat el. „Ei, dar dacă v-ați hotărât așa de ferm, atunci în caz extrem când veți merge mai departe trebuie să vă ascundeți ținuta dvs. cazonă. Turcii nu o iubesc câtuși de puțin. Kir Iani mi-a explicat apoi că, în fiecare rus care trece, turcii văd un voluntar.

Iași¹⁷, prin care am trecut, este total diferit de Cernăuți: este un oraș mare, dar importanța sa a scăzut după unirea Principatelor. Multe din străzile sale sunt înguste, mai toate sunt murdare, iar alături de locuințe impunătoare poți întâlni cocioabe pe jumătate dărâmate. Totuși, am constatat cu satisfacție că, seara poți respira un aer mult mai curat într-una din multele grădini <de vară> care se află în centrul orașului. De altfel seara m-am îndreptat către una dintre acestea. La intrarea în grădină, birjarii ruși (lipoveni) purtau o conversație politică, din care am reușit să aud doar atât:

– „Și cu toate acestea poporul Domnului moare în zadar ! Până când nu sosește <aici> fratele nostru rus, nimic din toate acestea nu se va putea înfăptui!”

În grădina publică era multă lume, majoritatea militari. Deoarece sosisem târziu nu am reușit să găsesc un loc aproape de scenă, iar locurile din față fuseseră ocupate demult. În acest moment în grădină a intrat un husar de statură înaltă și tot publicul <s-a agitat>, în special militarii. El s-a dus relaxat către primele rânduri, întinzându-se după pofta inimii pe două scaune. Mai târziu am aflat că acesta era un moșier bogat, care slujise la husari și administrase 25 de lovituri de bici unuia din numeroșii nemți care se aflau în armata română. Acești nemți se țineau foarte mândri și aroganți în fața românilor și îi jigneau pe aceștia spunând că nimeni nu poate să le facă nimic, deoarece ei, germanii, sunt o forță. În rândul celor nemulțumiți s-a aflat și acest husar care, datorită averii sale nu depindea în chip nemijlocit de slujbă și a apărut deci ca un răzbunător al cinstei naționale. De aceea, invitând la el pe cel mai aprig dintre nemți, i-a efectuat mai sus amintita operație, după care fapt a ajuns eroul zilei. Trupa <artistică> compusă din câteva persoane, a interpretat două piese și câteva cântece din bogatul repertoriu românesc. În pauze

¹⁷ *Iassi.*

cânta o fanfară militară destul de bună, iar o frumușică locală, destul de apetisantă, se plimba printre rânduri, oferind, cu multă amabilitate bărbaților, bomboane.
p. 541 Puțini cumpărau, dar majoritatea zâmbeau. //

Întorcându-mă la hotel, l-am găsit pe kir Iani într-o situație dificilă. Sosise un turist rus – acesta nu știa nici un cuvânt nici în română, nici în greacă, iar stăpânul și sluga nu știau nici un cuvânt în limba rusă. Acesta făcuse cunoștință cu localnicii, iar eu i-am servit drept translator. Am dorit să am cu el o convorbire mai lungă, însă el mi-a răspuns că este foarte obosit și vrea să se culce. Din registrul, în care în mod obișnuit pentru informarea poliției, călătorii își trec numele și prenumele și pe care kir Iani mi l-a dat să-l consult, am aflat că acesta este „Goldstein – locuitor al Moscovei”. Eu l-am luat drept agent al vreunei firme comerciale, însă când ulterior am citit despre eroica moarte a voluntarului Goldstein, eu mi l-am amintit pe modestul turist trimis pentru o asemenea cauză sfântă.

II

Plecarea din Iași – Vedere din Repedea – Pădurea domnească – Evreii – Huși.

Politici locale – Vizitarea mormântului mamei și a cătunului.

Câteva aspecte despre Cuza.

Nu doream să rămân mai departe în Iași, având în vedere că orașul nu mi-a lăsat o impresie prea plăcută. Mi-am amintit doar că Vasile Alecsandri, unul dintre cei mai cunoscuți scriitori români, a făcut un joc de cuvinte scriind (“Ieși !”) în loc de Iași, calificând acest oraș drept evreiesc și care e dispus mai curând să-l facă să plece pe oricine îl vizitează. Și azi, din păcate, Iașul produce aceeași impresie, cu toată fătuiala sa exterioară.

M-am înțeles cu un birjar să mă ducă până la Huși și am plecat la orele zece <dimineța> având ca tovarăș de călătorie un negustor și pe fiica sa cea mică. Ieșind din oraș, vecinul meu mi-a atras atenția asupra bisericii <lui> Sturdza, pe care acesta a construit-o pe socoteala sa și unde sunt îngropați toți membrii familiei sale. Și <Mihail> Sturdza, ca domn al Moldovei¹⁸, a avut mulți prozeliți printre evrei, pe care el i-a protejat, ca și printre arendași și micii proprietari. Aceasta pentru că în timpul său hoția și certurile au fost extrem de rare, datorită sistemului său de protecție a ținuturilor. Pe de altă parte el are și destui critici și adversari în persoana boierilor moldoveni, aceasta și din cauza permisiunii sale acordate evreilor de a se așeza peste tot, ceea ce până la domnia lui în Moldova nu se permisese.

¹⁸ *Sturdzî M.*, domn al Moldovei (1834–1849).

Ceva mai târziu a apărut // și mănăstirea Socola¹⁹, unde încă de la începutul acestui secol exista o școală unică. De aceea o mare parte a boierilor, sub influența domnilor fanarioți, își trimeau vlăstarele acolo pentru educare sub supravegherea unor dascăli greci.

La izvorul Repede, considerat curativ, nu am rămas decât puțin, pentru a bea un pahar de apă, după care ne-am îndepărtat de Iași. Într-adevăr, din acest loc <privit, orașul> Iași, dispus pitoresc pe trei dealuri și sclipind cu cochetărie din grădinile sale, se înfățișează destul de frumos. De aici, de oriunde l-ai privi, nu poți să nu te minunezi. Trebuie admis că, exceptându-i pe turci și evrei, nici un alt popor nu dispune de capacitatea de a constitui un oraș atât de frumos.

De aici, trebuie să traversăm pădurea Domnească, nu demult redată moștenitorilor boierului Balș. Acum în ea este liniște, dar a fost o vreme când aici aceasta servea drept adăpost tâlharilor și haiducilor.

Precedentul stăpânitor al moșiilor Balș, fusese ucis în duel în 1854²⁰ de unul din aristocrații austrieci care însoțeau armata acestei țări în timpul ocupației. În acea vreme s-a povestit că de fapt ambii au tras cu două pistoale având ochii închiși. Austriacul l-a întrebat ceva pe adversar și a îndreptat pistolul în direcția vocii acestuia și l-a împușcat de moarte pe Balș. În acest fel, acest duel necinstit i-a stârnit pe toți împotriva acestui duelist, în așa măsură încât un englez s-a apucat să învețe să tragă, l-a găsit pe acest <conte> austriac, l-a provocat pe acesta și l-a ucis în duel, răzbunând astfel pe nevinovatul Balș. Ieșind din pădure, noi am dat peste niște țigani nomazi, care au ieșit în fața trăsurilor, rugându-se să fie miluiți <cu bani>, utilizând în acest scop întreaga lor iscusință. Ca să scăpăm de ei, le-am aruncat o monedă de aramă care a și fost înșfăcată de unul <dintre ei>, dar i-a și atârnat pe ceilalți. Vizitiul a accelerat cursa, lovind caii cu biciul, dar țiganii nu s-au lăsat și au alergat câteva verste²¹ pe lângă trăsură rugându-se pentru *cinci parale*. În tot acest timp ei săreau într-un picior, dansând *tanamul* un dans cât se poate de dizgrațios și executat în mod obișnuit de copiii lor goi. La un ceas după ora două am ajuns la Bursuci²². Aici am vorbit cu câțiva evrei, care cumpăraseră la Huși niște bilete de credit rusești și se grăbeau către Iași pentru a le vinde cu profit. //

p. 543

– „În chip obișnuit” – mi-a spus unul dintre aceștia – „noi nu ne ocupăm cu astfel de lucruri, însă acum nu prea mai e nimic de făcut. De aceea toți așteptăm ca rușii să se îndrepte către noi, și atunci împrejurările se vor îmbunătăți. Da, aceștia sunt niște oameni demni de slavă. Să iubești și să pătimești, asta da ispravă, dar ofițerii voștri încă n-au ajuns aici, și atunci singurul <lor> obiectiv va fi să-i omoare pe turci!”

¹⁹ Mănăstire din Iași, ctitorie a domnului Alexandru Lăpușneanu, începută în 1552 și finalizată în 1561. Până în 1803 a fost mănăstire de maici, apoi de căugări și sediu al Seminarului teologic (1803 – 1886), școală de arte și spital de psihiatrie. Astăzi este lăcaș de rugăciune pentru bolnavii Spitalului universitar de psihiatrie cu hramul „Schimbarea la față”.

²⁰ Este vorba de vornicul Constantin Balș, ginerele domnului Grigore Alexandru Ghica, șef al Poliției Moldovei, împușcat mortal în 1855 într-un duel cu contele austriac Günther Stolberg

²¹ Versta = 1,071 km.

²² *Burduiși*, sat component al com. Epureni, jud. Vaslui.

La Huși am ajuns seara, iar eu n-am mai recunoscut orașul în care, ce-i drept, nu mai fusesem de douăzeci de ani. Atunci orașul acesta era înfloritor, negustorii aflați acolo prosperau, grație în primul rând contrabandei, după care orașul se înviorase. Apoi, când s-a introdus calea ferată aceasta a ocolit orașul, contrabanda a devenit nerentabilă, iar prețurile mărfurilor au crescut, iar colac peste pupăză, a fost devastat și de un incendiu. Acum pe fețele locuitorilor nu se mai vedea nimic din strălucirea vechii bogății a orașului, aceștia erau acum foarte abătuți. Am poposit la hotel unde, în afară de mine era doar o singură persoană, un arendaș local, iar în ziua următoare m-am dus să caut un birjar care să mă ducă în satul în care mi-am petrecut copilăria și mi-am îngropat mama. Problema era că era sâmbătă, și în <această zi> nu poți găsi nici un birjar printre creștinii din oraș. Ce poți să faci într-un asemenea oraș, unde nu găsești nici cărți, nici ziare ?

Pe lângă asta eram foarte interesat de cursul politicii, deoarece de aceasta depindea viitoarea direcție a călătoriei mele. Din această cauză m-am pus să ascult conversațiile locale pe probleme de politică și argumentele. Oamenii vechiului partid regretau vremurile anterioare, când trăiau mai comod și treburile mergeau mai bine și de aceea era necesară o schimbare. Situația proastă de acum nu mai putea fi admisă și evident era loc de mai bine. Cei tineri, în același scop, puneau accentul pe crearea unei armate solide de vreo cincizeci de mii <de cameni>, dar un grec, conservator înrăit, considera că se va alege praful și că nimeni nu va trata cu asemenea mămăligari (deoarece, așa cum susține el, cine mănâncă mămăligă nu are aptitudini militare). El a mai adăugat că armata doar îngreunează statul, ducând la creșterea impozitelor, iar de pe urma ei nu rezultă nici un folos. Tinerii replicau slab și era și greu să răspunzi când această situație era la vedere.

A sosit duminica, au venit și țăranii din satele învecinate Hușilor și am tocmit pe unul dintre ei să mă ducă aproape de malul Prutului. Trebuia să ne grăbim deoarece seara doream să fiu înapoi, și fiindcă mă dezobișnuisem de <atacurile> tântărilor, iar acolo erau mulți. Iar vizitiul meu s-a mai și apucat să cânte pe drum; p. 544 din rău în mai rău! //

– „Înainte” – mi-a spus el – „ne chinuiau funcționarii și ispravnicii, de nu puteai să mai respiri, dar acum ni-i alegem singuri, atâta timp cât au nevoie de voturile <noastre> se milogesc în fel și chip. dar îndată ce dobândesc locul, schimbă foaia cu noi, cei ce i-am ales. Se pare că orice loc (slujbă) ai ocupa, într-un an sau doi îți faci avere, și ce avere!”

La început ne-am gândit să facem un ocol deoarece Prutul se despărțise în două brațe, dar apoi am aflat că apa scăzuse, drept care am luat drumul drept, lăsând în stânga șoselei dealul cunoscut sub numele de Movila Răbâia²³. Din ce

²³ Movila Răbâia se află la 12 kilometri de orașul Huși, pe drumul ce duce spre punctul de frontieră Albița. Dimitrie Cantemir scria că aici ar fi mormântul unei regine a sciților. Movila ar fi fost ridicată de mâna omului, având un diametru de peste un kilometru și fiind înconjurată de un val de pământ. De-a lungul timpului a suscitat interesul multor călători străini care au trecut prin zona. Din păcate, până în prezent nu au fost realizate săpături arheologice sistematice, ci numai sondaje. În 1975 au fost semnalate blocuri de piatra dispuse circular în jurul movilei, la distanțe egale între ele, fapt ce pare a indica existența unui mormânt regal, ridicat în secolele V–III î.Hr., așa cum ar fi presupus Dimitrie Cantemir.

știam eu, această movilă a fost construită de avari deasupra mormântului unei eroine necunoscute, dar construcția sa ne arată că a slujit din vremuri străvechi în scopuri strategice. <Mormântul> este înconjurat de un val <de pământ>, după care se pot adăposti până la douăzeci de mii de soldați, iar în vârful movilei până la 100 de oameni. În același spațiu se găsește o groapă, în care se poate adăposti un om și unde, după cum se spune, s-a adăpostit marele suveran (Petru cel Mare)²⁴ atunci când a fost înconjurat de turci.

Și iată, în fine și Prutul, în care mă lecuiseam atunci când m-au spălat în el fiind suferind de o boală grea, iată și pădurea din apropiere în care, pe vremuri, culegeam mure. Trecând în partea cealaltă, am mers vreo jumătate de oră cu roțile prin apă și am ajuns din urmă un grup de țigani care purtau cu ei tot felul de unelte agricole. Ei purtau aceste unelte cu ei pentru a evita criticile și cicălelele administrației, însă în realitate nu le foloseau la muncă, ci se ocupau asemeni predecesorilor întâlني anterior cu cearta, furțișagul și milogeala, puțină muzică, ceva negustorie, precum și cu confecționarea de mici piese din lemn (linguri ș. a.).

La dreapta se vedea deja cătunul natal, însă noi am luat-o la stânga spre sat unde, în curtea bisericii fusese înmormântată mama. Ce dezamăgire ! Din curtea bisericii nici o urmă nu se păstrase, de monumentul de pe mormânt la fel, și însuși movila se tasase odată cu pământul.

M-am dus la preot, pe care mi-l aminteam când era tânăr, dar acum era un bătrân slab, care-și îndeplinea cu greu atribuțiile la o nuntă. El s-a bucurat când m-a văzut, dar a fost un pic și stânjenit. Pentru permisiunea de a-mi îngropa mama în curtea bisericii, curtea a fost din nou pietruită, biserica reparată și a mai rămas și o sumă dată de tata necesară pentru pomenirile ulterioare, însă nimeni nu s-a gândit că cineva din familia noastră ar verifica vreodată îndeplinirea acestor rânduieli bisericesti.

– „Tatăl lor” – începu să se adreseze bătrânul către ginere – „a sprijinit și susținut biserica, dar pe urmă el a plecat, enoriașii sunt săraci, de aceea totul a căzut în ruină și decădere. Tatăl lor a fost un om bun, mi-a plătit chiar cu corectitudine înmormântarea <soției>, iar acum nimeni nu mai plătește!”

– „El a finanțat în cea mai mare parte reparația bisericii” – am adăugat eu.

– „Ce-i drept, așa a fost” – a recunoscut cu naivitate și sfială preotul.

Că el avea ferma convingere de a confunda averea bisericii cu avutul său propriu m-am convins nu mult timp după aceea când, după ruperea pâinii, i-am propus câțiva lei pentru biserică și câțiva pentru mormânt, iar el i-a băgat pe toți în buzunarul propriu.

Odihnindu-mă puțin, am plecat spre sat unde am găsit o liotă întreagă de arendași bulgari, care priveau dansul țăranilor și țăranțelor. Am cunoscut pe câțiva dintre ei și în același timp m-am îndreptat către locul unde, pe vremea mea fusese grădina și unde eu sădisem un plop. Din această grădină rămăseseră doar doi ploi și acum era greu de ghicit care era cel plantat <de mine>. După ce am luat o gustare m-am întors la Huși pe același drum și am tocmit vizitiul pentru a pleca în

²⁴ Petru I (cel Mare), Romanov, împărat al Rusiei (1696–1725). Autorul se referă la bătălia de la Stănilești din 1711.

ziua următoare la Bârlad²⁵. Înainte să mă cuprindă somnul am luat de la chelnerul <hotelului> un almanah în care am găsit o serie de articole despre Cuza; acesta a avut întotdeauna mai mulți partizani în Moldova decât în Țara Românească, deoarece el fusese un proprietar agricol și funcționar în Moldova. De altfel, moșia sa de la Ruginoasa²⁶ se află în zona căii ferate Suceava – Iași. Dar și în anii din urmă, după răsturnarea lui de la putere, au existat aici speranțe privind restabilirea unui principat separat al Moldovei, idee care a avut mulți susținători.

Mi-am amintit de altfel că, înainte de unirea Principatelor, un ispravnic bătrân s-a exprimat în sensul că unirea niciodată nu poate fi stabilă, având în vedere că Țara Românească era bogată și întinsă, iar în ceea ce privește Moldova, aceasta nu fusese niciodată supusă cu armele. //

III

p. 546 **De la Huși la Bârlad – Grădinile din Bârlad. Plecarea – Tecuci – Brăila – Chelnerul și gazeta locală – Între Buzău și Ploiești – București. – Hanul – Orașul – Bulgarii – Trupa franceză – Comerț domnesc – <Matei> Millo. – Convorbire cu un avocat rusofil – Calea ferată București – Giurgiu și organizarea ei.**

M-am înțeles cu vizitiul ca, până la Bârlad să nu ia, în afară de mine, decât o doamnă și fratele său mai tânăr. Presupunând că partenera mea de călătorie se va scula târziu, m-am trezit mai devreme și am mai făcut o ultimă plimbare prin oraș. Cu această ocazie am intrat într-o biserică, în mijlocul căreia a fost înmormântat însuși ctitorul ei.

Întorcându-mă la han, am găsit aici trăsura, împreună cu tovarășa mea de drum, care mă așteptau de mult. Mi-am cerut scuze, mi-am ocupat locul și am pornit-o la drum. N-am apucat bine să ieșim din oraș că vizitiul a oprit din nou. L-am întrebat <pe vizitiu> ce s-a întâmplat? El mi-a răspuns că au apărut noi pasageri. Și într-adevăr am văzut câțiva evrei, care cărau o ladă imensă, pe care au și urcat-o în trăsură. I-am amintit vizitiului condițiile <înțelegerii>, dar punctualul stăpân al trăsurii a remarcat că discuția nu avusese ca obiect periferiile, de unde el are dreptul să ia câți pasageri îi convine. Întrucât nimic nu l-a putut face să-și schimbe poziția (atitudinea), atunci i-am cerut să mă ducă înapoi la hotel. Abia atunci <evreii> și-au dat jos lada și au luat-o înapoi, gesticulând cu energie din brațe.

²⁵ *Berlad*, municipiu, jud. Vaslui.

²⁶ *Rudjinos*, sat, com., jud. Botoșani.

Aproape de prânz am ajuns la Docolina²⁷, târgușor compus din câteva curți și niște bănci. Aici am luat o gustare, dat fiind că din râul Bârlad, care trece prin apropiere, se poate procura pește proaspăt. De aici ni s-a alăturat și altă trăsură, în care se aflau un moșier și un mecanic neamț din Bacău²⁸.

După circa o oră ne-am oprit să bem o apă foarte gustoasă, iar calitatea ei a făcut ca pietrele și copacii să aibă o culoare aurie. Moșierul a început să vorbească, cu glas ridicat despre minunile în care este bogată România, dar neamțul l-a contrazis și a încercat să demonstreze că această apă conține fier și că cel mai probabil trece printr-un strat de minereu cu mult conținut de fier. //

p. 547

Moșierul s-a înverșunat: – „Dacă dumneata și pe viitor ești hotărât să mă contrazici și să te referi la cultura mea, atunci mai bine te trimit pe jos înapoi la Bacău”.

Neamțul s-a potolit și s-a conformat. La o oră după cinci, am ajuns la Bârlad. La intrarea <în oraș> am trecut pe lângă o grădină mare, despre care partenera mea <de călătorie> a remarcat că este cea mai frumoasă din principate, iar mai departe se afla în construcție o clădire splendidă a unui azil <de bătrâni>. Am mers mai departe pe niște străzi mai animate și am condus-o pe tovarășa mea <de călătorie> la gară unde lucra soțul ei, și apoi am început să parcurg orașul, căutând un loc unde să poposesc. Până la urmă am ales un hotel cu ziduri <de cărămidă>, dar ferestrele exterioare dădeau către un mic parc orășenesc. Proprietarul său era un grec și m-a informat că seara în această grădină va cânta muzica orașului, dar în realitate n-a fost nici un fel de muzică. Am plecat să mă plimb prin oraș, care era foarte variat: existau locuri cu străzi pline de lume, animate, cu un cazino foarte elegant, plin până la refuz cu oameni de afaceri prosperi, care beau cafea și jucau cărți, și în același timp locuri insalubre, cu străduțe murdare pe care nu vedeai picior de om. Am intrat într-un restaurant, am comandat un ceai și am cumpărat câteva ziare, care aici se vând cu bucată, ceea ce n-am întâlnit pe nicăieri. În felul acesta simți că te îndepărtezi de adormita Moldovă și te apropii de <mult> mai vioaia Muntenie. În afară de gazetele din capitală, ciuar în Bârlad se tipărește o mică publicație în limba greacă. În general, dintre toate naționalitățile care populează acest oraș, elementul grec mi se pare a fi cel predominant.

Am tocmit un birjar și m-am îndreptat către grădina publică, însă aceasta era închisă și nu era nici luminată, drept pentru care nu am putut să văd nimic înăuntru. I-am cerut stăpânului hanului ceva de mâncare, însă el mi-a declarat că ei nu pregătesc și mâncare pentru clienți, dar întrucât i-a făcut plăcere să se întâlnească cu alt grec atunci va încălzi pentru mine o *pârjoală*²⁹ grecească, ceva ca un fel de antricot. A sosit până la urmă și amintita *pârjoală*, dar trebuie spus că elementul cu adevărat grecesc din mine a rămas foarte puțin, așa că nu m-am putut sătura cu ea. Am revenit în cameră, iar camerista, din dispoziția patronului, mi-a cerut să-i dau cizmele. Le-a luat, s-a întors și a ieșit afară, lăsând înăuntru <alți> pantofi aduși de ea. Automat //, luând acești noi pantofi practic nu am înțeles nimic și abia mai

p. 548

²⁷ Sat dispărut, aflat pe raza satului Chițcani, com. Costești, jud. Vaslui.

²⁸ *Bakeu*.

²⁹ *pârjoli*.

În ziua următoare, dimineața devreme m-am îndreptat către gară și, în așteptarea trenului am stat de vorbă cu soțul tovarășei mele de drum din seara precedentă. Pasagerii au început să se adune; între aceștia o doamnă a cumpărat un bilet și s-a pregătit să predea bagajul. Însă la una din lăzi lacătul s-a stricat, aceasta nu era legată cu sfoară și nu au vrut să i-o primească. Mi s-a făcut milă de ea și i-am propus să folosească o frânghie de-a mea, pe care o luasem de pe samarul unui turc; mi-a fost, din această cauză, cât se poate de recunoscătoare. În compartiment se mai afla și un grec din Asia Mică care mi-a propus să cumpăr de la el câteva roți <de căruță>, deoarece, mi-a explicat el nu mai avea mijloace să ajungă la iarmarocul de la Tecuci.

Am discutat <cu el>.

– „E destul de rău să trăiești aici”, - a spus el cu năduf, „dar și acasă este destul de periculos, atâta timp cât turcii nu se liniștesc”.

Pe la orele nouă <dimineața> trenul a pornit la drum; în aceeași zi, la prânz am ajuns la Tecuci³⁰. Aici a trebuit să așteptăm până la orele patru, și poate aș fi reușit să efectuez o scurtă vizită prin oraș, însă din gară mi s-a părut atât de neatractiv încât am preferat să iau o gustare și să mă odihnesc.

La orele cinci trenul a pornit și mi s-a întâmplat să fiu în vagon în compania a doi moșicri care mergeau la București să rezolve o scrie de treburi, ca și a unor copii care făceau multă gălăgie. Am așteptat cu toții să vină conductorul ca să-i potolească, însă acesta nu s-a arătat.

Am discutat cu cei doi proprietari de la țară și amândoi marșau pe aceeași temă și anume că este din ce în ce mai rău.

– „Cel puțin dacă rușii ar veni în întâmpinarea noastră” – a concluzionat unul dintre ei – „atunci ar învăța și ai noștri câte ceva; dar problema este că și-au pierdut capul: vorbesc despre nu știu ce libertate, dar jefuiesc mai rău ca cei dinainte!”

S-a ivit și Siretul, care este un râu nu prea mare și care s-a revărsat anul acesta, apa lui depășind malurile. Într-un loc, între râu și mal a apărut un adevărat lac și de aceea trenul înainta foarte încet.

Pe la mijlocul acestui tablou destul de natural, dar nu lipsit de pericole, am remarcat resturile unui tren răsturnat nu de mult. Conductorul, răspunzând la întrebările pasagerilor, ne-a informat că o serie de // oameni se înceseră, drept p. 549 pentru care – am aflat eu – scâldatul în locul acela este foarte periculos.

Când am ajuns la Brăila era deja întuneric. Moșierii cei amabili, vecinii mei din tren, mi-au propus să merg împreună cu ei la un han de călători, dar nu m-am potrivit la gusturi și am preferat să mă duc la hotelul „Petersburg”, de partea cealaltă a bulevardului. Camera era la etaj, iar jos era un cazino, ca atare o horă a țiganilor a răsunat până noaptea târziu.

Am deschis fereastra și am urmărit lumea care ședea și pe cei care se plimbau pe bulevard. Vesel oraș ! I-am cerut chelnerului, care după manierele lui mieroase părea a fi evreu, ziarele, dar el mi-a răspuns oferindu-se să-mi facă alte servicii. Doar amenințarea că-l voi reclama patronului l-a determinat pe acesta să bată în retragere și să-mi aducă ultimul număr din gazeta locală.

³⁰ *Tecuci*, municipiu, jud. Galați.

Din această gazetă am aflat doar că în Brăila există gimnaziu, în care învățătorul de limba germană vine numai dacă primește plocon, iar alții, deși vin cu regularitate la lecții, nu fac de fapt nimic pedagogic. Din această cauză, în ultimele clase elevii nu știu să citească în limba greacă, să facă propoziții sau să întocmească compuneri în limba maternă. Părinții, care s-au strâns într-o ședință comună, s-au plâns de aceea ministerului, dar li s-a răspuns nu odată că acesta nu are de unde să ia dascăli mai buni, căci toți se îndreaptă ori spre serviciul în armată, ori spre avocatură. Am mai citit, de asemenea, că guvernul „roșu”³¹ trimisese la Brăila indicațiile și rezoluțiile lui privind persoanele potrivite pentru a fi alese deputați. Numai că deși aceste persoane – menționate în recomandarea de la centru – încă nu și-au exprimat poziția, sau după cât se pare, nu au o reputație prea bună, aparțin în schimb aceluși partid de care depinde bunăstarea și gloria dragii României. Nimic de spus, minunate argumente !

Sculându-mă devreme, m-am plimbat prin oraș, admirând malul Dunării, dar acolo nu erau nici locuințe, nici oameni. Despre Brăila trebuie spus că incendiul a contribuit la creșterea frumuseții sale urbane deoarece fiind distrusă de focul din 1829 ea a fost reconstruită din temelii și acum <Brăila> se prezintă ca un oraș complet nou, curat, cu bulevarde largi și clădiri frumoase. Fiindcă este aproape de Turcia³², aici este un adevărat <depozit> de fesuri, pentru care practic nici nu se plătește vamă, având în vedere faptul că orașul beneficiază de statut de porto-franco.

La orele zece de dimineață am plecat pe calea ferată spre // și pe drum am p. 550 trecut pe lângă Buzău și Ploiești. <Trenul> nu s-a oprit totuși în niciunul dintre ele, deși mie personal Ploieștii mi-au plăcut, fiind dotat și împodobit cu multe biserici, lucru foarte rar în sud.

În vagon se aflau și mulți bulgari, care călătoreau în calitate de voluntari. Aceștia dețineau un bidonaș cu votcă, și, fiecare dintre ei, rostind un mic discurs militaro-religios, îl ducea la buze și apoi îl înmâna vecinului, iar când l-au terminat l-au aruncat pe geam în strigătele de entuziasm ale întregului grup. Apoi s-au apucat să cânte tot felul de cântece și așa au ținut-o până la sosirea la București. Mai erau, de asemenea câțiva maghiari care soseau în mod obișnuit să lucreze, însă în acest an nu prea era de lucru și de aceea ei erau foarte tăcuți și morocănoși.

De asemenea, se mai afla un tânăr care, așa cum s-a dovedit mai târziu, era unul dintre numeroasele persoane cu permisie limitată; ca atare, de la el am putut auzi cele mai puțin măgulitoare aprecieri despre armata română.

– „Avem armată, nimic de zis, dar ea este toată într-o mare dezordine, căci dacă te apuci s-o aduni, nu vei strânge prea mulți <soldați>!”

La orele cinci, în ziua de 7 iulie <1876> am ajuns la București. O gară mare, impozantă, păzită de jandarmi, precum și trăsură și echipaje luxoase te făceau să înțelegi că acest oraș este capitala. M-am urcat într-o trăsură și am străbătut la început niște ulicioare înguste, apoi pe niște străzi mai largi și mai prospere apoi

³¹ Aici în sensul de guvernul *liberal*, condus la acea dată de I. C. Brătianu.

³² Autorul are de fapt în vedere aici Dobrogea, care în acea perioadă făcea parte încă din Imperiul Otoman.

din nou am ieșit pe o ulicioară și ne-am oprit la la hotelul „Gabroveni”³³ de pe strada cu același nume. Hotelul era destul de mare, curat, dar prost organizat, cu toate că serviciul era asigurat de unguroaice, considerate aici drept cele mai istețe și îndemânatice. Costumele și îmbrăcămintea acestor unguroaice m-au frapat mai ales prin simplitatea lor – o cămașă de muselină până la brâu fără nici un fel de înflorituri.

În afara obligației de a nu păstra banii asupra ta și a-i încredința patronului contra unei chitanțe, aici am mai fost confruntat și cu o alta. Aceasta prevedea ca fiecare străin sosit să se prezinte la poliție pentru a explica scopul sosirii sale, în caz contrar urmând a fi sever pedepsiți atât hotelierul cât și clientul <său>. De aceea m-am adresat persoanei de la „Recepție”, probabil bulgar de origine, cu întrebarea dacă n-aș putea amâna această vizită pentru a doua zi, deoarece azi eram foarte obosit. El mi-a răspuns că cel mai bine era să amân definitiv această vizită.

p. 551 – „Ei scriu asta pentru liniștirea agenților străini, care ne cer nouă neutralitatea, dar în realitate fiecare face // ce vrea. La noi jumătate din camere sunt ocupate de slavi care nici măcar nu se gândesc să ascundă scopul călătoriei lor, iar nimeni nu se gândește să-i împiedice. Dar dvs. <plecați> tot în Serbia?” a încheiat el discuția cu o întrebare.

– „Nu, în Grecia și Turcia”.

– „Ei, cum doriți, puteți nici să nu vă duceți, nouă ne este egal”.

I-am cerut o cafea, am urcat <în cameră> și am început să mă dezbrac. Deodată în cameră a intrat un om, cu un sac de voiaj, m-a salutat și a început de asemenea să se dezbrace. Eu m-am mirat, m-am adresat chelnerului cu întrebarea – ce înseamnă asta ?

– „Deoarece în cameră sunt două paturi” – mi-a răspuns acesta – „el va fi vecinul dvs. de cameră. Dar, dacă nu vă convine, o să vă dăm o cameră separată”.

– „Faceți modificarea!” am cerut eu, accentuând ferm către acesta și atunci mi-au dat o altă cameră.

M-am îmbrăcat din nou și am plecat să mă plimb prin oraș – peste tot este un amestec de ceva vechi și anacronic cu un <aer> european uimitor. După ce m-am plimbat, m-am îndreptat către o grădină privată unde o trupă franceză dădea *reprezentării, alcătuite din mici piese și episoade de divertisment. Ca peste tot, trupa franțuzească nu era prea talentată, însă jocul de ansamblu surprinzător și buna cunoaștere a rolurilor, care din păcate le lipsesc actorilor noștri ruși, te determinau să urmărești <spectacolul> cu interes și satisfacție.*

Era destulă lume, însă cea mai mare parte se plimbau și din mers se uitau la scenă. În oraș sunt destule grădini de acest fel, care sunt pline de public; în rest nu e înțelept să te aventurezi pe străzile înguste și murdare din jur, pe care le poți întâlni chiar în centrul orașului, alături de străzi largi și clădiri impunătoare.

Zgomotul făcut de comercianți, amestecat cu zgomotul mai apăsător <al orașului> m-a trezit dis-de-dimineată. Am ieșit în cerdac. Prin curte se agita un grup de bulgari vânzători de fructe, bragă, căciuli și gazete. Cele mai vândute erau

³³ Situat pe fostul teren al Curții Vechi din a doua jumătate a veacului al XVIII-lea. A devenit hotel în 1900 (cf. George Potra, *Istoricul hanurilor bucureștene*, București, 1985, p. 149).

ziarele, cei mai instruiți dintre ei citeau știrile transmise de telegrame, alții, mai informați, conversau între ei, iar restul mulțimii asculta atent.

– „Pe toțiăștia îi trimit în Serbia” –a remarcat chelnerul care aștepta <comenzile>. „Fiindcă curtea noastră e mare, ei aici se adună să discute”.

– „Dar în acest caz poliția nu intervine?” am întrebat eu. //

p. 552

– „Nici vorbă. Cine să le dea atenție și să ordone interzicerea <adunării> ?”

Am cumpărat și câteva ziare ale diverselor partide. Telegramele sunt ca peste tot: turcii le-au zdrobit capul sărbilor, iar sărbii i-au izgonit pe turci ! Am trecut la știrile interne și m-am îngrozit: nici vagabonzii de la noi nu folosesc asemenea invective, așa cum se înjură între ele organele <de presă> ale fostului guvern (cel conservator) și cea a celui nou (roșu), respectiv „Timpul” și „Românul”.

Plecând să mă plimb prin oraș, am intrat în câteva librării, dar nicăieri nu am găsit ceea ce căutam. Localurile respective erau chiar elegante, dar erau deservite de câte un neisprăvit care la toate întrebările mele răspundea că el nu are asemenea cărți. Am intrat la niște anticari, care nu sunt puțini pe aici: la aceștia cel puțin marfa era la vedere și am și cumpărat câte ceva, iar seara mi-am procurat un bilet la Teatrul Național³⁴.

Dintre toți actorii români cel mai mult mă interesa Millo³⁵. Acesta, deși era o persoană destul de înstărită, a jertfit totul din dragostea sa pentru artă și a contribuit mult la succesul comediilor și vodevilurilor unuia dintre cei mai buni scriitori români, Vasile Alecsandri.

De asemenea, el însuși a scris piese de teatru care s-au jucat pe scenele din România și care au beneficiat, în interpretarea rolurilor principale, de prestația însăși a autorului reprezentației. Dar trecerea anilor a început să-l apese, noi tineri actori au început să-și facă drum, iar piesele naționale, în care Millo era excelent, au început să cedeze locul unor melodrame vulgare și operete bulevardiere. De aceea el încetul cu încetul a trecut într-un con de umbră și în cele din urmă s-a retras <din activitate> beneficiind de o mică pensie. Aceasta presupunea să ducă o existență modestă cu care <el> nu s-a putut obișnui, iar pensia nu îi putea satisface nevoile <cotidiene> și s-a înglodat în datorii. Deși renunțase la scenă, el nu putea trăi fără ea, iar această situație i-a zdruncinat sănătatea și a căzut la pat. Boala a evoluat atât de grav încât nimeni nu mai credea în însănătoșirea lui și a fost chiar o vreme când îl considerau pe moarte, dar el și-a revenit. Această boală le-a amintit românilor de gloria sa anterioară și de aceea direcția a decis ca, într-una din seri, Teatrul Național să dea o reprezentație în beneficiul remarcabilului artist. Spectacolul consta în piesele *Millo mort*, *Millo viu*, divertisment și șansonete de Vasile Alecsandri și Barbu (Lăutaru), muzicant și cântăreț. //

p. 553

Pe afișe reprezentația trebuia să înceapă la ora opt <seara>, dar era deja ora nouă și luminile teatrului încă nu erau aprinse. De aceea am făcut înconjurul clădirii și am admirat teatrul pe dinafară. Clădirea este cât se poate de frumoasă și

³⁴ *Bolșoi Teatr*.

³⁵ Matei Millo (1814–1896), actor, dramaturg, traducător, profesor de mimică și declamațiune la Conservatorul din București, remarcabil interpret al unor creații comice din dramaturgia românească. Pentru el poetul Vasile Alecsandri a scris *Cânticele comice*.

se găsește în centrul orașului. În fine, s-au aprins luminile, s-au deschis ușile, am intrat și am remarcat un amestec de lux și strălucire și în același timp de dezordine și neorânduială. Totul strălucea de aur, dar în schimb spațiul dintre rânduri era atât de strâmt încât doar o persoană foarte suplă și subțire putea trece un pic mai comod, iar culoarele atât de strâmte încât cei care întârziu trebuiau să aștepte până la pauză. Aceasta determina nemulțumirea și insatisfacția celor deja așezați, iar în sală, în timpul reprezentației era un zgomot dezagreabil.

Cortina s-a ridicat pe la orele zece. Pe scenă era redat antreul de la locuința lui Millo. În așteptarea intrării <lui>, un grup de prieteni ai lui Millo își amintesc cele mai bune momente ale gloriei sale și condamnavă lipsa de recunoștință față de Millo a concetățenilor săi, deoarece acesta grație inteligenței și educației sale ar fi putut fi acum ministru. În loc de asta el și-a jertfit viața pe altarul artei. Iese, în fine, doctorul și declară că Millo se prăpădește. Toți se întristează și cel mai mult o fac creditorii, cărora Millo le lăsase pensia în gaj pe următorii douăzeci de ani. În acest timp ușa se deschide și din dormitor iese Millo. Pentru un timp nu s-a mai putut auzi nimic din ce se vorbea pe scenă – asemenea tunet de aplauze s-a revărsat dinspre public.

Millo era o persoană de statură nu prea înaltă, cu ochi foarte vii, și vorbea slab, cu un glas bătrânesc. Statura mică a contribuit mult la reputația sa artistică, întrucât i-a dat posibilitatea de a crea <pe scenă> câteva tipuri <de personaje> feminine precum țigancă Baba Hârca, doftoroaia Mama Anghelușa, Coana Chirița moșiereasa, etc.

El mulțumește prietenilor și dă replici sarcastice la zvonurile lansate de răuvoitori și fiecare remarcă a sa este însoțită de aplauzele entuziaste ale publicului. Un râs aproape homeric e provocat în sală de scena în care funcționarul e trimis de guvern cu două mii de lei pentru funeraliile lui Millo, dar aflând că acesta e viu refuză să-i dea banii.

– „Ce oameni ciudați sunt miniștrii noștri” – observă Millo. „Cât trăiești, poți să mori și de foame, dar odată mort te îngroapă cu slavă și glorie!” La divertismente a fost bine reprezentat Ionescu, care a interpretat cântecul *Nemulțumiri*³⁶. La vremea lui, cântecul respectiv avusese un mare succes, dar acum părea învechit și depășit, întrucât nu puteai ridiculiza pe funcționarii de modă veche în condițiile în care nici cei noi nu se bucurau de o reputație mai bună. //

Dimitriade, un actor tragic, care nu mai era tânăr și nici nu era prea înalt, a recitat o baladă. El era un bun declamator și la început publicul a primit lectura sa cu multă însuflețire, dar apoi s-a plictisit când a văzut că nu mai vine sfârșitul baladei³⁷ și a început să aplaude. Au mai fost cântate pentru public încă câteva romane, dar acesta le-a acordat puțină atenție, deoarece toți așteptau apariția lui Millo în Barbu Lăutaru.

Cântecul acesta fusese ales foarte inspirat, deoarece conținutul lui era asemănător <în detalii> cu însuși evenimentele din viața lui Millo. Bătrânul muzicant, împreună cu orchestra sa vine să o felicite, după obiceiul din bătrâni pe o boieroaică

³⁶ *Nedovol'nie.*

³⁷ *Bilinaj.*

oarecare, dar lacheii, de modă nouă, îl gonească <de acolo>. Barbu se adresează atunci publicului și amintește de vremea când <el> se afla pe culmile gloriei, când românii le plăcea muzica națională și când lăutarii erau la preț, dar acum la bătrânețe a ajuns ca niște lachei să-l gonească împreună cu toată orchestra sa.

Prin interpretarea pe care o dădea, Millo demonstra că fusese un artist veritabil, dar vârsta, din păcate își spusese cuvântul. Mie îmi amintea de înzeestratul nostru artist Șepkin care aproape că murea pe scenă, însă în ultimii săi ani natura nu-l cruțase și de aceea rolurile în care înainte practic nu avea rivali le interpreta foarte slab.

În orice caz Millo a fost primit cu mult entuziasm, sala a fost plină, iar după reprezentație s-a vândut cu succes <o broșură> ce conținea unul din vechile sale vodeviluri *Apele de la Văcărești*. În acea piesă se spunea că Millo fusese foarte bun, dar ca valoare literară opera respectivă era foarte slabă.

La cină, luată la hotel, am discutat pe larg cu un avocat referitor la politica internă și externă. Stăpânul restaurantului a căutat să ne determine să punem capăt conversației temându-se ca noaptea poliția să nu fie prea curioasă, dar el se înșela: polițiștii adormiseră de mult.

– „Eu de neam sunt bulgar” – spuse avocatul – „dar m-am născut aici, aici mi-am făcut o situație, deci consider România ca pe patria mea; dar ca om cu o anumită instrucție nu pot să înțeleg, cu ce ne ajută pe noi această neorânduială ? Nu poți să ascunzi asta, la noi oricine poate fi cumpărat și corupt, și toți numai la asta visează, fie că e roșu, alb sau gri, cum să obțină // un loc aducător de venituri. Și din nou vechile noastre simpatii ! Noi toți am ținut cu francezii și încă acum, tot de la ei ne așteptăm salvarea, deși ei înșiși au renunțat. Ce să-i faci, nu avem alții ! Către ruși privim cu reținere, deoarece nu au dat vreo rezolvare la problemele noastre. Și acum problema se pune de a cerceta malurile Dunării, cine să stea acolo: francezii sau rușii? Și atunci ar fi clar către cine s-ar îndrepta simpatiile noastre!” p. 555

Am fi vorbit și mai mult dacă proprietarul restaurantului nu ar fi venit să ne spună că e timpul de odihnă. Aceasta era valabil mai ales pentru mine, care trebuia să mă scol de dimineață, căci la București, dacă nu faci așa, nu rezolvi nimic. Mai ales că mă aștepta un drum lung.

Pe 9 iulie <dimineața> m-am dus la gară și mi-am cumpărat bilet pentru Giurgiu³⁸, și la orele nouă trenul s-a pus în mișcare. În vagon aveam ca vecin din nou un *avocat* – doar această specie este numeroasă în popor ! Avocatul acesta era destul de elegant, și era printre cei atractivi: toate doamnele îi admirau ținuta, deși nu s-ar fi putut spune că era foarte amabil.

Aflând de unde vin și unde mă duc, el m-a încurajat cu multă satisfacție că utilizez pentru voiaj calea ferată românească.

– „Încerc de mult această experiență cu o anume mulțumire, dar n-am observat nimic special” – am remarcat eu.

– „Acele linii pe care ați mers până acum” – mi-a explicat el zâmbind – „sunt în România, dar nu sunt *românești*. În schimb linia București – Giurgiu e în întregime românească și conducerea și salariații și regulamentul, totul e românesc!”

³⁸ *Giurgewo*.

Au trecut câteva stații și într-adevăr am observat nu puține absurdități particulare. În unele stații, nu erau clopote deloc, iar în cele în care existau erau doar de decor. Adesea pe peron auzi al doilea clopoțel, dar trenul e deja plecat. Conducătorul se adresează adesea pasagerilor cu întrebarea dacă coboară acum sau dacă merg mai departe, iar dacă vreun pasager oarecare e chemat <înăuntru> atunci trenul se oprește și îl ia și pe acesta.

Cu asemenea reglementări am fost fericiți că am întârziat doar două ceasuri, ceea ce se întâmplă destul de rar, căci cel mai adesea trenul întârzie până la zece <ore>.

– „Pentru cei care nu sunt obișnuiți pare ceva ciudat” – a remarcat din nou vecinul meu, avocatul – „dar trebuie să admiteți că în toată această treabă e și ceva încântător!” //

Într-adevăr, m-am gândit sunt multe lucruri încântătoare în România.

Și într-adevăr – în felul acesta mi-am încheiat călătoria în România pe acest drum de fier, pentru a-mi rămâne permanent viu în memorie amintirea și impresiile despre orânduilele acestei binecuvântate țări.

IV

Schimbarea traseului – Pe vasul *Franz Iosef* – Vecinii – Silistra – Pasagerii turci la rugăciune. – Pe lângă Cernavodă și Brăila – Galați – Schimbarea. Pe vasul *Saintonge*. Ploaia – Tulcea – Armeanul și armeanca nebună – Sulina și amestecarea apelor.

Am înfăptuit și respectat cu exactitate traseul prezentat mai sus, dar odată ajuns <la Giurgiu> anumite lucruri m-au determinat să-l modific. Inițial luasem decizia ca de la Giurgiu să traversez <Dunărea> și să ajung la Rusciuc³⁹, de aici pe calea ferată până la Varna și apoi la Constantinopol. La București am citit în ziare despre oarecare dezordini produse la Rusciuc, iar din anumite zvonuri care circulau am aflat că drumul de la Rusciuc spre răsăritul Bulgariei nu este sigur întrucât foarte des dispar șinele <de cale ferată>. De aceea am considerat că este mai bine să-mi schimb traseul și, în loc să ajung la turci trecând direct prin stăpânirile lor, am hotărât să mă îndrept, pe Dunăre, până la Galați. În felul acesta aveam posibilitatea să vizitez orașul și să ajung până la el pe apele neutre ale fluviului. Vasul *Franz Iosef* își aștepta cu nerăbdare în port pasagerii de la trenul care se afla atunci în întârziere. Ca urmare a acestei situații am reușit să obțin un loc într-o cabină de clasa a doua, după care aproape imediat vasul s-a și pus în mișcare. În imediata mea vecinătate se afla un turc și cum el dormea sau se prefăcea că doarme

³⁹ *Rusciuk*, azi Ruse, oraș în Bulgaria.

mi-a fost imposibil să nu-l privesc și să nu remarc ochii săi, trăsătură indubitabilă a naționalității sale. Mai era de asemenea un ungur, foarte obosit din cauza perchezițiilor permanente atât pe malul turcesc cât și pe cel sârbesc, precum și câțiva greci din Galați.

Comandând prânzul pe vas, l-am primit, dar nota de plată m-a mirat: așa de scump nu mi se întâmplase să plătesc pentru <masa de> prânz de când traversasem granița. Grecii, observând mina mea indispusă, au început să râdă de lipsa mea de experiență și mi-au arătat câteva rezerve copioase de provizii pe care le aduseseră cu ei tocmai pentru a nu plăti atât de scump. //

p. 557

M-am odihnit puțin și apoi m-am dus pe punte să admir malurile, dar pustietatea care domnea acolo nu mi-a creat o dispoziție prea favorabilă. Spre seară am ajuns la Silistra⁴⁰, așezată pe un platou jos aflat lângă mal și înconjurată de dealuri. Iar în ceea ce privește casele, acelea nici nu erau case, ci niște colibe și doar câteva minarete mai înalte înfrumusețau orașul. La debarcader se aflau câțiva soldați și un ofițer, pe lângă care treceau pasagerii din Silistra, iar după ei se șteau aproape o sută de gură-cască, toți turci. De cealaltă parte a debarcaderului puteai vedea sute de turci în costumele lor viu colorate.

La Silistra, pe vapor s-au urcat destul de mulți turci, aproape toți tăcuți și serioși. Unul singur dintre ei era vesel și acesta, văzându-mă pe mine cu fes, a început să-mi povestească ceva, arătând către munții din zare. Nu era niciuna din limbile în care eu să pot înțelege ceva, dar el tot tremura și gesticula puternic. În cele din urmă mimica mea i-a dat de înțeles că vorbește degeaba, drept care el atunci, hohotind de râs, m-a îmbrățișat și m-a bătut ușurel pe umeri.

Iată – am început să mă gândesc – îmi înfigi vreun cuțit în coaste și mor pe puntea unui vapor neutru !

Dar teama mea nu a fost reală, căci după cum mi-a explicat un grec care ședea în apropiere, el doar s-a amuzat că a vorbit atâta timp degeaba cu un om care nu pricepea o boabă din limba turcă.

Soarele aproape că apusese și atunci unul din turcii cei mai serioși i-a invitat pe ceilalți conaționali pe puntea superioară, unde ei s-au așezat pe două rânduri și au făcut ceea ce ei făc de obicei zilnic și anume și-au săvârșit, în colectiv, rugăciunea de seară.

Am trecut pe lângă Cernavodă⁴¹, unde în întuneric am distins doar câteva fabrici și calea ferată, după care am încercat să dorm, dar n-a fost chip; țăntării m-au atacat cu atâta înverșunare încât, în ciuda biletului meu de clasa II-a, a trebuit să petrec noaptea pe punte.

În zori am ajuns la Brăila, iar la ora 10 eram deja la Galați. Neavând intenția să rămân mult în <acest> oraș, am dispus ca bagajele să-mi fie trimise la un hotel din apropiere („Hotelul slav”). Am luat o gustare în preajmă și m-am îndreptat în sus spre oraș, căci acesta se ridica pe un deal. În oraș am avut de furcă cu cei care schimbau bani, până când un om de bine m-a sfătuit să mă adresez aceluia care

⁴⁰ *Silistri*, oraș în Bulgaria.

⁴¹ *Cernovodka*.

p. 558 urmează cursul <valutar> și dă <solicitantului> cât // trebuie, iar ceilalți nu înțeleg nimic și acționează numai prin intermediari. Așa am și făcut și nu m-am înșelat.

Orașul este destul de frumos și este animat, pulsează de viață, dar nu puteam rămâne mult aici deși reprezentațiile trupei lui Pascaly⁴², unul dintre cei mai buni actori din Principate și care își făcuse o bună pregătire scenică la Paris, mă atrăgeau foarte mult. La debarcader am aflat că în noaptea aceea urma să plece la Constantinopol vasul „*Saintange*” al societății „*Messageries Maritimes*” și care mai avea locuri doar la clasa I-a și pe punte. Mă temeam de ploaie, dar pe de altă parte consideram clasa I-a prea scumpă pentru mine, cu atât mai mult cu cât îmi făcusem provizii corespunzătoare. M-am gândit îndelung și până la urmă am luat, la noroc, bilete pe punte chiar până la Smirna și am convenit cu un hamal, să vină să-mi care bagajele pe la șase după amiază, sperând să am ceva vreme pentru a mă odihni. N-am reușit însă, căci hamalul a venit în goană la cameră spunând că începe ploaia și trebuie să ne grăbim. M-am mișcat repede și am urcat pe puntea vasului prezentându-mi pașaportul funcționarului român. Pe punte mai era doar un tânăr grec, precum și conductorul cu soția, care nu găsisse locuri în România și atunci se îndreptase să le caute în Turcia. Ploaia cădea în rafale puternice, iar cortul pentru femei de pe punte, sub care ne adăpostisem nu ne ajuta cu nimic. Chelnerul de la clasa întâia ne-a propus să folosim patul său până la Constantinopol în schimbul unei lire turcești, însă toți eram suficient de uzi, iar cerul se mai luminase așa că nimeni n-a acceptat propunerea lui. Până la urmă eu i-am oferit 10 franci, dar el m-a refuzat plin de mândrie.

– „Slujba mea pe acest vapor, unde sunt puțini pasageri la clasa I-a îmi permite să-mi pot oferi patul pentru o liră, dar să-l dau pentru mai puțin înseamnă ca și cum aș fi un cerșetor, ori eu sunt francez, am și eu orgoliul meu!”

Până la Tulcea⁴³ nu s-au mai urcat alți pasageri, dar aici pe punte au mai venit mulți armeni și armence, între care una era chiar nebună. Femeile <armence> au ocupat cortul, care nouă nici nu ne era necesar, deoarece acum vremea era minunată. Pe de altă parte armenii s-au dovedit a fi o nație foarte veselă și până la Constantinopol ne-au amuzat cu cântările lor.

La Sulina⁴⁴ am urmărit cu <multă> curiozitate amestecul apei de fluviu cu cea a mării, trecându-se de la apa albă a Dunării care în amestec cu cea marină devenea verde //, iar apoi apa marină de culoare negru închis devenea singura care rămânea în fața vaporului. În același timp armenii continuau cu cântecele lor, iar de la clasa întâia se auzeau sunetele unui pian. Aceasta pentru că la Sulina <pe vas> se urcase o familie de italieni artiști, care alcătuiau o adevărată orchestră și luat de o asemenea muzică încântătoare am adormit pe nesimțite, trezindu-mă abia la Constanța⁴⁵. Din păcate era întuneric și nu se putea distinge nimic ...

⁴² Mihail Pascaly (1830-1882) actor, regizor, director al Teatrului Național până în 1877, profesor, traducător, autor dramatic și publicist, animator al vieții teatrale din România. A fost primul interpret al lui Hamlet.

⁴³ *Tulci*, Municipiu, reședință de județ.

⁴⁴ *Sulini*, oraș, jud. Tulcea.

⁴⁵ *Kiustendje*.

ILUSTRĂȚII

Principele domnitor Carol de Hohenzollern-Sigmaringen, în „Illustrierte Zeitung”,
No. 1743/ 25 noiembrie 1876.

Principesa Elisabeta cu fiica sa, Maria, fotografie de Franz Duschek, București, B.A.R.

Principesa Elisabeta, fotografie după un desen de Carol Popp de Szathmari, B.A.R.

Adolphe Thiers, în „Le Monde Illustré”,
No. 883/14 martie 1874

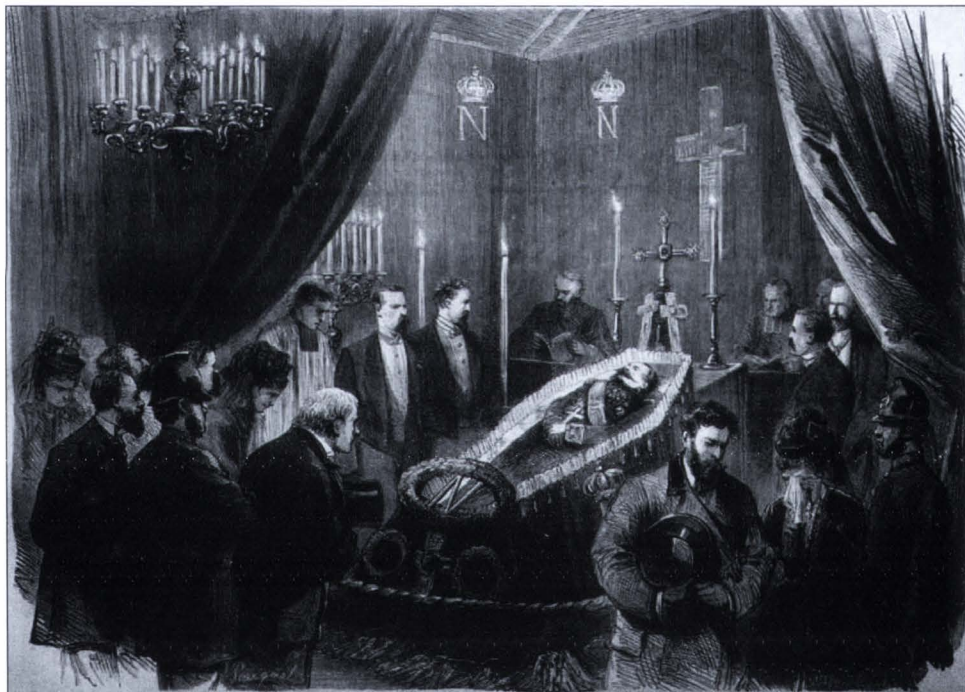
Wilhelm I, regele Prusiei și împăratul Germaniei,
în „L’Illustration”, No. 933/12 ianuarie 1861

Cabinetul de lucru al lui Adolphe Thiers la Trouville, în „Le Monde Illustré”, No. 802/24 august 1872.

Napoleon al III-lea pe patul de moarte, în „L’Illustration”, No. 1560/18 ianuarie 1873.

Napoleon al III-lea pe catafalc, în „L’Illustration”, No. 1561/25 ianuarie 1873.

Cortegiul funerar al lui Napoleon al III-lea părăsind Camden Place, în „Le Monde Illustré”,
No. 824/25 ianuarie 1873.

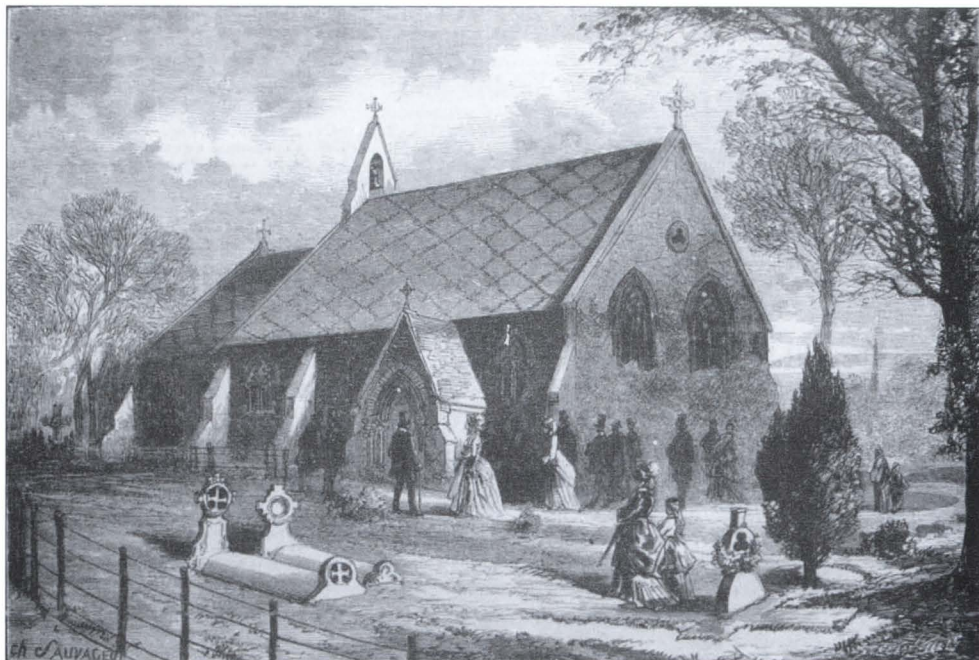
Camera în care a murit Napoleon al III-lea, în „L’Illustration”, No. 1561/25 ianuarie 1873.

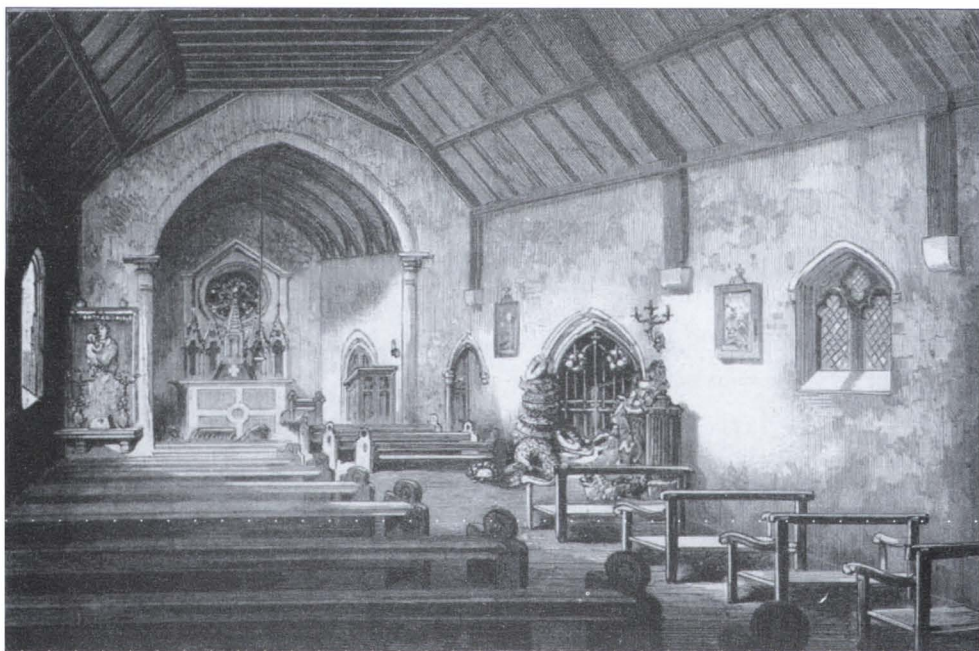
Camden House, reședința lui Napoleon al III-lea la Chislehurst, Marea Britanie, în „L'Illustration”, No. 1560/18 ianuarie 1873.

Camera împărătesei Eugenia la Camden House, în „Le Monde Illustré”, No. 825/1 februarie 1873.

Biserica catolică Sf. Maria de la Chislehurst, în „L'Illustration”, No. 1560/18 ianuarie 1873.

Interiorul bisericii catolice Sf. Maria de la Chislehurst, în „Le Monde Illustré”, No. 825/1 februarie 1873.

Cavoul unde au fost depuse rămășițele pământești ale lui Napoleon al III-lea, în „Le Monde Illustré”, No. 824/25 ianuarie 1873.

Funeraliile principelui Alexandru Ioan Cuza la Ruginoasa, în „Le Monde Illustré”, No. 851/2 august 1873.

Regina Victoria a Marii Britanii, în „Illustrirte Zeitung”, No. 1713/29 aprilie 1876.

Benjamin Disraeli, șeful partidului conservator britanic, în „Le Monde Illustré”, No. 878/7 februarie 1874.

Prințul Albert de Edinburgh și marea ducesă Maria Alexandrovna a Rusiei, proaspăt căsătoriți, în „Illustrierte Zeitung”, No. 1579/4 octombrie 1873.

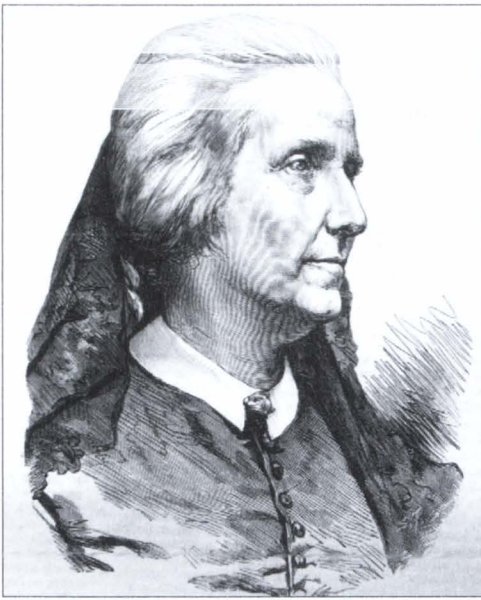
Prințul Milan Obrenovici al Serbiei și soția sa, Natalia Keško, în „Illustrierte Zeitung”, No. 1682/25 septembrie 1875.

Țarul Alexandru al II-lea, în „Illustrirte Zeitung”, No. 1693/11 decembrie 1875.

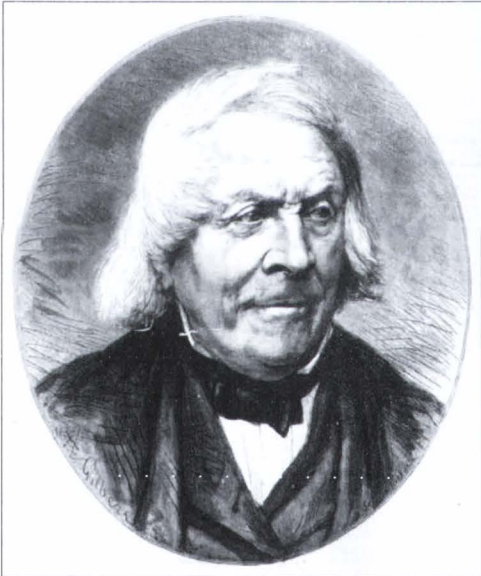
Sultanul Abdul Hamid, după o fotografie de Abdullah Frères, în „L’Illustration”,
No. 1750/9 septembrie 1876.

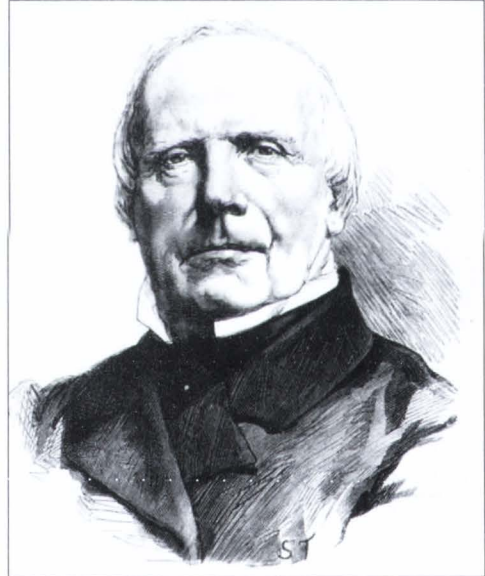
Contesa Marie d'Agoult, scriitoare ce semna cu pseudonimul Daniel Stern, după o fotografie de Carjat, în „L'Illustration”, No. 1725/18 martie 1876.

George Sand, după o fotografie de Nadar, în „L'Illustration”, No. 1738/17 iunie 1876.

Jules Michelet, după o fotografie de Reutlinger, în „L'Illustration”, No. 1617/21 februarie 1876.

Edgar Quinet, după o fotografie de Maunoury, în „L'Illustration”, No. 1675/2 aprilie 1875.

Adolphe d'Avril, fotografie de L. Mook, Santiago, colecție particulară.

Vasile Alecsandri, fotografie după un clișeu pe hârtie (calotip) de Constantin Sturza-Scheianu, B.A.R.

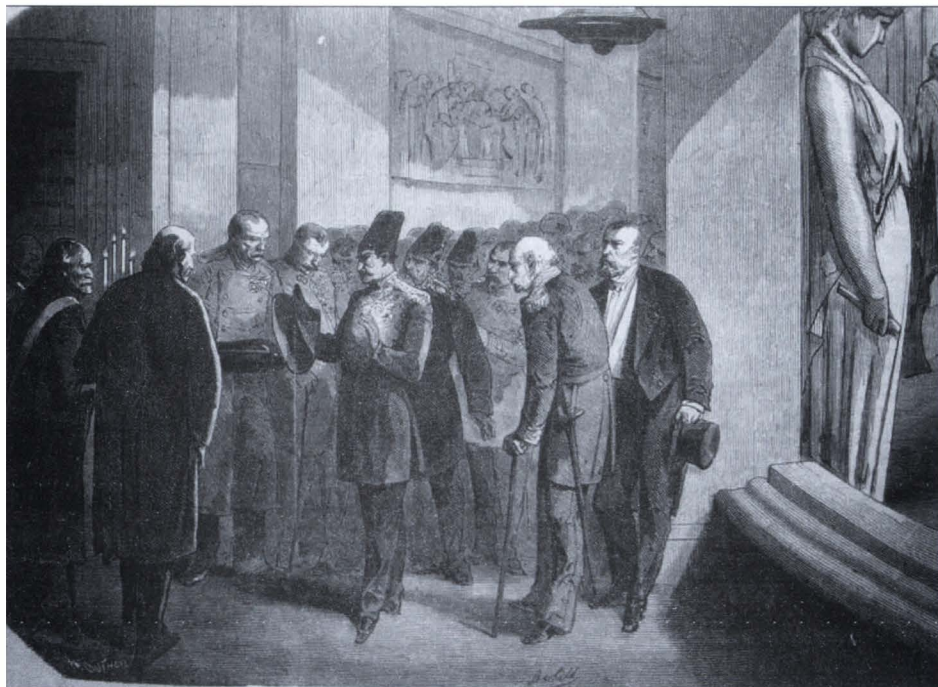
Pierre Jean de Béranger, litografie, B.A.R.

Mareșalul Marie Edme Patrice Maurice, conte de Mac-Mahon, duce de Magenta, președinte al Republicii franceze, în „Illustrirte Zeitung”, No. 1563/14 iunie 1873.

Șahul Persiei, în „L'Illustration” No. 1584/5 iulie 1873.

Șahul Persiei la Paris – vizită la mormântul lui Napoleon I la Domul Invalizilor, unde îi este arătat bicornul împăratului, în „L’Illustration”, No. 1586/19 iulie 1873.

Șahul Persiei și președintele Franței, mareșalul Mac-Mahon, trecând în revistă trupele în Bois de Boulogne, în „L’Illustration” No. 1586/19 iulie 1873.

Principesa Elisabeta și doamnele ei de onoare îmbrăcate în port popular, în „Illustrirte Zeitung”,
No. 1732/9 septembrie 1876.

Din Transilvania: țărani sași din Mettersdorf [Dumitra] lângă Bistrița, după o fotografie de Karl Coller din Bistrița, în „Illustirte Zeitung”, No.1631/3 octombrie 1874.

Țărani români din zona Bistriței, după o fotografie de Karl Coller din Bistrița, în „Illustirte Zeitung”, No. 1639/28 noiembrie 1874.

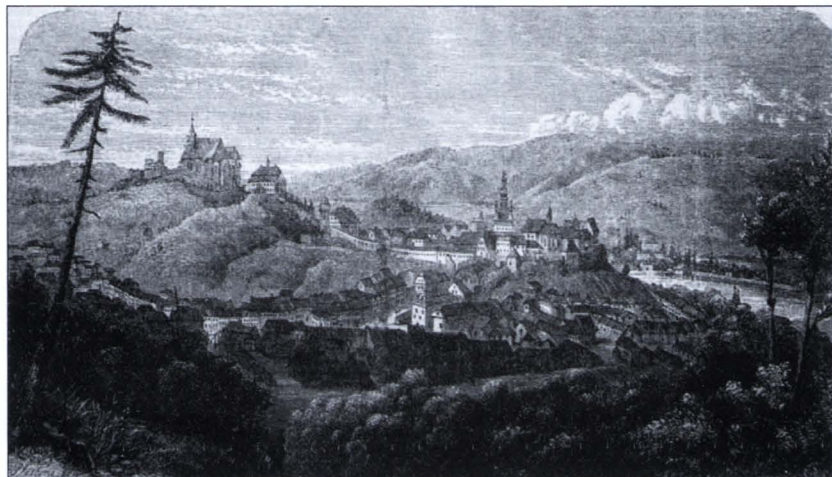
Pereche de țărani români din Prundul Bârgăului, după o fotografie de Karl Coller, în „Illustrierte Zeitung”, No. 1707/18 martie 1876.

Grup de țigani nomazi din Tansilvania, după un desen de Emil Volkers, în „Illustrierte Zeitung”, No. 1720/17 iunie 1876.

Vedere a Sibiului, în „Illustrirte Zeitung”, No. 1631/3 octombrie 1874.

Vedere a Sighișoarei, în „Illustrirte Zeitung”, No. 1631/3 octombrie 1874.

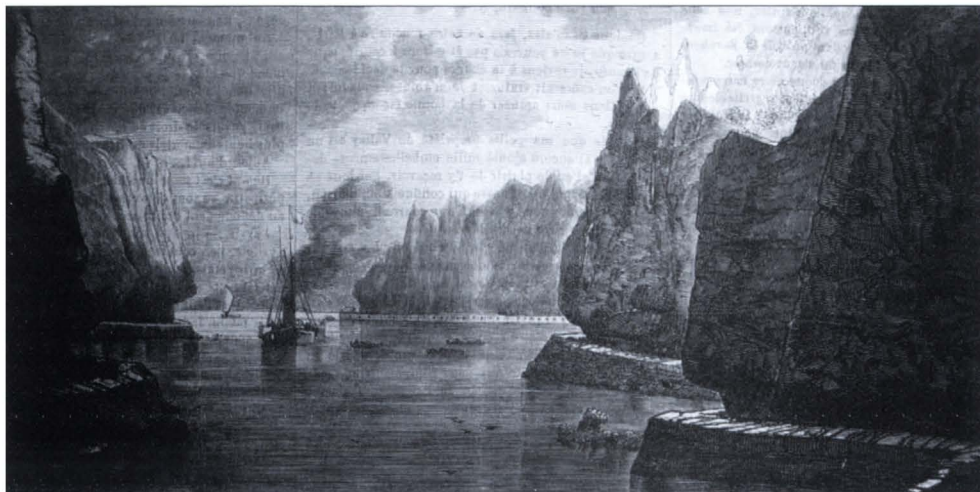
Vederea Brașovului, în „Illustrirte Zeitung”, No. 1631/3 octombrie 1874.

Piciorul podului roman de la Turnu Severin, în „Illustrierte Zeitung”, No. 1600/28 februarie 1874.

Porțile de Fier, în „Illustrierte Zeitung”, No. 1600/28 februarie 1874.

Dunărea la Cazane, în „L'Illustration”, No. 284/20 septembrie 1862.

Tragerea navelor la edec peste cataractele de la Cazane, în „Illustirte Zeitung”,
în No. 1600/28 februarie 1874.

Biserică românească de țară, în „Illustrirte Zeitung”, No. 1639/28 noiembrie 1874.

În cartierul românesc al unui oraș sășesc, în „Illustrirte Zeitung”, No. 1639/28 noiembrie 1874.

Ulița românească din Maros-Ilje (Ilia, jud. Hunedoara), în „Illustrirte Zeitung”,
No. 1639/28 noiembrie 1874.

Castelul lui Gabriel Bethlen la Illje (Ilia, jud. Hunedoara); Portalul din 1582 al castelului din Illje (Ilia), în „Illustrirte Zeitung”, No. 1639/28 noiembrie 1874.

Târg românesc de toamnă, după un desen de F. Kierchner, în „Illustrirte Zeitung”, No. 1639/28 noiembrie 1874.

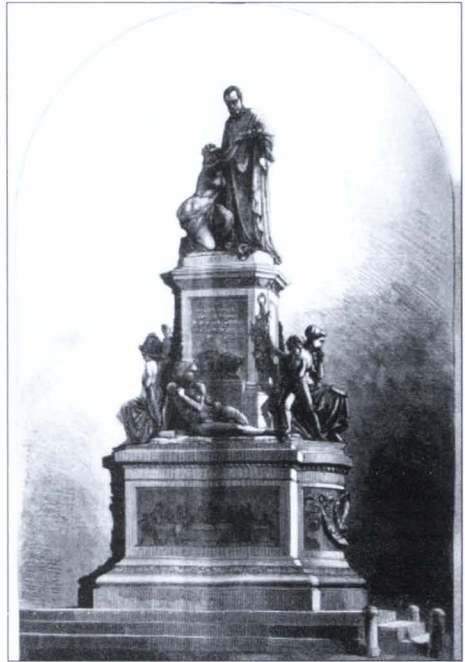
Casa unui colonist român din ținutul săsesc, în „Illustrirte Zeitung”, No. 1639/28 noiembrie 1874.

Schița sculptorului Adolf Donndorf pentru un monument al lui Goethe la Berlin, în „Illustrierte Zeitung”, No. 1618/4 iulie 1874.

Monumentul împăratului Maximilian al Mexicului ridicat la Triest de sculptorul Johannes Schilling (detaliu), în „Illustrierte Zeitung”, No. 1664/22 mai 1875.

Monumentul lui Camillo Cavour de la Torino, în „Illustrierte Zeitung”, No. 1610/9 mai 1874.

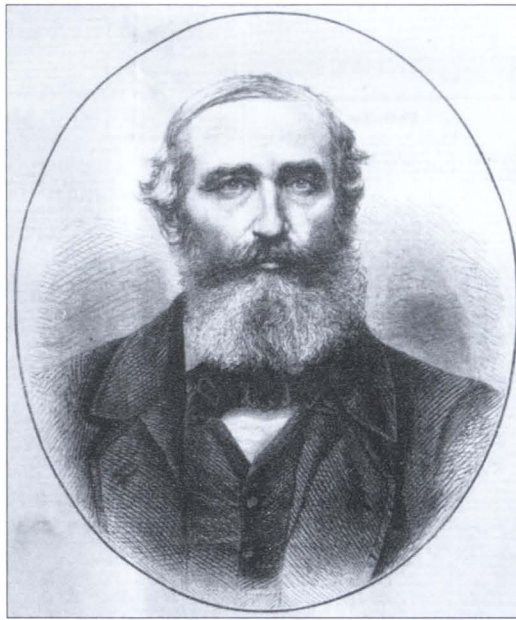
Grupul imperial, decor de masă din argint executat de Wagner din Berlin, aflat în posesia împăratului Germaniei, în „Illustrierte Zeitung”, No. 1605/4 aprilie 1874.

Bustul împăratului Wilhelm I modelat de sculptorul J. Kopf, în „Illustrierte Zeitung”
No. 1644/2 ianuarie 1875.

Prințul Friedrich Wilhelm al Prusiei, viitorul împărat Wilhelm al II-lea, în „Illustrierte Zeitung”,
No. 1629/19 septembrie 1874.

Contele Koloman Tisza, ministrul ungar de interne, în „Illustrirte Zeitung”, No. 1658/10 aprilie 1875.

Bethel Henry Strousberg, în „Illustrirte Zeitung”,
No. 1742/18 noiembrie 1876.

Ivan Ristici, ministrul de externe al Serbiei,
în „L'Illustration”. No. 1734/20 mai 1876.

Franz Joseph, împăratul Austro-Ungariei, în „L'Illustration”, No. 1581/14 iunie 1873.

Apoteoza împăratului Franz Joseph la împlinirea a 25 de ani de domnie, după un desen de B. Katzler, în „Illustrierte Zeitung”, No. 1588/6 decembrie 1873.

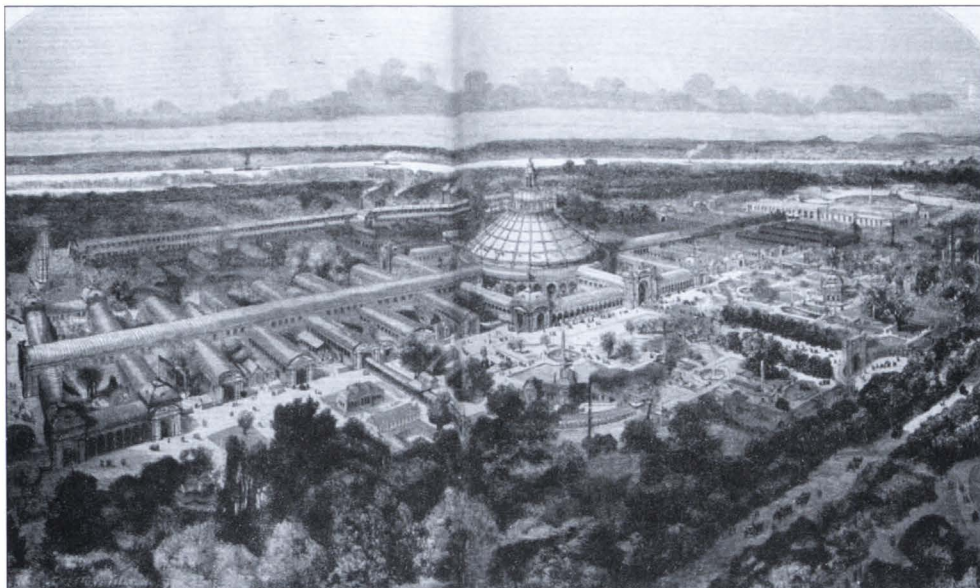
Tipuri de soldați din armata austro-ungară, după un desen de A. Baldinger, în „Illustrirte Zeitung”, No. 1673/24 iulie 1874.

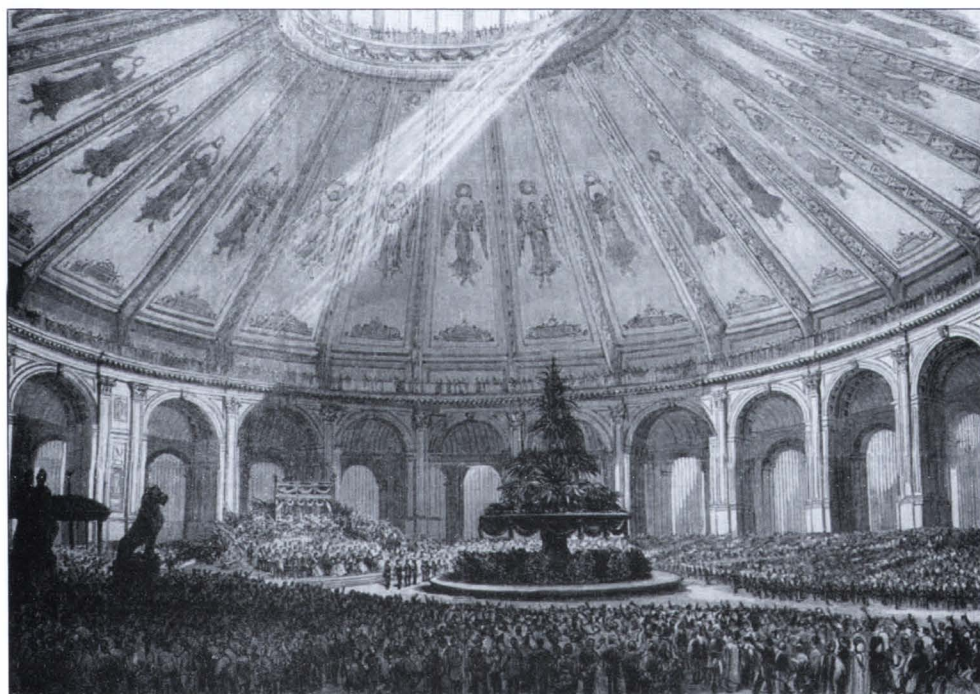
Expoziția Universală de la Viena, Pavilionul imperial, în „L’Illustration”, No. 1573/19 aprilie 1873.

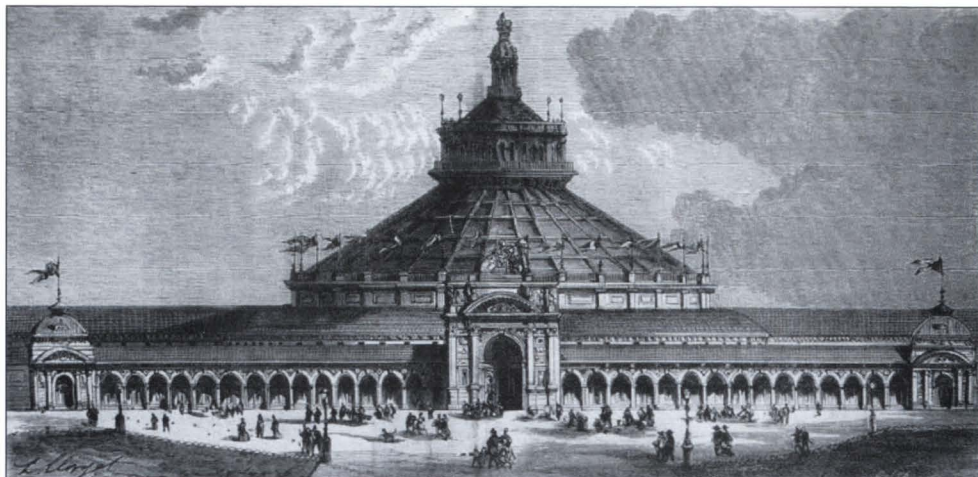
Expoziția Universală de la Viena, intrarea în pavilionul principal, în „L’Illustration”, No. 1575/3 mai 1873.

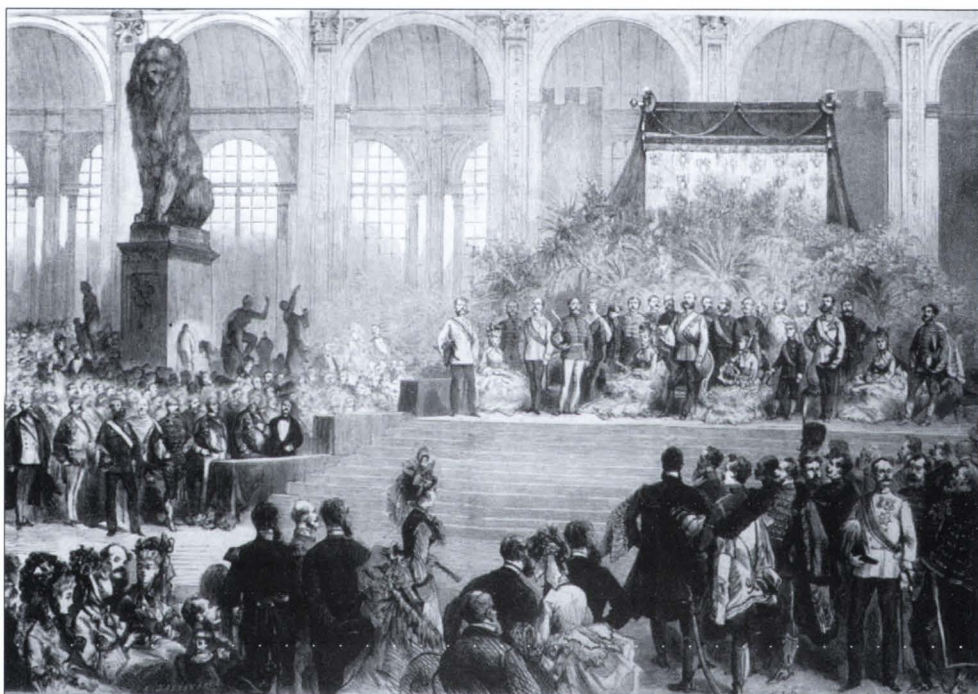
Vedere generală a Expoziției Universale de la Viena, în „L’Illustration”, No. 1577/17 mai 1873.

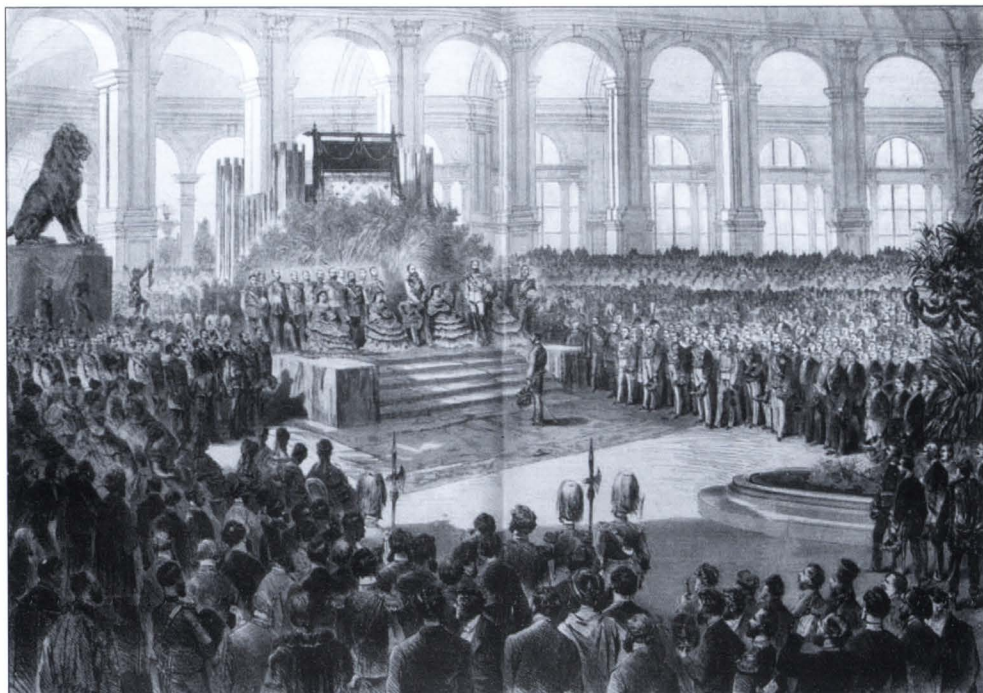
Expoziția Universală de la Viena, ceremonia de deschidere desfășurată în marea rotundă, în „L’Illustration”, No. 1577/17 mai 1873.

Expoziția Universală de la Viena, marea rotondă văzută din exterior, în „Le Monde Illustré”, No. 836/19 aprilie 1873.

Deschiderea Expoziției Universale de către împăratul Franz Joseph, desen de Lix după o schiță de Robida, în „Le Monde Illustré”. No. 840/17 mai 1873.

Deschiderea Expoziției Universale de către împăratul Franz Joseph la 1 mai, în „Illustrierte Zeitung”, No. 1560/24 mai 1873.

Sosirea cortegiului imperial la Expoziția Universală, desen de Vierge după o schiță de Robida, în „Le Monde Illustré”, No. 840/17 mai 1873.

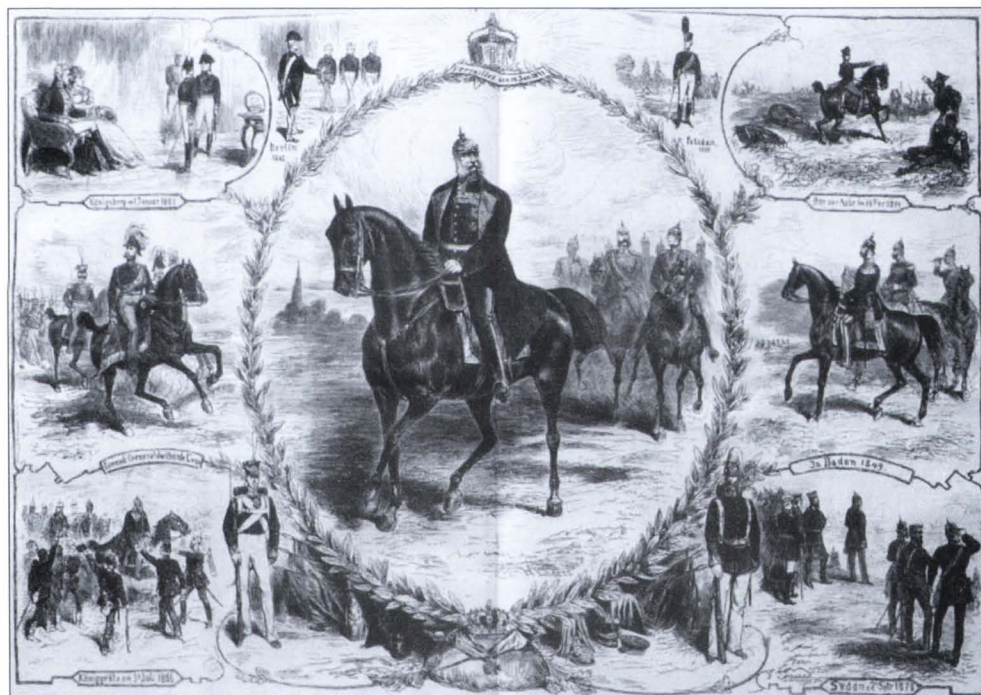
Întâmpinarea principelui Carol de România în pavilionul românesc, desen de H. Fritzmann, în „Illustrirte Zeitung”, No. 1570/2 august 1873.

Medalia Expoziției Universale de la Viena, în „Illustrirte Zeitung”, No. 1560/24 mai 1873.

Marea paradă de pe câmpul de exerciții, 4 iunie 1873 – în primul rând arhiducele Rudolf, împăratul Austriei și țarul Rusiei, după un desen de Johann Schönberg, în „Illustrierte Zeitung”, No. 1565/28 iunie 1873.

Jubileul de 70 de ani în armată a împăratului Wilhelm I, după un desen de H. Lüders, în „Illustrierte Zeitung”, No. 1748/30 decembrie 1876.

Hans Makart în atelierul său din Viena, după o fotografie de Josef Löwy desenată de B. Ketzler, în „Illustrierte Zeitung”, No. 1655/20 martie 1875.

Hans Makart purtând costum de epocă pentru o ceremonie în cinstea împăratului Franz Joseph, fotografie de Victor Angerer, în „Le Monde Illustré”, No. 1154/10 mai 1879.

Opera din Paris, în „Illustrierte Zeitung”, No. 1648/30 ianuarie 1875.

Opera din Paris, în „Illustrierte Zeitung”,
No. 1649/ 6 februarie 1875.

Opera din Paris, în „Illustrierte Zeitung”,
No. 1649/ 6 februarie 1875.

— Monsieur Garnier, je désirerais visiter le nouvel Opéra.
 — Tout? Vous avez des vivres pour combien de jours?

„Dl. Garnier, aş dori să vizitez noua Operă”
 „Toată? Pentru câte zile aveți provizii?”,
 caricatură de Cham în „Le Monde Illustré”,
 No. 916/31 octombrie 1876.

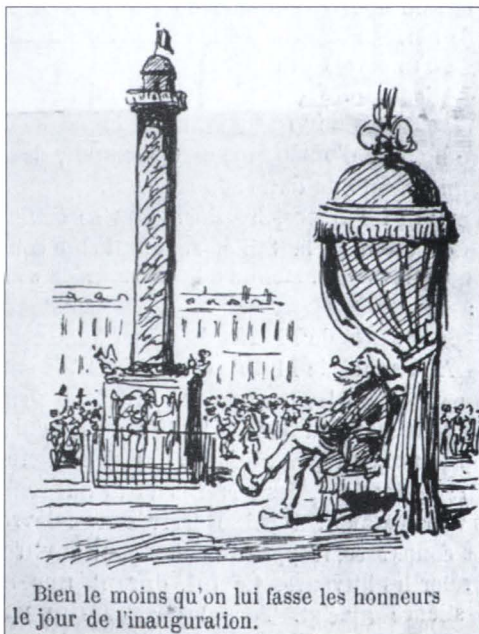
Courbet supplie qu'on la fasse moins haute, puisqu'il va avoir à la payer.

Courbet se roagă să facă [Coloana Vendôme] mai puțin înaltă pentru că va trebui să o plătească,
 caricatură de Cham în „Le Monde Illustré”,
 No. 851/2 august 1873.

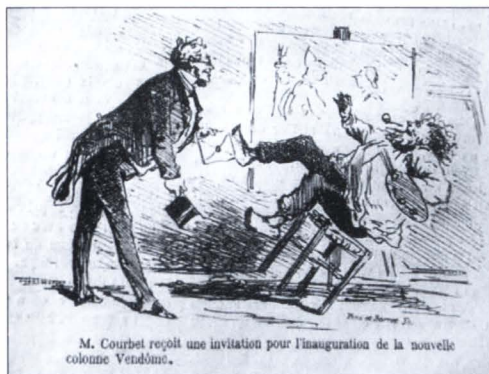
— Pour finir, l'auteur demande à l'ami lecteur, dont il est connu depuis si longtemps, la permission de lui présenter ses civilités sous la forme d'un gros livre qu'il vient de terminer à l'instant.

Autoportretul caricaturistului Bertall cu volumul *La comédie de notre temps* prezentat cititorilor, în „L'Illustration”, No. 1605/29 noiembrie 1873.

Bien le moins qu'on lui fasse les honneurs le jour de l'inauguration.

Bine, cel puțin, că o să-i facă onorurile [lui Courbet] în ziua inaugurării [Coloanei Vendôme], caricatură de Cham, în „Le Monde Illustré”, No. 908/5 septembrie 1874.

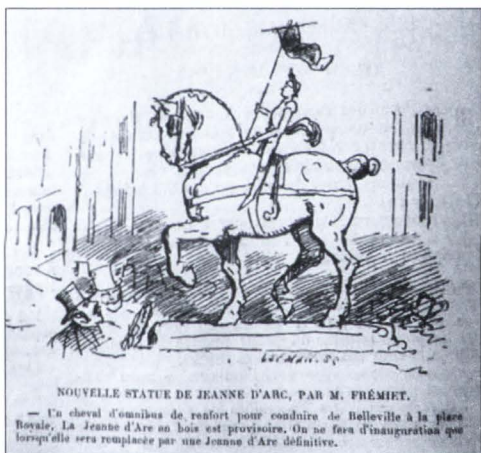
Dr. Courbet primește o invitație pentru inaugurarea noii Coloane Vendôme, caricatură de Cham, în „Le Monde Illustré”, No. 851/2 august 1873.

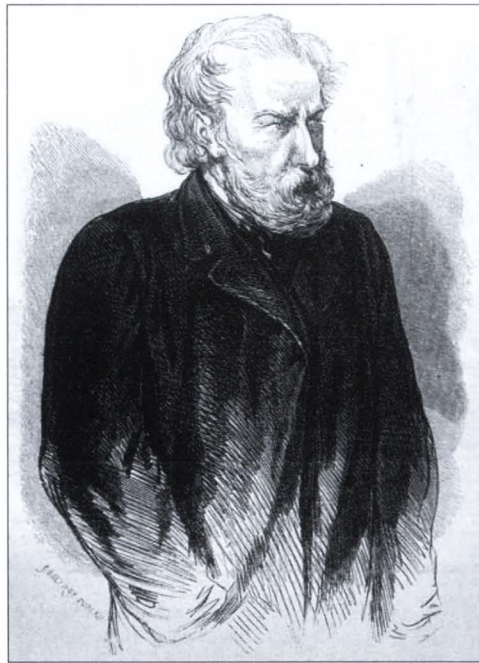
Courbet se pune pe muncă la Coloana Vendôme pentru a avea un muncitor mai puțin de plătit. Așa este mereu!, caricatură de Cham, în „Le Monde Illustré”, No. 855/30 august 1873.

Offenbach, director la [Teatrul de] Gaité, din Paris! Zău!, caricatură de Bertall, în „L'Illustration”, No. 1562/1 februarie 1873.

Noua statuă a Jeannei d'Arc de dl. Frémiet, caricatură de Bertall, în „L'Illustration”, No. 1618/28 februarie 1874.

Caricaturistul Gavarni, în „Le Monde Illustré” No. 505/15 decembrie 1866.

Alexandre Dumas fiul, în „Le Monde Illustré” No. 883/14 martie 1874.

Caricaturistul Cham (contele de Noë), desen de Edmond Morin, în „Le Monde Illustré”
No. 1036/17 februarie 1877.

Johann Strauss, caricatură de Franz Gaul,
colecție particulară.

Alexandre Dumas fiul, caricatură de Cham,
în „Le Monde Illustré”, No. 895/6 iunie 1874.

Monumentul centenarului declarației de independență a Statelor Unite ale Americii de Moses Ezekiel, în „Illustrierte Zeitung”, No. 1748/30 decembrie 1876.

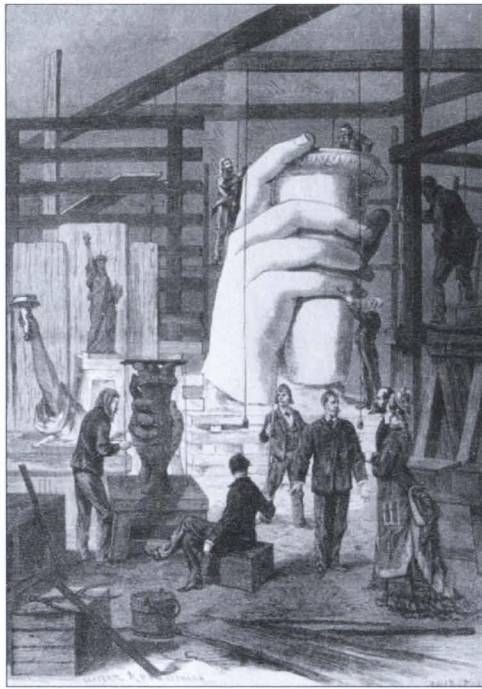
Jeanne d'Arc, monument de Emmanuel Frémiet, în „Le Monde Illustré”, No. 881/28 februarie 1874.

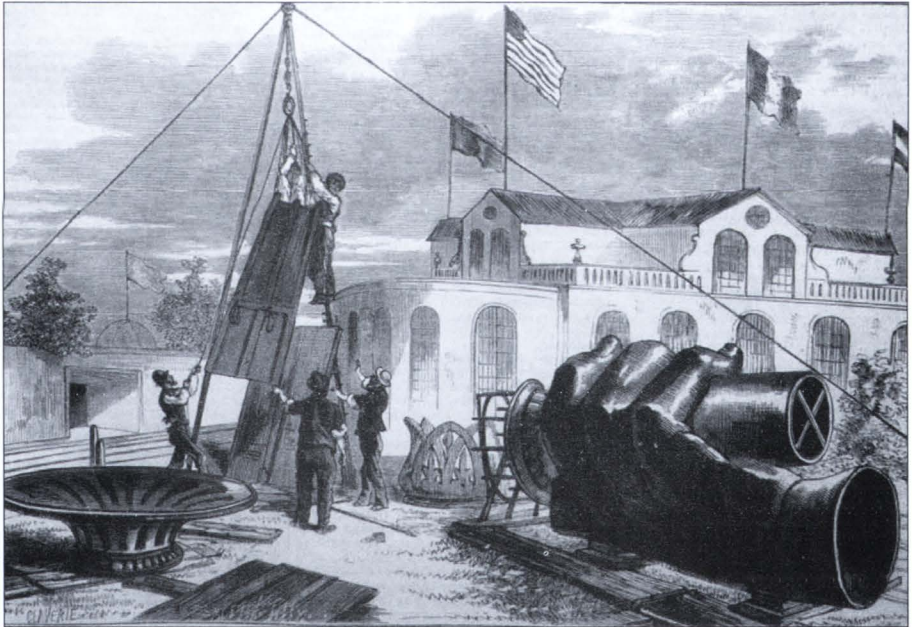
Germania, sculptură de Friedrich Rentsch pentru Expoziția Universală de la Viena, în „Illustrierte Zeitung”, No. 1583/1 noiembrie 1873.

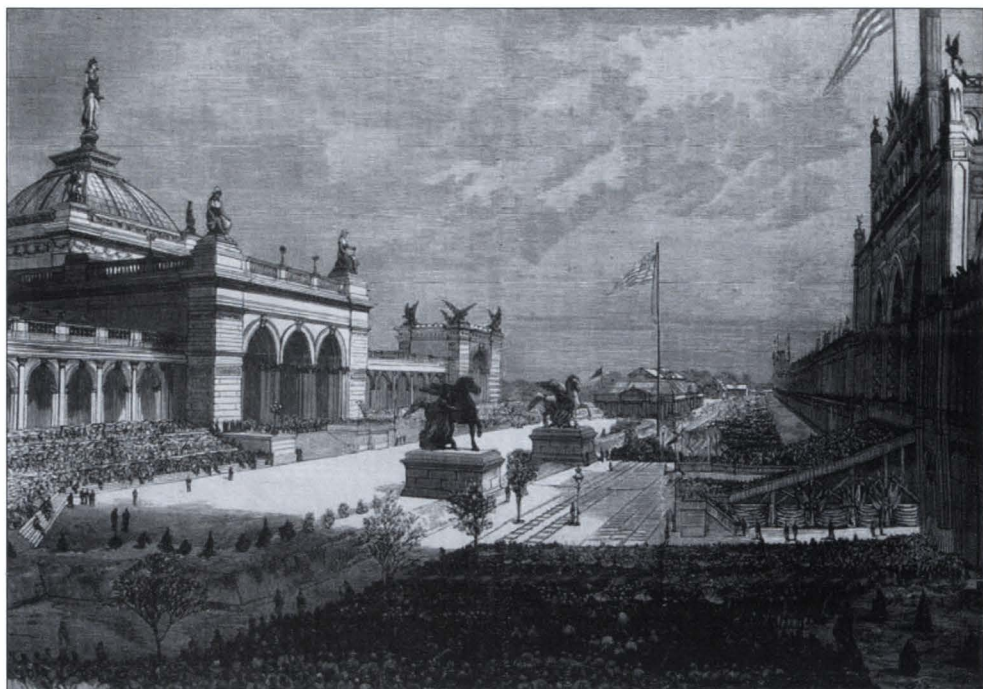
Wotan, statuie colosală de sculptorul Heinrich Ratter, în „Illustrierte Zeitung”, No. 1592/3 ianuarie 1874.

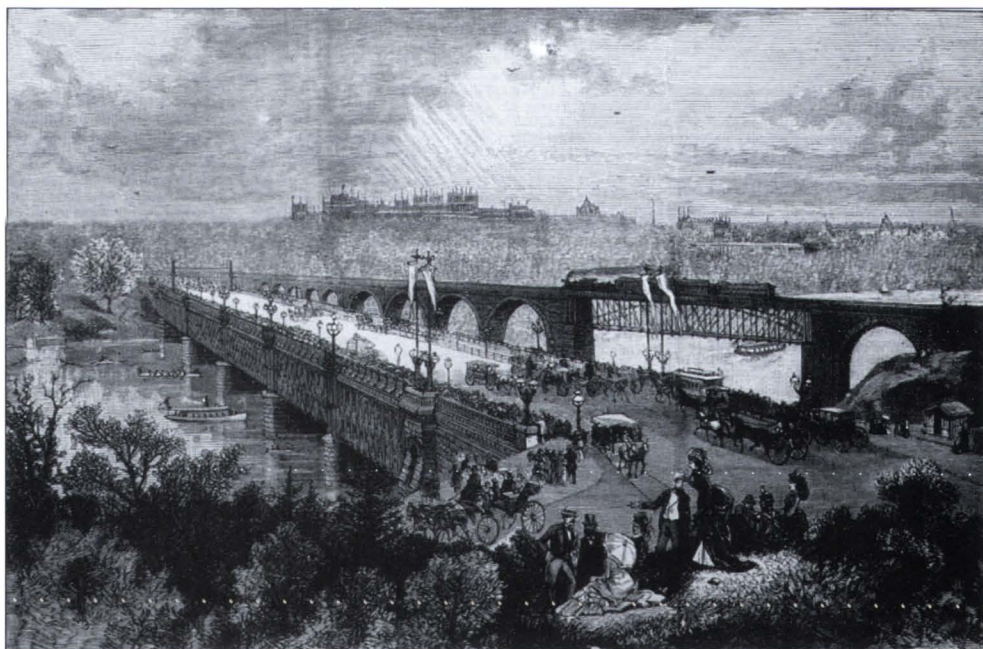
Statuia colosală a Libertății ce se va ridica la intrarea în portul New York. Atelierul dlui Bartholdi unde se execută diferite părți ale statuiei, în „L’Illustration”, No. 1733/13 mai 1876.

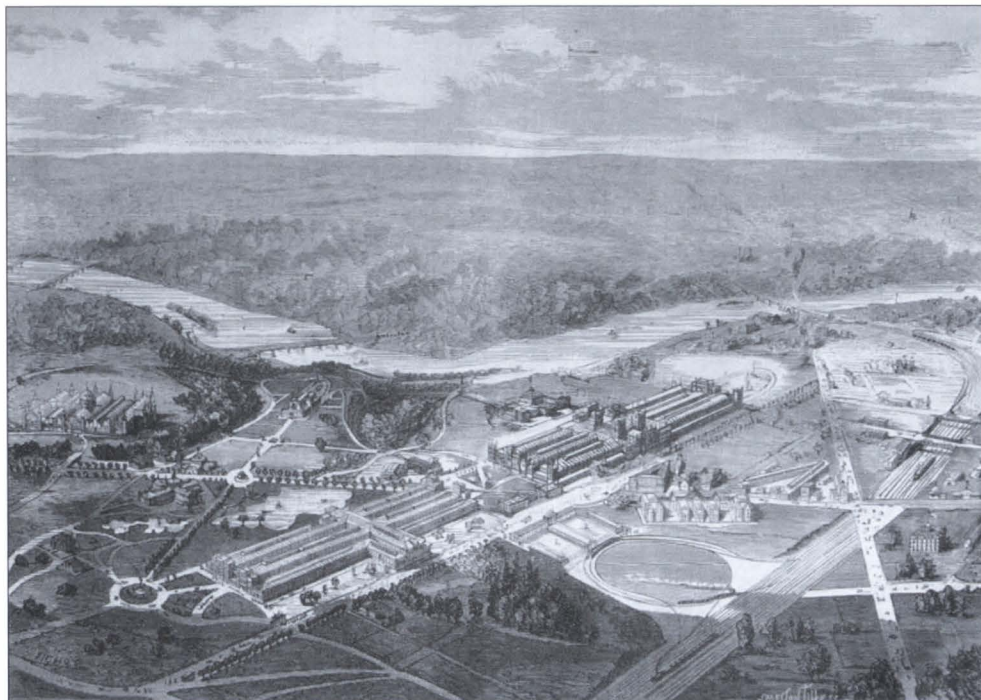
Sosirea la Philadelphia a primelor părți ale statuiei colosale a Libertății, în „L’Illustration”, No. 1756/21 octombrie 1876.

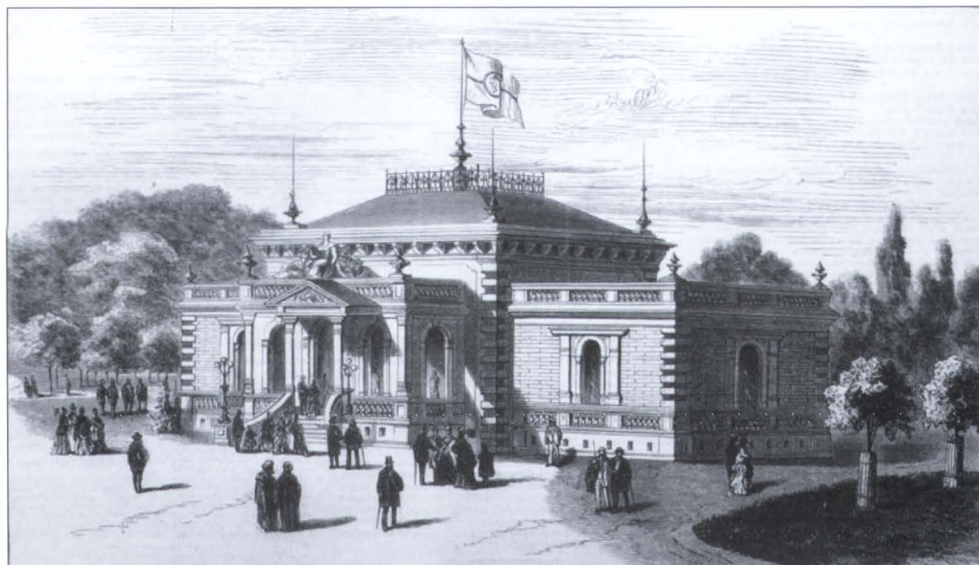
Expoziția Universală de la Philadelphia, ceremonia de deschidere din 10 mai, în „L’Illustration”,
No. 1736/3 iunie 1876.

Expoziția Universală de la Philadelphia, vederea podului din dreptul bulevardului Girard,
în „L’Illustration”, No. 1736/3 iunie 1876.

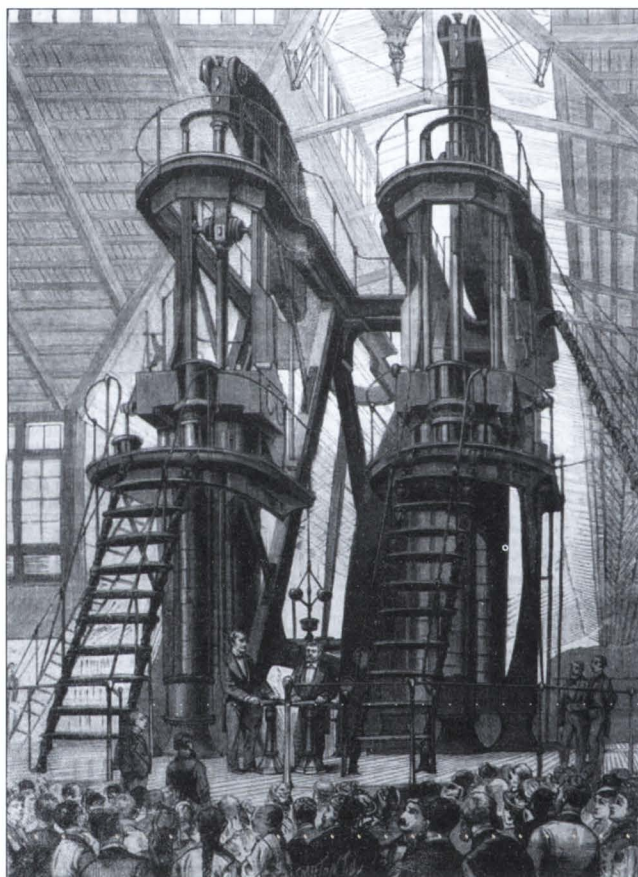
Vedere generală a Expoziției Universale de la Philadelphia, în „L'Illustration”,
No. 1711/11 decembrie 1876.

Pavilionul Germaniei la Expoziția Universală de la Philadelphia, în „Illustrierte Zeitung”,
No. 1715/13 mai 1876.

Pavilionul Statelor Unite ale Americii la Expoziția Universală de la Philadelphia, în „Illustrirte Zeitung”, No. 1715/13 mai 1876.

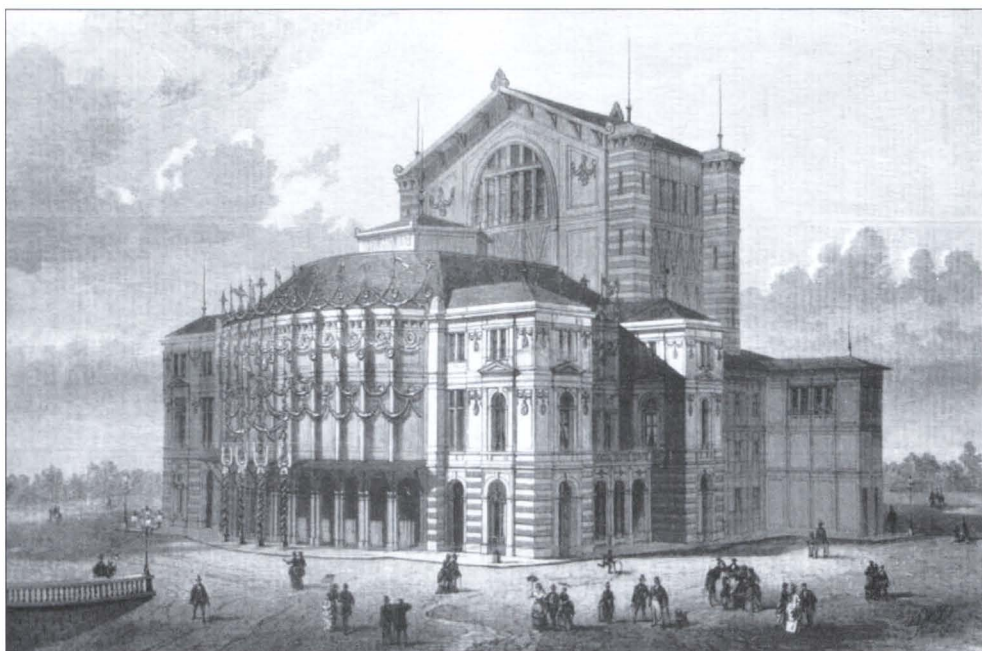
Președintele Grant punând în mișcare marea mașină de 1400 cai putere la Expoziția Universală de la Philadelphia, în „L'Illustration”, No. 1736/3 iunie 1876.

Medalia Expoziției Universale de la Philadelphia, în „Illustrierte Zeitung”,
No. 1741/11 noiembrie 1876.

Medalia pentru Richard Wagner gravată de Ch. Wiener din Bruxelles, în „Illustrierte Zeitung”,
No. 1729/19 august 1876.

Teatrul lui Richard Wagner din Baireuth, după planurile arhitecților Gottfried Semper și D. Brüdward, în „Illustrierte Zeitung”, No. 1713/29 aprilie 1876.

Sgraffito din locuința lui Richard Wagner din Baireuth, după o compoziție originală de R. Krausse, în „Illustrierte Zeitung”, No. 1729/19 august 1876.

Fiicele Rinului din opera „Aurul Rinului” de Wagner, desen de Ludwig Burger, în „Illustrierte Zeitung”, No. 1728/12 august 1876.

Scenă din opera „Walkiria” de Wagner, desen de Ludwig Burger, în „Illustrierte Zeitung”, No. 128/12 august 1876.

Scenă din opera „Amurgul zeilor” de Wagner, desen de Ludwig Burger, în „Illustrierte Zeitung”, No. 1729/19 august 1876.

Scenă din opera „Siegfried” de Wagner, în „Illustrierte Zeitung”, No. 1732/9 septembrie 1876.

Țărani ruteni din Bucovina, în „Illustrirte Zeitung”, No. 1594/17 ianuarie 1874.

Saint Marc Girardin, în „Le Monde Illustré”,
No. 836/19 aprilie 1873.

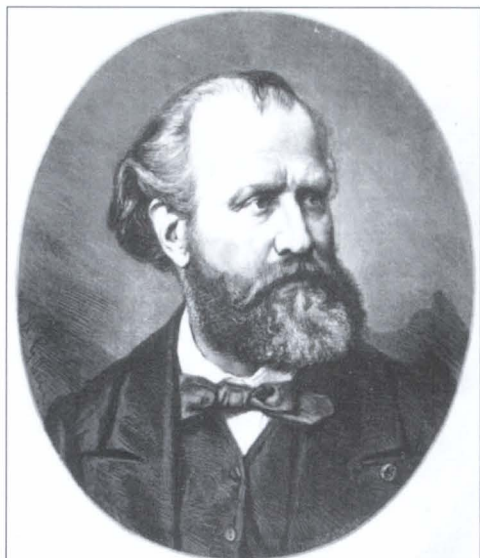
Albert Millaud, în „Le Monde Illustré”,
No. 1857/29 octombrie 1892.

David Livingstone, în „L'Illustration”,
No. 1615/7 februarie 1874.

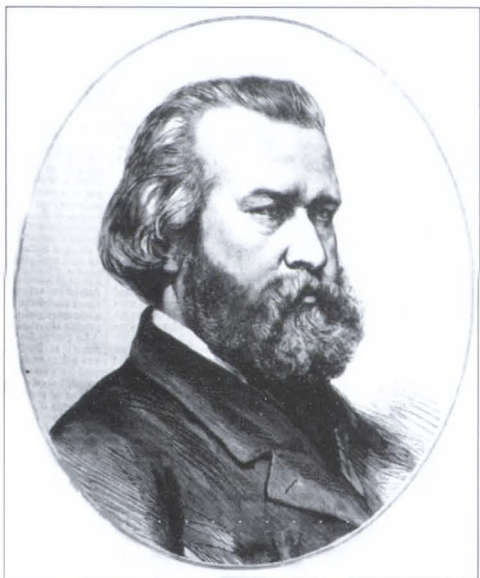
Sir Joseph Garnet Wolseley, comandantul
campaniei contra tribului Așanti,
în „L'Illustration”. No.1622/28 martie 1874.

Charles Gounod, în „L'Illustration”
No. 1604/ 22 noiembrie 1873.

Johannes Brahms, în „Illustrierte Zeitung”,
No. 1717/27 Mai 1876.

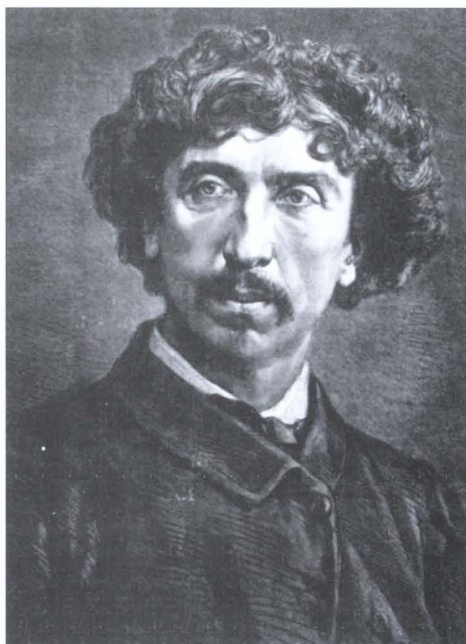
Jean François Millet, în „L'Illustration”,
No.1666/30 ianuarie 1875.

Jokai Mor, în „Illustrierte Zeitung”,
No. 1572/16 august 1873.

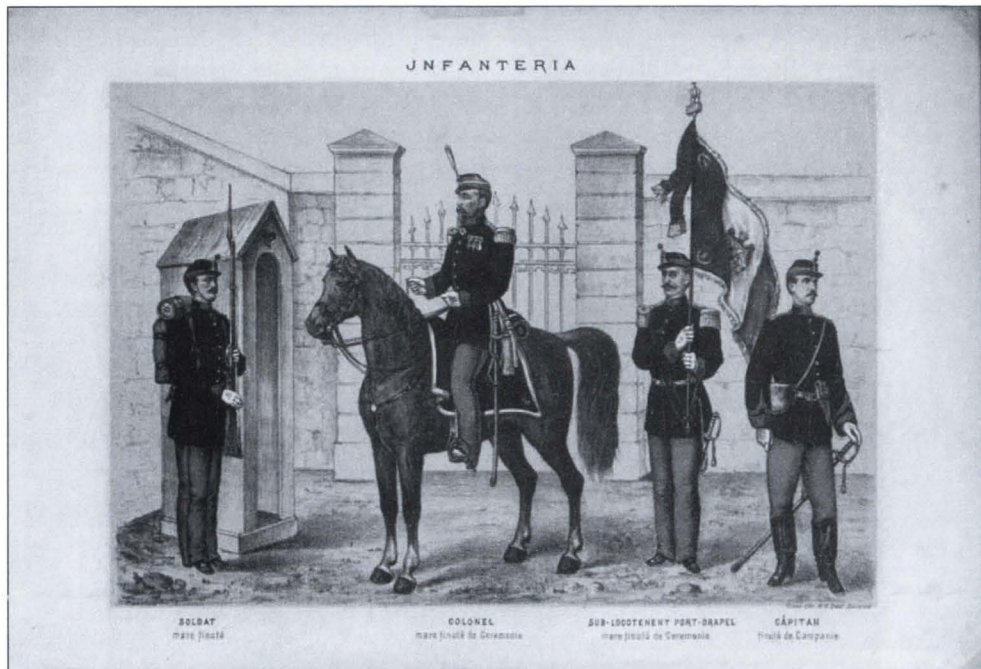
Camille Corot, fotografie de Carjat, Paris, în „L'Illustration”, No.1670/27 februarie 1875.

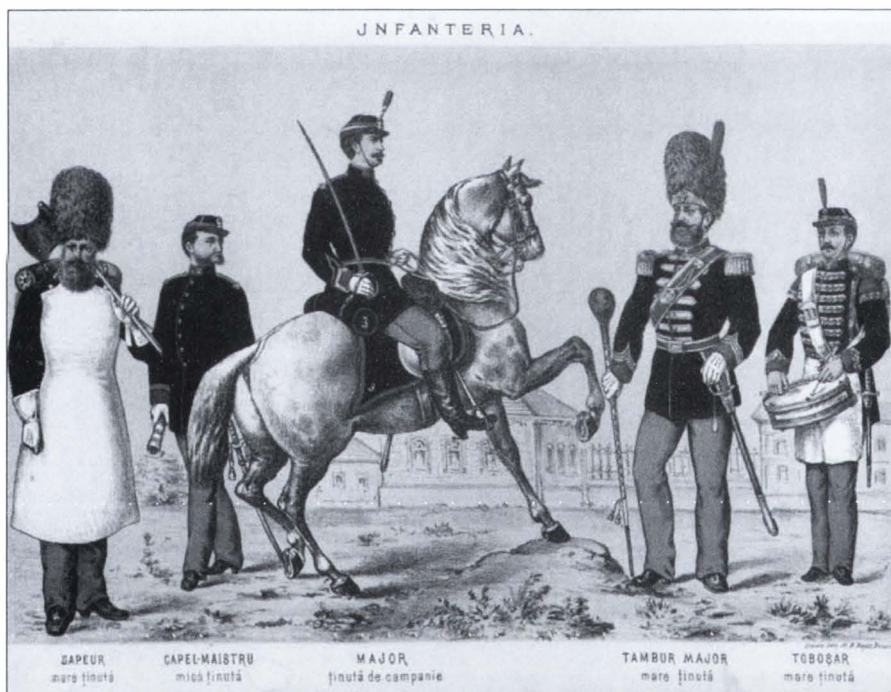
Charles Garnier, fotografie de Maunoury, Paris, în „L'Illustration” No. 1662/2 ianuarie 1875.

Camille Corot în atelierul său. în „L'Illustration”. No. 1671/9 martie 1875.

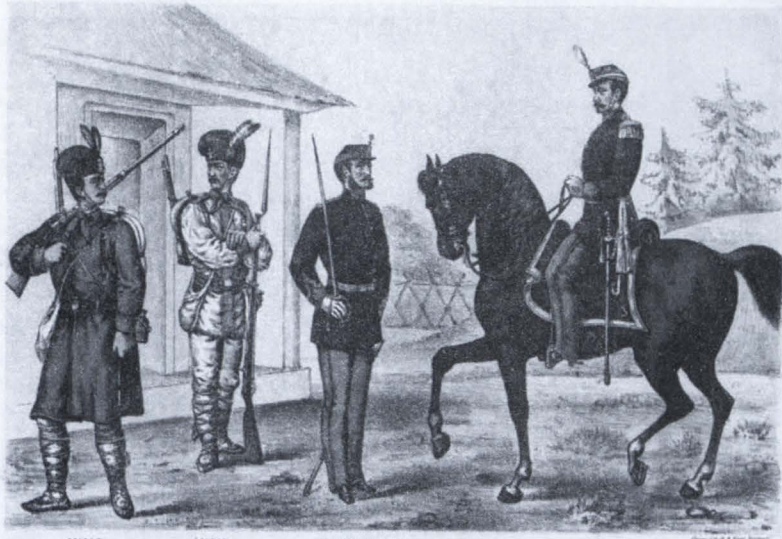

Infanteria, în *Albumul Armatei Române*, 1873, cromolitografie de M. B. Baer, B. A. R.

Infanteria, în *Albumul Armatei Române*, 1873, cromolitografie de M. B. Baer, B. A. R.

DOROBANȚI.

SOLDAT
ținută de iarnă

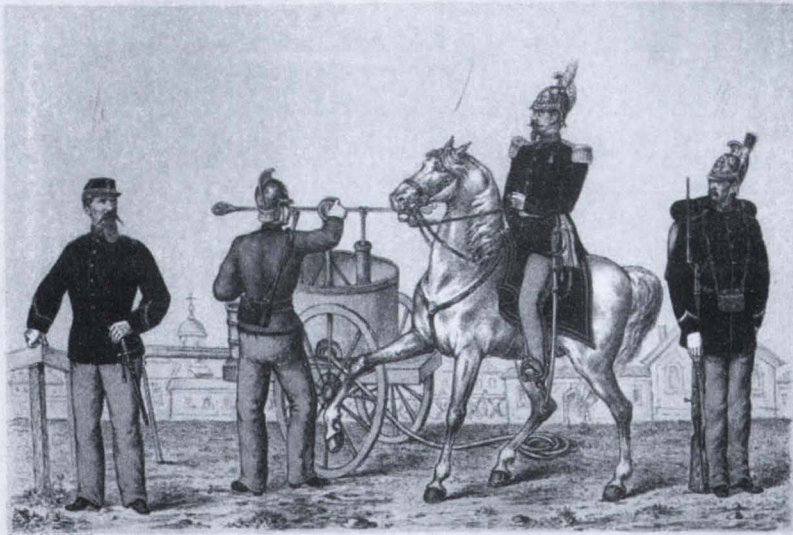
SOLDAT
ținută de vară

LOCOTENENT
mare ținută de serviciu

COLONEL
mare ținută de ceremonie

Dorobanți, în *Albumul Armatei Române*, 1873, cromolitografie de M. B. Baer, B. A. R.

POMPIERI

LOCOTENENT
mică ținută

SOLDAT
ținută de incendiu.

MAJOR
mare ținută de ceremonie.

SERGEANT
mare ținută.

Pompieri, în *Albumul Armatei Române*, 1873, cromolitografie de M. B. Baer, B. A. R.

CAVALERIA.

TROMPET
din Reș. I de Roșiori
Mare ținută de ceremonie

SUB. LOGOTENENT
din Reș. I. de Roșiori
Mare ținută de ceremonie

COLONEL
din Reș. II de Roșiori
Mare ținută de ceremonie

Cavaleria [roșiori], în *Albumul Armatei Române*, 1873, cromolitografie de M. B. Baer, B. A. R.

VÎNĂTORI.

SERGEANT-MAJOR
mare ținută.

TROMPET
mare ținută

MAJOR
mare ținută

SOLDAT
mare ținută

LOCOTENENT
ținută ordinară.

Vânători, în *Albumul Armatei Române*, 1873, cromolitografie de M. B. Baer, B. A. R.

Stat major general – sunt reprezentați generalul Ioan Emanoil Florescu, ministrul de Război și colonelul Constantin Barozzi din corpul de stat major, în *Albumul Armatei Române*, 1873, cromolitografie de M. B. Baer, B. A. R.

STAT - MAJORUL DOMNESCU.

MAJOR
mare tinută

LOCOTENENT - COLONEI
tinută de serviciu.

MAJOR
tinută ordină

Statul Major Domnesc, în *Albumul Armatei Române*, 1873, cromolitografie de M. B. Baer, B. A. R.

Domnitorul Carol I, șeful supreme al armatei, în *Albumul Armatei Române*, 1873, cromolitografie de M. B. Baer, B. A. R.

GHEORGHII IVANOVICI BOBRIKOV

(1840–1904)

Însemnările colonelului rus Gheorghii Ivanovici Bobrikov privind perioada petrecută în România (și nu numai) reprezintă o sursă istorică de prim rang în cunoașterea (fie ea și parțială) a tabloului vieții cotidiene și a peisajului politic din România deceniului opt al secolului al XIX-lea. Acestea au fost publicate mulți ani mai târziu în publicația lunară „Russkaja starina” (Antichități ruse), într-un context în care Rusia reușise să determine Serbia și Bulgaria să uite vechile animozități și să încheie un tratat de alianță, primul din seria actelor bilaterale ce avea să dea naștere alianței balcanice, pas decisiv în direcția punerii în aplicare a politicii ruse de ocupare a Constantinopolului și strămtorilor. Gheorghii Ivanovici Bobrikov este fratele lui Nicolai Ivanovici Bobricov, general și politician rus, guvernator general al Finlandei (1898–1904), ucis la Helsinki, la 16 iunie 1904, de nobilul naționalist finlandez Eugen Schuman. Gheorghii Ivanovici Bobricov s-a născut în 1840 la Strelna, lângă Sankt-Petersburg. Tatăl său, Ivan Vasilievici Bobricov, a fost medic militar, ridicat la rangul de consilier al statului și membru al Consiliului științific medical, iar mama, Alexandra Seeland, era o finlandeză de origine germană. Gheorghii Ivanovici Bobricov a urmat cariera militară, ca și fratele său Nicolai și a fost promovat datorită calităților deosebite, ajungând la începutul deceniului opt la gradul de colonel în trupele de infanterie ale armatei regulate ruse. Către 1874, datele menționate, coroborate cu anumite semnalări din memoriile regelui Carol I, ne indică faptul că Bobricov și-a reprezentat țara, ca invitat al autorităților române la manevrele militare organizate în toamna aceluși an, în împrejurimile orașului Buzău.

Odată cu apropierea războiului ruso-turc și cu tensionarea situației în Peninsula Balcanică, Bobrikov primește însărcinări de mare răspundere din partea autorităților militare ruse. Astfel el a fost trimis, în cursul anului 1876 în România, împreună cu alți ofițeri ruși, pentru a culege informații privind armata turcă, adâncimea Dunării, curenții ei, posibile puncte de traversare, locuri pentru amplasarea trupelor, posibilitatea de a procura material lemnos și hrană, formarea unei rețele de informatori. La 18/30 decembrie 1876, s-a aflat la București (unde a rămas aproape jumătate de an) trimis fiind de marele duce Nicolae, fratele țarului, pentru a discuta cu oficiali români anumite detalii privind trecerea trupelor ruse prin România. Cu puțin timp înainte de semnarea convenției militaro-diplomatice româno-ruse (4/16 aprilie 1877), Gheorghii Bobrikov împreună cu un alt ofițer rus, V. I. Popov, au fost primiți într-o audiență secretă de către domnitorul Carol I. Cei doi oficiali ruși au pledat și susținut în fața acestuia propunerea de „cooperare a armatei române cu cea rusă”, față de care domnitorul s-a arătat destul de reținut. O dată cu izbucnirea războiului, Bobrikov a fost detașat pe lângă personalul consulatului general al Rusiei de la București, iar atmosfera din această instituție în perioada amintită este descrisă cu multă plasticitate și spirit critic de către autor. Din restul memoriilor, un grad de interes deosebit prezintă descrierea relațiilor ofițerului rus cu oamenii politici români, portretizarea acestora fiind realizată destul de obiectiv și corect.

După activitatea fructuoasă depusă în România, Gheorghii Bobrikov a cunoscut o carieră ascendentă. Ulterior lui 1877, el a făcut parte din delegația guvernamentală rusă condusă de cancelarul A.M. Gorceakov, care a participat la lucrările importantului forum diplomatic european

care a fost congresul de la Berlin din vara lui 1878¹. Informațiile sale despre lucrările Congresului și mai ales despre discuțiile purtate de reprezentanții puterilor în cadrul comisiilor de delimitare a frontierelor în Balcani, alcătuite din atașajii lor militari la Berlin, sunt utile și ilustrează modul în care era hotărâtă soarta micilor state din zonă, dar și lupta dintre puteri pentru arii de influență și control. Astfel, Bobricov afirmă că pe măsură ce se adânceau discuțiile privind unele hotărâri ale tratatului de la San Stefano, se evidențiază tot mai clar dorința unora dintre delegații de a anula „aproape toate avantajele Rusiei obținute în urma unui război victorios”². După încheierea congresului, el a asigurat o vreme responsabilitățile impuse de însărcinarea de agent diplomatic al Rusiei la Belgrad.

Despre el au scris: Nicolae Ciachir, *Războiul pentru independența României în contextul european (1875–1878)*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1977, p. 20, 167, 266–268; Beatrice Marinescu, Aurel Dușu, Șerban Rădulescu-Zoner, *Bucureștii și epopeea independenței, 1877–1878*, București, Editura Academiei R.S.R., 1978, p. 62, 66.

GHEORGHI IVANOVICI BOBRIKOV

În România înaintea războiului din 1877³

Ultima din cele mai frumoase amintiri ale mele este legată de România, unde am fost prima oară cu ocazia marilor manevre militare⁴. Cu această ocazie principele Carol⁵ a prezentat reprezentanților armatelor străine unitățile pregătite și instruite <din armata română>. A doua oară am fost la București în calitate de plenipotențiar militar, reprezentând comandamentul suprem al armatei noastre, care din toamna anului 1876, era concentrată în Basarabia. Și în primul caz, și în al doilea, grație unui context favorabil, am dobândit un succes real, făcându-mi în țară mult mai mulți prieteni decât adversari.

Că uneori succesul unei întreprinderi serioase depinde de o serie de mărunte împrejurări, mi-a fost demonstrat de cunoștința mea cu ministrul de război, generalul Florescu⁶, care a avut loc cu ocazia primei mele sosiri <în România>. Eu am fost primul dintre ofițerii ruși, sosiți în Țara Românească în calitate de invitați ai prințului; nu aveam nici o dispoziție specială și, ca atare, nu știam cum să procedez. Gândindu-mă la acest lucru, pentru vizita <protocolară> la ministru am îmbrăcat ținuta completă de paradă și acest lucru, se pare, l-a încântat pe

¹ G.I. Bobrikov, *Vospominanie ofițera gheeneralnogo staba o Berlinskom kongrese*, în „Russkii vestnik”, nr. 12, decembrie 1889, p. 6–22.

² *Ibidem*, p. 27.

³ Pentru actuala versiune am utilizat textul lui G.I. Bobrikov: *V Rumânij pered voimoi 1877 g.*, publicat în „Russkaia Starina” XLIII, 1912, nr. 5, p. 290–295; nr. 8, p. 208–212, nr. 9, p. 332–342.

⁴ Este vorba de manevrele militare din toamna anului 1874 (4–14 oct. s.v.) la care au participat unități ale armatei regulate și câteva batalioane din armata teritorială și au avut loc pe teritoriul actualului județ Buzău. La manevre au fost invitați să participe militari ai unor puteri europene.

⁵ Carol Ludwig de Hohenzollern-Sigmaringen (1839–1914) principe domnitor (10 mai 1866–13 martie 1881), apoi rege al României (14 martie 1881–10 octombrie 1914).

⁶ Ioan Emanoil Florescu (1819–1893), om politic și comandant militar român. A fost titular al ministerului de război (14 martie 1871–30 martie 1876) în timpul marii guvernări conservatoare.

militărosul general. Aceasta cu atât mai mult cu cât ceilalți ofițeri veniseră în ținută civilă. Cum îi făcusem o impresie bună, ministrul mi-a atribuit <pentru deplasare> un cal minunat, de statură înaltă, în timp ce majoritatea cailor destinați celorlalți ofițeri străini, șchiopătau. Datorită împrejurării povestite mai sus, pe tot timpul manevrelor <militare>, eu am fost în același rând cu prințul <Carol>. Din această cauză, în mod firesc el îmi împărtășea mie toate impresiile pe care le avea, lucru care mi-a creat o situație privilegiată. Apoi și o altă împrejurare a contribuit la creșterea prestigiului meu. Plimbându-ne în grup pe străzile Bucureștilor, <ofițerii> străini au fost surprinși să vadă că vizitii // celor mai bune și luxoase echipaje, rascolnici de credință veche, nu numai că își scoteau șepcile, dar se și ridicau în picioare și mă salutau aplecându-se până la brâu. Firește, toate acestea erau niște lucruri mărunte, însă ele nu pot fi de neluat în seamă. Și încă un amănunt. Manevrelor s-au desfășurat în apropierea Buzăului, localitate la care noi am ajuns împreună cu principele într-un vagon special. Corect până la pedanterie, principele a purtat discuții cu fiecare <ofițer> străin fără a-i acorda cuiva mai mult timp decât celorlalți. Plimbându-mă prin vagon, eu am ajuns în preajma sa abia când trenul se pregătea să intre în stații. De aici a rezultat că atât publicul aflat pe peroane, cât și oficialitățile locale m-au văzut pe când discutam cu prințul <Carol> în drum spre ieșirea din vagon, pe platformă. Pornind de aici unele jurnale și gazete au publicat articole în care îmi atribuiau o poziție privilegiată. Sigur că acesta este un amănunt, dar să știți că nu este deloc lipsit de importanță.

p. 291

În timpul șederii mele la București până la începerea războiului, perioadă care a durat aproape jumătate de an, am ajuns la o relație de prietenie foarte apropiată cu președintele Consiliului de Miniștri, Ion Brătianu⁷. În acea perioadă acesta concentra în mâinile sale și <portofoliul> afacerilor interne și pe cel al Ministerului de război. Deși în opinia multora el apărea drept „ultraroșu”, un Mazzini al românilor, față de mine Brătianu s-a comportat ca o persoană foarte amabilă, rațională și s-a dovedit a fi om om foarte îndatoritor, căutând să pună pe primul plan esența problemelor fără a neglija însă aparențele. Cu ajutorul său, am reușit să rezolv, în chip amănunțit, toate acele probleme de informare ce ar fi putut prezenta interes pentru armata noastră, care urma să străbată principatul în drum spre Bulgaria. Însă în particular cel mai mult a trebuit să colaborăm din cauza învălmășelii și neorânduiei care au caracterizat și însoțit deplasarea trupelor noastre prin teritoriul românesc. Deși perioada de timp premergătoare declarării războiului fusese suficient de mare pentru pregătirea tuturor operațiunilor și măsurilor pregătitoare, realitatea a fost că nu s-au adoptat nici un fel de dispoziții. Rezultatul a fost că s-au produs multe neconcordanțe și o serie de divergențe cu autoritățile locale. Într-un asemenea moment am fost surprins de amabilul și de obicei optimistul nostru agent diplomatic baronul Stuart⁸, în ale cărui mâini ridicate

⁷ *Ivan Brătjanu*, important om politic român (1821–1891), fondator al Partidului Național Liberal (1875). În perioada șederii lui Bobrikov în România, el a deținut președinția Consiliului de Miniștri (24 iulie 1876–24 noiembrie 1878).

⁸ Dimitri Feodorovici Stuart, baron, consul general al Rusiei la București (1876–1879). A semnat din partea Rusiei tratatul încheiat la 4/17 aprilie 1877 cu statul român, privind tranzitarea teritoriului României de către armatele țariste în timpul războiului.

cu disperare deasupra chipiului, se afla nota trimisă de ministrul român de externe, Kogălniceanu⁹.

– „Excelența Voastră, armata activă a încurcat lucrurile, iar pe capul meu a căzut nerezolvarea situației”, m-a întâmpinat el pe un ton abătut.

– „Dacă îmi permiteți, Excelență, lăsați-mi mie chestiunea în discuție ca să nu vă deranjeze pe Dvs”.

Nota nu era mare, am reușit să o bag în portofel, dar nu am putut să-l mai închid. M-am dus la Brătianu. Totdeauna amabil și îndatoritor, el mă întreba mereu de sănătate și așezându-se pe fotoliu îmi răsucea o țigară. Trebuie să recunosc că tutunul său era de o calitate excepțională.

– „Ce aveți acolo, în portofelul senatorial?” //

– „Kogălniceanu al dvs. i-a transmis baronului <Stuart> o notă diplomatică. Au început să se desfacă legăturile <amicale>, de aceea am venit la dvs.”

– „Ah, da, am auzit și eu că s-au produs, în timpul deplasării trupelor dvs., o serie de conflicte și ciocniri cu populația locală. Am auzit că au împușcat găinile și alte orătănii, că au luat gălețile de la fântâni și au plecat cu ele. Ceva de genul acesta!”

– „Aceasta <apare> în rapoarte, dar am și eu alte date și declarații de la conducerea armatei. Rubla se schimbă pe un franc și jumătate, lemnele și paietele se ascund și multe alte lucruri asemănătoare se întâmplă ca rezultat al lipsei comisarilor <de însoțire> pe lângă coloane. În momentul de față nu este de nici un folos să stabilești cine are dreptate și cine e vinovat. Divergențele și acuzațiile reciproce nu fac decât să tensioneze relațiile <dintre noi>, de aceea eu vă propun să dăm totul uitării”.

– „Vă înțeleg și împărtășesc opinia dvs”.

Și fără să mai spună un cuvânt, înțelegătorul și cumsecadele Brătianu a rupt, cu propria-i mână, pe masa Consiliului de Miniștri, nota oficială a ministrului său de externe. Nu este oare aceasta o dovadă de rațiune și de inteligență?

În același fel, rapid și fără obstacole s-a desfășurat și multitudinea treburilor noastre comune, deoarece au existat firește, contacte permanente între trupele noastre, atât cu autoritățile locale, cât și cu populația. Convenția militară a fost semnată relativ târziu și nu conținea un set de condiții care să evite neclaritățile și nelămuririle care ar fi putut conduce la serioase conflicte. Toate au fost discutate de noi la timpul potrivit și ca atare, pentru moment, dificultățile au fost înlăturate. În acest sens trebuie să-i recunoaștem lui Brătianu toate meritele sale indiscutabile.

Îmi amintesc chiar că, o dată, marele duce¹⁰ comandantul militar suprem, mi-a reproșat că guvernul reprezentativ al principatului îl leagă de mâini și de picioare, inclusiv în chestiunile strict militare și că el însuși se află într-o stare de neputință și de nehotărâre în ceea ce privește acțiunea de recunoaștere la Dunăre și modul în care să se asigure succesul acestei operațiuni.

⁹ Mihail Kogălniceanu, important om politic și de cultură român (1817–1891). În perioada menționată de Bobrikov, Mihail Kogălniceanu a deținut portofoliul Afacerilor Străine (3 aprilie 1877–24 noiembrie 1878).

¹⁰ Nicolae Nikolaevici Romanov (1831–1891), fratele mai mic al țarului Alexandru al II-lea, comandant suprem al armatei ruse pe frontul din Bulgaria în cursul războiului ruso-româno-turc din 1877–1878.

– Într-adevăr, toate acestea crează o anumită stare de confuzie” mi-am îngăduit eu să întăresc constatarea Înălțimii Sale imperiale. „Totuși nu există nici o dispoziție a Excelenței Voastre care să nu fi fost pusă neîntârziat în aplicare. Ce ar considera Excelența Voastră util să se înfăptuiască?”

– „Vezi, dumneata, pentru operațiunea de recunoaștere a unui spațiu atât de întins cum e Dunărea, nu avem posibilitatea să utilizăm – în acest scop – toate detașamentele noastre avansate; în schimb unitățile militare ale românilor, care se află în zonă, refuză orice acțiune de cooperare // cu noi. Aceasta, în condițiile în p. 293 care ajutorul dat de români s-ar putea efectua în nu mai puțin de trei variante”.

– „Am înțeles și vă raportez că se va executa”.

Aceasta se întâmpla la Ploiești¹¹.

Neținând cont de ora târzie a întoarcerii mele la București, în aceeași seară m-am dus la Brătianu.

Fără cel mai mic cuvânt de respingere sau de opoziție <la ceea ce i-am spus>, <Brătianu>, stând în tăcere la masă, a luat un toc și o foaie de hârtie și mi-a declarat laconic: am să <le> scriu. Și apoi, după o consultare reciprocă, am elaborat un comunicat comun, având sigla oficială a guvernului <român>:

„Autoritățile militare au obligația de a da ofițerului armatei imperiale ruse, NN... care se va prezenta cu acest ordin, tot concursul care li se va cere, să pună la dispoziția sa trupe sau instrumente de care are nevoie și să caute să execute dispozițiile pe care le va considera convenabile pentru recunoașteri sau operațiuni militare”¹².

[În continuare G. Bobrikov redă textul aceleiași note redactat în limba rusă].

Iată ce înseamnă să îndeplinești dorința Marelui Duce în totalitatea ei, până la extrem. Pe baza acestui ordin, orice general sau ofițer rus, primea dreptul de a trece peste Dunăre unități militare active și de a efectua, pe malul respectiv, acțiuni de cercetare.

Este, de asemenea, corect să amintim că însuși Brătianu a fost satisfăcut de modul în care s-a reușit rezolvarea acestei delicate chestiuni.

„Deși nu sunt militar, apreciez însă chestiunile militare și le înțeleg destul de bine. Nu poți lega mâinile conducătorilor militari aflați în situații-limită. Sper că acum și marele duce să aprecieze ceea ce am făcut. Măine trenul spre Ploiești pleacă la ora trei. Până la a doua bătaie a clopotului, toate cele trei exemplare vă vor fi înmânate pe platforma feroviară”.

Totul a fost executat, așa cum mi s-a promis și la orele cinci mă aflam în cabinetul comandantului suprem.

– „Cât de bine ți-a reușit și cât de repede mi-ai îndeplinit dorința”. Și marele duce mi-a vorbit de multe dificultăți pe care nu le-a putut depăși. „Spune-mi, ți-a fost greu să-l convingi pe Brătianu?”

– „Înălțimea voastră! Lacătul se descuie cu acea cheie care este potrivită. Dvs. nu ați ales acea cheie. În ceea ce-l privește // pe Brătianu, atunci îndrăznesc să p. 294 susțin în fața Excelenței Voastre că acesta este un om corect și dispus la cele mai

¹¹ Ploestah.

¹² În original, textul era în limba franceză.

bune intenții față de noi. Prințul Carol este ireproșabil, dar el este mult mai puțin practic decât Brătianu. Printre membrii guvernului există destul de mulți oameni deosebit de capabili, dar trebuie să-i cunoaștem îndeaproape pentru a ști la ce este bun fiecare dintre ei”.

– „Oricum ar fi, eu sunt foarte bucuros că treaba s-a încheiat repede și s-a finalizat într-un mod satisfăcător. Te rog să-i transmiți lui Brătianu recunoștința mea. De asemenea, și ție îți sunt recunoscător, sunt foarte satisfăcut de activitatea și acțiunile tale. Îți mulțumesc din suflet”.

Cum să nu fii mulțumit? M-am întors foarte încântat acasă, gândindu-mă cu câtă satisfacție îi voi transmite lui Brătianu recunoștința Marelui Duce. Aceasta având în vedere faptul că până atunci avusesem cu el destule divergențe în păreri și ajunseseam chiar la certuri. Dar nu am avut de-a face numai cu <Ion> Brătianu. În problemele militare, în multe privințe am fost ajutat de colonelul Slăniceanu¹³, șeful Statului-Major și mai apoi de ministrul de Război, generalul Cernat¹⁴. În problemele legate de comunicațiile interne și de căile ferate, colonelul Fălcoianu¹⁵ s-a dovedit foarte activ și competent și convingător la nivelul cel mai înalt. Nu-mi mai amintesc numele tuturor celor cu care am colaborat, însă toți fără excepție au acordat o atenție specială cererilor mele și, într-un interval de timp foarte scurt, îmi comunicau informațiile de care aveam nevoie. Grație acestei colaborări, am reușit să transmit la timp la Statul-Major al armatei active o serie de informații importante în ceea ce privește organizarea și capacitatea <de luptă> a armatei române, totalitatea mijloacelor de producție, starea căilor ferate, a căilor de comunicații și a posibilităților de încartiruire, despre recolta ultimului an, vasele și mijloacele de navigație pe Dunăre și pe afluenți, amplasamentul pădurilor și disponerea marilor cursuri de apă, harta detaliată a țării și planuri de poziții locale și generale etc. Trebuie însă spus că, în cursul iernii Statul-Major al trupelor de uscat, aflat în bivouacuri la Chișinău¹⁶ s-a preocupat mai mult de întoarcerea acasă decât de înaintarea prin interiorul unei țări ostile. Rapoartele mele au ajuns în sertare și acolo au și rămas fără a fi luate în seamă sau puse în aplicare. Aceasta întrucât toți credeau într-o încheiere favorabilă a Conferinței <internaționale> care se desfășura la Constantinopol. Domina în acel moment atmosfera unei reglementări pașnice.

În mod special, am recomandat <superiorilor> cumpărarea ultimei recolte de cereale, foarte bogată. Că urma să vină o furtună dinspre nord nu mai era un secret pentru nimeni. Majoritatea marilor proprietari agricoli, precum și marii negustori se grăbeau să se debaraseze de rezervele de cereale și depozitele din silozuri care după părerea lor ar fi putut fi confiscate fără despăgubiri de o armată aflată în

¹³ Gheorghe Slăniceanu (1835–1885), militar de carieră cu rangul de general, ministru de război între 24 iulie 1876–1 apr. 1877. A fost șeful Statului Major al armatei române de operațiuni pe frontul de la Plevna.

¹⁴ Alexandru Cernat (1834–1893), general și om politic român. Ministru de război în guvernul I.C. Brătianu în intervalul 2 aprilie–19 aug. 1877; 17 mar.–24 noiembrie 1878.

¹⁵ Ștefan Fălcoianu (1835–1905), general și om politic român. Începând din 20 oct. 1877 a fost șef al Statului Major al armatei române ce opera în Bulgaria. Ministru de război (1884–1886).

¹⁶ *Kișnev*. Oraș, azi capitala Republicii Moldova, atunci reședința guberniei Basarabia.

ofensivă și care ar fi ocupat țara. Cu o grabă febrilă toți s-au îmbarcat pe vase, au plecat spre Dunăre, iar pe Dunăre către Brăila și Galați, pentru // a scăpa cât mai curând de pericol peste graniță. Din această cauză prețurile au scăzut în chip accelerat cu 200 sau 300 de ruble puteai cumpăra ceea ce în timpuri normale costa de zece ori mai scump. Am raportat că, după părerea mea, cumpărarea grânelor pe socoteala armatei în primul rând ar fi consolidat puternic pozițiile reprezentanților noștri la conferință, iar în al doilea rând ar fi asigurat armatei noastre provizii pe aproape un an. Dacă războiul avea să izbucnească, am fi avut uriașe rezerve de cereale aproape pe nimic. Dacă dimpotrivă, situația încordată actuală se termina printr-o rezolvare pașnică, am fi obținut din vânzarea lor mari sume de bani. Șeful Statului Major mi-a răspuns că dacă la Marele Cartier General domnește îndoiala în legătură cu <începerea> războiului, în schimb la Petersburg există o deplină siguranță în privința păcii, și ca atare ministrul de finanțe nu va da nici o rublă pentru această operație.

În ceea ce mă privește am insistat, repetând cu fermitate că în chestiunile militare nu se pot avea în vedere dimensiunile pașnice și, în fine că, renunțându-se la procurarea grânelor din bazinul dunărean se renunță practic la toate mijloacele navale, fără care traversarea unui fluviu atât de lat cum este Dunărea capătă o dificultate de proporții incredibile. Într-o asemenea situație va fi necesar să se treacă la construcția de vase, iar pentru afluenți de plute din bușteni. Mi s-a răspuns: foarte bine, de pregătiri să se ocupe românii, pe riscul și pe temerile lor.

II

Vizitând țările din Peninsula Balcanică, în majoritate slave, am avut sentimentul de ceva familiar, căci pretutindeni, atât în materie de case cât și ca atmosferă mi se părea totul cunoscut. Dar aceasta nu a durat mult, căci problemele aflate în responsabilitatea mea au început să se accentueze și agraveze și de aceea am fost nevoit să-mi îndeplinesc cât mai repede și mai precis însărcinările care îmi erau atribuite. Acesta era sistemul Miliutin¹⁷ – Obrucev¹⁸ de dirijare a activității ofițerilor de la Statul-Major General. Neavând posibilitatea de a avea cunoscuți prin aparatul <gubernamental>, am acționat și activat pe băjbâite, irosind mult timp cu contactele premergătoare, cunoscând târziu oamenii precum și condițiile atmosferei în care trebuia să-mi desfășor activitățile. Ca om fusesem obișnuit cu viața în aer liber, îmbătându-mă de aerul proaspăt <al dimineților>, iar ca ofițer de Stat Major trăisem în atmosfera taberelor și concentrărilor militare, între dulapurile

¹⁷ Dmitri Alekseevici Miliutin (1816–1912), general și din 1898 feldmareșal, ministru de război între 1861–1881, inițiatorul reformelor care au schimbat fața armatei ruse între 1860–1870.

¹⁸ Nicolai Nicolaevici Obrucev (1830–1904) general și teoretician militar rus, principalul autor al planului de campanie al armatei ruse în războiul din 1877–1878. În 1881 el a devenit șeful statului-major general al armatei ruse, înlocuindu-l pe generalul Nepokoiciți.

cu acte și mesele <la popotă>. Din această cauză m-am simțit cu totul pierdut când a trebuit să activez într-o ambianță civilă.

Totuși m-a ajutat aici claritatea mea în observații, precum și aprecierea exactă atât a persoanelor, cât și a unor colective întregi. Ca exemplu poate servi Statul major al trupelor de infanterie din armata activă, care purta denumirea de secret.

p. 209 Adoptată după o modă exotică toată această terminologie mi s-a părut neașteptată, neprilenică și pot spune chiar primejdioasă. De aici a rezultat lipsa posibilităților de răspândire a efectivelor în stil modern și actual. <Tot> de aici au rezultat multe episoade caraghioase, ce țin mai curând de sfera umorului public. //

Centrul strategic al României este Bucureștiul. Așa cum s-a spus mai sus noi ne-am obligat prin convenție¹⁹ să nu dispunem aici nici o conducere militară, nu aveam permisiunea de a reîncartirui aici trupele și nici măcar pe aceea de a traversa străzile orașului. De aceea coloanele noastre, aflate în trecere, mergeau pe la marginile capitalei <României>. Cât privește punctele de aprovizionare, spitalele sau lazaretele de campanie, despre ele nu se dăduse nici o dispoziție. Aceasta întrucât în contractul încheiat cu triumviratul evreesc toate preocupările legate de <aprovizionarea> trupelor intrau în sarcina acestuia. Din păcate, cei trei triumviri furnizori se gândeau mai mult la propriile lor foloase. Iar cât privește satisfacerea necesităților curente ale trupelor nu considerau necesar să le respecte punct cu punct. Exact în acel moment, când Oltenia avea fân în cantități mari din recolta recentă, ce se vindea pe un preț de nimic, compania a cerut creșterea prețului la fân, propunând să fie adus din Rusia.

O întâmplare caraghioasă a avut loc și în legătură cu proviziile și furajele pregătite de contractori pe drumul de la sud de București pentru coloanele militare ale baronului von Driezen²⁰. Trupele au ajuns la localitatea unde trebuiau să înopteze și nu au găsit nimic acolo. Fiind relativ aproape de București, baronul Driezen a venit la mine <să-mi sesizeze situația>. Am ordonat atunci să se prezinte la mine Kogan²¹ și odată cu el să-mi fie aduse dispozițiile Statului-major al <trupelor> de infanterie pe baza cărora <Kogan> efectuase aprovizionarea. Acesta mi-a arătat traseul amănunțit al marșului militar al trupelor și dispozițiile de dislocare scrise cu propria-i mână de generalul însărcinat cu încartiruirea, care pentru trupe reprezentau un secret de nepătruns. În ordinul de încartiruire stătea scris: *Adunați*²², dar problema era că <acest sat> Adunați nu este unul singur, ci sunt trei: Copăceni, De Jos și De Sus. Întrucât îi fusese mai la îndemână construite depozitul pentru provizii în *primul* dintre acestea. Între timp, râul din vecinătatea

¹⁹ Autorul se referă la convenția din 4 aprilie 1877, care reglementa trecerea trupelor ruse prin România, semnată de ministrul de externe român Mihail Kogălniceanu și de reprezentantul diplomatic al Rusiei la București, baronul Dimitrie Ivanovici Stuart.

²⁰ Iulius von Driezen, baron, comandant al diviziei 12 cavalerie din Corpul 12 al armatei ruse, comandat de marele duce Vladimir Alexandrovici al Rusiei, fiul împăratului Alexandru al II-lea.

²¹ Om de afaceri rus, unul dintre cei trei componenți ai consorțiului care răspundea de aprovizionarea cu alimente și furaje a trupelor țariste în campania din 1877.

²² *Adunații-Copăceni*. Sat și comună în jud. Ilfov. În prezent localitățile Adunații de Sus și Adunații de Jos nu mai figurează în toponimia administrativă a județului, fiind probabil înglobate cu timpul în comuna principală.

satului se revărsase²³ și inundase depozitele de aprovizionare ale armatei. Pentru a ieși din această situație jenantă, am căzut de acord ca pe moment trupele să-și procure proviziile și furajele cu resurse proprii, iar Kogan va emite un ordin de trecere neîntârziată a *întregului* depozit la dispoziția armatei.

Pe străzile Bucureștilor, tot mai des începuseră să apară grupuri de indivizi slabi, care fuseseră scoși din coloanele <militare> în mișcare și pe care comandanții lor îi trimiseseră la câte un spital. Cum în acest oraș fuseseră construite în ultimul timp asemenea instituții medicale, ei se aflau într-o relativă siguranță. Am fost nevoit să asigurăm internarea bolnavilor noștri la spitalul românesc Filantropia, unde au fost rechiziționate pentru noi și anexele acestuia. Comandanții aflați în trecere au fost cazați în cazărmile lui Cuza. Tot atunci, pentru personalul de la Crucea Roșie s-a găsit loc de adăpostire la Cotroceni²⁴. //

p. 210

Au fost și cazuri de serioase neînțelegeri sau confuzii care, din fericire s-au soluționat favorabil. Odată, mi-au comunicat că a fost arestat un spion turc sub un nume fals de negustor (*Liuba*), dar s-a dovedit că era de fapt căpitanul de rangul 2 Novoselski²⁵. Altă dată a venit la mine o persoană respectabilă, aflată în pragul disperării. Mi-a declarat că avea o sarcină importantă, de nivel guvernamental și că nu putea să o ducă la îndeplinire, dar avea o severă interdicție de a vorbi despre conținutul acestei misiuni. Până la urmă s-a dovedit că era vorba de asigurarea din timp a transferării, la Zimnicea²⁶, a Cartierului general al Împăratului. Și am avut neșansa ca sarcina acestuia s-o preiau în mâinile mele. S-a mai prezentat la mine și căpitanul Kvitnițki²⁷, din artileria de gardă, având funcție de ofițer de stat-major. El primise însărcinarea de a aduce până la Dunăre artileria de asediu. S-a dat un ordin și s-a făcut un drum pietruit pentru a transporta tunurile până la flotila de pe Dunăre. A mai venit la mine și inginerul – căpitan Ivanov, care fusese trimis în cel mai mare secret în Carpați pentru a pregăti, pe Oltul superior, pontoane și lemni pentru plute. Au mai fost și medici militari, care culegeau date de ordin sanitar, de asemenea în cel mai deplin secret. Au fost foarte multe probleme și toate au trecut prin mâinile mele. Toți primiseră de la Statul-major al <trupelor de> infanterie o recomandare cu un conținut aproximativ așa: binevoiiți să vă îndreptați acolo și să treceți neîntârziat la îndeplinirea însărcinării care v-a fost încredințată, însă fiți atenți, păstrați cel mai deplin secret.

Temerile iluzorii ale unor indiscreții ale spionajului străinilor, ale trădării, ne-au dăunat – în mare măsură – obiectivelor noastre, au dus la izolarea extremă a activităților noastre, privându-ne adesea de importante avantaje. Cel mai mult m-a afectat pierderea și ratarea colaborării cu inginerul Iulius²⁸, cunoscut în Turcia în

²³ Este vorba despre râul Argeș.

²⁴ *Kotrocekah*.

²⁵ *Novoselski*, ofițer rus.

²⁶ *Zimnița*, oraș, jud. Teleorman.

²⁷ *Kvitnițki*. Ofițer rus, responsabil cu transportul artileriei de asediu la Dunăre.

²⁸ *Iulius*, inginer cartograf rus.

calitate de colaborator-cartograf al lui Kanitz²⁹ și pe care l-au respins tocmai din cauza acestor temeri.

Iulius nu numai că ne-a propus un bogat material, cules de el cu ocazia întocmirii hărții Turciei europene, dar era și dispus să îndeplinească această muncă, chiar dacă pentru aceasta i-ar fi fost necesar să strângă informații pentru complectarea ei chiar la fața locului. El avea o familie mare și datorită acestui fapt acceptase oferta turcilor de a lucra ca inginer de drumuri. Datorită faptului că era creștin, a fost îndepărtat din slujbă și a suferit mari pierderi materiale. Tot ceea ce cerea el era asigurarea <trauluiui> familiei în Rusia, iar pentru el o răsplată după meritele <arătate>.

p. 211 Pentru a arăta ce greșeală ireparabilă am săvârșit, refuzând îmbunătățirea hărții <acelei> țări, este suficient să spun că, cu toate eforturile posibile depuse, noi am avut la dispoziție niște exemplare foarte puțin satisfăcătoare. Ele fuseseră alcătuite prin informații directe obținute prin recunoașterea în perioadele anterioare și // din datele oferite din surse austriece. Pentru a putea folosi aceste informații sărăcăcioase, a trebuit să întocmesc și să tipăresc o culegere cartografică care conținea drumurile și trecătorile din zona Balcanilor. Căpitanul Protopopov³⁰, de la Statul-Major <general> mi-a spus, mai târziu, că fără acest indicator nu s-ar fi putut efectua operații de recunoaștere, iar coloana generalului Dandevil³¹ n-ar fi reușit să treacă Balcanii.

Destule probleme am avut și cu amplasarea unui depozit pentru adăpostirea prafului de pușcă și a proiectilelor incendiare. După o căutare meticuloasă ofițerii noștri s-au oprit la o localitate aflată la apus de oraș. S-a aflat însă că în apropiere era un azil de copii orfani, aflat sub protecția nemijlocită a prințesei. În aceeași zi a venit la mine vicepreședintele Societății locale umanitare și de Cruce Roșie împreună cu medicul-șef al armatei române³². Ei mi-au descris starea de grijă și disperare a prințesei pentru viața acelor orfani în asemenea culori încât a trebuit să anulez pe loc toate ordinele și dispozițiile date și să merg la locul respectiv însoțit de un reprezentant român. În ziua următoare totul a fost împachetat, aleasă o <altă> localitate și încheiată o înțelegere cu autoritățile locale. Am avut posibilitatea să trimit la Ploiești, pe numele prințului Masalski³³, comandantul artileriei, o telegramă cu următorul conținut:

„Barăcile pentru depozitul de artilerie vor fi construite de guvernul român, care va executa totul fără condiții prealabile, lăsând evaluarea <muncii> la dispoziția mea. Înclin să cred că lucrarea <barăcilor> nu va depăși zece mii de franci. Dacă derivația liniei ferate până la depozit nu depășește de asemenea suma

²⁹ Felix Philipp Kanitz, (1829–1904), antropolog, etnolog și geograf austriac reputat în epocă, autor al unor studii și hărți privind popoarele balcanice.

³⁰ Protopopov I.V., ofițer rus.

³¹ N. V. Dandevil, general rus, comandant al avangărzii armatei ruse la începutul campaniei din Bulgaria.

³² Este evident vorba de doctorul Carol Davila (1828–1884), fondator al învățământului medical românesc în țara noastră, la acea dată medic-șef al armatei române.

³³ N. V. Masalski, general-maior, comandant al artileriei armatei ruse în campania din 1877–1878.

de zece mii de franci, atunci propun s-o construim, pentru că altfel ne va costa mult mai scump. Vă rog să trimiteți săpătorii pentru construirea de paratrăsnete”.

Pot să confirm deplina disponibilitate a guvernului român în a ne ajuta în toate <problemele>. În nici o situație nu numai că nu ne-au refuzat, ci, dimpotrivă, au căutat să vină în întâmpinarea tuturor dorințelor noastre. Au arătat prin aceasta o mare amabilitate. Chiar și pentru o asemenea problemă, ca aceea privind construirea unui depozit pentru adăpostirea cailor, a venit din partea lor propunerea de a se folosi instituțiile lor, ceva de genul unei crescătorii de cai a guvernului. În această problemă am telegrafiat la Ploiești generalului Nepokoiciți³⁴. „Pentru construirea depozitului pentru adăpostirea cailor propun ca <generalii> Kritniți sau <generalul> Derfelden³⁵ să aleagă un loc la sud de Slatina, pe care guvernul român ne-a propus să fie destinat acestui scop”. Pe întreaga perioadă a ofensivei către Dunăre trecând prin România și a constituirii unor baze temporare noi de fapt nu am reușit să efectuăm // îndeplinirea integrală a planurilor de război elaborate p. 212 anterior. Statul major al trupelor active de infanterie a avut în vedere doar Dunărea mijlocie care îi fusese desemnată de la <Sankt> Petersburg pentru alegerea punctului de traversare. Această opțiune urmând ieșirea în zona șoselei <principale> și pătrunderea în cea mai apropiată poziție de Balcanii centrali, unde o serie de trecători mult mai accesibile ar fi permis o trecere mult mai lesnicioasă spre Bulgaria de sud. Acesta era obiectivul principal toate celelalte <acțiuni> îi erau subordonate acestuia. Dar nici această sarcină principală nu a fost pregătită în chipul cel mai sârguincios. Ce folos că o grupă de ofițeri de la Statul Major General a analizat, din proprie inițiativă, întreaga desfășurare a unui război ofensiv și s-a adresat generalului responsabil cu operațiile de la Statul-Major, solicitând răbdător instrucțiuni pentru activitatea lor cu totul specială.

Analizând fără patimă esența chestiunii, trebuie să fim de acord că s-au manifestat o mulțime de critici pentru incapacitatea și lipsa de inițiativă a celor implicați în aceste operațiuni. Este posibil ca ei să nu fi dispus de însușiri militare deosebite și chiar să nu fi manifestat în dispozițiile lor o minte echilibrată, cunoștințe și caracter; însă în realitate adevărata vină nu trebuie atribuită oamenilor ci sistemului și organizării treburilor militare. Mai mult ca niciodată, a devenit evidentă necesitatea ca, încă din timp de pace, să putem fi în deplină capacitate de luptă pe toate teatrele de război, în orice situație și mai ales dacă acestea se află la granițele statului. Talente militare au existat, sunt și vor mai fi, însă personificarea lor este variată mergând până la infinit. De aceea, pentru ca aceste calități ale lor să se manifeste liber și să fie și capabile să se manifeste cu o forță deosebită, este necesar ca forma și organizarea <sistemului> să le fie favorabile. Printre altele, deși pentru problemele militare <ale statului> s-a făcut și s-a alocat neobișnuit de mult, ilegalitatea părților nu a dispărut. Spiritul militar la mulți <dintre ei> a pierit cu desăvârșire.

³⁴ Artur Adamovici Nepokoiciți, (1805–1881), general rus, șeful Statului-major al armatei active începând din 1876.

³⁵ H.V. Derfelden, general de infanterie, membru al Statului-major rus de campanie.

Iama de dinaintea războiului, petrecută de mine la București, m-a obligat să mă gândesc mult și în chip independent la asemenea lucruri, care în mod obișnuit nu mi-ar fi trecut prin cap. Avansat <în funcție> înainte de mobilizarea armatei, eu m-am concentrat asupra necesităților militare presupuse de războiul care se contura în fața noastră. Dar toate inițiativele mele au fost paralizate de adâncă convingere a vârfurilor armatei în rezolvarea pașnică a unei situații extrem de încordate. O asemenea convingere nu se baza pe consecințele logice pe care le putea avea atmosfera din lumea slavă. De aici refuzul <acțiunii>. Dimpotrivă, în exprimarea directă a politicienilor norii se adunaseră și presupuneau mai curând furtună decât pace. Însă o anumită trăsătură a caracterului rusesc, ale cărei consecințe se reflectă în modul <nostru> de viață, îl poate duce pe acesta până la ruptură. Te poți gândi că pentru noi funcționează un fel de lege nevăzută, pentru ca apoi, cu o forță deosebită să răstoarne puterea publică sau socială.

p. 333 În asemenea momente, la începutul lui februarie <1877>, m-am hotărât să-mi aștern pe hârtie gândurile, expuse deja anterior, ca rezultat al familiarizării mele cu țările slave din perinsula Balcanică pe care am reușit să le vizitez. Ocupându-mă în ultimii ani dinaintea confruntării cu larga pregătire a războiului, eu am ascuns aceste // cugetări, negăsind posibilitatea de a mă baza pe ele într-o asemenea epocă când totul era străbătut de interesele militare. Mi-am gândit în liniște la acestea și până la urmă le-am împărtășit lui N.N. Obrucev. Ministrul de război a considerat util ca ele să fie cunoscute și de contele Cerkaski³⁶.

p. 334 [În continuare autorul redă textul scrisorii adresată superiorilor săi privind organizarea în viitor a puterii miliare a Rusiei.

p. 335 Și acum, deși au trecut 35 de ani, eu nu retractez aceste opinii, pe care atunci în acea epocă, nu le puteam susține pe față, în mod deschis. Forma <analizei> a rămas necesară și în epoca actuală și în esența ei rămâne // corectă. Și astăzi sunt dispus să recunosc începutul ușor educativ, propus atunci, de inițiere a organizării popoarelor slave, ca mijloc operativ mai bun care să ducă la crearea unui organism guvernamental ferm. // În același scop, educând pe alții și educându-ne pe noi înșine, ajungeam la un mijloc consolidat de înfăptuire a proiectului. Împrejurările însă s-au complicat. Evenimentele au luat o altă evoluție, neprevăzută de noi, dar la a cărei desfășurare am contribuit și noi nu în mică măsură. Ciudat a fost numai că p. 336 noi am făcut primii cunoștință cu ele. Nu au putut să ne grăbească <acțiunile> // pentru a nu ajunge la alt rezultat.

p. 337 Noi însă am fost destul de responsabili și nu am așteptat pasivi desfășurarea evenimentelor. Trebuie însă să recunoaștem că nu am manifestat întreaga noastră

³⁶ Vladimir Alexandrovici Cerkaski, aristocrat și tehnocrat rus (1824–1901). Contele Cerkaski a fost însărcinat (între 1861 și 1873) cu urmărirea aplicării reformei rurale în Imperiu. În timpul războiului din 1877/78 a fost responsabil cu organizarea spitalelor militare și cu activitatea de Cruce Roșie. Despre activitatea sa în această ultimă calitate se fac mențiuni în „Familia”, an XIII (1877), 3/15 iulie, p. 323.

energie și întreaga noastră voință, dar glasul ne-a fost totuși ferm și nu ne-am ascuns în ape turburi.

Mi s-a întâmplat totuși să mă confrunt cu o situație delicată în relațiile cu o persoană cu care aveam raporturi bune. Este vorba de relațiile pe care le-am stabilit cu Ion Brătianu, președintele Consiliului de miniștri al tânărului stat român reunit. Începutul acestor <relații> a fost determinat de turnura evenimentelor, ca și de modul nostru de organizare. Așadar care a fost ideea principală care a stat la baza relațiilor noastre? Aceasta a fost unitatea scopurilor și respectarea intereselor reciproce. Nu acesta este adevărul? Exprimarea <concretă> a acestei idei a fost înfăptuită prin convenția militară încheiată cu el.

În aer plutea încă rușinea, adusă nouă de acea decizie a Congresului de la Paris care rupsese partea sudică a Basarabiei din teritoriul statului³⁷. Este de aceea, lesne de înțeles faptul că atenția generală era îndreptată în această direcție și că în prevederile convenției ar fi trebuit să figureze anticiparea acestei probleme capitale. Patriotii români respirau liniștiți, fiind siguri de respectarea integrității teritoriului lor. Însă esența chestiunii nu consta în reîncălcarea teritoriului României. Pentru toată lumea era cât se poate de clar că un stat atât de puternic precum Rusia nu putea să nu urmărească restabilirea prestigiului său în deplină claritate și în toate relațiile. De aceea românii ar fi înțeles toate acestea, pricepând clar că recompensa unei compensații teritoriale ar fi depășit pierderile; căci dacă noi suntem grijulii cu orgoliul nostru, atunci trebuie să respectăm și sentimentele celorlalți. Ar fi fost desigur necesar un mesaj sau o adresare delicată și n-ar mai fi refuzat nici aceia care, în temeiul atribuțiilor funcției lor, îi conduc pe toți și pe toate.

Odată cu trecerea armatei peste Dunăre, am părăsit Bucureștii, iar legăturile mele cu guvernul român s-au rupt. La începutul lui august <1877> am fost însărcinat de conducătorul suprem, marele Duce <Nicolae> cu cooperarea cu sârbii. La Belgrad ajungeau zvonuri despre relațiile din ce în ce mai tensionate cu guvernul român³⁸; eu însă nici nu mă gândeam că aceste relații vor ajunge vreodată la o ciocnire deschidă. Premize serioase în acest sens nu existau, iar episodul care provocase mânia zilei – restabilirea graniței noastre pe Dunăre putea să se acutizeze, dar nu putea duce în nici un caz la ruptură. Peste un an, la Berlin³⁹, la mijlocul lui iunie, totul a devenit pentru mine și mai clar. În toiul ședințelor congresului, delegații români au fost admiși să-și expună dorințele, iar peste //

p. 338

„Vă amintiți – mi-a spus el – cât de mult m-a frământat problema teritorială, cum mi-a adâncit grijile, în ciuda optimismului general instalat după încheierea

³⁷ Este vorba de decizia din 18/30 martie 1856 a Congresului de pace de la Paris.

³⁸ N.I. Bobrikov are în vedere aici, tensionarea relațiilor dintre autoritățile române și armata rusă care încă staționa în Muntenia și Moldova în primăvara lui 1878.

³⁹ Este evident vorba de Congresul de pace de la Berlin (iunie 1878) care a stabilit reglementarea relațiilor dintre beligerante și a reșezat relațiile internaționale pe continent.

convenției militare. Am găsit siguranță în baronul Stuart, dar n-am putut-o consolida după aceea. Chiar promisiunea cancelarului dv. de stat, care era foarte implicat în activitatea diplomatică, nu a putut să mă liniștească pe deplin”.

„Am hotărât atunci să mă adresez izvorului puterii, împăratul Alexandru al II-lea⁴⁰, și în acest scop m-am dus la Gorni Studen⁴¹, însă aici nu am avut succes și am fost liniștit de persoanele apropiate suitei suveranului; ele s-au abținut să răspundă la această chestiune. În acel moment mi s-a părut că ar fi lipsit de delicatețe să întreb despre o problemă, stipulată deja în convenție. Acum mă căiesc, deoarece sunt astăzi pe deplin convins că acolo <la Gorni Studen – n.n.> aș fi primit o decizie, un răspuns la chestiunea care mă chinuia. Oricum ar fi, în ceea ce mă privește eu am întors întregul curs al politicii interne potrivit cu atmosfera care era atunci. Ce am putut să fac după aceea, când am fost nevoit să aduc la cunoștința Camerelor cerința Dumneavoastră privind anexarea <sudului Basarabiei>? Dacă aș fi fost prevenit din timp, probabil că aș fi reușit să pregătesc opinia publică și să obțin îndeplinirea acesteia pe fondul unei liniști generale. Dacă m-aș fi plasat pe poziția de susținere a cererii Dvs., puterea mea s-ar fi prăbușit inevitabil și ar fi revenit elementelor cele mai extremiste. Forțat de împrejurări, a trebuit să cedez pe moment în fața torentului pasiunilor, pentru a-l putea stăpâni treptat și a asigura ordinea de stat”.

Cuprins de o puternică emoție, Brătianu s-a ridicat și cu un glas întretăiat a continuat: „Mă învinuiesc de inconsecvență, de trădare, de perfidie. Toate acestea sunt epitețe foarte tari, însă toate aceste insinuări nu duc până la urmă la haos în treburile <statului>? Puteți să mă judecați, căci Dvs. știți tot adevărul și eu pun bază pe judecata dvs”.

După destăinuire a urmat reacția. El s-a așezat într-un fotoliu și deodată un torent de lacrimi a început să-i curgă pe obraz. Acesta este purul adevăr, neînfrumusețat și pe deplin real. În fața mea se afla un patriot ardent, care-și pusese întreg sufletul în slujba cauzei sale. De-am avea și noi mai mulți ca el!

p. 339 Cu totul alt caracter au avut relațiile mele cu principele Carol. Păstrându-și originea princiară (provenea din casa prusacă a Hohenzolernilor) el a fost mereu și în toate împrejurările de o corectitudine // exemplară, dar totodată amabil și uneori chiar prevenitor. Fiind interesat de situația politică contemporană, în particular din punct de vedere militar, mă invita adesea să discut cu el pe teme militare. El avea desfășurată pe două mese o hartă amănunțită a zonei Dunării cu localitățile aferente, iar pe ea eu precizam informațiile care aveau importanță pentru operațiunile militare. Prințului trebuia să-i prezinti lucrurile corect, iar el te asculta cu o atenție neobișnuită. Curiozitatea sa era fără margini, adesea solicitându-mi părerile proprii și anticipările pentru viitor. Era extrem de atent la aceste lucruri, deși eu i-am explicat Înălțimii Sale că acestea sunt doar gândurile mele expuse în mod liber și nestânjenit. Uneori, la acestea, el făcea mici observații sau mă corecta, nu atât din cauza originii sale nobile, ci doar din dorința de a fi în contradictoriu cu mine. În ceea ce privește operațiile militare care urmau să se desfășoare și

⁴⁰ Alexandru al II-lea Romanov, împărat al Rusiei (1855–1881).

⁴¹ *Gorni Studen*, localitate în Bulgaria, în zona centrală a munților Balcani.

participarea la acestea a trupelor românești, noi am elaborat diferite planuri. El înclina cel mai mult spre o acțiune independentă <a acestora> în Oltenia⁴², acoperind astfel flancul nostru drept în timpul înaintării spre Dunăre. În ceea ce mă privește eu aș fi preferat că tânăra armată română să rămână în rezervă, având însărcinarea de a supraveghea cetățile. Totuși aceste discuții aveau mai curând un caracter academic întrucât la propunerile noastre Statul Major a manifestat o atitudine destul de neutră și la acea vreme nu a considerat necesar să se pronunțe în favoarea vreuneia din părți. Această indiferență nu știu dacă s-a produs din cauza lipsei de timp, însă mă gândesc mai curând că în perioada de dinaintea războiului nici nu s-au gândit la ea, iar acum efectiv nu știau cum s-o abordeze.

Aceste audiențe au fost totuși stânjenitoare pentru mine. Se cerea punctualitate și se putea întâmpla ca la două sau două și jumătate să se audă clopoțelul de primire – semnul pentru invitația zilnică pentru mine la cabinetul prințului, iar eu în momentul acela eram ocupat!

Trebuie să mai adaug la aceasta și necesitatea ca de fiecare dată să fiu îmbrăcat în frac, asta în condițiile în care, cu aprobarea comandantului suprem, eu adusesem la București o vestimentație civilă, pentru a nu atrage atenția. Pot spune doar că prințul era excesiv de formal, cerând respectarea etichetei și protocolului. Iată de ce, atunci când, la declararea războiului Cartierul General a fost transferat la Ploiești, iar prințul mi s-a adresat cu rugămintea de a fi dispensat de obligațiile obișnuite și a rămâne doar la dispoziția lui personală, eu i-am propus ca în acest caz să își îndrepte preferința // p. 340
către colonelul Dohturov⁴³ de la Statul Major, cavaler al ordinului „Sfântul Gheorghe”.

Înclin să cred că prințul a fost mulțumit de colaborarea cu mine, deoarece am fost destul de scrupulos în îndeplinirea obligațiilor și destul de organizat atunci când acestea propuneau contacte cu teatrul de operațiuni. <Prințul> a apreciat în mod corect Dunărea ca o linie de apărare și a evaluat obiectiv importanța cetăților fortificate de turci și rolul lor în desfășurarea operațiilor militare. În ceea ce privește conducerea trupelor, aici este evident că el a practicat-o, în fiecare an, la manevre, unde eu și el eram vechi cunoștințe. De aceea, atunci când a devenit rege și s-a aflat pentru o scurtă vizită la Peterhof⁴⁴, a dorit să mă revadă. Majestatea s-a m-a prezentat atunci, împreună cu fratele Înălțimii Sale, iar <regele> Carol a găsit că mă schimbasem foarte mult. După exprimarea sa, „mă împlinisem foarte mult”.

N-aș putea să nu amintesc, cu specială recunoștință, de atitudinea ospitalieră a agentului nostru diplomatic, baronul Dimitri Feodorovici Stuart. La mesele pline de bucurie și de bună dispoziție se adunau oameni apropiați prin sânge, prin serviciu și prin inima lor. Chiar dacă avuseseră loc momente dificile, neplăceri administrative sau civile, barometrul domestic arăta aici permanent „timp frumos”⁴⁵. Spiritul caustic neașteptat, ca și umorul natural și improvizatiile spontane ale baronului goneau grijile până și celui mai încrâncenat pesimist. În particular, el era inegalabil când // tuna împotriva Occidentului și cerea un zid p. 341
chinezesc la granița noastră apuseană. Răul cel mai mare pentru Rusia îl constituia – după el – existența marilor puteri și „asta numai pentru că rușii s-au învățat să

⁴² Malaia Valahia (în *Original*).

⁴³ *Dohturov*, ofițer rus detașat la Statul-major.

⁴⁴ Reședința de vară a țarului Alexandru II, lângă St. Petersburg.

⁴⁵ *Beau-temps*.

călătorească peste graniță. Este comod să fii frate cu ei, dar și mai bine ar fi să nu calci pe acolo”. Patosul său cu totul original poate fi cu greu explicat, dacă este făcut dintr-o reală convingere sau este numai ceva de fațadă.

Dacă mie, în postul meu, mi-a fost destul de greu, lui, în mod sigur, i-a fost de zece ori mai greu. În perioada de dinaintea declarării războiului, ca și în perioada care a urmat, agenția noastră diplomatică a fost locul unde s-au concentrat cele mai diferite interese politice și militare și unde toți s-au adresat în cele mai variate probleme legate de încurcături în viața civilă. Bietul Dimitri Feodorovici de câteva ori pe zi se lua cu mâinile de cap și își petrecea cea mai mare parte a timpului la masa de scris într-o interminabilă corespondență cu șeful Statului-Major al armatei active. Nu mai știa cui să se adreseze și pe cine să asculte mai întâi. Soseau aici reprezentanții tuturor compartimentelor militare, împuterniciți ai diverselor societăți civile sau de binefacere, corespondenți ai revistelor și jurnalelor noastre și ale celor străine, agenți ai unor companii și firme comerciale. Însă ca membri permanenți ai micii noastre comunități rămăneau funcționarii cu însărcinări diplomatice Kozarinov, Neaga și Zolotariov, împreună cu P.D. Parensoh și inginerul Izmailov, specialist în căi de comunicație. Existența noastră se desfășura într-un ritm intens și zilele se scurgeau foarte repede, aducând noi și noi evenimente ca într-un caleidoscop, dar viața de familie a rămas patriarhală. Cel mai adesea, înainte de micul dejun și de prânz, vedeam apărând chipurile copiilor lui Stuart, Volodia și Kolea, iar în fața lor micuța Marusea. Toți își rosteau rugăciunea cu un glas scăzut.

O mare învioreare era adusă în viața noastră cotidiană de venirea a diverși activiști și corespondenți, în special N.N. Karazin⁴⁶, dar rânduiala noastră obișnuită a fost dată peste cap de sosirea cancelarului de stat⁴⁷.

– „Ați văzut – spunea cineva dintre noi cu puțin înainte de prânz – el, Karazin a fost martor ocular al scufundării lui „Lütfcuellil” de către Dubasov și Șestakov⁴⁸, și mai mult decât acesta a reușit să contureze și câteva schițe ale viitorului său tablou”. Spre satisfacția generală, o asemenea presupunere a fost confirmată pe deplin după felul al doilea. De altfel nu poți să-ți dai seama de greutatea vieții de corespondent dacă nu le privești prin proprii ochi.

O dată cu sosirea venerabilului cancelar toți așteptam decizii ferme ale celor p. 342 mai arzătoare probleme, a căror abordare nimeni // nu îndrăznește să o facă frontal. Însă pe toate fețele, în locul ridurilor au apărut zâmbete liniștitoare. Șeful aparatului diplomatic nu a considerat necesar să-și bată capul cu probleme serioase, s-a arătat binevoitor cu toată lumea și, foarte curând, a început să fie atras de viața urbană care clocotea pe străzile Bucureștilor.

Baronul <Stuart> a discutat cu mine în sensul de a-i îngădui să-l roage pe cancelar să-mi atribuie postul vacant de agent diplomatic la Belgrad, dar eu nu eram încă hotărât.

⁴⁶ Nicolai Nicolaevici Karazin, pictor și scriitor rus (1842–1908). În timpul luptelor din Bulgaria Karazin a însoțit armata rusă în calitate de corespondent al revistei „Novii Mir” și pictor de campanie.

⁴⁷ Este vorba desigur de cancelarul M. D. Gorceakov (1798–1883), ministru de externe al Imperiului Rus (1856–1882).

⁴⁸ Este vorba de episodul petrecut la 29 apr./12 mai 1877, în fața Brăilei, când canoniera românească „Rândunica” (pusă de Statul major român la dispoziția armatei ruse și comandată de cei 2 ofițeri amintiți) a scufundat monitorul turcesc „Lutfcuellil”.

În ciuda informațiilor extrem de precise pe care ea le oferă și care sunt intens folosite în literatura de specialitate dedicată relatărilor de călătorie, nu se știe nimic despre viața celei care a fost Florence K. Berger. Chiar și lucrarea sa este lipsită de prefață, postfață sau detalii legate de motivația voiajului, de cercul de prieteni sau de cunoștințe. Însă, reiese în mod clar că a fost în capitala României în anul 1876 și că a întreținut o relație cel puțin cordială cu Hussey Crespigny Vivian (1834–1893), baron, agent diplomatic și consul general al Angliei la București (1873–1876).

Speculațiile conform cărora s-ar fi născut purtând numele de Twiss, ar fi soția lui François Charles Berger și ar fi fost în spațiul românesc în perioada 1869–1870, înainte de nașterea unicului fiu¹, nu se verifică în totalitate. Dacă am porni de la arhivele engleze, liber accesibile astăzi, există trei înregistrări care pot induce în eroare. Prima, cea din arhivele orașului Londra, asupra botezului unei Florence Twiss, în 1857. A doua, a căsătoriei din decembrie 1868 dintre François Charles Berger și Florence Twiss în cartierul londonez Lewisham. A treia, din recensământul realizat în 1871 în care, pentru casa de la numărul 135 din parohia Paddington, Londra, sunt menționate numele a doi soți: Francis Charles Berger, 30 ani, negustor născut în Franța, căsătorit cu Florence K. Berger, 21 ani, născută Biggleswade, în Bedfordshire, Anglia. Cei doi au un fiu în vârstă de un an, Francis. Dacă am lega cele trei informații am observa că nu poate fi vorba de aceeași Florence. Pentru că – admitând că s-a născut în 1857 și o cheamă Twiss –, la data căsătoriei ar fi avut 11 ani, iar la cea a călătoriei în România, 19. Singura înregistrare posibilă rămâne a treia, Florence K. Berger, născută Biggleswade. Primele pagini ale relatării indică posibilitatea prezenței ei în România în 1869, nouă ani mai devreme.

În continuarea încercării noastre de a-i contura un profil, remarcăm vastele cunoștințe de care dă dovadă autoarea, indiferent de domeniul discuției: poezie, istorie, mitologie etc. În special cu trimitere la spațiul francez, referințele sunt semnificative și ajută în privirea comparativă, mereu prezentă; de asemenea, interesul pentru situația financiară a României și a raportului dintre cheltuieli și investiții. Ultimul capitol al lucrării, neintrodus în volumul de față și intitulat *Doine* (p. 247–294), reprezintă preluarea, discutarea și traducerea unor poezii din opera lui Vasile Alecsandri, din literatura populară (Miorița) sau chiar cu referire la horă, ca dans. Pentru a putea face acest lucru și a oferi detaliile pe care le găsim în lucrarea sa, credem că, pe lângă o cultură solidă, Florence K. Berger a avut parte și de o viață socială activă, mereu la curent cu ceea ce se întâmplă în societate. Pline de bunăvoință, rândurile sale rămân totuși critic-acide, la fel ca și în cazul altor călători englezi. București este orașul plăcerilor lumești în aceeași măsură în care rămâne un oraș al contrastelor, al haosului și mizeriei. Ea începe să întrevadă orânduiala abia după 1866, dar nici pe plan instituțional lucrurile nu stau bine, Florence K. Berger consemnând fraudele și nenumăratele împrumuturi neacoperite. Țăranii continuă să o ducă prost, reformele se lasă așteptate în implementare. Astfel, România călătoarei engleze este încă una în tranziție, care așteaptă ca oamenii politici să o călăuzească în direcția cea bună.

Informații despre ea și relatările despre spațiul românesc se regăsesc la Adriana Dana Listeș Pop, *Romania in English Travel Literature. From a winter in the city of pleasure to the way of the Crosses* în „Journal of Romanian Literary Studies”, Cluj-Napoca, no. 5/2014, p. 577–583; Carmen Andraș, *Travelling between Metaphores: British Representations of Bucharest at the crossing of the 19th and 20th centuries*, în „Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane „Gheorghe Șincai”, Târgu Mureș, XIII/2010, p. 77–88 și Jennifer Speake, *Literature of Travel and Exploration: An Encyclopedia*, vol. I, London, Taylor & Francis, 2003.

¹ Tudor Cireș, Simona Lazăr, *București 555. Florence K. Berger: „Un oraș trândav, vesel, monoton”*, în „Jurnalul Național”, 11 septembrie 2014.

O iarnă în orașul plăcerilor sau viața la Dunărea de Jos²

p. 21

Pe Dunăre

(De la Pesta la Giurgiu³)

p. 22

Am ajuns la Orșova⁴, unde trebuie să schimbăm // vasele. Ne luăm la revedere de la micul și veselul nostru căpitan, a cărei politețe calmă și curtoazie constantă a reușit atât de mult să facă orele lungi să treacă mai ușor. Ne strângem cu toții mâinile și plecăm cu un sentiment reciproc de regret, sincer, cel puțin din partea noastră. Ne înghesuim până la vamă și ajungem la celălalt vas care ne așteaptă cu motorul cu abur pornit. Și pe măsură ce urcăm scările abrupte spre puntea superioară, privirea ne cade pe ofițerii vasului pe care nu-i vom uita niciodată.

Ce cuvinte te poți descrie pe tine, Gyp, cel mai politicos dintre terrieri, cu părul tău mătășos și gri, căzându-ți peste frunte ca la o doamnă și ascunzând parțial ochii cei mai blânzi, întunecați și încrezători pe care i-a privit un om în căutarea protecției – cu picioarele din spate puternice, cu părul bine tuns precum la un leu, și zgarda de bronz din jurul gâtului, despre care legenda spune că aparținuse

p. 23

peste cartea sa! Ce pană poate să te descrie stând pe pod în locul stăpânului tău, // scrutând cu privirea ta rapidă noii pasageri și câteodată dând glas unui lătrat de bun venit când vezi o figură care îți face plăcere? Călătorind legi multe prietenii care sunt menite să nu supraviețuiască timpului, dar ne vom aminti mult timp de tine dragul nostru patruped, călător și tovarăș la bordul vasului.

Înainte de lăsarea seriei, am ajuns la Turnu Severin⁵ și acolo <am văzut> celebrele ruine ale podului roman, cunoscute în întreaga lume, pe care am tânjit să le vedem în aer liber – marele pod care, după spusa lui Marsigli⁶, măsoara trei sute de picioare⁷ în lungime. În acest punct, curentul, acolo unde zona adâncă a râului, asemănătoare lacului, se transformă dintr-o dată într-o albie între vârfurile înalte ale munților, curge încet și regulat. Pe măsură ce ne lăsăm purtați printre valurile

² Florence Berger, *A winter in the city of pleasure or life on the Lower Danube* by -, London, Richard Bentley & Son, 1877.

³ *Giurgevo*.

⁴ *Orșova*, oraș, jud. Mehedinți

⁵ *Turnu-Severin*.

⁶ Luigi Ferdinando Marsili cunoscut și sub numele de Marsigli (1658–1730), conte italian, călător, savant și om politic. Lucrarea la care se face referire în text este *Danubius Pannonico-Mysico. Observationibus geographicis, astronomicis, hydrographicis, historicis, physicis perlustratus*, 6 vol., Haga, 1726.

⁷ Unitate de măsură pentru lungime, egală cu 30, 48 cm.

calme și printr-un rest de stâncă ce amintește ridicarea minunatei lucrări a lui Traian⁸ pe care Hadrian⁹ a dărâmat-o piatră cu piatră, imaginația ne trimite către structurile admirabile ale antichității din această parte de lume, o porțiune care a sfidat // gheața și potopurile a șaptesprezece secole. Printre culorile schimbătoare p. 24 ale norilor de la apusul soarelui vedem podul lui Traian, așa cum se ridică din planul lui Apolodor din Damasc¹⁰. Vedem marile arcuri, de o sută de picioare, sprijinite pe piloni tăiați, lați de șaizeci de picioare și de o sută cincizeci de picioare în înălțime, cuprinzând întreaga întindere a râului și încurajând comunicarea între țărmuri. La sfârșitul fiecărui capăt sunt două careuri, unde generalii împăratului își puneau soldații să se încălze înainte să plece să înăbușe revolta barbarilor turbulenți. În jos, dinspre Porțile de Fier, vârtejul apelor aproape că seamănă cu tropăitul unor legiuni îndepărtate, iar vocile șoptite seara ale celor care merg de-a lungul țărmului sună asemenea unui zumzet calm al unei tabere dens populate.

În dimineața următoare, devreme pe punte, am văzut soarele ridicându-se deasupra dealurilor românești și nimic altceva decât munți oriunde ne întorceam. În dreapta sunt Balcanii, un lanț continuu de colosi acoperiți cu păduri, cu contururile bine ascuțite îndreptate împotriva cerului, pe măsură ce se depărtează // de Porțile p. 25 de Fier și se apropie de Marea Neagră, iar la nord se ridică falnici Carpații, depășindu-și rivalii în măreția venerabilă. Două creste foarte înalte care împrejmuesc Bulgaria și România, realizând un amfiteatru grandios, în care hoarde succesive de barbari au apărut pentru prima oară pe scena Europei, pentru a deschide seria dramelor sângeroase, mereu altele. Aici, pe aceste câmpii ale Dunării de Jos, marile armate ale lui Cirus¹¹ s-au topit ca zăpada în fața săgeților sciților; aici Alexandru cel Mare¹² a luptat cu barbarii neînfricați și tot aici, mai târziu, mii și mii de cadavre au îmbogățit solul cu oasele lor, în războaiele dintre Semilună și Cruce.

Mai jos, Dunărea, după ce a primit marile râuri ale Ungariei, și a biciuit cu șuvoaiele sale nenumărate Alpii Tirolezi¹³ și Alpii Norici¹⁴ se odihnește sub Porțile de Fier precum un titan obosit, coborând spre ocean un mare, tăcut și maiestuos râu.

Pe măsură ce avansăm, munții scad în înălțime, // iar țărmurile românești p. 26 devin joase, nisipoase și sterile, cu mici dealuri maronii ici și colo, punctate cu puțină verdeață. <În drum întâlnim localitatea> Cetate¹⁵ și regiunea sa înconjurătoare, uscată și dezolantă; Vidin,¹⁶ cu fortărețele sale provocatoare; iar spre seară, primele

⁸ Marcus Ulpius Nerva Traianus (Traian) (53–117), împărat roman (98–117).

⁹ Publius Aelius Traianus Hadrianus (Hadrianus) (73–138), împărat roman (117–138).

¹⁰ Apolodor din Damasc (60–125 d. Hr.), arhitect, inginer și sculptor roman de origine siriană.

¹¹ *Cyrus*. Cirus II al Persiei (600/576–530 î.Hr.), fondatorul Imperiului Ahemenid (550–330 î. Hr.), care cuprindea teritoriile din Libia, Grecia, Bulgaria, Pakistan, Sudan, Caucaz și Asia Centrală, cuceritor ulterior de Alexandru III al Macedoniei.

¹² Alexandru III al Macedoniei (Alexandru Macedon, Alexandru cel Mare) (356–323 î. Hr.), rege al Macedoniei, fondator al unui imperiu care se întindea de la Dunăre până la hotarele sudice ale Egiptului și de la Marea Adriatică până la Ind.

¹³ Lanț muntos care face parte din categoria Alpilor Orientali.

¹⁴ Lanț muntos care se află în Italia și Austria.

¹⁵ *Cetate*, sat, com., jud. Dolj.

¹⁶ *Widdin*, oraș, Bulgaria.

câteva acoperișuri roșii din satele liniștite bulgărești, cuibărindu-se printre copaci, aproape precum casele țăranilor englezi, în ciuda minaretelor zvelte, ce își înalță degetele albe către cerul înnorat, trădând faptul că ne aflăm în apropierea unei alte religii și a unor alte legi. (...) //

Zilele se scurg în același fel molcolm, lipsit de evenimente ca și cele de dinainte. Începem să credem că punțile vasului reprezintă habitatul nostru local și că suntem meniți să ne petrecem restul zilelor urcând și coborând pe Dunăre și

luând cafeaua cu căpitanul. Facem // multe opriri de-a lungul țărmului românesc, unde luăm țărani în șube¹⁷ din piele de oaie, cu căciuli frigiene din lâna de miel, cu părul căzându-le pe umeri și cu profil roman clasic; popi¹⁸ cu căciula lor înaltă și neagră și roba lungă a Bisericii Ortodoxe, cu mustăți și bărbi și, în marea lor majoritate, având un aer de autoritate deoarece acești preoți sunt aleși – nu pentru calitățile lor intelectuale (ei sunt la fel de ignorați precum țăranii care îngenunchează în fața lor și le sărută mâinile) – ci după înfățișarea pe care o prezintă; femei de la piață cu fuste groase și scurte, cizme bărbătești și basmale colorate pe cap, care vin la bord cu multe găini nenorocite legate de picioare, balansându-se de umerii lor, cu capul în jos. De pe malul bulgăresc luăm multe personaje serioase cu fesuri roșii și câțiva oameni obișnuiți, care au turbane pe capetele rase. În cele din urmă ajungem la Ruse,¹⁹ unde atât fesul cât și turbanul ne părăsesc; iar apoi navigăm încet de-a lungul râului de pe partea bulgărească pe cea românească, urmând firul nostru prevăzător printre insulițele împădurite // și înspăimântând berzele grațioase, cu picioare lungi atunci când își fac toaleta de seară pe țărmurile mlăștinoase și mocirloase.

Aici este Giurgiu cu turnul său cu ceas, deschis, pătrat și înalt, și aici este locul în care coborâm. După multe strângeri de mână reciproce și plecăriuni către tovarășii noștri de drum, care merg spre halte aflate mult mai la est, dar și după o îmbrățișare pătimașă pentru Gyp – care suportă despărțirea cu un calm rece, îndoliat și pare că vrea să ne transmită că dacă datoria nu l-ar ține pe vas, cu plăcere ne-ar urma – ne adunăm toate bunurile și pășim pe pământ românesc.

Într-o altă oră gonim pe calea ferată ce ne va duce la București până la ora cinei. Ce călătorie îngrozitoare era acum șapte ani de pe marginea râului și până în capitală! O căruță²⁰ de lemn, fără nici un singur cui sau urma vreunui arc, accidentându-se pe deal și în jos, spre vale; o cireadă de animale neîngrijite în hamuri din frânghii; băieți cu poșta țipând cu mai puțină înțelegere față de găturile pasagerilor decât față de ale lor; și // nori de praf care te îneacă într-un mod categoric, toate erau mizerii pe care trebuia să le înduri pentru opt sau nouă ore. Iar dacă se întâmpla să fie iarnă, sania ta putea să fie îngropată într-o furtună de zăpadă – cail tăi să cadă într-o râpă, cu grupuri de lupi care să te urmărească hăulind – sau puteai să fii prins din cauza vremii potrivnice într-o mică stație de poștă timp de două sau trei zile, fără whisky în sticlă și nimic de mâncat decât porumb.

¹⁷ *jubas.*

¹⁸ *popas.*

¹⁹ *Rustchuk*, oraș, Bulgaria.

²⁰ *caruța.*

Așa încât, pe când ne înfocoleam în pledurile noastre și priveam copacii și bordeiele cum se îndepărtau încet, am șoptit o binecuvântare către George Stephenson²¹. // p. 35

București

București este București și drept urmare nu se aseamănă cu niciun alt loc din lume. Tot așa cum un român este un român, fără nicio asemănare cu un turc, bosniac, galițian, sârb, muntenegrean sau grec.

Nu este nici estul și cu atât mai puțin vestul. Vezi asta imediat căci, deși bancherul tău îți dă lire pentru scrisoarea de credit, te uiți degeaba după minarete și femei cu vâl din pânză albă ceruită. Nu se găsește nici grăsime, nici carne de pasăre și nici buna scrumbie afumată. Poți să iei bragă precum un bulgar, șerbet ca un musulman, bere ca un student german sau un mic Bordeaux precum un burghez din Paris. Poți să-ți iei cina // șezând pe o sofă cu ospățul tău pe o mică masă turcească p. 36 rotundă, joasă, nu mai înaltă de o palmă, sau poți benchetui pe lemnul de mahon aflat pe rotile. Poți să mănânci un *haliske* turcesc, un pilaf rusesc, paprica ungurească sau chiar biftecurele în sânge ale „perfidului Albion”. Poți să te rostogolești pe un divan într-un mod încântător și boem sau poți merge la culcare într-un mod auster și cuviincios între o pereche de cearceafuri cu o cuvertură matlasată cu puf de eider²² și șină cu talpă de alamă. Apa pentru ras poate fi adusă de un *garçon* francez spilkuit, de un chelner suedez stângaci, de un albanez scânteietor sau de un *rândaș*²³ maghiar cu cercei de aur sau chiar de un *jäger* în haine de vânatoare și cu un mănunchi de pene albe cum se întâmplă la Înălțimea Sa, Marele Duce de Katzenbuckel²⁴. Dacă mergi în trăsura ta elegantă ce ți-ar face cinste și în Bois <de Boulogne>, caii tăi s-ar putea împiedica până la genunchi în gropile care se deschid pe drum și te pot băga într-o pagubă serioasă cu arcurile de firmă. Dacă obosești să fii zdruncinat, lovit și ciocnit și ești destul de grăbit încât să cobori și să mergi, te poți afunda până la capătul // cizmelor tale lăcuite într-un praf p. 37 alb, în zăpadă, în baltă sau în mocirlă, în funcție de anotimp. Poți să ai o conversație poliglotă în salonul tău într-o duzină de limbi diferite, pentru că aici sunt oameni de toate naționalitățile, de la moscoviții cu abilități lingvistice la americanul simpatic, de la grecul măsliniu la teutonul cu părul strălucitor; sau poți să sporovăiești în *romany* cu țiganii lângă taberele lor. Poți să-ți pierzi venitul pe

²¹ George Stephenson (1781–1848), inginer englez care a construit prima cale ferată folosind locomotiva cu aburi, pe ruta Liverpool–Manchester, inaugurată în anul 1830.

²² Un soi de rață care trăiește în Spizberg, China, Rusia, Canada, al cărui puf permite includerea aerului în interior, ceea ce-l face foarte confortabil. Puful este cules din cuiburile rațelor și este foarte scump.

²³ *Rendaș*, aici cu sensul de servitor.

²⁴ Katzenbuckel este un vulcan stins cu o înălțime apreciabilă (626 m.), din regiunea Odenwald, Germania. A fost considerat un punct de frontieră pentru Marele Ducat de Baden (1806–1918). La data călătoriei și a consemnării, Mare Duce era Frederick Wilhelm Ludwig de Zähringen (1826–1907), care a condus sub numele de Frederick I (1856–1907).

un an în băile de sănătate²⁵ de după prânz sau poți să joci *bezigue*²⁶ cu compatrioții tăi pentru dragoste și dulceață²⁷.

Sunt de toate, pentru toate gusturile²⁸. Viața în București este ușoară și este plămădită din obiceiurile multor spații. Aici, în vechea capitală a fanarioților și a domnilor, a sunat ultimul cuvânt al civilizației occidentale, iar novicele își face prima intrare inițiativă în trândăvia orientală și luxul efeminat. Un oraș inert, vesel și monoton, cu străzi pavate prost, care sunt un martiriu pentru om și animal și care nu dă vreun semn, oricât de vag, al vreunei vieți intelectuale stimulante la nivelul societății. // Sunt vreo sută de croitorii, saloane pentru coafat și case de modă la o singură vitrină de librărie. Tânăra Românie²⁹ își împodobește degetele, își înfrumusețează persoana și aruncă învățătura acolo unde Othello a trimis medicamentul, „la câini”. Și dacă vei intra în acea librărie singuratică vei vedea zeci peste zeci din acele romane morbid de triviale – care pot fi create doar de mintea nesănătoasă a unui parizian care trăiește de pe urma absintului și își petrece timpul liber la morgă – la un singur <exemplar> din Goethe³⁰ sau Schiller,³¹ tradus în românește de vreun student ambițios ce tânjea la mai bine.

Pentru că este destul de izolat de marele drum care traversează continentul de la Paris la Stambul³², niciun călător nu vine la București din curiozitate sau din dorința de a se distra. Nu sunt temple ca pe Acropole, nici ruine precum casa edilului Pansa³³; nici palate ca Pitti³⁴, Uffizzi³⁵ și Farnese³⁶; nici fresce precum Capela Sixtină³⁷; nici exemple perfecte ale unei arte pierdute precum ferestrele colorate ale domului din Köln. Nu este // nici o clădire a Operei precum se întâmplă pe Bulevardul Capucinilor³⁸ sau aproape de Opernring³⁹; nici cafenele ca la Napoli; nici corida ca în Sevilla; nici derviși dansând cum întâlnești la Pera⁴⁰; nici patinoare sau cluburi de polo precum în Londra. Toți străinii sunt ingineri,

²⁵ *bac de santé*.

²⁶ *bésique*. Joc de cărți de origine franceză pentru două persoane.

²⁷ *dulceața*.

²⁸ *Il y en a pour tous les goûts*.

²⁹ *Roumania*.

³⁰ Johann Wolfgang von Goethe (1749–1832), poet, gânditor, om de știință german, una dintre cele mai importante personalități ale culturii universale.

³¹ Johann Christoph Friedrich von Schiller (1759–1805), poet și dramaturg scriitor german, personalitate a culturii universale.

³² *Stamboul*.

³³ Casa lui Gnaeus Allieus Nigidus Maius, om politic din anticul Pompei.

³⁴ Palatul Pitti din Florența, construit în 1458, astăzi muzeu.

³⁵ Galeria Uffizzi din Florența, construită în 1581, astăzi muzeu

³⁶ Palatul Farnese din Roma, construit în secolul al XVI-lea, astăzi găzduiește biblioteca deținută de Ecole Française de Rome.

³⁷ Capela Sixtină, parte integrantă a Palatului Apostolic de la Vatican, construită în secolul al XV-lea.

³⁸ Bulevardul Capucinilor, unul din marile bulevarde ale Parisului, pe care se regăsesc instituții culturale importante: Gaumont Opéra (în 1875–1876, Théâtre du Vaudeville), Georama, Grand Hotel, sediul ziarului condus de Victor Hugo etc.

³⁹ Bulevard în centrul Vienei, aproape de sediul Operei.

⁴⁰ Cartier din Constantinopol.

oameni de afaceri sau având o legătură cu finanțele. Cosmopolitul bogat sau proletarul indolent nu-și găesc locul printre aceste albine harnice ale marelui stup, care muncesc și strâng grămezi în magazinele lor aurii pentru zile mai fericite și vremuri mai bune atunci când trântorii bâzâie la lumina soarelui. Ce vor face ca orele de întârziere să treacă mai repede, în acest oraș al unei singure străzi, al unui singur teatru, al unei singure religii și a unei singure idei?

Parisul este modelul pe care Bucureștiul nu-l pierde niciodată din vedere.

Există o stradă transversală, lungă de câteva picioare, pe care se află plantați copaci mici, piperniciți, cu o distanță foarte mare între ei, care se îmbolnăvesc, își pierd vigoarea și refuză cu îndârjire să prindă rădăcini, așa gătuți cum sunt de simunurile⁴¹ rapide de praf grăunțos și arși de căldura dogoritoare adusă de un cer lipsit de ploaie. Se văd și în dreapta și în stânga în toate etapele de deznădejde // și p. 40 trebuie proptiți de stâlpi, pe care țigani vagabonzi îi fură la căderea nopții pentru a-și aproviziona focurile de tabără. Pe fiecare parte sunt câteva locuri părăsite unde muncitorii își adună molozul și o prăvălie prăbușită unde te poți desfăta cu prăjituri și pricomigdale autentice, după ce ai văzut lebedele și o repetiție pentru concertul broaștelor pe lacul Cișmigiu⁴². Acesta este bulevardul. Într-o altă imitare a Atenei moderne, fațada Operei a fost decorată cu inscripții și ghirlande, iar rozetele au fost pictate să semene cu bronzul, în timp ce frontonul a fost acoperit de un mănunchi consistent de poleială. Cafenelele cu muzică se înmulțesc rapid, iar zeițele minore ale unui Champs Élysée umbros vin aici din când în când pentru a interpreta în fața celor îmbrăcați în blănuri și cu căciuli⁴³ misterele subtile ale șansonetei. Ce timp pe cinste trebuie să petreacă aceste privighetori poznașe, cu lornioanele lor din aur pe năsurile obraznice și pantofii încântători, cu mulți nasturi! Bucureștii își așează idolul pe un pedestal, aduce ofrande în bomboane, // buchete de flori, mănuși p. 41 Jouvins⁴⁴ gri-perlă și cheltuie o mică avere pe șampanie și feluri de mâncare la Șosea până când, gata! o altă vedetă rătăcitoare apare la orizont și tineretul nestatornic se îndepărtează repede, într-o clipită, ca să-și așeze pișcoturile și complimentele sale pe altarul unei noi divinități.

Românii sunt într-atât de înnebuniți după orice vine de la Paris pe cât erau francezii în scurta lor anglomanie, când Gavarni⁴⁵ a desenat minunatele schițe după lord Bouledog, cu cotlete și pantaloni „peg top”⁴⁶. Limba societății este franceza, iar cea a țării este alungată și vorbită doar de ciobani și țărani. Majoritatea proprietarilor de magazine provin din țara trufelor și a coniacului. Lucrează de

⁴¹ *Simoons*. Simunul este un vânt puternic, fierbinte și uscat, încărcat cu nisip, care bate în Sahara și Arabia, de la sud spre nord.

⁴² *Çismegiu*.

⁴³ *caçiulas*.

⁴⁴ Xavier Jouvin (1801–1844), croitor și marochiner din Grenoble. După studii de specialitate la Paris, a inventat în 1834 o matrită cu tăiere precisă pentru diversele materiale folosite în realizarea mănușilor.

⁴⁵ Sulpice Guillaume Chevalier, cunoscut sub numele de Paul Gavarni (1804-1866), ilustrator și caricaturist francez.

⁴⁶ *peg-top inexpressibles*. Acest tip de pantaloni au apărut la jumătatea secolului al XIX-lea, în Anglia. Ei erau de culoare albă sau bej, strâmți pe picior și se lărgeau pe măsură ce se apropiau de talie, fapt care le-a atras asocierea cu indispensabilii sau izmenele.

dimineată până seara, agonisesc după proverbiale chibzuință și trăiesc doar pentru momentul în care vor strige „Eureka!” și golesc sertarul de la teigheea pentru ultima oară, înainte să pornească spre stația de pe dealul Filaret⁴⁷, să ceară un bilet către iubita patrie, unde ei speră să-și petreacă bătrânețile plantând rânduri de varză și să fiarbă // *pot au feu*.⁴⁸ Francezul vostru adevărat crede că soarele răsare și apune doar deasupra „țării bunului Dumnezeu” și drept urmare nu se adaptează nicăieri și ar prefera să trăiască deasupra a patru etaje, într-un pod groaznic, într-un cartier murdar, cu o ceașcă de cafea într-o mână, o tavă în cealaltă și cu teatrul la o aruncătură de băț decât să aibă apartamente pe degeaba la La Granja sau Miramar, cu o duzină de lachei în livrea și un *chef* la bucătărie, cu o panglică roșie la butonieră. Dacă cineva dorește să vadă Bucureștii, lăsați-l să cheme o birjă⁴⁹ și să meargă cu ea până obosește, ceea ce se va întâmpla foarte curând – o birjă este una din roțile care pun în mișcare mașinăria socială cu delicatețe și precizie. Ne întrebăm adesea ce s-ar întâmpla dacă acești români leneși (care nu ar străbate nici măcar camera dacă ar putea) s-ar trezi într-o dimineată și ar descoperi că toți vizitii au făcut grevă, că nu este nicio trăsură care să-i ducă la micul dejun de la restaurant sau să-și încerce hainele la croitor. Cum vor tremura, // asuda și blestema pe surugiul rus când vor păși cu prudență peste dalele de piatră noroioase, murdare și prost puse, clătînându-se și alunecând la fiecare pas! Bucureștii fără birjele sale ar fi precum Veneția fără gondolă, Cairo fără măgari sau deșertul fără cămile.

Arhitectura orașului nu are nicio noimă. Capriciul lipsit de orice școală al desenatorului, ignorant în ce privește chiar și regulile estetice de bază ale artei, a fost pus în aplicare de mâinile grosolane ale zidarului țigan. Modelarea în ghips, într-o profunzime excesivă, stori și conduite de apă negre, unduindu-și lungimea în jos, chiar în fața casei, sunt doar câteva din greșelile de gust.

Clopotnițele, încununate de crucea grecească, ușoară și strălucitoare, cu picturi bătătoare la ochi pe pereții albi și o impresie generală de noutate inconsistentă, sunt destul de puțin răspândite prin oraș.

Ici și colo poți da peste o veche clădire de cult (veche în sens comparativ), cu p. 44 creneluri pentru armele criminale și // aerul rigid al unei apărări. De dragul câtorva cărămizi și puțin mortar aceste biserici fortificate, care l-au ținut pe necredincios de mai multe ori la distanță și au fost folositoare la vremea lor, sunt lăsate să se transforme în praf; și chiar dacă din punct de vedere arheologic, nu este o mare pierdere, întotdeauna este ceva trist în a vedea o clădire venerabilă ca vârstă lăsată să decadă, fără ca omul pe care l-a adăpostit și protejat să facă un efort în a-i întârzia ruina.

Majoritatea caselor au un fel de galerie acoperită care înconjoară în întregime prim etaj, ceea ce are drept scop dublu înlăturarea căldurii vara și păstrarea ei iarna, în timp ce curțile au smochini ce-și întind crengile verzi, leandri care se ridică prin verdeața deasă și câini sălbatici, pe care-i vezi întorcându-se de pe stradă pentru a se certa și a se lupta. Peste tot, privirea, neobișnuită <cu peisajul>, este șocată de

⁴⁷ *Filarète*.

⁴⁸ Este un fel de mâncare tipic franceză, care are la bază friptura de vită.

⁴⁹ *Birja*.

cel mai violent dintre contraste: extremele unei prospețimi dureroase și ale unei decăderi banale; o splendoare abundentă și o mizerie // care depășește orice rușine; gust desăvârșit și excentricitate barbară. Conacul țanțoș al unui recent îmbogățit, al cărui nume nu fusese auzit până deunăzi, sclipește cu vopseaua abia uscată și <se înalță> vesel cu ornamentul din ghips aurit adus de la Paris, ia cu asalt grădina sălbătică și ruinele demolate ale vreunei case de boier falit, una al cărui veșmânt evreii l-au dovedit de mult timp, ale cărui turme și cirezi au trecut în păstrarea tribunilor și ale cărui oase cel mai probabil putrezesc la Filaret. Mahalaua⁵⁰ săracului, cocioaba irlandeză și coliba unui eschimos, se apropie până chiar de porțile palatului, unde santinelele stau aplecate peste muschetele lor, iar persoane de rang înalt intră și ies. Imaginea este de o infamie dezgustătoare, căci țăranul însuși se târaie în cloacă, fără a deveni un patrician elegant, în Victoria sa construită după modelul Parisului și mantaua siberiană, scumpă, îmblănită, care merge repede, lăsând în urmă o cascadă bogată de noroi de pe roțile trăsurii.

București, orașul lui Vlad Dracul⁵¹ nu este // o capitală romantică. Nu este nici măcar una interesantă. Artistul se uită în zadar în jurul lui după câteva grupuri armonioase pentru a le pune pe pânză; studentul, după ceva înregistrări precise pentru a porni la muncă. Caricaturistul, cu creionul în mână, poate să schițeze câteva tipuri umane banale dintre acești birjari cu chip de bou, cu părul lung, cu mantii din piele de oaie și dintre acești copii murdari ai lui Israel, îmbrăcați fără gust, care poartă butoni bijuterie la o rufărie veche de două săptămâni și inele pe degetele lor nespălate. Însă, iubitorul de frumos trebuie să plece dezamăgit. Surorile gemene, arta și poezia, sunt străine de pământ.

Există câteva clădiri publice – Arsenalul, Visteria⁵², Casa de Economii și Consemnațiuni⁵³, Prefectura și altele. Cum aproape fiecare nou ministru își schimbă sediul biroului, sunt multe instituții care țin de guvern și care nu au un loc fix ca reședință. Academia, una din ultimele și cele mai bune dintre aceste clădiri, construită din piatră, într-un stil simplu și trainic de arhitectură, reprezintă o mare îmbunătățire față de structurile asimetrice și omogene // care abundă în oraș. Cuprinde o bibliotecă aflată la început de drum și un muzeu încă în copilăria sa. De asemenea, se organizează cursuri între aceste ziduri, ceea ce reprezintă un pas în direcția cea bună. Muzeu, bibliotecă, instrucție publică – acestea sunt cele mai noi cuvinte din această vale orientală și adormită, unde, mulțumită pătrunderii străinului din Occident, oamenii se trezesc repede din letargie și descoperă că societatea așteaptă mai multe de la ei decât să vadă cum cheltuie și se împrumută precum un boier.

Grădina Cișmigiu, care acum nici jumătate de secol era un loc dezolant și mlăștinos, când lupi sălbatici alergau după pradă, iar țăranului îi era teamă să se aventureze mai departe după lăsarea nopții, este unul din puținele locuri din oraș

⁵⁰ *Mahala.*

⁵¹ *Vlad, the Devil.* Vlad III (1431–1476), domn al Țării Românești (1448; 1456–1462; 1476), cunoscut și sub numele de Țepeș, Drăculea și Dracul.

⁵² *Visterie.*

⁵³ *Caisse de Dépôts et de Consignations.*

unde poți vedea iarba crescând și <apărând> ceva sub forma unui zâmbet pe fața naturii. Acești acri, pe care s-au cultivat fagi, liliac, plopi și tisă, reprezintă teritoriul plăcerii pentru cetățeni – o grădină a poporului, un Parc Monceau,⁵⁴ un refugiu primitiv. Aici, <el, cetățeanul> se poate preumbla după voie, fără să fie

p. 48 prins la îmbulzeală de gloata fără haz de pierde-vară sau // doborât de vreo birjă în trecere; și, dacă ar fi poet, și-ar putea hrăni imaginația, înfometată și contrazisă de o graniță îngustă din cărămidă și mortar, privind la drapelurile lungi, care se apleacă toate în aceeași direcție când vântul începe a murmura și scoate sunete muzicale printre ele, iar lipsa de mișcare scoate încet la suprafața apei acea piatră. În afara străzilor aride și părăsite, unde razele de căldură vibrează pe zidurile albe, orbitoare, iar praful fin îți pătrunde printre dinți și sub pleoape, și îți acoperă hainele cu o pulbere granuloasă, te întorci spre sălbăticia umbroasă cu o inimă recunoscătoare. Aceste ramuri subțiri, oricât de slab ar face frunzișul, aduc o oarecare protecție împotriva strălucirii orbitoare, iar buruienile arse de soare sunt mai firave decât un covor persan cu căptușeala subțiată de călcătura picioarelor obosite. Într-o după-amiază încântătoare de la începutul verii, băncile de pe marea alee sunt un furnicar printre cei săraci, orbi, șchiopi și schilози. Lazăr se târăște spre lumina zilei, atras de soarele strălucitor care-și găsește drum către bordeiul său

p. 49 construit din lut, și își expune rănile îngrozitoare // razelor binefăcătoare a căror căldură ajunge la el, temperată de o cortină de verdeață. Milogul șchiop stă lângă cârjă și privește cu ochi plictisiți, lipsiți de vlagă, umbrele mișcătoare ale frunzelor cum dansează pe drumul pietruit. Grupuri de personaje zdrențuite, cu piepturi măslinii și figuri oacheșe rătăcesc sub copaci și își mănâncă masa sărăcăcioasă. Copii ai nimănu, bădărani, impulsionați de spiritul agresiv, nechibzuit și rău al vagabondajului, se urmăresc reciproc pe pajiște, uitând și de foame în distracția plină de veselie. Plutoane de recruți încăpățânați, aleși de la coada vacii, sunt scoși din cazărmi prin tot felul de exerciții fizice grele pe aleea largă, netedă; în timp ce subalternii agitați merg țanțoș cu toată mândria unei tunici bine puse și a unor cizme ungurești lungi, făcând malurile largi ale lacului să răsune de sunetele aspre ale comenzilor. Și, în mulțimea de privitori însuflețiți, trec serioși oamenii politici, doi câte doi, discutând despre ultimele telegrame de la Constantinopol și St.

p. 50 Petersburg; // ofiteri aranjați. arătând ca și cum abia atunci au fost scoși din cutie și doamne fermecătoare, în fuste ruginii și rochii cu trenă, care trimit ocheade cochete către admiratorii lor când trec cu umilele lor însoțitoare sau cu guvernantele lor cu jachete din pânză, cu baticurile ca zăpada. Dar cu mult înainte ca ceața să se coboare, fiecare ascunziș și colț al grădinii este părăsit, iar Cișmigiul este lăsat în grija groaznicilor săi locatari, ciorile, care vin zburând cu sutele. bătând din aripile lor negre, de rău augur, deasupra acoperișurilor și clopotniței, pentru a-și căuta cuiburile printre cele mai inaccesibile ramuri. Prudența îi grăbește pe pierde-vară din această zonă joasă și nesănătoasă, căci <atunci> când vine noaptea o ceață albă, plutitoare, rămâne deasupra zgurii de bălării, <și> cade deasupra apei, degajând o miasmă otrăvitoare, care are în ea germenele unor nenorociri nenumărate.

⁵⁴ Parc în Paris, aflat la intersecția a trei bulevarde, creat de Louis Philippe Joseph d'Orléans, duce de Chartres (1747–1793) în 1778 ca spațiu public.

Întrările seamănă perfect cu aleile cerșetorilor, unde milogii stau pe pietre în toate pozițiile groțești și respingătoare pe care nenorocirea umană le poate imagina. // Aceste pasaje înguste amintesc de balta lui Bethsaida⁵⁵ sau de minunata poartă a Templului. Cerșetorul român nu este un milog vulgar într-o stare cronică de foame, care tropăie după tine cu o cutie de chibrituri lipsită de valoare; sau un pescar escroc cu picioare de lemn, care murdărește pavajul cu scrumbia și prveliștile marine în cretă; ci un adevărat artist, un veritabil Talma⁵⁶ în vânzarea hainelor vechi, care își transformă vocația într-o profesie de care nici un domn nu s-ar rușina. Nu are nimic din patosul grav al celui din Spania, care este doar un cavaler ruinat, implorând favoarea vecinului mai bogat, în numele Fecioarei Sfinte și al tuturor Sfinților și care primește refuzul tău politic cu „Iartă-mă, frate, pentru dragostea Domnului!”, cu o plecăciune magnifică. Acesta este un impostor zgomotos, arogant, cu plămâni puternici, care are noroi, boală și mizerie de scos la vânzare și care își strigă marfa dezgustătoare pentru a opri pasul trecătorului. Scoate în evidență detaliile bolii sale într-un țipăt fals și asurzitor și cu cât este mai respingătoare deformitatea sa și mai detestabilă plângerea, // cu atât sunt strigătele sale mai puternice și mai lovace. Își expune pustulele, ciaturile brațelor amputate sau protuberanța hidoasă de pe gât, cu o plăcere vie. Se ploconește cu fruntea descoperită scormonind în nisip și se târăște înconvoindu-se pe pământ pentru a-și arăta abjecta supunere. Își lovește pieptul și își face repede semnul crucii pe măsură ce te privește lacom pe furiș pentru a vedea efectul spectacolului său. Dacă din compasiune pentru zdrențele și depravarea sa îi dai câteva monede de cupru, cade într-o asemenea dezgustătoare adulație a bunătății tale, cu aluzii măgulitoare asupra copiilor tăi, încât te bucuri că-i ieși din cale, iar ultimul fel de complimente pe care le aruncă asupra ta pe când te retragi grăbit, este că prințul este un hoț și un netrebnic în comparație cu tine!

Odată, mergeam de-a lungul bulevardului când un vagabond masiv cu tot cu ciaturile sale, văzând că suntem străini și etichetându-ne drept o pradă ușoară, a venit cu un pas greoi spre noi scoțând cel mai împăciuitoare epitet // pe care o bogată imaginație și-l poate închipui, rugându-ne în același timp să-i umplem buzunarele cu câțiva bani. Cu cât ne vedea mai surzi, orbi și indiferenți, cu atât își ațâța și mai mult plămâni și ne elogia într-un crescendo continuu. Pentru că acum ne ruga în modul cel mai asurzitor, i-am permis să ne conducă pe o distanță considerabilă, fără a-i spune nici da nici nu. În cele din urmă, unul dintre noi s-a întors încet și într-o română impecabilă, l-a trimis pe derbedeu și zbieretele sale în grija Dracului, o politețe verbală care este aici la fel de bine înțeleasă ca în împrejurimile de la Whitechapel.

Efectul acelei simple expresii a fost de nedescris. Pungașul a stat nemișcat o clipă, cu totul consternat, holbându-se la noi cu ochii roșii de lup. Apoi, a izbucnit într-un asemenea șuvoi de injurii detestabile și greu de menționat ca și cum s-ar fi

⁵⁵ Teritoriu menționat în Vechiul Testament, la est de Iordan.

⁵⁶ François Joseph Talma (1763–1826), actor francez.

alăturat umbrei căpitanului Grose⁵⁷, dorind să editeze un dicționar clasic al unei limbi autohtone vulgare. S-a depășit pe sine în ce privește pasiunea pusă în cuvinte.

p. 54 A strâns în mâini căciula sa jalnică și a aruncat-o pe drum. S-a tras cu putere de // părul încălțit și s-a holbat la el cu o furie neputincioasă. Calmul nostru a avut același efect asupra lui ca o zdreanță roșie asupra unui taur și când am plecat, lăsându-l să-și profereze obscenitățile și să scuipe în voie pe caldarâm ca amintire a disprețului său nemăsurat și a bătăii de joc față de noi, țipetele sale de maniac încă ne-au ajuns și după ce l-am pierdut din vedere.

Fiecare colț retras al aleii care duce spre Cișmigiu își are propriul locatar mai deosebit, care-și arogă acel colț special printr-un drept nescris pe care toți tovarășii săi cerșetori îl recunosc și pe care nici nu visează să i-l conteste, tot așa cum la Londra trecerea devine, într-un fel, proprietatea măturătorului, chiar și în ochii slujbașilor legii îmbrăcați în haine albastre. Este și fata oarbă cu pupilele lipsite de vedere întoarse spre cer și cu mâinile încrucișate în poală, care cântă un imn bisericesc cu voce ascuțită de soprană ori de câte ori urechea ei deslușește sunetul unui pas în trecere; și grupul fără formă de boarfe amestecate care reprezintă // o ființă aparținând unuia din sexe căreia îi vezi părțile mutilate ale unui picior ce ies din pansamentele dezgustătoare. Este și bătrâna glacială cu fața palidă precum culoarea șofranului și ochii întunecați cu marginile înroșite, cerându-ți un penny în numele fiecărui sfânt binecuvântat din calendar; și cerșetorul bătrân și guraliv, cu barbă care își bolborosește rugăciunile, rugămințile stăruitoare și rugile către Cer, iar o descriere a nenorocirilor sale într-un sunet ascuțit, fals și pătrunzător însoțește neapărat o jumătate de penny din aramă pe care o zdrăngăne neîncetat într-o cutie de sardine goală:

„Dâmbovița, apă dulce!

Cine bea, nu se mai duce”.

într-un cuplet ieftin care se află pe buzele tuturor. Îl poți auzi de douăzeci de ori pe zi. Copilul în scutece îl poate gângăvi. Țăranul îl bolborosește de atâtea ori încât nu-și mai dă seama când îl repetă tot așa cum observă șuvoiul de blesteme aproape de nedescris pe care le scapă involuntar atunci când calul său orb cade într-o groapă de

p. 56 pe drum sau când boul său prea împovărat alunecă pe aleea înghețată, care este // la fel de netedă și alunecoasă precum un patinoar. Chiar și câinii trebuie să fie bucuroși să adauge un oarecare înțeles în mintea lor acestei ziceri cu adevărat naționale:

„Dâmbovița, apă dulce!

Cine bea, nu se mai duce”

Ce amăgiri nu atrag aceste simple versuri! Un râu clar, mare, care-și revarsă apele cristaline între malurile înverzite, împrăștiind în drumul său picăturile prețioase care sunt sursa vieții – oamenilor, animalelor și plantelor, în timp ce se aud voci recunoscătoare, elogiind râul ca un principiu divin, după cum se întâmpla cu Nilul în antichitate. Albastru precum Tajo⁵⁸, argintiu ca Tamisa, abrupt ca

⁵⁷ Francis Grose (1731–1791), anticar, desenator și lexicograf englez. Pe lângă o serie de lucrări dedicate antichităților din Anglia și Scoția, el este și autorul unui dicționar de jargon, al unui glosar de cuvinte și expresii englezești și al unui glosar de proverbe și superstiții locale.

⁵⁸ Râu, Peninsula Iberică.

Tweed⁵⁹, cu țărmurile verzi precum Garonne⁶⁰, poți vedea în acest șuvoi dătător de viață ceea ce un întreg popor glorifică la unison.

Fantomatic și alb în plămuirea clarului de lună, pălește în fața razelor întinse ale soarelui. Dâmbovița este un curs de apă noroios, leneș, care curge stropind prin oraș, imposibil de navigat, decât pentru scopuri agricole, // cu apă proastă de băut. p. 57
Lichidul gros și galben trebuie să fie încărcat cu alaun și bătut cu toiege, lăsat să se așeze în butoaie din lemn, înainte să fie potrivit pentru a fi folosit chiar și la cele mai banale activități culinare. De ce acest mic curs de apă nenorocit ar trebui să fie slăvit în versuri și elogiat în proverbe, cu greu poate să explice un străin cu o inteligență peste medie. Poate că nici autohtonii nu pot să ofere un motiv. Este un lucru pe care nimeni nu-l poate înțelege.

Când copacii sunt înverziți, Bucureștii, în unele locuri atât de decăzut și neplăcut privirii, primesc un aer proaspăt și elegant de tinerețe nefirească, asemenea unui corp îmbătrânit împodobit cu zorzoane tinerești. Garduri rupte și ziduri năruite dispar sub o grămadă însuflețită de verdeață. Casele mari, pe jumătate de inspirație italiană, pe jumătate de inspirație maură, nu mai au în jur o sălbăticie acoperită cu pietre a unei curți amărâte, pentru că florile se ivesc în mica bucată de pământ împrejmuțată, salcâmi își mișcă frunzele delicate în jurul chioșcurilor, iar plantele din albiile de lemn își întorc petalele recent deschise către soare, dând întregului loc privescerea // unui *patio* fără marchiză din Sevilla. Ici și p. 58
colo pustiirile care sunt prea mari pentru a putea fi ascunse atrag un anumit pitoresc datorită prezenței acestui frunziș agățător și izbitor.

Dacă cineva ar urca pe dealul Filaret într-o seară de vară și s-ar întoarce să contemple „orașul plăcerii” ce se zărește jos în valea din spatele său, cu greu ar recunoaște locul familiar pe care nu târziu îl părăsise. Dacă plouase cu o oră sau două înainte, vechiul pământ ars de soare va aduce aromă întregii atmosfere cu parfumul său înmiresmat; dacă aureolele soarelui de la est se află încă pe cer, violetul pal transformându-se într-un și mai pal trandafiriu, azuriul pătat cu puncte de un stacojiu arzător, rozul înflăcărat care moare într-un gri perlat, verdele și maro-ul cețos și purpuriul care se preschimbă în nenumăratele culori ale *chrysopras*⁶¹-ului – Bucureștii, cu casele sale albe strălucind sub lumina multicoloră, cu acoperișurile sale plate și bisericile rotunde acoperite cu metal, cu licăriri de adevărate palate de argint, este o viziune pe care să o iei acasă și la care să visezi. Dar, să-l lăsăm pe călătorul entuziast // să fie conștient cum, uimit de p. 59
această perspectivă diafană, își transferă detaliile strălucitoare către sertarele memoriei sale și, mai târziu, oferă lumii un tablou imaginar. La fel de bine ar putea descrie Petra Arabiei⁶² balmăjind despre fântânile de cristal și agitându-se pe seama palmierilor din mirajele deșertului, la fel de plictisitoare cum par Bucureștii în acel moment trecător al apusului.

⁵⁹ Râu, la granița dintre Scoția și nordul Angliei.

⁶⁰ Râu, care trece prin sud-vestul Franței și nordul Spaniei.

⁶¹ Piatră semiprețioasă, o varietate de cuarț, de culoare verde, supranumită și jad australian.

⁶² Oraș și sit arheologic din Iordania.

După cum am spus și mai înainte, orașul este unul al contrastelor intense. Această antiteză unică este prima care izbește privirea și rămâne cel mai mult în amintire. Nici clima nu este o excepție de la această regulă a contrastelor. Sunt doar două anotimpuri – vara, din aprilie până în octombrie, iarna, din noiembrie până în martie. Provinciile dunărene sunt deschise pe o latură către Rusia și vânturile glaciare din Caucaz și munții Ural pătrund în aceste regiuni neprotejate, aducând cu ele un frig la fel de puternic precum cel de la Moscova, în timp ce fiind aproape de Mediterana prin intermediul Bulgariei și Macedoniei, transformă verile în cele asemănătoare sudului Italiei, fierbinți, aride și lipsite de orice adiere – vară care se p. 60 preschimbă în iarnă // într-un mod magic; abundență care se transformă în sterilitate; splendoare în deșert; bogăție în sărăcie. Frunzele cad; florile se ofilesc; cerul senin devine opac; iar zăpada albă acoperă pământul verde aproape într-o singură noapte. Nu întâlnești primăvara pentru a aduce aerului freământul armonios și promisiunile unei frumuseți intense care urmează să vină; nici toamna roșie și aurie, cu mireasma dulce a frunzelor ce mor și a amintirilor, pe jumătate triste, dar cu totul dragi, care se ridică precum fantomele în calea noastră; doar căldura înăbușitoare a meridianului și rafalele de vânt rece ale Arcticii!

Un cler ignorant și superstițios, fără o urmă de moralitate; intrigi criminale fără iubire; divorțuri fără limită; soți fără soții; soții fără soți; familiii divizate și risipite, cu fii fără mame și fiice fără tați; averi înghițite de împrumuturi; moșii împovărate de ipoteci; oameni bogați fără un penny în buzunar; străzi lungi fără case; conace superbe și bordeie execrabile; echipaje minunate și drojdia societății; p. 61 // rochii încântătoare și rufărie insuficientă; covoare Aubusson⁶³ și pereți vopsiți cu clei; mobilă de prinț și nici o provizie în cămară; acesta este București. // [...]

p. 65 **O plimbare pe timp de iarnă la Șosea**

Este iarnă în orașul boierilor. Zăpada s-a așternut timp de o săptămână, iar săniile au ieșit pentru prima dată după multe luni. Dar unul dintre dezghețurile ocazionale și binevenite, atât de des întâlnite la începutul sezonului rece, s-a instalat peste noapte, iar acum străzile sunt acoperite de bălți până la gleznă și de zăpadă murdară pe jumătate topită. Deasupra cerul este senin și vântul adie în rafale mai calde și mai temperate. Este ca și cum primăvara ar fi pe punctul de a se întoarce atunci când ne așteptăm mai puțin.

p. 66 Timp de trei zile am fost condiționați de vreme să stăm în hotel și // am epuizat demult toate distracțiile posibile pe care plictiseala umană le poate inventa. L-am lingușit pe bucătar pentru a obține rezerva sa de castane pe care le-am copt pe micul făraș, nu mai mare decât un polonic, printre buștenii de fag care trosneau în soba cu multe coloane. Am băut rachiu din pahare mici și am încercat să ne convingem că este mai bun decât coniacul. I-am transmis complimente vecinului

⁶³ Aubusson, com., regiunea Limousin, Franța. Localitatea este celebră pentru tapiseriile și covoarele realizate de meșteșugarii autohtoni.

nostru viceconsulul și l-am implorat să vină să jucăm o mână de cărți. Am privit deprimați pe fereastră precum somnambulii, la urâta fațadă a Operei, la frontonul nemaiîntâlnit și la zăpada care cădea constant, întunecând văzduhul. I-am numărat iar și iar pe cei câțiva birjari care stăteau parcați, înfוליți până la urechi cu bonete stacojii și înfășurați în pelerine de aceeași culoare. Am urmărit cu interes caznele vânzătorului de cafea și prăjituri care și-a dezăpezit de mai multe ori standul, pentru că acesta era în pericol să fie îngropat sub nămeți. //

p. 67

Dar ce schimbare au adus înfățișării orașului cele câteva ore în care a nins! Cete întregi de măturători sunt ocupate să curețe trotuarele; strada este plină cu apă și seamănă cu un braț al Dâmboviței și la fiecare câteva minute se aude o bufnitură și o avalanșă grea de zăpadă alunecă de pe acoperișul înclinat și cade în întregime pe pavaj.

Răsetele se amestecă cu hruitul roților trăsurilor și clinchetul clopoștelor de la sănii, căci nefericiții trecători sunt împinși încoace și încolo și sunt acoperiți din cap până în picioare de căderea unei asemenea mase grele de zăpadă!

În ciuda dificultăților și chiar a pericolelor pe care le presupune plimbarea, strada Mogoșoia este ticsită de lume, este burdușită de vehicule de toate tipurile, toate îngrămădindu-se în direcția Șoselei.

Cu un oftat de profundă mulțumire părăsim atmosfera moleșită a camerelor noastre și coborâm în căutarea unei trăsurii. Holul pustiu este martorul puterii de // expectorare a ușierului băștinaș, care sare de pe banca îngustă de lemn pe care stătea culcat cât era de lung și își ridică căciula conică din lână de oaie atunci când ne apropiem.

p. 68

Face un semn în direcția trăsurilor și după un moment o birjă modernă, căptușită cu catifea rubinie, trasă de doi cai cenușii foarte eleganți și cu un birjar rus, îmbrăcat confortabil în veșmintele sale naționale, cu haină bleumarin și eșarfă veselă în mai multe culori, trage cu pricepere chiar în fața ușii.

Acești birjari ruși alcătuiesc o frăție independentă care cântăresc un călător cu un ochi critic înainte de a-l primi pe pernele sale, care resping tot ceea ce poartă uniformă și care pot ghici până la ultimul ban cât ești dispus să dai în plus față de angajamentul pe care îl iei. Toți, fără excepție, aparțin unei secte religioase neobișnuite care practică automutilarea, nu mănâncă carne și nu bea vin și nu este tolerată pe domeniul țarului. Ei au migrat în partea aceasta și în Bucovina (unde este episcopul lor), peste granița transilvană și // se angajează doar ca birjari. Micile lor victorii sunt cele mai curate, caii lor sunt cei mai rapizi și mai bine țesălați, hainele lor cele mai frumoase, iar îndemnarea lor în a mâna caii, absolut remarcabilă – punându-i pe maghiari și pe români, cu căciulile lor și cu mantalele lor îmblânite murdare, complet în umbră.

p. 69

Și noi suntem în drum spre Șosea, în lipsă de altceva mai bun. Știm că vom fi împroșcați de o cascadă de zăpadă topită aruncată de roțile care trec, că vom fi hurducăiți de moarte printre șanțurile de gheață tare care nu au cedat încă în umezeala rece a dezghețului – dar ce contează? Știm că aleile au fost curățate și că deși se vor transforma rapid în nisipuri mișcătoare se poate face o plimbare scurtă.

Cât de pitoresc arată străzile în lumina slabă a soarelui care cade pe casele neregulate și luminează albastrul și verdele viu al hainelor mahalagioaicelor și

p. 70 fâșiile de culori tari din toaletele de iarnă ale doamnelor, ale căror trăsuri iau același drum cu al nostru! Cât de strălucitoare // și ademenitoare sunt fațadele magazinelor! Nu vezi nici un produs autohton cu excepția felinarelor lungi și galbene care se mișcă în bătaia vântului în fața obloanelor lumânărilor aflate în vale. De la Paris provin aceste elegante bonete de dimineață și acele fermecătoare bonete care o fac pe mândra patriciană să își întoarcă capul în timp ce este dusă în caleașcă. Acele canapele de satin și ochelarii auriți sunt producții vieneze. Multe dintre aceste bagatele aurite sunt produse în Germania. Aceste lucruri măiestrite au văzut pentru prima dată lumina zilei pe una dintre aleile murdare din Sheffield⁶⁴.

Trecem pe Podul Mogoșoaia pe lângă palatul prințului Carol⁶⁵ unde steagul roșu, albastru și galben flutură falnic pe acoperiș, iar santinelele nemișcate se sprijină pe arme și privesc mișcarea străzii. Mergem în linie dreaptă, trecem de priveliștea caselor moderne și țipătoare cu stuc și vopsea proaspătă și ici-colo p. 71 observăm câteva balustrade rupte – în cadrul unor case dărăpănate unde // au apărut pete pe fațada bătută de furtuni și prin ale căror ferestre bate vântul. Acea cârciumă⁶⁶ de pe partea dreaptă este primul loc de oprire al țăranilor care vin din satele adiacente. Aici opresc căruța, beau rachiu sub streășina de stof susținută de stâlpi aliniați toți în fața casei ca o verandă, în timp ce animalele lor sfrijite și lihnite de foame sunt adăpate și prind un moment de repaus și se întind în noroiul moale și destul de abundent.

Am lăsat orașul în urmă. Ivan strânge hățurile și caii pornesc la trap; trăsurile și săniile ne depășesc în viteză. Suntem în mijlocul vieții sociale a Bucureștilor. Șoseaua se întinde dinaintea noastră. Londra își are Hyde Park-ul, Parisul – Bois de Boulogne, Berlinul – Unter den Linden, Viena – Praterul, Bucureștii – Șoseaua. O p. 72 stradă dreaptă și lungă de o milă și jumătate, interesantă, străjuită de două rânduri // simetrice de tei; slab luminată de puținele felinare primitive care ard cu fitil și petrol, înconjurată din toate părțile de o câmpie care se întinde cât vezi cu ochii, o suprafață monotonă neîntreruptă de nici un singur delușor – un deșert maro și arid în timpul verii, o stepă acoperită de zăpadă iarna.

Ici și colo, dispersate de-a lungul străzii, sunt câteva vile bătătoare la ochi, locuite doar în anotimpul blând, cu mici grădini ciudate în stil englezesc în care nimic nu pare a înflori și care sunt decorate cu betea și globuri mari de culoare albastră, roșie și argintie la fel de mari precum o minge de fotbal, fixate pe niște pari lungi și plantate în straturile de flori, în locul florilor care par să nu răsară niciodată. Nenumărate ciori negre roiesc pe ramurile copacilor (singurii copaci care întrerup uniformitatea câmpiei) și privesc cu solemnitate în jos la echipajele și sporovăiala frivolă a mulțimii. O fântână arteziană care nu funcționează niciodată este amplasată în mijlocul drumului – o fâșie lată de gheață sau un bazin plin de buruieni în funcție de anotimp, pentru că Șoseaua este incompletă ca orice altceva p. 73 în București.//

⁶⁴ Oraș, Marea Britanie.

⁶⁵ Carol de Hohenzollern-Sigmaringen (1839–1914), domnitor (1866–1881) și rege al României (1881–1914).

⁶⁶ *Kirçuma*.

Societatea cunoaște doar trei locuri de întâlnire: Salonul, Corso și Teatrul. Atât de rău este drumul încât nu se poate ajunge pe jos, iar oamenii pe care îi întâlnești sunt, în mare parte, din cele mai bune clase și se cunosc și se înclină neîncetat și schimbă complimente și fac cu mâna plini de grație, astfel că Șoseaua seamănă cu un salon vast. Ce rasă puțin energică este acest tineret român care a adăugat imoralității franceze lenevia specifică orientului!

De la Babilonul modern de pe malul Senei au adoptat vechile vicii atractive: frivolitatea, extravaganța nehibzuită, proverbele spirituale și imorale, ateismul, comedia adulterului. Parisul a molipsit acest oraș aflat în creștere cu suflul corupției. Poți sesiza influența acestuia în toate și peste toate. I-a transmis României tinere deprinderile animate și moravurile ușoare, dar vioiciunea unora și lenevia caracteristică celorlalte s-a dezvoltat în ceea ce se cheamă progresul către est.

Țăranul încă geme și asudă sub // blestemul lui Adam. El muncește din greu p. 74 și trăiește greu și trece prin viața lipsită de evenimente, dar plină de trudă fără a fi cunoscut măcar una dintre acele influențe înălțătoare, care în țările mai civilizate vin ocazional ca picate din cer, pentru a înveseli întunecimea celor care muncesc pentru a nu muri de foame. Egal bouului răbdător pe care îl îndeamnă într-un mod crud în timp ce merge alături de el prin arătură, țăranul român nu a ieșit încă din noaptea sclaviei și a ignoranței în lumina cunoașterii și a libertății. Secole de oprimare pe de o parte și de abjectă supunere pe de alta, i-au mărginit intelectul, i-au schimbat sufletul și i-au dat aerul de dispreț pe care nu îl vezi niciodată pe fața oamenilor liberi. Ce diferență mare între aceste două tipuri de societăți – sibaritul răsfațat de la oraș și zdrențarosul locuitor al bordeielor de pământ. Există vreo altă afinitate între ei în afară de cea a mamei naturi? Ce asemănări există între vlăstarul cinic și bine îmbrăcat al // unei civilizații privilegiate pentru care are o mai mare p. 75 însemnătate potrivirea mânușilor decât ridicarea și căderea imperiilor, care stă culcat pe spate în trăsura pentru care altcineva a plătit (dacă a plătit) din bucățița stoarsă din truda fratelui nefericit și care vesel, zâmbitor și bine dispus azvârle complimente, politețuri și lingușiri în dreapta și în stânga – și între fiul degradat al pământului care merge stăruitor prin mlaștini cu niște zdrențe ude legate de picioare cu niște fâșii de piele, cu o blană de oaie atârnând pe umeri, cu pieptul ars de soare, gol în bătaia vântului, cu părul lung și încălțat care îi cade pe față?

Și cât sunt de curtenitori acești boieri și fii de boieri cu fața întunecată și vorba dulce care trec pe lângă noi. Se pare că, în opinia lor, viața nu are nici o latură importantă. Sunt gata să rădă cu toată lumea și să nu deplângă pe nimeni. Ce privire, care într-o clipă strălucește cu o însuflețire vicleană, iar în următoarea se topește în cea mai languroasă tandrețe! Cât de muzicală este latina lor puțin viciată, în care fiecare // cuvânt este o mângâiere! Ce maniere fine, ce priviri seducătoare! p. 76

Dar vai străinului singuratic care ia declarațiile volubile ale acestor amabili pierde-vară drept altceva decât nimicuri, care își pune încrederea în prietenia trecătoare a unuia dintre acești strălucitori fluturi umani! Falsitatea lor pare pur și simplu de necrezut unui britanic cu mintea limpede, chiar dacă acesta ia în considerare toate exagerările orientale – și nu poți pune bază pe ei mai mult decât pe vântul care bate către toate cele patru puncte cardinale în decurs de o oră. Tot

așa poți avea încredere într-un grec din Levant, un comerciant chinez care vrea să încheie un târg, sau un evreu portughez! Ei sunt copiii răsfățați ai Capriciului și Leneviei, iar dacă unul din generația aceasta ar fi înțelept, ar face pe bufonul și ar râde și ar face giumbușlucuri pentru că este imposibil să îi iei în serios pe acești oameni.

p. 77 Mergem până la rond și ne întorcem iar. Cât de evidente sunt aici cele mai proeminente // caracteristici ale românilor: dragostea pentru podoabe și oroarea față de efort. Priviți-l pe acest erou de salon cu pieptul lat a cărui mustață înspăimântătoare pare să indice dispoziția războinică și însetată de sânge, cum stă tolănit în birjă, ca o fată bolnavă, în timp ce caii continuă drumul, cum respiră fără vlagă și cum își admiră mănușile cafenii fără de cusur, cizmele lungi și lucioase precum oglinzile și pintenii strălucitori și delicați! Să vedeți jumătate dintre acești bărbați efeminați cum tremură la cea mai slabă adiere de vânt care mătură câmpurile acoperite de zăpadă! Priviți uniformele țipătoare și toaletele îndrăznețe. Ce strălucire mai are șareta maiorului comparativ cu vehiculul acela mare cu doi lachei superbi îmbrăcați în costume bleu și pelerine maro închis cu multe dungi și un vânător adevărat așezat lângă birjar și îmbrăcat în haine de vânatoare verzi nou-nouțe, cu un cuțit la centură și o pălărie în trei colțuri ca a unui mareșal? //

p. 78 Suntem la jumătatea drumului și îl atingem ușor pe Ivan pe brațul drept și apoi pe spate. El oprește pentru că știe că acesta este seninalul pentru a opri. Iată o cărare suficient de decentă care este întreținută, netedă și curată pentru pietoni (unul dintre puținele locuri din, sau din afara Bucureștiului, unde poți merge pe jos) deși este foarte rar folosită.

Trăsurile stau neclintite în rând, iar oamenii înăuntrul lor, tremurând îmbrăcați în hainele lor de blană iau aer, dar nici nu visează să coboare pentru a pune sângele în mișcare printr-un exercițiu înviorător. Iar noi, care nu ne conformăm manierelor, abia așteptăm să alergăm pe sub teii desfrunziți – lucru care valorează cât o mie de plimbări în birjă și, cu riscul de a părea excentrici, sărim din trăsură și pornim într-o plimbare.

p. 79 Aleea este aproape goală. O guvernantă englezoaică trece pe lângă noi conversând grav cu cei cu ochii negri pe care îi are în grijă în dragul grai familiar de acasă. Departe, pe alee, doi tineri sublocotenenți veseli, care încă nu au inoculată nepăsarea națională, aruncă unul într-altul // cu bulgări de zăpadă pe care îi fac în mâinile înmănușate, iar râsul lor tineresc este un sunet plăcut urechilor.

Dar acum o trăsură aspectuoasă alunecă pe stradă și în ea este un bărbat în vârstă îmbrăcat cu o uniformă țipătoare și cu trei rânduri de decorații pe piept. Jocul și râsul încetează ca prin magie și nu există alți sublocotenenți mai serioși și mai demni în toată armata Alteței Sale decât aceștia doi care stau drept și își salută generalul.

p. 80 O caleașcă trasă de doi cai maro strălucitori, splendoroză se oprește la mică distanță de noi. Este o apariție care atrage atenția în orice capitală, atât de bine se încadrează în limitele bunului gust. Căptușeala este bordo, iar livrelele servitorilor sunt de aceeași nuanță închisă, cu benzi înguste, pestrice la mâneci și cocarde asortate. O femeie frumoasă cu ochi leneși este unicul ocupant al trăsurii. Coboară sprijinindu-se de brațul lacheului care o conduce pe cărarea nesigură plină de gheață // până la locul în care aleea este dezăpezită. Cu multe gesturi tandre și mângâietoare scoate un mic terrier maltez, obraznic, din mașon care sare și țopăie

pe lângă stăpână și își ridică în vânt nasul mic și negru și scoate o mulțime de lătrături ascuțite și indignate atunci când un țăran jerpelit a trecut târându-și picioarele și a îndrăznit să arunce o privire profană la persoana lui sacră.

Doamna urăște Șoseaua, câmpia neinteresantă și mohorâtă, copacii piperniciți și goi, același lung șir de trăsuri ce transportă oameni pe care îi vezi aproape în fiecare zi, în același loc timp de ani de zile. Ar prefera să fie acasă, în budoarul său, cu ușile și ferestrele duble ermetic închise, cu soba plină ochi cu lemne până ce temperatura ar fi asemănătoare cu cea dintr-o seră și mâncând bucăți de fructe din gem și bând înghițituri mari de apă rece în timp ce ar răsfoi ultimul roman franțuzesc.

Dar ce vreți? Sănătatea lui Bijou cere ca ea să iasă la aer cel puțin o dată pe zi, astfel că madam și-a înăbușit // un căscat, a bătut din palme de trei ori pentru a o p. 81
chema pe Marița și a suferit să fie îmbrăcată în timp ce Dimitri, bine bărbierit, a înhămat caii de culoare cafenie injurând de mama focului în limba maternă – rusa.

Iar acum doamna ține strâns pe lângă ea o manta lungă căptușită cu blană scumpă care aproape ajunge la pământ și pe care o târăște pe cărare cu o grație nepăsătoare, măturând aleea cu faldurile trenei generoase de catifea pe măsură ce înaintează.

Bijou aleargă pe lângă ea precum un câine sensibil care nu este îndeajuns de mândru ca să fie fericit. El savurează în întregime plimbarea deși vântul, care nu respectă demnitatea nimănui, îi dă blana în toate părțile și își ia libertăți nemaiauzite cu coada lui stufoasă și îi ridică urechile lungi și ciulite până se poate vedea interiorul roz ca al unei scoici.

Aglomerăția de trăsuri este mai mare ca niciodată și se mărește din ce în ce pe măsură ce vin alte trăsuri. Nenumărate sănii alunecă încoace și încolo iar muzica clopoțelilor lor // este plină de șarm. Scena întreagă strălucește de viață și animație. p. 82
Acest tablou viu, înrămat în zăpadă, nu se compară cu nimic altceva în Europa. Uniformele strălucitoare ale ofițerilor, blănurile splendide – răsfațul temperaturilor scăzute, rochiile în culorile curcubeului, ornamentele elegante ale săniilor asupra cărora se pare că toată lumea își epuizează întregul gust, masa strălucitoare aflată într-o continuă mișcare precum figurile dintr-un caleidoscop, în timp ce zăpada nebatută se mișcă în toate părțile către linia orizontului!

Un cupeu trece pe lângă noi și putem să vedem un obiect strălucitor cocoțat pe capra vizitiului. O față albă privește prin fereastra închisă și o mână mică trece o batistă de dantelă peste geamul aburit, dar nu ne atrage privirea pentru că ea este deja atrasă de o altă priveliște neobișnuită. Este armăutul acela îmbrăcat în cea mai țipătoare haină stacojie, strălucind de aur din cap până în picioare, cu pantaloni strâmți de culoare roșie cu o // cusătură scumpă, care ies de sub o fustanelă scurtă p. 83
din olandă albă – un albanez care este în această scenă precum un păun în mijlocul unor păsări de curte. Remarcați această înfățișare de pirat grec în timp ce trece cu brațele încrucișate, sprâncenele încruntate și mustața țepoasă care l-ar face pe un general de divizie să înnebunească de invidie; priviți la această căciulă purpurie cu canaful albastru atârnând vesel, pieziș pe părul negru; geanta din argint și lanțul care atârnă într-o parte; centura din jurul taliei în care zace pierdut un arsenal întreg de cuțite, pistoale și iatagane ucigașe! Ce nenorocit superb, feroce, scump și nefolositor este! Aceste podoabe de două sute de lire pe care le cară în spate ar hrăni, timp de o săptămână, toate familiile de paria înfometate care stau laolaltă

printre gunoaie, ruine și case abandonate din acest oraș pe jumătate barbar. Cât trebuie să o fi durut-o degetele pe croitoreasa care a cusut modelele cu fir de aur de pe haina stacojie a acestui nemernic îngâmfat! Cât a obosit spălătoreasa care a pliat

p. 84 // yarzi⁶⁷ întregi de fuste de olandă care ies în afară pe șoldurile lui precum norii de muselină ai unei balerine!

Ascultă, ce clinchet argintat de clopoței! Cât de muzical devine aerul pentru că trapul ascuțit îi face să alerge într-o rimă rapidă! Iată-l pe unul dintre cei mai mari dandy din București – vlăstarul unei case nobile. Echipajele lui sunt ceva minunat, iar excentricitatea lor este egalată doar de simțul artistic. Aparent unul dintre cei mai capricioși muritori în viață, l-am văzut într-o zi într-un cupeu de culoare închisă, fără monogramă sau coroană, cu o pereche de cai murgi, cu harnașament de piele și cu un vizitiu cu livrea sobră, pentru ca a doua zi să îl vedem într-o sanie aurie cu catifea albastru deschis și cu un vizitiu îmbrăcat în haine poloneze, tot de catifea albastră, înconjurat de astrahan gri pal. Ne apropiem și noi pe măsură ce se apropie și el. Suntem curioși să aflăm în ce vehicul va apărea acest bărbat unic.

p. 85 O pereche de cai albi ca zăpada vin spre // noi în pas rapid – arcuindu-și picioarele astfel încât par a nu atinge pământul. La urechile lor ciulite atârnă cozi de vulpe polară, iar pe spatel lor este o pânză albă de mătase, decorată cu mânunchiuri de canafi negri, care sare în ambele părți în timpul mersului. Frumoasa sanie de culoare crem este decorată cu linii aurii și negre și este capitonată cu catifea neagră. Tânărul vizitiu rus, cu privirea lui inteligentă și albastră, cu obraji de culoarea piersicilor și părul castaniu cârlionțat, arată superb în haina rusească lungă din catifea neagră legată la brâu de o centură de culoare trandafirie (singura pată de culoare care luminează tot ansamblul de alb și negru) așa cum stă ca un conducător de car roman, ținând hățurile cu o mână sigură.

Ce apariție gingașă și scumpă! Precum cea pe care Zâna Bună a oferit-o Cenușăresei atunci când ea și-a pus faimoșii pantofi și s-a grăbit către bal. Această ființă norocoasă care posedă tot acest lux este un tânăr superficial și elegant,

p. 86 îmbrăcat fără cusur // după ultima modă, genunchii fiindu-i acoperiți de o piele de urs. Are un chip întunecat și neplăcut și arată complet nemulțumit și nefericit așa cum stă inconfortabil și ține un baston din carapace de broască țestoasă în mâinile mici și înmănușate. Nu putem să nu ne întrebăm de ce Dumnezeu face o așa mare tevdură din apariția sa în timp ce pare să-și ofere atât de puțină satisfacție personală.

Iată, vine o sanie neagră tăcută, gustul sumbru dovedit de proprietar fiind în contrast cu excentricitățile fantastice și feminine ale lui Făt-Frumos. Exceptând marginea păturii, colorată într-un roșu puternic, totul aici este negru. Chiar și mantaua strașnică a boierului este făcută din piele neagră. Înaltul vizitiu ungar, purtând o căciulă de blană și având manșete și guler imense, cu părul sălbatic, cu ochii care clipește, mustați enorme și piele închisă, arată ca o persoană pe care nu este politicos să o amintim.

Stăm pe o bancă din fața cafenelei goale și a aradelor sale florale care amintesc

p. 87 // de un tablou ce surprinde imagini rurale în lumina felinarelor. Vara toată societatea descinde aici pentru a servi o cupă de șerbet sau dulceață, dar acum este închis.

⁶⁷ Unitate de măsură engleză pentru lungime, egală cu 0,914399 m.

Încă privim trăsurile al căror număr se împuținează. Întârziem sub ramurile întunecoase ale teilor, vorbind în graiul domol de acasă, al poiinelor încă verzi și ierboase pe care vântul le-a presărat cu un covor de frunze cafenii și roșiatice care putrezesc, al cătunului cuibărit între dealuri unde se aude cântecul solemn al mării, cu fețele familiare care par a fi aici cu noi la marginea Pământului Zorilor!

Doi câini firoși se bat pe carcasa unui corb care zace cu aripile întinse și rigide pe zăpada tare. Guvernanta și elevii săi dispar într-o trăsură de familie, iar Bijou și stăpâna sa au plecat demult. Mulțimea de trăsuri s-a diminuat la câteva și toate iau drumul către oraș. //

p. 88

Lată-l pe omul, escortat de doi buldogi, care vine să aprindă lămpile. Doi buldogi, o protecție necesară căci există multe personaje stranii de-a lungul șoselei Băneasa și, câteodată, din adâncul iernii, un lup rătăcit, care devine curajos din cauza foamei, colindă după pradă chiar dacă orașul este așa de aproape.

Cineva spune cu o voce plângătoare că este „foarte înfometat”. Efectul asupra noastră este electric. Ne uităm unul la celălalt și sărim în picioare. Este adevărat, am uitat; ora mesei trebuie să fie foarte aproape și toți avem o poftă de lup!

Ivan se uită la noi nerăbdător. Și el consideră că este timpul să plecăm. Ne gândim „O, frate!” la oalele pentru fiert carnea – covrigul de pe bățul vânzătorului ambulant și paharul de ceai aburind!

Ne așezăm confortabil în trăsură și strângem pledul în jurul nostru. „Haide birjar”, spune purtătorul nostru de cuvânt care este insuportabil de mândru // de româna lui. Rusul Ivan nu mai așteaptă a doua poruncă. Abia atingând animalele cenușii, alunecăm de-a lungul întunecoasei Șosele către luminile pâlpâitoare ale orașului.

p. 89

Suntem tăcuți. Nu-i așa că toți ne gândim la sturionul proaspăt din apele Mării Negre care ne așteaptă în custodia bucătarului, la dropia gustoasă umplută cu castane pe care Jack a împușcat-o ieri în mlaștini și la un anume vin de țară al cărui buchet amintește de povârnișurile Rinului? // [...]

Țigani la ei acasă

p. 93

„Vrăjitori, panglicari și pungăși,

Rămășiță imundă

A unei vechi lumi,

Vrăjitori, panglicari și pungăși,

Voioși țigani, de unde veniți?”

Béranger⁶⁸

„Ei bine, Nițoi” îi spunem într-o dimineață spălătorului nostru, un țigan care și-a abandonat viața de pribegie pentru a locui în case și a fi un membru decent al comunității muncitoare, „Ei bine, Nițoi care este părerea ta despre România?”

⁶⁸ Pierre-Jean de Béranger (1780–1857), poet și compozitor francez.

p. 94 Nițoi pune iar jos legătura de rufărie. Nu e nimic care să îi placă mai mult decât bârfa (o rămășiță de la Adam), deși // deja am sporovăit cu el tot timpul cât am mâncat modestul nostru mic dejun compus din cârnați⁶⁹ făcuți pe cărbuni și castraveți murați în sare și apă, tot mai este dornic să mai piardă vremea câteva momente în plus. Spune că ne sărută mâinile și ia țigara pe care i-o oferim. Se ghemuiește lângă sobă și o aprinde cu un cărbune roșu încins pe care îl alege după o îndelungă căutare și pe care îl apucă cu cleștele. Pufăie câteva minute înainte de a replica încă stând ghemuit cu o atitudine de broască și uitându-se la flacăra strălucitoare și săltărească cu o indiferență demnă de Pieile Roșii.

Așa cum stă în lumina focului care licărește în jurul feței sale, acest paria brunet, care este acum reclamat de societate, este un studiu original pentru un filozof. Cum îi trădează, fără de tăgadă, originea acei obraji oacheși colorați de soarele verii și aspriți de vântul iernii și acei ochi melancolici întunecați! La fel și părul negru și strălucitor, tăiat scurt după ultimele tendințe ale modei și răsucit deasupra urechii în tunsoarea care este numită // în glumă „Ciocanele de la Newgate”. Dar acea eșarfă în dungi stacojii și albe, acea haină roșie cu fața de catifea bine păstrată (cadou de la un stăpân generos) și cămașa nu fără de pete – înfățișare a civilizației, arată cât de mare este diferența dintre el și frații lui zdrențăroși și fără încălțăminte.

Nițoi își întoarce ochii blajini și lucioși către noi și răspunde cu toată demnitatea unui cetățean dezgustat care are dreptul de a fi ascultat:

„Coconașule, este țara Țiganilor!”

O țară a Țiganilor! Am rămas gândindu-ne la asta mult timp după ce Nițoi și-a făcut temeneaua și a plecat. O țară a Țiganilor! Ah! Și așa este, prieteni, la propriu! O țară a Țiganilor și a hoinarilor! O țară a proscrisilor și străinilor. Un loc de odihnă pentru o ramură a acelei vaste familii, asupra nașterii căreia planează umbra unei vechimi mult prea îndepărtate pentru ca cea mai pătrunzătoare privire să poată p. 96 ajunge, o țară a cărei moștenire trebuie să rămână pe veci mitică și necunoscută. //

Deseori am fost mișcați până la lacrimi de condiția țaranului român care are privirea inteligentă, un mare profil clasic și sufletul la fel de negru ca noaptea. (Apropo, cât de clar se poate trasa tipul ereditar care se perpetuează printre acești descendenți ai vechilor daci! Poți vedea multe fețe care sunt, trasatură cu trasatură, identice cu acelea existente pe monedele Romei păgâne, imprimate în relief acum sute de ani). Dar în cea mai cruntă mizerie există și o mai mare profunzime. Dar mai prejos decât acest fiu al pământului ignorant, brutalizat și apatic (eliberat din actuala iobăgie doar în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza⁷⁰, ultimul domnitor al Moldo–Valahiei), care umblă greoi în zdrențe murdare în loc de încălțăminte, pe care nu le leapădă decât atunci când putrezesc și cad, este o ființă, situată chiar mai jos pe scara creației, care umblă în două picioare și pe care naturaliștii nu o clasifică ca fiind animal – este țiganul.

⁶⁹ Carnatz.

⁷⁰ Alexandru Ioan Cuza (1820–1873), domnitor al Principatelor Unite ale Moldovei și Valahiei (1859–1866). Autoarea folosește termenul de iobăgie pentru a descrie starea precară a țărănimii, însă referirea este la reforma agrară din 14/26 august 1864 prin care erau desființate obligațiile față de boieri (clacă, dijmă, podvezi) și prin care țaranii erau împroprietăriți.

Nimic nu poate depăși ura și disprețul în care sunt ținute // aceste biete ființe p. 97
inofensive de către populațiile amestecate care locuiesc pe malul Dunării, dar care în ciuda sărăciei și lipsurilor pot revendica drepturi în ceea ce privește țara și descendența. Ei sunt încătușați și certați, insultați și ponegriți. Nu-i așa că natura hoată a țiganului nu are altă menire pe lumea aceasta decât să își bată joc de cinstiții creștini? Dar acești bieți oameni nu au parte de josnicii și persecuții doar din partea claselor de jos. Cei bogați și educați acceptă prezența acestor paria, așa cum tolerează câinii fără stăpân sau orice altă pacoste. Într-adevăr, dintre cei doi, paria cu patru picioare pare a fi cel care ar câștiga vorbe bune din partea unui boier.

Ne amintim o întâmplare petrecută în Belgrad acum câțiva ani. Eram în salonul hotelului „Hôtel de la Couronne Serbe” și serveam cafeaua de după cină. A apărut un anume colonel slav, o cunoștință de-a noastră, care dobândise o cizelare superficială la Paris, dar care ascundea sub o spoială înșelătoare materialul brut p. 98
nativ. La prima vedere trecea drept un // prieten plăcut și manierat. S-a alăturat grupului nostru și l-am primit cordial. Curând, câteva note venite de la niște instrumente zgomotoase au pătruns în discuția noastră amicală și în sunetul făcut de bilele de biliard. Era un grup de lăutari, acei artiști care posedă, până la ultimul, sufletul de muzician înăscut. Își cântau muzica barbară stând în afara ușii. Colonelul nostru i-a făcut semn chelnerului să îi lase să intre. S-au grăbit să intre, un grup pitoresc de țigani, cu îmbrăcămintea jerpelită și părul neîngrijit și cei mai blajini ochi negri pe care ți-i poți imagina, cu o expresie intensă de melancolie, potrivii unor oameni care sunt obișnuiți să se ferească și să fie călcați în picioare.

S-au așezat în semicerc și și-au început simfonia ciudată și monotonă pe care o armonizau cu cadența tristă a vocilor lor. Fascinați de un sentiment de plăcere, am ascultat această muzică sălbatică care a crescut în intensitate până la un strigăt pătrunzător asemănător celui produs de vânt în pădurile nordice și apoi a scăzut la un suspin tânguitor precum cel al unui spirit care // rătăcește în întuneric. Dar p. 99
colonelul nu era satisfăcut. „În genunchi, câinilor!” a tunat la sârmanii cântăreți care nu erau demni de a cânta stând în picioare în prezența noastră.

Grosolanul chelner german a gesticulat entuziasmat cu un deget arătător murdar pe care era un imens inel de alamă și a izbucnit într-un râs brutal (cărui a s-a alăturat și ofițerul) și unul după altul nefericiții inofensivi au căzut ascultători în genunchi și au continuat cântecele tânguitoare pline de tristețe irezistibilă pe care le completau cu priviri umile, menite să diminueze mânia stăpânilor. Dar nu am stat să ascultăm sfârșitul concertului, pentru că ne-am ridicat și am plecat, dându-le lăutarilor toate monedele de argint, iar când l-am mai întâlnit pe colonel i-am întors spatele.

De unde vin ei, acești nomazi, care și-au atribuit de la sine putere, de când lumea, darul de a citi în stele – acești oameni ciudați, // cu legi distincte și o limbă p. 100
universală în care pot schimba idei, fie că se întâlnesc în Moscova sau în Madrid, pe străzile Londrei sau în câmpiile Stambulului?

Istoricii nu vor să delimiteze cu exactitate regiunea nașterii lor. Singara în Mesopotamia, Cilicia în Asiria, regiunea biblică Sinar sunt enumerate succesiv ca fiind leagănul acestui neam misterios. Unii îi înfățișează coborând de pe coasta Zanzibarului spre Egipt; alții ca imigrând în Spania din Tangi-Tan, o regiune muntoasă din Africa; alții afirmă că provin din Caucaz sau din Palus Maeotis. Sunt

rămășițele reîncarnărilor; iloții depravați din Sparta; bacantele din Tracia; sigunii lui Herodot; egipteni, nubieni, etiopieni, amoții, chiar descendenți ai vechilor uzbeki din Persia. Fiecare scriitor își are propria teorie privind acest popor nestatornic bătut de un Zeu mânios și care pare a fi urmărit de un blestem invizibil și stăruitor –

p. 101 acela al rătăcirii și înstrăinării, // al muncii și sărăciei, al rușinii și disprețului.

Izraeliții sunt poporul care seamănă cel mai mult cu țiganii prin identitatea care rămâne veșnic neschimbată și prin hoinăreala prin lumea largă, un popor fără țară. Dacă există copii lui Iuda, așa cum se crede, servitori aleși ai Atotputernicului, să ne fie cu iertare dacă presupunem că acești nelegiuți, copii diabolici ai vrăjitoriei, cu ochii lor neastâmpărați, cu degetele cu mâncărimi și cu superstițiile fără Dumnezeu sunt protejații unei Puteri întunecate și misterioase? Gitanos în Spania; zingari în Italia; rhağarin în Egipt; tshinganih în Turcia; bohémien în Franța; pharóe nemzetség în Ungaria; heydens (sau sălbatici) în Olanda; zigeuner în Germania; tartares în Danemarca; charami (sau tâlhari) în Arabia – în jur de cincizeci de apelative în cincizeci de regiuni diferite, acești nomazi unici încă păstrează neștirbite însușirile izbitoare și înfățișarea caracteristică. În Occident sau

p. 102 Orient, fie că înfruntă aerul aspru al // crudei ierni norvegiene sau stau tolăniți în soarele moleșitor al după-amiezelor italiene, ei vorbesc aceeași limbă, recurg la aceleași deprinderi mărginite pentru a-și câștiga existența, duc aceeași viață sălbatică și liberă în aer liber și se aseamănă prin aceleași obiceiuri de pradă și furt, care fac ca apropierea lor să fie privită cu îndoială și neîncredere de către fermier și gospodină. Și totuși s-au scurs multe veacuri până ce reprezentanții Romei au ajuns în cele mai îndepărtate colțuri ale lumii; multe oceane s-au interpus, deși vaste lanțuri muntoase au separat țările străbătute de ei în timpul călătoriei, deși pădurile, râurile și preeria i-au ținut departe, ei sunt încă o familie unită de legături trainice și de trăsături, vorbă și obiceiuri asemănătoare.

Aici, în Valahia, țiganii au o revendicare în ceea ce privește pământul. Prin provincia soră – Moldova a intrat prima dată pe porțile Europei o hoardă de trei mii

p. 104 venită din est. // Cronicarii spun că acest lucru s-a petrecut în anul 1417, când Alexandru, voievodul Moldovei⁷¹ le-a dat permisiunea să se așeze în vecinătatea Sucevei. De atunci au migrat înapoi și încolo către țările vecine, iar numărul lor a crescut atât de mult de atunci, încât dl. Kogălniceanu în „Schite despre țigani”⁷², publicate acum aproximativ patruzeci de ani, estima că nu sunt mai puțin de 200 000 de hoinari fără casă risipiți în principat – o cifră depășită cu mult în momentul de față.

Țiganii din România sunt împărțiți în trei categorii. Lăieșii care au diverse ocupații și trăiesc în mare parte din muncă. Ei sunt pietrari, fierari, zidari, spoitori sau ursari (merg cu ursul îmblânzit pe străzi pentru ca acesta să danseze), cioplesc linguri de lemn care sunt folosite în bucătărie, cărbuni de lemn sau cântă la instrumente primitive. Vătrarii sunt angajați pentru treburi în gospodărie și netoții

⁷¹ Alexandru I Mușat, cunoscut și sub numele de Alexandru cel Bun, domn al Moldovei (1400–1432).

⁷² Mihail Kogălniceanu (1817–1891), scriitor, om politic, prim-ministru al României (1863–1865). Lucrarea la care se face referire în text, *Schită asupra istoriei, obiceiurilor și limbii țiganilor* a apărut în 1835.

care sunt țiganii originali care dorm pe pământul gol, se adăpostesc printre ruine și trăiesc din orice fel de mâncare puțină // pe care o cerșesc sau o fură. p. 105

Înfățișarea acestor creaturi oropsite și uitate de civilizație este expresivă și mobilă. Culoarea lor variază de la maroul deschis al creolilor la negrul închis al persoanelor de culoare. Pe frunțile lor acoperite de păr negru și lucios, se poate citi urma unei depresii obișnuite; în ochii lor arde un foc mornit și întunecat ce se vede printre genele lungi și închise la culoare; este corect să precizăm că mizeria acestui grup nu este ignorată de către țigani.

Exilați atât de altar cât și de patrie, ei nu au nici o religie. Practică un fel de fetișism, venerând tot ceea ce le este de folos și poate îndulci greutățile vieții de zi cu zi și îmblânzesc rigorile mediului. Astfel că obiecte precum cortul care îi apără de furtuni, vioara care le aduce un bănuț prin sunetele scoase de corzi și fierul brut din care fac potcoave cailor, toate sunt obiecte ale venerației lor. Dar, aparent, țiganii, // oriunde s-ar afla, se supun crezului țării adoptive. În țările creștine, el p. 106
pretinde a crede în Iisus din Nazaret și Sfânta Treime; în Turcia este martor al lui Allah și se roagă la apus ca un adevărat servitor al Profetului; și dacă ar supraviețui un regat al lui Iuda, ar mânca prăjitură de Paște precum unul care l-ar avea pe Avraam drept tată.

Nu au ritualuri de căsătorie. Când un tânăr vede o țigancă care îi place, el îi propune să își întemeieze un adăpost în cea mai apropiată gaură sau colț care promite a fi o pavază contra vântului și ploii și dacă doamnei nu-i displac avansurile lui, uniunea se înfăptuiește fără obiecții și proteste.

Aici în România, ei permit copiilor lor să fie botezați în rit ortodox, nu pentru că așa le dictează conștiința, ci pentru un considerent mai puternic – a lui don Basilio – banul, banii dăruți de către oamenii care o duc mai bine decât ei, pe care îi pot // convinge să fie protectorii copiilor lor creoli. p. 107

Tarana este dansul lor național – fandango-ul lor, romaica lor, dansul popular scoțian al lor – în care calcă în picioare greutățile ce atârnă în inimile lor sau remușcărilor care le chinuie inimile. Majoritatea țiganilor români, ca de altfel toți frații lor din toate țările, preferă să cerșească, să șterpelească sau să rătăcească de colo până colo ca trubaduri, făcând să apară monede din buzunare insensibile, deși, așa cum am amintit și mai devreme, o anumită parte dintre ei muncește mult în capitală ca pietrari și zidari, așa cum muncitorii necalificați irlandezi sunt angajați în Londra. Alții, precum cei din Ungaria, sunt reparatori ambulanti de oale și ibrice și potcovari și fac comerț pe străzile deformate și rău pavate cu obiectul comerțului lor atârnat pe umăr, cu piepturile bronzate și vânjoase în vânt, buclele negre și vrăjite căzând pe fețele lor rotunde, brăzdate de expunerea continuă la alternările rapide de frig arctic și căldură tropicală. // p. 108

Nici Larii⁷³, nici Penații⁷⁴ nu ocrotesc adăpostul sacru al căminului lor. Nici un înveliș grozav nu protejează de aerul rece al iernii sau de arșița verii. Suferă fără să crâcnească capriciile anotimpurilor. Existența lor se duce între pământul rece și cerul liber. Se ascund precum vulpile în găurile din pământ. Se ghemuiesc

⁷³ Divinitate în mitologia romană, considerată protector al casei și familiei.

⁷⁴ Divinitate în mitologia romană și etruscă, considerate protector al casei și al familiei.

asemenea câinilor vagabonzi (companionii lor în nefericire) pe orice movilă goală care promite un oricât de mic adăpost.

Copiii lor frumoși și oacheși se nasc printre ruinele care împovărează trotuarele acestui oraș pe jumătate terminat, în care există întotdeauna un loc pe cale să cadă sau o casă în curs de extindere care este abandonată din lipsă de fonduri. Dacă din vorbărie goală sau prin cântarea melodiilor străinii, sau și mai rar prin muncă cinstită, ei pot cumpăra masa zilnică de „mămăligă” și dacă din întâmplare se găsește o ceapă sau un grăunte de usturoi ca să o facă mai bună, acești copii ai Noptii și ai Naturii sunt fericiți precum regii. Lemne pentru fierul cazanului se găsesc mereu din furat, iar veselie și prietenia fac ca masa săracă din p. 109 porumb // să pară un banchet pentru zei. Iar atunci când mor, nu deranjează nici părintele, nici popa și locul în care sunt îngropați, dacă acesta este în pământ sfințit, nu este marcat de niciuna dintre acele embleme ale credinței care conferă chiar și celor mai umile morminte o atingere poetică. Deci disprețul care îl urmărește pe țigan prin viață, în moarte este schimbat într-o îndurătoare uitare.

Cât de des, în hoinărelile noastre prin oraș, nu ne-am oprit în fața unor clădiri aflate în construcție pentru a-i privi la muncă pe muncitorii bruneți care amintesc de israeliții arși de soare pe când înaintau cu greutate, acum multe sute de ani, pe tărâmul faraonilor Ramses⁷⁵. Aici, așa cum sunt ei la lucru, par o adunare familială. Tinerii și fetele au venit să își asiste tații; cei mai în vârstă își fumează pipele într-o tăcere demnă și își privesc fii și nepoții cum îndeplinesc sarcinile grele pe care nu le mai permit articulațiile lor rigidizate; copiii mici și bebelușii cad prin nisip și își p. 110 trag cu pumnul unul altuia, cu micuții lor pumni cafenii în // fericirea neștiinței rușinii care este soarta lor. Acești pungași mici sunt cu picioarele și capetele goale, adesea și goi. Câteodată poartă niște zdrențe de un alb murdar, deschise pe piept, pline de găuri, abia ținute într-o bucată de câteva fâșii din materialul original; dar acestea reprezintă maximul avuției sau o mamă cusurgie – majoritatea neavând nicio altă podoabă decât pielea întunecată și strălucitoare cu care s-au născut. Bărbații poartă pantaloni largi și căciula⁷⁶ națională, dacă sunt suficient de bogați ca să aibă una, femeile orice cârpe care pot fi făcute în așa fel încât să arate ca un veșmânt femeiesc.

Țiganii sunt puii naturii. Frumusețea lor este câteodată uimitoare. Ochii lor sunt cele mai expresive lucruri care au fost create. În acei ochi negri și strălucitori se pot citi o mulțime de emoții contradictorii – modestie sălbatică și senzualitate naivă, batjocură nemărginită și nepăsare visătoare. Picioarele lor sunt lungi, suple și zvelte. Părul le este creț, negru și de abanos; dinții sunt albi, iar buzele roșii p. 111 precum // coralul din adâncul mărilor. Probabil cel mai atrăgător lucru la ei este eleganța sălbatică și naturală a fiecărei mișcări – șarmul lor impregnat peste tot.

Pe lângă mișcărilor unduioase ale acestor nimfe arămii, o dona andaluză s-ar mișca precum o marionetă. Totul la ei este muzică și poezie – muzica melancoliei și poezia pasiunii. Pașii lor sprinteni și mlădioși par a ține mereu ritmul cu o melodie mută. Explozia lor muzicală este precum glasul fără restricții al unei păsări în zbor.

⁷⁵ Nume dat celor 11 faraoni din perioada Noului Regat, în Egipt.

⁷⁶ *caçiula*.

Dar prospețimea acestei dimineți însoțite a tinereții durează doar o scurtă perioadă de timp. Frumusețea diabolică a unei fete de țigan trece la fel de rapid ca un nor. Nu sunt frumoase decât atunci când sunt tinere; de-abia ajung la maturitate că farmecele lor exuberante încep să pălească. Este vechea poveste a bobocului care înflorește, iar apoi cade într-o ploaie de petale uscate. Este incredibil cum pot schimba câțiva ani o femeie-copil înfloritoare, care ne // captivează prin vivacitate, p. 112
cochetăria șireată și priviri arzătoare, într-o babă ridată și hidoasă cu pielea galbenă încrețită de mii de cute, cu siluetă slabă, cu picioarele grosolane goale, cu degete noduroase și deformat!

Este remarcabil că în București, orașul orașelor prin excelență, unde nici o frumusețe feminină nu își poate face plimbarea fără a fi deranjată, cele mai frumoase silfide țigănci trec pe străzi fără a atrage nici măcar o privire indolentă de admirație. Boieri îmbrăcați în mantale de blană, ofițeri în uniforme atrăgătoare, civili în haine pestrițe se înghiontesc pe trotuare și examinează nerăbdători trăsurile în care indiferentele doamne românce, atât de fine pe cât le poate face pudra și fardul, stau cu atitudini studiate și se prefac cu învechitele aere artificiale și repetă comedia veche și monotonă cu ultimul iubit nou de ieri. Dar acești închinători pe altarul frumuseții nici nu visează să își lase ochii să cadă la nivelul străzii unde, împroșcând din întâmplare apa murdară a // canalizării, merge și cântă o fată cu p. 113
pasul atât de ușor ca al unui cerb, cu ochii atât de întunecați și grăitori ca ai unei gazele, ale cărei plete crețe și nepieptănate atârnă desfăcute pe umeri și ale cărei buze proaspete și țuguiate sunt ca niște cireșe pe care soarele le-a sărutat până au devenit roșu-sânge.

Cât de adânc înrădăcinate sunt prejudecățile în ceea ce privește această castă nefericită, când aici, printre cei mai impresionabili oameni din univers, frumusețea nu mai este frumusețe, iar tinerețea nu mai este tinerețe! Până și sluga noastră maghiară, care taie lemne și scoate apă și care nu are o a doua pereche de cizme, se consideră a fi dintr-o altă categorie decât aceste creaturi minunate și disprețuite. I s-ar înroși obrazii de rușine dacă și-ar imagina vreun moment că noi l-am putea considera capabil să se uite la una dintre aceste țigăncușe, care vin din când în când în curtea noastră și cer de pomană, altfel decât cu dispreț.

El nu vede, așa cum o facem noi, cât de alese sunt aceste statui de bronz ale lui Venus. Nu îi atrag // atenția picioarele rotunde care se ivesc prin zdrențele rupte p. 114
și stridente. Licărul acelor ochi vioi care strălucesc plini de speranță și așteptare nu îl mișcă. Degetele brunete și subțiri, întinse pentru a cere milostenie sunt doar palmele nerăbdătoare ale unui vagabond murdar.

Se uită la aceste siluete frumoase, ideale, împroșcate cu noroiul și murdăria străzii și nu pare a-și da seama că sunt femei. Și așa se întâmplă cu orice localnic de orice nivel.

Disprețuit de oamenii printre care trăiește, țiganul sfârșește prin a-i urî și el. Toate națiile sunt gagii sau ghiauri; doar el este rom, fiul femeii. „Han du me Romnitschel?” (Ești fiul unei femei?) sunt cuvintele adresate de un țigan altuia pe care îl întâlnește pentru prima dată și pe care îl înțelege chiar dacă străinul este de la Antipozi.

Păstrează secretul limbii sale cu o grijă posesivă – pentru că aceasta i-a permis să înfrunte atacul Timpului și al Schimbării.

p. 115 Români, deși îi disprețuiesc pe acești // paraziți inofensivi, zdrențăroși, cu auz ascuțit și pieptul gol, corciturii ale canalizării cu mormanul de gunoi, le poartă frica din cauza ocupației lor cu Magia Neagră și a cunoscutelor lor legături cu tatăl lor diavolul și posesiei de deochetură. Se crede că aceste forme întunecate și neliniștite se vor întoarce cu Anticristul în Ziua Judecării pentru a-i chinui pe creștini și pentru a le mânca copiii de vii.

p. 116 „Țiganul”, spune Malte-Brun⁷⁷, „este independent și fericit. – Grămada de bălegar îi servește drept tron, iar stejarul bătrân drept baldachin.”

Acesta este rezumatul concis al vieții și caracterului fiului Romei. //

p. 117

O tabără de țigani

În seara aceasta suntem înclinați să urmăm exemplul celui mai înțelept musulman, califul Harun al-Rashid (fie binecuvântat!) când a căzut din pat la o oră târzie și a plecat să patruleze prin Bagdad în căutarea aventurii însoțit de Mesrur, sclavul negru și de Marele Vizir adormit, căscând și târșind picioarele și care și-ar fi dorit ca stăpânul său să fie în Paradisul Profetului înainte de a-i trece o asemenea idee prin capul său regal.

p. 118 Este târziu. Luminile s-au stins demult și porțile au fost închise când noi am ieșit pe străzi în căutarea casei unde Balem, fierarul // bea și se veselește în fața unui ulcior cu vin.

Străbatem Podul Mogoșoaia până la Strada Carol I și intrăm pe Calea Craiovei, unde, trecând de Tribunalul de Comerț mergem agale prin cartierul evreiesc prin cea mai veche și primitivă parte a Bucureștilor, cartierul mitropoliei cu biserica pe sprânceana dealului. Chiar și aici remarcăm cum elementele rafinate ale vestului au domolit imaginația brută a estului.

p. 119 Barăci întortocheate care au fost cândva considerate vântul trumuseții arhitecturale, sunt acum abandonate în favoarea unor vile pitorești sau a unor conace acoperite cu stuc care se înalță lângă ruinele acestora. Biserici dărăpănate, înconjurate de morminte călcate în picioare, cu creneluri și pereți formidabili de fortăreață au rezistat îndeajuns de mult pentru a vedea cum închinătorii le părăsesc în favoarea unor edificii mai moderne cu clopotnițe falnice și fresce strălucitoare. Edificii a căror atractivitate înșelătoare este // doar un farmec trecător, pentru că zidăria fragilă care este tencuită cu galben, verde și roșu va ceda sub asediul timpului și ceea ce este o structură atât de nouă și veselă și solidă astăzi va deveni o ruină distrusă, ștearsă și desfigurată în mai puțin de o decadă.

În România nu există cariere de piatră, sau mai bine zis niciuna în care să se fi lucrat. Cuburile și lespezile cu care au fost pavate în ultimul timp străzile

⁷⁷ Conrad Malte-Brun (1775–1826), geograf și jurnalist franco-danez.

Bucureștiului sunt importate din Scoția sau sudul Italiei la un preț enorm. Tot din aceleași țări au venit și pietrele cu care au fost ridicate câteva dintre cele mai noi clădiri, iar masivitatea și aspectul impozant ar putea fi o sursă de mândrie pentru români când le compară cu altele construite doar acum câțiva ani și care deja arată vechi. Toate locuințele au fost făcute, până acum, din cărămizi făcute pe loc, în cel mai comun și nedurabil mod. Așadar toată această repetare // a stării de paragină și p. 120 decădere prematură atrage privirea străinului care se plimbă pe străzile orașului.

Dar să revenim la excursia noastră nocturnă prin pustiile câmpii suburbane ale Bucureștilor. Am colindat printr-o mahala jalnică pe unde dulapii, mortarul și nisipul caselor pe jumătate construite acopereau străzile înguste și scheunatul zgomotos al câinilor vagabonzi este o muzică nemelodioasă care salută urechea. Mai mergem câțiva pași până când ajungem la un loc părăsit, acoperit până la refuz de grămezi de gunoi care are în mijloc o biserică ortodoxă dărăpănată și care stă întunecoasă și înfricoșătoare sub cerul fără stele. Totul este cufundat în întuneric, excepție fac locurile punctate ici și colo de pete aprinse de lumină, acolo săltau niște limbi de foc puternice de la focurile de tabără.

Cine se ghemuiește în jurul acestor bușteni? Pentru ce fel de oameni acest loc îngrozitor, acest pământ neîngrijit reprezintă confortul și siguranța căminului și casei? // p. 121

Să ne apropiem de aceste grupuri căci obscuritatea nopții lucrează în favoarea noastră și îi putem observa fără ca prezența să ne fie simțită. Acești bărbați și aceste femei arămii și pe jumătate dezbrăcați care stau întinși în jurul butucilor care pârâie, cu o atitudine indolentă și se odihnesc, sunt țigani. Și în ceaunul de fier atârnat deasupra focului se gătește masa de seară – un amestec de cereale fierte în apă până când capătă o anumită consistență și care poate va fi mai târziu aromat de o bucată de ceapă.

Mai jos, la câteva străzi depărtare, este lumină și bogăție și civilizație, și există îmbrăcăminte și dantele din țări îndepărtate, în timp ce aici este întuneric și sărăcie, haine rușinoase și o cină făcută din porumb. Dar dacă judecăm după râsul ascuțit care ne ajunge la urechi și după limbile vesele care nu se opresc nici o secundă, acești paria care au drept pat pământul umed și cerul drept acoperiș nu se plâng de nenorocirea destinului lor.

Ce studiu demn de Rembrandt⁷⁸ sunt aceste siluete brunete // ghemuite în p. 122 strălucirea roșcată a luminii focului cu picioarele goale și bronzate și cu draperiile zdrențăroase! Să nu o întâlnim pe baba cloanța ridată, cu față dezgustătoare ca o mască galbenă hidoasă, cu ochi strălucitori și păr sur încălțit ca spectrul lui Brocken într-o ciudată noapte a Valpurgiei⁷⁹! Dacă îi dai o pelerină roșie și o pălărie în formă de clopot și o mătură nouă nu ar fi idealul bunicii tale în ceea ce privește vrăjitoarele, cine ar putea călări mai bine calul de lemn și ar zbura prin aer sau ar porni o luptă într-un ou? Și nu ar avea o șansă să fie lăsată să înoate sau să se înece în cel mai apropiat iaz dacă ar fi prinsă de către unul dintre slujitorii credincioși ai fermierului George?

⁷⁸ Rembrandt Harmenszoon von Rijn (1606–1669), pictor olandez.

⁷⁹ Sărbătoare de origine germană care are loc în noaptea de 30 aprilie/1 mai și are la bază credința că spiritele rele își fac apariția pentru a anunța venirea primăverii.

Priviți-l pe acel bărbat cu barbă sură și cap venerabil cum se uită liniștit, cu ochi visători la flăcările furtunoase. Se imaginează în țara lui Lotus unde străbunii lui copti⁸⁰ au trecut malul Râului Sfânt sau au străbătut străzile acelor orașe grandioase ale căror ruine gigantice se mai pot vedea // printre palmieri? Sau vede oglindite în tăciunii mișcători pădurile încălcite și junglele mortale ale îndepărtatului Indostan de unde au fost alungați strămoșii săi acum secole, ca să împovăreze pământul cu suferința lor neîncetată și să fie arătați cu degetul cu dispreț și batjocură chiar și de către cel mai umil și modest cetățean?

Iată un tânăr cu o atitudine cutezătoare și un corp ca al lui Antinous Egipteanul⁸¹. Mai acolo, făcând acrobații și lovindu-se, o grămadă confuză de copii mici, oacheși și creți care se tăvălesc pe pământ în compania cunoștințelor lor câinii și a prietenului intim porcul ursuz, cu râtul mare și chel care își arată nerăbdarea în legătură cu începerea festivităților cu un grohăit sonor. O femeie mestecă mămăliga cu o lingură lungă de lemn, în timp ce, cu cealaltă mână strânge la piept un copil dezbrăcat, fără îndoială fratele ștregarilor care se joacă în noroi.

p. 124 O duzină de fete tinere stau tolănite în posturi de o grație nestudiată; // părul lor frumos și încurcat, liber de orice plasă sau eșarfă cade sălbatic pe umeri, ochii le scânteiază cu acea expresie de nestăpânit de batjocură diabolică care este una dintre cele mai proeminente trăsături ale caracterului gitan, în timp ce buzele pline și voluptoase vorbesc neîncetat neînțeleasa limbă romani ale cărei origini uluiesc deopotrivă pe dascăl și pe proletar.

Acești paria fără casă știu că în acest cartier puțin frecventat al metropolei sunt în siguranță și nu vor fi insultați sau deranjați în timpul odihnei. Zgomotul trăsurilor abia ajunge la urechile lor, licărul lumânărilor lucește vag la ferestrele palatelor îndepărtate și, departe de zgomot, confuzie și scenele luminate cu gaz ale orașului, țiganul sfârșit de munca grea din timpul zilei printre aceste locuințe care abia se înalță, își odihnește oasele obosite pe pământul părinților și mănâncă masa frugală din cereale, în timp ce copiii dezbrăcați mișună pe corpul lui epuizat și îi

p. 125 gădilă urechile cu murmurul vocilor lor. //

Tânărul cu silueta care este un model demn de un sculptor și are un aer îndrăzneț de pirat, aruncă jos fluierul din argilă roșie și atacă o melodie sălbatică care este bine primită de către tribul pribeag. Ne dăm mai aproape sperând să putem auzi cuvintele cântului pe jumătate barbar. De ce câinele slab care se odihnește la picioarele cântărețului și-a ridicat capul cu un mârâit amenințător în timp ce se scutură din somn? Este conștient de pasul neinițiatului care se apropie prea mult de vecinătatea sacră a adăpostului stăpânului său hoinar? După ce a stat un moment cu urechile ascuțite și nările dilatate se culcă aparent liniștit, odihnindu-și botul pe labe, în timp ce reflexia caldă a focului îl trimite într-o moțială. Dar încă neliniștit, își mai ridică capul o dată și dă frâu liber unui alt mârâit de data aceasta unul mai sonor și mai prelungit. Un altul, aflat de partea cealaltă a cercului, latră

⁸⁰ Comunitate creștină care își are originea în Egipt. Biserica ortodoxă coptă este una dintre cele mai vechi, care a refuzat să recunoască hotărârile Conciliului de la Calcedon (451) și s-a distanțat de Biserica Romano-Catolică și Biserica Ortodoxă Răsăriteană.

⁸¹ Antinous (111–130 d. Hr.), tânăr grec, favorit al împăratului roman Hadrian (117–138 d.Hr.).

într-un falsetto ascuțit. Cântărețul a încetat și și-a tras bățul mai aproape. Femeile și copiii s-au privit întrebător. Ca prin magie, // râsul și vorba au dispărut în tăcere și p. 126 zeci de ochi negri s-au întors încercând în zadar să iscodească întunericul.

Acel lătrat nefericit al corciturii a trezit cincizeci de ecouri. Capete flocoase se ivesc de pretutindeni și mârâituri sunt lansate pe toate tonalitățile. Mama aruncă un nou butuc rășinos pe tăciunii ce stau să se stingă, iar focul izbucnește într-un jet unduitor. Un tânăr își aruncă brațul în jurul gâtului gras al porcului și îl îmbrățișează strâns. Este conștient și se teme că țaranul, a cărei cocină a fost deposedată de piesa principală, ar putea veni, în compania unui ofițer de poliție, pentru a cere restituirea proprietății sale?

Lătratul continuă cu entuziasm și câțiva câini răi deja vin către locul unde stăm ascunși în întuneric. Acești agresori zgomotoși, a căror calitate principală pare a fi în plămâni, sunt precauți și discreți sau poate așteaptă întăriri?

Un răspuns la strigătul lor de luptă este făcut manifest. // Umbre întunecate se p. 127 adună din toate părțile cartierului chiar în fața noastră. Scheunând și urlând, cu dinți albi strălucitori și ochi furioși care scânteie precum cărbunii încinși, încearcă să ne înconjoare săltând și atacând sălbatic. Este timpul să batem în retragere. Prietenul nostru muzicantul s-a ridicat în picioare cu aerul de stăpân, cu sprânceana dârză și ochiul ager. Alte siluete oacheșe se ridică și își scutură hainele. Un ștregar gol se târăște pe lângă perete precum o șopârlă pentru a cerceta. Ne întoarcem să plecăm. Apărătorii deschiderii, văzând că avem intenții pașnice, își dublează larma până ce toată zona răsună de refrenul lor furios.

Pe drumul înapoi, ne întoarcem de mai multe ori pentru a arunca o privire în spate către tabăra de noapte a fraților oacheși. Când ajungem la casele care ascund privirii noastre tabăra, vedem strălucirea focurilor care sunt iar alimentate și se revarsă // prin întuneric ca niște ochi uriași. Știm că țiganii au căzut iar în leneveală și că masa de seară, pe care prezența noastră a întârziat-o, este împărțită familiei unite de mama grijulie care îi dă porcului aceeași rație de mâncare precum cea pe care o repartizează vlăstarului său brunet și înfometat. // p. 128

Morală, maniere și caracter național

p. 131

*Oamenii fac legile, femeile fac moravurile*⁸² spune un scriitor francez care, precum majoritatea concetățenilor săi, nu este niciodată lipsit de un duh plin de ironie, care atrage întotdeauna un anume succes. Dacă epigramatica perspectivă comparativă ar fi adevărată, româncele ar fi responsabile pentru multe din lucrurile care se petrec acum în societatea capitalei.

În Europa Occidentală, printre cei care aparțin unei țări cu climă rece și au sânge în vine, parizianul cu inimă mare, copilul gastronomic al bulevardelor, plin

⁸² *Les hommes font les lois, les femmes font les mœurs*. Maxima apare la Jacques Antoine Hippolyte, conte de Guibert (1743–1790) în tragedia sa *Le Connétable de Bourbon*, dar poate fi întâlnită în toate culegerile de proverbe din Provence.

p. 132 de aere și batjocură la adresa alimentelor și gata să dea replica, care spune: „Cu sosul acela, îmi voi mânca // tatăl!” și transformă totul în ceva ridicol, chiar și crunta moarte, adus, negreșit în fața oprobriului public, este tipul ideal de imoralitate frivolă[...]

p. 133 Bucureștii sunt Babilonul Apocalipsei, femeia înveșmântată în haină stacojie, cu legenda rușinoasă arzându-i pe frunte. Acești coloniști romani au adus altă cunoaștere cu ei din țara-mamă decât cea prin care să-l țină pe barbar sub control. Și-au amintit de pentagramă⁸³ în templul păgân, de acele frumuseți fragile care nu cunoșteau legea și care-și pictau fețele cu pudră de aliaj și cărau oglinzi din metal cizelat la brâu pe când coborau în băile lor, însoțite de sclave; <ele>, care erau preotese corupte, dintr-acelea ale zeiței mercenare care-și strânge cu o mână la piept iubitul, iar pe cealaltă o întinde pentru a primi prețul favorurilor sale. Fideli tradițiilor unei antichități pierdute, copiii străbunilor sălbatici încă aderă la o credință pierdută și o invocă plini de fervoare nestinsă, zi și noapte, pe protectoarea p. 134 eroticei Sappho⁸⁴. //

„Ce faceți voi aici pentru a vă amuza, doamnă?” a întrebat un nou-venit pe o doamnă româncă, foarte apreciată pentru înțelepciunea ei.

„Facem dragoste, sau cel puțin vorbim despre ea!” a replicat ea cu o franchețe cinică.

Aici este esența și măduva vieții sociale din București; alfa și omega tuturor lucrurilor terestre; ideea fixă care domină fiecare creier; axul în jurul căruia se învâрте lumea modei dintotdeauna; motorul care menține mașinăria în funcțiune. Este ultima pasiune de care se agață bătrânul și plictisitorul boier cu respirația sa puturoasă pentru a-și păstra suflul – viciul preferat care trece dincolo de tovarăși, lăcomie și jocuri de noroc. Este țelul neobosit al adolescentului (ridat și epuizat înainte de vreme), în care-și irosește tinerețea și sănătatea și își împovărează moșiile. Este visul membrului de colegiu, un depravat sceptic înainte să-i fi crescut barba.

p. 135 Ar putea cel mai curtenitor dintre demoni, Asmodeu⁸⁵, să zboare cu don Cleofas deasupra caselor acestui „oraș al plăcerilor”, iar lipsa // acoperișurilor multora dintre locuințe să-l facă pe un tânăr cavaler spaniol să se gândească mai binevoitor la Madrid? Aghiută cel șchiop al întunericului ar izbucni în sunete sălbătice de răs hidos în timp ce scene succesive s-ar desfășura spre uimirea celor doi tovarăși.

Deși o doamnă căsătorită, lipsită de un cavaler îndatoritor este o așa anomalie precum un elefant fără trompă sau un vas cu aburi fără coș, moralitatea relaxată care predomină în România nu ar trebui să fie atribuită dezmățului ereditar al femeilor, ca și respectul disprețuitor cu care sunt privite de bărbați și care le determină să-și adapteze moralitatea și manierele aprecierii scăzute de care se bucură genul lor din partea protectorilor naturali.

⁸³ *Venus's Stair*. Simbolul zeiței Venus este steaua cu cinci colțuri sau pentagrama, întâlnită în diferite temple antice, simbol al cunoașterii.

⁸⁴ Sappho, poetă din Grecia Antică (sfârșitul secolului VII î. H. – începutul secolului VI î. H.), originară din insula Lesbos. Cea mai cunoscută lucrare a sa, păstrată în întregime, este *Imn către Afrodită*.

⁸⁵ *Asmodeus*, rege al demonilor, care întrușchipează desfrăul.

Astfel, o fiică a Evei să poată fi tânără și frumoasă și să rămână castă este un paradox care trimite la curajul său, unul în care niciun bărbat nu poate fi convins să creadă. Singurul posibil motiv al existenței femeii este de a da plăcere și amuzament // arogantului său stăpân; iar femeia, cu firea ei obișnuită, de adaptare, p. 136 cade destul de ușor în locul dezonorant ce îi este atribuit.

În axioma învechită conform căreia femeile devin fie îngeri fie demoni și, drept urmare, sunt fieenerate fie umilite. Respectul acordat părinților și onoarea dată soților care le-a adus în prim-plan pe mama fraților Gracchi⁸⁶ și pe mireasa lui Collatinus⁸⁷. Apoteoză viciului și degradarea virtuții a fost ceea ce a dus la nașterea Aspăsiei, regina-curtezană⁸⁸, și a Messalinei, curtezana-regină⁸⁹.

O etapă de mijloc a celui egoism senzual și oriental, care neagă femeii inteligența și sufletul și o privește doar din perspectiva unei jucării scumpe, cu care să te simți bine sau pe care să o arunci în funcție de capriciul de moment, este fundamental pe care românii își bazează toate relațiile intime. Urmărită înainte de a i se termina copilăria pentru desfătarea atractivă pe care o aduce tinerețea și frumusețea ei; măgulită, amăgită și sedusă la maturitate // din considerente mai puternice precum averea și influența, femeia intră neîncetat într-o întrecere hazardată și inegală, în care forța și istețimea pe de o parte se opune slăbiciunii și naivității pe de alta. p. 137

Ușurința cu care sunt încheiate și desfăcute căsătoriile slăbește puterea morală a legăturii matrimoniale și, mai mult, deteriorează caracterul general al societății. Este un lucru obișnuit să te întâlnești cu o tânără de douăzeci și patru, douăzeci și cinci de ani, care s-a despărțit de un soț sau doi și care se îndreaptă cu repeziciune către al patrulea, numărul maxim admis de Biserica mamă; sau un tânăr în floarea vârstei, care este înțeles cu mai multe domnișoare încântătoare, dintre care una rudă cu el. Nu mai este nimic sfânt în casa ai cărei membri sunt așa de risipiți și împrăștiați și care se simt străini unul față de celălalt. Soțul are puțină considerație față de soția sa, de care se poate debarasa ușor; soția // nu prea mai are p. 138 dragoste față de un soț pe care-l poate înlocui oricând cu un nou favorit. În aceste

⁸⁶ Tiberius și Gaius Gracchus, tribuni ai Romei antice, deveniți cunoscuți prin reformele economice întreprinse. Fiii ai lui Tiberius Sempronius Gracchus (217–154 î. Hr.), om politic roman și ai Corneliu Scipionis Africana (190–100 î. Hr.). Aceasta din urmă era fiica generalului roman Scipio Africanul (236–183 î. Hr.) și considerată de contemporani un model de virtute.

⁸⁷ Lucius Tarquinius Collatinus, consul al Republicii Romane, alături de Lucius Junius Brutus. În timpul desfășurării unei campanii militare și în lipsa sa, soția Lucreția a fost victima unui abuz sexual din partea lui Sextus Tarquinius, fiul ultimului rege al Romei. După mărturisirea actului în fața soțului și a tatălui, prefect al Romei, Lucreția, într-un gest menit a-i dovedi nevinovăția, s-a sinucis folosind un pumnal. Evenimentul a determinat numeroase discuții în societatea romană și a contribuit la grăbirea înlăturării monarhiei și instaurarea Republicii.

⁸⁸ Aspasia (470–400 î. Hr.), tovarășa de viață a omului politic antic grec Pericle, mama generalului și strategului Pericle cel Tânăr (circa 440–406 î. Hr.). Având o puternică influență în viața publică a putut determina modificarea legii, astfel încât fiul ei să poată deveni cetățean și moștenitor legitim.

⁸⁹ Valeria Messalina (circa 17/20–48), a treia soție a împăratului roman Tiberius Claudius Caesar Augustus Germanicus (10 î. Hr.–54 d. Hr.), cu o puternică influență în viața politică, înrudită cu împărații Nero, Caligula și Caesar. Reputația sa avea în centru promiscuitatea, iar în urma complotului împotriva soțului ei a fost executată.

căsătorii realizate ușor, efectul unor astfel de separări asupra copiilor nu poate fi decât dezastruos. Cresc obișnuiți cu ideea de a avea mai mulți tați sau mai multe mame și frați și surori vitregi. Afectiunea și asocierile sacre ale casei timpurii, oaza verde spre care călătorul obosit își întoarce cu tandrețe și dragoste privirile din deșertul monoton al vieții, sunt ceva necunoscut pentru mulți dintre români.

Femeile au o frumusețe remarcabilă, de tip oriental, cu o figură binevoitoare, galeșă și un pas elegant. Au talent în a-și pune în valoare puterea de atracție cu ajutorul artei și poate că datorită acestei practici farmecele lor durează un anotimp foarte scurt. Fie că este din cauza alifiilor și cosmeticelor sau a vieții agitate și obositoare pe care o duc, este totuși sigur că *frumoasele* românce se ofilesc deja și îmbătrânesc la o vârstă la care despre alte femei cu greu se poate spune că au ajuns

p. 139 la o vârstă a înțelepciunii. O fată de // douăzeci de ani a trecut deja de *prima tinerețe* și la douăzeci și cinci este trecută printre văduve.

Îmbrăcămintea este pasiunea existenței lor. Își duc mania gătelii spre un orizont în alte părți necunoscut. Nici gătirea proprie cu dinții cuiva sau introducerea de oase de pește în urechi nu ar putea fi mai ambițioasă în împodobire. Nefiind mulțumite de modelele pariziene, inventează unele proprii, iar *croitoreasa* din Franța și *croitorul* evreu din Galiția vor fi mereu siguri că vor găsi un serviciu. Prea excentrică pentru o adevărată *pariziancă* și totuși prea plină de gust pentru o vieneză, doamna româncă se află pe un nivel intermediar între aceste două exemple în materie de *garderobă*. Este adevărat că volanele se înmulțesc sub rochiile ei și sunt tot atâtea pene pe boneta ei ca pe spatele unui struț, dar totuși aceste materiale grele și amestecul de culori îndrăznețe se potrivesc bine cu stilul

p. 140 amăgitor al frumuseții ei – o frumusețe care uimește și tulbură fără să dețină nimic // din acea influență blândă, cuceritoare care este vraja cea mai puternică a atractivității feminine. Aceste figuri ovale, cu cosițe negre, licăriri scilpitoare și un aer de Cleopatra⁹⁰, sunt într-un contrast izbitor cu tipul saxon blond și gânditor: strălucirea țipătoare a zilei și fascinația misterioasă a nopții sau un cap negru mândru de Giorgione⁹¹ pe lângă o vrăjitoare Greuze⁹² cu părul blond șters și ochi de porumbel.

Jocul de cărți este micul amuzament aflat la întrecere cu dragostea pentru orele prielnice ale tineretului. Lansquetet, macao, bacarra și alte douăzeci sunt *diversiunile fascinante care ruinează un om fără a-l îmbogăți pe vecin și îl fac pe cămătarul Shylock*⁹³ să prospere într-un teritoriu precum dafinul verde. Toți joacă, de la prăvăliașul care-și riscă cei cinci penny până la ministrul care-și pune la bătaie *ruloul* său de napoleoni, iar străinul de la porțile lor adesea se corupe de această molimă și încearcă să o atragă pe doamna Soartă într-un mod la fel de nechibzuit ca și ceilalți. Un boier îți va spune cu mina cea mai serioasă din lume că

p. 141 ultimele două „ocupații” // rusești sunt de vină pentru puterea acestui vierme canceros care mănâncă dintr-un fruct putrezit, societatea. Acești dușmani prietenoși,

⁹⁰ Cleopatra VII Philopator (69–12 d. Hr.), faraon din dinastia Ptolemeilor (15–12 d. Hr.).

⁹¹ *Giorgione*. Giorgio Barbarelli da Castelfranco (circa 1477–1510) supranumit Giorgione, pictor renescentist italian.

⁹² Jean-Baptist Greuze (1725–1805), pictor francez.

⁹³ Personaj în piesa lui William Shakespeare, *Neguțatorul din Veneția*, publicată în 1600, un cămătar venețian de origine evreiască.

împovărați de exil și ducând dorul *schtoss*-ului și al *vodcăi* de pe meleagurile lor, întâi au introdus obiceiul jocului de cărți în saloanele românești – un obicei care a supraviețuit plecării lor și care, noapte de noapte, transformă aproape fiecare salon într-o sală ilegală de distracții⁹⁴.

Printre oamenii educați (care cu toții au călătorit, mai mult sau mai puțin) poți observa multe înzestrări și aptitudini. Cunosc manierele și au o eleganță exterioară de neatins prin artă, o înțelegere profundă și fină și o mare ușurință de a deprinde limbile străine. Dar acestor rare avantaje li se alătură o indolență incurabilă – o slăbiciune efeminată a caracterului – și o vanitate fără limite. Fiecare român se naște diplomat. Deține la fel de mult *rafinament* ca tânăra arhiducesă austriacă Maria Antoaneta⁹⁵, când mulțimea, din prea mult entuziasm, aproape că i-a sfâșiat pe ea și pe soțul ei, // iar ea a alungat umbra din ochii bătrânului rege printr-o exclamație potrivită și p. 142 plină de tact: „Ah, Maiestate! Cât de mult vă iubește poporul!”

Românii posedă modalități de cucerire pline de atracție. Ei sunt parteneri de conversație străluciți, au o elocință persuasivă, iar aluatul din care sunt făcuți oratorii ia mințile nestatornice ale mulțimii. Cu fluența lor credibilă, aproape că te pot convinge că negrul este alb; dar când le demontezi retorica, rămâi mirat să vezi cât de superficial a fost argumentul și cât de neautentică a fost cunoașterea care aproape te-a indus în eroare. Toate lucrurile legate de acest popor țin de aparență și impresie. Sunt ca elfii danezi care trebuie priviți doar din față, fiind goi în spate. Ei mănâncă, se mișcă, vorbesc și discută ca și cum ochii Europei ar fi ațintiți asupra lor. Încearcă fără oprire să-l impresioneze pe străinul credul cu dimensiunea bogăției necultivate din sânul țării lor și cu superioritatea // intelectuală a p. 143 locuitorilor săi. Putem fi binevoitori și să presupunem că în încercarea lor de a-i induce în eroare pe alții reușesc, în parte, să se mintă singuri, pentru că nici un om cu mintea întregă – care este martorul sărăciei și degradării țaranului și a pământului lăsat în paragină, din care se ivește aproape spontan o recoltă precară, precum și a lipsei totale a celor mai simple elemente de învățătură a maselor – nu-și poate evalua țara ca fiind din aceeași categorie cu Germania și universitățile ei, Italia și școlile ei de artă, cu Franța cu știința și industria ei și cu Anglia cu agricultura și comerțul ei.

Românul este mândru de locul nașterii sale. El spune „Sunt român” în același mod ca afirmația lui Don Quijote „Castellano viejo y rancio”⁹⁶. Pentru el, întinderea de pământ de la Carpați la Dunăre este grădina Europei, ținutul acoperit de flori și răsete al bunului Dumnezeu. Nu obosește niciodată să-i laude frumusețile și să-i prevestească o soartă aleasă. În acest răstimp săteanul sărman și trist râcăie suprafața pământului // și împrăștie puținele semințe fără chibzuială, p. 144 rugându-se Cerului și spiritelor darnice să răsară la timp și să le dea lor și micuților lui mămliga zilnică; veniturile publice sunt la o strâmtoare din ce în ce mai mare

⁹⁴ *Kursaal*.

⁹⁵ Maria Antonia Josepha Johanna von Habsburg-Lotharingen (1755–1793), arhiducesă de Austria și regină a Franței (1774–1792), decapitată în timpul revoluției franceze (1793).

⁹⁶ *Don Quijote de la Mancha*, operă literară a scriitorului spaniol Miguel de Cervantes Saavedra (1547–1616), publicată în 1605.

de la o săptămână la alta; deputații se insultă reciproc în cadrul Camerei ca oamenii cei mai de jos; iar camăta se întinde ca un ulcer gigantic în fiecare oraș, sat și cătun al țării, înghițind tot ceea ce mai este deocamdată logic și moral și corupând sursele necunoscute încă ale unei vieți sănătoase.

p. 145 Este practic imposibil să-ți ieși din fire cu unul dintre acești disprețuitor de încântători copii ai plăcerii și indolenței. <El> îți întâmpină privirea încruntată cu un zâmbet luminos și mișcările nervoase cu o plecăciune împăciuitoare a corpului său mlădios. Se scuză atât de plauzibil într-o revărsare de cuvinte dulci ca mierea și muzicale, îți ia mâna într-a lui și o strânge ușor în timp ce îți spune „Frate!” Nici dacă i-ar fi dat arsenic celui mai bun prieten al tău sau ți-ar fi luat // o jumătate din avere, sau dacă viața ta ar fi depins de asta, nu ai fi putut să îți retragi mâna dintr-a lui, atât de naivă este natura lui bună, atât de irezistibilă este fascinația lui!

Totuși acești oameni cu bune maniere și limbă dulce au și o parte feroce <ascunsă> în caracterul lor calm și moale. De pildă, nu vor să arate că blândețea aparentă poate fi asociată cu o cruzime cu adevărat orientală. Trebuie doar să studiezi niște hrisoave de acum treizeci de ani, când stăpânii aveau dreptul să-și bată servitorii și să-și trateze cum vroiau robii de origine romă, sau atrocitățile comise asupra evreilor acum zece ani pentru a fi impresionat de acest adevăr.

Napoleon⁹⁷ ar fi spus despre ci într-un mod similar cu ceea ce a spus despre vecinii lor: „Răzuiți românul și veți găsi țiganul sau grecul pervertit.”

p. 146 Și totuși ce diversitate găsește călătorul observator în caracterul național atunci când coboară de la patricieni // la plebei! Ce diferență între locuitorii atât de corupți și leneși ai capitalei sau ai oricărui mare nucleu de populație eterogenă și țărani truditori de la munte și de la câmpie, care reprezintă adevărata temelie a neamului românesc!

Căsătoriile cu persoane de naționalitate greacă, care au venit în număr mare în țara lor în timpul domniilor înjositoare și rușinoase ale domnilor fanarioți și legăturile cu vestul, de la care au împrumutat toate viciile costisitoare fără însă a dobândi virtuțile temeinice, aproape au distrus caracterul național al unei bune părți din populația de la orașe.

Însă nu același lucru îl putem spune și despre țărani, care, oricât au suferit și încă suferă, au o origine nobilă care poate fi descrisă în cuvinte mai presus de orice îndoială.

p. 147 Picioarele puternice și chiar și veșmintele amintesc de siluetele sculptate pe Columna lui Traian, înfățișând tipul clasic al Romei din perioada lui Cezar⁹⁸. Dar cât de mult s-au depărtat copiii de gloria // străbunilor!

Fără a ține seamă de ceea ce s-a făcut pentru ei în ultimul timp, de-abia dacă se mai găsește un popor pe fața pământului mai împovărat de taxe și impozite și de care proprietarii de terenuri să profite mai mult decât moldovenii și valahii – și cu

⁹⁷ Afirmație care i-ar putea aparține fie lui Napoléon I (Napoléon Bonaparte) (1769–1821), prim consul (1799–1804) și împărat al Franței (1804–1815) fie lui Napoleon III (Louis-Napoléon Bonaparte) (1808–1873), președinte a celei de-a doua republici franceze (1848–1852) și împărat al celui de-al doilea imperiu francez (1852–1870).

⁹⁸ Gaius Iulius Caesar (100–44 î. Hr.), general și consul roman.

siguranță nu există oameni care să îndure cu aceeași resemnare și aceeași răbdare măcar jumătate dintre poverile care atârnă pe umerii lor.

Pe cât sunt de obișnuiți cu poziția de supunere oarbă care ar părea de neacceptat altora, sunt incapabili să perceapă ideea unui trai mai bun. Vidul moral căruia i-au fost captivi atâta timp s-a adâncit până la a deveni apatie; apatie care îi face indiferenți la bucuriile vieții și insensibili la durerile și mizeriile acestuia.

Această indiferență care stă la baza caracterului țaranului, este un lucru despre care călătorii și istoricii au povestit în mod repetat. Aici, resemnarea a ucis energia. Văzându-se călcat în picioare și prigonit, mai întâi în numele unui stăpân și mai apoi // în numele altuia, veac după veac, a sfârșit prin a crede că este urmărit p. 148 de o soartă nemiloasă, un destin implacabil împotriva căruia este în zadar să lupti și <de aceea> își pleacă capul, își împietrește inima și nu depune nici un efort pentru a-și îmbunătăți traiul sau pentru a-și dobândi independența.

Victima unui străin care îi conduce ținuturile, victima boierului, a grecului și a evreului care îl jefuiesc și își însușesc rodul muncii lui – pentru ei nu nutrește decât ură. Chiar dacă și-a pierdut spiritul războinic prin care se deosebea nația lui, chiar dacă și-a transformat sabia în brăzdar, românul nu s-a dezis de toate calitățile care îl fac un bun soldat – seriozitate, disciplină și curaj. Ceva din valoarea legiunilor încă supraviețuiește în el, deși își iubește cu pasiune tărâmul care l-a adoptat. Păstrează o credință neșovăielnică în indestructibilitatea neamului său. „Rumun nu pere”, românul nu poate pieri, este o frază pe care o repetă valahii, transilvănenii, moldovenii // și bucovinenii, în timp ce își spun unul altuia „frate”, p. 149 pentru că Traian, fondatorul nației lor este tatăl tuturor, nu-i așa? Amintirea lui se regăsește în orice: în tradiții și în legende, în grai, în creștetul muntelui, în văi și în câmpii, chiar și în puterea nopții și fenomenele naturii. Calea Lactee este Calea lui Traian; furtuna îi este vocea; avalanșa, tunetul; câmpia îi este tabără; coama dealului turn; stâncă ascuțită este santinela. El este Romanul, sau cu alte cuvinte bărbatul mai puternic și mai curajos decât oricare altul.

Românul educat ar putea face lucruri importante în lumea politică, unde bărbații de o asemenea valoare au succes deplin, dacă nu ar fi blestemul național al indolenței care îl face să prefere divanul de petale de trandafir al plăcerilor rafinate lipsei de odihnă a celor care fac și desfac soarta imperiilor. E mai bine să fii ciobanul modest care pierde timpul întins în iarbă ore întregi decât monarhul în palatul său // cu toate grijile statului pe cap fără a avea un moment pentru sine. E p. 150 mai bine să fii sibaritul încununat cu flori care își sprijină capul pe sânul amantei sale fără să invidieze și fără a fi invidiat decât de Cicero⁹⁹ a cărui limbă elocventă a fost pironită de către lupoaica Fulvia¹⁰⁰, întrucât capul său atârnă în forumul roman pentru ca toți oamenii să îl ia în derâdere.[...]

⁹⁹ Marcus Tullius Cicero (106–43 î. Hr.), jurist, orator și om politic roman.

¹⁰⁰ Fulvia (83–40 î. Hr.) femeie romană, căsătorită, succesiv, cu Publius Clodius Pulcher, Gaius Scribonius Curio și Marcus Antonius, tribuni și oameni politici romani. În timpul celei de-a treia căsătorii, atât ea cât și Marcus Antonius au fost atacați public de către Cicero. În decembrie 41, acesta a încercat să obțină declararea lui Antonius ca dușman al statului, dar fără succes. După formarea triumviratului, oratorul a fost una dintre persoanele înlăturate de către noul regim, istoricul Cassius Dio descriind bucuria Fulviei la moartea acestuia.

Spectacolul de operă se apropie de sfârșit. Mefisto¹⁰¹, purtând pantaloni strâmți și roșii și pantofi cu vârful ascuțit, s-a târguit pentru sufletul necugetatului învățat german; Faust a răgușit țipând „Salve dimora” și „Tarde si far”; iar suferințele blondei Gretchen a lui Goethe¹⁰², care are două cozi de culoarea spicelor de grâu, se vor termina în curând.

Este o sală de spectacol mică a Teatrului Național,¹⁰³ stridentă, cu draperii liliachii și ornamente aurii, care ar putea rivaliza cu altele cu mult mai multe pretenții aflate în orașe mult mai mari. Are o strălucire specială în această seară și se etalează ca un vast răzor de lalele datorită rochiilor doamnelor, în a căror ținută p. 156 predomină // roșul și galbenul și a uniformelor bărbătești de culoare stacojie cu auriu. Bijuterii prețioase sclipesc în jurul gâturilor albe și lucesc la urechile ca de ceară, iar fețe încântătoare se ițesc de pretutindeni din lojile suprapuse. Frumusețea întunecată a româncelor este pusă în valoare mai bine decât orice de lumina nopții, atunci când tenta de șofran a pielii brunetelor se îndulcește până la a deveni un alb cremos, iar sclipirea prea pătrunzătoare a ochilor lor negri orientali este atenuată, devenind un luciu donioi, sub umbra unui breion greu.

Privind această scenă de basm, unde splendoarea, luxul și rafinamentul fin al civilizației moderne fac paradă, această piață unde Mamona¹⁰⁴ își zdrăngăne monedele de aur și Venus¹⁰⁵ își etalează farmecele; unde stelele strălucesc și diamantele dansează; unde miresele plutesc în aer și florile înfloresc datorită artei; unde glasurile femeilor frumoase și acordurile muzicii alese răsar și se sting ca o adiere de vânt – străinului îi este aproape imposibil să creadă că, la o aruncătură de băț de tot acest alai fastuos și frivol al unei lumi extraordinare, se p. 157 întinde // o degradare cumplită ce tremură pe patul așezat direct pe pământ, iar ființele aflate în sărăcia și mizeria cea mai profundă se îngrămădesc una într-alta, precum oile fără adăpost, pentru a petrece seara aspră de iarnă sub cerul înstelat!

Oricine vrea să studieze viața societății din capitală trebuie să meargă nu doar la Șosea, ci și în saloane și la teatru. Aici, ca și în Spania, doamnele își transformă o cămăruță în salon unde își primesc prietenii și cunoștințele, iar uneori o mare pasiune, care uimește lumea prin intensitatea sa, își are începutul între acești pereți dedicați măștilor și lirei; altele o intrigă care stârmește ridicolul prin durata sa este găzduită de aceste budoare elegante, cu satinuri.

Aici frumusețea își arată dinții albi într-un zâmbet larg și aruncă din ochii negri ca tăciunele săgeți usturătoare către Cupidon, admiratorul său, în timp ce se

¹⁰¹ Mephistopheles, demon și personaj literar în tragedia *Faust* scrisă de Johann Wolfgang von Goethe (1749–1832), publicată integral postum.

¹⁰² Diminutivul pentru Margareta, personaj literar în tragedia *Faust* scrisă de Johann Wolfgang von Goethe (1749–1832), publicată integral postum.

¹⁰³ Instituție de cultură creată în 1852, devenită instituție cu caracter național în 1864 și numită astfel din 1875.

¹⁰⁴ Mammon, zeitate asociată cu lăcomia de bunuri materiale.

¹⁰⁵ Venus, zeitate romană, asociată cu frumusețea și dragostea.

joacă cu un Lothario¹⁰⁶ palid și mulțumit de sine (teroaarea taților și sperietoarea soților), această farsă învechită ale cărei scene au început // întâia dată în păduricea p. 158 Raiului, când doamna Eva a apărut cu toate dezmierdările sale și i-a luat mințile strămoșului nostru comun.

O față frumoasă, acolo unde toată lumea este frumoasă sau cel puțin așa pare, văzută seara în această lumină discretă, ne interesează în mod deosebit – o frumusețe de tip evreiesc cu trăsături care îi aparțin unei Miriam sau unei Esther.

O față și un domn mai în vârstă – care probabil vin de la o cină sau de la o reuniune – au intrat într-o lojă de vizavi, în timpul ultimului act și ne-au atras imediat atenția. Nu știu cum, dar suntem siguri că persoana cheală și cu aer militar care a ajutat-o pe doamnă să se dezbrace atât de atent este soțul ei, deși pare suficient de în vârstă pentru a-i fi bun, o privește cu o mândrie blajină și, de îndată ce cade într-un fotoliu, el se dă înapoi și examinează încăperea fără tragere de inimă. Ea are o expresie deschisă, inocentă și ochi negri și duioși care licăresc meditativ ca și cum ar fi cunoscut fericirea acum mult timp. Din când în când se agită și se joacă fără încetare // cu evantaiul în timp ce întoarce capul spre ușă. În p. 159 mod evident abătută și distrată, acordă puțină atenție sporovăielii neîncetate a tovarășului său, în timp ce un zâmbet palid apare și dispare de pe buzele ei delicate.

Când ne aruncăm din nou privirea în lojă, observăm ca a avut loc o schimbare completă în peisajul trist de vizavi. Este statuia Amintirii transformată în imaginea vie a Veseliei. Toată numai un zâmbet și radiind de fericire, ea își ridică stăruitor ochii către un tânăr subțirel căruia abia îi înmugurește mustața, care se apleacă spre scaunul ei și îi miroase lenș parfumul buchetului, pe care și-l însușește cu nonșalanța unei ființe superioare, în timp ce soțul orbit se uită prin lornion și conversează familiar cu nou-venitul, inocent ca un nou-născut în legătură cu mica comedie care se desfășoară chiar sub nasul lui.

Iată, domnilor dramaturgi ai Teatrului Francez! Un subiect deja pregătit și la îndemâna dumneavoastră, iar personajele dramei sunt grupate, în mod convenabil, pentru inspecție, // <aveți> material din care puteți înjgheba una dintre acele piese p. 160 excelente, în trei acte, care vor face Parisul să se zguduie de râsete și plânsete! Don Alfonso – șazeci și cinci de ani și păr cărunt, dona Julia – douăzeci de ani și romantică și Don Juan – un tânăr chipeș cu inimă mare; nu mai lipsește decât Antonia, slujnica, care să transporte biletele celor trei în corsaj și să-l ascundă pe tânărul domn în dulap. În timp ce urmărim trioul sugestiv – două persoane care sunt, în acest moment, într-o încântătoare lume doar a lor, unde nu poate pătrunde nici o prezență profană – ne vin în minte versurile lui Heine¹⁰⁷. Mă refer la „das alte Liedchen” povestea veche care nu se sfârșește niciodată și care sună atât de dulce, dar care are un final trist – cel mai adesea inimi frânte și capete sparte.

Spectacolul s-a încheiat în sfârșit; cortina cade, iar noi traversăm piața alunecoasă către locuințele noastre. Luna își lasă lumina argintie peste acoperișurile

¹⁰⁶ Personaj literar, seducătorul din lucrarea *Don Quijote de la Mancha* scrisă de Miguel Cervantes de Saavedra.

¹⁰⁷ Christian Johann Heinrich Heine (1797–1856), poet și prozator german, reprezentant de seamă al liricii romantice.

p. 161 strălucitoare împovărate de zăpadă și peste străzile tăcute de-a lungul cărora cade umbra neagră și amenințătoare // a caselor înalte. Într-o noapte ca aceasta a fugit neastâmpărata Jessica cu Lorenzo¹⁰⁸, fără să îi pese domnișoarei de gloria ce se revărsa prin ferestrele cu vitralii, în ajunul sărbătoririi Sfintei Agnes,¹⁰⁹ fixând bolduri pe mâneca de mătase în timp ce spunea o rugăciune către sfânta care le arată în vis tinerelor fecioare fața iubitului lor.

O dată ajunși acasă, maiorul interzice categoric lumânările și ridică jaluzelele lăsând să intre o mare de strălucire.

„E păcat să vorbim de culcare”, spune el după o pauză, „ce ați spune să ne întoarcem la Șosea?”

Propunerea este primită cu urale, pentru că nimănui nu-i este somn, și ne grăbim să ne îmbrăcăm. Și toată lumea se leagă, se înfășoară, se închide la nasturi de parcă ne îmbarcăm cu destinația pasajul de nord-vest.

p. 162 Îl primim pe maior cu plecăciuni largi în timp ce apare din camera sa transformat într-un rus de prim rang. Are o căciulă din blană de castor de nuanță aurie și o minunată // manta căptușită cu blană de vulpe polară, pe care a cumpărat-o din Monaco de la un moscovit sărac. Madame are pe cap un capușon tricostat, comod, acoperit de panglici elegante pe care femeile române îl poartă afară, în locul bonetelor, când vremea este rece; noi ceilalți aveam pânză țarc de Ulster¹¹⁰ deasupra căciuililor călduroase de astrahan în formă de coadă de rândunică și papuci de fetru peste încălțăminte de lac, în timp ce Jack se îmbracă și cu ceea ce el numește fularul lui, o chestie hidoasă roșie cu dungi negre care arată ca un grătar. Bem un păhărel, care să ne țină de frig, și apoi chemăm cele două sănii care stau aliniate, ale căror vizitii arată ca niște saci umflați și legați la mijloc.

Urcăm în mijlocul de transport cu două locuri, cu Jack stând pe treapta îngustă din spate (un loc dedicat bărbaților care veghează asupra amantelor sau îndrăgostiților care vor să le șoptească dulcегării la ureche iubitelor) și pornim p. 163 după maior, care are o sanie doar pentru sine și în care pozează // cu o grandoare solemnă și cu demnitate în blănurile sale de boier.

Ne deplasăm pe strada acoperită de zăpadă într-un pas pe care nu îl are oricine cal în hamuri, în afara celor nativi. Mic, slab, musculos și năprasnic aproape dincolo de limită, acestei rase de animale i s-a păstrat la fel de mult respect precum cailor de curse iuți și viguroși din deșertul arab sau mustangilor robuști din America Centrală și măgarilor de povară din Peninsula Iberică. Când regretatul rege al Danemarcei a vrut să înființeze o fermă de armăsari de prăsilă în Iutlanda, a ales iepelile din Moldova și a adoptat același mod de creștere a mânjilor, adică cel care era la modă în provincie. Frederic cel Mare¹¹¹ obișnuia să alege de aici caii pentru armata sa, ca de altfel și Polonia și Ungaria care își recrutau armăsarii din pășunile românești. Mai înainte, Turcia obișnuia să-și încalce soldații pe achiziții

¹⁰⁸ Personaj neidentificat.

¹⁰⁹ Agnes (291–304), martir, venerată ca sfânt de biserica ortodoxă, catolică și anglicană, sărbătorită pe 21 ianuarie.

¹¹⁰ Provincie în nordul Irlandei.

¹¹¹ Frederick II (1712–1786), rege al Prusiei (1740–1786).

și revendicări făcute în această țară, iar un proverb care încă există printre credincioși spune așa: „Nimic nu poate depăși un călăreț persan și un cal moldovean”. Această rasă, atât de elogiată de // domnitorul Cantemir¹¹² în p. 164 „*Descriptio Moldaviae*”¹¹³ – scrisă la începutul secolului trecut – aproape că și-a pierdut renumele în Europa, deși câteva dintre calitățile sale remarcabile mai pot fi observate. În anii din urmă un număr de moșieri și-au îndreptat atenția către crescătoriile de cai, în cea mai mare parte cu succes, pentru că mânjii pot ajunge până la o greutate de 30–35 kilograme fiecare.

Cât de plăcută și revigorantă este această plimbare rapidă prin aerul geros, întrucât ne grăbim însoțiți de sunetul a o sută de clopoței de alamă care zornăie toți în același timp făcând ca zăpada să se ridice într-un nor ușor! Câteodată caii înaintază cu greu prin zăpada sfărâmicioasă în care se afundă până deasupra genunchilor la fiecare pas; altădată, alunecă pe o suprafață sticloasă de gheață care face ca strada să pară cursul înghețat al unui râu. Acompaniamentul însuflețit al clopoțeilor, săruturile reci și usturătoare ale vântului și acoperișul strălucitor al cerului deasupra capetelor noastre, nu numai că ne cresc nouă buna dispoziție, dar au același efect și asupra vizitivilor noștri, // a căror stare de bucurie e trădată de p. 165 strigătele adresate cailor deja obosiți și de curajul sarcasmului cu care se adresează săniilor care trec pe lângă noi, în timp ce țipă „Dreapta!”, „Stânga!”, ultima vocală fiind prelungită indefinit pentru a avertiza vehiculele să se ferească din drum fie la dreapta fie la stânga.

Luminile strălucesc puternic în ferestrele caselor pe când zburăm pe lungă și dreapta stradă a Mogoșoaiei și intrăm pe o porțiune de teren viran. Acum armăsarii noștri par a avea aripi precum legendarul Pegas¹¹⁴, pentru că Niță și Petrachi scutură năvăvaș hăturile pe spatele cailor scoțând sunete sălbatice și înfiorătoare și ne privesc cu ochi veseli și săgetători în timp ce îi lansează într-un galop incontrollabil, aruncând bucățile de zăpadă înghețată pe care le desprind izbiturile copitelor cailor în înaltul înstelat. Ne ținem de marginile saniei în timp ce Jack rezistă în spate cu o dexteritate care l-ar fi făcut un acrobat de neîntrecut. // p. 166

Avem un sentiment plăcut și palpitant care, amestecat cu o picătură de pericol, transformă această plimbare nocturnă într-un lucru de neuitat.

Acum caii noștri merg la trap, iar noi ne amintim de versurile lui Edgar Poe¹¹⁵, schițate probabil într-o sanie canadiană, tot pe ritmul clopoțeilor de argint care încă mai răzbat din rimele sale. Trecem pe lângă multe petreceri la săniuș al căror amuzament, râset și fum înmiresmat de țigară răzbat până la noi prin vânt și pe lângă câteva cupluri romantice îmbrățișate în lumina lunii la fel de tăcute ca șoarecii.

O sanie cu egrete roșii și albastre pe capetele cailor și o pânză cu coroană care plutește în colțuri alunecă iute pe lângă noi. Într-o lumină puternică precum cea din timpul zilei, vedem fața aristocratică și palidă a tânărului îndrăgostit din

¹¹² Dimitrie Cantemir (1673–1723), istoric, scriitor, muzicolog, om politic român și domn al Moldovei (1693;1710–1711).

¹¹³ *Descriptio antiqui et hodierni status Moldaviae* (Descrierea stării de odinioară și de astăzi a Moldovei), lucrare scrisă de Dimitrie Cantemir și publicată în 1716.

¹¹⁴ Pegas, cal înaripat, în mitologia greacă.

¹¹⁵ Edgar Allan Poe (1809–1849), scriitor american.

loja de la operă și, alături, cuibărită în brațul care o înconjoară, nu avem nici o dificultate în a o recunoaște pe aceeași tânără doamnă care așteptase atât de nerăbdătoare venirea lui. Un șal o acoperă strâns până la gura mică, iar p. 167 extremitatea glugii atârnă // pe frunte dar tot o putem distinge dintr-o mie datorită ochilor strălucitori și melancolici plini de o expresie intensă și pasională. Nu ne întrebăm prin ce subterfugiu a scăpat acest cuplu extrem de imprudent de soțul obositor și bătrân care, fără îndoială, în acest moment sforăie liniștit sub o plapumă din puf și care nu are habar de escapada soției infidele.

Sania maiorului se oprește alături de a noastră, la capătul Șoselei, pentru a le da răgaz cailor noștri tremurători să-și tragă sufletul. Schimbăm câteva replici pline de viață și bem din sticla lui Jack ceea ce produce o exaltare generală, căci noaptea senină și frumoasă este năprasnică, iar aerul aspru ne-a pătruns prin îmbrăcămintea groasă și ne-a înghețat până la os.

Pornim iarăși la trap. Trecem de câmpia întinsă unde cristalele de gheață lucesc în lumina lunii precum Valea Diamantelor a lui Sindbad¹¹⁶; trecem de copacii fantomatici cu crengile pustii care dansează sălbatic către cer; trecem de p. 168 cătunul părăsit cu grădinile acoperite // de zăpada care pe alocuri are înălțimea unui om, în timp ce îl auzim pe maior, înaintea noastră, cântând un cântec pastoral, celebru când el era tânăr, spre bucuria lui Niță, care se tot întoarce și râde încurajator către el deși nu înțelege nici un cuvânt.

„Haide sacagiu!” țipă batjocoritor Petrachi, aproape supărând un nefericit vizitativ român (al cărui tovarăș constant este butoiul mult mai experimentatului vizitativ rus), și decidând brusc că sania noastră trebuie să treacă în frunte, cotește pe lângă sania maiorului.

Cetățeanul jignit, atins unde îl doare de insinuarea aruncată cailor și vehiculului său (sacagii având căruțe vechi și cai obosiți a căror vârstă și infirmități nu le permit decât să meargă la pas) își lansează perechea de murgi într-un galop ineficient în încercarea de a-l ajunge din urmă pe cel care i-a jignit și de a-i administra o lecție de politete cu biciul. Dar o broască țestoasă ar putea la fel de p. 169 bine să încerce să depășească // un iepure sălbatic, așa cum acest cal românesc grosolan, pe care doar o simplă mișcare a hățurilor îl face să zboare ca vântul, râde de oponentul său, în timp ce acela, frânt de oboseală după o scurtă alergare în care a pierdut din start, își controlează viteza și se abține de la a continua goana, spunând asemenea înjurături din vârful limbii încât îi face pe morții din cimitirul de alături să se răsucescă în morminte.

Mai mergem doar până la următoarea cotitură și apoi ne întoarcem acasă în goana micilor noștri cai acoperiți de spumă, care par la fel de odihniți de parcă abia ar fi ieșit din grajd.

Părul cârlionțat al maiorului și mustața care îi atârnă sunt acoperite de țurțuri care se transformă în mici șuvoaie de apă care încep să cadă imediat ce intră în atmosfera caldă a salonului și îl fac să arate precum Neptun¹¹⁷ ieșind din mare.

¹¹⁶ Sindbad marinarul, personaj al poveștilor din Orientul Mijlociu.

¹¹⁷ Neptun, zeu al mării în mitologia romană.

O, ce pârâit vesel au buștenii de fag pe care îi aruncăm unul după altul în soba deschisă // într-o aversă de scânteii săritoare. Ne adunăm în jurul focului cu obrazii roșii și ochii care dansează în lumină, pentru că aerul mușcător și exercițiul amuzant i-au făcut să strălucească precum stelele, și cu sângele care ne curge cald prin vene în ritmul unei melodii vesele. p. 170

Ar putea oare o cupă plină cu vin Falerno¹¹⁸ să egaleze savoarea delicioasă a acestui ceai aburind pe care îl amestecă maiorul ca un veritabil artist, îl toarnă în pahare, îl parfumează cu aroma înmiresmată a lămâilor și căruia îi adaugă un strop de rom Jamaica?

Dacă cineva își dorește să ajungă la punctul maxim al plăcerii lumești – o plăcere mai intensă decât orice plăcere rapidă cu un admirator, decât orice vals cu un partener vienez, decât orice plimbare pe Tamisa până la Henley¹¹⁹ când plutește în aer parfumul de fân – dacă ar realiza înțelesul suprem al expresiei „mens sana in corpore sano”, lasă-l să aleagă o noapte frumoasă de decembrie, un vizitiu rus și o plimbare cu sania sub un clar de lună la Șosea, în București, și să se întoarcă acasă la un pahar de ceai fierbinte pregătit de un inițiat. // [...]

Împrumuturi bănești, evreiești, în est

p. 173

Ca de obicei, chelnerul ne aduce micul dejun. Așează pe masă o carafă cu cafea și o carafă cu lapte fierbinte în fața fiecăruia dintre noi. Adaugă preparatul obișnuit, pregătit din ouă, smântâna într-o carapace de scoică și chifle de un maro auriu.

Pe lângă toate acestea așează o hârtie împăturită pe o farfurie la capătul mesei. Ochii ni se ridică întrebători peste paginile deprimante ale „Telegrafului”¹²⁰.

„Nota dumneavoastră, domnilor!” spune valetul elvețian în timp ce face o plecăciune și se retrage cu tava în mână.

Curățăm ouăle în cea mai mare // tăcere. Ceasul de deasupra biroului ticăie vesel întruna până ce ajunge la sfertul de oră neplăcut a lui Rabelais¹²¹. Am ținut pasul cu muzica și picioarele au dansat pe ritmul vesel, dar a venit momentul în care trebuie să plătim pentru distracție. Se repetă vechea poveste a lui Damocle¹²² care a râs, a petrecut și a povestit întâmplări hazlii la umbra sabiei care atârna de un fir de păr deasupra capului său și de a cărei existență a uitat complet, până când fragilul suport s-a rupt în două și a simțit oțelul ascuțit străpungându-i carnea. p. 174

¹¹⁸ Vin produs la granița dintre Latium și Campania, în Roma antică.

¹¹⁹ Oraș pe Tamisa, centru renumit pentru canotaj, unde în fiecare an se organizează Henley Royal Regatta, eveniment denumit regal din 1851 când prințul Albert a devenit patronul competiției.

¹²⁰ „Telegraful român”, revistă cu apariție bisăptămânală înființată în Transilvania, la Sibiu, în 1853.

¹²¹ François Rabelais (1494–1553), scriitor și medic francez, umanist, personalitate reprezentativă a Renașterii.

¹²² Referire la povestea cu tâlc despre „sabia lui Damocle” care personifică pericolul în care se găesc cei ce ajung la putere.

În sfârșit, desfacem înfricoșătorul document. Este lung, albastru și îngust. Are două coloane de cifre care însumează sute de franci. Este o acumulare mare de articole, iar la sfârșit totalul pare înspăimântător. Se vede clar faptul că gazda noastră are darul lui Thénardier hangiul¹²³ de a încărca nota de plată a oaspetelui punându-l să plătească pentru simplul fapt de a se uita în oglindă în timp ce se îmbrăca și pentru muștele pe care le-a înghițit câinele său. //

Ne-am întors pe dos buzunarele pentru a vedea cum stăm cu banii. Maiorul are o grămadă de bancnote murdare și niște napoleoni nou-nouți; eu am câteva bancnote austriece și câteva germane, șase monede de doi lei și o liră turcească, însumând cam cinci lire; în timp ce Jack se scotocește prin buzunare (și are cam o duzină de buzunare) și scoate un franc și jumătate în monede de bronz, o monedă norocoasă de șase penny, un cent pentru aruncat, un fluier pentru câini, un tirbușon, o cheie de cale ferată, o cutie de chibrituri de argint, un caval și o bucată de cretă pentru biliard.

Ținem un consiliu de război. Maiorul dorește să așteptăm remitența înainte de a părăsi hotelul, iar Jack își exprimă convingerea că ar trebui să încercăm să locuim cu chirie pentru că trăim undeva pe măsura baronului de Rothchild¹²⁴ sau ducelui de Westminster¹²⁵.

Această diferență de opinii este tăiată scurt de vechiul nostru prieten care periindu-și cu grijă pălăria anunță faptul că este o zi frumoasă și că merge la plimbare.

„Jack” spun reflectând, câteva ore mai târziu, // „Jack, îți aduci aminte de bărbatul acela pe care l-am întâlnit la Rașca¹²⁶ seara trecută?”

Jack se oprește din a-și umple pipa și izbucnește într-unul din accesele sale de râs.

„Ticălosul ăla mic cu colier de turcoaz și butoni de diamant? De ce, ce te face să te gândești la el?”

Scot o carte de vizită mototolită, foarte lucioasă, din portvizit și o arunc peste masă.

„Vrei să fii drăguț și să citești asta cu voce tare? ”

Mă privește mirat și se supune:

„S. Moiescu,
Banchieru”

„Prietene Jack,” spun luând pălăria din cuier, „ții în mână cartea de vizită a cunoștinței noastre comune, Dl Solomon Moses¹²⁷, bancher și cămătar al acestui oraș, persoană cu care am schimbat politeturi aseară la un pahar de bere și pe care îl vom vizita pentru prima oară în circumstanțe // de natură delicată, legate de nota noastră de plată la hotel. Înțelegi, băiete?”

¹²³ Personaj literar din romanul lui Victor Hugo, *Mizerabilii*, publicat în 1862.

¹²⁴ Nathan Mayer Rothschild (1840–1915), bancher și om om politic englez, care a moștenit titlul de baron de Rothschild de la unchiul său. Anthony Nathan Rothschild (1810–1876), decedat fără urmași.

¹²⁵ Titlu creat de regina Victoria a Marii Britanii (1837–1901) în 1874 pentru Hugh Lupus Grosvenor (1825–1899), om politic englez, proprietar de moșii și mare scutier (master of the horse), a treia demnitate în stat.

¹²⁶ Hrchaska

¹²⁷ Neidentificat.

„Bine!”, spune el scurt, „unde îmi e căciula?”

Intrăm într-o curte murdară pe la Podul Mogoșoia, urcăm un etaj și ne găsim în fața unei uși pe care este atârnată o placă de alamă pe care este gravat numele lui S. Moisescu. Un clopoțel sună la etajul superior în momentul în care intrăm. Urcăm pe scara largă, matisată, de-a lungul căreia sunt aliniate ghivece cu leandri. Ajungem pe un palier unde o placă similară cu cea de dedesubt semnalează persoana pe care o căutăm. Suntem așteptați în prag de un tânăr evreu, tipic. El ne ia cărțile de vizită în timp ce noi aruncăm o privire în jur. Această anticameră țipătoare nu suportă comparație cu unele vizuini murdare despre care am auzit în Londra. Divane turcești de catifea verde ne invită, sunt și câteva vase ornamentale și niște plante mici fără flori, scaune, o masă pentru tânăr; dar nici o hârtie, cărți sau vreun indiciu de afaceri. // Ușa următoarei camere este deschisă și putem vedea p. 178 două seifuri gigantice de metal și o bibliotecă care ocupă două părți din încăperea. Mercur¹²⁸ se întoarce după un minut. Dl Moisescu este încântat să îi primească pe cei doi tineri domni englezi. Prin urmare, intrăm. Cunoștința noastră de la grădina Rașca ne întâmpină. Îi admirăm (deși nu râvnim la ea) haina cu talia de atlas, manșete din catifea și cravata din olandă brodată. Nervii olfactivi ne sunt gădilați de o mireasmă de frangipani care emană din toată făptura lui strălucitoare. Ne poștește în sanctuarul de dinăuntru cu un deget butucănos pe care scânteiază un mănunchi de diamante în formă de stea. Ne zâmbește permanent cu cei mai albi dinți și ne copleșește cu complimente în germană-franceză. Și din când în când aruncă o privire cu coada ochiului, trădând, fără îndoială, faptul că este atent la orice mișcare.

Bate din palme pentru inevitabila cafea și // dulceață care ne dă dureri de dinți numai când ne uităm la ea. Conversăm amical în timp ce golim micile p. 179 recipiente care nu sunt mai mari decât cele pentru ouă și care sunt pline de sedimente negre pe fund. Gazda noastră este curtenitoare și foarte curioasă. Dacă ne plac Bucureștii, Corso, teatrul. Ne întreține cu scandalurile zilei și unele dintre povestirile sale îl fac pe Jack (care este un tip timid) să se simtă amețit. În cele din urmă ajungem la pipa păcii. Am terminat cu Frou-Frou dansatoarea de piruete și Lea cântăreața de cântece comice.

Odată cu norii înmiresmați, care încep să se așeze peste confortabila cameră turcească și prin care ne vedem ca prin ceață, vine seriozitatea și discuția. A venit momentul să abordăm motivul vizitei noastre. Această sarcină îmi revine mie căci Jack, care se luptă cu o limbă străină și fiind privat de limba savuroasă în care comunică puținele idei pe care am putea spune că le are, este o apariție demnă de mila zeilor.

„Am venit astăzi aici ca să vedem dacă ne puteți împrumuta // bani, domnule p. 180 Moisescu”, am început eu cu o stângăcie insulară.

Cămătarul nostru, care este numai urechi, declară că nimic pe această lume nu îi face o plăcere mai mare decât să ne servească. Putem continua?

„Vedeți dumneavoastră”, explic eu, vrem să achităm nota la hotel și să stăm apoi cu chirie, dar nu avem suficienți bani lichizi, așa că ne-am gândit că ne-ați putea ajuta până primim bani de acasă”.

¹²⁸ Mercur, zeul comerțului în mitologia romană.

Sigur, sigur. Nu e nimic mai ușor pe lume. Și ce garanție, dacă poate întreba, îi putem oferi?

„Ei bine, ne gândeam la semnătura noastră colectivă. Acest domn (arătând spre Jack) are un tată bogat, un bărbat binecunoscut. El va apela la tatăl său, iar eu vă voi andosa nota de plată de la hotel.”

Cămătarul nostru dă din cap. „Asta e tot ce aveți de oferit?” întreabă el.

Tot! Un val de îmbujorare urcă către fruntea lui Jack, iar piciorul meu drept p. 181 începe să tremure neliniștit. //

„Numele unui gentleman este, în general, considerat a fi cea mai bună garanție pe care o poate oferi”, am replicat rece.

Evreul ne oferă un zâmbet grețos și nu fu descurajat câtuși de puțin.

„Nu și în această țară, domnilor, nu în această țară! Nu te supăra, tinere prieten (la naiba cu obrăznicia lui!). Dacă ai fi văzut ceea ce am văzut eu în legătură cu semnăturile unor bărbați pe care societatea îi numește domni nu v-ar mira părerea mea cum că acest tip de garanție nu reprezintă deloc o garanție. Știți, continuă el, că în birourile anumitor bancheri din acest oraș există liste cu nume (unele dintre ele aparținând unor familii dintre cele mai înalte și vechi din principat) care au fost dezonorate iar și iar, până când nici un bancher în toate niinșile nu ar mai da nici o lină în urma solicitărilor lor?”

Îi răspundem că tot ce spune poate fi perfect adevărat, dar nu vedem ce legătură are cu noi.

„Nimic, domnule” spune domnul Moiescu, „absolut nimic. Personal, am p. 182 convingerea că acceptând nota voastră // voi avea garanție la fel ca și cum aș avea un gaj din partea guvernului, sau chiar mai bine. Dar târgul vostru nu se încadrează în acest tip de tranzacție sau o face atât de rar încât poate fi considerată o regulă fără excepții. Știți, ne este frică de ele. În România, legea ia mult timp și este foarte scumpă. Ba mai mult, creditorii pot pune mâna pe tot. V-aș putea spune o poveste amuzantă despre un boier care practic și-a înghițit semnătura pentru cinci sute de ducați când i-a fost prezentată spre plată și l-a dat afară din casă pe funcționar spunând că nu îi datorează nimic – dar e cam lungă.”

Mercur vine să anunțe prezența unei doamne. Evreul nostru se ridică și ne roagă să îl scuzăm câteva momente. Merge în camera alăturată fără a închide ușa pentru ca noi să auzim ce se întâmplă, deși încercăm să nu ascultăm.

Doamna cutare a venit să sconteze cu pensia ei de la guvern la domnul p. 183 Moiescu. Au o discuție lungă întreruptă // de exclamațiile patetice ale doamnei.

„Ce?” exclamă ea, „îmi dați două sute douăzeci și cinci de ducați lichizi pentru care îmi veți reține pensia de cinci sute de ducați timp de un an și trebuie să fac asigurare de viață pentru dublul sumei și să vă dau dumneavoastră polița și mai vreți să vă cedez și pensia! Termenii dumneavoastră sunt foarte drastici, domnule, foarte drastici într-adevăr!”

Jack se uită la mine cu o grimasă de dezgust.

„Să ieșim din vizuina asta de hoți” șoptește el. „Simt că nu pot respira cum trebuie aici!”

„Așteaptă puțin” zic eu. „Este ceva care trebuie știut.”

Evreul nostru se întoarce, fața lui rotundă radiază de afabilitate.

„Aceasta nu va fi o afacere profitabilă” spune el alunecând în scaunul său și arătând cu degetul spre camera alăturată „dar va fi una sigură. Este garantată de guvern, iar guvernul, în general, plătește pe termen lung!” // p. 184

Se lasă umbrele serii, iar lumina este mai degrabă slabă în sanctuarul elegant cu divane luxoase. Ne vedem companionul, afundat în perne, pufăind precum unul dintre credincioși în timp ce trage dintr-o havană care refuză să se termine. Pune țigara jos în sfârșit, își sprijină coatele pe mânerul scaunului și își împreunează mâinile mici și grase în timp ce se uită mai întâi la Jack și apoi la mine.

„Domnilor”, spune el pe un ton confidențial în lumina serii, „cămătăria este considerată o afacere profitabilă în orice țară, și nici aici nu face excepție de la regulă. Fiind străini, sunteți, poate, interesați să auziți o condiție mai degrabă curioasă legată de cămătăria din acest oraș. Spre deosebire de alte locuri de pe continent unde cei care apelează la cămătărie pot fi numărați pe degete, aici toată lumea, aproape fără excepție, a recurs la cămătar. Văduvele scontează cu pensia, ofițerii cu renta, funcționarii cu salariile, iar fermierii cu recoltele. // Oamenii în p. 185 uniformă sunt printre cei mai buni clienți ai noștri. Ei dau înapoi câte un franc pe zi pentru fiecare napoleon pe care îl vor pentru a-și încerca norocul la cărți. Dar se obișnuiește ca în astfel de împrejurări să nu împrumutăm mai mult de douăzeci sau douăzeci și cinci de napoleoni o dată. Ei trebuie să își dea cuvântul de onoare că vor returna banii și trebuie să admită că niciodată sau foarte rar pierdem. Prințul ne protejează indirect prin binecunoscuta lui scrupulozitate în ceea ce privește onoarea serviciului, ceea ce îi face pe ofițeri să fie foarte atenți în evitarea unui scandal. Câteodată, când unul dintre ei vine pentru un napoleon sau doi, îi cerem să lase sabia la noi până a doua zi când vine să plătească; dar asta se întâmplă numai când dăm peste un client dubios. Toți împrumută, de la sublocotenent până la general, cel din urmă fiind de obicei un obișnuit al locațiilor mult mai mari decât a mea.”

Domnul Moiescu își scoate tabachera din buzunarul de la piept și își aprinde o altă havană. După ce trage câteva fumuri, spune: // p. 186

„Facem o ofertă bună angajaților pe măsura salariului lor, pentru că, așa cum am mai spus, în București toată lumea cheltuiește salariul înainte de a-l încasa. Considerăm că optzeci sau nouăzeci de franci este un împrumut corect pentru un salariu de două sute de franci, iar pentru aranjamentele mai mari împrumutul respectă aceleași proporții. Aceste tipuri de tranzacții nu se extind pe mai mult de șase luni; dacă printr-o excepție sunt făcute pe o perioadă mai mare, trebuiesc plătite în mod corespunzător. Aceasta este cea mai sigură ramură a afacerii. E adevărat că ieșim în pierdere cu bacșișul pe care îl dăm casierului care face plata salariului ca să ni le dea la scadență, dar este inevitabil. Datoria din salariul angajatului este anunțată casierului de către acesta printr-o scrisoare pe care ne-o înmânează când ia banii împrumutați și care conține și chitanțele pentru plata pe care a scontat-o, totuși nu avem probleme cu casierii, care sunt, aproape în totalitate clienții noștri.”

„Dar dacă cel care împrumută // este concediat de la locul de muncă înainte p. 187 de a vă plăti?” întrebăm noi interesați.

„Atunci” răspunde domnul Moiescu, „garanția mea rămâne fără acoperire, dar nu ne pierdem dreptul asupra banilor. Debitorul achită cu siguranță datoria pentru că știe foarte bine că dacă nu achită unuia din branșă, acest lucru se va răspândi în tot domeniul și nu va mai putea împrumuta niciodată nici un ban chiar dacă se află la cea mai mare distanță.”

„Sunt mulți cămătari în București?” întreabă Jack.

„Sunt câteva sute” ne dezvăluie informatorul nostru, „mulți dintre ei sunt greci sau armeni. Eu sunt din Liov, Galiția. Noi, evreii suntem considerați mai respectabili și mai moderați în schimburile pe care le facem decât cei de alte naționalități din același domeniu de activitate. Există mai multe grade de extindere în această afacere, ca de altfel în toate. Veți vedea oameni care împrumută câțiva franci ici și colo; alții, ca mine, care fac asta în mod cumpătat; alții care își permit p. 188 să dea mii de napoleoni // dintr-o dată. Toți acei bancheri neînsemnați și zarafi ale căror firme le-ați văzut pe Podul Mogoșoaia, pe Lipscani și pe strada Nemțescă¹²⁹ sunt doar cămătari. Eu nu am un birou, și ca mine sunt sute care fac același lucru în particular. Nu mă înșel dacă spun că nouăzeci la sută dintre negustorii din strada Băcani, care sunt aproape toți greci, fac o afacere mai bună din a împrumuta bani decât din a vinde mășline, caviar, lumânări, zahăr și papuci turcești”.

Evreul nostru se oprește pentru un minut și se joacă cu inelul cu diamant care lucește pe degetul lui.

„Poate sunteți curioși să aflați avantajele de care ne bucurăm noi, cămătarii, aici în România întrucât voi, care veniți din Anglia, nu ne considerați potriviți pentru a fi asociați cu un gentleman. Eu sunt în cele mai bune relații cu principalii mei clienți, iar unii dintre aceștia sunt printre primii oameni din țară. Le face plăcere compania mea într-o plimbare la Șosea, iar soțiile și fiicele lor mă primesc p. 189 cordial // dacă mă alătur cerului lor la o serată – pentru că știu foarte bine că dacă poartă coliere și tiare la următorul bal va fi doar prin bunăvoința mea, pentru că am deschis acele cutii de metal de colo și au părăsit custodia mea pentru o noapte. ”

„Regret, domnilor” spune cămătarul nostru ridicându-se și înclinându-se „este peste puterile mele să vă fiu de folos pentru că, așa cum v-am spus mai înainte, nu mă amestec cu notele de plată. Dacă aveți pietre prețioase sau platină (deși e puțin probabil, dat fiind faptul că vă aflați în călătorie) sau alte bunuri de bună calitate, voi fi fericit să vă ajut cu lichidități oricând veți vrea să apelați la mine, la cursul redus de patru franci pentru un napoleon pe lună și îmi puteți plăti când veți vrea pentru că sunteți englezi – o nație pentru care am cea mai mare admirație și respect din punct de vedere comercial.

Nu trebuie să vă faceți griji pentru siguranța obiectelor lăsate la mine; acele p. 190 două seifuri pe care le-ați putut observa în cealaltă cameră // sunt pline cu tot tipul de bijuterii și deși nu împrumut niciodată mai mult de o treime din valoare și insist în a avea de la clienții mei o scrisoare privind cauza penală de pierdere în caz că împrumutul nu este plătit într-o lună, nu obțin niciodată nici un profit atâta timp cât dobânda este stabilită dinainte”.

¹²⁹ Astăzi strada Smârdan.

Ne conduce până la ușa cu multe plecăciuni și zâmbete și insistă să ne strângă mâinile amândurora, Jack întinzându-i două degete vlăguite cu un dezgust evident.

Coborâm scările în liniște, fiind doi bărbați mai triști și mai înțelepți.

De abia când suntem departe, în stradă, Jack deschide gura.

„Dintre toți cerșetorii neobrăzați!” – spune el, cu o expresie arzătoare. Și asta este tot ce spune. //

p. 193

Procesiunea funerară a unui boier

Un mare om a murit miercuri – unul dintre acei proprietari de terenuri care ține țăranii în robie, pune taxe pe terenul fertil și îi ține la marginea foamei atât fizic cât și sufletește.

Îmi amintesc trăsăturile îndurerate și șterse ale boierului când se plimba cu trăsura acoperită, înveșmântat în blănuri scumpe. Ce lume plină de dezgust era în ochii aceia întunecați și lipsiți de strălucire care nu priveau nici în stânga nici în dreapta! Săracul, acoperit de purpură și olandă, era mai vrednic de milă decât înfometatul Lazăr care stătea // cu mâna întinsă la porțile palatului său.

p. 194

Dar acum moartea a bătut la ușa casei princiare și e posibil să fi primit un răspuns favorabil. Pentru că, atât pentru milionar cât și pentru cerșetor, vine o zi când mintea obosită și trupul epuizat strigă după odihnă, iar rugăciunile cheamă venirea premergătorului blajin care:

„Ne face cu mâna, stând în picioare și ținând făclia întoarsă

Să ne conducă c-un gest blând

Pe tărâmul celor plecați

Pe tărâmul tăcut! ”

În ziua decesului, au fost trimise rudelor și prietenilor și chiar publicului larg invitații cu chenar negru, decorate cu figuri alegorice care indicau doliul și suferința.

Modelul care ornează aceste foi imense litografiate este unul modest, unul dintre ele aflându-se în fața noastră, creație a vreunui artist german necunoscut. Lacrimi mari, un înger rubicond (înfășurat într-un veșmânt ce îi acoperă goliciunea) plânge deasupra // unei urne funerare la umbra a ceea ce se presupune a fi un chiparos și o mulțime de făclii întoarse alcătuiesc ansamblul acestei misive dezolante.

p. 195

Ieri, am fost să vedem trupul neînsuflețit – care era așezat cu mare pompă în salonul principal. Perdele de doliu acopereau pereții de la podea la tavan. Scările care duceau la catafalcul așezat în mijlocul camerei erau presărate cu cele mai alese flori de seră. Țipete ascuțite și vaiete isterice ne-au ajuns la urechi de când am intrat în cameră. Bocitoarele (femei, mai ales țigănci, angajate să plângă și să se lamenteze lângă mort) își frângeau mâinile și se trăgeau de păr rupându-și hainele într-un mod biblic. Cântau o elegie improvizată despre virtuțile și calitățile remarcabile ale defunctului (precum Mortualia sau bocetele laudative cu care romanii obișnuiau să împace sufletele rudelor plecate) oprindu-se din când în când pentru a da frâu liber unui hohot puternic sau unei alte demonstrații violente de

p. 196 durere. Dacă persoana decedată // ar fi fost femeie, i-ar fi fost elogiată și frumusețea, iar calitățile ar fi fost recapitulate în detaliu. În cazul persoanelor sărace, această sarcină neplăcută revine familiei care preia pe rând reprezentanța, ca și când ar fi un fleac să păstrezi entuziasmul la cota potrivită, iar, în cazul în care corul obosește și reprezentanța e suspendată, efectul asupra publicului este considerabil diminuat. Ceea ce ne-a atras atenția, mai degrabă ca o trăsătură comică a reprezentanței, a fost faptul că, în mijlocul suferinței, aceste doamne lugubre nu au uitat nici un moment să-i facă pe cei care le urmăreau să înțeleagă că cheltuielile de înmormântare nu puteau să însumeze mai puțin de cinci sute de napoleoni.

Astăzi este ziua înmormântării. Stau la fereastră pregătit pentru priveliștea despre care vorbea tot orașul. Pânze negre acoperite cu blazonul și inițialele p. 197 boierului decedat acopereau fațada casei, două scuturi enorme din mucava cu // decorații similare atârnav de o parte și de alta a porții. Trotuarele și casele sunt înșesate de spectatori curioși, strada fiind blocată de capătul și coada procesiunii. Am putut întrezări sicriul cărat reverențios și depus în vehiculul mortuar și apoi cortegiul lung și încâlcit s-a pus încet în mișcare și a început să defileze la pas pe sub fereastra mea.

O trupă de jandarmi cu coifuri strălucitoare și armuri asortate, însoțiți de un escadron de cavalerie cu săbiile scoase și la al căror mână era legat un doliu, apăreau primii și făceau loc pe măsură ce înaintau. Apoi apăreau două companii de infanterie cu puștile întoarse și cu semne distinctive pe arme, cu fanfara regimentului mergând înainte cu tobe înăbușite și instrumente de alamă învăluite în doliu. Chiar în spatele lor se clătinau bocitoarele care umpleau aerul cu plânsete ce sfâșiau inima trăgându-se tare de cosițele despletite, urmate de patruzeci sau cincizeci de lăutari cu cobze, viori și cavale din belșug; ochii întunecați și părul p. 198 negru și lung, care nu cunoscuse pieptănul sau peria, le trădau // originea gitană.

Ascultați aceste voci proaspete și tinere care umplu aerul de o armonie dulce și solemnă! Iată, vin coriștii acompaniați de profesorii lor, răspândind o adâncă melancolie prin cântecele bisericii ortodoxe care jelesc mortul. Acum se desfășoară clerul – o armată numeroasă. Toți îmbrăcați în cele mai bune haine, merg în birje, câte doi sau trei ținând pe genunchi extraordinare icoane ale sfinților cu rame din aur și argint veritabil. Am numărat două sute de popi din aceștia pentru că merg încet în rând, obosesc și pleacă, dar mai sunt mulți de venit. Apoi apare o mulțime de persoane de vază care îi fac loc Patriarhului, un bătrân venerabil cu o barbă la fel de albă precum troienele de zăpadă. Ce maiestuos arată cu mitra aceea încrustată cu perle, crucea bătută cu toate pietrele prețioase care există sub soare și cu minunatul sceptor care se odihnește lângă el! Persoane îmbrăcate în negru, cu eșarfe negre care p. 199 atârnă de la pălărie // până la pământ, vin cărând două câte două câte o prăjitură de mărimea unei roți de căruță. Altele, cu veșminte asemănătoare, duc tăvi cu lumânări conice care vor fi lăsate la biserică ca venit suplimentar pentru preoții ce vor oficia slujba – care le vând înapoi furnizorilor și culeg o recoltă considerabilă.

O mare adunare de sfinți, de la Sf. Dumitru la Sf. Nicolae, merge în fața dricului care și-a preluat locul în cadrul procesiunii. O altă parte atractivă a ansamblului este „înfățișarea falsă” a drept-credincioșilor care, cu bărbile lungi și

ochii blânzi și întunecați, privesc lung la ramele de metal prețios și se întreabă, cu siguranță, cine a fost marele boier a cărui plecare neprevăzută le-a prilejuit această plimbare neobișnuită. Iată însoțitorii care țin la distanță perne de catifea roșie pe care se află ordinele și decorațiile mortului! Am putea crede că el a aparținut fiecărei instituții de la toate curțile Europei, atât de numeroase sunt aceste decorații și cruci, a căror // descriere ar ocupa mai mult de două pagini din Almanahul de p. 200 Gotha¹³⁰.

Toate capetele sunt plecate și toate vocile șoptite, căci acum dricul rulează la vedere, ducând relicvele unui om care acum câteva ore era influent și puternic. Opt cai frumoși acoperiți cu pene, având harnașamente de paradă din catifea neagră împodobite cu lacrimi argintii sunt conduși fiecare de căpăstru de către un bocitor îmbrăcat în negru, în timp ce o grămadă de alți bocitori merg în jurul dricului ținând torțe ce pâlpâie sălbatic în vânt.

În dricul care este acoperit cu un baldachin sprijinit pe patru stâlpi, într-un sicriu împodobit cu satin alb, sub un capac de sticlă, zace tot ceea ce este muritor la un mare patrician.

Patru boieri tineri, cu ținută ireproșabilă, stau la cele patru capete ale dricului. Se țin de stâlpii baldachinului și își țin echilibrul cu dificultate pentru că aleargă pe pavajul neuniform al străzii.

Rudele de gen masculin, prietenii și // protejații decedatului împreună cu p. 201 oamenii care vor să îl conducă pe ultimul drum vin imediat după dric. Un aghiotant al domnitorului într-o trăsură a curții, toți miniștrii și funcționarii publici – de asemenea în trăsură și o mulțime de ofițeri în uniforme colorate. Diplomați, consuli, vice-consuli, zeci de boieri însoțiți de doamne gătite la ultima modă de import, foșnind în mătăsuri și sclipind în bijuterii. Apoi marea procesiune (căreia i-a luat o jumătate de oră să treacă pe sub fereastra mea) este adusă în stare de tensiune de către o coloană interminabilă de mici trăsură de stradă, conduse de prietenii noștri, birjarii ruși și înșesate cu pierde-vară care se folosesc de această ocazie specială pentru a-și etala ultimele podoabe sub ochii spectatorilor adunați în timp ce merg ca melcul.

Din țărână suntem și în țărână ne vom întoarce! Pace acestui om care merge falnic pe ultimul drum! Toată greșeala pe care a făcut-o în timpul // vieții să fie p. 202 ștearsă din amintirea celor vii la fel cum o urmă desenată pe nisip este ștearsă de către mare! Fie ca faptele sale bune să fie scrise cu litere de aur pe table de bronz!

Folosirea trăsurilor ca mijloc de transport la înmormântări este de dată recentă. Este probabil una dintre multele consecințe ale afluxului de cetățeni străini care poposesc pentru scurtă vreme și, plecând, lasă în urmă influența obiceiurilor lor. Mai demult, doar femeile se deplasau în trăsură la înmormântări, bărbații, fără nici o excepție, mergând pe jos.

Sunt împărțite lumânări, nu numai participanților sau clerului, ci și fiecărei persoane care conduce mortul de acasă și cunoștințelor care asistă la procesiune. Acest obicei este răspândit și la persoanele foarte sărace astfel încât cererea de lumânări este foarte mare și există străzi comerciale care au aproape în întregime

¹³⁰ Almanahul Gotha, enciclopedie a aristocrației europene. publicat în Germania începând cu 1763.

doar magazine de lumânări. Astfel putem enumera partea de sfârșit a străzii
p. 203 Lipsani, // strada Carol I și piața Sf. Anton.

În ultima perioadă s-a abandonat obiceiul clasic de a purta mortul pe străzi neacoperit și expus privirilor curioase. Valul mare de rafinement și civilizație care vine dinspre vest spre est distruge orice urmă de hotar și doboară orice edificiu, dând uitării orice obicei vechi, îi face pe reprezentanții noii generații să abandoneze statuile înaintașilor lor, în timp ce românul educat seamănă pe zi ce trece cu fratele și prototipul său – parizianul expresiv, sensibil și cu mintea ascuțită. // [...]

p. 207 **Despre multe alte lucruri, în cea mai mare parte despre singurătate**

A fost odată un american tânăr care își exprima dorința grosolană că viața ar putea fi doar „bere și popice”. Am meditat adeseori la aspirația acestui tânăr materialist și am ajuns la concluzia că nu știa ce vorbește. Gândiți-vă doar un moment ce viață ar fi aceea care ar consta doar – să spunem într-o manieră mai elegantă – în biliard și vin de Bordeaux. Cât de rău v-ați simți la vederea mingiilor albe și roșii care rătăcesc fără nici o țintă pe fața verde din aba, atunci când aburul
p. 208 v-ar irita ochii sensibili, cât v-ați dori să // dezbrăcați jacheta și să vă aruncați asupra celui care își face datoria și să îi dați o ciomăgeală bună. Ce aer murdar și dezgustător este deasupra matahalei de Chateau-Margaux¹³¹ și nu-i așa că ai da o pivniță plină, dacă ai avea-o, pe un pahar cu apă limpede și proaspătă ce provine de la un izvor mineral și clipește printre stâncile umbroase?

Oricine și-l poate imagina pe marele monarh stând la masă, încălțat cu pantofii săi cu tocuri înalte și cu peruca imensă (fără de care nu l-a văzut nimeni, nici măcar valetul său) și toate lucrurile artificiale și prețioase care i-au adus faima de cel mai de soi bărbat din Europa. Îl putem vedea pe corpulentul și sănătosul stăpân de la Saint-Rémy¹³² cum dezvelește platoul cu o mișcare bruscă, făcând să iasă la iveală potârnichea mică și maro pe care regele o urăște atât, așezată cu fața în sus pe bucăți de pâine. Vedem cum curg vorbele de ocară în timp ce degetele inerte bat darabana pe capacul cutiei de tutun de prizat din diamant, iar Regele
p. 209 Soare¹³³ murmură // cu disperare: „Potârniche, tot potârniche!”¹³⁴

Remarcați umbra ce se abate asupra sprâncenei fericitului Ovidiu¹³⁵ pe când stă culcat la ospăț, cu capul sprijinit pe pieptul prietenului și iubitului condiscipol Tibul¹³⁶. Degeaba poartă blonda Corina¹³⁷ cea mai frumoasă tunică. În zadar emană

¹³¹ Trimitere atât la celebrele vinuri, cât și la castelul și podgoria din comuna Margaux, Franța, unde se produc încă din secolul al XVIII-lea.

¹³² Saint-Rémy-de Provence, com., Franța.

¹³³ Louis XIV (1638–1715), rege al Franței (1643–1715).

¹³⁴ *Perdrix, toujours perdrix.*

¹³⁵ Ovidius Publius Naso (43 î.Hr.–17/18 d.Hr.), poet antic roman.

¹³⁶ Albius Tibullus (55 î. Hr.–19 d.Hr.), poet antic roman

¹³⁷ Muză a poetului Ovidius Publius Naso.

amfora înmiresmată buchetul său seducător. Dacă poetul ar face un efort să ajungă la tăblițele sale nu ar compune versuri de amator închinat zeitei Venus, ci un imn întru lauda celor trei de neînălțurat.

Cine poate pune la îndoială faptul că au fost momente în viața lui Béranger când veselul cântăreț s-a reținut în a celebra farmecele vinului și ale muncitoarelor? Când Lise¹³⁸ și-a pus cele elegante panglici și el nici nu a privit-o. Când a trecut cu vreun senator chiar pe sub nasul lui și el nu a văzut niciodată. // p. 210

Și Solomon, sârmanul rege Solomon¹³⁹ stând plin de înțelepciune pe tronul de fildeș nu a crezut oare că vinul este de o mie de ori mai delicios dintr-un vas de lut ars decât băut dintr-o cupă strălucitoare de aur roșu la care toată lumea se uită și despre care toată lumea vorbește?

Sunt plictisit de moarte așa cum mă uit de la fereastra mea de la etajul întâi către Podul Mogoșoaia. Este miezul zilei și viața activă își urmează cursul. Birjele huruie zgomotos încoace și încolo. Sacagiul cu poneiul său orb și șchiop trece având legat la butoiul cu apă un buchet de flori nemuritoare, semn că a adus-o de la izvor nu din noroioasa Dâmboviță. Garda a mărșăluit către palat pe acordurile vesele ale melodiei „Cascheta mareșalului Bugeaud”. Căruțele primitive trase de vite cu ochi blânzi, <încărcate> cu mormane de lemne subțiri de fag pentru foc, merg în șir ca un alai patriarhal așa cum hodorogeau pe drumurile din Egipt // când p. 211

Avraam¹⁴⁰ și soția sa, și tot ceea ce era al lui, călătoreau spre sud. O căruță cu coviltir trasă de patru cai, cu hamuri de funie și o talangă imensă la gâtul singurului cal care avea ambii ochi (cum se face că în București există atâtea animale fără vedere?) se hurducaie pe pietre în timp ce „rudele de la țară” venite în oraș pentru o plimbare de plăcere stau culcate înăuntru ca niște lorzi, cu picioarele bălăbânindu-se grațios între roțile care se învârt. Ofițeri vioi, îmbrăcați în roșu și galben merg țănoși prin fața cafenelelor vorbind tare ca niște papagali Ara macao zăngănind săbiile nefolosite de pavajul din spatele lor și le fac ochi dulci frumuseților leneșe care se tolănesc pe pernele trăsurilor care trec. Cât de cumplit suferă oamenii aceștia de plictiseala care se naște din lăncezeală și îndestulare! Dincolo de cine, rochii, scandaluri, amor și case de păpuși nu mai găsesc nimic pe lumea aceasta care să le amuze mințile epuizate. Nu există nici un fel de viață intelectuală // aici. p. 212

Nici conversații, nici întâlniri științifice, nici lecturi, nici biblioteci, nici galerii publice. Și chiar dacă ar fi, nici măcar un suflet nu s-ar apropia de ele.

Regina Elisabeta¹⁴¹ (care are reputația de a fi o femeie inteligentă și bine informată) a încercat să scoată puțin societatea din apatia obișnuită și a organizat la palat o serie de matinee muzicale. Dar a fost un fiasco. Aceste femei frumoase și indolente, care ar putea petrece ore în șir în fața oglinzii și care ar putea dansa jumătate de noapte fără să obosească, au găsit că este peste puterile lor să cânte o cavatină sau să

¹³⁸ Personaj neidentificat.

¹³⁹ Conform Bibliei, rege al Israelului (970–931 î.Hr.).

¹⁴⁰ Personaj biblic, din Vechiul Testament, cartea Genezei.

¹⁴¹ Elisabeta de Wied (Carmen Sylva) (1843–1916), principesă (1869–1881) și regină a României (1881–1916).

zdrăngăne un vals de Strauss¹⁴². Prima dată au venit pentru că era o noutate; a doua oară pentru că veniseră prima oară, dar a treia oară au început să bombăne.

„Ce obositoare e prințesa cu muzica ei stupidă!” își spuneau una alteia. Astfel că cel de-al patrulea matineu a găsit un teanc de bilete parfumate în anticameră și salonul aproape gol.

p. 213 Români nu au // tablouri și nici statui. În tot orașul există doar un singur lucru ce se apropie de o formă de artă: statuia ecvestră a lui Mihai Viteazul¹⁴³, un domn, ce a trăit în Evul Mediu și care se lupta neîncetat cu turcii păgâni și ieșea victorios.

Pentru străinul nesimțitor, acest domnitor arțăgos nu este decât o persoană plictisitoare și plină de contradicții. Este mereu înfățișat cu barda în mână, pe plăci, obloane, cărți de joc. Într-adevăr, este la fel de onorat precum Traian, care, îmbrăcat în rochie și sandale, este o figură populară.

Mă întorc indiferent cu spatele la fereastră. Sunt nespuse de plictisit de toate lucrurile din acest oraș al boierilor. Qué hay que hacer? (Ce este de făcut?) Nu există nici un loc în care să mergi cu trăsura în afara jalniciei Șosele, nici un loc în care să mergi la plimbare în afară de neîngrijitul Cișmigiu, unde mirosul greu persistă în ceața alburie de deasupra lacului artificial și unde există o mare probabilitate să faci un atac de febră.

p. 214 Oțez, casc și ma întind în timp ce // învărt leneș un ruiou parfumat de tutun Latakia¹⁴⁴. Apoi privesc spirala de fum care, învărtindu-se, face colace fantastice și mă gândesc la timpurile în care îmi voi scutura de pe picioare praful detestabil al acestui pământ al țiganilor.

În imaginația mea deja privesc în apele albastre ale Bosforului și număr vârfurile precum acele ale minaretelor în timp ce ascult vocea melodioasă a muezinului, care spune că nu există alt Dumnezeu decât Allah și că nu este decât ora doisprezece.

Cineva își pune jos pipa și deschide fereastra.

„Hei! O altă înmormântare!”

Ne aranjăm în grabă. Plimbările sunt rare în București, iar oamenii fără ocupație sunt mereu iscoditori. Astfel că ne aplecăm peste tocul ferestrei și ne uităm la procesiune așa cum vine încet pe stradă.

p. 215 O vedem cum se mișcă încet de-a lungul străzii – o privește țipătoare și strălucitoare fără pic de solemnitate. Patru cai merg țațoși îmbrăcați în negru și auriu trăgând o trăsură recent înfrumusețată // care are deasupra un înger din alabastru cu aripi mari și strălucitoare din staniu. Sunt bocitori cu torțe din rășină aprinse și un birjar îmbujorat care poartă o pălărie în trei colțuri; trei fete tinere îmbrăcate în alb merg pe lângă dric ținând fâșii de panglică lungi și albastre care sunt legate de sicriul care se odihnește sub baldachin, cu capacul puțin ridicat.

¹⁴² Cel mai probabil autorul se referă la Johann Strauss fiul (1825–1899), compozitor austriac, autor a peste 140 de valsuri dintre care amintim: „Dunărea albastră”, „Viață de artist”, „Sânge vienez”, „Povești din pădurea vieneză”, „Vin, femei și cântec”.

¹⁴³ Mihai Viteazul (1558–1601), domn al Țării Românești (1593–1601), al Transilvaniei (1599–1600) și Moldovei (1600).

¹⁴⁴ Tutun produs în Siria, care și-a căpătat denumirea după orașul-port Latakia.

Întrezăresc un fald de satin alb, o fărâmă de dantelă scumpă și o ramură cu flori de portocal care atârnă printre cosițele negre ca pana corbului, toate aparținând ocupantului tăcut al acelei cutii lungi și negre care merge în tăcerea și întunericul mormântului, îmbrăcat ca de nuntă.

Românul merge cu imaginația sa infantilă și iubirea pentru podoabe până în mormânt. Ce năzărire ridicolă este să gătești sârmanul trup neînsuflețit, care a terminat pe vecie cu vanitățile lumești, cu toate zorzoanele ostentative ale momentului festiv! Totuși leagă mătăsuri și atlazuri de picioarele rigide, pun bijuterii strălucitoare pe pieptul neacoperit și fără suflare și brățări pe mâinile albe și reci; împletesc flori fără parfum în cosițele negre care nu vor mai pluti // p. 216 niciodată în valsul seducător. Această femeie palidă, îmbrăcată ca pentru a cuceri, arată ca o mireasă, dar este o nuntă având Moartea ca ginere și viermi sprinteni ca invitați și pământul ud ca pernă nupțială.

„Să mergem la Filaret în după-amiaza asta” spune maiorul. „nu am mai văzut cimitirul de cincisprezece ani și se spune că acum arată chiar drăguț – un fel de Père Lachaise teatral.”

„Mor mulți oameni aici?” întreabă madam Artless în timp ce obrazii ei roz devin o nuanță mai palizi în timp ce servește o castană glasată.

„Dacă mor? Eu așa zic. Așteaptă numai până la vară. Malaria și epidemiile îi omoară ca pe muște. În special pe cei tineri” adaugă el fără milă.

Ne privim unul pe celălalt cu consternare. O imagine plăcută, într-adevăr. Nu ne face nici o plăcere să ne târâm până la Filaret – de altfel un loc drăguț. Mai mult de atât, nu ne place să glumim despre aceste friguri groaznice care pot pune stăpânire pe tine într-un mod atât de laș încât nu îți dau nici o șansă. Deci, păstrăm tăcerea. // p. 217

„Oh, acest teribil, teribil București!” se lamentează doamna. „Știu că nu o să plec vie de aici”. Și lacrimile îi cad în bombonieră.

Apoi, toată lumea trebuie să o înveselească, ceea ce presupune timp și răbdare.

Iată-ne gonind prin oraș către Filaret! Huruim pe pietrele străzilor rău pavate, cu un zgomot demn de toți caii regelui și toți oamenii regelui.

Ar fi putut mintea unui inchișitor să născocoască un mod de tortură mai diabolic pentru om și animal decât aceste bucăți de cremene cu trei colțuri ascuțite puse de-a valma pe drum, bineînțeles cu partea ascuțită în sus?

Ajungem în suburbii și urcăm pe dealul sinuos. Trecem pe lângă Mitropolia care arată ca un spital, unde câțiva popi îmbrăcați în negru trândăvesc și mută nepăsători mătăniile dintr-o mână în alta, sau fumează eterna țigară în timp ce se uită la noi cu o figură pașnică și bărboasă.

Cât de înviorător ne mângâie obrazii vântul aducător de proștețime, în timp ce ne continuăm // urcarea! Priviți această fântână clasică¹⁴⁵, ridicată de lărghețea p. 218 unui boier român pe un izvor natural cu cea mai rece, limpede și dulce apă care a

¹⁴⁵ Autorul se referă la fântâna din actualul parc Carol, construită în 1870 din inițiativa și cu banii lui George Grigore Cantacuzino (1832–1913), primar al Bucureștiului (1869–1870), după planurile arhitectului Al. Freiwald, sculptor Karl Storck.

izvorât vreodată într-un târâm însetat. Ce ar face Bucureștii fără o asemenea apă curgătoare din care este umplută aproape fiecare carafă din oraș?

Acum, fiind pe marginea dealului, să ne întoarcem și să ne uităm la orașul care se întinde în valea din spatele nostru. Este oare posibil ca acesta să fie orașul pe care l-am părăsit acum o jumătate de oră? Acel amestec de străzi înguste, piețe pustii și case părăginite și arhitectură imposibilă? Ei, poftim! De aici pare unul dintre acele orașe de basm din est care iau mințile tinerilor noștri. Se întinde alb și strălucitor sub un cer de un albastru italian. Din turnurile înalte ale bisericilor acoperite cu metal alb și strălucitor ca perlele, plutesc flamuri de vapori fantomatici ca eșarfele transparente din tul cu care își acoperă farmecele o frumusețe nudă. Ici p. 219 și colo o oază verde atrage privirea care rătăcește încântată asupra acestui // paradis atrăgător și bizar: sunt dudul și liliacul care înfrunzesc. Pretutindeni crucea este sus, dominând semiluna nefericită, semn că Biblia a înlocuit Coranul. Nu ne putem lua privirea de la această privescătoare drăguță care pare a fi fost fermecată brusc de bagheta magică a unui vrăjitor. Pare a fi un loc în care să trăiești și să mori, un fel de El Dorado al viselor noastre, acest oraș alb și zâmbitor care strălucește în lumina soarelui, această sălbăticie care de departe înflorește ca un trandafir!

Iată-ne în sfârșit sub zidurile dărămate ale Filaretului. Birjarul nostru ne lasă să coborâm și se năvălește puțin mai departe, pe iarba, unde îi vedem că se urcă în trăsură și se încolăcește pe pernele goale pregătindu-se să își facă siesta.

Ce sentimente ciudate ne năpădesc în momentul în care trecem de arcadă și intrăm în incinta sacră a domeniului morții! Ne uităm împrejur fără a rosti un cuvânt. Dar toți suntem conștienți că tot ce strălucește // și atrage privirea este în dezacord dureros cu gândurile ce au răsărit în tăcere și ne fac să cugetăm la cimitirele fraților moravi. Cât de nepotrivite, lipsite de armonie și monstruoase din punct de vedere estetic sunt multe dintre aceste monumente de o jale inconsolabilă. Aici capriciile barbare ale estului fac loc domniei dragostei puerile pentru culoare și ornamente stridente și clădește o structură de prost gust însumând picturi murale, lucruri aurite, mozaic, marmură alături de un sarcofag din granit care trădează gustul vestului. p. 220

Aruncăm o privire printre zăbrele la podoabele care reprezintă niște crini din pânză cu frunze metalice grosolane, așezate în pământ pentru a crea impresia de plante vii, iar apoi privim cumuna de violete muribunde care zac, fără parfum, pe dalele lustruite ale mormântului îngust de copil. Cine poate spune care dintre aceste două ofrande este mai îndatoritoare morții?

Ne continuăm în tăcere drumul printre morminte privind cu o curiozitate p. 221 compătimitoare portretele care atarnă deasupra numelor și datelor // celor care se odihnesc dedesubt. Iată-i, având tot tipul de fizionomii și vârste, aceia care dorm acum un somn lipsit de grijile pământești de fiecare zi.

Ce figuri luminoase sunt câteva dintre acestea care se uită la noi din ramele de tablă! Ce tipuri variate de artă plastică și fotografică!

Opriți-vă asupra acestei miniaturi. Studiați privirea deschisă și candidă a acestui tânăr, umbra abia perceptibilă de deasupra buzei. Nu ar fi spus Lavater¹⁴⁶,

¹⁴⁶ Johann Kaspar Lavater (1741–1801), scriitor, filozof și teolog elvețian.

înțeleptul preot elvețian, că privirea pierdută și visătoare a acestor ochi prevestea o moarte timpurie? Câte inimi au sângerat oare atunci când pământul s-a închis peste acea viață ce îmbobocea plină de promisiuni! Ce gol adânc, care nu va putea fi acoperit, a lăsat în urmă!

Mireasa abia ieșită din adolescență zâmbește delicat de sub văl cu toate tulburările frumuseții sale feciorești. Bebelușul, cu mâinile cu gropițe și o expresie inocentă de mirare, se ivește din medalionul oval. Iată și // trăsăturile brăzdate ale patriarhului pe când era în putere și conturul feței bărbatului puternic, mort în floarea vârstei. p. 222

Crucile sunt pretutindeni și mătăniile legendare atârnă greu peste emblema creștină a credinței și speranței. „Iubitei mele”, „Fiicei mele adorate”, „Tatălui meu” sunt câteva dintre mesajele pe care le poți citi, proiectate în flori nemuritoare. Cât de neobișnuit de mișcătoare sunt aceste apelative ale tandreții umane țesute în flori! Pe câteva pietre de mormânt, magnifice coroane făcute din flori de seră au fost așezate de către mâini iubitoare. Unele sunt proaspete, altele au petalele deja ofilite, o ilustrare a faptului că schimbarea lucrează mereu în natură.

Iată balansoarul unui copil mișcându-se pe mormântul micului său posesor, al cărui râs vesel a fost redus la tăcere pentru totdeauna. Este și căruciorul primului născut, pe care nici o altă persoană dragă care vine după aceea nu îl va înlocui, care se destramă udat de zăpada și ploaia a două anotimpuri mohorâte. Felinarele ard deasupra mormintelor, noapte și zi. Luminile lor // roșii, albastre și verzi pâlpâie slab în lumina soarelui. Două femei, care au un scop pios, alunecă fără zgomot printre morminte. Ce tăcere apăsătoare domnește asupra acestui câmp plin de o recoltă fructuoasă în așteptarea morții! p. 223

Ne aflăm în apropierea unui loc circular cu un acoperiș montat pe suporturi de lemn care arată ca o casă fără acoperiș. Merg către marginea abisului și privesc atent în întuneric. Cranii lustruite și albite de lungă expunere la intemperiiile vremii rânjesc la noi cu dinții albi și alveolele cavernoase de unde ochii au căzut acum foarte mult timp. Fragmente de schelete umane dezintegrate gradat în praf zac îngrămădite în dezordine. Corpuri ciudate și înfricoșătoare care te fac să te cutremuri instantaneu, să te răsucești înapoi și încolo și să pleci la vederea acestei grămezi de oase fără nume – oase care au fost dezgropate pentru a săpa morminte noi și pe care grovarul le-a aruncat în dezordine în osuarul comun. // p. 224

Ne întoarcem către poartă alegând o alee largă din partea dreaptă care se termină cu o capelă. Urc scările mecanic, fără să știu ce spectacol mă așteaptă și mă găsesc într-o cameră cu goblenuri negre și argintii; lumina zilei este estompată de draperiile grele care acoperă ferestrele, nenumărate lumânări înalte de ceară difuzează lumina împrejurul unui catafalc negru care este clădit în mijlocul podelei. Liniște! Descoperiți-vă capetele și mergeți cu pași înnăbușiți pe pavimentul care creează ecou pentru că suntem în prezența morții.

Sub baldachinul sumbru se află rămășițele unei femei care a murit ieri. Ochii îmi sunt fixați, cu o fascinație inexplicabilă, pe acest corp sărman, bătrân, înfiorător și inert care mă face să mă simt rușinat de propria-mi mortalitate. Dacă moartea poate fi teribilă chiar și la cei tineri și frumoși, ce oroare poate deveni câteodată

p. 225 atunci când privești la o persoană vârstnică, desfîgurată de furtuni, epuizată de emoțiile // a trei sferturi de secol care zace pe patul odihnei binemeritate!

O dantelă mai fină decât pânza de păianjen acoperă părul sur; o icoană smălțuită a unui sfânt este așezată pe pieptul sfrijit și gol, iar pe degetele ridate strălucesc smaralde și rubine de mare preț. Slujba nu s-a încheiat de mult, căci taburetele sunt încă deranjate, iar covorul negru din jurul catafalcului este murdar de urmele pașilor prăfuiți. Dar acum rudele și prietenii au plecat și bătrâna rămâne singură cu mirosul de tămâie care umple capela ca un nor, făcând lumânările înalte să ardă cu o flacără palidă și tremurătoare și trăsăturile tensionate să prindă viață căci o lumină mișcătoare licărește deasupra lor.

Să ieșim iar la aer. Atmosfera acestei capele spinoase împovărează sufletul și mintea deopotrivă.

p. 226 Stau jos printre morminte, pe gânduri, precum Hamlet danezul¹⁴⁷ când îl deranjează pe bătrânul gropar // vorbăreț din înfiorătoarea sa ocupație de a arunca sărmanele oase bătrâne cu nemiloasa sa lopată pentru a face loc pentru trupul alb al înecatei Ofelia – pe gânduri până când soarele apune pe cerul vestic și fascinația trecătoare a amurgului se amestecă, căci noaptea vine repede cu haina ei neagră, moale și fără sfârșit.

Atunci când trecem pragul porții. felinarele colorate pâlâpie deasupra mormintelor, punctând întunericul ici și colo cu scânteii de lumină vie – o emblemă a sufletului a cărui urmă încă strălucește prin întunecimea mormântului până în zorii eternității. // [...]

p. 230

Finanțele

Una dintre cele mai mari laude de sine ale românilor, după fertilitatea solului și inepuizabila bogăție a solului care încă rămâne îngropată în țara lor, este starea strălucită a finanțelor și creditul mărit de care se bucură în ultimii ani pe mai multe piețe din Europa. Miniștrii au discutat despre asta în *Camere*, *Cărțile Verzi* și alte documente parlamentare se referă la ea în termeni elogiași și am văzut o mulțime de broșuri care pretind că oferă străinului o viziune adevărată și nepărtinitoare a situației financiare a acestei Californii estice. „România economică”¹⁴⁸, cea mai recentă dintre aceste publicații, aproape convinge că în ceea ce privește bogăția funciară și minerală, starea prosperă a finanțelor și resursele generale nu există alt stat în Europa care să poată fi comparat cu România. Creditul de care poate dispune este egal sau dacă nu mai mare decât acela al Italiei, Austriei sau oricărei mari puteri constituite demult și nu putem decât să ne întrebăm de ce capitaliștii

¹⁴⁷ Personaj literar din tragedia scrisă de William Shakespeare, *Tragedia lui Hamlet, prinț al Danemarcei*, publicată în secolul al XVII-lea, prima versiune cunoscută datând din 1603.

¹⁴⁸ Mihail Gheorghiad Obedenaru, *La Roumanie économique d'après les données les plus récentes: géographie, état économique, anthropologie*, Paris, Ernest Leroux, 1876.

englezi ezită să investească surplusul veniturilor lor pentru a contribui la dezvoltarea acestei comori ascunse.

Datoria națională a României, conform lui M. G. Obedenaru,¹⁴⁹ scriitorul cărții pe care tocmai am menționat-o, se ridică la suma de *doar* o sută șazeci și două de milioane și câteva mii de franci (aproape șase milioane și jumătate de lire sterline). „Mai există câteva împrumuturi, dar cum acestea trebuie plătite din alte fonduri nu pot fi considerate ca făcând parte din datoria generală a țării”. „Vous plaire, o Athéniens!” (Ce plăcere vă face, atenienilor!) Cât de plăcut au sunat aceste date pentru urechile românilor! Deja cred că cu greu se mai găsește un al popor care să rivalizeze cu ei în eleganță, înțelepciune și // realizări sociale, acum p. 231
că au și citit că sunt, sau vor fi cu siguranță într-o bună zi, cea mai bogată și cea mai înfloritoare nație din lume!

La drept vorbind, datoria României atinge, până în prezent, respectabila cifră de 25 000 000 lire sterline.

Înainte unirii celor două principate sub domnia lui Cuza, deci abia acum douăzeci de ani, nici Moldova nici Valahia nu aveau nici un singur bănuț datorie, dimpotrivă exista mereu un rest în Trezorerie după ce toate cheltuielile erau achitate la sfârșitul anului. Dar, toate acestea s-au schimbat. Este adevărat că de atunci s-au construit căi ferate și șosele, au fost ridicate clădiri și poduri și s-a constituit o armată. Dar toate acestea, ca de altfel totul în țara aceasta, sunt doar pentru impresie. Șoselele sunt planificate în linii mari, căile ferate sunt inegal poziționate și prost construite, podurile sunt frecvent luate cu totul de revărsările de ape, cât despre armată, cităm doi dintre recunoscuții ofițeri prusaci care au analizat recent trupele // și care au spus că deși soldații aveau potențial de luptă, ofițerii erau p. 232
atât de incompetenți că nu ar fi fost nevoie de un regiment întreg de ulani pentru a-i pune pe fugă în cel mai scurt timp.

Nu este departe ziua în care România, vrând-nevrând, va trebui forțată, sau dacă nu repudiată, să ajungă la un compromis în ceea ce privește datoriile sale, așa cum au făcut multe state înaintea ei. România și-ar putea păstra poziția de stat european rentabil pentru acționari doar prin introducerea unor reforme categorice și radicale în administrație, încetarea certurilor între partide, reducerea armatei și a cheltuielilor exagerate care decurg de aici și binecuvântarea unor recolte abundente după câțiva ani de recolte sărace. Toți cei care cunosc bine țara vor fi de acord că, exceptând ultima parte, toate acestea sunt niște miracole la care nu ne putem aștepta. Fecunditatea proverbială a Moldovei și a Valahiei aproape că a fost epuizată în timpul atâtor secole de cultivare deficitară, iar acest lucru nu a fost niciodată // mai palpabil decât în decursul ultimilor cincisprezece-douăzeci de ani. p. 233
Este nevoie de un capital foarte mare pentru a introduce un sistem mai modern și complet diferit de agricultură pentru că doar simpla răscoală a pământului nu va mai fi de ajuns. Dar chiar și în cele mai favorabile circumstanțe și cu cea mai bună răsplată a naturii și climei, nu se pot aștepta recolte *foarte bune* mult timp de acum în colo.

¹⁴⁹ *Obédénair*. Mihail (Gheorghiad) Obedenaru (1839–1885), medic, publicist, diplomat și membru corespondent al Academiei Române.

Chiar în cursul acestui an, am văzut sute de hectare unde recoltele au fost lăsate pe câmp, pentru singurul motiv că fermierii nu au considerat că merită cheltuiala de a le culege și treiera! Nu este nici o exagerare ci un fapt dureros. Cât despre calitatea grânelor produse în România în ultimii zece ani, vom face referire la negustorii de cereale din Mark Lane. Cititorii vor afla astfel că, exceptând porumbul care este încă importat pe scară largă în scopul distilării, producția acestei țări a fost exclusă din categoria fruntașă a comercianților de cereale ai p. 234 Europei, din cauza calității defectuoase. //

Relativ recent, într-un articol judicios despre România, ziarul „Times” a scris: „Dacă își pune trupele pe picior de război, va trebui să înceteze să mai plătească tribut Porții și de asemenea să înceteze plata oricărei dobânzi la datoriile externe și interne.” Este un lucru adevărat și nu trebuie nici măcar adus în discuție. Dar o va duce România altfel chiar dacă nu va participa activ în disputa ce amenință estul Europei? Nu cred. Catastrofa mai poate fi amânată un an, dar sfârșitul va fi același.

În eventualitatea unui atac rus asupra Turciei, neutralitatea României devine imposibilă. Conform așezării geografice, ea trebuie (tratatele din 1856 și 1858) să fie cu sau împotriva Rusiei și este lesne de ghicit care va fi poziția guvernului român în cazul acestei probabilități: „evenimentele viitoare își înfățișează de dinainte umbra.”

Nici măcar neutralitatea perfectă, în cazul în care ar fi posibilă, nu poate salva p. 235 România de la falimentul care o // va copleși nu peste foarte mult timp.

O țară cu 5 000 000 de locuitori, care nu prea are alte resurse decât cele ale unui pământ aproape epuizat, cu o datorie consolidată de aproape 25 000 000 lire sterline care are o rentă de 1 600 000 lire sterline dintr-un venit nominal de 3 800 000 lire sterline, angajamente în așteptare și o datorie curentă din deficite vechi acumulate care se ridică la cel puțin alte 5 000 000 lire sterline, nu își poate acoperi cheltuielile și nu poate să își țină cuvântul față de creditori.

Un împrumut de 42 500 000 franci a fost votat de Cameră, confirmat de Senat și aprobat de regele Carol la începutul anului curent (1876); s-au făcut mari eforturi nu numai în Anglia, dar și în Franța, Germania și Belgia pentru a procura această sumă, dar fără succes. Fiind conștientă de starea lucrurilor, Camera a autorizat recent Ministerul Finanțelor să emită bonuri de tezaur în valoare de p. 236 la doisprezece luni valabilitate // pentru a îndeplini cele mai presante cerințe. Dobânda acestora, fixată de guvern, a fost mai întâi de zece și ulterior de doisprezece la sută pe an, dar nici investitorii locali nici cei străini nu au fost atât de săritori chiar și în condiții atât de ademenitoare. De abia a fost plasată suma de 200 000 lire sterline și aceasta în mare parte din partea posesorilor de obligațiuni retrase din circulație ale Obligațiunilor Rurale (un împrumut intern contractat de România în timpul domnitorului Cuza) sau a posesorilor de cupoane și obligațiuni, depășite ca termen, ale Domeniilor Statului – împrumut pe care guvernul (fiind în imposibilitatea de a-și achita angajamentele prin orice alte mijloace) a permis ca acestea să fie transformate în bonuri de tezaur. Aceste obligațiuni puteau fi

cumpărate prompt, de pe piață, cu o reducere de la opt până la zece la sută, iar guvernul le-a acceptat la paritate promițând să plătească aur pentru argint (o altă diferență de la unu și jumătate până la doi la sută) ceea ce a dus la strângerea a jumătate din suma subscrisă, iar o parte a fost plătită în monede de hârtie iar cealaltă în numerar. // Aceste cupoane au reprezentat așadar o investiție de p. 237 douăzeci până la treizeci la sută pe an, ținând cont de faptul că au fost luate pe o perioadă de doisprezece sau doar șase luni; în ciuda acestui fapt, împrumutul a tentat puține persoane. Casierul-șef al Visteriei ne-a spus la momentul respectiv că nu primise 20 000 lire sterline în numerar de la subscrișii acestui împrumut și că și aceia care dețineau cupoane depășite ca termen au fost dispuși să-și împartă banii pentru a strânge cei cincizeci la sută care trebuiau plătiți în numerar.

Deși datoria flotantă a fost consolidată nu mai târziu de anul trecut (1875) există din nou un deficit foarte mare și îl provocăm să contrazică această afirmație pe cel mai părtinitor dintre cei care vor binele României. Guvernul s-a servit singur din fondurile depuse de persoane fizice și corporații la Casa de Economii și Consemnațiuni¹⁵⁰ (nu ne referim aici la fostul casier care a sustras peste 1 000 000 franci); iar împrumuturile <făcute de Ministerul> Agriculturii și Domeniilor, la rambursarea cărora s-a renunțat, au rămas fie neplătite, fie // neprevăzute deoarece p. 238 guvernul a *împrumutat* din nou veniturile puse deoparte pentru a achita aceste datorii. Este și cazul multor fonduri municipale precum acelea ale unor orașe ca de pildă Brăila, Iași, Craiova care se află sub controlul Ministerului de Finanțe, *Eforia* sau administrația spitalelor, *Casa de Pensii* și altele pe care nu le mai menționăm.

Dacă jena Trezoreriei Române ar fi o chestiune de glumă și care ar justifica relatarea unei povestiri le-aș spune cititorilor cum l-am întâlnit, relativ recent, în București pe unul dintre funcționarii de vază ai *Visteriei*, sau Ministerului de Finanțe, cu o figură neobișnuit de plină de speranță și radioasă. Ca răspuns la curiozitatea noastră scuzabilă de a ști care este motivul aerului său festiv ne-a răspuns, cu cea mai mare franchețe, că se simte fericit cum nu s-a mai simțit de mult deoarece casierul-șef i-a spus că seiful s-a închis cu un sold disponibil *de optzeci și șapte de franci și treizeci de centime* în direcția plăților de a doua zi ! Acest lucru poate // părea incredibil celor care nu cunosc strâmtoarea prin care p. 239 trece Ministerul de Finanțe, dar este totuși adevărat.

Ca o ilustrare a stării de colaps în care se află Trezoreria, putem adăuga o observație personală. Am avut ocazia să mergem la Visterie pentru a încasa un mandat de două mii de franci pentru o cunoștință, un general american căruia i se datora suma respectivă pentru un exemplar al unei arme noi pe care a livrat-o guvernului. Secretarul ministerului foarte amabil, deși s-a alarmat la vederea celor trei zerouri, ne-a asigurat că plata se va face imediat, aceasta însemnând de îndată ce formalitățile de a introduce documentul în jumătate de duzină de registre vor fi îndeplinite. Deci a trebuit să așteptăm douăzeci de minute în biroul casierului-șef și ceea ce am văzut și auzit a fost într-adevăr foarte instructiv, bineînțeles nimic nou pentru noi, dar ar trebui să fie uluitor pentru deținătorii englezi de obligațiuni ale guvernului român. //

p. 240

¹⁵⁰ Casa de Economii și Consemnațiuni (CEC). bancă a statului fondată în 1864.

Un biet preot a venit, pentru a șaptea oară, de la o distanță de șase kilometri pentru a încasa un mandat de 8 sau 10 lire sterline; un instalator care prestase servicii pentru un minister ne-a spus că venise de cel puțin douăzeci de ori în decurs de două luni pentru a încasa 28 lire sterline; intendența unui spital vroia doar 13 lire și câțiva șilingi; deținătorii unor *mandate* de pensie vechi veniseră de multe ori; iar ceea ce am enumerat sunt exemple ne semnificative. Un polițist stătea la intrare pentru a preveni ca intrușii să creeze neplăceri. Fiecare dintre ei venea pentru a-și exprima o dorință sau o necesitate și pentru a-și folosi toată elocvența în vederea obținerii micii sume restante Dumnezeu știe de când! Dar casierul avea aceeași formulă de refuz politicoasă pentru toți solicitanții nerăbdători:

„Îmi pare foarte rău dar nu am bani. Reveniți în două, trei zile sau o săptămână și vom vedea. Acești domni”, și arată spre noi, „vor lua tot ce mai am azi.”

p. 241 Și chiar *am luat*, rezerva trebuind curățată pentru a aduna întreaga sumă, // aproximativ 80 lire sterline, pe care am primit-o în argint, peste 800 franci fiind plătită în monede de cinci penny!

România trebuie să își pună treburile în ordine, ca prim pas în echilibrarea bugetului viitor. Pentru aceasta este absolut necesar un împrumut de 5 000 000 până la 6 000 000 lire sterline, iar acest lucru va atrage după sine o cheltuială anuală de 500 000 până la 600 000 lire sterline din veniturile sale. Această sumă adăugată celei de 1 600 000 lire sterline necesară plății dobânzii și fondului de amortizare a datoriei existente ne duce la respectabila sumă de 2 200 000 lire sterline – o sumă ne semnificativă în cazul în care trebuie suportată de către o națiune înstărită, industrializată și progresivă. Dar românii nu sunt un popor înstărit și industrializat, cât despre progres, acesta a fost limitat, în ultimii ani, la abilitatea de a se afunda în datorii și de a se angaja în demersuri neprofitabile și de mică importanță.

p. 242 Cu un venit anual de aproximativ 3 800 000 lire sterline pe hârtie, // dar care nu prea a depășit 3 000 000 lire sterline bani *gheață*, 2 200 000 lire sterline pentru deservirea internă și pentru datoria externă este disproporționat.

Așa cum stau lucrurile în ceea ce privește oamenii, așa stau lucrurile și în cazul statelor constituite. Un om care, având un venit de 600 lire sterline pe an, cheltuiește 400 lire sterline doar pe chiria locuinței și cu toate cheltuielile gospodăriei nu va rezista mult până la faliment și se va găsi în *drum* spre strada Portugalia.

„Dar veniturile țării pot fi îmbunătățite, pot fi introduse noi taxe și poate fi înstrăinat ceea ce rămâne dintre proprietățile statului” va fi replica sangvinului român.

Este foarte adevărat că acest *poate* ar putea fi real, dar nimeni nu va apuca să-l vadă cel puțin mulți, mulți ani de acum încolo și cu siguranță nu suficient de curând sau destul de amănunțit pentru a scoate România din dificultățile de acum și pentru a-i facilita plata dobânzii pentru toate obligațiunile emise.

p. 243 Dacă *Guvernul* nu dorește ruinarea // întregii țări, se impun reforme radicale în administrație. Trebuie să existe mai puține conflicte între partide, mai multă muncă cinstită și asistența financiară străină să aducă agricultura pe linia de plutire și să se promoveze industria locală. Pentru acestea este necesară prezența unor legi noi sau aplicarea mai puțin coruptă a celor care deja există, iar liderii trebuie să încerce să câștige încrederea străinilor care pot și își doresc să îi asiste, în loc să îi

urască și să îi critice așa cum fac în prezent. Capitalul trebuie să fie adus în stare de siguranță în loc să fie expus nenumăratelor riscuri și proceselor fără sfârșit. De fapt, trebuie făcute multe alte lucruri care nu pot fi enumerate aici.

Pentru moment, nu pot fi introduse noi taxe pentru că țărănimea română geme sub greutatea celor deja impuse. Oficialii au vândut iar și iar vitele și proviziile și multe case au fost abandonate pentru a-i plăti pe perceptori. Armata a fost trimisă în teritoriu, în varii ocazii, pentru a stinge sau preveni la timp // p. 244 neplăcerile iscate de acest mod de a colecta impozitele pentru achitarea cărora clasa muncitoare nu are mijloacele necesare.

Dacă România nu reușește să o scoată la capăt în situația dată, cum va proceda într-un an sau doi, când va trebui plătită o altă cheltuială de 5 000 000 sau 6 000 000 lire sterline? Ea a avut în ultimii doi ani un deficit de 600 000 până la 800 000 lire sterline pe an la un buget de 3 800 000 lire sterline. Impozitele și taxele percepute oamenilor *nu pot* fi crescute deocamdată. Dacă cele create acum ar putea fi achitate regulat sau într-o măsură oarecare, nu ar mai exista deficit, deoarece bugetele sunt uniform gândite pe hârtie. Ei bine, să-i lăsăm pe deținătorii de obligațiuni să decidă pentru ei înșiși.

REPERTORIU CRONOLOGIC

Félix Martin

Inginer de poduri și șosele, francezul Félix Martin a vizitat România în a doua parte a anului 1871 și începutul anului 1872. Un spațiu important în lucrare a fost acordat Dunării, autorul oprindu-se nu numai asupra parcursului, dar mai ales asupra deltei și a gurilor ei. El a constatat binefacerile aduse comerțului și navigației de lucrările efectuate pe brațul Sulina în vederea fluidizării traficului. Dintre orașele de la Dunărea maritimă, Félix Martin acordă un spațiu important Galaților, socotit „cel mai important și cel mai prosper”. În București constată contrastul dintre viața agreabilă, dar scumpă, dintre luxul etalat de cei bogați și traiul celor săraci. Autorul a dedicat câte un capitol căilor ferate, mănăstirilor și a inserat câteva considerații privind prezentul și viitorul țării.

Friedrich Ratzel

Considerat fondatorul geopoliticii, pasionat de științele naturii, pe care de altfel le-a și studiat, jurnalist pentru „Kölnische Zeitung”, participant la războiul franco-prusac din 1870–1871, Friedrich Ratzel a fost și un călător entuziast, care a voiajat nu numai în Europa, dar și în America Centrală și de Nord (1873–1875). Călătoria în ținuturile săsești din Transilvania a avut loc în primăvara și vara anului 1871, iar însemnările privind oamenii întâlniți și locurile văzute au fost publicate abia în 1874. Opiniile și constatările lui Friedrich Ratzel sunt favorabile sașilor (cu precădere în ceea ce privește rezistența acestora în fața formelor de dezvoltare aduse de conviețuirea cu celelalte naționalități din Transilvania). Relatarea sa are meritul de a aduce în atenția cercetătorilor descrieri ale Munților Rodnei, zonă mai puțin vizitată de călătorii străini.

James de Chambrier

Istoric și publicist, descendent al unei familii nobile, James de Chambrier a fost și un împătimit călător, însemnările sale cu acest subiect cuprinzând cinci volume. Consacrarea a cunoscut-o datorită operelor istorice, bine documentate, scrise într-un stil pitoresc, alert. Călătoria în spațiul locuit de români a avut loc în 1872 și s-a făcut cu vaporul pe Dunăre, apoi pe calea ferată pe porțiunea Cernavodă–Constanța, iar de aici cu vaporul spre Constanța. Dat fiind că autorul nu a făcut alte popasuri în afara celor necesare pentru schimbarea mijloacelor de transport, relatarea sa cuprinde numai aspecte văzute în trecere, alături de considerații literare, filozofice și istorice.

Albert Millaud

Jurnalist și scriitor francez, Albert Millaud este și autorul libretelor operetelor lui Jacques Offenbach, Charles Lecocq și Hervé. În 1872 a făcut o călătorie pe Dunăre și apoi pe Marea Neagră până la Constantinopol, prilej cu care i-a cunoscut și pe români. Șederea în spațiul românesc a fost foarte scurtă, de vreme ce la 12 septembrie pleca din Viena, iar la 19 septembrie ajungea în orașul de pe malurile Bosforului. Voiajul i-a prilejuit constatarea „minunatei organizări” a Companiei austriece de navigație pe Dunăre, dar și întâlnirea cu Aurélie de Soubiran, prințesă Ghica, care mergea spre țară pentru a pune „ordine în câteva chestiuni de interes”. Ajuns la Giurgiu se decide să dea curs invitației lui Ulise Crețianu de a vizita Bucureștii.

Militant și teoretician anarhist, pedagog, geograf, precursor al geografiei sociale, al geopoliticii, scriitor, autor al unei vaste opere științifice, Jacques Élisée Reclus a fost și un împătimit călător. El a străbătut sau a stat un timp mai îndelungat în cele mai multe țări ale Europei, în cele două Americi și chiar în nordul Africii. Voiajele sale au fost tot atâtea prilejuri de documentare pentru cele 19 volume ale monumentalei sale opere geografice, *Géographie universelle*. Voiajul geografului francez în regiunile miniere ale Transilvaniei a avut loc cel mai probabil în cursul anului 1872, când a vizitat salinele de la Praid și Turda, Rimetea pentru a se informa despre zăcămintele de plumb, mercur, galenă și mai ales de fier, spălătoriile și minele de la Roșia Montană, dar și Deva și Hunedoara. În fiecare localitate a consemnat cu rigurozitate observațiile, a notat considerațiile personale, dar și informațiile culese de la localnici, autorul dovedindu-se interesat atât de viața de zi cu zi a locuitorilor, de nivelul lor de trai, de relațiile dintre ei, dar și de unele obiceiuri.

Mary Adelaide Walker

Mary Adelaide Walker a părăsit Anglia natală după moartea soțului în 1856, urmându-și fratele, preot și reprezentant al Society for the Propagation of Gospel, în misiunea acestuia la Constantinopol. În 1860, l-a însoțit la Salonic, prilej de a explora nordul Greciei, de a nota impresii și de a face schițe. Toate acestea au fost folosite în prima sa lucrare, *Through Macedonia to the Albanian Lakes*, publicată la Londra în 1864. În anii următori, Mary Adelaide Walker a făcut mai multe călătorii în Balcani, dar și în România iar constatările și observațiile au fost materializate într-o serie de însemnări. Primul voiaj în România a avut loc în 1872, pentru ca ulterior să revină în 1884 și în 1888. Călătoriile au fost descrise în lucrările *Eastern Life and Scenery, with Excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete and Roumania*, vol. II, respectiv *Untrodden Paths in Romania*.

James William Ozanne

Figură remarcabilă a corpului corespondenților de presă din capitala Franței, primul președinte al Asociației Presei Anglo-Americane de aici (1907–1908), James William Ozanne a avut strânse legături și cu cercurile diplomatice pariziene. În 1870 sosea la București unde avea să rămână timp de trei ani, în calitate de acreditat pe lângă reprezentanța britanică din București. În tot acest răstimp a încercat să-i cunoască pe români, să se familiarizeze cu țara, cu oamenii, cu mentalitățile, obiceiurile, datinile și cultura lor, să înțeleagă sistemul de guvernământ.

A. S. Budilovici

Etnograful și lingvistul rus A. S. Budilovici a efectuat o călătorie de documentare între 29 august 1873 și sfârșitul lunii ianuarie 1874, în vederea obținerii titlului științific de magistru în filologie slavă. Cu acest prilej a străbătut orașe și sate din Bucovina, România, Transilvania, Ungaria și Croația. Potrivit propriei mărturisiri, obiectivul investigației l-au constituit aspectele sociale și politice, istoria locurilor străbătute, nivelul de dezvoltare culturală al popoarelor. Teritoriul locuit de români a constituit etapa de început a călătoriei și a cuprins orașele Cernăuți, Sighetul Marmăției, Suceava, Iași, Galați, București, Brașov, Sibiu, și s-a încheiat la Cluj. Deși paginile consacrate românilor au un caracter contradictoriu, observațiile privind decăderea materială și socială a marii boierimi sunt corecte în cea mai mare parte.

William Beatty-Kingston

Corespondent de front în timpul războiului Crimeii, angajat o vreme în serviciul consular austriac, apoi corespondent la Viena și Berlin al gazetei „The Daily Telegraph”, englezul William Beatty-Kingston a fost și un bun cunoscător al realităților românești. El a vizitat România în mai multe rânduri: în 1865–1866, când l-a cunoscut destul de bine pe domnitorul Alexandru Ioan Cuza și ne-a lăsat detalii valoroase despre contextul abdicării, în vara anului 1874 (iulie și august), când angajatorii săi de la „The Daily Telegraph” l-au însărcinat să

realizeze o investigație privind situația evreilor din Moldova, care acuzau abuzurile populației majoritare și ale autorităților române, dar și în primăvara lui 1877, în contextul crizei orientale când a avut întâlniri cu liderii politici ai zilei, inclusiv cu domnitorul Carol I și principesa Elisabeta.

Edoardo Gioia

Inginer specializat în lucrări hidraulice, Edoardo Gioia a fost și un arhitect renumit în epocă, fiindu-i încredințate, între altele, lucrările unei părți a Canalului de Suez. Activitatea sa a fost elogiată de Ferdinand Lesseps, care a trimis scrisori de mulțumire guvernului italian, fapt pentru care Gioia a fost vizitat, la locuința sa din Somalia, chiar de împărăteasa Eugenia, în semn de prețuire. În 1874 a venit în România, unde fusese invitat să studieze organizarea unui sistem de irigații în Câmpia română. El a descoperit cu uimire asemănarea dintre civilizația românească și cea italiană, a constatat disponibilitatea liderilor români pentru rezolvarea problemelor sociale și și-a exprimat certitudinea în rezolvarea chestiunii israelite.

Bernard Schwarz

Teolog protestant, Bernard Schwarz a fost și un călător pasionat, interesat de oameni și locuri noi. Înainte de a ocupa o parohie propriu-zisă, a călătorit în Europa, Asia și Africa (Camerun și Namibia). Voiajul în spațiul locuit de români a avut loc în vara anului 1875, când a vizitat Transilvania și România. În drum a trecut prin Oradea, Cluj, a călătorit pe valea Arieșului, a ajuns la Alba Iulia, Deva, Petroșani, Sibiu, unde a făcut o excursie în satele sașilor din jur. La Brașov a admirat unele edificii și a făcut o ascensiune pe Tâmpa. La sud de Carpați a vizitat mănăstirea Sinaia și s-a îndreptat apoi spre Ploiești și în cele din urmă spre București unde a zăbovit câteva zile.

Charles Louis Stanislas De Moüy

Literat și diplomat, francezul Charles Louis Stanislas de Moüy este cunoscut pentru articolele din prestigioase publicații pariziene: *Revue européenne*, *Revue de Paris*, *Magasin de Librairie*, *Revue française*. Din 1865 a devenit atașat la Ministerul Afacerilor Externe, fiind rând pe rând secretar la ambasada Franței din Constantinopol, însărcinat cu afaceri și secretar al conferinței ambasadurilor din capitala otomană din 1876, secretar al Congresului de la Berlin și secretar al ambasadei Franței din Viena. În România vizita a fost scurtă, a trecut prin Craiova, Pitești, București, Giurgiu. Tristețea, sărăcia, lipsa de vegetație și slaba populare a câmpiei oltene sunt zugrăvite în culori terne, cenușii. Singura pată de culoare este descrierea unui târg, cu lumea sa pestriță, din care făcea parte și o șatră țigănească. În București a fost impresionat de biserici, a sesizat discrepanța mare dintre cei bogați și restul populației și a admirat statuia lui Mihai Viteazul, parcul Cișmigiu și Șoseaua, unde cei înstăriți își etalau echipajele fastuoase.

Karl Braun-Wiesbaden

Originar dintr-o familie de țărani înstăriți, Karl Braun-Wiesbaden a studiat filologia clasică și dreptul la universitățile din Marburg și Goettingen, pentru ca după 1848 să se dedice jurnalismului, carierei juridice și politicii. A fost rând pe rând deputat în ducatul Nassau (1849), președinte al camerei inferioare a parlamentului de aici (1858–1863), apoi membru al parlamentului Alianței Nord-Germane și în cele din urmă al Reichstag-ului. Karl Braun-Wiesbaden a fost și un călător și scriitor pasionat și a publicat mai multe relatări de călătorie, între care *Eine turkische Reise* (1876), în trei volume, primul având informații despre șederea în București în vara anului 1875. În paginile dedicate acestui sejur, Wiesbaden a scris despre luptele politice dintre liberali și conservatori, apărute în contextul semnării convenției comerciale dintre România și Austro-Ungaria, dar și despre problema evreiască și a concesiunii căilor ferate.

Diplomat și scriitor, baronul Adolphe Léveque d'Avril a fost una dintre personalitățile Franței al cărei destin a fost marcat de legăturile culturale și personale cu spațiul românesc. Căsătorit cu Maria Odobescu, el era persoana potrivită pentru a reprezenta diplomația franceză în România, fiind numit, în 1866, consul general al Franței la București, funcție deținută timp de un deceniu. În 1868–1869, baronul d'Avril a făcut o călătorie prin Banat, Transilvania, Muntenia, Delta Dunării, Moldova, Bucovina, impresiile regăsindu-se în lucrarea *De Paris à L'Île de Serpens, à travers la Roumanie, la Hongrie et les bouches de Danube*, apărută în 1876, semnată cu pseudonimul Cyrille. În Banat și sudul Transilvaniei a constatat influența germană în construcțiile civile și bisericești iar în România a consemnat sprijinul acordat de autorități pentru călătoria întreprinsă la gurile Dunării, unde a vizitat Brăila și Galați, dar și coloniile bulgare.

Rudolf Henke

Izbucnirea crizei orientale în 1875 l-a determinat și pe germanul Rudolf Henke să-și publice amintirile privind cei peste trei ani cât a stat la Galați (1868–1871). Precedate de o lungă expunere istorică, geografică, socială și culturală asupra României, însemnările sale surprind societatea românească în prejma izbucnirii conflictului ruso-otoman din 1877–1878. Deși profesia lui nu ne este cunoscută (nu există nici o indicație limpede în text asupra acesteia), se pare că a călătorit destul de des între porturile Galați și Giurgiu. În drumul de întoarcere în patrie a cunoscut și alte localități din interiorul țării, dar observațiile sale sunt superficiale și uneori contradictorii.

Aubaret Gabriel

Despre consulul Franței nu deținem date biografice, cu excepția mențiunii din raportul său înaintat Ministerului Afacerilor Străine francez, Direcția consulară și a afacerilor comerciale, intitulat *Province de Danube*, publicat în 1876 în „Bulletin de la Société de Géographie”. Pe fondul agravării situației în Balcani, raportul încerca să răspundă unor nelămuriri ale superiorilor de la Paris privind situația reală din zonă și să identifice perspectivele pentru comerțul francez la Dunăre și Marea Neagră. Raportul este util pentru informațiile pe care le furnizează referitor la situația Dobrogei și mai ales la componența populației ei înainte de războiul din 1877 – 1878.

M. A. Aristide

Grec la origine, dar având cetățenie rusă, educat, M. A. Aristide a plecat în călătorie mânat de dorința de a-și cunoaște rudele din Efes și Smirna. În drumul spre destinație traversează Bucovina, atlată sub austrieci, intră în România, se oprește la Iași, trece prin Huși și zăbovește câteva zile în București. Însemnările de călătorie ale lui M. Aristide din vara lui 1876 sunt interesante prin observațiile privind realitățile din societatea românească în preajma izbucnirii conflictului ruso-otoman, vizitat România în 1876. Aristide nu era pentru prima dată în România, el mai fusese în Moldova cu două decenii în urmă, potrivit propriei mărturisiri, mama sa fiind moldoveancă dintr-un sat de pe malul Prutului din apropiere de Huși.

Gheorghe Ivanovici Bobricov

Colonelului rus Gheorghe Ivanovici Bobricov fost prezent pentru mai mult timp în România anilor șaptezeci ai secolului al XIX-lea. Astfel a participat ca invitat al principelui Carol, așa cum mărturisea la manevrele militare organizate în toamna lui 1874, în împrejurimile orașului Buzău, iar în 1876 a fost trimis la București în calitate de plenipotențiar militar, pentru a culege informații despre adâncimea Dunării, curenții ei, posibile puncte de traversare, locuri pentru amplasarea trupelor, posibilitatea de a procura material lemnos și hrană, de a forma o rețea de informatori, dar și de a discuta cu oficiali români anumite detalii privind trecerea trupelor ruse prin România. Memoriile sale despre această perioadă, publicate la distanță de

trei decenii, oferă informații privind atmosfera din București înainte și după declanșarea ostilităților și descrie relațiile ofițerului rus cu oamenii politici români.

Florence K. Berger

Florence K. Berger face parte din seria călătorilor despre care nu avem date privind familia, educația, în general despre viața ei. Din însemnările sale putem deduce că a fost beneficiara unei instrucții solide de vreme ce are vaste cunoștințe în domenii diverse: poezie, istorie, mitologie. Ceea ce cunoaștem este faptul că a fost în România în anul 1876 și a întreținut o relație cel puțin cordială cu Hussey Crespigny Vivian (1834–1893), baron, agent diplomatic și consul general al Angliei la București (1873–1876). În lucrarea dedicată timpului cât a fost oaspetele României, *A winter in the city of pleasure or life on the Lower Danube*, autoarea s-a dovedit interesată, între altele, de situația financiară a țării și de raportul dintre cheltuieli și investiții. Șederea la București a fost deosebit de activă și i-a prilejuit prezența la multe reuniuni mondene, fiind astfel mereu la curent cu ceea ce se întâmpla în societate. Paginile sale, deși par pline de bunăvoință, rămân totuși critic-acide, Bucureștii fiind descris ca orașul plăcerilor lumești, dar și unul al contrastelor, al haosului și mizeriei, iar România ca o țară în tranziție, care așteaptă ca oamenii politici să o călăuzească în direcția cea bună.

INDICE

A

- Abdul Medjid, sultan otoman (1839-1861) 353
Abdulaziz I (1830-1876), sultan otoman (1861-1876) 162
Abraham, David, cărciumar evreu 170
Abrud (*Abrudbanya*), oraș, jud. Alba 120, 123; râu 120, 123
Adjud, oraș, jud. Vrancea 308, 309
Adrianopol, provincie 351
Adunații Copăceni, sat, com., jud. Ilfov 384, 385
Aerar, instituție austriacă 49, 50, 51
Africa, continent 111, 115, 117, 415
Agnita, oraș, jud. Sibiu 59
Ahile, erou mitologic 32, 296
Alba Iulia, oraș, jud. Alba 46, 204, 207, 208, 216, 282
Albania, albanezi 142
Albrecht, vapor austriac 93
Alecsandri, Vasile (1821-1890), poet și om politic român 147, 362, 371, 172
Alexandru I (1777-1825), țar al Rusiei (1801-1825) 301
Alexandru al II-lea (1818-1881), țar al Rusiei (1855-1881) 390, 391
Alexandru al III-lea (1845-1894), țar al Rusiei (1881-1894) 176
Alexandru cel Bun, domn al Moldovei (1400-1432) 360, 416
Alexandru Macedon (356-323 î.Hr.), rege al Macedoniei antice (336-323 î. Hr.) 395
Algeria 26
Almanahul de la Gotha, enciclopedie a aristocrației europene 443
Alpi, munți 18, 112, 226, 395
Alsacia, regiune în Franța 58, 62
America, continent 22, 26, 113; ~ Centrală 432; ~ de Sud, emigrație italiană în ~ 198
Anglia (Marea Britanie, Albion), englezi 26, 41, 82, 93, 128, 136, 157, 160, 161, 168, 183, 193, 194, 197, 289, 316, 363, 397, 410, 440; ~ la Constantinopol 128; consulat al ~ la Galați 137; import din ~, export din ~, navigație 191, 192
Anna Ivanovna (1693-1740), împărăteasă a Rusiei (1730-1740) 143
Ansted, David Thomas (1814-1880), geolog englez, călător străin în țările române 54
Antinous (111-130 d. Hr.), favoritul împăratului roman Hadrian (117-138 d.Hr.) 421
Apolodor din Damasc (60-125 d.Hr.), arhitect roman 20, 84, 395
Apușeni, munți 207, 208
Arad, comitat în Ungaria 141
Arad, oraș, jud. Arad 46, 51, 52, 204
Argeș, râu 259
Arieș, râu 110, 113, 114, 117, 118, 123, 203; mine în bazinul ~ 123
Aristide, M.A., călător rus în țările române, biografie 355; text 355-376
Armenia, armeni 376
Asachi, Dimitrie (1820-1868), inginer român 300
Asia 91; ~ Mică 368
Asiria 415
Asociația *Gustav Adolf*, organizație de binefacere evanghelică 220
Aspasia (470-400 î.Hr.), partenera de viață a lui Pericle 425
Atena, oraș în Grecia 90, 286, 399

Athos, munte sfânt pentru ortodocși 41
Aubaret, Gabriel, consul al Franței la Rusciuc; biografie 351; text 351-354
Aubusson, localitate în Franța 406
Augustin, arhimandrit 147
Augustus (Caius Iulius Caesar Octavianus, 27 î.Hr.–14 d.Hr.), primul împărat roman 89
Aurora, zeița zorilor 95
Austria, Austro-Ungaria, austrieci 18, 30, 39, 51, 94, 104, 144, 154, 155, 185, 193, 195, 196, 251, 272, 274, 292, 305, 306, 307, 308, 356, 363; armata ~ 357, 358, 361, 363; convenția comercială a României cu ~ 273, 275; credit din ~ 450; export în România 185; români din ~ 143, 148; stăpânirea ~ a Bucovinei 359
Avraam, personaj biblic 445

B

Baba Hârca, piesă de teatru 372
Babadag, oraș, jud. Tulcea 298, 327, 337, 352, 353, 354; kaza otomană 352; structura confesională a populației 352; tătari în pădurea ~ 352
Babilon, oraș antic din Mesopotamia 343, 409
Bacău, oraș, jud. Bacău 136, 151, 308, 309, 367; descriere 166; drumuri 169; populație 166, 168; situația evreilor, cartierul evreiesc 166, 167, 168;
Bach, Alexander von ~ (1813-1893), om politic austriac 65
Bădălan, sat devenit cartier al Galațiului 337, 340
Beden, regiune în Germania 55, 58
Baedecker, ghid turistic 229
Bagdad, oraș în Irak 420
Bahlui, râu 349
Baia de Arieș (*Offenbanya*), oraș, jud. Alba 117, 120; așezare 118; munte de trahit 118; mine de aur 118
Băile Herculane, jud. Caraș-Severin 131, 132
Balcani, munți 18, 83, 261, 351
Balcani, peninsulă 88
Băleanu, Nicolae (1802-1868), boier 189
Baș, Constantin, vornic 363
Balta Brăilei 314, 319, 326, 329, 330
Banat 46, 51, 282
Băneasa, pădure lângă București 261
Barboși, astăzi cartier al orașului Galați, stație de cale ferată 136, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 336, 345
Barbu Lăutaru, muzicant 371, 372, 373
Bărlad, oraș, jud. Vaslui 39, 309, 330, 336, 344, 345, 347, 348, 366, 367; râu 335, 348, 349, 367
Bârsa, râu 70
Baruch, Rinzler, sergent de infanterie 170
Basarabia 27, 32, 104, 137, 146, 163, 302, 304, 307, 308, 356, 357, 378, 390
Báthory, Gabriel, voievod al Transilvaniei (1608-1613) 69, 70
Báthory, Ștefan, voievod al Transilvaniei (1479-1493) 52
Batiz, sat, jud. Hunedoara 53
Bavaria, regiune în Germania 55, 220, 292
Bayazid I (cca.1354–1403), sultan otoman (1389–1402) 21
Baziaș, sat, com. Socol, jud. Caraș-Severin 39, 82, 83, 93, 250, 281
Beatty-Kingston, William (1837-1900), jurnalist englez, călător în țările române; biografie 150-151, text 151-176
Bedelevu, masiv în Munții Trascăului 117
Belgia, belgieni 43, 162, 186, 193, 194, 198, 395; tratative economice ale ~ cu România 454
Belgorod, oraș în Federația Rusă 299
Belgrad, oraș în Serbia 28, 186, 274, 389, 415; agent diplomatic rus la ~ 392; lăutari țigani 415; cartier al ~ v. Semlin

Bendela, Teofil (1814-1875), episcop al Cernăuților 306
 Bender, oraș în Republica Moldova 300
 Béranger, Pierre-Jean de (1780-1857), poet și compozitor francez 413, 445
 Berger, Florence (1850-?), pictoriță și scriitoare engleză, călătoare în țările române, biografie 393; text 394-455
 Bergmann, Samuel, evreu din Bacău 151
 Berlin, oraș în Germania 38, 151, 185, 186, 253, 259, 260, 265, 266, 267, 269, 274, 275, 320, 324, 335, 344, 350; congres de pace de la ~ (1878) 389; parcul Tiergarten 267, 408
 Berna, oraș în Elveția 185
 Beștepe, sat, com., jud. Tulcea 326
 Bethsaida, teritoriu la est de Iordan 403
 Bibescu, Gheorghe (1804-1873), domn al Țării Românești (1843-1848) 35
 Bihor, comitat în Ungaria 141; ~ munte 123
 Bikiș, comitat în Ungaria 141
 Bistra, sat, com., jud. Alba 118; locuitori, vestimentație, obiceiuri locale, holeră 119
 Bistrița, oraș, jud. Bistrița 63, 64, 75, 76, 141; sași în ~ 141; rău 308
 Bizanț 91
 Bobrikov, Gheorghe Ivanovici (1840-1904), ofițer rus, călător în țările române; biografie 377-378; text 378-392
 Boemia 83, 128
 Boerescu, Vasile (1830-1883), ziarist, jurist și politician român 152, 160
 Boița, sat, com. Răchitova, jud. Hunedoara, mine de aur 123
 Bolgrad, oraș în Ucraina 303, biserica din ~ 303; bulgarii din ~ 303, 304; școala din ~ 304.
 Boner, Charles (1815-1870), scriitor englez, călător străin în țările române 149
 Bordeaux, oraș, Franța; vin de ~ 444
 Borsec, oraș, jud. Harghita 72
 Bosfor, strâmtoare 82, 91, 250, 446
 Bosnia, bosniaci 271, 351, 397
 Bourée, călător francez în 1854 311
 Brăila, oraș 22, 30, 32, 33, 34, 37, 38, 39, 126, 136, 180, 186, 194, 196, 240, 286, 309, 310, 314, 315, 316, 317, 327, 328, 330, 331, 332, 333, 334, 336, 340, 341, 343353, 354, 368, 369, 375, 383; arhitectura 317; asedii 33, 369; așezare 318; biserici (ortodoxă, catolică, luterană, armeană, lipoveană), templul evreiesc 323, 324, 325; cazărmi 320; cetate otomană 321; cimitire 323; comerț 319; cafenele, localuri, hoteluri (Palais de Fleurs, Casino Nicoletto, Casino Reale, Paris, St. Petersburg, Victoria, Waibl) 319, 320, 323, 325, 368; fondul municipal al ~ 453; locuitori 328; străzi, piețe publice 318, 319, 320, 321, 322, 323; grădini publice 319, 325; magazine 319, 320; populație 343; port 319, 320; spitale 320, 322; statut de porto-franco al ~ 369; teatru 325, 326; ziare în ~ 368.
 Bran, sat, com., jud. Brașov 69; castelul ~ 69, 70; pasul ~ 69, 71
 Brașov (*Kronstadt*) 39, 40, 58, 63, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 77, 80, 141, 145, 202, 217, 218, 222, 223, 224, 225, 226, 228, 229, 232, 233, 235, 236, 240, 261, 273, 281, 282, 283, 309; biserici (Biserica Neagră, Sf. Nicolae-Șchei) 231, 232; *Corona*, denumire latină pentru ~ 68; gimnaziul germane 145; hoteluri 227; industrie 227; locuitori sași în ~ 141; românii din ~ 230, 231; școli 231, 232; ziare 230; Societatea Montană din ~ 50, 54, 55
 Brateș, lac, jud. Galați 29, 30, 137, 287, 288, 304, 330, 332, 335, 336, 338, 339
 Brătianu, Ion C. (1821-1891), om politic român 272, 274, 379, 380, 381, 382, 389, 390
 Braun-Wiesbaden, Karl Joseph Wilhelm (1822-1893), om politic german, călător în țările române, biografie 258, text 259-279
 Bremen, oraș în Germania 193, 314
 Bruxelles, oraș, capitala Belgiei 128, 275
 Bucegi, munți 68, 226, 228, 237, 238
 Buchholz, Carl August (1796-1884), constructor de instrumente muzicale (orgă) 231
 Bucovina 27, 46, 64, 78, 80, 145, 152, 161, 305, 306, 350, 359; ~ de nord 141; birjari ruși din ~ 407, 416

Bucur, fondator legendar al Bucureștilor 269

București 21, 27, 34, 36, 37, 38, 41, 70, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 136, 142, 151, 152, 154, 155, 156, 157, 158, 159 168, 169, 173, 174, 178, 186, 188, 197, 234, 235, 240, 244, 247, 248, 256, 259, 260, 262, 267, 269, 270, 276, 286, 309, 311, 312, 314, 317, 327, 329, 332, 368, 369, 373, 374, 379, 381, 384, 385, 386, 388, 389, 391, 392, 424; Adunarea Deputaților 42, 264, 272; arhitectură și urbanism 101, 399-401, 405, 408; Arhiva Centrală 147; Ateneu 184; azil 179; Babilonul Apocalipsei 424; birjari ruși 407; biserici, cler (Mitropolia, Sărindar, Sf. Gheorghe, Stavropoleos) 246, 254, 260, 262, 263, 264, 277; calea ferată spre Giurgiu 126; cartiere, mahalale 420; cămătari (armeni, evrei, greci) 436, 437, 440; cerșetori 402, 403; cimitire 447, 448, 449, 450; clase sociale (boieri, țărani) 409; climă 156, 157, 158, 406; comparație cu Parisul 99, 101; consulate 262; descriere 35, 242, 243, 265, 397, 405; divertisment 102; gardieni de noapte 262; gări (Filaret, Târgoviște) 262, 263, 369; grădini (Cișmigiu, Herăstrău, Rașca) 99, 100, 102, 159, 261, 274, 275, 399, 401, 402, 403, 404, 444; hoteluri (Boulevard, Concordia, Gabroveni, Grand Hotel, Hugues) 155, 246, 261, 266, 370, 406, 407, 435, 436; instituții de cultură (Academia Română, Conservatorul, Opera, Muzeul, Teatrul Național) 147, 184, 266, 371, 399, 401, 409, 435; instituții publice (Arsenal, Casa de Economii și Consemnațiuni, Curtea de Conturi, Curtea de Casație, Prefectură, tribunalul de comerț, Trezorerie) 179, 182, 401, 420, 453; învățământ superior v. Universitatea din București 246, 266; jocuri de societate 398; lecturi și educație 398, 401; librării, anticariate 145, 371; locuințe 421; modă, vestimentație 253, 426; obiceiuri 398, 423-447; palate boierești (Bibescu, Brâncoveanu, Ghica, Goleșcu, Suțu) 269, 270; palatul princiar 261, 270, 408; pavaj 420-421; populație, etnii (români, francezi, germani, ruși) 103, 243, 245, 247, 252, 262, 370, 397, 398, 400; promenada (Șosea) 101, 104, 407, 408; societatea mondenă 99, 102; spitale (Colțea, Filantropia) 247, 269, 385; statuia lui Mihai Viteazul 255, 266, 446; străzi, piețe publice (Calea Griviței, Lipsani, Calea Văcărești Podul Mogosoaiei, Strada Carol I, Piața Sf. Anton) 242, 243, 246, 255, 260, 261, 265, 266, 407, 420, 444; Școala de la Pantelimon 189; transport public, tramvaie, trăsuri 98, 102, 269, 400, 410-413, 432-434; Turnul Colței 255; țigani 102, 158, 159, 399, 413-423; ziare („Timpul”, „Românul”) 371.

Budapesta, oraș în Ungaria 19, 47, 51, 82, 93, 102, 250

Budilovici, A.S., etnograf și lingvist rus, călător în țările române; biografie 140; text 140-149

Buenos Aires, capitala Argentinei, emigrație italiană în ~198

Buffon, Georges-Louis Leclerc, baron de ~ (1707-1788), naturalist, matematician și scriitor francez 90

Bugeac, regiune în sudul Basarabiei 304

Bulgaria, bulgari 32, 33, 37, 85, 176, 311, 369, 370, 374, 379, 387, 395, 397; arendași ~ 365; ~ în Țara Românească 141, 142

Bursuci, sat, com. Epureni, jud. Vaslui 363

Buzău, oraș, jud. Buzău 27, 284, 285, 286, 287, 309, 369; manevre militare în apropiere de ~ 379

Byron, George Gordon Noel (1788-1824), poet englez 163

C

Cahul, oraș în Republica Moldova 304, 308

Cairo, oraș în Egipt 399

Calea Cucului, cartier evreiesc din Iași 173

Calica, râu 330, 331, 332, 333, 334, 336

California, stat federal S.U.A. 120

Camenița, oraș în Ucraina 356

Canrobert, François Certain (1809-1895), general francez 88

Canta (Cantacuzino), prefect de Roman 170

Cantacuzino, Jean, trimis român la Sankt Petersburg 301

Cantemir, Dimitrie (1673-1723), domn al Moldovei (1710-1711) 146, 433

Capitoliu, colină la Roma 264

Capul Boului (Capi di Bove), înălțimea Țighina, jud. Galați; fortăreață antică romană la ~ 30, 137
 Cardona, localitate în Catalonia, Spania 109
 Caribda, stâncă antică 19
 Carol I de Hohenzollern-Sigmaringen (1839-1914), domnitor (1866-1881) și rege al României (1881-1914) 38, 43, 104, 151, 152, 155, 160, 162, 178, 187, 237, 238, 245, 263, 270, 378, 379, 382, 390, 391; 452; familia ~ 152; palat al ~ 408; sentimentele românilor față de ~ 156
 Carol Robert de Anjou (1308-1342) 76
 Carol XII (1682-1718), regele Suediei (1697-1718) 247, 255
 Carpați (Alpii Transilvaniei), munți 18, 36, 39, 48, 53, 72, 75, 78, 79, 83, 93, 121, 136, 142, 205, 206, 207, 208, 214, 216, 222, 226, 240, 260, 264, 252, 284, 285, 286, 385, 395; ~ Meridionali 316; ~ Orientali 130; păstori 142; trecători în Carpați v. Bran, v. Timiș, v. Turmu Roșu, v. Vâlcan
 Carrier-Belleuse, Albert-Ernest (1824-1887), sculptor și pictor francez 255
 Cassius Dio (Lucius Claudius Cassius Dio, 163/164-229), istoric roman 20
 Catalonia, regiune în Spania 109
 Catargiu, Lascăr (1823-1899), om politic român 151; cabinetul ~ 156, 159, 167; atitudinea privind independența României 162; opinii în privința emancipării evreilor 160
 Catrința, mină la Roșia Montană 121, 122
 Cattaro, astăzi Kotor, oraș în Muntenegru 306
 Caucaz, munți 415
 Cavour, Camillo Benso di (1810-1861), om politic italian 178
 Cazanele Dunării v. Porțile de Fier
 Călan, oraș, jud. Hunedoara 50, 54; băi minerale 55; *Aquae*, denumire romană pentru ~ 55
 Călugăreni, sat, com., jud. Giurgiu 311
 Cărpiniș, vârf montan 121; cariere romane 122
 Cătușa, cartier al Galașilor 333
 Câmpeni (*Topanfalva*), oraș, jud. Alba 119, 120; spălătorii de aur 120; exploatarea aurului 120
 Câmpia Română 330
 Câmpul Pâinii, bătălia de la ~ 52
 Cărnic, vârf montan 121
 Cehia, cehi; literatura ~ 146; germani în ~ 148
 Celți, populație antică 142
 Cenad, comitat în Ungaria 141
 Cerkaski, Vladimir Alexandrovici, aristocrat rus 388
 Cerna, râu 48, 49, 53, 54
 Cernat, Alexandru (1834-1893), ministru de război 382
 Cernăuți, oraș în Ucraina 305, 309, 316, 332, 350, 357; descriere 135-136; gimnaziile germane în ~ 145; instituții din ~ 358; lucrare a lui E. Hurmuzachi apărută la ~ 147; stabilimente comerciale din ~ 359; viață religioasă în ~ 306, 358, 359, 361
 Cernavodă, oraș, jud. Constanța 22, 83, 88, 311, 352, 375; calea ferată Constanța- ~ 352, 353
 Cerneți, sat, com. Șimian, jud. Mehedinți 85
 Cetate, sat, com., jud. Dolj 395
 Cetatea de Baltă, sat, com., jud. Alba 141
 Cezar (Gaius Iulius Caesar) (100-44 î.Hr.), general și consul roman 428
 Chalcocondylas, Laonicus (cca. 1430-1490), cronicar bizantin 183
 Chambrier, James de (1830-1920), istoric și publicist elvețian, călător în țările române; biografie 81; text 82-91
 Charles, artist de estradă la București 275
 Chestiunea orientală 46
 Chilia, braț al Dunării 22, 34, 164, 195, 293, 298
 Chirița, personaj al lui Vasile Alecsandri, 372
 Chișinău, oraș în Republica Moldova 301, 382
 Cibin, râu 61
 Cicero (Marcus Tullius, 106-43 î. Hr.), jurist, orator și om politic roman 429
 Cid Campeador (Rodrigo Diaz de Vivar, 1043-1099) 53

Cilicia antică, azi regiune în Anatolia 415
 Cipru 90
 Cyrus II al Persiei (600/576-530 î.Hr.), fondator al Imperiului Ahmenid (550-330 î.Hr.) 395
 Cisleitania, parte a Imperiului austro-ungar 283
 Cișmea, colonie bulgărească 304
 Cisnădie, oraș, jud. Sibiu 219, 223, 226, 229
 Cisnădioara, sat, jud. Sibiu 219, 221, 222, 229
 Cleopatra VII Philopator (69-12 d. Hr.), faraon din dinastia Ptolemeilor (15-12 d. Hr.) 426
 Cluj (*Koloszvar*), oraș, jud. Cluj 46, 63, 119, 202, 203; Claudiopolis, denumire latină pentru ~ 202; vampiri 119
Cockatrice, canonică englezească 163, 164
 Codul Napoleon 278
 Collatinus, Lucius Tarquinius, consul al Republicii Romane 425
 Colorado, râu 112
 Colțești (*Szent Györgyö, Torotzko Szent Györgyö, Torotzkoszentgyörgyö*, Sângiorgiul Trascăului), sat, com. Rimetea, jud. Alba 117
 Comănești, oraș, jud. Bacău 190
 Comisia Europeană a Dunării 21, 23, 24, 25, 164, 165, 193, 195, 196, 287, 292, 295, 352
 Confederația Rinului 270
 Congo, regat african 173
 Constanța, oraș, jud. Constanța 22, 83, 88, 89, 376; canalul ~ 88; farul de la ~89; kaza otomană 353; portul ~ 352, 353; structura confesională a populației 353
 Constantinopol. Istanbul, oraș în Turcia 21, 24, 28, 30, 36, 42, 91, 93, 95, 97, 105, 128, 241, 267, 286, 290, 292, 296, 299, 374, 376, 398, 402, 415; conferință internațională la ~ 382; cartiere (Fanar, Scutari) 83, 91; insule v. Insulele Prinților
 Correnti, Cesare (1825-1888), om politic și de cultură italian 184
 Corvin, Matia I, rege al Ungariei (1458-1490) 148
 Costache-Epureanu, Emanoil (1820-1880), om politic român 272
 Costi, sat, com. Vânători, jud. Galați 345, 347
 Cotroceni, reședință princiară în București 266, 270, 385
 Cotu-Morii, sat, com. Popricani, jud. Iași 308
 Covurlui, județ dispărut 338
 Cracovia, oraș în Polonia 135, 317
 Craiova, jud. Dolj 180, 250, 251, 316, 317;
 Crețeanu, Ulise, om politic român 98, 99, 100, 102
 Crimeea, peninsulă 32, 148, 352; războiul ~ 22, 27, 88, 353
 Cristian, sat, com., jud. Brașov 70
 Cristiș (*Keresztes*), azi Opișani, cartier al orașului Turda 112, 113
 Croația, croați 133
 Cugurlui, liman în Ucraina 302
 Cuza, Alexandru Ioan (1820-1873), domn al Principatelor Unite ale Moldovei și Valahiei și al României (1859-1866) 26, 41, 42, 145, 152, 154, 155, 162, 207, 338, 385; articole despre ~ 366; legea rurală 42, 43, 103; secularizarea averilor mănăstirești 42, 144; finanțe în timpul lui ~ 451, 452

D

D'Avril, Adolphe Léveque (Cyrille) (1822-1904), diplomat francez, călător în țările române; biografie 280; text 281-312
 Dacia, daci 40, 84, 146, 360; coloniile romane din ~ 136; piese arheologice din ~ romană 148
 Dalmația, regiune pe coasta Mării Adriatice 229, 306
 Dâmbovița, râu 35, 246, 259, 260, 263, 266, 269, 270, 405, 407, 445
 Damocles, personaj mitic 435
 Dandevil, N.V., general rus 386

Danemarca, danezi 193, 197
 Dardanele, strămoare 32
 Darius I cel Mare, regele Persiei (522-486 î.Hr.) 33
 Decamps, Alexandre-Gabriel (1803-1860), pictor francez 86
 Dedalus, personaje mitologic 279
 Demarquay, medic francez 95, 96, 97
 Demian, Johann Andreas (1770-1845), statistician austriac 283
 Derfelden, H.V., general rus 387
 Detunata, munte bazaltic 122
 Deva, oraș, jud. Hunedoara 52, 207, 208, 211; cetatea ~ 123, 124, 207, 208, 209
 Dimitriade, actor român 372
 Diodor din Sicilia (c. 90 - c. 20 î.Hr.), istoric roman 84
 Djemil-Pașa, ambasador turc la Paris 85
 Dobrogea 32, 88, 163, 294, 329, 342, 352, 354; Câmpia ~ 353; calea ferată prin ~ 88; tătari în ~ 88
 Docolina, sat dispărut, jud. Vaslui 367
 Dohturov, ofițer rus 391
 Dombhát, sat, jud. Bistrița-Năsăud 77
 Dragomirești, com., jud. Ilfov 189
 Dragoș Vodă (1347-1354), fondator al Moldovei 266
 Drencova, sat, com. Berzasca, jud. Caraș-Severin 19, 84, 134
 Dresda, oraș în Germania 213, 231; cartiere (Blasewitz, Loschwitz) 219
 Driezen, Iulius von, comandant în armata rusă 384
 Dubasov, ofițer rus 392
 Dumas, Alexandre (1802-1870), scriitor francez 100
 Dumas-fiul, Alexandre (1824-1895), scriitor francez 96
 Dumbrăveni, oraș, jud. Mureș 225
 Dunăre 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 28, 29, 30, 32, 33, 34, 37, 39, 40, 46, 47, 49, 51, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 93, 94, 95, 96, 103, 104, 105, 127, 129, 141, 163, 164, 194, 195, 197, 214, 215, 222, 233, 240, 244, 247, 248, 250, 252, 260, 261, 262, 281, 282, 292, 293, 302, 304, 308, 310, 311, 314, 316, 318, 319, 320, 322, 326, 329, 330, 331, 332, 333, 335, 336, 338, 339, 340, 341, 345, 351, 352, 353, 369, 373, 374, 380, 381, 383, 385, 394, 415; compania ~ 82, 93, 94; defileuri v. Porțile de Fier; Delta ~ 22, 23, 24, 34, 83, 88, 165, 298, 353; fortificații pe ~ 391; hartă a ~ 390; istoria popoarelor de la ~ 146; limită a Daciei 146; limită a de răspândire a românilor 140; navigația pe ~ 126-137; orașe de la ~ 141; restabilirea graniței ruse pe ~ 389; traversarea ~ de armata rusă 387, 389

E

Ecaterina a II-a, împărăteasă a Rusiei (1762-1796) 303
 Ecuator 301
 Efes, oraș în Turcia 356,
 Egipt, egipteni 415; faraoni ai ~ v. Cleopatra, v. Ramses
 Eisenwürzel, district în Austria 114
 Elba, fluviu 215
 Elisabeta de Wied (Carmen Sylva) (1843-1916), principesă (1869-1881) și regină a României (1881-1916) 184, 245, 270; activitate culturală 445, 446.
 Elveția, elvețieni 80, 83, 95, 162, 197, 198, 238
 Ermine, promontoriu pe coasta Mării Negre 351
 Engel, comandantul garnizoanei Brăila în 1840 33
 Ependorf, localitate dispărută, jud. Bistrița-Năsăud 76
 Esther, personaj biblic 431
 Etna, vulcan în Sicilia 226
 Europa 46, 47, 83, 91, 113, 121, 128, 136, 162, 203, 208, 223, 242, 248, 270, 274, 275, 395, 411, 423, 444; ~ Centrală 168; ~ de Est 137; ~ Occidentală 175
 Evrei, chestiunea evreiască în România 273, 274

F

- Făgăraș, munți 61, 80, 222, 225; oraș, jud. Sibiu 222.
 Fălcoianu, Ștefan (1835-1905), șeful Statului Major al armatei române 382.
 Fălticeni, oraș, jud. Suceava 308.
 Fanelly, artistă de estradă la București 275
 Fântâna Albă, oraș în Ucraina 305
 Fărcădin, sat, com. General Berthelot, jud. Hunedoara 54
Ferdinand Maximilian, vas al companiei austriece Lloyd 134
 Feldioara, sat, jud. Brașov 70
 Feleac, deal 201
 Feroe, insule 301
 Festus Porcius, procurator al Iudeii (58-61) 32
 Feuillet, Octave (1821-1890), romancier și dramaturg francez 96
 Filaret, deal 399, 401; cimitirul de la ~ 447-450
 Finlanda, finlandezi 301
 Florența, oraș în Italia 269; palate în ~ (Pitti) 398 ; galerie în ~ (Uffizi) 398
 Florescu, Ioan Emanoil (1819-1893), general și om politic 378, 379
 Focșani, oraș, jud. Vrancea 309
 Fontainebleau, oraș în Franța 281
 Frankfurt, oraș în Germania 275
 Franța, francezi 26, 27, 30, 36, 39, 41, 82, 93, 96, 99, 104, 115, 161, 168, 179, 183, 184, 186, 191, 192, 194, 195, 197, 198, 244, 273, 275, 277, 289, 351; limba franceză în România 97, 145, 360, 373, 399, 400; vinuri din ~ 99, 100; monedă (franc) 376, 380; teatru ~ 370, 431; tratative economice ale ~ cu România 452; țigani din ~ 416.
Franz Iosef, vas pe Dunăre 374
 Franzensbad, oraș în Cehia 306
 Frederic al II-lea cel Mare (1712-1786), rege al Prusiei (1740-1786) 432
 Frederick I (Frederick Wilhelm Ludwig de Zähringen, 1826-1907), mare duce de Baden (1856-1907) 397
 Frederick al II-lea (1712-1786), rege al Danemarcei (1740-1786) 432
 Frederick Wilhelm al IV-lea (1795-1861), regele Prusiei (1840-1861) 153
 Frunzescu, Dimitrie (1838-?), 146
 Fulvia (83-40 î.Hr.), soția unor tribuni romani (Publius Clodius Pulcher, Gaius Scribonius Curio și Marcus Antonius) 429

G

- Galati, oraș, jud. Galati 21, 22, 25, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 39, 40, 126, 135, 136, 137, 141, 142, 163, 164, 169, 174, 180, 194, 196, 240, 286, 287, 304, 309, 310, 314, 315, 316, 317, 322, 326, 327, 328, 329, 331, 332, 333, 334, 340, 343, 344, 345, 348, 349, 352, 374, 375, 383; apă potabilă, sacagii 341, 342; așezare 335, 336, 337; biserici 324, 325, 339; bursa comercială din ~ 288; cafelele 342; casa lui A.I. Cuza din ~ 288; cazărmi 340; cimitire 343; consulate la ~ 137, 339; Institutul „Notre Dame de Sion” din ~ 291; evrei în ~ 29, 289, 343; fabrici 339; gara ~ 39, 341; greci în ~ 376; hoteluri 323, 375; învățământ 145; lac v. Brateș; populație 343; port 340; străzi 287, 288; teatru 291, 338; țigani 334
 Galiția, provincie, Imperiul Habsburgic 34, 76, 78, 80, 135, 161, 305, 316, 317, 397; cămătari din ~ 440
 Gange, fluviu în India 22
 Garonne, râu, Franța 405
 Gavami Paul (Sulpice Guillaume Chevalier, 1804-1866), ilustrator și caricaturist francez 399
 Gdansk, oraș în Polonia 314
 Geneva, oraș în Elveția 185
 Germania, germani 83, 93, 94, 56, 59, 66, 67, 73, 128, 148, 155, 161, 168, 179, 183, 193, 195, 197, 215, 216, 220, 231, 233, 243, 251, 255, 270, 273, 275, 276, 339, 342, 343, 344, 397, 408; limba ~ 133, 359, 369; ~ locuitori în Cernăuți 359; savanți, cercetători ~ 149; ~ socotii

drept evrei 141; speculanți ~ 145; societate a ~ din Sibiu pentru istorie și antichități 149; tratative economice ale ~ cu România 452; ~ în armata română 361

Gérolstein, ducat german fictiv 101

Geru, râu 346

Ghelari, sat, com., jud. Hunedoara 54

Ghica, Aurélie de Soubiran (1820-1904), călătoare străină în țările române 96

Ghica, Dumitru, prefect jud. Bacău 166

Ghica, Grigore Alexandru, domnitor al Moldovei (1849-1856) 292

Gioia, Edoardo (1832-1901), inginer italian, călător în țările române, biografie 177; text: 177-198

Giorgione (Giorgio Barbarelli da Castelfranco, cca 1477-1510), pictor italian 426

Girardet, Karl (1813-1871), pictor și ilustrator elvețian 86

Giurgiu, oraș, jud. Giurgiu 21, 28, 34, 87, 97, 105, 126, 127, 248, 256, 263, 267, 311, 373, 374, 394, 396; calea ferată dintre ~ și București 37, 38, 126; descriere ~ 127; portul ~ 87

Goethe, Johann Wolfgang (1749-1832), scriitor german 279, 398, 430

Goldsmid, Francis Henry (1808-1878), avocat și om politic britanic de origine evreiască 151

Goldstein, turist rus la Iași 362

Golescu, Alexandru G. (1819-1891), om politic 272

Golubač, localitate în Serbia 84

Gorni Studen, localitate, Bulgaria 390

Gracchi, frații ~, tribuni ai Romei antice 425

Grecia, greci 18, 27, 33, 90, 94, 95, 141, 142, 186, 193, 197, 276, 284, 356, 361, 397; antichități ~ 148; aristocrație de origine ~ 143; călugări ~ în Principate 40, 41; comercianți de origine ~ 145; cămătari ~ 440; dascăli ~ la școala din Mănăstirea Socola 363; limba ~ 362, 367, 369; ~ din Asia Mică 368; ~ în Bârlad 367; în Constantinopol 128; ~ în Galați 375; ~ în Huși 364; orașe în ~ 358

Greuze, Jean-Baptist (1725-1805), pictor francez 426

Grigore Alexandru Ghica al III-lea, domn al Moldovei (1764-1767 și 1774-1777) și al Munteniei (1768-1769) 359

Grose, Francis (1731-1791), anticar, desenator și lexicograf englez 404

Grosvenor, Hugh Lupus (1825-1899), duce de Westminster, om politic englez 436

H

Haan, Ernst von ~, consul austriac în România 276

Habsburg, casa de ~ 205

Hacman, Eugeniu (1793-1873), episcop al Bucovinei 305, 306

Hadji Abdulah, colonie bulgărească 304

Hadrian (Publius Aelius Hadrianus Augustus), împărat roman (117-138) 395

Haferland (Țara Ovăzului), denumire a regiunilor săsești din Transilvania 57

Hamburg, oraș în Germania 314

Hamlet, personaj al tragediei lui William Shakespeare, *Hamlet* 450

Hammer-Purgstall, Joseph von (1774-1856), orientalist austriac 296

Hanovra, oraș în Germania 193; regat 215

Harghita, munți 77

Harkov, oraș, Rusia; universitatea din ~ 146

Hârșova, oraș, jud. Constanța 310; kaza 352; structura confesională a populației 353; oraș 353

Hârtibaciu, râu, afluent al Cibinului 57.

Hartley, Charles Augustus Sir (1825-1815), inginer britanic 21, 24, 165

Harun al-Rashid (763-809), conducător al califatului abbasid (786-809) 420

Hașdeu, Bogdan Petriceicu (1838-1907), filolog, istoric, etnograf român 146, 147

Hațeg, oraș, jud. Hunedoara 210; munți 48, 54, 80

Haunstein, regiune în Germania 56

Heine, Christian Johann Heinrich (1797-1856), poet și prozator german 431

Heliade-Rădulescu, Ion (1802-1872), scriitor, publicist, lingvist român 184

Hemus v. Balcani
Henke, Rudolf, călător german prin țările române, biografie 313, text 314-350
Henley, oraș, Anglia; competiția de canotaj ~ 435
Henri Heugel, prietenul lui Albert Millaud 98
Hercule, erou mitologic 270
Herodot (484-425) istoric antic grec 415
Herțegovina 271
Hessen, regiune în Germania 56
Hindustan 83
Hohenheim, oraș în Germania 70
Hohenzollern, familie imperială germană 270, 390
Homer, poet antic 208, 296, 297
Honterus, Johannes (1498-1549), umanist sas 71
Horațiu (Quintus Horatius Flaccus, 65-8 î.Hr.), poet roman 90
Hotin, oraș în Ucraina 356; hoteluri în ~ 357
Huedin, oraș, jud. Cluj 201
Hugo, Victor (1802-1885), scriitor francez 311
Hunedoara (*Vayda Hunyad*), oraș, jud. Hunedoara 50, 53, 54, 124; uzină metalurgică 124
Hurmuzachi, Eudoxiu (1812-1874), istoric și om politic român 147, 307
Huși, oraș, jud. Vaslui, 362, 363, 364, 365

I

Iacob, personaj biblic 334
Iad v. Livezile
Ialomița 32
Ialpuș, lac în Ucraina 299, 302
Iancu de Hunedoara (1386-1456), voievod al Transilvaniei (1441), guvernator al Ungariei (1444-1456) 28, 53, 124, 148
Iancu Jianu (1787-1842), boier muntean și haiduc 158
Iași, oraș, jud. Iași 34, 142, 172, 173, 180, 292, 303, 307, 316, 332, 336, 344, 347, 348, 349, 350, 360, 361, 363, 366; birjari ruși în ~ 361; descriere 171; evreii din ~ 171, 172, 173, 362; fondul municipal al ~ 453; hotel în ~ 361; librării 145; Mitropolia 277;
Ierusalim (Locurile Sfinte) 41
Iisus Cristos 278
Imperiul Roman; colonii ale ~ în Dacia 136
Inău, munte 78
Inn. râu în Elveția, Austria și Germania 201
Innsbruck, oraș în Austria 210
Insula Șerpilor, insulă în Marea Neagră 281, 296, 297
Insulele Prinților, grup de insule în apropierea Istanbulului 91
Ioan fără Frică (Jean al II-lea de Bourgogne 1371-1419), conte de Flandra 21
Ipsilanti, Alexandru (1792-1828), revoluționar grec 27
Irlanda, irlandezi 155, 197; muncitori ~ la Londra 417
Isaccea, oraș, jud. Tulcea 22, 292, 293
Islam 86
Ismail bey, conducătorul sangeacului Tulcea 298
Ismail, oraș în Ucraina 22, 25, 34, 180, 194, 298, 300, 301, 303, 304, 336; revolte anti-semite în ~ 163
Israel 172, 401, 415
Istanbul v. Constantinopol
Italia, italieni 19, 30, 95, 161, 178, 179, 182, 183, 191, 192, 194, 196, 198, 238; arhitectura în ~ 398; creditul din ~ 450; Statutul albertin din ~ 182; import din ~ 421, 435
Ițcani, azi cartier al Sucevei 350
Iulius Caesar (Caius Iulius Caesar 100 - 44 î.Hr.), om politic, general roman 83

Iulius, inginer și cartograf rus 385
Ivanet, localitate în Transnistria 356
Ivanov, ofițer rus 385
Izmailov, inginer rus 392

J

Jacob, conducătorul evreilor din Roman 169
Japonia 189
Jéquier, tovarăș de călătorie al lui James de Chambrier 82
Jibrieni, azi Prymoske, Ucraina 299, 300
Jibrieni, grind 164
Jiu, râu 46, 48, 49, 214; bazin carbonifer v. Valea Jiului
Jolbachi, localitate neidentificată 353
Jouvin, Xavier (1801-1844), croitor și marochiner francez 399

K

Kaliningrad, fost Königsberg, oraș în Rusia 314
Kanitz, Felix Philip (1829-1904), antropolog și geograf austriac 386
Kara Orman, pădure de pe grindul cu același nume 295
Karazin, Nicolai Nicolaevici (1842-1908), pictor și scriitor rus 392
Karlowitz, oraș în Voivodina, Serbia 305
Karlsbad (astăzi Karlovy Vary), oraș în Cehia 128
Katzenbuckel, vulcan, Germania 397
Kavitnițki, ofițer rus 385
Kherson, oraș în Ucraina 293
Kiev, oraș în Ucraina 301
Kir Iani, proprietar de hotel 361
Kiseliov (Kiselev), Pavel Dimitrievici (1788-1872), președinte plenipotențiar al Divanurilor Moldovei și Țării Românești (1829-1834) 145, 261
Kogălniceanu, Mihail (1817-1891), om politic, istoric, scriitor și publicist român 104, 189, 380, 416
Kogan, om de afaceri rus 384, 385
Kolea, copil al consulului rus Stuart 392
Köln, oraș, Germania; domul din ~ 398
Konduz, Kunduc sau Sasic, lac Ucraina 299, 300
Konstanz, oraș în Germania 83
Košice, oraș în Slovacia 200
Kossuth, Lajos (1802-1894), conducător al revoluției pașoptiste maghiare 131
Kozarinov, funcționar diplomatic rus 392
Kritnițki, general rus 387
Kronstaedter Zeitung 230
Kuciuk-Kainargi, tratatul de la ~ 185
Kurbetska Planina, masiv muntos 351
Kurzi 128
Kusstein, oraș în Austria 210

L

Ladislaw I cel Sfânt (1040-1095), rege al Ungariei (1077-1095) 112
Lalanne, Léon, inginer francez 311
Larii, divinitate mitologică romană 417
Latakia, oraș în Siria 446
Lavater, Johann Kaspar (1741-1801), scriitor, filozof și teolog elvețian 448

Leipzig, oraș în Germania 218, 266
 Lenz, prieten al lui J. de Chambrier 90
 Letea, pădure în jud. Tulcea 295, 296
 Levant v. Orient
 Liov (Lemberg), oraș în Ucraina 34, 39, 135, 317, 440
 Lipoveni 36, 361
 Lituania, lituanieni 301
 Livezile (Iad), sat, com., jud. Bistrița-Năsăud 75, 76
 Lloyd, companie austriacă de navigație 289, 354
 Loffenu, conte von ~ 205
 Loire, fluviu în Franța 30
 Londra, oraș, Marea Britanie 154, 169, 172, 173, 195, 253, 265, 275, 417, 437; cartiere (Greenwich) 300; cluburi în ~ 398; parcuri în ~ (Hyde Park) 408; străzi (Camden Town, Chancery Lane, Clare) 154, 172, 173
 Lónyay, Menyhért (1822-1884), om politic maghiar 49
 Lothario, personaj din *Don Quijote de la Mancha* de Miguel Cervantes de Saavedra 431
 Louisiana, stat S.U.A. 113
 Loustalot, Elisée (1761/1762-1790), jurnalist francez 97
 Lozère, munți în Franța 307
 Lucius Domitius Aurelianus, împărat roman (270-275) 333
 Ludovic al XIV-lea (1638-1715), rege al Franței (1643-1715) 444
 Lübeck, oraș în Germania 314
 Lugoj, oraș, jud. Timiș 282
 Lupșa, sat, com., jud. Alba 119
Lütfucellil, monitor turcesc 392
Lyonnais, vas 292
 Lyons, Edmund Moubay (1819-1855), căpitan britanic 297

M

Macarie, patriarh al Antiohiei 265
 Macedonia, macedoneni 32, 406
 Măcin, munți 326, 329, 337; oraș, jud. Tulcea 353, 354; kaza otomană 352; structura confesională a populației 353
 Madrid, oraș în Spania 415
 Magnan, comandant de vas 292
 Mahmudia, sat, com., jud. Tulcea 297
 Mahomed al II-lea Cuceritorul (1432-1481), sultan otoman (1451-1481) 28, 37
 Main, fluviu 61
 Malcoci, sat, com. Nufăru, jud. Tulcea 298
 Malinovschi, ofițer în serviciul otomanilor 24
 Malorusia, regiune azi în Ucraina 142
 Malte-Brun, Conrad (1775-1826), geograf și jurnalist danez 420
 Malthus, Robert Thomas (1766-1834), economist britanic 36, 283
 Mamona, divinitate antică 430
 Maramureș 80
 Mărășești, oraș, jud. Vrancea 309
 Marea Adriatică 194, 233
 Marea Baltică 62
 Marea Britanie v. Anglia
 Marea Marmara 91
 Marea Mediterană 295, 316, 406
 Marea Neagră (Pontus Euxinus) 19, 21, 22, 23, 24, 29, 46, 51, 85, 88, 89, 90, 91, 124, 164, 196, 256, 299, 308, 311, 332, 335, 351, 352, 353, 413

Margareta de Savoia (1851-1926), regină a Italiei (1878-1900) 184
 Maria Antoaneta Josepha Johanna von Habsburg-Lotharingen (1755-1793), arhiducesă de Austria și regină a Franței (1774-1792) 426
 Maria Tereza (1717-1780), împărăteasă a Austriei (1740-1780) 76
 Maria, principesă, fiica lui Carol I și a Elisabetei 270
 Marna, râu în Franța 255
 Marsili, Luigi Ferdinando (Marsigli) (1658-1730), savant om politic italian 394
 Martersteig, Friedrich Wilhem (1814-1899), pictor 231
 Martin Félix (1842-1899), inginer de poduri și șosele francez, călător francez în țările române, biografie 17, text 18-44
 Marusea, copil al consulului rus Stuart 392
 Masalski, ofițer rus 386
 Mașca (*Meskö, Macsakö*), sat, com. Iara, jud. Cluj 113
 Massin, actriță la Paris 97
 Matei Corvin (1443-1490, rege al Ungariei (1464-1490) 53, 124
 Măxineni, sat, com., jud. Brăila 332
 Mazzini, Giuseppe (1805-1872) om politic italian 379
 Mecca, oraș în Arabia Saudită, loc sfânt al Islamului 89
 Medgidia, oraș, jud. Constanța 353; kaza 352; structura confesională a populației 353; tătari 353
 Mediaș, oraș, jud. Sibiu 64, 225
 Mehadia, com., jud. Caraș-Severin 132; băile de la ~ 131
 Mehmet al III-lea, sultan otoman (1595-1603) 28
 Meklenburg, oraș în Germania 193
 Menabrea, Luigi Federigo (1809-1896), inginer, general, politician, diplomat italian 195
 Mercur, divinitate din mitologia romană 437, 438
Messageries Maritimes, companie de navigație franceză 289, 354, 376
 Messalina, Valeria (circa 17/20-48), a treia soție a împăratului roman Tiberius Claudius Caesar Augustus Germanicus (10 î. Hr.-54 d. Hr.) 425
 Metaliferi, munți 123, 203, 205
 Michel, J., inginer francez 21
 Mihai Viteazul (1558-1601), domn al Țării Românești (1593-1601), al Transilvaniei (1599-1600) și Moldovei (1600) 28, 158, 184, 269
 Milano, oraș în Italia 154
 Millaud, Arthur-Paul-David-Albert-Samuel (1844-1892), jurnalist și scriitor francez, călător în țările române; biografie 92; text 93-105
 Millo, Matei (1814-1896), actor, dramaturg, traducător român 371, 372, 373
 Minghetti, Marco (1818-1886), om politic italian 178
 Miron, Pompiliu (1848-1897), scriitor și folclorist român 147
 Mississippi, fluviu în America de Nord 22
 Mizil, oraș, jud. Prahova 285, 286
 Mohler, Edmond secretar-general al Comisiei Dunării 25
 Moise 220
 Moldova v. România
 Moltke, Helmuth von (1800-1891), mareșal prusac 271, 279
 Montevideo, oraș în Uruguay 198
 Moruzi, Alexandru D. (1815-1878), primar al Galaților 30, 174, 190
 Moscova, oraș în Rusia 176, 362, 406, 415
 Moselle, râu 131
 Moses, Solomon, cămătar evreu în București 436-441
 Moüy, Charles Louis Stanislas de ~ (1834-1922), publicist francez, călător în țările române: biografie 249; text 250-257
 Movila Răbâia, deal în apropiere de Huși 364; mormânt avar pe ~ 365
 München, oraș în Germania 281, 303
 Muntenegru, muntenegreni 186, 271, 397

Muntenia, v. Țara Românească, v. România
Murat al II-lea (1404-1451), sultan otoman (1421-1444, 1446-1451) 28
Mureș, râu 51, 52, 109, 110, 123, 124, 204, 205, 207, 208, 210, 282

N

Napoleon al III-lea (1808-1873), președinte (1848-1852) și împărat (1852-1870) al Franței 85, 104, 145, 186
Napoleon I (1769-1821), prim-consul (1799-1804), împărat al Franței (1804-1814, 1815) 270
Napoli, oraș în Italia 193, 398
Neaga, funcționar diplomatic rus 392
Neagoe Basarab, voievod al Țării Românești (1513-1521) 40
Neamț, mănăstire 147, 189
Negoiu, vârf în munții Făgăraș 214, 222
Negru Vodă (Radu Negru), fondator al Țării Românești 266
Nekrosini Vechi, Ucraina 300
Nepokoicițki, Artur Adamovici (1805-1881), general rus 387
Neptun, divinitate în mitologia romană 434
Neuchâtel, oraș în Elveția 90
Nicolae I (1796-1855), țar al Rusiei (1825-1855) 293, 301
Nicolopole, oraș în Bulgaria 21, 28, 86
Nil, fluviu în Africa 22
Niș, sancac otoman 351
Nistru, fluviu 140, 146, 300, 356
Nocrich, sat, com., jud. Sibiu, scaun săsesc 57
Norvegia, norvegieni 226, 301
Noua Suliță, oraș și raion în Ucraina, 357
Noul Mexic, râu 112
Novi Bazar 351
Novoselski, ofițer rus 385
Nürnberg, oraș în Germania 218

O

O'Brien, Patrick, călător străin în țările române 317
Obedenaru, Mihail Gheorghiad (1839-1885), medic, publicist, diplomat și membru corespondent al Academiei Române 450, 451
Occident 28, 29, 34, 36, 93, 94, 105, 161, 270, 315, 391, 401
Oceacov, braț al Dunării 298
Oceanul Arctic 301
Oceanul Atlantic 295
Ocna Mureș, oraș, jud. Alba 111, 203
Ocna Sibiului, oraș, jud. Sibiu 217
Odenwald, munți 52
Odessa, oraș în Ucraina 293, 297
Odobești, oraș, jud. Vrancea 309
Offenbach, Jacques (1819-1880), compozitor francez 291
Offenheim, consorțiu feroviar 350
Ogradena, cartier al comunei Eșalnița 18
Oituz, râu 309
Olanda, olandezi 162, 193, 197, 212, 416
Oldenburg, oraș în Germania 193
Olinca, insulă pe brațul Sf. Gheorghe 297
Olt, râu 57, 222-226, 252, 385

Oltenia 259, 384, 391
 Omer Paşa (Mihail Latas) 311
 Oprişani v. Cristiş
 Oradea, oraş, jud. Bihor 46, 200, 201
 Orăştie, oraş, jud. Hunedoara 64, 73, 282; scaun săsesc 52
 Orient (Răsărit, Levant) 19, 29, 30, 36, 83, 86, 91, 93, 94, 98, 99, 105, 124, 165, 168, 223, 225, 226, 230, 231, 232, 233, 236, 241, 243, 244, 267, 270, 271, 315, 316, 321, 330, 416; vapor 93, 94
 Orşova (Veche), oraş, jud. Mehedinţi 18, 19, 31, 85, 131, 250, 316; descriere 131, 132; ascunderea coroanei maghiare 131; hotel şi hanuri 132; port 394; vestimentaţie locuitori din ~ 132, 133
 Oscar I, rege al Suediei şi Norvegiei (1844-1859) 301
 Ovidiu (Ovidius Publius Naso) (43 î.Hr.-17/18 î. Hr.), poet antic roman 89, 444

P

Pădurea Neagră, munţi 52, 78, 80, 83
 Palestina 166
 Panke, râu, Germania 259
 Pansa (Gnaeus Allieus Nigidus Maius), om politic din Pompei 398
 Papazoglu, Dimitrie (1811-1892), colonel, istoric, geograf, colecţionar de antichităţi 33, 147, 266
 Parâng, munţi 48, 214
 Parensoh, funcţionar rus 391
 Paris, oraş în Franţa 19, 27, 95, 96, 97, 98, 102, 103, 155, 180, 235, 243, 244, 251, 253, 266, 268, 274, 275, 281, 310, 343, 376, 398; agent diplomatic român la ~ 185, 186; bulevarde (Champs Elisée) 94, 101, 255, 399; Câmpul lui Marte din ~ 290; congresul de la ~ (1856) 178, 185, 195, 196, 389; Domul Invalizilor 303; expoziţia de la ~ 189, 190; fântâna Grenelle 303; hoteluri (Grand Hotel) 94; jurnale în ~ 95, 97, 99; divertisment (Le Bal Mabille) 95, 99, 256; moda de la ~ 408; model arhitectural pentru Bucureşti 399, 401; palate (Tuileries) 85; parcuri în ~ (Parc Monceau, Bois de Boulogne) 402, 408; Saint-Sulpice 302; studenţi români la ~ 99; teatre (Châtelet) 98; tratatul de la ~ (1856) 23, 289, 292, 293, 295, 307
 Pascaly Mihail (1830-1882) actor, regizor, director de teatru 376
 Paşcani, oraş, jud. Iaşi 316, 350, 360
 Patrocles, erou mitologic 32
 Paul-Henri, prieten al călătorului J. de Chambrier 90
 Pecerska, ansamblu mănăstiresc lângă Kiev 301
 Pechea, sat, com., jud. Galaţi 346
 Pectole, râu, afluentul al Hemusului 120
 Pegas, cal înaripat în mitologia greacă 433
 Peloponez, peninsulă 356
 Penaţii, divinitate mitologică romană şi etruscă 417
 Pène, Henri de (1830-1888), scriitor şi jurnalist francez 97
 Peninsula Iberică 432
 Persia 415
 Pesta v. Budapesta
 Peterhof, reşedinţa de vară a ţarului Alexandru al II-lea 391
 Petófi Sandor (1823-1849), poet maghiar 225
 Petra, oraş în Iordania 405
 Petrache, vizitiu în Bucureşti 157, 159
 Petroşani, oraş, jud. Hunedoara 49, 52, 54, 205, 210, 211, 216, 222, 230; depresiune ~ 213
 Petru al III-lea (1728-1762), ţar (1762) al Rusiei 143
 Petru I cel Mare Romanov (1672 – 1725), ţar al Rusiei (1696-1725) 365
 Pfalz, regiune în Germania 58
 Photius (820-897), patriarh bizantin 40
 Piatra Albă, vârf 48
 Piatra Craiului, munţi 68, 70, 226, 228

Pietra Secuilor (*Szekel-kő, Székelykő*, Colții Trascăului), masiv calcaros 114, 116, 117, 123; cetate 116
 Piemont, regiune în Italia 182
 Pierson, actriță la Paris 97
 Pietroiu, sat, com. Vădeni, jud. Brăila 329
 Pireu, oraș în Grecia 356
 Pirinei, munți 112
 Pitești, oraș, jud. Argeș 39, 250, 252
 Ploiești, oraș, jud. Prahova 234, 235, 240, 242, 284, 285, 286, 369, 381, 386, 387, 391
 Poarta de Fier a Transilvaniei 52, 214
 Podolia 301
 Podul Iloaiei, oraș, jud. Iași 350, 360
 Podul Mogoșoaiei, stradă în București 154, 155
 Poe, Edgar Allen (1809-1849), scriitor american 433
 Pogoanele, oraș, jud. Buzău 286
 Poieni, sat, com. Schitu Duca, jud. Iași 349
 Polonia, polonezi 44, 135, 146, 161, 359, 432
 Pontul Euxin v. Marea Neagră
 Porțile de Fier, defileu al Dunării 18, 20, 39, 84, 93, 94, 129, 131, 250, 395
 Portugalia, portughezi 198
 Praga, oraș în Cehia 303
 Praid, sat, com., jud. Harghita 109; sare 109
 Predeal, oraș, jud. Prahova 284
Pressa, ziar 272
 Principatele dunărene v. România
 Prislav, așezare pe brațul Sf. Gheorghe 298
 Procopius din Caesarea (500-560), istoric bizantin 31
 Protopopov, I. V., ofițer rus 386
 Prusia, regat german 41, 43, 55, 104, 153, 195, 277
 Prut, râu 30, 135, 292, 304, 308, 316, 330, 332, 335, 340, 350; pod peste ~ 358, 364, 365
 Pulcovo, observator astronomic din ~ 300

R

Rabelais, François (1494-1553), scriitor și medic francez 435
 Rădăuți, oraș, jud. Suceava 307; sediul guvernatorului Bucovinei la ~ 358
 Radu Vodă, mânăstire în București 269
 Rahela, personaj biblic 334
 Ramses, faraon al Egiptului antic 418
 Ransome, Sims și Head, firmă britanică de mașini agricole 153
 Râșnov, oraș, jud. Brașov, 69
 Rasova, localitate în Bulgaria 21, 22, 86
 Ratzel, Friedrich (1844-1904), geograf german, călător în țările române, biografie 45, text 45-80
 Reclus, Jacques Élisée (1830-1905), militant și teoretician anarhist, pedagog, geograf francez, călător în țările române; biografie 106-109, text 109-124
 Rembrandt, Harmenszoon von Rijn (1606-1669), pictor și gravor olandez 173, 421
 Reni, oraș în Ucraina 22, 29, 304, 308, 330, 335, 336, 337, 338, 340, 341
 Repedea, râu 363
 Repida, râu 302
 Retezat, munți 48, 211
 Richerie, Gautier de la ~, comandant de vas 290
 Ricord, medic francez 95, 96, 97
 Riehl, Wilhelm Heinrich (1823-1897), jurnalist și istoric german 59
 Rigoti, artist de estradă la București 275
 Rimetea (*Torotzko, Torockó*), sat, com., jud. Alba 114, 115, 116, 117

- Rin, fluviu 61, 73, 189, 215, 270, 282
- Ritter, Carl (1779-1859), geograf german 271
- Robinson Crusoe*, personaj literar creat de Daniel Defoe 134
- Rodna, munți, sat, com., jud. Bistrița-Năsăud 78
- Rodocanachi, negustor din Galați 288
- Rodopi, lanț muntos 351
- Roesler, Robert (1840-1881), istoric german din Transilvania 149
- Roma, Imperiul roman, 84, 89, 250, 264, 269, 332; oraș în Italia 155, 156, 179, 184, 186, 196, 416; convenția telegrafică de la ~ 185; monedele de la ~ 414; palate în ~ (Farnese) 398
- Roman, oraș, jud. Neamț 136, 169, 170, 171, 175, 307, 308, 327, 329, 332, 344, 350; abuzuri împotriva evreilor din ~ 170, 171
- România (Principatele Dunărene, Principatele Unite, Moldova, Muntenia, Valahia, Țara Românească), români 18, 23, 26, 27, 28, 29, 32, 34, 36, 38, 39, 40, 42, 43, 44, 46, 47, 49, 51, 70, 71, 72, 76, 80, 82, 84, 87, 93, 94, 96, 97, 98, 100, 101, 103, 104, 112, 118, 128, 137, 140, 141, 142, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 159, 160, 161, 162, 163, 167, 168, 169, 171, 172, 175, 176, 178, 179, 180, 204, 206, 209, 212, 214, 226, 232, 233, 237, 241, 244, 248, 259, 263, 269, 271, 272, 275, 297, 298, 299, 300, 305, 308, 314, 316, 321, 317, 322, 332, 333, 343, 344, 346, 347, 348, 352, 356, 359, 360, 362, 371, 374, 376, 378, 384, 395, 398; administrație, funcționari 277, 364, 365, 372, 373, 376; agricultură, creșterea vitelor 142, 188, 432; alegeri parlamentare 369; anexarea sudului Basarabiei de la ~ 390; apartenența Bucovinei la ~ 359; apropiere etnografică a ~ față de slavi 143; armata ~ 361, 364, 369, 378, 381, 382, 390; boierime (caracter, venituri, folosirea veniturilor) 103, 143, 144, 145, 362, 363, 367; bulgari în orașele din ~ 141, 142; California estului 450; camerele legislative ale ~ 390; locuințe, habitat 142, 148; căi ferate (călătorie) 135, 153, 154, 155, 234, 240, 248, 316, 317, 327, 329, 330, 331, 344, 373, 374, 395; căsătoria civilă 324; cântece românești 102; cerșetori în ~ 403; cheștiunea evreiască în ~, evrei 141, 161, 162, 169, 175, 183, 273; clima în ~ 406; comerț, meșteșuguri ~ 142, 421; comparație între situația ~ la 1864 și la 1874, 155; constituția de la 1866 41, 43, 182; consulate străine în ~ 185; conștiința națională a românilor 142, 148; corupția în ~ 154; Crucea Roșie a ~ 386; domn v. Alexandru cel Bun, v. Vlad Țepeș, v. Mihai Viteazul, v. Cuza, Alexandru Ioan, v. Carol Hohenzollern-Sigmaringen; educație (universități, licee, școli) 145; finanțe 145, 450-455; frontiere 135, 136; garda națională (dorobanți) 360; gospodărie ~ 142; guvern 144, 360, 369, 371, 372, 380, 381, 382, 386, 387, 389; independența de facto 162; industrie 188; integritatea teritorială a ~ 389; intelectualitate în ~ 143; împrumuturi externe, convenții comerciale (convenția cu Austro-Ungaria), 185, 273, 275, 452, tratative economice ale ~ cu Franța, Germania și Belgia 452; legislație 103, 187, limba română 104, 357, 359, 362, 367; limba slavă (slavonă, manuscrise slave) în ~, slavism (slaviști) 141, 144, 146, 147; limba franceză la români 399; manevre militare în ~ 378, 379; negustori din ~ 382; mănăstiri 144; mine 190; moravuri 103, 104, 155, 406; moșieri în ~ 143; navigație 193, 194; neutralitatea ~ 452; obiceiuri, superstiții 142; partide politice în ~ 364, 371, 373; politica externă a ~ față de Turcia și Rusia 389, 452; populație 197, 268, 277; presă („Pressa”, „Românul”), publicații 184, 272; principesă a ~ v. Elisabeta de Wied; profesori veniți în ~ din Transilvania 145; puterea judecătorească 277; reforme în ~ 145; religie, cler 141, 142, 183, 277, 278, 396, 406; scrierea chirilică 141, 143, 146; situația înapoiată a ~ în 1865 152, 153; date statistice 180, 186, 187, 189, 190, 191, 192, 194, 195, 197; școli 180; transportul în ~ (poșta, sanie) 396; țărani 143, 174, 175, 176; țigani în ~ 251, 413-423; unirea principatelor în 1859 ~ 361, 366; valuta din ~ 136; veniturile bisericesti în ~ 144; vestimentație, port popular 87, 103, 132, 133, 141, 142, 251, 426
- Românul*, ziar 272
- Rosetti, Constantin A (1816-1885), om politic și publicist român 182
- Roșia Montană (*Veres-Patak*), sat, com., jud. Alba 120, 121, 123
- Rothschild, Nathan Mayer (1840-1915), bancher și om politic englez 436
- Ruginoasa, sat, com., jud. Botoșani 175, 366
- Rupea, oraș, jud. Brașov 225

Rusca Montană, com., jud. Caraș-Severin 54
 Rusciuc, azi Ruse în oraș, Bulgaria 21, 87, 97, 101, 105, 127, 128, 256, 311, 351, 352, 374, 396;
 fortificațiile de la ~ 127; bombardarea orașului ~ de trupele rusești (1877) 128; sangeac
 otoman 351
 Rusia, ruși 21, 23, 26, 27, 32, 34, 36, 41, 82, 87, 90, 94, 104, 128, 140, 161, 171, 176, 185, 191, 193,
 194, 195, 196, 245, 289, 301, 305, 307, 308, 325, 352, 356, 368, 370, 373, 386, 391, 406;
 agent diplomatic al ~ la Belgrad 392; agenția diplomatică a ~ în România 392;
 aprovizionarea armatei ~ 384; armată (ofițeri, state majore) ~ 363, 382, 383, 384, 386, 387,
 391, 392; bilete de credit ~ 363; birjari din ~ în România 361, 407; cancelarul de stat al ~
 392; comandament suprem al armatei ~ 378; consulat al ~ la Iași; religie (crența, practica
 religioasă) ~ 358; Crucea Roșie a ~ 385; cursul rublei ~ 380; dezbinare socială în ~ 143; fân
 adus din ~ 384; înapoierea ~ 176; limba și literatura în ~ 145, 146, 357, 359, 361, 362;
 Marele Cartier General al armatei (ruse) ~ 383, 385, 391; Marele Duce ~ 380, 381, 382,
 389; mod de viață ~ 388; persecutarea evreilor în ~ 161, 171; plenipotențiar militar al ~ în
 România 378; politica externă a României față de ~ 452; războiul din 1877-1878 317;
 reanexarea sudului Basarabiei de ~ 389; relații tensionate ale ~ cu România 389; țari v.
 Alexandru I, v. Alexandru al II-lea, v. Alexandru al III-lea, v. Anna Ivanovna, v. Nicolae I, v.
 Petru I (cel Mare).

S

Sahara 114, 154, 267
Scintange, vas 376
 Saint-Cloud, localitate în Franța 95
 Saint-Rémy de Provence, localitate în Franța 444
 Samos, insulă 193, 194
 Sankt Petersburg, oraș în Rusia 176, 186, 383, 387, 402
 Sappho, poetă din Grecia Antică 424
 Sardinia, regat 41, 195
 Sardou, Victorien (1831-1908), dramaturg francez 95
 Sarmisegetuza 52
 Savoia-Carignano, Eugeniu de (1663-1736), feldmareșal al Sfântului Imperiu Roman 82
 Săcărâmb, sat, com. Certeju de Sus, jud. Hunedoara 208
 Sângeorz, oraș, jud. Bistrița-Năsăud, 77
 Schein, Marcu, industriaș 339
 Schiller, Johann Christoph von (1759-1805), poet și dramaturg german 398
 Schleswig-Holstein, regiune în Germania 62
 Schönthaler, Franz (1821-1904), arhitect 231
 Schuster, Friedrich Wilhelm (1824-1914), cleric, scriitor, folclorist 73, 149
 Schwarz, Bernhard (1844-1901), teolog german, călător în țările române, biografie 199, text 200-248
 Schwechat, localitate în Austria 268
 Scoția, scoțieni 190; import de piatră din ~ 421
 Scylla 19
 Sebeș, oraș, jud. Alba 64, 282, 283; scaun săsesc 52
 Seghedin, comitat în Ungaria 141
 Semlin, cartier al Belgradului 128
 Sena, fluviu 95, 409
 Senatul României 266
 Serbia, sârbi 82, 93, 131, 135, 176, 186, 193, 195, 263, 271, 292, 293, 351, 370, 371, 375, 397;
 aristocrație de origine ~ 143; literatura ~ 146; cooperarea armatei ruse cu ~ 389
 Sevilla, oraș, Spania 398, 405
 Sfânta Ecaterina 59, 74
 Sfântu Gheorghe, braț al Dunării 22, 164, 195, 293, 353; ~ sat, com., jud. Tulcea 25, 297
 Sfântul Ladislau v. Ladislau I

Sheffield, oraș în Anglia 408
 Siberia 135
 Sibiu, oraș (*Villa Hermanni*) 51, 61, 62, 63, 71, 72, 202, 203, 207, 214–218, 222–227, 229, 234, 282, 283; episcop 305, 306; sași 141; gimnazii germane 145, societate germană 149.
 Sighișoara, oraș, jud. Mureș 64, 225
 Sigismund de Luxemburg (1368–1437), rege al Ungariei, Croației, Boemiei, împărat romano-german 21
 Silezia 87, 246, 346
 Silistra, oraș în Bulgaria 22, 375
 Simeria, oraș, jud. Hunedoara 49, 52, 53, 207, 210; bătălia de la ~ din 1849 205, 207
 Sinaia, mănăstire 237, 238, 261
 Singara, oraș în Mesopotamia antică 415
 Sir Sidney, artist de estradă la București 275
 Siret, oraș, jud. Suceava 135
 Siret, râu 31, 32, 136, 286, 287, 292, 308, 314, 316, 329, 330, 331, 332, 333, 335, 336, 350, 368
 Slatina, oraș, jud. Olt 316, 387
 Slavi 133
 Slăniceanu, Gheorghe (1835-1885), șeful Statului Major al armatei române 382
 Slovacia, slovaci 148;
 Smirna, astăzi Izmir, oraș în Turcia 87, 376
 Smurda, fortificație la Giurgiu 267
 Socola, azi cartier al Iașiului 349
 Socola, mănăstire 363
 Sofia, sangeac otoman 351
 Solomon, rege biblic al Israelului (970-931 î.Hr.) 445
 Someș, râu, 75, 76, 77, 78
 Spania, spanioli 193, 194, 197, 198, 415; moravuri și cultură ~ 430-431; cerșetori în ~ 403
 Splügen, oraș în Elveția 95
 St. Clare, căpitan vas „Cockatrice” 163
 St. John, consul la Iași 163
 Statele pontificale 193
 Statele Unite ale Americii 30, 185, 193
 Stâncă Fecioarei (*Leany-Kő*), rocă de porfir 113; legenda ~ 113, 114
 Stephenson, George (1781-1848), inginer englez 397
 Stockholm, oraș în Suedia 185
 Strasbourg, oraș în Franța 110
 Strauss-fiul, Johann (1825-1899), compozitor austriac 446
 Strei, râu, 46, 48, 49, 51, 52, 53, 124
 Strousberg, Bethel Heinrich (1823-1884), antreprenor german 38, 274, 308
 Struve, Friedrich Georg Wilhelm (1793-1864), astronom german 300
 Stuart, Dimitri Feodorovici, consul general al Rusiei la București (1876-1879), 379, 380, 389, 391, 392
 Sturdza, Mihail, domn al Moldovei (1834-1849) 309, 362
 Suceava, oraș, jud. Suceava 135, 136, 152, 305, 307, 350, 360, 366, 416
 Suedia, suedezi 193, 247, 301
 Sula (Publius Cornelius Lentulus, 116 -63 î.Hr.), consul roman 157
 Sulina, braț al Dunării 22, 23, 34, 164, 195, 293, 294, 353; bara ~ 24, 25; oraș, jud. Tulcea 25, 164, 165, 194, 295, 297, 376, 335, 351; kaza otomană 352; confesiuni religioase 352; port 352.
 Suresnes, localitate lângă Paris 95
 Suru, vârf montan 222
 Suțu, Mihail (1784-1864), domn al Moldovei (1819-1821) 27
 Sviștov, oraș în Bulgaria 21, 87
 Szczeczin, oraș în Polonia 314
 Szechényi, Istvan (1761-1860), om politic maghiar 19; ~, vas al companiei austriece 127

Șaguna, Andrei (1809-1873), mitropolit al românilor ortodocși din Ungaria și Transilvania 149, 306
 Șepkin, artist rus 373
 Șestakov, ofițer rus 392
 Ștefan cel Mare, domnitor al Moldovei (1457-1504) 184
 Ștefănescu, Melchisedec (1823-1892), episcop 301, 302
 Știrbei, Barbu, domn al Țării Românești (1849-1856) 190
 Șura Mare sat, com., jud. Sibiu, scaun săsesc 57

T

Tajo, fluviu, Peninsula Iberică 404
 Talma, François Joseph (1763-1826), actor francez 403
 Tamisa, fluviu 404, 435
 Tatra, munți 142, 226
Taurida, vas 293
 Tâmpa, munte 71, 228, 229, 235
 Târgoviște, oraș, jud. Dâmbovița 28, 263
 Târgu Frumos, oraș, jud. Iași 350, 360
 Târgu Mureș, oraș, jud. Mureș 39
 Târgu Ocna, oraș, jud. Bacău 39, 40
 Târnava, râu 57
 Târnovo, sangeac otoman 351
 Tecuci, oraș, jud. Galați 309, 334, 336, 368
 Teiuș, oraș, jud. Alba 203, 204, 216
Telegraful român, periodic transilvănean 435
 Telemah, fiul lui Ulise 95
 Teliuc, sat, com., jud. Hunedoara 54
 Thana, râu în Norvegia 301
The Daily Telegraph, cotidian londonez 151
The Times, cotidian englez 452
 Thiers, Adolphe (1797-1877), om politic, avocat, istoric și jurnalist francez 104
 Timiș, pas 70, 71, 233, 234, 236, 240
 Timișoara, oraș, jud. Timiș 39, 51, 82, 281, 282
 Tirol 83
 Tisa, râu 46, 51, 75, 110, 140, 146
 Toscana, ducat al ~ 193
 Traian (Marcus Ulpius Nerva Traianus) (53-117), împărat roman (98-117) 18, 20, 21, 26, 33, 83, 84, 88, 113, 130, 255, 395, 446; podul lui ~ 395; columna lui ~ 153, 428; drumul lui ~ 131, 133, 429; valul lui ~ 32, 352
 Transilvania 27, 28, 30, 39, 45, 48, 51, 52, 53, 55, 61, 62, 63, 68, 71, 72, 73, 77, 78, 104, 109, 110, 114, 123, 124, 141, 143, 148, 200, 202, 203, 205, 206, 207, 210, 213, 215, 219, 224, 225, 226, 229, 232, 233, 235, 240, 263, 282, 316; agricultura 143, 209, 225; alimentație 209, 213; bogății minerale 48, 109; căi ferate 203, 204, 207, 217, 234; descriere geografică 46, 109; dezvoltare industrială 49; granița militară 76; învățământ 220; literatura din ~ 149; naționalități (români, maghiari, sași, evrei, armeni, țigani, sârbi, bulgari) 46, 47, 48, 55-61, 141, 142, 143, 148, 201, 202, 205, 209, 215, 216, 226, 283; profesori veniți în România din ~ 145; revoluția de la 1848-1849 47, 48, 52, 65, 205, 207, 208, 216, 217; triumviratul politic al naționalităților din ~ 143
 Triest, oraș în Italia 95, 233, 356
 Trotuș, râu 308
 Tucicov, Seghei (1767-1839), guvernator al Ismailului 298
 Tulcea, oraș, jud. Tulcea 21, 22, 24, 25, 164, 165, 166, 293, 294, 297, 300, 376; sangeac 351, 352, 353; kaza 352; oraș 353, 354; structura etnică a populației 354; port 353; confesiuni religioase 354

Turcia (Imperiul otoman, Poarta, Înalta Poartă, Sublima Poartă), turci 19, 21, 23, 26, 32, 37, 39, 41, 43, 46, 85, 86, 87, 89, 93, 94, 95, 104, 128, 129, 133, 141, 142, 143, 148, 154, 162, 204, 215, 237, 247, 248, 278, 292, 297, 308, 316, 351, 354, 356, 358, 363, 365, 368, 369, 370, 371, 375, 376, 385, 386, 391, 395, 397, 432; importuri, exporturi 191, 192, 193, 195, 197; politica externă a României față de ~ 452; războiul din 1877-1878, 317

Turcu, râu 69

Turda, oraș, jud. Cluj 109, 110, 111, 112, 114, 117, 123; exploatarea sării 110, 111

Tumu Roșu, trecătoare în Munții Carpați 222, 223, 234

Tumu Severin, oraș, jud. Mehedinți 20, 21, 93, 94, 130, 195, 250, 316, 394; sturioni 131

Tușnad, oraș, jud. Harghita 72

Tutova, județ dispărut 347

Tweed, râu, Anglia 405

T

Țara Bârsei 68, 70

Țara Oltului 70

Țara Românească (Valahia, Muntenia) 32, 37, 39, 40, 41, 88, 104, 169, 175, 222, 250, 259, 261, 271, 314, 316, 317, 321, 328, 332, 353, 367; evrei din ~ 169, 175; partizani ai lui Cuza din ~ 366

Țările de Jos 186, 194

Țigani 83, 87, 365, 397, 413-423; ipoteze privind originea și istoria 415, 416, 417; lăutari în Belgrad 415; nomazi 363; tabără de ~ 422-423

Ținutul Secuiesc, secui 72, 141, 143

U

Ucraina, ucrainieni 142

Ulfilas (Wulfila, 310-385), episcop got 40

Ulster, provincie, Marea Britanie 432

Ungaria, unguri 18, 21, 27, 39, 46, 53, 64, 72, 78, 80, 82, 113, 120, 121, 123, 124, 128, 131, 141, 142, 143, 146, 148, 189, 200, 201, 202, 204, 205, 206, 210, 213, 217, 225, 231, 242, 251, 277, 281, 283, 308, 316, 317, 369; agricultura ~ 142; comitate în ~ 141; conștiința națională a românilor din ~ 148; coroana Sf. Ștefan 47, 131; herghelii în ~ 432; limba maghiară 134; străini care dețin puterea în ~ 143; Transleitania 51; țigani din ~ 416, 417

Ungheni, jud. Iași 316

Universitatea din București v. București

Ural, munți 121, 406

V

Vădeni, sat, com., jud. Brăila 329

Vadul Mărului, fost Puțeni, sat, com., jud. Galați 346, 347

Vadul Ungurului, sat, astăzi cartier al Galațiului 30, 334, 335, 337, 338, 339, 341

Valahia v. Țara Românească

Vâlcan, trecătoare în Carpați 48, 214

Vâlcele, localitate balneară, jud. Covasna 72

Vâlcov, oraș în Ucraina 298, 299, 300

Valea Carasu 32

Valea Jiului, bazin carbonifer 46, 49, 50, 51, 55

Valea Vinului, sat, com. Rodna, jud. Bistrița-Năsăud 77

Văleni, sat, com., jud. Neamț 170, 171

Vârciorova, sat, com. Bolvașnița, jud. Caraș-Severin 317

Vârful Pietrii 48

Varna, oraș în Bulgaria 21, 186, 374; port maritim 351; sangeac otoman 351

Vaslui, râu, oraș 348, 349
Veneția, oraș în Italia 95, 197, 399
Ventura, Grigore (1840-1909), scriitor și compozitor român 100,
Venus, divinitate antică romană 430
Vernescu, George (1829-1900), jurist și om politic 272
Vidin, oraș în Bulgaria 21, 28, 31, 37, 84, 86, 129, 130 351, 395, 396; sangeac otoman 351
Viena, oraș în Austria 19, 21, 29, 34, 39, 40, 93, 95, 102, 135, 153, 155, 185, 186, 197, 231, 250, 291,
292, 335; arhitectură 398; expoziția din 1873 de la ~ 153; hoteluri la ~ (Arhiducele Carol)
155; moda la ~ 408
Ville d'Avray, comună în Franța 255
Virgiliu (Publius Vergilius Maro, 70 î.Hr.-19 î.Hr.), poet roman 90, 153
Vivian, Hussey Crespigny (1834-1893), diplomat britanic 163, 166, 169
Vivier, artistă de estradă la București 275
Vlad Țepeș (1431-1476), domn al Țării Românești (1448, 1456-1462, 1478) 37, 401
Voigtlaender, aparat fotografic 244
Voivodina, regiune în Serbia 306
Volodia, copil al conslului rus Stuart 392
Vorwärts, vapor austriac 89, 90, 91
Vosgi, munți 80
Vulcan, munte din Carpații Occidentali 123
Vulturul, sat, com. Maliuc, jud. Tulcea 293

W

Walker, Mary Adelaide (1820-1905), pictoriță și scriitoare engleză, călătore în țările române;
biografie 125-126; text 126-137
Wartha, Honoriu C. (1812-1894) folclorist român 147
Weimar, oraș în Germania 231
Weiss, Jean-Jacques (1827-1891), scriitor, jurnalist și om politic francez 97
Weiss, Michael (1569-1612) 70
Weser, fluviu 215
Westfalia, regiune în Germania 215, 216
Wittenberg, oraș în Germania 71
Würflein, prieten al lui J. de Chambrier 90
Württemberg, regiune în Germania 292

Z

Zadar (Zara), oraș în Croația 229, 306
Zanzibar, insulă 415
Zimnicea, oraș, jud. Teleorman 385
Zlaști, râu 53
Zolotariov, funcționar diplomatic rus 392

Indice întocmit de Venera Achim și Bogdan Popa

LISTA TRADUCĂTORILOR ȘI COLABORATORILOR OCAZIONALI CU INDICAREA EXPRESĂ A CONTRIBUȚIEI CONCRETE A FIECĂRUIA

(t=text, b=biografie)

Daniela Bușă

Prefață

Repertoriu cronologic

Revizuirea generală a volumului

- b. t. Aubaret Gabriel traducere din limba franceză
- b. t. Felix Martin, traducere din limba franceză
- b. t. Jacques Élisée Reclus, traducere din limba franceză
- b. James William Ozanne traducere și prezentare text publicat

Venera Achim

- b. t. James de Chambrier, traducere din limba franceză
- b. t. Albert Millaud, traducere din limba franceză

Bogdan Popa

- b. t. Friedrich Ratzel, traducere din limba germană
- b. t. Bernard Schwarz, traducere din limba germană
- b. t. Rudolf Henke, traducere din limba germană
- b. t. Karl Braun-Wiesbaden, traducere din limba germană

Nicoleta Roman

- b. t. Mary Adelaide Walker, traducere din limba engleză
- b. t. Florence K. Berger, traducere din limba engleză

Raluca Tomi

- b. t. Edoardo Gioia, traducere din limba franceză
- b. t. Charles Louis Stanislas de Moüy, traducere din limba franceză
- b. t. Adolphe Lèveque d'Avril, traducere din limba franceză

Colaboratori

Constantin Ardeleanu

- b. t. William Beatty-Kingston, traducere din limba engleză

Marian Stroia

- b. t. A. S. Budilovici, traducere din limba rusă
- b. t. M. A. Aristide, traducere din limba rusă
- b. t. Ghiorgi Ivanovici Bobricov, traducere din limba rusă.

SUMAR

PREFAȚĂ			5
FÉLIX MARTIN	1872	biografie	17
		text	18
FRIEDRICH RATZEL	1872	biografie	45
		text	45
JAMES DE CHAMBRIER	1872	biografie	81
		text	82
ALBERT MILLAUD	1868	biografie	92
		text	93
JACQUES ÉLISÉE RECLUS	1868	biografie	106
		text	109
MARY ADELAIDE WALKER	1868	biografie	125
		text	126
JAMES WILLIAM OZANNE	1868	biografie	138
A.S. BUDILOVICI	1869	biografie	140
		text	140
WILLIAM BEATTY-KINGSTON	1869	biografie	150
		text	151
EDOARDO GIOIA	1869	biografie	177
		text	178
BERNHARD SCHWARZ	1869	biografie	199
		text	200
CHARLES LOUIS STANISLAS DE MOÛY	1869	biografie	249
		text	250
KARL BRAUN-WIESBADEN	1870	biografie	258
		text	259
ADOLPHE LÉVEQUE D'AVRIL [CYRILLE]	1871	biografie	280
		text	281
RUDOLF HENKE	1871	biografie	313
		text	314
GABRIEL AUBARET	1871	biografie	351
		text	351
M.A. ARISTIDE	1876	biografie	355
		text	355
GHEORGHI IVANOVICI BOBRICOV	1876	biografie	377
		text	378
FLORENCE K. BERGER	1876	biografie	393
		text	394
REPERTORIU CRONOLOGIC			457
INDICE			463
LISTA TRADUCĂTORILOR ȘI COLABORATORILOR			485

SUMAR

PREFAȚĂ			5
FÉLIX MARTIN	1872	biografie	17
		text	18
FRIEDRICH RATZEL	1872	biografie	45
		text	45
JAMES DE CHAMBRIER	1872	biografie	81
		text	82
ALBERT MILLAUD	1868	biografie	92
		text	93
JACQUES ÉLISÉE RECLUS	1868	biografie	106
		text	109
MARY ADELAIDE WALKER	1868	biografie	125
		text	126
JAMES WILLIAM OZANNE	1868	biografie	138
A.S. BUDILOVICI	1869	biografie	140
		text	140
WILLIAM BEATTY-KINGSTON	1869	biografie	150
		text	151
EDOARDO GIOIA	1869	biografie	177
		text	178
BERNHARD SCHWARZ	1869	biografie	199
		text	200
CHARLES LOUIS STANISLAS DE MOÛY	1869	biografie	249
		text	250
KARL BRAUN-WIESBADEN	1870	biografie	258
		text	259
ADOLPHE LÉVEQUE D'AVRIL [CYRILLE]	1871	biografie	280
		text	281
RUDOLF HENKE	1871	biografie	313
		text	314
GABRIEL AUBARET	1871	biografie	351
		text	351
M.A. ARISTIDE	1876	biografie	355
		text	355
GHEORGHI IVANOVICI BOBRICOV	1876	biografie	377
		text	378
FLORENCE K. BERGER	1876	biografie	393
		text	394
REPERTORIU CRONOLOGIC			457
INDICE			463
LISTA TRADUCĂTORILOR ȘI COLABORATORILOR			485

SUMAR

PREFAȚĂ			5
FÉLIX MARTIN	1872	biografie	17
		text	18
FRIEDRICH RATZEL	1872	biografie	45
		text	45
JAMES DE CHAMBRIER	1872	biografie	81
		text	82
ALBERT MILLAUD	1868	biografie	92
		text	93
JACQUES ÉLISÉE RECLUS	1868	biografie	106
		text	109
MARY ADELAIDE WALKER	1868	biografie	125
		text	126
JAMES WILLIAM OZANNE	1868	biografie	138
A.S. BUDILOVICI	1869	biografie	140
		text	140
WILLIAM BEATTY-KINGSTON	1869	biografie	150
		text	151
EDOARDO GIOIA	1869	biografie	177
		text	178
BERNHARD SCHWARZ	1869	biografie	199
		text	200
CHARLES LOUIS STANISLAS DE MOÛY	1869	biografie	249
		text	250
KARL BRAUN-WIESBADEN	1870	biografie	258
		text	259
ADOLPHE LÉVEQUE D'AVRIL [CYRILLE]	1871	biografie	280
		text	281
RUDOLF HENKE	1871	biografie	313
		text	314
GABRIEL AUBARET	1871	biografie	351
		text	351
M.A. ARISTIDE	1876	biografie	355
		text	355
GHEORGHI IVANOVICI BOBRICOV	1876	biografie	377
		text	378
FLORENCE K. BERGER	1876	biografie	393
		text	394
REPERTORIU CRONOLOGIC			457
INDICE			463
LISTA TRADUCĂTORILOR ȘI COLABORATORILOR			485

ISBN 973-27-1129-9

9 789732 723524